
INDIANENSIS UNIVERSITATIS SIGILLUM
LUX
ET VERITAS
MDCCCXX

ŽIVOT

1

Siječanj 1937 God. XVIII.

SADRŽAJ

ŽIVOT

List za unutrašnju kulturu.

Izlazi mjesečno osim srpnja i kolovoza.

PRETPLATA: 50 Din.
omladini 30 Din.
pojedini broj 5 Din.

UREDNIK: KARLO GRIMM D. I.
Zagreb I/147
Palmotićeva 33

UPRAVA: Zagreb I/147
Palmotićeva 31

O kavkasko-iranskom podrijetlu Hrvata

Problem, otkuda potječu Hrvati, — kada, gdje i kako su nastali, opet je postao savremen i privlačljiv. O tom se prije svašta pisalo, ali bez pravog uspjeha. Dosta je pogledati pregled mišljenja »o doseljenju Hrvata i Srba« u Šišićevoj »Povijesti Hrvata u vrijeme narodnih vladara«.[1]

Zadnjih je godina opet oživjela stara, već davno zabačena *gotska hipoteza*, po kojoj bi Hrvati bili poslavenjeni Goti. Povod je tomu dao Šišić kritičnim izdanjem »Ljetopisa popa Dukljanina«, u kojem je među ostalim dokazao, da je t. zv. gotomanija kod popa Dukljanina i Tome Arciđakona bez historijskog temelja. Nikla je iz dva vrela: 1.) iz običaja tadanjih učenih pisaca, da novijim narodima daju imena starih, koji su prije njih na istom teritoriju obitavali; 2) kod sredovječnih dalmatinskih Romana izraz »Got« označivao je heretika, surova i nasilna čovjeka, prostaka. Zato su oni i Hrvate nazivali »Gotima«.[2] Ljubljanski geograf Dr. J. Rus i J. Kelemina, profesor germanistike na ondješnjem sveučilištu, pokušali su iza toga, da novim dokazima rehabilitiraju gotsku hipotezu, a i K. Šegvić objelodanio je u berlinskom časopisu »Nordische Welt« veliku njemačku raspravu o »Gotskom podrijetlu Hrvata«.[3] Rusove hipoteze i filološko-historijske kombinacije zabacili su odmah u »Nastavnom Vjesniku« profesor povijesti na zagrebačkom sveučilištu Ljudmil

---

[1] F. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara. Zagreb 1925; str. 236—265.

[2] F. Šišić, Letopis popa Dukljanina. Posebna izd. Srp. kr. Akad. knj. 67.; filos.-filol. spisi, knj. 18. Beograd-Zagreb 1928; str. 110—121. — Njegovo oštroumno razjašnjivanje pojave »gotomanije« popunili su nekim novim podacima ili opažanjima: N. Radojčić u recenziji tog Šišićeva izdanja (Slavia, VIII. Prag 1929—30; str. 174) i M. Barada u raspravi »Episcopus Chroatensis« (Croatia Sacra, 2. Zagreb 1931; str. 190—193).

[3] Dr. J. Rus, Kralji dinastije Svevladičev. Najstarejši skupni vladarji Hrvatov in Serbov, 454—614. Ljubljana 1931. — Isti, Krst prvih Hrvatov in Srbov. Ljubljana 1932. — Isti, Slovanstvo in vislanski Hrvatje 6. do 10. stoletja. (Etnolog, 6. Ljublj. 1933; str. 31 i d.). — J. Kelemina, Goti na Balkanu (Časopis za zgodovino in narodopisje, XXVII. Maribor 1932; str. 121—135). — Prof. Ch. Šegvić, Die gotische Abstammung der Kroaten (Nordische Welt. Berlin 1935. Sonderabdruck, S. 1—[illegible]). — Isti, Toma Splićanin. Državnik i pisac. 1200.—1268. Zagreb, Matica Hrv. 1927; str. 138; 157; 161.

Hauptmann s historijskog, a A. Mayer s filološkog gledišta.[4] Vrlo se nepovoljno izrazio o postupku i rezultatima Rusovim prof. Barada u »Bogoslovskoj Smotri«[5] Definitivno je obračunao s gotskom hipotezom prof. Hauptmann u najnovijoj svojoj njemačkoj raspravi »Kroaten, Goten und Sarmaten«, što je izašla u praškom njemačkom časopisu »Germanoslavica« nekako u isto vrijeme kad i Šegvićeva u »Nordische Welt« t. j., 1935/36. O gotizmu raspravlja u prva tri dijela svoje opširne rasprave.[6] Uvjerljivo obara dokaze prof. Kelemine, priznaje Rusu, da se u prvim glavama Ljetopisa Dukljaninova zrcali povijest gotske dinastije Amalaca, ali ujedno otkriva njezin nehrvatski izvor: gotska tradicija potječe iz Bavarske i došla je odanle s njemačkim junačkim pjesmama najprije u Madžarsku, kad se sv. Stjepan oženio s Gizelom Bavarskom, a iz Madžarske je s drugom pjesničkom literaturom prešla u XI. i XII. vijeku u naše krajeve. Ženidbene veze hrvatskih kraljeva i srpskih velikih župana s Arpadovićima omogućivale su takovo širenje njemačko-madžarskih pjesničkih proizvoda. Time je Hauptmann upozorio na treće — literarno — vrelo gotomanije, a ujedno otkrio novi, još neispitani izvor Dukljaninova djela. Sad se već smije reći, da su noževi stručne historijske kritike podrezali i zadnje korijene gotskoj teoriji. Nijedan se argumenat njezinih branitelja ne može više održati.[7] To je bila magla, što je pala na polje hrvatske historiografije i sad je raspršena.

---

[4] Nastavni Vjesnik, knj. XLI (1932); str. 76 i d.; 86 i d.

[5] Bogoslovska Smotra XX., Zagreb 1932; str. 497—502.

[6] Hauptmann Ljudmil, Kroaten, Goten und Sarmaten /Germanoslavica, III. Prag 1935 (?). Sonderabdruck, S. 95—325/.

[7] a) Hrvatska redakcija Dukljaninova Ljetopisa ne će da išta zna o gotskom podrijetlu Hrvata. U gl. II. Hrvati se bore *proti* Gotima i dodaje se »vele Hrvat bi pobijeno«. A toga nema u lat. originalu. U gl. VI. »Gothi, qui et Sclavi« jednostavno je ispušteno. — b) Prof. Barada posve je ispravno konstatirao, da Toma Arciđakon »sam nije zaražen gotomanijom« (Ep. Chroat., l. c. str. 190). Kad donosi vijesti o gotstvu Hrvata, ograđuje se od njih riječima »dicebantur«, »dicebant«, »dicitur«. Svoje vlastito mišljenje izrazio je Toma riječima: »Gothi a pluribus dicebantur et nichilominus Sclavi«. — c) Dubrovačko vijeće zove g. 1432. u jednom svom pismu bosanskog bana Kotromana »Gotom« (Cotrumano Gotto). Vl. Ćorović misli, da je Kotroman bio *Nijemac*, — možda onaj »comes« Kotroman, što se spominje g. 1163. u pratnji ug.-hrv. kralja Stjepana u Splitu (Istorija Jugoslavije, Beograd 1933; str. 95—96). Mnogo je vjerojatnije tumačenje Dra Ć. Truhelke, da »Gotto« dolazi od loše latinizovanog imena slavonskog »Kutjeva« (Kučeva). U onom kraju je praotac Kotromanića Prijezda imao imanja, a ondje se kasnije spominje i crkva sv. Marije *de Goto* (Kutjevo). Zato zaključuje: »Goto kao *origo* bio bi dakle najprikladniji tumač za istoimeni *cognomen*« (Kolijevka i groblje prvih Kotromanića. Nast. Vjesnik, XLI /1933/, str. 194.)

Vrlo su zanimljivi razlozi, što ih proti gotskoj teoriji iznosi ***Dr. Svetozar Ritig*** u svojim »Rimskim refleksijama i pobudama povodom V. bizantološkoga međunarodnoga kongresa od 20—27. rujna 1936.« (Katol. List, 17. XII. 1936.)

Očistivši tako teren, nastojao je Hauptmann u IV. dijelu svoje rasprave dokazati, da prvobitni Hrvati potječu s Kavkaza.[8] Sličnu je hipotezu iznio doduše već deset godina prije njega ljubljanski etnolog N. Županič, ali je nije dovoljno dokazao.[9] Osim toga Županič traži podrijetlo Hrvata kod lezgijskih ostataka staroevropskog stanovništva, a Hauptmann kod arijskih Iranaca.

Te dvije hipoteze unose najviše svijetla u starohrvatsku prošlost i otkrivaju samo korijenje njezino. Zato zaslužuju pažnju.

I. KAVKASKO-LEZGIJSKA HIPOTEZA

Dok su neki povjesničari tražili kolijevku Hrvata ispod Dinarskih planina, drugi u šumovitim Karpatima, a treći čak tamo na granici Sibirije i Kine, na slanim stepama, što okružuju divlji Altaj, Niko Županič je skrenuo prema zagonetnom Kavkazu. Arapi zovu taj oko 1500 km dugi gorski lanac »gorom jezika«. I s pravom, jer je to uistinu prava kula babilonska. Po kavkaskim obroncima porazmjestilo se oko trideset i pet narodića s različnim jezicima, koji često nemaju baš ništa zajedničko. To su ostaci staroevropske alarodijske rase, nekih indoevropskih arijaca i turanskih altajaca. Šufflaj je svojim jezgrovitim jezikom nazvao kavkaske brdine »pravim muzejem za ostatke mnogih predindoevropskih naroda, što su negda živjeli na širokim skitskim poljanama«.[10] Ondje je dakle Županič potražio pradomovinu Hrvata.

1. KAVKASKI HRVATI II. — III. VIJEKA

Županič kaže: »Prvobitni Hrvati, mislim, nisu bili Sloveni već tuđe pleme iz Azijske Sarmatije, koje je u oluji Seobe Naroda udes bacio u transkarpatsku slovensku domovinu pa je sebi podvrglo neki dio puka, a taj se počeo nazivati Hrvatima. Takav način postajanja kojega naroda historijski je dokumentovan naročito za Francuze, Ruse, i Bugare.«[11] Do takova zaključka o Hrvatima dovodi ga: 1. okolina, u kojoj se prvi puta javlja hrvatsko ime; 2. etimološko tumačenje tog imena.

Prvi poznati trag imena »Hrvat« otkriven je na obalama Azovskog mora. »U natpisima iz II. i III. stoleća, koje je

---

[8] Hauptmann, Kroaten, Goten und Sarmaten: IV. Die Abstammung der Kroaten, l. c. str. 325—353.

[9] N. Županič, Prvobitni Hrvati (Prethodno saopštenje). Zbornik kralja Tomislava. Zagreb 1925; str. 291—296.

[10] M. Šufflaj, Hrvatska krv i zemlja. Starohrvatska Prosvjeta, N. S. 1 (1927), str. 118.

[11] Županič, Prvobitni Hrvati, l. c. str. 291.

sabrao i uredio *Latyšev,*[12] u Tanaisu javlja se lično ime *Horoathos* i *Horouathos,* koje po našem mišljenju, kaže Županič, stoji u vezi s etničkim imenom Hrvat. Često se naime dogodi, da susedi nazivaju doseoce tuđe narodnosti ili heterogenoga plemena naprosto imenom naroda, iz kojega su izašli... Grad Tanais, gdje se u doba rimskih careva spomenulo prvi put hrvatsko ime, stajaše u Azijskoj Sarmatiji, nadomak ušću reke Dona onde gde danas stoji grad Azov. Tanais bijaše jelinska kolonija, kamo su dolazili pripadnici raznih transmeotskih barbarskih plemena zbog trgovine, pak je poneki njihov čovek onde i ostao, aklimatizirao se i primio od grčkih sugrađana ime svoga naroda kao lično ili porodično ime. Iz ovog razloga pretpostavljamo u Azijskoj Sarmatiji u II. i III. stoleću posle Hr. pleme Hrvata, premda to historici nisu zabeležili ili, ako su i zabeležili, hrvatsko se ime zabeležilo netačno ili pokvareno za prepisivanja.«

»Tako na pr. nije nemoguće, nastavlja Županič, da se možda pod imenom naroda, koje C. Plinius Secundus navodi kao suseda Nevaza i Cizika (Ciza), ne kriju Co(r)itae, jer ima u rukopisima i varijanta CORTE. W. Tomaschek pak postavlja Coite u zapadni Kavkaz u susedstvo Ciza i drugih čerkeskih plemena (Kerkétai). Prema tumačenju *J. Marquart-a* pak treba da su Horiti, koji se navode u anglosaksonskom Orosiju, što ga je preveo kralj Alfred, istočni susedi Dalemincijaca, identični s Hrvatima Bele Hrvatske. Ne čini se nemoguće, da Co(r)itae C. Plinija i Horiti kralja Alfreda stoje u vezi i da su u staro vreme varijanta imena »Hrvat«.«

Jedna takova varijanta bilo bi također ime »Hrvatin«, koje se često javlja u starohrv. spomenicima. O tom veli Županič: Ako tvrdi Vasmer, da oblik Ch'rvatin nema slovenske etimologije i da se čini kao pozajmljen, to upozorujemo na lezginsko pleme u Kavkazu »Hvartin (Hvarši)«, koje je u slovenskom izgovoru metatezom možda dalo oblik »Hrvatin«. U Kavkaziji naime, gdje živi silan broj avtohtonih plemena i naroda, ti pojedini narodi i plemena nose bar toliko imena, koliko imaju suseda, više nego ono ime, koje su sebi dali sami. Tako je i ime »Hrvat« moglo s Kavkaza u srednju Evropu dospjeti u raznim varijantama.«[13]

2. ZNAČENJE IMENA »HRVAT«

U Kavkaz vodi Županiča također etimološko tumačenje imena »Hrvat«. On nabraja najprije različne pokušaje tumačenja toga zagonetnog imena. Napose ističe tumačenje modernog njemačkog lingviste *M. Vasmera,* koji ime »Hrvat«

---

[12] Latyšev, Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini, 2; Nro. 430 et Nro. 445.

[13] Županič, Prvobitni Hrvati, l. c. str. 292—293; 295.

izvodi iz iranskoga hu-ur-vatha, t. j. »prijatelj«.[14] Slovenski filolog *Fr. Ramovš* tvrdi, da je ovo potonje izlaganje imena »Hrvat« iz iranštine u glasovnom pogledu »verjetnejše kot vsaka druga dosedanja razlaga«.[15] I Županič se s njim slaže. Ipak dodaje još i svoje vlastito tumačenje imena *Horouathos*. Razjašnjuje ga pomoću kavkaskih jezika, koji pripadaju alarodijskom skupu. »Horouathos, kaže, možda stoji u vezi s hürkilinskom (lezginsko pleme u Kavkazu) reči Xhurava »community« + plur. sufiks — th (d, t) : Xhurava + th : Xhuravath »opštine, zajednice«: Churavat (Horouathoi) = »zajedničari, pleme, narod«, što obično znače narodna imena kao n. pr. Alamani od lezg.-alarodskog âlam : »svet, ljudi, narod«.

Treći razlog, radi kojega Županič zaključuje kavkasko podrijetlo Hrvata, jest čudnovata činjenica, da se Hrvati za vrijeme seoba drže u vezi sa Srbima i Česima, koje Županič posve sigurno smatra Kavkascima.

»Hrvati i Srbi, kaže on, sede danas jedni do drugih na tlu nekadašnjega Ilirika, kamo se zajedno doseliše oko godine 626. posle Hr. iz Bele Hrvatske i iz Bele Srbije, t. j. iz oblasti između reke Sale i gornje Visle. Pre polaska na jug sedeli su u susedstvu Čeha, pa ih braća ostaviše na severu u slivu rijeke Labe. No historija nam svedoči, da su pre dolaska među Slavene, u doba Plinija i Ptolomeja, prvobitni Česi (Cissi i Zilhi) i prvobitni Srbi sedeli u Azijskoj Sarmatiji na teritoriju među Azovskim Morem i Kavkaskim gorjem uz liniju rijeke Kubana. Po svemu se vidi da su Čehe, Srbe i Hrvate držale na okupu za vremena seoba jake zajedničke veze, svakako u prvom redu etničke, i da zbog toga treba i u transmeotskoj domovini u susedstvu Čeha i Srba pretpostavljati i Hrvate, premda to antikni historici nisu izrekom zabeležili.«

Te kavkaske Hrvate smješta Županič »u uglu među Kavkaskim grebenom i istočnom obalom Azovskog Mora onde, gde su u antikno vreme živeli, pak i danas živu, Čerkesi (Kerkétai) i drugi kavkaski starosedeoci, članovi alarodijske porodice i daljni rođaci starih Pelazga i Etruščana.«

Na koncu zaključuje Županič: »Hrvati, došavši među Slovene u transkarpatskoj domovini, stvoriše poput Srba i Čeha neku političku organizaciju, dadoše toj organizaciji ime i narodnu ideju, a dotle su posle nekoga vremena jezično i krvno gotovo potonuli u podređenom slovenskom ljudstvu.«[16]

---

[14] M. Vasmer, Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven, I: Die Iranier in Südrussland. Leipzig 1923; str. 56. — (Vsevolod Miler tumači »Horoathos« kao iransko osobno ime, što znači »sunčevo počivalište«, prema osetskom »chor«, sunce i »vat«, postelja, počivalište).

[15] Fr. Ramovš, Praslovensko kaseng »Edling« (Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede II., Ljubljana 1925; str. 317.

[16] Županič, Prvobitni Hrvati, l. c. str. 295—296.

Županič je tom svojom originalnom hipotezom lijepo pokazao, da su slavenski Hrvati *možda* potomci azovsko-kavkaskih »Horuata« ili »Co/r/ita« ili »Hvartina«. Ali u logici važi načelo »a posse ad esse non valet illatio«; ako je nešto *moguće*, ne slijedi odmah, da ono i *jest*. Od Kavkaza vrlo je daleko do zakarpatske pradomovine Slavena i do Visle, na kojoj povijest prviput bilježi slavenske Hrvate. A još dalji je skok od praevropskih Alarodijaca do arijskih Slavena. Trebalo je dakle historijskim argumentima osvijetliti, kada i kako su trasmeotski Hrvati došli u transkarpatsku domovinu Slavena i ondje se poslavenili. Županič je doduše svojoj odličnoj raspravici u »Zborniku kralja Tomislava« ispod naslova dodao riječi: »Prethodno saopštenje«. Kanio je po svoj prilici svoju hipotezu kasnije dokazati. Ipak toga, koliko znamo, nije još učinio. Međutim, što je propustio on, izveo je uspješno prof. Hauptmann pomoću svoje karakteristične i strogo znanstvene analitično-induktivne metode.

II. KAVKASKO-IRANSKA TEORIJA

Hauptmann je već g. 1932. primijetio, da bi trebalo problem podrijetla Hrvata rješavati od korijena, t. j. počevši sa seobom naroda. U kritici knjige Jože Rusa »Kralji dinastije Svevladičev« on ispravno veli:

»Otkad je Gumplowicz postavio tezu, da treba u starohrv. državi razlikovati Slavene podanike od Hrvata gospodara, tobožnjih potomaka starih Gota, pitanje podrijetla Hrvata uvijek se ponovno pretresa. Ja sâm, nastavljajući istraživanja prerano umrloga Marquarta, Niederlea i Manojlovića, dokazah analizom teksta, da su zaista za cara Heraklija Bijeli Hrvati, došavši iz zapadne Galicije, pokorili starije slavenske stanovnike Dalmacije. Ali se drugoga dijela Gumploviczeve hipoteze, porijekla tih došljaka ne dotakoh. S obzirom na ulogu, koju stalno igrahu stranci kod osnivanja staroslav. država, svakako je sumnjivo, da bi bio baš u Dalmaciji gospodski dio slavenski. Zbilja bi se i moglo prema zakarpatskoj kolijevci Bijelih Hrvata pomišljati na to, da oni bijahu germanskoga ili sarmatskog roda. No da se vrijednost ove misli točno ocijeni, trebalo bi proučiti sarmatske seobe i arheologiju Povislja. Veliko djelo Rostovceva o Irancima i Grcima u južnoj Rusiji bilo bi podlogom za jedno, a poljska arheološka literatura dala bi građu za drugo. Nažalost ni u jednom ni u drugom pravcu kod nas nije ništa učinjeno.«

Najzgodniji za takovo proučavanje seobe naroda i za istraživanje, kako su pod njezinim utjecajem nastali pojedini slavenski narodi, bio je baš sam prof. Hauptmann. Prijašnjim svojim historičkim radovima pripravio se bolje od

svih naših povjesničara za takav teški posao. Od brojnih rasprava, što ih je za dvadeset i pet godina napisao, barem ih se deset bavi najstarijom poviješću Slavena, dolaskom Hrvata, te socijalnim prilikama kod Slovenaca i Hrvata u ranom srednjem vijeku.[17] U svima nastoji doći do samog korijenja postavljenih problema. Nije dakle čudo, da je u najnovijoj raspravi: »Kroaten, Goten und Sarmaten« mogao zaroniti upravo do dna hrvatske povijesti. U četvrtom dijelu: »Die Abstammung der Kroaten« analitički izvodi i postepeno dokazuje, da su prvobitni Hrvati bili dio nekog iranskog kavkaskog naroda (Alana?), kojega je hunski vihor zanio čak do gornje Visle. Ondje su zajedno s Čerkezima zavladali slavenskim Vislanima i primivši njihov jezik, dali im svoje ime. Tako postadoše Bijeli Hrvati, koji poslije oslobodiše jedan dio južnih Slavena od Avara i zavladaše njima kao plemstvo.

1. ARIJADNINE NITI

Istraživanje počinje Hauptmann pitanjem: »Kakovo je bilo u kritičnim stoljećima seobe slavenskih naroda tlo, na kome nastadoše Hrvati?«[18] Odlučno je zašao u labirint iz-

[17] Evo imena nekih Hauptmannovih rasprava: Die Freileute (Carinthia, I Jg. 100 /1910/, 5 i d. — Politische Umwälzungen unter den Slovenen vom Ende des VI. Jhdts bis zur Mitte des neunten (Mitteilungen des Institutes f. österr. Geschichtsforschung, XXXV /1915/; 229—287). — Staroslovenska družba in njeni stanovi (Časopis za slov. jezik, knjiž. in zgodovino, 1 (1918); 88 i d. — Priroda in zgodovina v jugoslovanskem razvoju (Njiva, 2 (1922); 115 i d. — Mejna grofija Spodnjepanonska (Razprave Znanstvenega Društva, 1 (1923), 347 i d. — Staroslovanska in staroslovenska svoboda (Čas, 17 (1923), 305 i d. — Prihod Hrvatov. Strena Buliciana. Zagreb-Split 1924, str. 515 i d. (Hrvatski u Zborniku kralja Tomislava. Zagreb 1925; str. 86—127). — Die bestimmenden Kräfte der kroatischen Geschichte im Zeitalter der nationalen Herrscher (Mitteilungen des Institutes f. österr. Geschichtsforschung, 40 (1924); 1—36. (Hrvatski u Zborniku kralja Tomislava, l. c. str. 165—187). — Karantanska Hrvatska (Zbornik kralja Tomislava, l. c. 297—317). — Herkunft der Kärntner Edlinge (Čas, 21). — Les rapports des Byzantins avec les Slaves et les Avares pendant la seconde moitié du VIe siècle (Byzantion, 4 (1927/8); str. 142). — O postanku hrv. granice prema Kranjskoj (Šišićev Zbornik. Zagreb 1929; str. 97—101). — Slaven i German na početku svoga državnoga života (Hrv. Revija, 1929; str. 511 i d.). — Konstantin Porfirogenit o porijeklu stanovništva dubrovačkog zaleđa. Iz dubrovačke prošlosti (Rešetarov Zbornik. Dubrovnik 1931; str. 17 i d. — Uloga Velikomoravske države u slavensko-njemačkoj borbi za Podunavlje (Rad jsl. Akademije, 243/1932); str. 202 i d.).

[18] Hauptmann, Kroaten . . . l. c., str. 325.

vještaja i predaja slavenskih i germanskih, grčkih, arapskih i čerkeskih o seobi naroda i komešanjima, što ih prouzročiše od III.—IV. vijeka na zakarpatskom i crnomorskom stepskom području provale Gota od sjeverozapada prema Crnom Moru, a Huna i Avara od Crnog Mora prema srednjoj Evropi. U tom labirintu trebalo je doista dobra Arijadnina nit, da se istraživač ne izgubi i ne smete. Hauptmann ju je sretno našao i to višestruku.

»HRVAT«

Prva je njegova Arijadnina nit etimologija imena »Hrvat«.[19] Županičevo tumačenje pomoću lezgijske riječi Xhurava-th Hauptmann odbija s dva razloga: 1. Neobično je, da bi pluralni sufiks baš za to služio, da jedan pojam (»zajednica«) raščlanjuje u sastavne dijelove (zajedničar). 2. Županičeva etimologija cijepa u korijenu riječi »Hrvat« vokalom — a — glasovnu vezu — rv —, koja je nedjeljiva. Od svih dosadanjih etimoloških tumačenja hrvatskog imena i Hauptmann smatra najuspjelijim Vasmerovo uzeto iz iranštine. Većina tumača imena »Hrvat« prije Vasmera zadržavala se više kod korijena »hrv« negoli kod završetka »-at«. A baš je taj neobičan. Nijedno se naime slavensko narodno ime tako ne završava, osim imena nekog slav. plemena kod Soluna — Sagudat. Ali kod tog se već na prvi mah raspoznaje, da nije slavensko. Vasmer je stoga posebnu pažnju svratio upravo na završetak »-at«. I to ga je najviše potaklo, da značenje hrv. imena traži u iranštini i to na području Kavkaza, u blizini kojega je prvi puta zabilježeno. Opazio je naime, da baš kod Iranaca ima razmjerno mnogo imena sa formantom -at: Auchatai, Jaxamatai, Napatai, Paralatai, Sarmatai, Saudaratai, Thisamatai. Tako je onda došlo do tumačenja grčkoga »Horouathos« iz iranskog »Hu-urvatha« — prijatelj.

»KOSENCES«

Druga Arijadnina nit, koja je Hauptmanna vodila u Kavkaz, jest ime jednoga od petorice braće, što su po predaji Hrvate vodila na jug, — Kosences —, dovedeno u vezu sa starohrvatskim »Kasazima« ili »Kosezima«.[20]

Hauptmann je već god. 1915. ustvrdio, da su naselja »koseza« ili »kasaza«, kojih je u davnini bila puna Koruška, Štajerska i Kranjska, zapravo bila imanja hrvatskih plemića.

---

[19] Hauptmann, Kroaten . . . l. c., str. 344—346.
[20] Hauptmann, Kroaten . . . l. c., str. 347—353.

Često su u blizini »kasaza« bila sela s izrazitim hrvatskim imenom. Nijemci su kasnije u mnogo slučajeva ta imena preveli sa »Edling«, »Edlinger« ili s Kraut (nekoć Chroat), Krabathen, Kraubath, Krabersdorf (nekoć Chrawaczdorf), Krowot. Već je onda izjavio, da Kasez, Edling i Hrvat znače jedno te isto.[21] Daljne proučavanje pojave tih »kaseza« još ga je jače utvrdilo u njegovu prvotnom nazoru, tako da je napokon Korušku proglasio »trećom Hrvatskom«. Prva — Dalmatinska; druga — Posavska; treća — Karantanska. Evo što je g. 1925. pisao o čudnoj vezi, što na današnjem slovenačkom teritoju postoji između *kasaških* sela i *hrvatskih:*

»U celjskom okrugu nailazimo pored Edlinga i Kasaza na Chrawate kod Konjica; u Srednjoj Štajerskoj našli smo Edlinga kod Leibnitza, Gradca, Weiza, a nalazimo Krowota kod Weiza, »Krabaten, Krabaterberg, Krabersdorf« k *istoku* od Leibnitza kod *Gleichenberga* i »Kraubat« k *severu* od Leibnitza kod *Wildona*. U Gornjoj Štajerskoj leži baš u murskoj dolini, gdje su kasazi najgušće, jedan Kraubat blizu Leobena, a u Kranjskoj, k jugu od kasaza Iške Vasi i Dolge Njive, poznata je Hrvača kod Ribnice, spomenuta već god. 1241. kao Chrawaczach. Najodlučniji su pak koruški primeri. K zapadu od Celovca imamo staro središte kasaza, Moosburg. K severu od njega dođe se do Edlinga kod Steierberga (okrug Feldkirchen), odanle u Edling kod Weitensfelda, Strassburga i uz Krku u Edling blizu Kraste. Prema jugu sledi središte libertina Rahvina i Junika, Otmanje-Eixensdorf, dalje Pokrče i Blažja Vas, domovina one kasaške porodice, koja je uvodila novoga vojvodu u vlast; onde se neposredno pred Celovcem, samo dva tri kilometra k jugu, nalaze Kazaze-Harbach, a unutar toga velikoga kruga diže se Gospa Sveta, gde su se kasazi skupljali, da ustoličavaju svoga vladara. *Sva ta Pokrajina je, dakle, prava župa kasaza.* A to je odlučno za shvaćanje njihova porekla. Jer za sedam sela k severo-zapadu od Gospe Svete, veli se u desetom stoleću, da leže u »*hrvatskoj* župi«[22]: *današnja* pak imena — Krabathen kod Glanegga, Krautkogel među Gospom Svetom i Timenicom, Krabathen kod Pokrča i Krabathen k istoku od Otmanja — svedoče, da se »hrvatska župa« prostirala još dalje, preko *istih* krajeva kao i *kasaška*, da je dakle *kasaz i Hrvat isto*. No jesu li onda ti Hrvati *slovenačko* pleme? Karantanski kasazi odgovaraju dalmatinskim »plemenitim ljudima«; kasaštine *onde* »plemenštinama« ovde . . . Osim toga, ime Hrvat ne može se uporeďivati sa imenima kao Poljani, Drevljani itd., budući da su ta imena uzeta iz prirode, ali Hrvat to nije. Dok su ona zato mogla nastati kod Slovena na više mesta nezavisno jedno o drugom, mora se za Hrvate pretpostaviti, da su svi samo delovi

[21] Hauptmann, Politische Umwälzungen . . . , l. c. str. 239 i d.; 257 i d.; 263—266.

[22] Monum. Carin., III. 45, n. 115; 50, n. 125; 62, n. 149. — Felicetti M., Ueber die Lage des »pagus Chrouuat«. Beitr. z. Kde St. G. G. 5 (1868); 99 i d.

jednog jedinoga plemena. Jedan od tih bili su baš dalmatinski Hrvati, a o njima priča trideseta glava »De administrando imperio« da, kad su savladali Avare, »jedan se deo odcepio te zaposeo Ilirik i Panoniju« . . . . . . Onaj deo Belih Hrvata, koji se u Dalmaciji »odcepio« od braće, *otišao je dakle na zapad među Slovence i na razvalinama avarske vlasti osnovao treću Hrvatsku, karantansku.* Ime pak i položaj kasaza sećali su ovdje kroz celi Srednji Vek, da je nekad i Slovencima došao spas od azijatskoga ropstva, kao i ostalim Slovenima, sa strane.«[23]

Lingvistička istraživanja priznatih slovenačkih filologa Oštira i Ramovša dala su Hauptmannu novi argumenat za identifikaciju »kasaza« s Hrvatima. Oštir je upozorio, da »kasaz« ima vezu s ličnim imenom »Kosences« kod Konstantina Porfirogeneta.[24] Ramovš je razjasnio, da je to ime u ustima slavenskim u doba cara-historika zvučilo »kasendz«.[25] Hauptmann to prihvaća, ali dok oni tu riječ tumače jedan iz ilirskotračkog ili pretslavenskog iz zakarpatske domovine, a drugi iz langobardskog »Gaussing«, podaje joj on pomoću Vasmera pravo značenje. »Kosences-kasendz« zvučilo je ranije »kaseng«, a u početku »kaseg«. A što je to? »Neobični završetak«, zaključuje Hauptmann, »stavlja to ime u isti red sa Pečeneg i poput izvedenog oblika Pečeneg-Pačnak upućuje nas na kasak, iranski Kásakos-Kásagos, osetski käsäg, staroruski kasog — *Čerkez.*«[26] A značajno je, da je Vasmer našao ime Kásagos negdje kod stare Olbie, nešto sjevernije od današnje Odese, dakle nedaleko kraja, gdje se najprije pojavilo ime Horouathos. A jedno je i drugo bilo blizu domovine kavkaskih Iranaca i Čerkeza. Slijedi, da su iranski »Horouathi« već negdje u pradomovini pohrvatili dio Čerkeza i kao »kasaze« ih doveli na jug.[27] I ovdje ih nala-

[23] Hauptmann, Karantanska Hrvatska, l. c. str. 315—317.
U staroj je Karantaniji i umjetnost, čini se, bila jednaka starohrvatskoj umjetnosti dalmatinskoj. *J. Strzygowski* donosi u svom djelu »O razvitku starohrvatske umjetnosti« (Izvanredno izdanje Matice Hrv., Zagreb 1927.) na str. 20. sliku drvenog stupa iz *Windisch-Matreia* u Tirolu, koji ima karakteristike starohrvatske umjetnosti, a na str. 51. (sl. 25.) dva primjerka koruških zabata (Sv. Petar am Büchl), koji su srodni s dalmatinskim zabatima.

[24] Oštir K., Illyro-Thrakisches. Arhiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju, 1 (1923); 109, 114 i d. (Cfr. također i: Etnolog, I; str. 32 i d.).

[25] Ramovš F., Praslovensko kaseng . . . , l. c. str. 318 i d.

[26] Hauptmann, Kroaten . . . , l. c. str. 352—353; Vasmer, Untersuchungen . . . I: Die Iranier . . . l. c. str. 42.

[27] O naseljima koseza po Kranjskoj piše M. Kos: » . . . Slediti moremo kosezom skoraj povsod na nekdanjih in sedanjih slovenskih

zimo uz rijeke: Muru, Dravu, Savinju, Savu, Liku,[28] na podnožju i na proplancima visokih gora, baš kao i njihovu braću po čistoj krvi uz Kuban, Terek, Baksan, u sjeni gorskih divova Elbrusa (5629 m.) i Kazbeka (5043 m.). Kako su za Rusiju bili kozaci štit proti Turskoj i tatarskim hordama, tako su u starohrvatskoj državi »kosezi« bili najbrojniji baš u blizini opasnog panonsko-podunavskog avarskog kaganata.

»A N T«

Etimologija imena »Hrvat«, te pravo značenje i iranska forma imena »kasazi«, »kosezi« lijepo vežu i južne i Vislanske Hrvate s kavkaskim Irancima i Čerkezima. Ali istraživački duh ipak još nije zadovoljan. On se pita: »Kako je moglo doći do tih veza?« Kako su Kavkasci zalutali u sjevernu Bijelu Hrvatsku i postali Slavenima?« Taj zamršeni problem rješava Hauptmann pomoću imena »Ant«. To je treća i najvrednija nit kroz labirint seobe naroda. Ona vodi ne samo do Kavkaza, nego što je kudikamo važnije, s Kavkaza na Vislu k slavenskim Hrvatima. Baš je u tom najljepši uspjeh i velika zasluga prof. Hauptmanna, što je napokon dao najvjerodostojnije tumačenje zagonetnog imena »Ant« i

---

tleh. V Bohinju so živeli v Srednji vasi in sosednjih selih, najdemo jih okoli Bleda in Tržića, v ljubljanski okolici pri Šiški, Igu in okoli Podmolnika, številni so bili okoli Moravč in Zagorja, na Dolenjskem jim sledimo okoli Tehaboja, Žužemberka in Kostanjevice, na Notranjskem pa okoli Trnovega« (Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije. Ljubljana 1933; str. 91). O hrvatstvu Koseza ne spominje ni riječi; zadovoljava se s primjedbom: » . . ime kosez ali kasaz . . . še do danes ni zadovoljno razloženo« (ibid.). Hauptman mu definitivno odgovara u »Kroaten . . .« l. c. str. 347—8. — Ustanak Ljudevita Posavskog proti Francima također dokazuje, da se u današnjim slovenačkim krajevima još na početku IX. stoljeća osjećalo hrvatski.

[28] Kukuljević u »Acta croatica« (Zagreb 1863) donosi dvije glagolske listine, u kojima se spominje ličko selo Kasezi: 1. U listini CLV, izd. 30. X. 1497. u Crnoj vasi, spominju se »Karin s Kaseg'« i »Vidas s Kaseg'« (str. 167); 2. Listina CXCVII pisana je 10. X. 1513. u Kasezih (Str. 202). O tom selu kaže Radoslav M. Grujić u »Topografičkom rječniku gospićkog kotara«: »*Gazeci* i *Gazići*, oranice i pašnjaci smiljanski više Like, sjećaju nas na selo *Kasezi*, koje se u starim ispravama prije Turaka dosta često pominje u staroj Ličkoj župi. Graničilo je tada sa selom *Humčani* (»na meji humačkoj i kasežkoj« — Kukuljević, A. cr. 202—3)«. Zbornik za nar. život i običaje, knj. XXII. Zagreb 1917; str. 128. — Inače naselja kasaza na sadašnjem hrvatskom tlu još nisu istražena.

u krilu velike antskoslavenske države V. i VI. vijeka otkrio biološke početke hrvatskog naroda.

O imenu se »Ant« mnogo raspravljalo, ali trud nije urodio pravim plodom.[29] Hauptmann se namjerio na knjižicu Čerkeza-Kabardinca Schore-Bekmursina-Nogmova: »Sagen und Lieder des Tscherkessenvolkes« (Leipzig, Adolf Bergé, 1866), u kojoj je našao nekoliko dragocjenih podataka. Već na prvoj stranici tvrdi Šora-Bekmursin, da »And« čerkeski znači »narod« i da je »još danas prava generička oznaka« za Čerkeze. Među pjesmama, što ih je Šora-Bekmursin zabilježio, ima uspomena na borbe njihovih pređa s Gotima i Hunima. Pomoću tih uspomena uspjelo je Hauptmannu dovesti te kavkaske Ande-Čerkeze u vezu sa slavenskim Antima V. i VI. stoljeća. Iz njihovih naime predaja o Gotima slijedi, da kavkaski Anti nisu došli u vezu sa Slavenima prije propasti gotske crnomorske države, a iz veza s Hunima razjašnjuje se tajna o slavenskim Antima.

2. ANTI - ČERKEZI

Got Jordanes (oko g. 551.) pripovijeda, da su Goti prije provale Huna (375) ratovali s Antima i u prvom sukobu bili doduše od njih poraženi, ali ih zatim pobijedili, te pogubili sinove njihova vladara Boza, zatim Boza samoga (regemque eorum Boz nomine) i mnoštvo velikaša. Dosad se držalo, da su ti Anti bili isto tako Slaveni kao i kasniji Anti, a Boz ili Bož »prvi Sloven koga historija *poimence* spominje«.[30] Međutim Šora-Bekmursin donosi među »Predajama i pjesmama Čerkeza« žalobnu pjesmu o junaku Bakssanu, kojega su zajedno sa sinovima dali pogubiti Goti. U Kabardi su još prošloga stoljeća svakog travnja čerkeske djevojke pjevale raspuštenih kosa tu žalobnicu za junakom Bakssanom. I pojedini detalji te pjesme slažu se s izvještajem Jordanesovim. Zato Šora-Bekmursin drži Jordanesove Ante pređima da-

---

[29] O tom primjećuje Šišić: »Značenje imena *Anti* sasvim je tamno; up. *Niederle*, Antove. Prag 1909. Nije nemoguće, da je tuđega postanja i upravo ime onoga stranog dijela, koji je zavladao izvjesnom skupinom Slavena, dakle nešto slično kao kod Bugara« (Povijest Hrvata, l. c. str. 186, b. 20). Nije se varao! — Županič drži Ante kavkaskim Lezgijcima (Izvor in ime Antov. Etnolog, 7/1934/; str. 87 i d.).

[30] Jordanes, De origine actibusque Getarum (ed. Mommsen. Mon. Germ. hist. Auct. antiquiss. v. I; Berlin 1882; 121, c. XLVIII). »Boz = Bož'«: »To je skraćeno od *Božidar* ili *Božetjeh* ili od sličnog imena«, kaže Maretić (Slav. u davn., 23). *Bož* prvi je Sloven koga historija *poimence* spominje«. (Šišić, Povijest Hrvata, l. c. str. 190, b. 37).

našnjih Čerkeza-Kabardinaca, a Hauptmann mu u tom daje pravo. »Ime kralja Anta Boz-Box ne da se, kaže on, izvesti iz slavenskog. To je čerkeski junak Bakssan, kojega je dao ubiti Vinithar, kralj Gota.«[31] Na spomen toga junaka prozvali su Čerkezi i jednu rijeku, što izvire ispod Elbrusa, imenom Bakssan.

To neprijateljstvo kavkaskih Anta s Gotima svjedoči, da Kavkasci nisu mogli zavladati Slavenima i u njih se pretopiti, doklegod su Goti bili gospodari južnoruske stepe. A to je bilo u III. i IV. stoljeću. Nakon poraza Gota oko g. 375. zavladaše stepom Huni, a u V. i VI. stoljeću spominju se ondje Anti već kao Slaveni. Što to znači?

3. S HUNIMA DO SLAVENA.

Ključ za rješenje te zagonetke našao je Hauptmann opet u čerkeskim »Predajama i pjesmama«. Šora-Bekmursin svjedoči, da su još u njegovo doba pjevali Kabardinci o Atili, Biču Božjem, i o vojevanju zajedno s njegovim Hunima. U jednoj se pjesmi kaže — prema slobodnom prijevodu s njemačkog —: »Odabrana konjica naša k Atili ide na lov. Nisu li oni dosta, spremni smo i mi poći...« »Uz gore se žure visoke k Atili naši junaci. Poput zvijezda se sjaju, a ko grom udarce daju...« A kad je nestalo Atile, odjeknuo je po brdima veseo glas: »Bog Gospod nam se smilovao. Gore i doline opet su naše. Bič Božji se udaljio od njih.«[32]

Kaošto bujica valja sa sobom drvlje i kamenje, a pred sobom goni sve, što je živo, tako su Huni koncem IV. stoljeća povukli sa sobom prema zapadu najrazličnije azijske i kavkaske narode. Jedni su bježali pred njima, kao na pr. Goti i dio Alana, a drugi su išli s njima kao podanici ili saveznici. Nada bogatom plijenu dovela je u njihove redove mnogoga divljeg junaka. Za vladanja Atile (434.—453.), koji je sa svojima lijepo postupao, vlast su Huna priznavali mnogobrojni narodi od kineskih granica pa sve do Rajne, te od Dunava i Crnoga mora na sjever do Baltika. U taj dakle hunski vrtlog zapao je i dio kavkaskih Anta, »Kasaza« i »Hu-urvatha«. S Hunima su i oni na svojim brzim konjima prešli preko južnoruske stepe i došli na slavensko područje. Huni su izabrali za svoje stalno boravište današnju Madžar-

[31] Hauptmann, Kroaten . . . l. c. str. 343.

[32] Schora-Bekmursin-Nogmov, Sagen und Lieder des Tscherkessenvolkes, str. 34. Kod Hauptmanna, Kroaten . . . l. c. str. 343.

sku, a Ante su ostavili za Karpatima, da drže na uzdi Slavene. Oni su to i činili, ali pri tom i sami postali Slavenima.

4. SLAVENSKI ANTI

Najstarija vijest o slavenskim Antima nalazi se kod Jordanesa, a potječe iz nekoga starijeg izvora, tamo negdje iz V. vijeka. Prema toj vijesti bili su oni već istočni ogranak Slavena. »Alpama (erdeljskim Karpatima) na lijevo spram sjevera«, pripovijeda Jordanes, »naselio se od izvora Visle po neizmjernim prostorima ljudima bogati narod Veneta, kojih se imena doduše mijenjaju već prema raznim rodovima i mjestima (per varias familias et loca), no ipak se oni u glavnom nazivlju Sloveni i Anti. Sloveni stanuju od mjesta Novijetunskoga i jezera mursijanskoga (t. j. od ušća dunavskoga) sve do Dnjestra i Visle na sjeveru. Anti opet, koji su najhrabriji među njima, šire se od Dnjestra i od obluka Crnoga mora sve do Dnjepra, a te su rijeke jedna od druge znatno udaljene.«[33] Svoju hrabrost počeli su ti Anti brzo pokazivati na štetu bizantskoga carstva. O njihovim provalama preko Dunava izvješćuje sredinom VI. v. Prokopije († o. 562.), historik carskih podviga Justinijanovih. »Kad je carevao Justin (518—527), stric Germanov«, kaže on, »Anti, prvi susjedi Slovena, prijeđu preko rijeke Istra (Dunava) i provale s velikom vojskom u rimsku zemlju. Malo prije imenovao je car Germana strategom čitave Trakije. On se pobije s neprijateljskom vojskom, ametom je potuče i u bici ih gotovo sve poubija. Zbog toga steče veliku slavu kod svih ljudi, a napose kod svih barbara.«[34] Taj poraz ih na neko vrijeme primiri. Ali čim dođe na prijestolje mladi Justinijan (527—565), opet počeše Anti zajedno s drugim Slavenima i barbarima provaljivati preko Dunava. Čini se, da ih je oko g. 540. Justinijan predobio za savez proti bugarskim Kutrigurima, jer se nekako od tog doba više ne spominju njihove provale, već što više vidimo gdje se kao bizantski plaćenici bore u Italiji proti Gotima. Tada su već bili potpuno slavizirani. Prokopije tvrdi, da su govorili istim jezikom, kojim i Sloveni, imali jednako društveno uređenje, vjerovanje i običaje, kako kućne tako i ratničke, pa i fizičkim ustrojstvom bili im jednaki. Ipak spominje, da je u pradomovini često dolazilo do sukoba između Anta i Slovena.[35]

5. SAVEZ ANTSKOSLAVENSKI

O slavenskim Antima govorilo se dugo većinom samo na temelju vijesti uzetih iz Jordanesa i bizantskih historika Prokopija, cara Mauricija (582.—602.), kome se pripisuje »Strategikon«, a ponešto i Menandra Protektora (o. 582.). Ali se iz tih vrela dobivala samo mutna slika o njima i o njiho-

---

[33] Jordanes, De origine actibusque Getarum, l. c. 62—63; kod Šišića, Povijest Hrvata, l. c. str. 186—187, b. 22.

[34] Prokopije, De bello Gotico, III. 40 (ed. Haury, Leipzig 1905, str. 476); kod Šišića, Povijest Hrvata, l. c. str. 207—208.

[35] Prokopije, l. c., ed. Haury 356; kod Šišića, l. c. str. 209.

voj državi. Zato je J. Marquart nastojao te vijesti popuniti podacima, što ih je našao kod t. zv. Bavarskog Geografa (IX. v.), arapskog pisca Masudija (X. v.) i u t. zv. Nestorovoj ruskoj kronici. Sabravši i sredivši sve, što se u tim vrelima nalazi o Antima, došao je do neočekivanih rezultata: pred njim je iskrsla velika sjeverno-slavenska antska država VI. vijeka. Iz »Fragmenta« naime Menandra Protektora, koji je pisao koncem VI. vijeka, razabire se, da su slavenski Anti oko g. 550. sačinjavali neki politički savez pod Mezamerom, sinom Idarizijevim, najodličnijim između svojih plemenskih glavara. Moć je toga antskog saveza bila tolika, da su dulje vremena zaustavljali avarsku bujicu, koja se u to doba iz južne Rusije sve više valjala prema Zapadu. Istom kad su Avari bez obzira na međunarodno pravo ubili Mezamera, koji je došao kao poslanik k Bajanu, pošlo im je za rukom, da svladaju sve Ante i prisile ih na pokornost. »Odonda, kaže Menander, nisu prestajali, da Ante ugnjetavaju i na sve ih strane odvlače.«[36] Druge podatke o toj antskoj državi doznajemo iz anonimnog »Bavarskog Geografa«. On piše »Zeriuani« su toliko kraljevstvo, da su iz njega proizašli svi slavenski narodi i odanle, kako kazuju (sicut affirmant), potječu.«[37] Marquart je spoznao, da pod »Zeriuanima« treba razumjeti »Červenjane«, stanovnike červenske zemlje na Bugu, kasnije »Crvene Rusije«. Kako svjedoči onaj »affirmant«, »tvrde«, pripovijedali su još u IX. v. slavenski izvjestitelji »Bavarskom Geografu«, da potječu s Buga. Isto je iz drugih vrela i pod drugim imenom doznao na Istoku oko sto godina kasnije Arapin Masudi. »Slaveni«, izvješćuje on, »sastoje se od više naroda. Među tima postoji jedan, kod kojega se u davnini od početka nalazila vlast. Njihov vladar zvao se Madžak. Taj se narod naziva Volinjani i tome su se narodu običavali od davna pokoravati drugi slavenski narodi, jer je kod njega bila vlast i drugi su mu se glavari pokoravali...« »Poslije dođe do nesloge među njima, njihova se organizacija raspadne i njihovi se narodi okupiše svaki za se; svaki narod izabere sebi vladare.« Tako Arapin.[38] A Marquart, pozivajući

---

[36] Menandri Protectoris Fragmenta, c. 6 (ed. Dindorf, Historici graeci minores, II, 6). Kod Hauptmanna: Politische Umwälzungen . . . l. c. str. 242.

[37] Kod Hauptmanna, Kroaten . . . l. c. str. 336.

[38] Cfr. Marquart, Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge, l. c. str. 101 i d.; kod Hauptmanna, Politische Umwälzungen . . . l. c. str. 240 i d.; Kroaten . . . l. c. str. 336.

se na Nestorovu kroniku, primjećuje, da su Volinjani mlađe ime za ruske Duljebe, što su sjedjeli na Bugu i pripadali velikom narodu Anta.[39] Iz svega dakle slijedi, da je na sjeveru uistinu postojala prije provale Avara velika slavenska federativna država Anta. Hauptmann, koji je već g. 1915. potpuno bio pristao uz Marquarta, ponavlja sada svoje priznanje. On kaže: »Što čujemo o carstvu Madžakovu, slaže se napadno s vijestima o carstvu Mezamerovu. Zajednička je objema silna rasprostranjenost područja; zajedničko ime vladara, jer Madžak će biti kratica za Mezamer; zajednički neprijatelj i vrijeme, kad se carstvo raspalo. Sve se to tako slaže, da je već Marquart oštroumno zaključio, da je Mezamerov antski savez istovjetan s Madžakovom duljebskom državom.«[40]

6. ANTI NA VISLI

Marquart nije još bio na čistu s granicama antskog saveza. Hauptmann dokazuje, da je na zapadu granica prelazila Vislu i obuhvatala barem djelomično Šlesku. I to već u V. vijeku. To pak zaključuje iz povijesti langobardske seobe. Pavao Đakon pripovijeda naime, da su Langobardi na svom putu dolinom Labe prema Podunavlju prolazili kroz »Bainaib«, »Burgundaib« i »Anthaib«. »Bainaib« je zemlja Baninga, »Burgundaib« zemlja Burgunda; »Anthaib« bit će dakle zemlja Anta. A gdje se ta nalazila? Isto vrelo kazuje, da su se Langobardi na kraju tog putovanja sukobili s Hunima i radi junaštva svoga kralja Lamisija sretno ih potukli. »Ta bitka, veli Hauptmann, spada u prvu polovinu V. vijeka i o njoj se ne smije sumnjati. Za nju znadu »Widsiđlied« i »Hervararsage« i smještaju je sjeverno od šume »Myrkviđr«, što rastavlja zemlju Huna od sjedišta langobardskih, na rub »Vislanske šume«, »Wistlawudu«, među Harwađafjöll (Karpati) i Josurfjöll (Sudeti Jesenik)...« Mnoštvo dakle geografskih podataka označuje to bojište kao zemlju na gornjoj Odri, t. j. jugoistočnu Šlesku, koja je s Podunavskim carstvom Huna bila vezana Moravskim vratima.«[41] Spajajući prijašnje rezultate s tim zadnjim Hauptmann ovako zaključuje: »Ako se Anti prema našem razlaganju nisu ograničili

---

[39] Marquart, Osteuropäische . . ., str. XXXVI. i 146 i d.; Miklosich F., Chronica Nestoris, str. 5 i d.; kod Hauptmanna, Politische . . . l. c. str. 241. i d.

[40] Hauptmann, Kroaten . . . l. c. str. 340.

[41] Paulus Diaconus, Hist. Langob. c. 15 i d. (MGH; script. rer Langob.); kod Hauptmanna, Kroaten . . . l. c. str. 333.

na južnu Rusiju, već težište svoje moći imali na Bugu i Visli, onda ime »Anthaib« za Šlesku treba definitivno tako razumjeti, da su Anti preko zapadne Galicije i onamo podrli. Carstvo dakle što je oko g. 550. sve Ante u sebi sjedinjivalo, protezalo se od Odre do Ponta.«[42]

7. VISLANI ILI BIJELI HRVATI

Tako je Hauptmann kroz labirint seobe naroda doista sretno našao ne samo put k Antima u Kavkaz, već je otkrio i tragove njihove seobe na obale Visle i Odre. Trostruka Arijadnina nit — Hrvat + Kosences (Kasag) + Ant — pokazala se odličnom provodnicom. Svaka nit za se preslaba je, ali spletene u jedno, ne kidaju se. Da dokazivanje bude potpuno, trebalo je još načiniti samo jedan korak, — pokazati vezu između Anta i Bijelih Hrvata na Visli. Hauptmann doduše nije toga sam načinio, ali je pokazao put i sve pripravio. Govoreći o geografskim oznakama langobardsko-hunskog bojišta u Šleskoj, nastavlja: »Čudnovata su imena. »Myrkviđr« je germansko; »Wistlawudu« isto tako. Sastavni je dio te riječi »Wistla«, genitiv plurala narodnog imena »Wistle«, Vislanin, koje zaslužuje dvostruku pažnju. S jedne strane pokazuje starogermanski oblik s —t— u sredini, isporeden sa slavenskim »Visla«, da je ime došlo u narodnu predaju (Sage), kad je još bilo živim germanskim jezičnim dobrom (»lebendiges germanisches Sprachgut«; Much). S druge pak strane zasvjedočava, da se počelo stvarati jedno pleme na Visli davno prije IX. vijeka, u kojem »Bavarski Geograf« i »Žiće Metodijevo« spominju slavenske Vislane.«[43] A budući da pod Vislanima IX. vijeka posve sigurno treba razumjeti sjeverne »Bijele Hrvate«, kako je Hauptmann sasvim uvjerljivo dokazao u raspravi »Prihod Hrvatov«, »Dolazak Hrvata«,[44] jasno je, da se posebni slavenski hrvatski narod počeo stvarati već u prvoj polovini V. vijeka. Antsko-iranski kvasac počeo je tada — u krilu antskog državnog saveza i u okviru golemog hunskog carstva — proizvađati u slavenskom tijestu na Visli početke »Velike ili Bijele Hrvatske«, koju su, kako svjedoči K. Porfirogenet (912—959), još u X. stoljeću južni Hrvati smatrali svojom pradomovinom. »Hrvati stanovahu«,

[42] Hauptmann, Kroaten... l. c. str. 341.
[43] Ibid., str. 332—333.
[44] Hauptmann, Prihod Hrvatov, Bulićev Zbornik. Zagreb-Split 1924; str. 515—545. Hrv.: Dolazak Hrvata. Zbornik kralja Tomislava, l. c. str. 86—127.

pripovijeda car povjesničar, »u ono vrijeme (t. j. u doba razorenja Salone po Avarima) s one strane Bagibareje, gdje su sada Bjelohrvati. Jedan njihov rod, naime petero braće Klukas, Lovelos, Kosences, Muhlo i Hrovatos i dvije sestre Tuga i Buga, odijelivši se od njih skupa sa narodom svojim, dođoše u Dalmaciju i nađoše ondje Avare, koji držahu tu zemlju. I neko vrijeme ratujući jedni s drugima, nadjačaše Hrvati i jedne od Avara poklaše, a ostale prisile, da im se pokore. Od tog doba obladaše tom zemljom Hrvati.«[45]

8. HRVATSKA PRAHISTORIJA

Iz svega bi dakle Hauptmannova razlaganja slijedilo, da su slavenski Hrvati nastali od Vislanskih Slavena i kavkaskih Iranaca (Alana) i Anta-Čerkeza, koji su nakon propasti gotske crnomorske države (375) u službi Huna došli do Visle i s tamošnjim se narodom slili u novi evropsko-azijski narodni organizam. Period od provale Huna u Evropu do rasapa hunskog carstva (374—454) bilo bi dakle djetinje doba hrvatskog naroda. Kad se poslije smrti Atile (453), sina Mundzukova, raspala silna hunska država, stvorila se na zakarpatskom stepskom području nova antsko-slavenska od Šleske tamo negdje do Crnoga Mora. U tom savezu bili su i Vislanski Hrvati jedan član, lijepo se razvijali i sve se više poslavenjivali. To bi bilo mladenačko doba Hrvata (453—560). Snažna i svježa kavkaska krv proizvela je u jednom dijelu primitivne slavenske mase poduzetni i junački eurazijski tip, koji je imao više smisla za državnu organizaciju od slavenskih individualista i više inicijative od pasivnog čistog Slavena. Uz Slavena ratara našao se i poslavenjeni gojitelj konja i stoke; uz pješaka konjanik. Još je trebalo, da taj novi narodni organizam bude prekaljen i očeličen u borbi za opstanak. To se zbilo nakon provale Avara. Poslije nesretne smrti antskog vođe Mezamera-Madžaka (oko g. 560.) raspadne se antsko-slavenska država u svoje sastavne česti. Zbilo se ono, što je zabilježio Masudi: »Dođe među njima do nesloge;

---

[45] De administrando imperio, gl. 30 (ed. bonn. 140 i d.). Tomašićev hrv. prijevod: Vjesnik kr. hrv.-slav.-dalm. zem. arkiva, XX (1918.); str. 75—76. — »Bagibareia«, ispravnije »Babigareia«, jest lijepa i impozantna Babja Gora (1725m.) u zapadnim Beskidima, koja dominira velikim dijelom nekadanje Bijele Hrvatske. Ne može biti »Bavarska«: 1. jer bi izašao nesmisao (cfr. Skok P., Kako bizantinski pisci pišu lična i mjesna slovenska imena. Starohrv. Prosvjeta, N. S. I. (1927); str. 195—196; — 2. Porfirogenet ima za Bavarsku ime »Baioure« (n. pr. De caerem. 1. II).

njihova organizacija se raspadne, i njihovi se narodi okupiše za se; svaki izabere sebi vladara.« Tada i Vislanski Hrvati počeše živjeti svojim zasebnim životom, dok se zajedno s drugim Slavenima ne moradoše pokoriti divljim Avarima (oko 561). Zulum avarski podnosili su oko šest decenija. Za oslobodilačkih ratova zapadnih Slavena pod Samom (623—658) i očajnih borba cara Heraklija (610—641) s Avarima i Perzijcima digoše se i oni, pritisnuše Avare sa sjevera, te poslije avarskog poraza kod Carigrada (626) jedan dio provali čak do Dalmacije i stvori novu Hrvatsku na jugu. Postali su punoljetni i nakon 200-godišnje priprave stupili na poprište svjetske povijesti. Nova njihova domovina na jugu postade, kako se čini, mala kopija nekadašnjeg velikog antskog saveza. Porfirogenet naime kaže: »Od onih se pak Hrvata, koji dođoše u Dalmaciju, odijeli jedna čest i obvlada Ilirikom i Panonijom. I ovi imahu samosvojnog arhonta, koji bi slao prijateljske darove arhontu Hrvatske.«[46] Iz tih bi se riječi na prvi mah činilo, kao da je uz Dalmatinsku Hrvatsku nakon seobe bila osnovana još jedna ili možda i dvije hrvatske kneževine, Ilirik i Panonija. Ali novija, napose Hauptmannova istraživanja potiču nas, da mislimo, da ih je zapravo bilo sedam — za svakoga brata i sestru po jedna: 1. Koruška sa središtem na Gospsvetskom polju usred »Hrvatske županije«; 2. Posavska sa sjedištem u starodrevnom Sisku i s kazaškim naseljima po dolini Save sve do njezina izvora i uz savske pritoke po cijeloj današnjoj Kranjskoj; 3. Dalmatinska sa središtem kod razorene prijašnje metropole Salone i s »obrovcima«, t. j. osvojenim i pohrvaćenim avarskim garnizonima, od Like kroz Bosnu sve do Rogatice i Konjica, a možda i do Rudnika i Kolubare;[47] 4. Neretljanska između

[46] De administrando imperio, gl. 30. Tomašićev prijevod, l. c. 76—77.

[47] Porfirogenet kaže: »A ima još jednako u Hrvatskoj potomaka Avara i pozna im se, da su Avari« (gl. 30), t. j. poznaje se na njima avarski tip. O »obrovcima« kaže Vl. Ćorović: »U Dalmaciji se pominju četiri Obrovca i grad Obrov; u bosanskoj krajini dva Obrovca i Obrov u Pounju; u srezovima visočkom, rogatičkom i konjičkom, na području drinske i zetske banovine, nalaze se sela Obre. U istoj seoskoj opštini konjičkog sreza uz Obre se nalazi i Obrina. Na Obre potsjećaju u bijeljinskom srezu Velika i Mala Obarska. Kod Zagreba je postojalo jedno imanje zvano Obrov ili Obrova. Za manastir Vujan u rudničkom kraju, u Srbiji, kazuje se da se ranije zvao Obrovin . . . Pada u oči da su ti nazivi održani, u glavnom, na području od Drine do Jadranskog Mora, na teritoriju stare geografske Dalmacije; ali, južna linija tog rasprosti-

Cetine i donje Neretve; 5. Zahumlje sa sjedištem, čini se, u Blagaju na Buni; 6. Trebinjska s Konavlima[48] i 7. Dukljanska.

sanja ne ide ispod konjićkog sreza, odnosno ispod gornjeg toka Neretve. Tih naziva istočno od Drine i Neretve ili nema ili su veoma retki« (Istorija Jugoslavije. Beograd 1933; str. 14). — Iz više se činjenica dade zaključiti, da je i rudnički kraj s tim »Obrovinom« pripadao isprva hrv. državi: 1. Ćorović kaže: »Vredno je istaknuti činjenicu, da se posle g. 626. ne spominje nijedan veći obarski pohod preko Save i Dunava« (str. 13). A tko im je priječio? Kod Srba nema nikakove tradicije o borbi s Obrima, a niti se u povijesnim vrelima štogod o tom nalazi. — 2. Za vrijeme ustanka Ljudevita Posavskog graničila je njegova država sa dačko-slavenskim Bodricima ili Branićevcima negdje na Dunavu; — 3. Srbi su počeli naseljavati Mačvu istom koncem XIII. v., kad je g. 1284. kralj Dragutin dobio od svog šurjaka ug.-hrv. kralja Ladislava Mačvu sa Beogradom, Srijemom i sjeveroist. dijelove Bosne, t. j. kraj Soli i Usore (Ćorović, l. c., str. 126). Šest godina kasnije — 1. VIII. 1290. — već se papa tuži kralju ugarskome, da su »šizmatički plemići« (per quorundam nobilium scismaticorum potentiam) mjesto katoličkog biskupa postavili u Beogradu »quendam scismaticum« (Theiner, Mon. Hung. I, 366).

[48] Neretljane, Zahumce i Trebinjane s Konavljanima zove Porfirogenet u gl. 33, 34, 36. izričito Srbima. Ali se iz samih njegovih vijesti, a pogotovu iz drugih svjedočanstava dade dokazati, da je ta njegova »srbomanija« bez temelja. U toj stvari vrijedi još uvijek ono, što je već g. 1870. pisao *Rambaud*, jedan od najboljih poznavača Porfirogeneta; »Ima više od jedne etnografičke griješke u djelima Konstatinovim; od Mlečana pravi franački narod, a od Madžara Turke; on trpa u istu porodicu Gote, Langobarde i Avare; izjednačuje Avare i Slovene. Protiv svih svjedočanstava misli, da Neretljani, Trebinjani, Dukljani itd. pripadaju srpskoj rasi, dok su pop Dukljanin i mletački ljetopisci sav taj kraj označili imenom Crvene Hrvatske spram Bijele Hrvatske ili sjeverne, pa i danas još neretljanski ili trebinjski seljak kaže za sebe, da pripada »narodu hrvatskom« /Cfr. Šišić, Povijest Hrvata, l. c. str. 460—461, b. 84/. — I Hauptmann je dobrim argumentima g. 1931. pobijao Porfirogeneta /Konstantin Porf. o porijeklu stanovništva dubrovačkoga zaleđa, l. c. str. 22—24/. Ali u raspravi »Kroaten... /l. c. str. 339/ nastoji oprovrći svoje prijašnje dokaze. Ipak je slabe sreće! — Rod je Mihajla Zahumskog po svjedočanstvu Porfirogenetovu potjecao s Visle, koja se zvala i ledska, leđanska rijeka (De admin. imp., gl. 33.). Tri stoljeća kasnije naziva Toma Arciđakon baš Hrvate Legjanima, »Lingones« (madžarski i danas Lengyel = Poljak): »Uenerant de partibus Polonie, qui Lingones appellantur . . . septem uel octo tribus nobilium« (c. VII) [Cfr. *P. Skok*, Kako bizantinski pisci pišu lična i mjesna slovenska imena. Starohrvatska Prosvjeta, N. S. I (1927), str. 177—8, b. 50.]. Dakle je i Mihajlo Zahumski bio Hrvat. O njemu znamo, da je g. 925. zajedno s Tomislavom bio na Splitskom saboru. — Zapadno od Krakova, u središtu nekadanje Bijele Hrvatske, nalazi se željeznička stanica Trzebinia. To je ime eti-

na Zeti i Skadarskom jezeru.[40] Knezovi svih tih samosvojnih državica priznavali su časno prvenstvo dalmatinskom knezu, baš kao nekoć članovi sjevernog antskog saveza, po svjedočanstvu Masudijevu, Volinjanima na Bugu. Hrvati, svježi eurazijci, puni dinamizma, prvi su donijeli na slav. Jug državnu organizaciju, — pedeset godina prije Bugara, vijek i po prije Karla Velikoga, a oko dvijesta godina prije, negoli se

mološki isto što i Porfirogenetova »Terbunia« (Treb'nia), današnje Trebinje. — »U zvaničnoj tituli srpskih vladara«, kaže *Vl. Ćorović*, »dâ se lepo videti koje su zemlje u službenoj kancelariji smatrane kao od iskoni srpske, a koje su im, mada sa srpskim stanovništvom, postepeno pridruživane. U Žičkoj povelji kralja Stevana Prvovenčanoga on se naziva »venčani kralj sve srpske zemlje, Dioklitije i Travunje i Dalmacije i Zahumije«. Međutim njegov sin, kralj Radoslav, ima titulu: »kralj svih raških zemalja i Travunskih«, a kralj Vladislav: »kralj svih raških zemalja i Dioklitije i Dalmacije i Travunije i Zahumije«. Očevidno je, dakle, zbog jednine u gornjem slučaju *sve srpske zemlje*, i množine u primeru *svih raških zemalja*, da je prvobitni pojam *srpske zemlje* obuhvatao samo raške oblasti, odnosno sve njih zajedno. Pod plemenskim srpskim imenom izvršeno je najpre prvo pribiranje manjih geografsko-plemenskih župnih jedinica u samoj Raškoj« (Istorija Jugoslavije, str. 126.). — Za Trebinjsku kneževinu upotrebljavaju Nemanjići tuđi bizantinski oblik »Travunija«. — Dubrovačko-hercegovačko narječje i danas je Srbima »prečanima« tuđe, premda ga je Vuk smatrao »od iskoni« srpskim. Zato ona Ćorovićeva tvrdnja »mada sa srpskim stanovništvom« ne vrijedi za prošlost nekadanjih crvenohrvatskih kneževina.

[40] O granicama tih četiriju kneževina, koje su sačinjavale »Crvenu Hrvatsku«, por. De admin. imp., gl. 33, 34, 35, i 36.;Tomašićev prijevod, l. c. str. 89—91. Tumačenje daje Šišić u »Povijesti Hrvata« /str. 451—456 i str. 460, b. 84/. — Hrvatski karakter stare Duklje počinju već priznavati i Crnogorci. Prof. Milivoje Matović piše u podgoričkom tjedniku »Zeta« : »... Da su Crnogorci porijeklom od Crvenih Hrvata, dokaz je i to, što i danas nakon Hrvatske i Slavonije na teritoriju Crne Gore ima najviše mjesta, koja nose naziv hrvatski. Tako imamo u srezu kolašinskom, općini lipovskoj, mjesto *Hrvatske Livade*, gdje ima ostataka i starog naselja, za koje se tvrdi, da je hrvatsko. U srezu studeničkom, općini pavličkoj, ima selo *Rvati*. U srezu deževskom, općini vračevskoj, ima selo *Rvatska*, a u srezu cetinjskom, općini riječkoj selo *Rvaci*. Što znači«, nastavlja Matović,« da su se u tim mjestima stanovnici za dugo vremena držali u hrvatskoj narodnosti. Što su Crnogorci izgubili svoje hrvatsko ime, treba najviše pripisati prelazu u pravoslavlje, zatim jačanju mletačke republike i Ugarske, koje su svojom vlašću presjekle hrvatski uticaj na jugu i Hrvate potisle na sjever, u današnju Hrvatsku i Slavoniju, a potom navali Turaka na Balkan, čija je sila prisilila tadašnje Zećane i Rašane, da se stope u jednu političku državnu jedinicu, te Zećani, manje brojni primiše i naziv Srbi«... »S. Milutinović u svojoj povijesti

počela spominjati Raška Srbija. Pače su i nazivi »Bijeli« i »Crveni« preneseni na jug, jer još pop Dukljanin na početku XIII. vijeka dijeli Hrvatsku na »Bijelu« i »Crvenu«. A kad bismo htjeli historijska razlaganja završiti pjesničkim maštanjem, dodali bismo, da je sinji Jadran pobudio u srcima južnih Hrvata ljubav još i k trećoj boji — plavoj —, koje nije bilo na sjeveru.

9. VRIJEDNOST NOVE HIPOTEZE

Od svih dosadašnjih pokušaja da se iznađe podrijetlo Hrvata, Hauptmannov je najdublji, najbolje obrazložen i najviše zadovoljava kritički duh. Ima i kod njega još dosta nejasnosti, — a bilo bi čudo, kad ih kod obrađivanja takova predmeta ne bi bilo —, ali one se više tiču sporednih problema. Jezgra je dobro utvrđena. On je u tamu najstarije hrvatske i uopće slavenske prošlosti ubacio jaki pramen svijetla. Sad samo treba u zrakama toga reflektora dalje i dublje prodirati u međunarodne i međurasne odnošaje tajinstvenoga Kavkaza i sjeverno-slavenskih sjedinjenih država V. i VI. stoljeća.[50]

Crne Gore tvrdi, *da su Vasojevići, Kuči i Bratonožići sve do 1675. godine bili u katoličkoj vjeri*, a tada ih je mitropolit Rufin Boljević preveo u pravoslavlje, što djelomično potvrđuje i putopisac Bolina« /Cfr. Obzor, 28. III. 1936/. *N. B.* O Vasojevićima je ispitivač naselja A. Jovičević zabilježio, da kod njih ime »Srbo«, »Srbljak« imaju »prezrivo, unekoliko pogrdno značenje«. »Otkud ta pojava«, pita se sa začuđenjem Ćorović, »da srpski Vasojevići srpskom imenu dadu prezirno značenje?« /Istorija Jugosl., str. 24—25/. On daje svoje tumačenje te pojave, ali je odviše učeno i nategnuto. — O sudbini stare hrvatske Duklje cfr. *Dr. Fr. Milobar*, Dukljanska Kraljevina [Glasnik zem. muzeja u Bosni i Hercegovini, XI. (1899.), str. 237—316 i XII. (1900.), str. 1—64]. — O srodnosti pravnih običaja bivših alpinskih Hrvata i bivših hrv. Dukljana cfr. *Dr. M. Dolenc,* Sorodni odmevi crnogorskih pravnih zgodbic in slovenskega običajnega prava (Časopis za zgodovino in narodopisje; XXVII, 3—4. Maribor 1932; str. 137—171).

[50] Prema dosadašnjim istraživanjima bili bi članovi antskog saveza i Kavkasci podrijetlom: Duljebi, Hrvati, Kasazi-Čerkezi, Srbi i — hoćemo li vjerovati Županiću — Česi. Po rasama bili bi Hrvati Iranci; o Duljebima se još ne zna. Čerkezi, čini se, nisu Iranci. Srbi bi, barem po imenu, bili staroevropskog podrijetla [»ser«, čovjek; pl. ser—bi,ljudi]. Zanimljivo je, da su na jugu sastavnim dijelom hrv. naroda bili ne samo Kasazi nego i Duljebi i nešto Srba. Duljeba je bilo mnogo po staroj Karantaniji, u Hrvatskoj između Vrbovca i Rakovca /Šišić Povijest Hrvata, str. 278—279/, ali i drugdje. Grujić je n. pr. u Topografičkom

Hauptmannovu nazoru o iranskom podrijetlu Hrvata dosta su u prilog i najnovija istraživanja o vjeri starih Slavena. Čeh Jan Peisker dokazuje, da su oni bili pod snažnim utjecajem iranskog dualizma i priznavali svijetlo i tamno božanstvo.[51] Šufflaj je Peiskerove izvode utvrdio i popunio podacima iz stare hrvatske prošlosti.[52] I samo je ime »Bog« iransko (staroperzijsko »baga«).[53] Taj vjerski uticaj Iranaca na Slavene po svoj je prilici prastar, ali mu je dolazak kavkaskih Iranaca samo još pojačao snagu. Zanimljivo je, da L. Jelić i prof. Strzygowski i u starohrvatskoj umjetnosti nalaze istočnih, zapravo iranskih tragova.[53a] Sve to nekako vodi k istim temeljima, što ih je naslutio Županić, a otkopao Hauptmann.

Velika je prednost Hauptmannova razjašnjenja podrijetla Hrvata i to, što omogućuje, da se prihvate, lakše razumiju i ispravno protumače svjedočanstva, što ih o Hrvatima VII. vijeka crpemo iz rimskih, langobardskih i franačkih vrela, a napose iz K. Porfirogeneta i Tome Arciđakona. Pristaše *avarsko-franačke hipoteze o postanku Hrvata* bili su prisiljeni, da ta svjedočanstva zabace ili omalovaže ili na

---

rječniku gospičkoga kotara« nabrojio 24 što sela, što pašnjaka itd. koji se još danas zovu »Duliba« i tri »Dulibe« /Zbor. za nar. život…, l. c. str. 161/. I Ćorović u »Istoriji Jug.« bilježi više duljebskih naselja.— »Sorbi«, što se spominju u vezi s ustankom Ljudevita Posavskoga. [Rački, Documenta, str. 327] bili su stanovnici Srba na Uni, tj. »hrvatska župa Unska ili Srpska«, a »to ime ne označuje nacionalitet, nego područje«, kaže prof. Barada /Seoba Hrvata i Srba. Nast. Vjesnik, knj. XLII /1934/, str. 15/. — Kako da se sve to protumači? Po svoj je prilici ime »Ant« na sjeveru značilo isto što i »Kavkazac«, a u borbama s Avarima su Hrvati vodili među tim Kavkascima glavnu ulogu.

[51] J Peisker, Tvarog, Jungfernsprung und Verwandtes /Blätter f. Heimatskunde. Graz 1926; Nr. 7 / 8; str. 49—57. — Isti, Koje su vjere bili stari Slaveni prije krštenja?/. Starohrvatska Prosvjeta, 2 /1928; str. 53—88.

[52] M. Šufflaj: »Kao prabaštinu donijeli su Slovjeni na Balkan i Zaratuštrinu vjeru… Nakon Peiskerove studije posve je sigurno, da su bosanski Bogomili, preko Porfirogenetove »Paganije«, izravno sačuvali izvorne dijelove stare dualističke vjere. Po slovjenskom mediju Balkana ta je drevna religiozna struja ispod naslage kršćanstva našla dodir s maloazijskim Manihejcima, koji su također izravno potekli iz Zaratuštrina izvora…« /Hrvati u sredovječnom viru. Sveslavenski Zbornik. Zagreb 1930, Cfr. njegov prikaz Peiskerove studije u Obzoru 1928, 11. IX/.

[53] Fr. Miklosich, Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen. Denkschriften der Philos. - Histor. Kl. der k. u. k. Akad. der Wissenschaften. Wien 1875; str. 35.

[53a] Strzygowski n. pr. kaže: » . . . staru hrvatsku umjetnost već potpuno gotovu nalazimo u građevinama Sasanida . . .«; » . . . kod ispo-

minimum svedu njihovu vjerodostojnost te proglase »historijsku prazninu« u životu Hrvata VII. i VIII. vijeka. Za njih su Hrvati proizašli, zajedno sa Srbima, tek iz kaše, što su je zavarili Avari porazbacavši i poispremiješavši na početku VII. vijeka po Balkanu svoje slavensko roblje. Krštenje, kulturu i smisao za državnu organizaciju primili bi Hrvati po njima istom kao podanici franački koncem VIII. i u IX. stolj. Hrvati su i Srbi — kažu — jedan narod s jednim jezikom srpsko-hrvatskim. Jagić je i filološkim razlozima dokazivao, da Hrvati nisu mogli doći iz nekakove fantastične Porfirogenetove Bijele Hrvatske, jer bi inače pripadali zapadnoslavenskoj jezičnoj grupi kao Poljaci, Česi itd. Po njegovu mnijenju »oba imena, hrvatsko i srpsko, pojavila su se iz općene *slovenske* etničke oznake tek docnije i samo postepeno postavši kristalizacionim točkama političke moći i ne sadržavajući, bar na početku, etničkih suprotivština ni između sebe, ni spram općena slovenskog naziva«. »Tek na jugu postale su Hrvatska i Srbija, a rastavljati Hrvate i Srbe prije VII. vijeka u dvije velike cjeline, pravi je anahronizam, jer je to istom posljedica docnijega razvoja.«[64] Bečki profesor E. Dümmler,[65] naš Rački[66] i V. Jagić[67] dali su toj avarsko-franačkoj hipotezi, po

---

rađivanja starohrvatskih umjetnina ne smijemo gledati na Zapad ili Jug, nego najprije na Istok. Sl. 15. i 16. pokazuju nam takove sličnosti na perzijskoj palači u Firuzabadu i Sarwistanu; na sl. 15. vidimo trompu u glavnoj kupoli, dok na sl. 16. imamo snimku, koja bi isto tako mogla biti uzeta iz kakove starohrvatske crkvene ruševine, dok uistinu spada u jednu od uzdužnih dvorana sasanidske palače«. » . . . Istočnjački spomenici, na koje sam bio upozorio, a koji su starohrvatskima ne samo izdaleka srodni, nego upravo bitno jednaki, bili su u tom pogledu odlučni za Jelićevo mišljenje. On je prvi opazio, da je povijest umjetnosti vrsna, da nam iznese dokaze o istočnom podrijetlu starohrvatske kulture, kako to inače može valjda samo još jezikoslovlje da čini. U njegovo se daljnje razlaganje ne ću ovdje upuštati; želim samo spomenuti tu njegovu misao, da su se s Alanima morala na istočnoj obali Jadranskoga mora naseliti iranska plemena, koja da su se kasnije izgubila među Slavenima, odnosno među Hrvatima, kad su iza Gota i Avara zaposjeli ove krajeve« [J. Strzygowski, O razvitku starohrvatske umjetnosti, l. c. str. 34. i 39.].

[64] Kod Šišića, Povijest Hrvata, l. c. str. 247—249.

[65] E. Dümmler, Ueber die älteste Geschichte der Slawen in Dalmatien /Sitzungsberichte d. k. u. k. Akad., XX. Wien 1856; str. 357— 368.

[66] Fr. Rački, Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srpsku povijest Srednjega vijeka (Književnik, I/1864/; str 36—77). Bijela Hrvatska i Bijela Srbija (Rad jsl. Akad., 52; str. 141— 189.

[67] V. Jagić, Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen (Archiv f. slav. Philol., 17/1895; str. 47— 87.

kojoj bi robovanje bilo stvaralački princip u historiji Hrvata, toliki kredit, da ona još danas vlada u historiografiji. Međutim u svijetlu 25-godišnjih Haupmannovih istraživanja, historijske toponomastike i svjedočanstva pape Agatona o Slavenima[58] ta hipoteza postaje neodrživom i nemogućom. A i lingvistika joj se počinje protiviti. Profesor P. Skok n. pr., analizujući hrvatska imena kod Porfirogeneta, iznašao je, da su Hrvati još u X. vijeku imali nazale, muklo »y«, mekano r na kraju imena i neke druge jezične osebine, koje su još danas karakteristične za Poljake.[59] Čini se dakle, da treba s temelja pregledati svu našu stariju povijest i revidirati njezine sinteze i prikaze, što ih sastaviše s pohvalnim inače marom i velikim trudom St. Stanojević, F. Šišić, Vl. Ćorović, N. Radojčić, M. Kos i drugi.

Stj. K. Sakač D. I.

---

[58] Cfr.: S. Sakač: Tko je krstio Hrvate? [Život, XVII (1936), str. 100—112]. — Isti, Ugovor pape Agatona i Hrvata proti navalnom ratu (oko g. 679). Croatia Sacra, 1 (1931), str. 12 i d. — Osim toga imade i prof. Barada jake *paleografske* dokaze, da je splitski sarkofag, koji se pripisuje Ivanu Ravenjaninu, iz VII. vijeka, a ne iz konca osmoga.

[59] Skok Petar, Kako bizantinski pisci pišu mjesna slovenska imena; II: Analiza Porfirogenetova srp. — hrv. onomastičkog materijala (Starohrvatska Prosvijeta, N. S. 1/1927); str. 161—196.

O. Petar Skarga D. I.

(1536. — 1612.)

Godine 1936. proslavio katolički poljski narod jubilej jednoga od najplemenitijih sinova svojih, najvećeg rodoljuba, zlatoustoga propovjednika riječi Božje, najslavnijeg govornika i proroka svoga, velikoga sluge Božjega, o. Petra Skarge, svećenika Družbe Isusove.

Kako je pojava o. Petra Skarge velika i znamenita nesamo za bratski katolički narod poljski, nego i za cijelu Crkvu katoličku, u koliko je Skarga bio odličan bogoslov, branitelj Crkve protiv svih tadanjih krivovjeraca, pisac mnogih dogmatsko-polemičkih, homiletičkih i ascetskih djela, veliki crkveni govornik, odlični promicatelj crkvenog jedinstva, pravedno je, da mu prigodom proslave 400 godišnjice rođenja i hrvatski narod prikloni pažnju.*

1. MLADOST

Petar Skarga Paweski rodio se godine 1536. u *Grojcu* nedaleko Varšave u Mazoviji, u nekadanjoj biskupiji poznanjskoj. Potiče iz siromašne građanske obitelji, od oca Mihajla i majke Ane rođene Świątkowski. Vele da je pravo očevo prezime Paweski, a Skarga da je prišvarak, koji je Petrov djed dobio radi toga, što je neprestanim tužbama (skarga znači tužba ili žalba) dodijavao mazovskom knezu Ivanu.

---

* O Petru Skargi postoji cijela literatura, koja već svojom obilnošću pokazuje, da se radi o čovjeku neobičnih dimenzija. Navodimo samo:

Berga A.: »Pierre Skarga«. Paris 1916. Str. 374.

Cyrek Jósef T. I.: »Ks. Piotr Skarga T. I.« Kraków 1936. Str. 127.

Grabowski Tadeusz Dr.: »Piotr Skarga na tle katolickej literatury religijnej«. Kraków. Akad. Um. 1913. Str. 637.

Haduch H. Ks. T. I.: »Skarga a cześć Marji.« »Skarga a Eucharystja«. »Skarga a kwestja spoleczna«. Sodalis Marianus. 1912.

Otwinowski K. Ks. T. I.: »Dziela Ks. Skargi« Spis bibljograficzny. Kraków. Akad. Um. Str. 123.

Rychcicki M. (Dzieduszycki):« Piotr Skarga i jego wiek«. Kraków 1868. T. I. 465 str. T. II. str. 619.

Wojnar Kasper: »Żywot, dziela i proroctwa Ks. Piotra Skargi. Warszawa 1936. Str. 143.

Imanje Skarginih roditelja bilo je nešto izvan mjesta, tako da je Petar svoje djetinjstvo i jedan dio mladosti proveo među pukom, koji se bavio obrađivanjem polja i obrtom i koji je imao polu seoske a polu građanske običaje. U rodnoj kući usisao je duboku i iskrenu pobožnost. Godine 1544. izgubi majku, a godine 1548. i oca. Prve nauke svršio je Petar u rodnom gradu Grojcu. Tu je polazio župnu školu, gdje je učio čitanje, pisanje, računanje, vjeronauk, pjevanje i latinsku gramatiku. Mladi Skarga odlikovao se iznad drugih pobožnošću i nadarenošću.

Svršivši grojecku školu pošao je kao 17 godišnji mladić u *Krakov* na Jagelonsku akademiju, koja je bila slavna nesamo u Poljskoj nego i po svem svijetu. Krakovsku akademiju osnovao je god. 1334 Kazimir Veliki, posljednji od roda Pijastovića, obnovio je i proširio kralj Vladislav Jagelonski g. 1400. zaslugom svoje plemenite i kreposne supruge kraljice Hedvige, koja je na umoru krakovskoj akademiji ostavila sve svoje dragocijenosti. U 15. vijeku vinula se akademija do najvećeg cvata, tako da su u nju grnuli ne samo Poljaci, nego i Česi, Mađari, Nijemci, pače i Talijani. Ta je slava potrajala još i u prvoj polovici 16. vijeka, kad je mladi Petar Skarga došao u Krakov.

U prvoj polovici 16. stoljeća počele su se u cijeloj gotovo srednjoj i zapadnoj Evropi širiti vjerske novotarije: Luteranizam, Kalvinizam, Češka braća, Socinjijanizam. Ove krive vjerske nauke našle su dosta pristaša i u Poljskoj, osobito među magnatima, za kojima se povedoše mnogi plemići i građani. Na sreću nauke ovih otpadnika od prave vjere nisu našle pristupa u Jagelonsku akademiju. Tu su svi profesori ostali odani pravoj vjeri, pa su u toj vjeri odgajali i svoje učenike. Tako je Petar Skarga na akademiji u Krakovu usisao dobar duh i odgojio se za budućega gorljivog i neustrašivog bojovnika prave vjere.

Nakon dvije godine vanredno marljiva rada postigao je Skarga stepen bakalaurea na filozofskom odjelu i stekao ljubav i povjerenje svojih pretpostavljenih. Mora da se odlikovao neobičnim sposobnostima, opsežnim znanjem i odličnim vrlinama karaktera, kad ga je krakovska akademija kao mladića od jedva 20 godina poslala za direktora župne škole kod kolegijatske crkve sv. Ivana Krstitelja u Varšavi. U Krakovu je — kako sam piše u životopisu sv. Ivana Kantskog — željno slušao propovijedi vrsnih tadanjih govornika Sokolowskoga i Benedikta iz Kožmina, katedralnog propovjednika te

Ivana Leopolita, glasovitoga govornika i bibliciste (prvi izdao Sv. Pismo na poljskom jeziku i komentirao ga).

Neobične pedagoške sposobnosti i odlike karaktera svratile su na nj pozornost prvoga kraljevskog doglavnika, krakovskog kastelana Andrije Tenczyńskoga, koji ga na preporuku akademije pozove za odgojitelja svomu sinu. U ono vrijeme bili su dvorovi velikaša i državnih dignitaraca u neku ruku škole za javnu državnu upravu; zato je i mladi Skarga mnogo naučio za svoga trogodišnjeg boravka kod kastelana krakovskog, koji je bio tada prvi svjetovni dostojanstvenik državni iza kralja, to više što je s kastelanom i njegovim sinom dvije godine boravio u *Beču*, gdje je kastelan imao da rješava važne državne poslove s habsburškim dvorom Ferdinanda I. Tu je Skarga imao prilike da upozna širi svijet i da se uputi u državne poslove.

Kad je mladi Tenczyński nakon trogodišnjih nauka pod ravnanjem Skarginim prema tadanjem običaju otišao u inozemstvo, da upozna tuđe krajeve, zakone i običaje, Skarga se vratio u domovinu sa željom, da njoj žrtvuje svoje mlade sile i sposobnosti.

2. POZIV BOŽJI

U doba, kad je Skarga boravio u Beču, razlilo se krivovjerje poput poplave po cijeloj Poljskoj. Mnoge magnatske obitelji u Velikoj Poljskoj, Maloj Poljskoj i Litvi, kao Olešnicki, Firleji, Stadnicki, Górki, Radziwiłłi i dr. poprimiše krive nauke vjerskih novotara. U zemlji nastala čudna pomutnja vjerskih pojmova. Tvorile se sveđ nove vjerske sekte. Razbilo se narodno jedinstvo u državi, društvu i obitelji. To je napunjalo strahom i nemirom srca svih onih, koji su ljubili pravu vjeru i svoju domovinu. Poljsko svećenstvo kao cjelina nije se moglo snaći u teškim prilikama niti je bilo pripravljeno na orijašku borbu s tolikim protivnicima. Zato je bilo potrebno stvarati posebne po izbor kadre poljskog svećenstva, znanstveno obrazovane i duboko religiozne, koji će se moći oprijeti tolikim neprijateljima; koji će bez straha izaći pred njih na javne dispute i koji će uzornim životom pobiti sve prigovore protivnika. U tu svrhu tražili su revni biskupi među omladinom izvanredne mladiće te ih poticali, da postanu svećenici, pravi reformatori. Nije stoga čudo što je i lavovski nadbiskup Pavao Tarlo bacio doskora pogled na mladoga Petra Skargu, koji je iz Beča došao u *Lavov*. Nije poznato, što je sklonulo Petra Skargu, da je iz Beča otišao u Lavov, a ne u mili svoj Krakov ili u Varšavu, gdje je u

blizini imao rodni kraj i gdje je tako lijepo djelovao. Skarga je rado poslušao savjet lavovskog nadbiskupa, pa je stupio u duhovni stalež. Bilo je to god. 1552. Već slijedeće godine primio je subđakonat. Potrebe Crkve bile su takove, te nije bilo vremena za dugi studij, trebalo je hitne pomoći. Uostalom Skarga je svršio na Jagelonskoj akademiji filozofiju, a usput se zanimao i za bogoslovske nauke, bio je izvanredno nadaren; usto je bio neobično pobožan i krepostan, vrstan pedagog i govornik od naravi. Nakon godinu dana primi svećenički red, i odmah časno ali i vrlo odgovorno mjesto propovjednika u lavovskoj katedrali. Osim u katedrali propovijedao je češće i u crkvi Majke Božje Snijеžne.

Tako započe Skarga svoje svećeničko djelovanje u Lavovu. Glavno njegovo područje bila je propovijedaonica.

Propovijedi Petra Skarge privlačile su mase svijeta. Zlatousta njegova besjeda bila je sad blaga i mirna, uvjerljiva i dirljiva, sad jaka i snažna, potresna i silna poput praska groma, tako da je ganula i najtvrđa srca. Na njegove propovijedi grnuli su po tadanjem običaju ne samo katolici, nego i inovjerci: jedni iz radoznalosti, drugi, jer osjetiše izvjesni duševni nemir i grižnju savjesti, da li su na pravom putu, treći da nauku katoličkog propovjednika izvrgnu ruglu. Međutim nesamo da su se katolici i nestalni kršćani utvrđivali u svetoj vjeri, nego su se obraćali i nevjerni i inovjerni, pače i oni, koji su dolazili, da se rugaju njegovoj nauci. I tako se dogodilo, da su se u Lavovu zavedeni u masama vraćali natrag u krilo katoličke Crkve.

Ali mladi vojnik Kristov nije ostajao kod propovijedanja, nego je usto razvio veliku djelatnost djelotvorne ljubavi prema bližnjemu. Podupirao je bijedne i zapuštene, pohađao bolnice i tamnice, kamo je nosio utjehu i smirenje. Obradovan blagotvornim djelovanjem mladoga svećenika imenuje nadbiskup lavovski Skargu kanonikom lavovskim, a njegov štitnik kaštelan Tenczyński dade mu kao kolator unosnu župu *Rohatyn*. Skarga se doskora odreče župe, da može nastaviti sveti svoj rad u Lavovu. Od svojih obilnih kanoničkih dohodaka zadržao je za sebe samo najnužnije, a sve ostalo dijelio je među bijedne tražeći ih ne jedamput po zakucima i predgrađima i brinući se osobito za bolesne i za one siromahe, koji su se stidjeli prosjačiti. Naročito se skrbio za zločince, osuđene na smrt. Nastojao je ganuti njihova tvrda srca na pokoru, zasladiti posljednje trenutke njihova života, i nije ih ostavljao, sve dok nije nad njima izvršena

stroga osuda pravde, ma da mu je prisutnost kod smaknuća uzročila neizrecivu bol i muku.

Šest je godina potrajala tako gorljiva i sveta djelatnost mladoga kanonika, koji je u svojoj 29. godini postao i kancelar Prvostolnog Kaptola, pa je stoga imao i mnogo drugih upravnih briga. Nesamo da su se mnogi inovjerci pod njegovim uplivom vratili u krilo Crkve, nego su na katoličku vjeru prešli i mnogi Židovi i Tatari, koji su u vrijeme svojih najezda bili zarobljeni pa su stalno ostali u Poljskoj. Zlatousti propovjednik stekao je veliku ljubav i poštovanje nesamo svojih pretpostavljenih, nego i svih stanovnika lavovskih, a najviše onih bijednih i nesretnih, kojima je bio anđeo čuvar.

Glas o njegovoj rječitosti proširio se već daleko po Poljskoj. Kad je god. 1565. pošao u *Krakov*, da ondje u ime Prvostolnog Kaptola lavovskog pozdravi nasljednika lavovskog nadbiskupa Pavla Tarla, Stanislava Słomowskoga, izrekao je pred magnatima i crkvenim dostojanstvenicima tako sjajan govor, te ga već tada poznanjski kanonik i propovjednik B. Herbest broji među najveće govornike Poljske.

Slijedeće godine ostavlja Skarga po želji nadbiskupa Lavov, te odlazi u *Gorliczyn*, da učvrsti u vjeri i da na dobru smrt pripravi Ivana Krištofa Tarnowskog, kaštelana vojske, jedinog potomka velikog hetmana. Kod njega ostaje do njegove blage smrti, gotovo godinu dana. Nije to bilo bez značenja za njegov kasniji rad. Udova pokojnikova, Sofija Tarnowska bila je zahvalna Skargi pa je kasnije finansirala mnoga Skargina poduzeća. Tako je nakon pet godina Sofija Tarnowska na poticaj Skargin osnovala isusovački kolegij u Jaroslavu. Nekako u isto vrijeme obratio je Skarga suprugu vojvode Sieniawskog, Katarinu, kćerku kneza Radziwiłła. Nakon smrti Ivana Tarnowskoga vratio se Skarga u Lavov, da nastavi svoj blagotvorni rad kao kaptolski kancelar, kao katedralni propovjednik, kao veliki socijalni radnik i otac sirotinje.

Nu iznenada nadvi se velika žalost i bol nad sve stanovnike »lavljega« grada. Godine naime 1568. pronesla se najednom vijest, da sveti svećenik ostavlja zauvijek grad i da polazi u red. I bilo je to istina. Petar Skarga ostavio je svoj lijep položaj i svoje krasno djelovanje i stupi u red Isusovački. Kako se to zbilo?

3. U DRUŽBI ISUSOVOJ

Tužno stanje katoličke Crkve u Poljskoj napunjalo je srce revnog svećenika Petra Skarge velikom bolju. Unatoč svoje apostolske gorljivosti, morao je gledati, gdje nova vjera

otpalog monaha Martina Lutera kida cijele pokrajine nesamo u zapadnoj Evropi, nego i u Poljskoj. Tko da zaustavi taj ludi i bezumni val novotarija? Kao blaga zraka bolje budućnosti zasjala je pred očima Skarge, koji je budno pratio sve događaje u svijetu, zvijezda novo osnovanog reda Družbe Isusove. Začetnik toga novog reda, španjolski vitez Ignacije Lojolski, dao je tim redom god. 1540. Rimskom Prvoprijestolniku i cijeloj Crkvi katoličkoj elitnu vojsku boraca, znanjem osposobljenih baš zato, da se bore protiv krivovjeraca onoga vremena.

Skarga je imao prilike upoznati Isusovce u Beču, gdje se njihov mladi kolegij već takmičio sa slavnom univerzom. Godinu dana iza njegova posvećenja dođoše prvi Isusovci i u Poljsku. Stanislav naime Hosius, slavni biskup warminski i kardinal, jedan od predsjednika tridentskog sabora, upoznao je u Tridentu dva odlična člana toga reda o. Layneza i o. Salmerona. Čim se svršio tridentski sabor, pozvao je kardinal Hosius 11 članova Družbe Isusove, da mu pomognu provoditi zaključke sabora tridentskoga u biskupiji, pa im preda neke zavode u Braunsbergu, biskupije Ermstadt, koji još do danas postoje (Lyceum Hosianum, katolička gimnazija i bogoslovsko sjemenište). Odatle se Isusovci pomalo raširiše dalje po Njemačkoj i Poljskoj. U Poljskoj dođoše najprije u Pultusk dijeceze Plock, kamo ih pozove biskup Nostowski g. 1565.

Gledajući plodni rad Isusovačkog reda zaželi plemeniti i revnosni Skarga, da u nj stupi, da može svoje sile predati stvari Božjoj ne samo u jednom gradu, nego gdjegod je to potrebno. Htio je postati vojnik Kristov u tada najbolje organizovanoj vojsci Kristovoj.

Svoju je želju pred drugima krio, pa se tek slučaju ima pripisati, da ju je gotovo iznenada proveo u djelo. Jednoga dana dođe k njemu kao k svome ispovjedniku Šimun Wysocki, bogoslov subđakon, da ga pita za savjet, u koji bi red stupio, jer da želi stupiti u samostan. Nakon nekoga promišljanja svjetuje Skarga Wysockomu, neka stupi u novo osnovani red Isusovaca. Pošto je Wysocki zahvalio na savjetu i otišao, počne sam Skarga razmišljati o svom savjetu. I taknut milošću Božjom odluči također stupiti u Družbu Isusovu, da se uzgoji za još revnijega vojnika i borca Kristova. Kad se sutradan Wysocki došao oprostiti od svog ispovjednika, reče mu Skarga, neka se ne oprašta, jer mu je odlučio biti drug na novom putu života.

Kad se Skarga obratio na nadbiskupa Stanislava Słomowskog, da ga riješi od dužnosti katedralnog propovjednika, ovaj nije s početka htio ni čuti; kasnije popusti, ali samo na godinu dana. Skarga se nije nikomu odao, da želi stupiti u red bojeći se, da bi ga zadržavali. U katedrali bude postavljen kao njegov zamjenik Dominikanac Luka iz Lavova, dotadanji njegov takmac u retorici.

Koncem listopada 1568. ostavi Skarga s Wysockim Lavov, te zaputi u Rim. Pod izlikom da se oprosti, navrati se Petar Skarga u *Gródek* k podolskom vojvodi i velikom hetmanu Nikoli Mieleckomu, s kojim je bio poznat valjda kroz Tarnowskoga. Ponosni taj magnat otpao je od katoličke vjere, pa je bila pogibelj, da će cijelo Podolje otpasti od vjere, to više, što je i učena supruga njegova Elizabeta pristajala uz bludnje. Elizabeta Mielecka bila je kćerka kneza Nikole Radziwiłła Crnoga, kancelara i vojvode od Vilna, glasovitog zaštitnika krivovjeraca u Litvi. Odgojena je bila u kalvinizmu i od najmlađih godina izvježbana u religioznim disputama. Čitajući Sveto Pismo na latinskom, grčkom i hebrejskom jeziku došla je do take zablude, da je od kalvinizma pala u arijanizam, a na koncu postala židovka. Mielecki primio je Skargu vrlo neuljudno, te se silno ražestio, kad mu je Skarga apostolskom slobodom dokazivao zablude krivovjerja. Otpustio ga je nemilostivo, pače je za njim poslao svoje sluge, da ga s lančanoga mosta sunovrate u jamu. Međutim se sluge nisu ufali dići ruke na slugu Božjega, a i sam se vojvoda doskora osvijestio, pa je po tekliću poslao pobožnomu svećeniku list, u kojem ga moli za oproštenje i šalje mu 100 dukata za put. Skarga ne primi novca, vojvodi odgovori, da se nije uvrijedio, pa ga ponovno moli, neka razmišlja o njegovim riječima. Ovaj slučaj nije ostao bez dobrih posljedica. Brzo iza toga vrati se vojvoda sa ženom u krilo katoličke Crkve, pa je ostao do smrti gorljivim katolikom i velikim prijateljem Isusovaca, a naročito Skarge. U vrijeme rata s Moskvom čitao je u taboru »Živote svetaca« od Petra Skarge, koji je baš njemu prikazao drugu knjigu.

U *Jaroslavu* posjeti Skarga Sofiju Tarnowsku, udovu iza Ivana Krištofa Tarnowskoga, koga je prije 2 godine mučena vjerskim sumnjama na samrti ukrijepio u vjeri i providio sakramentima umirućih. Iz Jaroslava krenuo je Skarga sa svojim drugom preko dragoga si Krakova i preko Beča prema viečnomu Gradu. U *Beču* se zadrža nekoliko dana kod papinskog nuncija za Poljsku kardinala Commendonija.

Kako je Lavov žalio za Skargom, svjedoči list Nikole Gelazyna, doktora prava, jednog od najuglednijih građana lavovskih, upravljen kardinalu Commendoniju, koji se baš tada bavio poslovno u Beču. U ime lavovske katedrale i u ime cijeloga grada zaklinje on kardinala: »Vrati nam ga iz Rima, ili što bismo još voljeli, vrati nam ga s puta!«

Skarga prispije u *Rim* koncem siječnja 1569., pa se brzo prijavi generalu Isusovačkog reda o. Franji Borgiji, koji ga primi. Svoj novicijat započne Skarga dne 2. veljače u zavodu sv. Andrije na Kvirinalu, gdje je prije po godine svetom smrću umro njegov zemljak sv. Stanislav Kostka. Rektor i ispovjednik Skargin bio je o. Pedro de Ribadeneira, jedan od prvih drugova i učenika sv. Ignacija. Već nakon jedne godine novicijata bude pripušten bogoslovskim naukama, a god. 1570. imenova ga papa Pijo V. velikim penitencijarom u crkvi sv. Petra, poglavito za penitente poljske narodnosti. Znak, kako je Skarga u kratko vrijeme bio u Rimu radi svojih odličnih sposobnosti i kreposti zapažen i cijenjen.

Kako saznajemo iz listova Skarginih, u Rimu je imao kao drugove nekadanje drugove sv. Stanislava Kostke: slavnog papinskog doktora na tridentskom saboru Franju Turyana, koji je naukom svojom i djelima bio svetoj Crkvi rimskoj slava i obrana; onda svećenika Stanislava Warszewickoga, koji je poput Skarge napustio svijet i sjajnu karijeru, te stupio u red isusovački i prvi na latinskom jeziku opisao život sv. Stanislava Kostke; nadalje velike učenjake Franju Leonija i Jeronima Olavija, kojima je Papa povjerio pregledbu Gracijanovih dekreta. U redu je imao druga i o. Rudolfa Akvavivu, nećaka čuvenoga generala reda, mučenika Božjega u Indiji. U Rimu je Skarga imao i vrsne profesore. Osobita se važnost polagala na studij sv. Pisma, i to ne toliko teoretičan studij, nego praktičan, na pobijanje krivovjerskih nauka i na propovijedanje riječi Božje.

Nakon druge godine rimskog boravka položi Skarga jednostavne redovničke zavjete u Družbi Isusovoj pa se kao naoružan i osposobljen vojnik po određenju svojih poglavara vrati u Poljsku. A doista nije teško u vječnom gradu naoružati srce i um štitom vjere i znanosti kršćanske. Tä u Rimu je gotovo svaki kamen natopljen krvlju mučenika. Tamo su slavne one katakombe, gdje su se preko trista godina morali kriti prvi kršćani, i gdje se nalaze njihovi sveti grobovi. Tamo su ruševine golemoga Koloseja, gdje su poganski carevi bacali kršćane pred divlju zvjerad. Tamo su u nebrojenim prekrasnim hramovima tjelesa svetih mučenika, koji su

krvlju svojom svjedočili za istinu. Tamo je na koncu pećina Petrova, na kojoj počiva divna zgrada katoličke Crkve. Tu, u vječnom gradu, može svaki tko hoće, da se naoruža za neustrašivog vojnika i borca Kristova!

Vrativši se u domovinu bio je od poglavara namješten za profesora isusovačkog kolegija u *Pułtusku* (nedaleko na sjever od Varšave) i za propovjednika u njihovoj crkvi. Onamo je prispio 9. lipnja 1571. Kad je u Pułtusku buknula zarazna bolest pođe Skarga po volji svojih poglavara koncem listopada iste godine u *Lavov*, gdje je ostao šest tjedana na neizmjernu radost građana. — Navala publike na njegove propovijedi bila je tolika, da je svake nedjelje i svakog blagdana morao u katedrali izreći dva govora. U Lavovu pripremao je teren za osnutak isusovačkog kolegija. Razumije se, da je njegov odlazak bio opet popraćen žalošću i suzama. Kad je Skarga s drugom odlazio, ljudi su im u kola bacali srebrnjake, pače i pune kese darujući to za njohove potrebe. Iz Lavova pošao je o. Skarga u *Jaroslav*, gdje je udova Sofija Tarnowska na njegov poticaj odlučila osnovati isusovački kolegij sa školama.

Ovršivši povoljno taj posao pođe na molbu papinskog nuncija Vincencija Porticija u *Varšavu*, da za vrijeme saborovanja drži propovijedi u crkvi sv. Ivana Krstitelja. Tu se upoznao s mnogim državnim i crkvenim dostojanstvenicima, stekao priznanje i uplivna poznanstva. Osobito se proslavio propovjeđu na Svijećnicu, koju je održao pred mnogo crkvenih knezova i senatora. U ožujku god. 1572. vraća se u *Pułtusk*, da nastavi rad, koji je bio prekinuo radi kužne bolesti i duljeg odsustva. Tu ostaje do srpnja. Kad je dne 7. srpnja 1572. umro kralj Sigismund August u Knyszynju na Podlesju, pođe Skarga na poziv papinskog nuncija zajedno s njim u *Płock*, da utješi Anu Jagelonsku, kraljevu sestru. Na dvoru je držao propovjedi pred brojnim i odličnim kraljičinim gostima, obratio je nekoliko uplivnih heretika, te je održao konferencije za svećenstvo.

Smrću posljednjeg Jagelovića kralja Sigismunda II. Augusta (1548—1572) završava se jedna slavna epoha poljske povijesti. Poput svoga oca Sigismunda I. zvanoga Starog brinuo se Sigismund August II. mnogo za dobro i blagostanje svojega kraljevstva. Najveće je njegovo djelo tako zvana lublinska unija, kojom se dne 1. srpnja 1569. konačno i svečano združila Poljska, Litva i Ukrajina u jednu državu. Po toj uniji čine kraljevina Poljska i velika kneževina Litva jednu nerazdjelnu državu pod jednim kraljem, biranim na zajed-

ničkom sejmu, te imaju jedan novac. Volinj, Ukrajina, Podlesje i Kraljevska Pruska pripadaju pod kraljevinu, dok su Inflanti (dio današnje Estonske) zajedničko vlasništvo kraljevine Poljske i kneževine Litve. Litva će imati svoje urede, svoje financije i svoju vojsku. Jezik i vjera svakomu je narodu zajamčena. Uslijed ove unije podigla se Poljska tako, te su procvale znanosti i umjetnosti. Što više i druge manje države dragovoljno su sada pristupile u sklop Poljske kao Moldavija, Vlaška i Besarabija, barem kao leaske zemlje. Tako je vlast poljska sezala od Baltičkog do C noga mora.

Drugo veliko djelo pokojnoga kralja bilo je, što je ostavši vjeran svojoj katoličkoj vjeri prihvatio knjigu dekreta, stvorenih na saboru tridentskom. Sigismund August primio je svečanim načinom tu knjigu iz ruku papinskog nuncija Commendonija. Primjer kraljev dobro je djelovao na narod, pa se tomu kao i apostolskoj djelatnosti svećenstva, naročito kardinala Stanislava Hozija i o. Petra Skarge, ima pripisati, što se pomalo poljski narod vratio k jedinstvu Crkve katoličke.

Nije stoga čudo, što je cijeli narod žalio za prerano umrlim kraljem, a nada sve njegova sestra kraljevna Ana Jagelonska. Skarga je rastuženu kraljevnu utješio i anđeoskom svojom rječitošću duševno ojačio. *Dr. Kamilo Dočkal.*

BILJEŠKE.

O SVJETSKOM POLOŽAJU

Privredni život ima svoj ciklus pada i porasta. Sudeći prema podacima Društva Naroda sada se nalazimo u porastu.* Za g. 1932. bilo je 25—30 milijuna neuposlenih radnika, a svršetkom 1935. samo 18—20 milijuna (za 7 do 10 milijuna manje). Poljoprivredni su proizvodi porasli u Evropi, Africi, Australiji i Novoj Zelandiji. Izuzeti treba Sjevernu Ameriku, koja je u opadanju od g. 1933. radi sve to manje obrađivanog zemljišta i slabih usjeva. Jednako se pridigla industrija, osobito u Sjevernoj Americi i Engleskoj, koje proširuju sve više svoj izvoz po Južnoj Americi. Austrija, Njemačka, Češka ustrajno bilježe sve veći indeks proizvodnje i ekspanzivnosti, isto Rusija. Francuska je u listopadu 1936. devalvirala svoj franak u želji, da joj poraste industrija; u istu je svrhu kao i Švicarska i Nizozemska udarila jaču carinu na uvoz. Njemačka se i Italija bacile na gradnju cesta i stvaranje vojničkih sprava, pa se tako i time smanjio broj neuposlenih osoba. Industrija se u Japanu također podigla.

*** Cfr. Revue de la situation économique mondiale, Soc. des Nations 1936.**

Prema ovome izgleda, da se sadašnja privredna kriza popravlja. Dokle? Svi nam znakovi jamče, da ova kriza nije toliko materijalna, koliko duhovna, moralna. I dok se ova ne odstrani, teško da će prva prestati. Lako ćemo se o tom uvjeriti, ako stvari pogledamo malo pobliže.

Pred 19 godina svršio se svjetski rat i sklopljen je mir, ali na zemaljskoj kugli možda nikada nije bilo tako malo mira kao sada. Glavna je oznaka sadašnjeg doba: duhovi se cijepaju, bune. Nacionalni pokret u Perziji, Palestini, uopće kod Arapa, sukobi između Japana i Kine, vjerski progon u Meksiku i Rusiji, napetost komunista u Francuskoj, pa građanski rat u Španiji, nutarnje krize u Engleskoj i Njemačkoj, pučevi u Južnoj Americi, sve nam to mami uzdah: »Čekamo mir, ali nema dobra; vrijeme da ozdravimo, a gle, strah je došao« (Jerem. 8, 15). Neizvjesnost tišti čovječanstvo kao teški kamen. Tko će ga odvaliti?

Narodi su se uzdali u mirovne ugovore i još više u Društvo Naroda; ali to je bilo uzalud. Prvi se kidaju ili gaze, a ovo je preslabo, kako se to pokazalo u više mahova, osobito prigodom rata u Abesiniji i sada u Španiji. Ovdje nam i nehotice dolaze na pamet riječi Izajine: »Gle, uzdaš se u štap od trske slomljene, u Egipat, na koji, ako se tko osloni, ući će mu u ruku i probost će je. Taki je Faraon, kralj egipatski, svima, koji se u nj uzdaju.« (36, 6) — Narodi su se uzdali i u inflaciju, pa ih je i ta prevarila. »Dragi moj ima vinograd na rodnu brdašcu. I ogradi ga i otrijebi iz njega kamenje i nasadi ga plemenitom lozom da rodi grožđem, a on rodi vinjagom.« (Izaija 5, 2). Nije bolje urodila ni deflacija, niti dokidanje zlatne baze.

Težak je uzrok današnje kulturne krize i dubok je njegov korijen. »Boljševizam« je samo izdanak toga zla. Materijalizam je ušao u najjaču fazu i hoće da istisne s lica zemlje svaki spiritualizam. Marksisitčka falanga ustaje proti svakoj vjeri i kršćanskoj filozofiji: »Maknite se s puta! Vaše se vrijeme svršilo!« Politički se boljševizam pretvorio u »novu« vjeru, koja hoće da osvoji sve čovječanstvo. Stari pogani nijesu imali te želje kao ni njihovi državnici, da bi stvorili jednu državu ili jednu vjeru za sav svijet. Oni su pripuštali u svoj Panteon i tuđa božanstva. Prvi je Krist poslao svoje apostole svim narodima. Evo boljševici su ovu ideju sada uzeli od Krista i hoće da sav svijet skrenu u svoj ovčinjak. I s kojim žarom! Napoleon je htio kao i Aleksandar Veliki da mačem podjarmi svijet, a boljševici ga hoće da osvoje svojim načelima i silom. Boljševizam je zadnja konzekvencija materijalističkog shvaćanja, koje je židovski proleter zahvatio u svoju službu i podjarmio svojim ciljevima. Zato on poput silne rijeke ruši sve ljudske brane i prijeti općom socijalnom krvavom revolucijom. Hoće li ova doći i kada? Doći će, jer redovito iza ideološke revolucije slijedi državna uz prolijevanje ljudske krvi. Kada će ona doći, pitanje je vremena. Ima pisaca, koji tvrde, da ne će doći opća krvava revolucija, kakva je nastala u Rusiji i Španiji, jer se boljševizam upravo u tim zemljama pokazao u svim svojim nastranostima i slabostima — kompromitirao se pred zdravim razumom. Moguće je i to, ali to je kadro da nas samo uspava i zateče nepripravne kao Španiju. Zato je pametnije računati s time, da je veća mogućnost krvave revolucije. Minirano tlo nije nikada nikome sigurno. Boljševici ne će mirovati, dok ne zapale cijeli svijet. Evo u novoj godini održat će

se u Moskvi kongres »bezbožnika« svega svijeta. Već se sada može kazati, da je boljševizam za kršćansku kulturu veća pogibelj nego je bila provala mongolskih horda ili prolom barbara u Evropu za seobe naroda. U planu je Božjem to bič, kojim će On kazniti kršćanske narode, jer su se zasitili kršćanstva i zbacili sa sebe slatki jaram Kristov. Nekada je Bog slao Nabuhonozora, pa Atilu i Napoleona, barbarske narode, francuske naturaliste za francuske revolucije, a sada eto židovski marksizam. Istinu je kazala Aleksandra Rahmanova: »Boljševizam će propasti, jer ludilo ne može da bude sistem, koji traje.« Pa takvi su svi bičevi — nijesu duga vijeka; ali teško onome, koga oni dohvate.

Sve, što je razborito i drži do predaje i domovine, sve, što je kulturno, moralo bi ustati protiv boljševizma i na vrijeme se oduprijeti tom novom barbastvu i poganstvu. A što radi Evropa? Kad se osniva novo unosno dioničarsko društvo, ljudi hoće da dadu svoje uštednje i ne će da propuste dobru zgodu. I države, kada se dijele kolonije, lete da ušićare nešto pri tome. A sada? Mirno gledaju i poput noja ne vide pogibelji. Države su se u 16. vijeku udružile protiv turske navale, a protiv Napoleona osnovale su »svetu alijansu« A sada? Nekako u zadnji čas digla je svoj glas Njemačka; Hitler je u Nürnbergu proglasio borbu protiv boljševizma. Tome se pridružila Italija. Engleska koleba, jer je previše u strahu da će joj u Španiji propasti uloženi kapitali, ako »crveni« izgube rat. I opet je razlog sebičnost! No hoće li Hitler uspjeti? Ne želim proricati, ali ovo valja kazati: Država, koja nije kod kuće jedinstvena i ide u rat, već ga je napola izgubila. I službena Njemačka progoni katolike. Hitlerovi su trabanti (Rosenberg i dr.) proglasili: »Katolici se mole, ne vjeruju u moć svoje rase, oni su neprijatelji nove Njemačke.« Kamo to vodi — vjera u rasu i silu? Na to je lijepo odgovorio sv. Otac u svom mirovnom govoru na radiju za Badnjak 1936. g.: *»Tko hoće da vjeru u Krista i božansku objavu oslabi ili uništi u srcu ljudi, a osobito u srcu mladeži; tko se usuđuje Crkvu Kristovu, čuvaricu Božjih obećanja, po božanskoj misiji odgojiteljicu naroda, da prikaže kao izrazitu neprijateljicu blagostanja i pučkog napretka, taj ne samo da ne radi za sretnu budućnost čovječanstva i svoje domovine, nego ruši najuspješnija i najodličnija sredstva protiv nepoželjnih zala i sudjeluje, bilo to i nesvijesno, s onima, za koje misli ili se hvasta da ih ruši.«* — Musolini je shvatio, što znači povezanost svih narodnih snaga i blagotvornost katoličke Crkve; dao je svom narodu zaposlenosti, zarade i stvorio svome puku novo carstvo. On se ne plaši, da će vjeronauk pocijepati škole, utjecaj katoličkoga svećenstva potresti jedinstvom države; spreman je, da i oružanom rukom odstrani od svoje domovine pošast boljševizma.

Italija je barem načelno ispravno shvatila ono, čega ni Njemačka ni toliki drugi bilo pojedinci bilo države ne mogu da shvate, naime da *za današnju krizu i bolest stare Evrope nije kriva Crkva, nego ne slušanje Crkve, nije kriva crkvena vlast, nego oni, koji toj vlasti vežu ruke, obaraju joj ugled i bacaju klipove pod noge na svakom koraku.* Stoga je Italija Lateranskim ugovorom mirno riješila rimsko pitanje i uredila odnose s Crkvom pa drži tačke ugovora. Dojučerašnji socijalista ne žaca se da i javno popravi svoje prvotno shvaćanje i povede svoj narod u borbu protiv boljševizma. To bi morale učiniti i druge države i narodi,

koji ne će da ih boljševizam zaskoči. Nova »sveta alijansa« morala bi uskrsnuti.

Katolički je episkopat u Belgiji na Božić 1936. g. objelodanio pastirsko pismo, u kome ističe razne nastranosti komunističke, ali i bližu pogibelj, te veli: Kako da zaustavimo širenje ove struje? Kako da joj se odhrvamo? — Pomoću katoličkih udruženja, pripadala ona Katol. Akciji ili ne. Katolička društva moraju biti nove kule protiv novog neprijatelja. — Ovo je vrlo važno. To je gotovo važnije negoli »sveta alijansa«, jer samo katol. društva mogu kršćansku filozofiju suprostaviti materijalističkoj i potpuno je svladati. Tako će i kod nas društva Katol. Akcije, osobito omladinska imati u budućnosti važnu i prevažnu ulogu. Komunisti su i kod nas već i sada bojovni, a doskora će, kad im se pruže povoljnije prilike preći otkrito u napad.

Sve u svijetu miriši po prahu i olovu te se čini da je g. 1936. bila samo priprava za budući svjetski rat. Vlastodršci još se kolebaju, jer svatko zna, kako se počinje rat, ali nitko ne zna, kako će se svršiti. I državni vođe mogu kazati s Davidom: »Ne uzdam se u luk svoj, i mač me moj ne može spasiti.« (Ps. 43, 7—8)

Evo svijetlih i loših strana sadašnjeg položaja, kome je glavna oznaka *neizvjesnost*. Jedno je ipak stalno: Kapitalističko se društvo ruši. Ono i onako nije plod kršćanske sociologije, nego je dijete bezbožnog materijalizma, — tog protivukršćanskog shavaćanja — pa nema razloga, da za njim žalimo. Bezbožna djeca obaraju djelo bezbožnih roditelja. Tako je uradio pozitivizam. kad je prije 100 godina navalio da pokopa »uspjehe« francuske revolucije; ovako je i ova protivukršćanska revolucija pred 150 godina zasula plodove humanizma, tog uskrsnulog poganstva. »Zločesto je srce čovječje, više nego sve drugo, i neistražljivo, tko ga može spoznati?« (Jerem. 17, 9) Čovjek je jak u rušenju i obaranju i to ljudskih djela, a ne Božjih. Zato se na našoj katoličkoj Crkvi obistinilo kroz dosadašnjih 20 vjekova Kristovo obećanje: »I vrata paklena ne će je nadvladati.« (Mat. 16, 18) Nema sile, koja je može oboriti, jer Bog je vazda jači nego svi narodi i svi vjekovi. O tome će se uvjeriti i komunistički janjičari.

A mi? Mi smo katolici, pripadamo vječnoj i neraspadljivoj Crkvi i znamo za riječ Duha Svetoga: »Blago čovjeku, koji se uzda u ime Gospodinovo!« (Ps. 39, 5) Boljševizam navaljuje na nas naoružan kao Golijat, dok smo mi kao pastirče David, nevješto bacanju koplja i mahanju mača, ali mi stupamo na poprište kao i David te dovikujemo neprijatelju: »Ti ideš na me s mačem i kopljem i sa štitom; a ja dolazim na te u ime Gospodinovo.« (1 Kralj. 17, 45) *A. Alfirević D. I.*

II. TOMISTIČKI INTERNACIONALNI KONGRES U RIMU 23—28 STUDENOGA 1936.

Jamačno će čitateljima »Života« biti drago, ako ih izvijestim o kongresu, koji se nedavno obdržavao u Rimu pod imenom »II. Tomistički Internacionalni Kongres«. Prisustvovao sam naime kongresu kao zastupnik nadbiskupskog bogoslovnog sjemeništa u Sarajevu prema izričitoj

volji samoga Preuzv. Gospodina Nadbiskupa Dr. Ivana Šarića. Mogu dakle pripovijedati, što sam na svoje oči vidio i na svoje uši čuo i što sam kod toga iskusio.

Jamačno je to velik događaj u životu svete Crkve, kad se pod njezinim vodstvom sastane nekoliko stotina najvrsnijih poznavalaca prave filozofije, da vijećaju o sadašnjem stanju filozofije i o njezinim zadaćama. A to je bio ovaj kongres. Sazvan je bio od papinske Akademije sv. Tome, koja opet ovisi o Svetoj Kongregaciji za Sjemeništa i Sveučilišta cijele katoličke Crkve, a ova je Kongregacija neposredni organ samoga Svetog Oca za upravu svih studija. Posebna je to milost i sreća za svakoga učenjaka, jer se tako lakše čuva svake zablude. Nije to dakle nikakvo poniženje za znanost i znanstvenike, ako priznaju neko vodstvo svete Crkve, jer od njega imadu samo korist, da nađu i sačuvaju istinu. Nerazboritu oholost pokazuje onaj, koji se više ponosi samostalnim mišljenjem, pa makar bilo krivo, nego li istinom, koju je našao uz neku pomoć, pa makar ona došla od najuzvišenije strane, koja prema posebnoj milosti Božjoj, uživa na neki način nepogrešivost božanskoga znanja. Ako k tomu još promatramo, kako mudro i oprezno i gotovo nevidljivo i nečujno nepogrešivi auktoritet svete Crkve vrši svoju božansku misiju, onda iščezava svaka sjenka razloga, kako bi netko mogao osjećati ili shvaćati kao neko poniženje, što mora dopustiti neku ingerenciju svete Crkve u znanstveno nastojanje i filozofa. I doista na Tomističkom internacionalnom kongresu vladala je velika sloboda, te se nije nikako osjećao utjecaj nekoga vrhovnoga foruma, koji bi od svih tražio poslušnost. Svatko je mogao slobodno iznijeti svoje mišljenje. Zato nijesam čuo niti najmanje tužbe, kao da ne bismo bili imali dovoljne slobode. Niti se s neslužbene strane prigovaralo ovomu ili onomu, kao da nema ispravne nauke. Dakako da to ne znači, da je sve bilo ispravno, što je bilo izrečeno. bilo u predavanjima bilo u diskusijama, nego samo to, da je vladala velika sloboda raspravljanja. Jamačno sjajan primjer prave slobode znanosti, koju toliko ističu oni, koji je nemaju.

Učesnici kongresa bili su u glavnom profesori filozofije na raznim sveučilištima, neki su bili profesori teologije. Ponajviše bili su svećenici, ali bilo je i dosta svjetovnjaka, pače i nekoliko ženskih, koje su održale i vrlo uspjela predavanja.

Kongres bio je doista internacionalan, prava slika katoličke Crkve. Uz Talijane, kojih je, posve prirodno, bilo na ovom Rimskom kogresu najviše, bilo je i Francuza i Španjolaca i Engleza i Nijemaca i Belgijaca i Holandeza i Poljaka i Litavaca i Čehoslovaka i Hrvata i Slovenaca i Mađara i drugih. Internacionalni značaj očitovao se i na predavanjima, koja su se držala na raznim svjetskim jezicima. Ali vidjelo se, da je ipak latinski još uvijek najinternacionalniji jezik.

Duh katoličke internacionalnosti osjećao se i u složnoj ljubavi. Nikad nije došlo do koje prepirke, premda su se katkada mišljenja oštro sukobila. Uvijek je ostala diskusija stvarna, bez subjektivne primjese žučljivosti ili razdraženosti. Tomu je, istina pridonijela mnogo i spretna organizacija, koja je isključila neposredni razgovor između branitelja i napadača kod same diskusije. Ali dakako da prepirka nije bila onemogućena u privatnom razgovoru; ipak nijesam nigdje zamijetio, da bi se

vodila neka lična prepirka ili svađa. Ovo me se vanredno ugodno dojmilo, jer znam, kako je krhka ljudska priroda i u obrani svoga mišljenja, makar uz najbolju nakanu, da istina pobijedi.

Još jedno, što je na me učinilo veoma ugodan dojam. moram spomenuti, a to je nastojanje, kako bi prikazali našu filozofiju na što ugodniji, savremeni način. I predavači i napadači izbjegavali su suhoparni, školski način. Školska atmosfera bila je daleko od našega kongresa.

Napokon hoću da prikažem duh našega kongresa, ukoliko se očitovao predavanjima. Ne mislim ovdje na govor *kardinala Laurentija,* koji je na divan način podao sintezu cijelog programa sa svim njegovim glavnim temama iz poglavitih područja naše filozofije, filozofije Svetog Tome. Uvijek se opaža da je kardinal Laurenti bio mnogo godina profesor filozofije i oduševljen pristaša Svetog Tome. On je držao uvodno predavanje, on je krasnim latinskim govorom, koji je izrekao s mladenačkim žarom posve slobodno, zaključio kongres. O kardinalu dakle ne govorim. Niti o tajniku kongresa, Isusovcu ocu Boyeru, koji je prema najlaskavijem priznanju kardinala Laurentija imao glavnu zaslugu kod organizacije i kod vodstva čitavog kongresa. Pred očima imam predavanja samih kongresista, a ne vodstva kongresa. Ova se predavanja dijele na dvije grupe. Jedna se zove »Relationes«, a druga »Communicationes«. Razlika je samo u tom, što su prve od odbora za pripravu kongresa zamoljene u dotičnih predavača, a druge nijesu, barem ne izričito. Jedna su dakle predavanja naručena, a druga nijesu naručena, nego slobodno odabrana i ponuđena. Zato se ova razdioba nikako ne tiče stvarne ili znanstvene vrijednosti. Ipak je imala i neko praktično značenje, ukoliko se za relaciju odredilo više vremena, bilo za samo predavanje bilo za diskusiju, a za komunikaciju odmjereno je bilo kraće vrijeme. Zato je bila posebna sreća, što sam dobio za svoju komunikaciju triput više vremena na raspolaganje, nego bi inače bio imao: dva predavača prije mene nijesu došla, pa sam ja smio iskoristiti i njihovo i svoje vrijeme.

Da budu sva predavanja sistematski povezana, odredio je pripravni odbor glavne teme, o kojima se imalo raspravljati. Pitanja, o kojima je želio, da se drže relacije, odabrao je sam odbor, a komunikacije prepuštene su bile slobodnom izboru, samo su morale pripadati u područje onih glavnih tema. Koja će područja biti odabrana, to je ovisilo o svrsi tomističkoga kongresa.

Kongres je bio zato sazvan, da bude priprava na Descartesov jubilej, koji će se slaviti godine 1937. u Parizu: tristo-godišnjica djela »Discours de la Méthode«. Zato je trebalo prirediti smotru naše filozofije u onim pitanjima, u kojima je Descartes došao u veći ili manji sukob sa skolastičkom ili tomističkom filozofijom. Ova se pitanja tiču osobito vrijednosti ljudske spoznaje i vrela njezine sigurnosti, prirode tjelesnog bića, napose organskog ili živog tjelesnog bića, ljudskoga života kao predmeta eksperimentalne psihologije, odnosa između filozofije i religije, napokon razlike između filozofije i znanosti.

Prema tomu održane su relacije. O prvoj temi govorila su dva glasovita filozofa. Jedan je bio *Noel,* predsjednik slavne filozofske škole u Louvainu, učenik i nasljednik kardinala Merciera. Njegovo je francusko predavanje imalo ovaj latinski naslov: »De criterio veritatis et de rea-

lismo«. Drugu relaciju o prvoj temi imao je na talijanskom jeziku profesor katoličkoga sveučilišta u Milanu *Olgiati* pod naslovom: »Il problema della conoscenza nella filosofia moderna e il realismo scolastico«. Na prvu su temu nadovezale osim ovih dviju relacija još 22 komunikacije. Da spomenem samo neke između njih. Dominikanac *Bošković*, profesor filozofije u Senju, raspravljao je na latinskom jeziku o pitanju, u kojem je smislu naša spoznaja imanentna, a u kojem transcendentna. Ljubljanski profesor *Aleš Ušeničnik* poslao je, ali nije sam došao, raspravu o problemu, u čemu se sastoji nutarnji razlog sigurne spoznaje, te brani mišljenje, da je ovaj razlog potpuna refleksija ili introspekcija. Isusovac *De Vries*, profesor filozofije u Pullachu kod Münchena, izložio je veoma dobro i lijepo svrhu i metodu kritičkog istraživanja. Dekan teološkog fakulteta u Pragu, *Jaroslav Beneš* prikazao je, kako je Descartes postavio i riješio kritički problem. Profesor sveučilišta u Budimpešti, svjetovnjak *De Ivánka*, pokazao je na latinskom jeziku odnos između kartezijanizma, platonizma i aristotelizma. Dekan filozofskog fakulteta katoličkog sveučilišta u Lyonu, *Jolivet* osvijetlio je razliku između racionalizma i idealizma. Moram se zaustaviti u nabrajanju komunikacija, koje se bave kritičkim problemom, napose Descartesom, jer ih ima mnogo.

O odnosu između znanosti i filozofije držao je divnu relaciju slavni profesor katoličkog sveučilišta u Parizu, *Maritain*. Srodno pitanje bilo je ono, o kojem je veoma lijepo raspravljala profesorica katoličkoga sveučilišta u Milanu, *Rovighi*, ona ista, koja je napisala veliko djelo o nauci franjevačkih bogoslova 13. vijeka o besmrtnosti duše. Amo idu i neke druge komunikacije, kaošto ona, koju je držao o filozofiji znanosti *De Coninck*, profesor sveučilišta u Quebecu.

Hilemorfizam branio je s velikim oduševljenjem i veoma oštroumno Isusovac *Hoenen*, profesor na Gregorijani, u svojoj relaciji, koja ima naslov: »De constitutione corporum«. Nakon ove relacije bila je veoma živahna debata, u kojoj su se isticali osobito Isusovac *Alojz Gatterer*, profesor na Gregorijani i ravnatelj astrofizikalnog instituta papinske zvjezdarne u Castell Gandolfo, i *Albert Mitterer*. profesor u Brixenu, koji se već dugo vrijeme bori protiv strogoga hilemorfizma te je napisao već čitav niz rasprava i knjiga o pitanjima iz ovoga područja. Iza Hoenenove relacije slijedile su brojne komunikacije o raznim problemima, koji se odnose na prirodu tjelesnih bića. Profesor benediktinskog sveučilišta u Rimu, *Thum* izložio je važnost nove teorije, koja se zove »Quantentheoretischer Indeterminismus«. O prvim nutarnjim principima naravnih tjelesa raspravljao je profesor dominikanskog sveučilišta u Rimu, *Fernandez*. Tomističku nauku o sastavu tjelesnih bića poredivao je s modernom znanošću profesor *Rossi*. Profesor u Montrealu u Kanadi, Isusovac *Matte* prikazao je, koje značenje za filozofiju ima činjenica, da se materija i energija izrazuju formulama, koje su reverzibilne. A pisac ovih redaka predložio je svoje mišljenje, da treba razlikovati fizičku i metafizičku materiju i formu te pokazao, kako su najdublji metafizički principi s ovim pojmovima povezani.

Koji su principi organskoga života prema sv. Tomi, o tom je držao relaciju na latinskom jeziku rektor nadbiskupskog sjemeništa u Poznanju, *Kowalski*. Drugi Poljak, profesor na Gregorijani, *Siwek* iznio je

svoje tumačenje instinkta u svijetlu sv. Tome. Treći Poljak, varšavski profesor, *Chojnacki* pokazao je razliku između fizikalizma u psihologiji i tomističkog aristotelizma.

Koji su odnosi između psihologije i filozofije, o tom nam je držao sjajnu relaciju slavni Franjevac, rektor katoličkoga sveučilišta u Milanu, *Gemelli.*

O odnosima između filozofije i religije čuli smo krasnu i duboku relaciju, koju je držao slavni dominikanac *Garrigou-Lagrange,* profesor dominikanskog sveučilišta u Rimu. Profesor katoličkoga sveučilišta u Freiburgu u Švicarskoj, *Penido* preporučivao je u svojoj komunikaciji tomističku filozofiju religije. Louvainski profesor Isusovac *Dhanis* pokazao je u svojoj komunikaciji religiozni značaj moralne dužnosti ili obligacije. A profesor *Weber* iz Ljubljane predavao je o filozofskoj jezgri kršćanstva.

Samo sam neke između mnogih komunikacija naveo, da čitatelji dobiju barem neki pojam o problemima, o kojima se na kongresu raspravljalo.

U subotu navečer 28. studenoga kongres bio je zaključen govorom, koji je držao mladenačkim oduševljenjem i poletom, slobodno na latinskom jeziku sijedi kardinal *Laurenti,* nekadašnji profesor filozofije. On je na osobiti način istaknuo zasluge oca *Boyera,* profesora na Gregorijani, koji je kao tajnik Akademije Sv. Tome bio i prvi tajnik kongresa, dok je drugi ili podtajnik bio poznati karmelićanin profesor *Xiberta.* Ujedno je bilo zaključeno, da će se slijedeći kongres održati za pet godina. Preporučilo se također, da bi se u raznim zemljama osnivala tomistička društva, koja bi se pripojila Rimskoj Akademiji Sv. Tome.

Isti dan poslije podne primio nas je Sveti Otac u posebnu audijenciju, te smo tako imali najveće veselje, da možemo vidjeti i čuti našega zajedničkoga Oca. Blizu pola sata govorio nam je onom srdačnom ljubavlju, koja tako divno resi njegovo očinsko srce. Neka vjerno slijedimo Svetog Tomu, to je bila njegova opomena i preporuka. S njegovim smo blagoslovom ostavili Vječni Grad, da izvršimo svoje dobre odluke, koje smo stvorili tijekom kongresa.

Uz pomoć Božju sigurno će kongres donijeti obilne plodove na korist svete Crkve i prave filozofije, koju Crkva goji.

Fr. Šanc D. I.

KATOLIČKE SMJERNICE

CRKVA I ŠPORT.

Zamoljen od društvene uprave blagoslovio je dne 26. travnja 1936. zagrebački nadbiskup-koadjutor, preuzv. g. dr. Alojzije Stepinac novi paviljon za tenis-igralište »Concordia« u Zagrebu te tom zgodom održao značajan govor o Crkvi i športu, koji je našao odjeka i u stranom katoličkom svijetu. U izvatku donio ga je najprije »L' Osservatore Romano« od 7. maja o. g., a zatim »Schönere Zukunft« od 28. VI. 1936., odakle ga je rimska agencija »Fides« priopćila svim katoličkim listovima po

svijetu. Evo, kako rečena agencija saopćuje glavne misli toga govora: »Jednoga je dana, Msgr. Stepinac, koadjutor nadbiskupa zagrebačkog, imao otvoriti jedno tenis-igralište. On izreče govor o stavu Crkve prema športu. Evo . . . što reče u glavnom!

Nema ništa neispravnije od mišljenja, da je Crkva katolička neprijateljica športa. Istina je, da se ona ne slaže sa svim idejama, što ih ima o zabavama moderni svijet, ali to ne znači, da ona sasvim osuđuje zabavu i šport. Ona samo gleda na sve, pa i na igre i šport, »sub specie aeternitatis«. Stoga prema njezinu shvaćanju mora i šport služiti većoj slavi Božjoj, jer je Bog sve stvorio sebi na slavu . . . Crkva osuđuje zloupotrebu, neumjereni šport, kad se on smatra zadnjim ciljem. Igra, koja prestaje biti razonodom, da postane samoj sebi ciljem, ponizuje čovjeka. Msgr. Stepinac završio je svoj govor ovim riječima: »Zabavljajte se dakle, mladosti, zabavljajte se i radujte se, ali se radujte u Gospodinu!«

Navedene misli glase u originalu ovako: » . . . mišljenje modernog svijeta kao da je katolička Crkva neprijateljica sporta . . . nije nipošto ispravno. Istina je, da Crkva imade drugo mišljenje o sportu, nego što ga imade moderni svijet. Ali to još uvijek ne znači, da je Crkva protiv sporta.

Kaošto naime sve stvari tako i sport promatra Crkva sub specie aeternitatis. Po njezinoj nauci sve stvoreno ima da služi proslavi Boga. A drukčije i ne može da bude, ako držimo na umu riječ sv. Pisma: »Omnia propter semetipsum operatus est Dominus!« I sport . . . mora da ima zadnju svrhu proslavu Boga. Rekoh zadnju svrhu, jer mu je neposredna svrha okrepa tijela, koje je po nauci Crkve oruđe, kojim se služi neumrla ljudska duša. A da se čovjek uzmogne služiti nekim oruđem, mora ono biti i sposobno za uporabu. Luk, koji je prenapet, mora puknuti. I čovjek, koji bi radio bez odmora, postao bi za kratko vrijeme nesposoban za poslove svojega zvanja. Sam Bog dakle hoće, da čovjek na pošteni način odmori se od napornog rada . . . Kako bi dakle Crkva mogla biti protivna poštenoj razonodi ili pristojnom sportu!

Ono, čime se Crkva ne slaže, to je nešto sasvim drugo. Ona je prije svega protivna neumjerenom sportu, jer smatra, i to sasvim ispravno, da sport nije svrha ljudskog života, nego sredstvo, da sebi čovjek nakon napornog duhovnog rada ili drugog zanimanja pribere nove sile. Tu je misao lijepo izrazila neka njemačka poslovica: Mach nie das Spiel zum Lebensziel! To niti je dostojno niti je korisno za čovjeka. Nije dostojno, jer je Bog čovjeka postavio vladarom i krunom svega stvorenog vidljivog svijeta. A gle, čovjek mjesto da bude vladar vidljivih stvorenja, često i prečesto postaje njihov rob i tako sam sebe degradira sa dostojanstva vladara na sramotu roba. Čestoput žalimo modernog čovjeka, koji ne zna ni toga, da je upravo onda, kad misli, da je najslobodniji, najveći rob, rob nerazumne stvari, kojoj je po Božjoj nakani postavljen gospodarom. Ali neumjeren sport nije ni koristan po čovjeka. Tko bi najbolju medicinu uzimao preko mjere, škodio bi sebi, a tako je i sa neumjerenim sportom . . .

Drugo, s čim se Crkva ne slaže, jest to, da se zapostavljaju staleške dužnosti na korist sporta. A Crkva traži najprije savjesno ispu-

njavanje staleških dužnosti kao i vjerskih. I u tom joj svaki razuman čovjek mora dati pravo . . .

Konačno Crkva hoće, da se i kod igre misli na to, da nas Bog gleda i vidi. Zato i opominje Psalmista: Laetamini in Domino — veselite se u Gospodu! . . . Kad bi se ljudi držali načela Crkve, onda bi bilo mnogo više veselja na svijetu, nego ga imade danas. A danas se kraj svih nebrojenih zabava i veselja svi tuže, da su zla vremena. A nije ni čudo, kad se darovima Božjim služe zlo.

Zato Vam dovikujem: — radujte se u Gospodu! Neka Vaša igra bude u pravo vrijeme, s pravom nakanom i na pravi i pošteni način, pa će Vam biti na veselje i na odmor i spas i tijela i neumrle duše!«

KNJIŽEVNOST

Jürgensmeier Dr. F., Der mystische Leib Christi als Grundprinzip der Aszetik (8°, str. 381, 2. Auflage 1933), Ferd. Schöningh — Paderborn.

Uzvišena i divna nauka o mističnom Tijelu Kristovu sve više zaokuplja teološke ascetske pisce. U posljednjim godinama su osobito na francuskom jeziku izašle odlične študije, koje bilo sintetično bilo sa pojedinih gledišta obrađuju i produbljuju ovu prastaru kršćansku istinu, kojom je bio prožet sv. apostol Pavao. Dok na pr. Anger, Duperray, Mersch, Mura i dr. dogmatski i historički istražuju ovu nauku, drugi je, osobito Dom Marmion i P. Plus populariziraju u svojim ascetskim djelima. Kod Njemaca je među drugima krasno o tom pisao Karl Adam u svojim poznatim knjigama o Crkvi i o Kristu. A u najnovije vrijeme izašlo je na glas odlično djelo subregensa nadbisk. bogoslov. sjemeništa u Paderbornu Jürgensmeiera.

Djelo je nastalo iz ascetskih konferencija, što ih je auktor držao bogoslovima, zato je jasno i praktično usmjereno, premda je s druge strane temeljito teološki obrađeno. Svrha mu je: na temelju biblijsko-dogmatske istine o mističnom Tijelu Kristovu izgraditi jedinstvenu ascetiku (znanstvenu nauku o kršćanskoj savršenosti), koja bi pokazivala vjerski život kao organsku cjelinu. Prema tome je i knjiga podijeljena u biblijsko-dogmatski i ascetsko-teoretski dio. U prvom, kraćem dijelu tumači pisac nauku sv. Pavla o Corpus Christi mysticum da onda u velikim crtama opiše dogmatski položaj ove istine u Božanskoj ekonomiji spasa i zaključi, da je sav naš vjerski život rast u Krista (εἰς Χριστόν). U drugom dijelu pokazuje auktor, kako se dade na spomenutom temelju sagraditi potpuna organski suvisla ascetika. Najprije općenito utemelji ovakovu ascetiku, a onda pojedino obradi razna poglavlja ascetskog života. Tu gledamo duhovni život u dosada premalo poznatim ili nepoznatim perspektivama. Vidimo, kako postaje čovjek sv. krštenjem udo mističnog tijela, zadaće i dužnosti njegove, rast pojedinaca u Kristu, ulogu kreposti, trpljenja, liturgije itd. u životu kršćanina, njegov odnošaj prema pojedinim suudovima i prema cjelini mističnog tijela, zadaću sv. Euharistije, sakramenta braka i sv. ređenja u tajanstvenom tijelu i napokon njegovo usavršenje i slavu. Nada sve zanimiv je dodatak, gdje učeni pisac pokazuje, kako pobožnost Srcu Isusovu odgovara ovoj temeljnoj istini kršćanske nauke i života, i koje mjesto zauzima štovanje Majke Božje i svetaca u ovako shvaćenom vjerskom životu.

Djelo je pisano sa velikom erudicijom (obrađena je gotovo sva moderna literatura o tom predmetu), solidno i jasno. Obširnija tumačenja auktor na kraju sintetizira i precizira. Od krivog shvaćanja djela ograđuje se ovako: »Ako postavljamo Corpus Christi mysticum kao princip i normu ascetike i asceze, onda nije ništa tako daleko od nas kao misao, da bi ovo postavili kao jedino moguće počelo... (str. 111). Savršenost možemo izgraditi na najrazličitijim temeljima. Kaošto je u kući Oca nebeskoga mnogo stanova, tako ostavlja i velikodušnost i velikopoteznost Crkve svakom pojedincu slobodu, da si iz mnogih oblika katoličke pobožnosti izabere svoj oblik... (str. 108). Samo će se istina o mističnom Tijelu Kristovu pokazati u najvišoj mjeri podesnom da služi kao vanredno tvorno počelo ascetskog i čitavog vjerskog života« (str. 112).

Svećenici, bogoslovi i intelektualci, koji se bave duhovnim životom, naći će u knjizi puno novih vidika i pobuda i ujedno dobrog vodiča u produbljenju tako moderne i tako prakršćanske istine, da smo mi mnogi jedno tijelo u Kristu, u kojem trebamo da rastemo do muževne punine.

R. Paté D. I.

Danica, kalendar za 1937, (str. 128), Društvo sv. Jeronima — Zagreb 1936.

Raznolikost sadržaja, birani suradnici i otmjenost opreme čine i ovogodišnju Danicu jednim doista reprezentativnim kalendarom. U tridesetak suradnika — a ima ih i s književnom reputacijom — zastupani su gotovo svi hrv. krajevi. Od 24 članaka u prozi 17 ih je poučnih, dobrim dijelom povjesnih. Beletristika je zastupana sa 7 uspjelih pripovijesti, a poezija s 10 pjesama među kojima ima i jačih stvari. Od brojnih ukusnih ilustracija ističemo naročito folklorističke. Podvučena je patriotska nota.

A. W. D. I.

Kalendar Gospine krunice 1937. (144 str. svega), »Istina« — Zagreb.

Kalendar Gospine krunice jedan je od najmlađih drugova u brojnoj obitelji naših kalendara. Uz to ima prilično usko opisan predmet, koji želi obrađivati: u prvom redu širiti pobožnost Gospine krunice tako, da se može reći, e mu je dvostruko teško bilo afirmirati se. Sa svim tim pošlo mu je za rukom riješiti taj tako teški zadatak: vrlo ukusno opremljen izlazi već četvrtu godinu pred štovatelje Gospine te iznosi između ostaloga i tri lijepa priloga iz slavne prošlosti dominikanskog reda, koja je tako usko vezana uz pobožnost krunice. Možda bi ovaj kalendar mogao malko više iskoristiti za naš narod ono blago, što leži nagomilano u još uvijek savremenim enciklikama velikog Lava XIII. o sv. krunici.

Cenzor.

Runolist. kalendar 1937 (256 str. teksta i mnogo ilustracija), — Zagreb 1936. Stoji 8 dinara.

Po drugiput evo izlazi pred našu javnost ovaj zaista originalni kalendar, što bismo ga s pravom mogli nazvati »leksikonom za pouku i zabavu«. Ima tu i hirologije i skarpologije i zagonetki »za nadobudne Francuze« i »male Latince«, govori se o marksističkoj taktici, o sportskim senzacijama i »starima«, ali ima i govora o Crkvi katoličkoj, o Presvetom u avionu, a odmah na početku kao memento i motto čitamo riječi: »Što imaš, ako Boga nemaš? Što si dobio, ako si Boga izgubio?« Kalendar će interesirati napose srednjoškolsku omladinu, a učiniti će bez sumnje mnogo dobra. *Cenzor.*

Kolede, obrađeni hrvatski godišnji običaji. Riječi priredio Vel. Deželić sin, glazbu Božidar Širola, slike Zdenka Sertić. — Redovito Jeronimsko izdanje za 1937. — Zagreb 1936.

Autori, — posegnuvši u neslućeno bogastvo naših pučkih tradicija, kojima se mi tako ponosimo i koje tako zanemarujemo, — iznijeli su pred nas izbor narodnih običaja, t. zv. »Koleda«, vezanih bilo uz svetkovine crkvene godine bilo uz razne događaje seljačkog života. Tekst je prilagođen današnjem književnom jeziku, ali je inače vjeran pučkom originalu, a pojedini su dijelovi popraćeni kajdama za dvoglasno pjevanje. Svakoj pojedinoj »Koledi« prethodi kratko razjašnjenje.

Knjiga će puno pridonijeti oživljenju naših lijepih drevnih običaja, u kojima je tako jasno izražen onaj živi vjerski osjećaj našega naroda, samo treba da naiđe na odaziv i razumijevanje koje zaslužuje. Katol. društva su u prvom redu pozvana da izvađanjem ovih »koleda« na svojim priredbama pobude novo zanimanje za to naše zaboravljeno narodno duhovno blago. *A. W. D. I.*

Blažević Dr. Ivo, Pučka dogmatika, (str. 85). Izvanredno Jeronimsko izdanje za 1937. — Zagreb 1936.

Malo je toga što u današnje vrijeme zaslužuje toliku pažnju kao baš vjersko prosvjećivanje naroda.

Dr. Blažević, koji nas je već zadužio s više djela ove vrste, pruža nam eto i dogmatiku obrađenu za puk. Pregledno i jasno izložene su glavne dogme naše sv. vjere. Sve — pa i one po sebi suptilnije stvari — učinjene su pristupačnim i čitatelju bez kakve veće izobrazbe.

Opseg djela dopuštao je samo ono najglavnije — i od bitnog doista ništa ni ne manjka, tek bi možda još mogla biti razložena dogma o nepogrešivosti Pape. *A. W. D. I.*

BIBLIOGRAFIJA

a) Neprijekorne:

Alar-Pečur, Rat Špijuna (ćiril.), Beograd 1936.
Anderlić, O Antikristu, Vukovar 1936.
Andrassy, Ustav i međusobni položaj Abesinije, Zagreb 1935.
Andrašec O. F. M., Serafsko cvijeće za članove Trećeg reda sv. Franje, Zagreb 1936.
Antonioli, Privredni pčelar (ćiril.), Beograd 1936.
Antun iz Čakovca, Iz knjige života, Zagreb 1936.
Antunović-Kobliška i Čigola, Poznavanje građevinskog materijala, Beograd 1936.
Avramović, Zaštita naroda od vazdušnog napada (ćiril.), Skoplje 1936.
Bogdanović i Lebl-Albala, Teorija književnosti i analiza pismenih sastava za srednje i stručne škole (ćiril.), Beograd 1936. Samo je mogao još jasnije biti dan sud o modernim nastranostima kao »nadrealizam«, »kubizam«, »dadaizam« itd.
Breitenfeld, Dva poljska prijevoda vinodolskog zakona 1856. i 1935. Zagreb 1936.
Bučar, Promemorija Eugena Kvaternika, Zagreb 1936.
Chloupek, Bojni otrovi, Sušak.
Čepulić D., Montaigne filozof krize, Zagreb 1936.
Čule, Kršćanski nauk, Mostar 1936.
Damjanović, Savremeni nastavni principi za izradu modernih bukvara i slovarica (ćiril.), Novi Sad. Samo kako je i ovamo dospio *biogenetski zakon?*
Divac, O nasleđu kod biljaka, životinja i čoveka (ćiril.), Beograd 1936.
Dukić, Marija devica, čakavska pjesma s tumačem, Zagreb 1935.

b. Prijekorne:

Đorđević i Stranjaković, Istorija za III. r. osnovne škole (ćiril.), — Bgd. 1936. »Sv. Sava« nije za katolike; o biskupu Strossmayeru više pogrešaka (živio 81 godinu, u katedrali slike »pretstavljaju život jugoslovenskog naroda u raznim krajevima« ! !).

Ilić, Smisao i svrha života (ćiril.), Bgd. 1936. *Humanist!* Šabloniziranje ljudi po ciljevima nije ispravno svuda, jer je jednostrano i nema pravoga kriterija!

Kovačević, Od danas do sutra, Matica Hrvatska — Zgb. 1936. Ima katkad malo nepotrebna isticanja bračnih intimnosti, a katkad i malo nespretno izvedena radnja tako, da može moralu smetati. Drukčije pozitivno.

Kus-Nikolajev, Hitler?, Zgb. 1936. Ima vrlo dobrih i objektivnih opažanja ali jasna tendencija: socijalizam! Zato i katolicizam brani »fikcije«!

Lazarević i Josimović, Istorija (opšta i narodna) za I. r. viših narodnih škola (ćiril.), Bgd. Tako vođena prema pozitivnom kršćanstvu!

Stefanović, Istorija za III. razred osnovnih škola (ćiril.), Bgd. 1936. Tendencija »brat je mio . . .« i narodna crkva.

Isto za IV. r. (ćiril.), Bgd. 1936. Osim toga historijske netočnosti!

Stipetić, Skautizam, Zgb. 1936. Interkonfesionalizam!

Špicer, Ženska duša u svjetlu povijesti, Zgb. 1936. Moralni kriterij nije uvijek sasvim ispravan.

Zečević, Siromaštvo Jugoslavije. Predlog za uvođenje i organizaciju obavezne radne službe (ćiril.), Bgd. 1936. Narod neka plaća nesnosne poreze i još kuluči!

c. Zle:

Cecić, Čovjek odvija upitnik, Zgb. — Ova knjiga »odvija« blasfemije

Čajkovac, O spolnim bolestima, »Minerva« — Zgb.. Kakvog smisla ima to pisanje? Bolesnici svejedno moraju liječniku i za dijagnozu i za liječenje.

Durant, Ognjište mudrosti (ćiril.), Narodno delo — Bgd. Čista masonska ideologija (naturalizam religije, relativnost morala etc.).

Ewers, Protjerivači đavola, Zabavna bibl. 587. — Zgb. 1936. Bolesna fantazija, koja će učiniti mnogo zla, a cilj joj je sve vjersko onemogućiti (čudesa, vjeru etc.)

Feldman, Ratna lirika, Zgb. 1936. Ima zajedljivih i blasfemnih pjesama na adresu Gospodina Boga.

Findlay, Na pragu eteričkog svijeta, Zgb. 1935. Neka »spiritualistička« naklapanja (antroposofizam?); svakako posve fantatička slika realnosti; predrasude o kršćanstvu!

Leksikon zdravlja, Minerva — Zgb. Ne pazi svagda na propise morala (na pr. sterilizacija), a onda značajno, da donosi slike ženskih za zor.

Marković, Nasleđivanje i vaspitanje (ćiril.), Bgd. 1936. Odobrava sterilizaciju.

Naša pjesmarica, Zgb. 1936. Marksistička tendencija; izdala »Popularna biblioteka«.

d) Zakoni i sl.:

Aranđelović, Osnovi obligacionog prava (ćiril.), Beograd 1936.
Bakić, Njegoševa filozofija prava (ćiril.), Skoplje 1935.
Boissière, Francuski nepravilni glagoli po analogiji konjugacije i upotreba predloga posle glagola, Kragujevac 1936.
Godišnjak jugoslavenskog vazduhoplovstva 1936. (ćiril.), Beograd.
Invalidski zakon (ćiril.), Niketićeva zbirka, Beograd 1936.
Izvještaj Napretkove zadruge za godinu 1935., Sarajevo 1936.
Izvještaj o radu stanice za savjetovanje pri izboru zvanja za godinu 1934., Zagreb 1935.
Detto za godinu 1933., Zagreb 1934.
Izvještaj o radu stanice za savjetovanje pri izboru zvanja za godinu 1935., Zagreb 1936.
Izveštaj o radu uprave Saveza Sokola Kralj. Jugoslavije za godinu 1935, Bgd. Osjeća se protivnost s Crkvom, a vidi trošenje narodnoga novca za Soko.
Janković, Automobilizam kod nas i u svetu, Beograd 1936.
Maixen, Komentar zakona o opštinama (ćiril.), Beograd 1936.
Mandić, Acta Franciscana Hercegovinae provinciarumque finitimarum tempore dominationis othomanae tom I. ab an. 1463—1699, Mostar 1934.
Matić i Đoković, Zemljišnoknjižni postupak prikazan u priručnicima za sastavljanje isprava, molbi etc. (ćiril.), Beograd 1936.
Milutinović, Mihailo Polit-Desančić kao istoričar (ćiril.), Novi Sad 1936.

UREDNIŠTVO JE PRIMILO

(Knjige poslane na recenziju ocjenjuju se po mogućnosti. Nerecenzirane knjige ne vraćaju se.)

Bazala, Dr. Vladimir: Samozvani liječnici, slike iz povijesti nadriliječništva (123 str.), izdanje Škole narodnog zdravlja — Zgb. 1936.
Junger Juraj: Kateheta crta (Catecheta delineat), album crteža na ploči (54 str.), izdanje autora — Bgd. 1936.
Keilbach, Dr. Vilim: Konnersreuth u svijetlu psihologije i religije (52 str)., Zbor duho ne mladeži — Zgb. 1937.
Liturgijski kalendar za godinu 1937., Knjige katoličkog života (60 str.), Zagreb 1937.
Maraković Ljubomir: Hrvatska književnost 1860—1935, stilsko-razvojni pregled (27 str.), Zgb. 1936.
Rogošić, Dr. Fra. Roko: Zgode i nezgode slavenske liturgije u Jugoslaviji i Bugarskoj (28 str.), Šibenik 1936.
Schneider Friedrich: Die Selbsterziehung, Gesamtdarstellung der Selbsterziehung für Berufserzieher und Eltern, für Heranwachsende und Erwachsene, die planmäßig an ihrer Selbstformung arbeiten wollen (281 S.; gebunden), Benziger & Co., Köln 1935.

»ŽIVOT« izlazi 10 puta godišnje na 48 stranica. — Urednik: Karlo Grimm D. I. — Izdavač i vlasnik: Kolegij Družbe Isusove u Zagrebu A. Alfirević D. I. — Tiskara »Glasnika Srca Isusova« A. Alfirević D. I.

ŽIVOT

2

Veljača 1937 God. XVIII.

SADRŽAJ

ŽIVOT

List za unutrašnju kulturu.

Izlazi mjesečno osim srpnja i kolovoza.

PRETPLATA: 50 Din.
omladini 30 Din.
pojedini broj 5 Din.

UREDNIK: KARLO GRIMM D. I.
Zagreb 1/147
Palmotićeva 33

UPRAVA: Zagreb 1/147
Palmotićeva 31

O. Petar Skarga D. I.

(1536. — 1612.)

4. APOSTOL ISTINE I LJUBAVI

Skarga je nastojao, da za katolicizam predobije ugledne magnatske obitelji. Ta živio je u doba, kada su knezovi po načelu »cuius regio, eius religio« prevodili cijele pokrajine na krivu vjeru. Zato je on, ne zapuštajući prosti puk, priklonio posebnu pažnju boljarima i onima, koji su imali kakvu vlast u ruci. Njegovim se nastojanjem vratila vjeri svojih djedova moćna litvanska obitelj Radziwiłła, i to sam knez Nikola Krištof, koji je bio revan promicatelj Kalvina, pa njegova braća Stanislav, Albert i Juraj te Katarina Radziwiłł, udata za vojvodu Sieniawskog. Nikola Krištof Radziwiłł postane otada moćan zaštitnik katoličke Crkve i njen velik dobročinitelj. Bogato je dotirao crkve, gradio prekrasne oltare, a u nasljednom svom gradu Neswiežu osnovao je god. 1584. isusovački kolegij i sagradio prekrasnu crkvu, koju je uresio radom talijanskih majstora. Brat mu Juraj Radziwiłł postade biskupom u Vilnu, a kasnije biskupom krakovskim i kardinalom. Za knezom povede se narod, i tako se u kratko vrijeme polovina Litve povrati u krilo katoličke crkve. Nažalost druga grana Radziwiłła, zvana biržanska, ostade u kalvinizmu.

U svom misionarskom radu nije se Skarga zaustavljao samo kod svoje revne propovjedničke djelatnosti, udarajući neobičnom snagom i odvažnošću na nerede i nepravde, nego je kao i u Lavovu razvio neobično blagotvornu karitativnu djelatnost. Organizovao je »Bratstvo milosrđa«, kojemu je bila zadaća sabirati milostinju i pomagati siromahe, bolesnike, zapuštene i nesretne. Posjećivao je bolnice i zapuštene kućice po predgrađu, gdje se nadao naći bijednih i nesretnih bića. Imao je naime na pameti, a htio je i vjernicima pokazati protiv Lutera, »da je vjera bez dobrih djela mrtva«.

Uz karitativni rad diže Skarga živu vjeru spram Presv. Otajstva. Kako su Kalvini zabacili realnu prisutnost Spasitelja u Presv. Euharistiji, nastoji on oživjeti vjeru u Presv. Otajstvo pa osniva Bratovštinu Presv. Otajstva, koju spaja

s milosrđem prema bližnjemu. Članovi imađahu dužnost pribivati skupnom klanjanju u crkvi i procesijama, skupno primati sv. Pričest jedamput na mjesec, a usto brinuti se za uboge, sabirati i dijeliti milostinju, posjećivati bolesnike. U Bratovštinu upisivali su se i mnogi odlični ljudi. Pobožnost prema Presv. Otajstvu preporodila je grad. Stanovnici do nedavna kalvinskog grada dolazili su u velikom broju na sv. Pričest, sa svijećama u ruci pratili su svećenika, kad bi nosio Svetotajstvo bolesniku. Na blagdane bi se cijele ulice napunile pobožnim svijetom, koji je adorirao. Dobri su se tomu veselili i od radosti plakali. Okorjeli krivovjerci su se jadili.

Da u srcima vjernika što više utvrdi vjeru, dao se Skarga i na literarni rad. Među vrlo žestoke širitelje krivovjerja u Litvi pripadao je *Andrija Wolan* iz Velike Poljske, čovjek vrlo nadaren i agilan. Protiv njega napisao je Skarga god. 1576. djelo o presv. oltarskom Sakramentu: »*Pro sacratissima Eucharistia contra haeresim Zwinglianam*«. Spis je polemičan, napisan uslijed izazova Wolanova, ali je uzor, kako se ima polemizovati, blago i mirno djelujući na um i na srce. S toliko takta i s toliko ljubavi nije još nitko polemizirao s protivnikom. Argumenti su mu jaki, a stil klasičan.

Protiv istog heretika napisao je Skarga god. 1582. u Vilnu »*Artes duodecim Sacramentorum*« na latinskom jeziku, a kao izvadak iz oba ova navedena latinska djela izda god. 1582. u Vilnu na poljskom jeziku »*Siedem filarów*« (»Sedam sakramenata«).

Budno prateći sve događaje i brinući se za dobro Crkve i domovine dao se o. Petar Skarga još na jedan orijaški posao, a to je rad za sveto sjedinjenje. U vrijeme Skargino potpadala je pod Poljsku Mala Rusija ili Ukrajina, pripadajući zajedno kruni i Litvi. Mala Rusija sa sjedištem u Kijevu primila je vjeru od grčkog patrijarkata. Dok je grčka crkva bila u jedinstvu s Rimom, bila je i Mala Rusija katolička. Pače i poslije raskola, što ga je učinio carigradski patrijar Mihajlo Cerularij god. 1054., ostade Mala Rusija u vezi s rimskom Crkvom. Tek nakon 12. stoljeća pada i ona pomalo u raskol. Stalno je, da je kijevski metropolit Nicefor I. (1104. do 1120.) već bio u raskolu. Tijekom stoljeća prenesoše Grci svoju mržnju, nastalu poglavito poradi osnutka latinskog carstva u Carigradu, i na Malu Rusiju ili Ukrajinu. Kad se god. 1325. osnovala posebna metropolija u Moskvi za Veliku Rusiju, dok je Kijev ostao metropola Male Rusije, stade se crkvena povijest razvijati u obje kneževine svaka svojim putem. Velika Rusija s narodom, gdje se slavenski živalj dosta izmije-

šao s tatarskim i finskim primjesama, ostade nepomirljiva prema Rimu i puna najveće mržnje do danas. Mala Rusija s narodom čisto slavenskim, koji se jedini kroz stoljeća zvao imenom »Rusi« (dok se oni drugi nazivahu »Moskovitima«), pokazivala je manje mržnje prema Rimu, što više diljem povijesti zasvjedočila je sklonost za uniju. Tako je na saboru u Firenci g. 1439. kijevski metropolit Izidor potpisao dekret unije. Nu veliki knez moskovski, pomagan od moskovskih metropolita, protjera Izidora, a uniju osujeti. U Ukrajini ostade raskol. Tako je bilo u vrijeme o. Petra Skarge.

Kako je Skarga radio na obraćenju krivovjeraca u Litvi, tako svrati pozornost i na skizmatičke Ruse ili Ukrajince. Radio je on na tom svetom djelu i iz ljubavi k Crkvi Kristovoj i iz ljubavi prema domovini, koja je trebala unutarnjeg jedinstva. Radi skizmatika mogla se Moskva uvijek uplitati u poslove Ukrajine to više, što su moskovski metropoliti uzeli naslov »i metropolita Južne Rusije«. Čim je Skarga stigao u Vilno, počeo je raditi i za sjedinjenje pravoslavnih Rusa s Crkvom Kristovom. Kako razabiremo iz lista o. Warszewickoga, rektora isusovačkog u Vilnu, Skarga je u svojim propovijedima mnogo govorio o grčkom raskolu, pobuđivao želju za sjedinjenjem i isticao, da izvan prave Crkve nema spasenja. Već se prve godine povratilo u Crkvu 200 Rusa. Da pripravi put obilnijemu sjedinjenju, napisao je Skarga god. 1577. djelo »*O jednošći Košćioła Bożego*« (»O jedinstvu Crkve Kristove«). Djelo je prikazao knezu Ostrogskomu, skizmatiku, koji je imao velik utjecaj kao patron nad više od 1.000 crkvi. Ostrogski je rad za uniju gledao s početka simpatički, nu kasnije je zauzeo protivno stajalište. U svom djelu ističe Skarga, da je spasenje samo u jedinstvu s Kristom, jedinstva s Kristom opet nema drugdje osim u njegovoj jednoj pravoj Crkvi, a to je Crkva katolička. Poziva se na povijest, koja jasno pokazuje, kako su sve herezije nastale samo otpadom od jedinstva Crkve katoličke. Onda svom svojom rječitošću poziva na jedinstvo i slogu prema nauci Kristovoj. U tom djelu mogu bogoslovi naći vrelo lijepih misli i dokaza, a poljski rodoljubi dobrih nauka.

Djelo »O jedinstvu Crkve« proizvelo je silan utisak, tako te su se skizmatički protivnici jedinstva pobojali, da će izgubiti puk. Bogati Rusi kupovali su djelo i palili ga. Djelo se silno tražilo, tako te sam Skarga u uvodu II. izdanja piše, da ljudi sveudilj od njega djelo potražuju, dok se u cijelom Vilnu mogao naći samo jedan primjerak, a i taj nije imao početka. Zato je on sam nakon 13 godina priredio II. izda-

nje. U Speieru izda Skarga g. 1582. latinskim jezikom djelo: »*Apperdix Skargae Jesuitae de Russorum erroribus*«. Ova djela pripravila su put za istinsko sjedinjenje ukrajinske crkve s Rimom god. 1596. u Brest-Litowsku, o čemu kasnije.

Tek što je Skarga svršio svoje djelo o »O jedinstvu Crkve«, dao se odmah na daljnji literarni rad. Na ponuku svojih poglavara napisa i izda god. 1579. u Vilnu klasičko djelo »*Żywoty Świetych*« *(Životi svetih staroga i novoga Zavjeta za svaki dan preko godine«)*. Djelo je sastavljeno na osnovu djela biskupa Lipomanija i kartuzijanca Surija, ali s mnogo samostalne obradbe i novoga gradiva. Djelo je pisano homerskom jednostavnošću, s mnogo unkcije i ljepote stila. Mauricije Dzieduszycki u svojoj monografiji: »Piotr Skarga i jego wiek« (Krakov 1868.) kaže: »Ne znam djela na našem jeziku, koje bi imalo veću raznolikost u jedinstvu. U njemu ćeš naći sve vrste stila i besjedništva: počam od seoske pjesmice, kolede, pripovijesti, legende do najviših uzleta misli i čuvstava, do tona pjesama Davidovih, i bibličkih vrhunaca, do najvažnijih i najsilnijih ulomaka povjesnice. S dramatskom živošću, a često i u dramatskom obliku istupaju pred čitaoca sve tajne srca i uma, sve strasti, sva borba života... Tu slabo djetešce čini neravne korake, tu poput svijetla gori mladenački zanos sjajući ljepotom, tu je sazrio plemeniti stas muža, tu se sklanja godinama izorana i sjedinama posrebrena glava starca. Čini ti se, da čuješ raznovrsne glasove: tu pjev slavuja, tu jecaj bolnog čovječanstva, ondje zviždaj strijele, buku i vrevu rata, huk groma ili žubor tihog potočića. I — nigdje on ne traži ovih ljepota, svuda ih na svom putu nehotice nalazi. Ti i ne misliš, i gle rijeka, za kojom ideš, pjeni se u vis i ljeska se u bojama duge... Tu ti govori riječima stare poljske jednostavnosti i iskrenosti, ondje diže glas, opominje, prijeti; tu pripovijeda, tamo dokazuje i uvjerava...« Nije stoga čudo, da su Adam Mickiewicz i Henrik Rzewuski nazvali Skargine »Živote svetih« najpjesničkijim djelom, koje je uopće kod Poljaka napisano. Ali najbolja je kritika ljubav, s kojom je djelo primljeno u puku. Sam Skarga doživio je 7 izdanja, dok je kasnije djelo doživjelo još 18 izdanja, dakle ukupno 25 izdanja. To je najbolje svjedočanstvo za djelo i njegovu vrsnoću.

U vrijeme ovog rada položio je Skarga u Vilnu svečane zavjete, pa i onaj četvrti o potpunoj poslušnosti Svetoj Stolici. Bilo je to 1. kolovoza 1577. Dan prije toga napisao je akt, kojim se odriče svih pokretnih dobara svoje očevine u

rodnom gradu Grojcu, određujući ih za uboge, a navlastito za bolnicu, koja od njega osnovana do danas postoji.

5. SKARGA I KRALJ STJEPAN BATORY

Novo polje rada čekalo je Skargu nakon smrti posljednjeg Jagelovića Sigismunda Augusta II. Iza kratke vlade Henrika Valois, koji postade ubrzo kraljem francuskim, bude od poljskog plemstva na polju Woli ispod Varšave izabran za kralja sedmogradski knez Stjepan Batory (1576—1586). Bio je to mudar vladalac i izvrstan vojskovođa. On je jakom rukom zaveo red u državi, a onda zametnuo rat s okrutnim i opakim knezom moskovskim Ivanom Groznim, koji je god. 1577. oteo Poljskoj Inflante. Da bude zemlja što jača prema vanjskomu neprijatelju, koji je ugrožavao kraljevstvo, pregnuo je Stjepan Batory, da u poljskom narodu zavlada jednakost i sloga. Najboljim sredstvom za to smatrao je vjersko jedinstvo, pa zato, ma da nije izravno progonio inovjeraca, to se ipak podupirući rad katoličkog svećenstva brinuo, da učvrsti i osigura pobjedu katoličke vjere. Zato je pomagao uvelike rad najboljih tadašnjih vjerskih reformatora, Isusovaca. Tu je kralj radio ruku o ruku s o. Petrom Skargom. I tako odsada stiče on velik utjecaj na dvoru i postaje jedan od najjačih ljudi u kraljevstvu. Godine 1579. uzdigne kralj Stjepan Batory isusovački kolegij u Vilnu na čast akademije ili sveučilišta. *Prvi rektor nove akademije* bio je o. Petar Skarga.

Kralj Stjepan Batory imao je prilike, da upozna Skargu u proljeće god. 1579. za svoga boravka u Vilnu. Kao vrstan psiholog upoznao je odmah neobične vrline uma i srca u ovog čovjeka Božjega. Nu i Skarga je dobro upoznao kralja, kad ga u listu svome generalu u Rimu (9. III. 1579.) ovako karakterizira: »Doista teško je reći, čemu bi se čovjek više divio na ovom velikom monarhu, na ovom najvećem kralju poljskom? Da li onomu njegovu neizmjernom naporu s poteškoćama, kojim je primio žezlo posred bura i navala, a ipak je ravnao lađicom otadžbine bez kolebanja i zastranjenja; ili onom ugledu, kojim je buntovnike upokorio i u red spravio; ili onoj neslomljivoj moći i pravednim sudovima; ili napokon onoj velikoj brizi, s kojom je odabirao sebi ljude, da s njima ravna velikom i moćnom državom.«

Kralj Batory bio je doista sretan u biranju savjetnika i pomagača. Kancelarom to jest prvim ministrom i podjedno hetmanom ili vojskovođom postavi jednog od najodličnijih i

najplemenitijih ljudi svoga vremena Ivana Zamojskoga, a za konsolidaciju Litve i osvojenih krajeva upotrijebio je o. Petra Skargu.

Kad je kralj Batory vodio rat s Ivanom Groznim, pa nakon drugih mnogih tvrđava osvajao grad Polock u kolovozu 1579., došao je u vojnički tabor do kralja o. Skarga, da obavi neke prešne poslove u stvari nedavno osnovane akademije u Vilnu. Tu je bio svjedokom navale poljske vojske na grad. Kad je u vrijeme večere bio kod kralja, padne u stan kraljev, koji je bio 1 km udaljen od grada, neprijateljsko tane, i odbivši se od stijene pane u jelo na pladnju. Dok su drugi problijedili, kralj se nasmije i zapita Skargu, što bi mogao značiti ovaj događaj. Skarga odgovori: »Neprijatelj nas zove sutra na večeru u tvrđu.« Kralj odgovori: »Ako se tvoje proročanstvo ispuni, osnovat ću tvojemu redu u Polocku tako krasan kolegij, da će vam vaša braća moći zavidjeti.«

Polock bude sutradan osvojen, a kralj izvrši obećanje, te sagradi u *Polocku* krasan kolegij. *Rektorom kolegija* postade Skarga, premda je i dalje boravio u Vilnu, a ovamo samo dolazio na opravljanje poslova.

Batory je dalje vodio rat s Ivanom Groznim, osvajao grad za gradom, dok nije provalio u unutrašnjost moskovske države sve do zidova Pskova. Ivan Grozni se prestraši pa se uhvati lukavstva. Obrati se naime na papu Grgura XIII. s molbom da posreduje za mir, a on obeća sjediniti se s Crkvom rimo-katoličkom. Za posrednika u toj stvari odabere papa Antuna Possevina D. I. Petar Skarga shvati položaj pa pokuša preko generala u Rimu osujetiti ovo posredništvo s razloga, što »prljav i zločinački život Ivana Groznog ne daje nikakova jamstva za obraćenje Moskve i njeno sjedinjenje s katoličkom Crkvom.« Međutim papino poslanstvo dođe ipak pred Pskov, kamo je došlo i moskovsko poslanstvo. Kralj Batory prista na mir god. 1582., po kojemu dobi osvojene tvrđave i gotovo cijele Inflante, pa se tako poljska država protezala opet do Baltičkog mora, a Moskva ostala od tog mora odsječena.

Sada se otvorilo za Skargu novo polje rada. Tek što je kralj obavio službeni svoj pohod u *Rigu*, glavni grad novo osvojenog kraja, već dolazi onamo na viši poziv Skarga, da uskrisi ondje katoličku vjeru, koju su krivovjerci gotovo istisnuli. Kralj predade Isusovcima crkvu sv. Jakoba u Rigi s mnogim zgradama, da si ondje osnuju kolegij i škole. Tu započe opet sveto misijsko djelovanje o. Skarge i u samoj Rigi i u cijelom onom kraju. S litavskim biskupom Jurjom

Radziwiłłom, kraljevskim namjesnikom obilazio je Skarga kraj, naviještao riječ Božju, te privodio mnoge u krilo katoličke Crkve. Misijski rad njegov bio je otešćan jezikom. Njemački jezik, kojim je govorio puk onoga kraja, razlikovao se mnogo od njemštine, koju je u svojoj mladosti učio. Puk nije razumio poljski, a latinski je znao malo tko. On si je pomagao, kako je mogao. Usto se puk ponio dosta neprijateljski prema njemu, tako da je bio i tvorno napadan. Nu Skarga je sve rado pretrpio, a želio je i proliti krv svoju za vjeru. Često je izazivao kalvinske pastore na javne dispute. Posred ovih misijskih radova nije zapustio pera pa je dalje pisao polemične spise protiv heretika. Osobito je revno nastavio pismene polemike s Wolanom o Presv. Euharistiji. Proučavanje nauke o Presv. Euharistiji i širenje njene pobožnosti bio mu je najmiliji posao. Sam piše: »U obrani svetosti ovoga otajstva spreman sam propovijedati i pisati do kraja svoga života. To je najveća radost duši mojoj u svim patnjama i bolima.«

6. U KRAKOVU. KARITATIVAN RAD

Godine 1584. bude Skarga prema volji svojih poglavara nakon 11 godišnjeg djelovanja u Litvi premješten u prijestolnicu kraljevstva, *Krakov*. Tu je postao superiorom Isusovačkog doma i crkve kod sv. Barbare, što je kralj Batory darovao Isusovcima. Nema dvojbe, da je Skarga bio pozvan u prijestolnicu na molbu samoga kralja.

Skarga se u Krakovu dao na posao svom gorljivošću. Ponajprije je obnovio crkvu sv. Barbare, koja je bila nekada grobljanska kapela. Crkvu je oslikao, snabdio klupama, propovijedaonicom, ispovjedaonicama, prozorima i novim orguljama iz Nürnberga. U obnovljenoj crkvi započeo je neobično revnu i plodnu propovjedničku djelatnost. Doskora nisu zidovi crkve mogli obuhvatiti mase, koje su željele čuti riječ Božju iz ustiju velikoga govornika. Usto je našao vremena, da po svome običaju posjećuje bolesnike po bolnicama, tamnicama i siromašnim kućama, te da im donosi duhovnu okrepu i materijalnu pomoć.

Glavna je značajka Skargine djelatnosti u Krakovu karitativan rad. On je i dosada u tom pravcu radio, gdjegod je boravio: u Lavovu, u Vilnu, u Rigi. Nu nigdje nije njegovo milosrđe proplamsalo takovim plamenom, kao u Krakovu. Povod ove djelatnosti ovjekovječio je slikar Kazimir Pochwalski na jednoj slici u Krakovu. Idući jednoć na propovijedaonicu zaustavila ga u sakristiji uboga žena nekoga stolara,

pa mu s plačem govorila o velikoj nevolji svoje obitelji te o dugoj i teškoj bolesti svog supruga. Ganut ovim pripovijedanjem uzlazi Skarga na propovijedaonicu, plamenim riječima govori o nevolji mnogih nesretnika, koji se stide prositi, te zagrijava slušatelje za organizirani karitativni rad: neka se osnuje društvo, koje će tajno sabranom milostinjom pomagati bijednike, što ih snašla nesreća, bolest ili siromaštvo, a stide se prosjačiti. Scena u sakristiji ovjekovječena je na stropu dvorane »Bratstva milosrđa« u Krakovu.

Riječi Skargine pale su na plodno tlo. Odmah iza propovijedi prijavi se 7 osoba voljnih stupiti u novo društvo. Doskora se javiše i mnogi drugi. I tako o. Skarga osnuje »*Bratstvo milosrđa*«, kojem propiše pravila. Dne 21. X. 1584. mogla se održati već prva skupština društva. Članovi društva dužni su dnevice izmoliti 3 Očenaša i 3 Zdravo Marije, tjedno davati obvezatnu milostinju, a dragovoljnu, »kad Gospod Bog komu omekša srce milosrđem ili kad mu što pođe srećno za rukom«, svake nedjelje pribivati razmišljanju o ljudskoj bijedi i svjetovanju, kako da se pomogne bijednima. Nakon 4 godine brojilo je društvo 255 braće i 239 sestara. I kralj se dao zapisati u društvo. Za to društvo napiše Skarga dva spisa: »*Bractwo miłosierdzia*« i »*Czytania bractwa miłosierdzia*«, oba u Krakovu 1588.

Drugo karitativno djelo bila je »*Banka pobožna*«, u početku zvana »Komora potrebnih«. Svrha društva je: potrebnima pozajmljivati novac uz zalog pokretnina na izvjesno vrijeme bez kamata, da ih se otme lihvarima i tako spasi od propasti. To je društvo osnovano god. 1587., i to prema uzoru sličnih talijanskih društava »Mons pietatis«. Godinu dana poslije osnovao je Skarga i treću ustanovu »*Blagajnu sv. Nikole*« (»Arca s. Nicolai«) po uzoru sličnoga društva, što ga g. 1460. u Rimu osnovao kardinal *Turrecremata*. To je društvo imalo za zadaću davati miraz djevojkama čestitih obitelji, palih u bijedu, koje su radi svoga siromaštva bile u pogibelji, da izgube svoju nevinost.

Ove tri karitativne institucije, upravljane zajednički preko »*Nadbratovštine milosrđa*«, preživjele su sve bure i sve mijene države Poljske, preživjele i sve diobe Poljske, pa su do sada vrelo milosrđa za bijednike, koji se stide prosjačiti, a trebaju pomoći ili zajma. Evo, što može učiniti oduševljenje i ustrajnost jednog čovjeka, puna ljubavi prema Bogu, domovini i bližnjemu.

Da o. Petar Skarga — kaže Kasper Wojnar — u svom životu nije ništa drugo učinio, nego samo osnovao ova tri

karitativna društva, koja do danas postoje, već bi zavrijedio, da mu ime ostane ovjekovječeno u povijesti Poljske.

Bratovština od milosrđa raširila se po svim većim gradovima poljskim. U Varšavi ju je uveo sam Skarga i tako ojačao, da je isprošenom milostinjom sagrađena bolnica sv. Lazara.

God. 1592. bukne u Krakovu kuga, koja je kosila sve, ali prije svega bijedne i zapuštene, jer nisu imali, tko bi ih u bolesti dvorio i tko bi ih mrtve pokapao. Tom zgodom osnuje o. Skarga u Krakovu »Bractwo Betanji św. Lazarza«. Članovi društva brinuli su se za uboge bolesnike, prenosili ih u bolnice ili u privatne kuće na liječenje na trošak društva, a mrtve bi besplatno sahranjivali. Kad je zaraza prestala, prestalo je postojati i »Društvo sv. Lazara«.

Osim ovih karitativnih ustanova trajan su spomenik plemenite Skargine duše njegovi potresni i upravo klasički govori o milosrđu. Ovamo ide i oproštajna poslanica, što ju je odlazeći s kraljem iz Krakova u Varšavu napisao »Bratstvu milosrđa«. Tu je Skarga sličan apostolu Pavlu, koji piše ljubljenim svojim vjernicima. T. Grabowski kaže, da u propovijeđima o milosrđu Skarga daje zaviriti baš u dno svoje duše.

Moderna katolička Poljska provodeći Katoličku akciju može samo kopirati velikoga Skargu, koji je sav svoj vjerski i misijski rad vezao uz karitativno djelovanje. Zato i danas u Poljskoj uz Katoličku akciju cvate i »Caritas«.

Dodajemo, da je Skarga u Krakovu svojim propovijedima obratio mnogo odličnih krivovjeraca. Među ove ide kalvinski propovjednik Kopich, kastelan Dulski, kasniji vojvoda od Culmerlanda luteran Ernest Weyher, litvanski veliki kancelar Leo Zapieha, kalvin a kasnije slavni pisac i Isusovac Leczycki (Lancicius).

7. SKARGA — KRALJEVSKI PROPOVJEDNIK

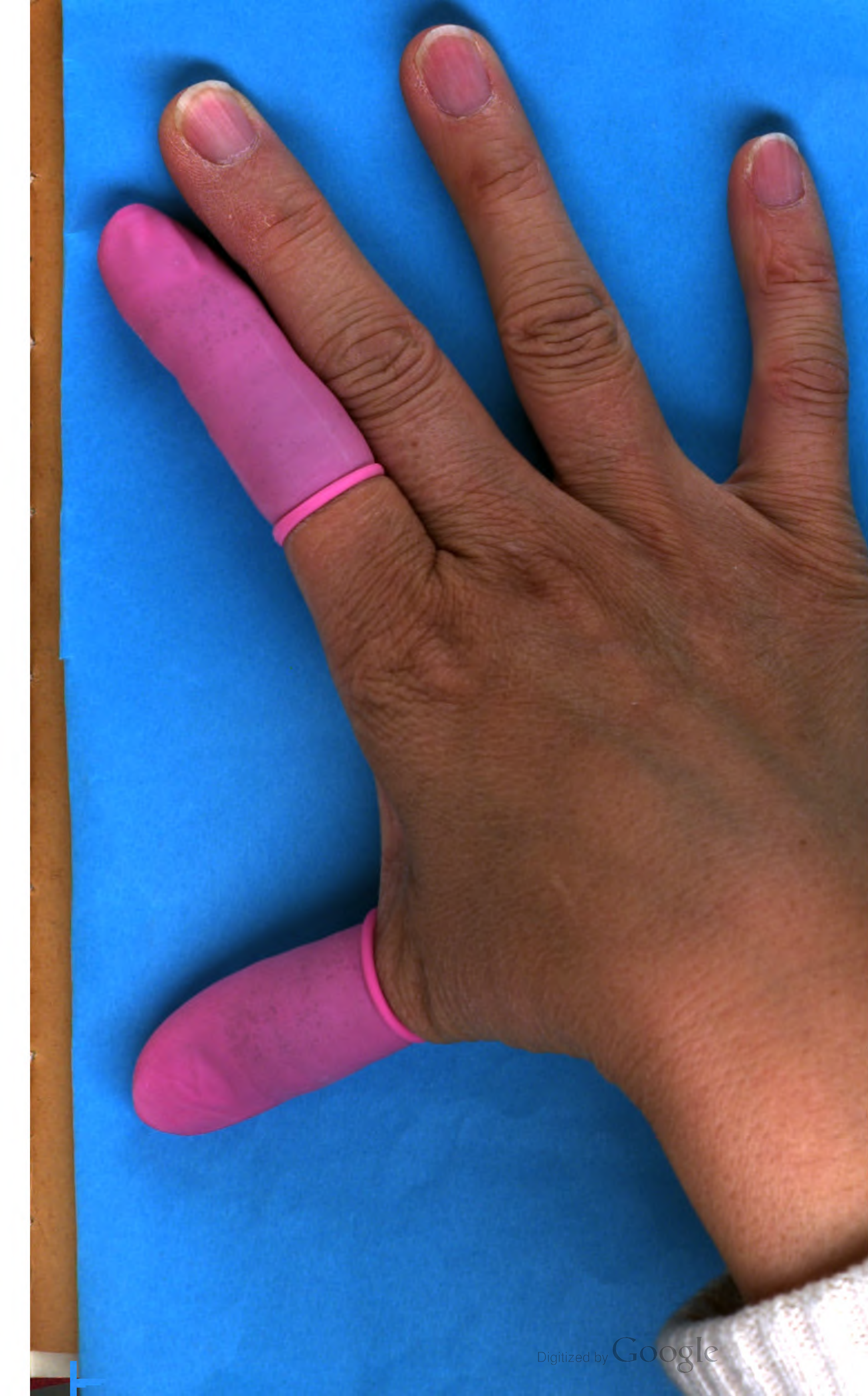
Nova se epoha Skargina rada započinje preranom smrću kralja Stjepana Batoryja. Posred blagoslovljenog vladanja od jedva 10 godina, posred najdivnijih osnova o uređenju države i o tom, kako će osiguravši granice države prema istoku (Moskvi) osigurati granice i prema jugu svladavši Tatare na obalama Crnog mora, umre nenadano plemeniti kralj Stjepan Batory u 53. godini svoga života.

Kod izbora novoga kralja došlo je do razdora. Jedna stranka pod vodstvom magnatske obitelji Zborowskih pozvala je na prijestolje nadvojvodu Maksimilijana Austrijskog, dok je druga stranka na čelu s Ivanom Zamojskim izabrala za

kralja švedskoga kraljevića Sigismunda, sina Katarine Jagelonske, sestre Sigismunda II. Augusta. Maksimilijan dođe s vojskom pred Krakov. Znajući, da je o. Skarga uplivna ličnost u prijestolnici, potajno mu pošalje list moleći, da podupre austrijsku stranku. Nu Skarga preda zatvoreni list u ruke Ivana Zamojskoga, kancelara i velikog hetmana. Zamojski potuče Maksimilijana kod Byczyna, koji se osramoćen morade vratiti.

Švedski kraljević dođe u Krakov, gdje se koncem prosinca 1587. okruni kao Sigismund III. Waza (1587.—1632.). Nekoliko dana nakon toga bude o. Petar Skarga uzvišen na veliku i odgovornu službu. Mladi 21 godišnji kraljević odabere prokušanog borca Božjeg, zrelog apostolskog muža o. Skargu, komu su bile tada 52 godine za svoga dvorskog propovjednika. Potaknula ga na to valjda velika slava Skargina, za koju je čuo još u Švedskoj. Na samu Novu godinu 1588. dođe kralj sa cijelom kraljevskom svitom u crkvu sv. Barbare na sv. Misu i propovijed, i namah poslije toga pozove Skargu za svoga dvorskog propovjednika. Ma da mladi kralj nije ispunio velike nade Poljaka, ma da je bio bahat i nepovjerljiv sanjajući o apsolutnoj vlasti, ma da je odbio od sebe plemenite ljude, kao na pr. samog Ivana Zamojskog i okružio se laskavcima, ipak je u pozivu Skarge bio sretan. To je bio jedini izuzetak, ali častan i po njega sretan.

Dr. Kamilo Dočkal.

ŠTO JE ZATVORENOST?

Zatvorenost je ili posljedica nedovoljnog djelovanja drobi ili je prouzrovana rijetkošću, neredovitim nadolaženjem stolice te nedostatnim ispražnjivanjem nepotrebnih izmetina. Da bismo održali najpovoljnije zdravlje, moramo nastojati, da svakodnevno imademo stolicu, kako ostaci probave ne bi ostajali predugo vrijeme u utrobi.

Ako drob ne radi kako treba, ako stolica nije redovna ili je nedostatna, onda može nastati zatvorenost ili zapeka i prouzrokovati teške smetnje cijeloga organizma. Zatvorenost može biti uzrokom najtežih i najopasnijih otrovanja krvi uslijed varenja i gnjilenja tvari, koje se nalaze u utrobi.

Na zatvorenosti oboljeli izgledaju obično loše, boja lica žuta ili zelenkasta, koža puna prištića. Dah im zaudara, u ustima im je bljutavo, a jezik im je obložen bijelo ili žuto. Podliježu vrlo lako svim mogućim tegobama, kao što su glavobolja, migrena, troma probava, smetnje probave, podrigivanje, bljuvanje, kiselina iz želuca, plinovi, boli u trbuhu, grčevi i kolike, šuljevi itd.

KAKO NASTAJE ZATVORENOST?

Bez pretjerivanja možemo ustvrditi, da najveći dio ljudi oboli na zatvorenosti iz nemarnosti, to jest stoga, što si ne daju toliko vremena da obave nuždu onda, kada ista nastupi. Kod muškaraca je pomanjkanje vremena, kod žena i djevojaka preveliko žacanje, koje ih često navodi na to, da nužde odgađaju. Potreba prestaje, dalje se na to i ne misli! Slijedećeg dana tapotreba nije možda više tolika i malo po malo postaje crijevo tromo i klonulo. Sada nam je začudno da nemamo stolice, da smo zatvoreni; ipak sav uzrok leži u tom, što smo čisto našom nemarnošću odučili organe trbuha točnog i redovitog izlučivanja izmetina.

Sa raznim lijekovima za čišćenje mi smo doduše u stanju osloboditi se ovih slučajeva zatvora, ali postajemo opet nemarni, te se slučajna zatvorenost pretvara u kroničnu bolest. A upravo kronična zatvorenost je najneugodnija i najopasnija.

KAKO DA LIJEČIMO ZATVORENOST?

HERSAN djeluje na utrobu tako, da imademo osjećaj prirodne potrebe za stolicu. On čisti a da ne slabi, bezbolno, ne čini kolike, a što naročito važno, djelatnost mu ne postaje navikom, tako da ga možemo opet lako ostaviti. Zaista ne treba vjerovati, da je za izliječenje kronične zatvorenosti dovoljno uzimati ma koje otvarajuće sredstvo i tako postići dva do tri puta stolicu, jer poslije toga imamo obično isto tako tvrdokornu zatvorenost kao i prije uzimanja tog lijeka. Otvarajući lijekovi ne otstranjuju zatvorenost, oni je samo pogoršavaju.

Ricinovo ulje podražuje crijevne stijene time, što ih sili da njima nakupljene tvari izbace. Ali nakon tog umjetnog naprezanja crijevo postaje tromije nego što je bilo prije uzimanja ulja. Soli povlače na sebe crijevnu tekućinu, te na taj način prouzrokuju, da se tekućina, manje ili više, iz istih izluči. Potpuno ozdravljenje od kronične zatvorenosti treba vremena, pošto je to jedna od najtvrdokornijih bolesti. Za vrijeme upotrebe HERSAN čaja mora se bezuvjetno nadzirati način ishrane.

BOLESTI ŽELUCA.

Katar želuca je bolest našega stoljeća. Uzroci ovoj bolesti su: nedostatna hrana, neredovito i prebrzo jelo, premasne, paprene, nedovoljno žvakane jestvine i prekomjerno uživanje alkoholnih pića.

Ljudi trpe vrlo mnogo od slabe ili polagane, dotično trome probave.

Liječe se bezuspješno temeljem stanovite dijagnoze, dok je naprotiv uslijed probavne smetnje njihovo opće zdravstveno stanje poremećeno.

Liječenje je vrlo jednostavno: treba posvetiti brigu načinu prehrane. Dnevni obroci jela neka budu redovni, točno u isto vrijeme. Jestvine lake, pošto su ove lako probavljive. Jesti treba polagano, dobro žvakati. Za vrijeme jela nipošto i nikad ništa ne piti.

Sredstva za otvaranje ne smiju se upotrebljavati; svi liječnici dokazuju njihovo štetno djelovanje. Voće se smije uživati samo kuhano. HERSANOM postizavaju se najbolji uspjesi. U jutro na tašte i u podne, četvrt sata poslije jela, isto tako i poslije večere po jedan obrok izazvati će za kratko vrijeme odlične rezultate.

GOJAZNOST ILI PRETILOST (MASNOST, TUSTOĆA).

Gojaznošću ili masnošću označujemo naslaganje masti i to ne samo na mjestima udubina, već i na velikom broju unutarnjih organa, kao što su jetra, srce bubrezi. Odmah ćemo shvatiti veliku opasnost, koja nam prijeti. Gojaznost spopada muškarce (sjedeći način života, obilno hranjenje, zloupotreba alkohola i piva) i žene u četrdesetim godinama.

Kod premasnih porast težine ne prestaje, naprotiv, ona sve više i stalno povećava na štetu estetičnosti, koja se prije priklanja vitkosti nego li gojaznosti — debljini. Mast, zapravo ostaci nepotpunog ili nedostatnog izgaranja hrane, kupi se u tkivu, koje tako oteža i deformira. A često prodire u takovoj množini u nj, da nesretnike, koji su napadnuti od tih dosadnih i nepotrebnih tvari, smeta u slobodnom kretanju, dok im glavni organi, srce, pluća, jetra, želudac, itd., natakav način priklješteni i isplošteni, mogu samo slabo ili jedva djelovati. Gojaznost, debljina, nije samo nelijepa i stoga od žena toliko izbjegavana pojava, već je to bolest i prava nesreća.

Liječenje. — Sredstava, koja se protiv toga korisno upotrebljuju, imade velik broj. Tu su pokreti mišičja, šport, fizikalna sredstva (masaža), elektricitet, kupelji uz znojenje i dr., ali svaka od tih metoda ima svoje slabe strane, suvislosti i protuodredbe, dapače i opasnost. U borbi protiv gojaznosti ima se podvrći dieti, koju treba upotpuniti upotrebom HERSAN čaja. Uživanje jela sa sadržinom škrobi (brašna, tjestenine itd.), šećera, krumpira i alkohola treba izbjegavati ili dapače sasvim iz jelovnika isključiti. Najbolje je uzimati dnevno 300 grama prženog kruha, povrća ili huhanog voća. U jutro, mjesto zajutarka, šalicu HERSAN čaja i u večer, dva sata poslije večere, drugu.

HAEMORHOIDI (ŠULJEVI)

Šuljevi nastaju navalom krvi u debelo crijevo te proširenjem istoga. Kada se šuljevi pojave, to se viđa više tvrdih, crvenih, vrlo osjetljivih oteklina, koje se nastavljaju prama unutrašnjosti. Bolovi, prouzrokovani ovom upalom, vrlo su jaki, a znadu potrajati dulje od nedjelje dana. Često se događa, da je navala krvi tako jaka, da stijene oteklina toliko nabreknu, da konačno popuste pritisku, te nastane lako krvarenje. To nazivamo krvavim šuljevima, koji su manje bolni.

Tko boluje od šuljeva, trpi često i od kolika (nastupa) i osjeća pri tom pritisak prama stražnjem dijelu tijela. Otešćani krvotok u debelom crijevu prouzrokuje zadržavanje krvi vena, što se proteže čak do jetara, dapače do srži kičme. Druga, česta pojava, kod neshodno liječenih šuljeva je svrbež među listovima i trajno pečenje i svrbljenje, koje mnoge bolesnike progoni do nesnosnosti. Ono prouzrokuje besanicu i premorenost, a pogoršava se naročito toplinom kreveta, toplim ili mirodijama začinjenim jelom. Uzroci šuljevima su obilno

hranjenje hranjivim jelima, slabo kretanje, sjedeći način života, dugo bolovanje u krevetu, zatvor tijela, trudnoća, pritisak jetara i ako se donji dio tijela previše suzuje odjećom.

Liječenje. — Za liječenje šuljeva od najveće je važnosti, da se bolest ne zapusti. Svaki čovjek mora priznati potrebu osvježujuće i čisteće diete i potrebu slobodnog kretanja tijela. Svako papreno jelo treba izbjegavati. Oboljela mjesta imaju se nakon svake stolice isprati hladnom vodom. Dva puta dnevno uzimati HERSAN čaj.

OBOLJENJE JETARA (DŽIGERICE).

Jetra su najveća žlijezda čovječjeg tijela. Zauzimaju cijelu desnu stranu, počimaju ispod grudiju i protežu se do krajnjeg donjeg ruba rebara, dapače izbočene su i na lijevu stranu želuca.

Jetra su prava, krvlju napunjena spužva. Ona stvaraju žuč iz tvari, koje se izlučuju iz krvi; u njima nastaje vrlo lako navala i ustav krvi, pak ako taj ustav bude prejak, nastaju smetnje, koje bolesnik teško osjeća. Tupe boli na desnoj strani trbuha, osjetljivost na pritisak, smetnje probave, koža požuti. Probava biva slaba i uz poteškoće; isto je sa stolicom, koja još postaje bezbojnom; utučenost, zamišljenost, krvarenje iz nosa, tamno obojadisana mokraća.

Liječenje. — Pomoći ćemo si mirovanjem, dietom (mlijeko od maslaca, obrano mlijeko, Vichy-mineralna voda), kloniti se alkohola. Prehrana ima se strogo ograničiti na dozvoljena jela — nipošto jaja, meso ni mast. Ustav pobijati sa HERSAN čajem, dva obroka dnevno.

ŽUTICA.

Cio niz oboljenja jetara očituje se skupno žuticom. Opažamo ju u svim onim slučajevima, gdje žuč ne izilazi iz tijela redovnim putem, t. j. kroz crijeva.

Pojave. — Uvučen i napet želudac, tegobe i bljuvanje, žeđa, smetnje probave, gađenje prema masnoj hrani. Nakon nekoliko dana koža se obojadiše žuto. Počinje u očnom bjelilu, bilo kuca polaganije, žuto obojadisan znoj, a napokon obojadiše se i mokraća žuto do smeđe i bolesnik omršavi.

Liječenje. — Podražujuća jela, meso, jaja i mast treba potpuno izostaviti iz jelovnika. Samo lako probavljiva jela; prednost dajemo mliječnoj dieti, biljnoj hrani; svjež zrak i redovna stolica uvjeti su za ozdravljenje. HERSAN čaj izlučuje žuč, uklanja navalu krvi u jetra, time sve nastale loše pojave i žutu boju bolesnika.

OBOLJENJE BUBREGA.

Bubrezi su jedan od najvažnijih organa čovječjeg tijela, te su uslijed toga, što djeluju poput cjedila, napose izvrženi obolenjima. Neprestano ih napadaju premnogi mikrobi i izlučeni sokovi. Stoga je nužno neprestano nadzirati njihovu djelatnost, naročito nakon zaraznih oboljenja, otrovanja ili reumatičnih dotično gihtičnih napadaja.

Nedovoljno djelovanje bubrega utiče u veliko na kolanje krvi; po Widalu, Brigtu i drugim naučenjacima, ustanovili su Vaznez i drugi, važnost povećanog krvnog tlaka i posljedica od toga kod kronične upale bubrega. Upotrebom HERSAN čaja pospješuje se izlučenje mokraće i uspostavlja se djelatnost bubrega. Njihov udio u borbi protiv uzroka povećanog krvnog tlaka od osobite je važnosti. Simptomi: hladnoća, tromost bila, bolovi u predjelu slabina (naprasni), ili takovi, koje kao da prouzrokuje neko kretanje), natečeni podočnjaci i ruke, prečesto mokrenje.

Liječenje. — Mir, mliječna dieta, hrana bez kuhinjske soli (neka se soli sa »Hosalom«), dugo, toplo kupanje nogu. Zabranjena je upotreba otvarajućih soli, koje podražuju bubrege. HERSAN dva puta dnevno u jutro na tašte i u večer prije spavanja.

Znanstvena podloga eugenike

(Uz novo izdanje H. Muckermann, »Kind und Volk«)[1]

Čitajući povijest Rima čovjek se nikako ne može otresti misli, da toga carstva više nema. Ono je tako duboko zahvatilo u povijest čovječanstva, kroz više od tisuću godina afirmiralo svoju snagu, nametalo svoje zakone, svoju kulturu i svoj duh gotovo cijelom tada poznatome svijetu. Toliko realnosti, pa ipak — negda bilo, sad se spominjalo!

Koji su bili uzroci toj propasti? Pitanje, koje je oduvijek interesiralo historičare, političare te moraliste. A i danas je i te kako aktuelno. Današnja Evropa pokazuje mnoge znakove, za koje se tvrdi da su bili uzrocima propasti Rima.

Nas ne zanima međutim samo poznavanje uzroka toga propadanja, nego još više pitanje, ima li pomoći, može li se zaustaviti to propadanje jednoga naroda, kulture?

Činjenica je, da su se toliki narodi, postigavši stalnu visinu kulture, degenerirali i iščezli s lica zemlje. Gdje je dakle uzrok toj degeneraciji? Čini se, da je to baš sama kultura, odnosno civilizacija, jer čini život pojedinčev nenormalnim, manje plodnim te tako na koncu uzrokuje smrt cijelog naroda. Jer evropski narodi, a s njima i hrvatski u nekim dijelovima naše domovine, nalaze se već na nizbrdici. Otvorimo li »knjige sudbine« — statistike novorođenih i umrlih — vidjet ćemo, da se krivulja novorođenih spušta sve niže i niže, a to je početak — konca. Osim toga Evropa boluje. Najprije od duševnih bolesti. Bolnice za te bolesti su prepune. A koliko ih je, koji nisu u bolnicama, o kojima statistike šute? Osim toga, tu su i druge bolesti, veneričke, koje upravo onemogućuju nova pokoljenja. A onda samoubojstva, lakoumno shvaćanje braka, javni nemoral, slobodna ljubav. Sve znaci, uzroci, propasti Rima, propasti Evrope! A da i ne spominjemo teško

---

[1] *Hermann Muckermann,* Kind und Volk, sechzehnte Auflage. I. Bd. — Vererbung und Auslese (str. XIV + 300), II. Bd. — Gestaltung und Lebenslage (str. XII + 274). Herder, Freiburg im Breisgau.

Ovaj prilog izrađen je uglavnom prema gornjem djelu osobito što se tiče primijenjene eugenike, te su iz njega uzeti također svi podaci. Literatura je navedena u samome djelu.

i nesređeno socijalno i ekonomsko stanje, koje se i te kako odsijeva u broju novorođenih, ili bolje rečeno, u broju pobačaja te raširenosti Malthusove nauke.

I eto u toj teškoj situaciji pruža Evropi dasku spasa eugenika. Ona izjavljuje, da se taj utjecaj civilizacije može paralizirati, i predlaže nam sredstva. Ponuda je našla abonenata. Poznati zakon Reicha o sterilizaciji inspiriran je od eugenike!

Nije lako dati definiciju eugenike. Eugenika je naime tek nedavno izašla iz povoja te je teško povući oštre granice između onoga, što strogo pripada njoj kao nauci, a što opet na njene pomoćne discipline. Tih ima mnogo. Čitav je čovjek, u svoj svojoj djelatnosti, objekt eugenike, pa se eugenika služi kao pomoćnim disciplinama svim onim znanstvenim granama koje imaju bilo kakav odnos prema čovjeku, ukoliko taj može biti princip novoga života. To su dakle u prvom redu biologijske discipline, pa medicina, antropologija, psihologija. Napose je eugenika tijesno povezana s naukom o nasljednosti, pače zapravo i jest tek primjena temeljnih zasada ove nauke na čovjeka, samo što pokuse zamjenjuje proučavanjem statističkih data, budući da se na čovjeku ne mogu praviti eksperimenti, te specijalnim opažanjima, osobito kod blizanaca.[2] Treba osim toga dobro lučiti eugeniku od t. zv. rasne higijene (»Rassenhygiene«), iako se izrazi često upotrebljavaju u istom značenju. Rasna je higijena posebna grana eugenike te ide za tim, da upotrebljavajući općenite zakone nasljednosti i eugeničke metode, održi koju *rasu* čistom, bilo s kojeg razloga. Tako na pr. nacionalsocijalizam hoće da očisti nordijsku, jer da je najplemenitija rasa čovječanstva ...

Prema svemu, što je dosada rečeno, *eugenika je nauka o uvjetima i sredstvima zdravoga naraštaja.* Postigne li se naime jednom, da novi naraštaj bude doista biološki potpuno zdrav, osigurana je time također budućnost naroda i kulture, koju nosi taj narod ili zajednica naroda. Glavni i neposredni predmet eugenike jest dakle obitelj, odnosno bračni drugovi, ukoliko od njih proizlazi novo pokoljenje. Imajući pred očima dijete, koje bi se moglo roditi, eugenika, idealno govoreći,

[2] Valja dobro razlikovati blizance od dvojaka. *Blizanci* nastaju time, da se oplođeno jaje uslijed nepoznatih još uzroka razdijeli u dvije neovisne blastomere, od kojih je onda svaka početak individua. Prema tome ti individui posjeduju istovjetno nasljedno dobro, što se uostalom i očituje u poznatoj potpunoj sličnosti i t. d. *Dvojci* naprotiv nastaju oplođenjem dvaju jajeta u isto vrijeme, te se razlikuju među sobom kao braća uopće.

prati svakoga čovjeka napose kroz cijeli njegov život — uključivši ovamo i njegove pretke po mogućnosti — kroz sve faze njegova individualnog i socijalnog razvoja do svake pojedine aktuacije novog, po njemu nastalog bića, da onda prati opet ovo itd. Odatle se vidi također povezanost eugenike sa socijalnim momentom, i sva kompliciranost koju on unosi u nju. Nije ni čudo, kad je predmet eugenike čovjek kao pojedinac sa svim svojim moćima, kao socijalno biće sa svim odnosima prema bližnjemu, prema narodu i društvu te prema — vječnosti.

NEKOLIKO POJMOVA

Kao svaka grana prirodnih nauka ima i eugenika svoju terminologiju. Razlaganje eugeničkih izraza i pojmova uvest će nas u poznavanje tajna, koje je priroda dugo vremena ljubomorno čuvala pred čovjekovom radoznalošću. Radi se o tajnama života.

Malo je tako lijepih prizora u prirodi kaošto je zeleni usjev, štono se lelija i talasa kao more, kad ga vjetar dirne svojim krilom. Šušti, prelijeva se, kao da odmiče, a opet miruje. Rekao bi, da očekuje važan događaj. I doista, kad je vjetar jače zašumio klasjem, digne se odjednom oblak peludi, te gonjen vjetrom biba se i obavija klasje, kao da hoće sakriti pred radoznalim očima ono, što se tu sad zbiva. Vrši se oplodnja. Stvar obična doduše, ali zato puna tajna kao malo koji drugi pojav. Sjedinit će se dvije stanice, jedna je tek nekoliko desetaka mikrona a druga još manja, u jednu — i novi je život, novi individuum, činjenica. Sve je već sadržano u toj stanici u zametku, štogod će kasnije gotov, savršen individuum posjedovati na savršenosti. To vrijedi jednako za pšenično zrno, kao i za čovjeka. Jer nakon sjedinjenja sperme sa jajetom, t. j. od časa svoga postajanja, taj novi život ne prima ništa više od svoje okoline, što bi sačinjavalo njegovu *narav;* on prima samo kemijske elemente, koji su mu potrebni kao građa za ostvarenje onoga, što je u njemu kao u klici, t. j. da razvije do punine, do savršenstva ono, što posjeduje u zametku...

Malo je što znamo o načinu tog tajanstvenog razvijanja te o silama, koje tu djeluju. Prema H. Muckermannu plod istraživanja kroz cijeli jedan vijek jest spoznaja, da je razvoj novog bića: »... životna pojava, u kojoj se ispoljuju već postojeći zameci, »nasljedni činioci« ili »geni«, od kojih svaki na neki tajanstveni način krije u sebi skladan dio cjeline. Oni isprva sasma neznatni počeci stanice, usko ovisni uzajamno i

o promjeni ambijenta, razvijaju se u nova bića, a njihova građa obzirom na životnu djelatnost vlada neprekidno i u prostoru i u vremenu svakim odsjekom razvoja. Prema tome je svako novo biće nastalo samostvaralačkim razvojem već postojećih zametaka, koji se u cjelini nalaze u oplođenoj stanici. Što su zapravo ti »zameci«, nitko toga ne zna.«

Konačna forma, izgled, organizma ne rezultira dakle samo iz odnošajnog djelovanja nasljednih faktora, gena. I ambijenat, vanjske okolnosti, u kojima se organizam razvije i živi, pridonose konačnom izgledu, ali samo individualnom, vanjskom, ne bitnome. Evo primjera: poznati korov, maslačak, poprima, ako raste na visokim brdima, tip alpinskih bilina, t. j. ima duboko korjenje, patuljasti rast, male listove. Presadimo li tu bilinu u nizinu, poprimit će doskora nizinski oblik, t. j. visoki rast, velike listove, slabije korjenje. Obratno, nizinska forma prenešena na brda, poprimit će alpinski oblik. Individuum ostaje što jest, mijenja ipak svoj vanjski oblik prema danim okolnostima. Ovaj pojav prilagođivanja bitno je svojstvo sviju organizma. *Konačni izgled organizma ovisi dakle o dva faktora: o nasljednom načinu reakcije svakome individuu svojstvenih gena, te drugo o različitim okolnostima, u kojima živi, t. j. o utjecaju okoline.* U ovoj činjenici sadržan je temeljni pojam nauke o nasljednosti, naime da postoji razlika između vanjskog oblika, izgleda, svakog pojedinog živog bića te njegove nutarnje konstitucije, između fenotipa i genotipa.

Genotip, t. j. skup konstantnih, nasljednih faktora te po tima realiziranih nasljednih oznaka, nasljedan je, t. j. predaje se od generacije u generaciju. *Fenotip* naprotiv predstavlja skup promjenljivih oznaka, koje su svojstvene pojedinome individuu i nastale pod direktnim ili indirektnim utjecajem vanjskih okolnosti.

Kako vanjske okolnosti nisu nikada sasvim jednake, to će se uvijek dogoditi, da se pojedinke jedne te iste rase razlikuju u nekim vanjskim pojedinostima, iako su genotipski identični. Poredaju li se dakle individui jedne biline, na pr. plodovi graha s obzirom na koju vanjsku oznaku, vidjet će se, da se svi razlikuju. Ta razlika, budući da potječe od slučajnih faktora, identična je u svojoj geometrijskoj transkripciji Gaußovoj krivulji slučaja, t. j. krajni su slučajevi najrеđi, a oni između dviju skrajnosti najčešći. Promatramo li tako zrna rečene biline s obzirom na njihovu težinu, uvjerit ćemo se, da ih je malo, koja ili znatno nadvisuju ili pak podbacuju neku srednju težinu, t. j. onu velike većine. Kažemo

da individui *variraju*, a samu pojavu zovemo varijacijom.

Ch. Darwin bazirao je svoju nauku o razvitku organizama baš na činjenici varijacije. Eksperimenti, kojima je Darwin nastojao potvrditi svoju teoriju, bili su prividni. Pokazalo se naime kasnije, da postoje t. zv. »čiste rase«, koje je Darwin odijelio svojim eksperimentiranjem, t. j. neprestanom selekcijom. Prema tome i selekcija je samo negativni faktor, a nikako pozitivni, kako je to Darwin mislio.[3]

Drugim riječima, fenotipske oznake ne mogu postati genotipskima, individualne osebine ne mogu postati nasljednima. Može li se ipak mijenjati sklop nasljednih faktora? Već apriori možemo to tvrditi. Nema sumnje, da su se neki organizmi razvili iz drugih, pa makar i bilo još prijeporno, kako daleko ide to razvijanje. Osim toga postoje i direktna opažanja t. zv. mutacija nekih rasa, odn. individua.

MENDELIZAM

Aksiom »omne vivum e vivo« činjenica je znanstvenoga istraživanja. Nikada nije opaženo, da bi se koje živo biće razvilo iz anorganske materije niti da je postalo iz ništa. Svaki je život prema tome *nasljedan*, t. j. svako živo biće proizlazi od sebi sličnog bića. Nasljednost života identična je sa rađanjem (Generatio, Zeugung). Riječ »nasljednost« upotrebljava se u biologiji osim toga u mnogo užem smislu,

---

[3] Darwin je držao, da individualna varijacija može postati nasljednom t. j. u konkretnom primjeru, kad bismo uzeli najteže zrno graha, posadili ga pa onda opet od njegova potomstva izabrali najteže zrno i t. d., konačno bismo dobili novu rasu graha, koja bi se razlikovala od prijašnje po većoj prosječnoj težini zrna. Slučajna varijacija individua bila bi dakle ishodište novih rasa uz pomoć selekcije, koja bi uvijek izolirala, te bi tako imala pozitivnu zadaću u razvitku novih rasa, odnosno u proširenoj teoriji, novih vrsta.

Eksperimenti, što ih je Darwin izveo, potvrđivali su njegovu teoriju, ali *prividno*. Darwin naime nije radio s »čistim rasama«, t. j. s materijalom, koji bi doista bio genotipički istovjetan. Bezbrojnim se naime eksperimentima kroz tisuće generacija pokazalo, da se od čiste rase ne mogu uzgojiti druge konstantne rase. Ako je grah, s kojim se eksperimentira, čiste rase, uvijek će i najteže zrno i ono najlakše dati potomstvo, koje varira u jednakom stepenu, kao i ona populacija (potomstvo), iz koje i sami potječu. Darwinovi se eksperimenti tumače dakle time, da je radio s rasama, koje su se međusobno genotipički razlikovale, ali tako neznatno, da su se amplitude varijacija (Variationsbreiten) djelomice međusobno poklapale. Neprestanom selekcijom razlučio je dvije ili više rasa, pa je rezultat bio prividno nova rasa. Selekcija ima prema tome samo negativnu funkciju.

naime da se označi konstatno pojavljivanje oznaka ne kod svih na pr. ljudi, nego samo kod pojedinih rasa, rodbina ili obitelji, kao na pr. albinizam. Opat augustinijanaca u Brnu, Grgur Mendel prvi je uspio, da dugogodišnjim pokusima (8 godina rada s preko 10.000 pojedinih pokusa!) pronađe zakone, po kojima se ravna nasljeđivanje. Evo tih zakona, koji su prozvani Mendelovim imenom:

I. zakon: Pravilo o uniformnosti. Križaju li se dvije sasvim srodne biline, koje se razlikuju među sobom u jednoj konstantnoj nasljednoj oznaci, dobivamo u prvoj generaciji (F^1 — filijalna generacija) hibride, koji su svi jednaki. Tako na pr. »Mirabilis jalapa« postoji u dvije rase, od kojih jedna cvate crveno, a druga bijelo. Križaju li se te dvije rase, njihovi će potomci u prvoj generaciji cvasti svi od reda ružičasto.

II. zakon: Pravilo razlučivanja. Križaju li se opet dobiveni hibridi iz F^1 međusobom, dolazi u F^2 (druga generacija) do razlučivanja rasne oznake, odnosno pojedinih rasa. U slučaju Mirabilis jalapae osim individua ružičastoga cvata pojavljuju se sada također individui, koji cvatu crveno te bijelo, kao i ishodni individui (P — parentalna generacija). Razlučivanje se događa uvijek u stalnom omjeru: 1 : 2 : 1, t. j. na dva individua ružičastog cvata dolazi po jedan bijeloga i crvenoga.

U F^3 (treća generacija) i slijedećim od individua bijeloga i crvenoga cvata dobivaju se uvijek individui bijeloga odnosno crvenoga cvata. Rasa je opet »čista« te je lučenje nemoguće. Od individua ružičastoga cvata i nadalje se izlučuju »bijeli« i »crveni« u rečenom omjeru.

Ima međutim mnogo slučajeva, gdje u F^1 prevlada jedna oznaka nad drugom, tako da se ti individui ništa na vani ne razlikuju od jednoga od svojih roditelja. Križa li se na pr. grašak patuljastog rasta s graškom visokog rasta, to su svi individui u F^1 visokoga rasta. Kaže se u tom slučaju, da je visoki rast *dominantan,* a patuljasti *recesivan,* jer se ne pojavljuje izvana. Omjer individua u F^2 je 3 : 1. Ovaj se način razlučivanja zove dominantan, dok gore spomenuti (1 : 2 : 1) intermedijaran.

III. zakon: Pravilo o međusobnoj neovisnosti pojedinih nasljednih oznaka. Križaju li se međusobom individui, koji se razlikuju u dvije rasne oznake (dihibridizam prema monohibridizmu), to ove dvije oznake slijede neovisno jedna o drugoj prvi i drugi Mendelov zakon. Omjer razlučivanja jest: 9 : 3 : 3 : 1. Mendel je križao dvije vrste graška, koje se stalno razlikovale u boji i obliku zrna. Jedna je vrsta imala

okrugle i žute plodove, druga uglaste i zelene. U F^1 bila su sva zrna okrugla i žuta. Okruglo *(d)* i žuto *(d')* dominiraju dakle nad uglastim *(r)* i zelenim *(r')*. U F^2 dobio je četiri različite vrste plodova: uvijek po 9 okruglo-žutih *(dd')*, 3 uglasto-žuta *(rd')*, 3 okruglo-zelena *(dr')* i 1 uglasto-zeleni *(rr')*. Poredimo broj okruglih zrna sa uglastim te žutih sa zelenima! Ukupno je 12 okruglih prema 4 uglasta t. j. 3 : 1; isto tako 12 žutih naprama 4 zelena, t. j. opet 3 : 1. Geni dakle neovisno jedni o drugima slijede 2. Mendelov zakon.

Mendel je bio ne samo sjajan eksperimentator nego i jednako dobar teoretik te je dao tim zakonima tako savršeno tumačenje, da se do danas tu nije ništa promijenilo. Da rastumači zakone, koje je otkrio opažanjem, Mendel je tvrdio:

1) svaka nasljedna oznaka mora imati u organizmu svoj nasljedni faktor (gen, »Anlage«);

2) različiti geni roditelja ne miješaju se u hibridima, nego ostaju odijeljeni. Drukčije ne bi bilo moguće razlučivanje čistih rasa;

3) Hibridi proizvađajući gamete (spolne stanice) nastoje odijeliti različite gene;

4) Svaka nasljedna oznaka uvjetovanja je dvostrukim genom u individuu; gameti naprotiv mogu sadržavati samo po jedan gen.[4]

Zakoni su bili poznati, njihova opća valjanost svakim danom sve bolje dokazana za cijeli organski svijet, ali pretpostavke ostadoše pretpostavkama. Nije ih se moglo dokazati. Tada je došla u pomoć citologija. H. Muckermann poređuje obadvije znanosti kopanju tunela kroz jedno brdo s dvije strane, ali neovisno i bez znanja jednih za druge. I kad se već na obadvije strane zdvojilo o uspjehu, sastanu se

---

[4] Vratimo se opet primjeru Mirabilis jalapae. Dobiveni omjer u F^2, naime 1 : 2 : 1, mogao je nastati samo u slučaju slijedećih kombinacija gameta:

a) »crveno« jaje + »bijeli« spermatid — individuum ružičastog cvata; izlučivanje čistih rasa se nastavlja.

b) »bijelo« jaje + »crveni« spermatid — idem.

c) »crveno« jaje + »crveni« spermatid — individuum crvenog cvata. Čista rasa.

d) »bijelo« jaje + »bijeli« spermatid — individuum bijeloga cvata. Čista rasa (fenotipički i genotipički istovjetan).

(v. p. sq.)

iznenada jedna i druga grupa u srcu brda: tunel je prokopan. Tako su dugo vremena istraživači radili jedni na mendelizmu, drugi u citologiji, neovisno među sobom, dok nisu došli do toga, da se rezultati tih dviju disciplina zapravo potpunjuju. Pretpostavke mendelizma dobile su svoju potvrdu u rezultatima citologije, a ova opet našla je u mendelizmu razjašnjenje mnogobrojnih pojava u stanici, koja su inače bila nerazumljive.

CITOLOGIJA

Kad je sredinom 18. vijeka konačno prodrla spoznaja, da se svako živo biće sastoji od sklopa više manje individualnih elemenata: *stanica*, bacila se cijela legija učenjaka na proučavanje stanice, nadajući se, da će u tim elementima organizma naći riješenje tajna života. Danas, nakon vijeka i po rada, život nam je jednako tajanstven kao i prije, pače možda još i više, ali rad tolikih nije ostao uzaludan. Izgrađena je nova disciplina prirodnih nauka, citologija (nauka o staničju). Golem je rad učinjen kroz to vrijeme na polju tehničkih pomagala (optika, mikrotomi, fiksiranje i bojadisanje preparata etc.), na eksperimentima, opažanjima, duhovitim metodama i teorijama, traženju pogodnih objekata etc.

Središte svega toga rada bile su one stanice, iz kojih se razvija novi život: *spolne* stanice. Promotrimo dakle ovdje u najkrupnijim crtama neke rezultate citologije, koji su nam potrebni, da nadopunimo izlaganje o mendelizmu.

Svaka je stanica, iako najelementarniji nosilac života, izvanredno komplicirana. Kemijska analiza pokazuje, da se u svakoj stanici nalazi ugljik, kisik, vodik, dušik (C, O, H, N) bez izuzetka; sumpor i fosfor (S, P) gotovo bez izuzetka, a natrij, kalij, kalcij, magnezij, klor i željezo (Na, K, Ca, Mg,

---

Šematski se to može ovako prikazati:

1) intermedijarni slučaj: Mirab. jalapa. xx = crveno, yy = bijelo.

P	*xx*		+		*yy*		
Gameti	*x*				*y*		
F^1			*xy*				
Gameti od F^1	*x,y*				*y,x*		
F^2	*xx*	+	*xy*	+	*yx*	+	*yy*
Omjer	1		:	2	:		1

t. j. 1 individuum crvenog, 2 ružičastog, te 1 bijelog cvata.

2) dominantni slučaj: Grašak x = d, y = r /*dd* = visoki, *rr* = patuljasti grašak/

P	*dd*		+		*rr*		
Gameti	*d*				*r*		
F^1			*dr*				
Gameti od F^1	*d,r*				*r,d*		
F^2	*dd*	+	*dr*	+	*rd*	+	*rr*
Omjer		3		:			1

t. j. 3 individua visokog rasta i 1 individuum patuljastog rasta.

Cl i Fe) s največom redovitošću. Stanica dakle za svoju izgradnju upotrebljava razmjerno malen broj od poznatih elemenata, ali se ti zato nalaze u stanici uvijek u sasvim osobitim spojevima, koji izvan nje ne postoje. To su bjelančevine, masti i ugljični hidrati.

U fizičkom pogledu, stanica ne postoji ni u jednom od običnih agregatnih stanja; niti je kruta niti tekuća niti plinovita, nego koloidna.[8] U morfološkom pogledu, stanica je vrlo različita. U svakoj se stanici, koja je obično od okoline odijeljena posebnom membranom, nalazi najprije *protoplazma*, gusta tekućina, koloid, koja ispunja više manje stanicu, te za koju se općenito misli da je materijalni nosilac života. Nadalje se u svakoj stanici nalazi t. zv. *jezgra* (nucleus), koja opet sadržaje posebnu substanciju — *kromatin*. Taj se u posebnim stadijima stanice pojavljuje individualiziran u više ili manje individua, t. zv. *kromosoma*. Za vrijeme dijeljenja postoje osim toga u samoj stanici *centrosomi* te t. zv. *vreteno* (Spindelfigur), tvorevine, koje pomažu u točnom dijeljenju i razdiobi kromosoma. Druge tvorevine možemo ovdje preći.

Dijeljenje stanice. Svaki organizam raste umnožavanjem, t. j. dijeljenjem stanica. Drugoga načina nema, budući da je svaki organizam skup stanica. Odatle zakon: »Omnis cellula e cellula« (Virchow 1858.). Dvostruk je način dijeljenja: *amitoza*, t. j. jednostavno polovljenje jezgre i stanice na dva dijela, i *mitoza* ili kariokineza, t. j. najprije se razdijeli jezgra jednim vrlo kompliciranim načinom, a onda slijedi dijeljenje same stanice. Prema tome svako se dijeljenje stanice počinje dijeljenjem jezgre. Odatle drugi zakon: »omnis nucleus e nucleo«.

Mitotično dijeljenje stanice zbiva se u četiri faze:

a) profaza: Kromatin se počinje formirati u kromosome. Vide se prvi zameci figure vretena na polovima jezgre, a na jednome se polu ujedno pojavljuju centrosomi (samo kod životinja te nižih bilina).

b) metafaza: Membrana jezgre se gubi. Centrosomi su se smjestili na polovima jezgre; od njih ide sada već potpuna

---

[8] Koloidno stanje od izvanredne je važnosti za stanicu. Samo tako je moguće, da stanica bude doista elementarni nosilac života, jer joj to stanje omogućuje izolaciju pojedinih dijelova stanice među sobom i po tome množinu istovremenih kemijskih procesa, nadalje vezanje vode prema potrebi, što je nužno za regulaciju kemijskih procesa (veća ili manja koncentracija solnih rastopina — ionizacija!); povećanje upotrebljive površine (1 cm^3 zlata u koloidnom stanju posjeduje površinu do 600 m^2!).

figura vretena. U ekvatorijalnoj ravnini vretena leže kromosoni s hrptom okrenutim prema osi vretena, tako, da gledani s jednog pola, čine figuru zvijezde (monaster). Ujedno se vidi u tom položaju, da su svi kromosomi raspolovljeni po dužini.

c) anafaza: Kromosoni se u toj fazi počinju gibati, i to jedna polovica prema jednom, a druga prema drugom polu, uvijek s hrptom naprijed. Prispjevši na polove čine t. zv. dvostruku zvijezdu (diaster). Broj je kromosona dvaput veći negoli na početku dijeljenja.

d) telofaza: Vretena nestaje. Kromosomi se razilaze u kromatin i obavijaju se membranom. U isto se vrijeme stanica sve većim suživanjem u sredini kod životinja, a stvaranjem poprečne membrane kod bilina, razdvojila. Dioba je stanice time završena.

Čemu tolika kompliciranost dijeljenja, kad postoji amitotični način, koje je toliko jednostavniji? Odgovor može biti samo taj, da je organizmu, stanici, stalo prije svega do točne diobe kromatina, naime da se taj u potpuno jednakoj proporciji podijeli na sestrinske stanice. Da je doista tako, dokazuje činjenica, da svaki organizam ima svoj specifični broj kromosona, nikad ni više ni manje. Mora dakle kromatin imati posebnu, vrlo važnu ulogu u životu organizama. Dalnje promatranje će nas o tome potpuno uvjeriti.

Proces oplodnje. Kakogod se činilo čudnim, dugo se vremena nije znalo, čemu zapravo u svojoj biti ima da služi oplodnja, t. j. sjedinjenje spolne stanice muškog individua (spermatozoon, spermatid) sa spolnom stanicom ženskog individua (ovocit, jaje). Danas je ta stvar riješena: oplodnja direktno ima tu zadaću, da sjedini nasljedno dobro (sklop nasljednih faktora) dvaju individua, da omogući njihovu kombinaciju, te tako ujedno bude put do stvaranja novih rasa.[6] Ne će dakle biti uzalud, pogledamo li malo pobliže, kako

[6] To potvrđuje najprije forma spermatida. Dok naime jaje kod čovjeka mjeri circa 200 mikrona u promjeru, spermatid nema više od kojih desetak mikrona. Ne sadržaje naime zapravo ništa osim kromatina, pa prema tome, ako su sperma i jaje ekvivalentni, o čemu se ne može sumnjati, onda mora svrha oplodnje sastojati baš u sjedinjenju kromatina odnosno kromosoma. Osim toga u prirodi među nižim životinjama te kod pojedinih najviših bilina veoma je često t. zv. *vegetativno* umnožavanje t. j. umnožavanje direktnim načinom bez spolnih stanica (na pr. pomoću gomolja kao kod krumpira, pomoću izdanaka kao kod jagoda i sl.), ili *partenogenetsko* umnožavanje, t. j. umnožavanje po spolnim stanicama doduše, ali koje nisu oplođene. Osim toga može se umjetnim načinom izazvati partenogenetsko umnožavanje i kod viših životinja (na pr. kod

se zapravo odvija taj toliko važni proces. Da stvar bude manje komplicirana, prikazat ćemo čitav proces na konkretnom primjeru. Služit će nam zato »Ascaris megalocephala« var. bivalens[7] (Pferdespulwurm), klasični objekt za proučavanje oplodnog procesa.

Sam se proces odvija u dvije faze. Što slijedi, ide zapravo već u morfogenezu, ali baca svoje svijetlo na ulogu kromosoma, pa ćemo dodati opis prvog stadija morfogeneze.

Prva faza: Spermatid prodire u jaje te putuje prema njegovom središtu. Prispjevši ovamo gubi svoju tipičnu formu te poprima oblik jezgre. U isto se vrijeme jezgra jajeta giba prema periferiji stanice. Ta jezgra sadrži dvije garniture kromosoma, od kojih svaka ima po četiri kromosoma, t. zv. tedrade. Došavši na periferiju, nastaje redukcija kromosoma dijeljenjem jezgre. Najprije budu odbačena od svake tetrade po dva kromosoma, a onda od dviju preostalih dijada još po jedan. U jezgri ostaje dakle samo još jedna dijada, t. j. dva kromosoma, po jedan iz svake tetrade. Nakon te redukcije — odijeljeni kromosomi budu izbačeni izvan stanice te nemaju više nikakve funkcije — preostala dva kromosoma pretvaraju se u kromatin te se onda, u običnom obliku jezgre, vraćaju natrag u središte stanice. Imamo sada stanicu s dvije jezgre (i četiri kromosoma); spermatid naime donio je sa sobom samo dva kromosoma.

Druga faza: Obadvije jezgre miruju neko vrijeme jedna uz drugu, a onda se počinje priprava za dijeljenje. Kromatin obadviju jezgra se individualizira svaki u dva kromosoma, gubi se međa jezgre prema stanici, pojavljuju se centrosomi i figura vretena. Kromosomi dolaze u ekvatorijsku ravninu vretena, i sad se nastavlja već opisani način dijeljenja stanice, t. j. slijedi još anafaza i telofaza. Rezultat: dvije stanice.

Time počinje *morfogeneza* (t. j. diferenciranje oplođenog jajeta u kasnije organe dotičnog individua). Već kod diobe prvih, sestrinskih, stanica dolazi naime do promjene. Samo jedna stanica posjeduje čitave, nepromjenjene kromo-

---

vodozemaca). Prema tome — ima još i drugih razloga, koji opravdavaju taj zaključak — oplodnja nije nužno potrebna za umnožavanje organizama. Ako pak nastupa kod viših životinja bez izuzetka, a obično, od vremena do vremena i kod onih organizama, koji se inače umnažaju vegetativnim odnosno partenogenetskim načinom, ima očito posebnu svrhu, koja može biti, samo gore spomenuta.

[7] Za razliku od Asc. megal. univalens, koja ima samo dva kromosoma, te u nje spolne stanice imaju tek jedan kromosom!

some; kod druge kromosomi se mijenjaju tako, da se jedan dio od svakoga pojedinog kromosoma (skrajni dijelovi — ektosomi) odbacuju i propadaju, a samo ostatak učestvuje na daljem dijeljenju. Stanica, koja posjeduje potpune kromosome, dijeli se još tri, četiri puta da iza toga uopće više ne sudjeljuje u dijeljenju. Rezultat je toga procesa, da imamo više stanica sa smanjenom količinom kromatina, a samo jednu, koja je zadržala potpune kromosome. Iz ove se stanice kasnije, kad individuum postaje sposobnim za prokreaciju, razvijaju generativni organi i stanice. Te naime moraju imati nepromjenjene kromosome, mogu dakle postati samo od stanice, koja ih i sama posjeduje.

Proces redukcije. Spomenuli smo, da jaje Asc. meg. biv. ima u početnoj fazi oplodnje dvije tetrade, t. j. osam kromosoma te da ih reducira na dva, koliko ih posjeduje spermatocit. Odatle dva pitanja: prvo o postanku i svrsi tetrada, drugo o svrsi redukcije. Odgovor na jedno i drugo pitanje daje nam mikroskopsko opažanje dozrijevanja i redukcije generativnih stanica, i to opet kod Ascaris meg. biv.

A) Dozrijevanje generativnih stanica. Kao što smo vidjeli već zarana se u embriju odijeli stanica s potpunim kromosomima. Budući da se iz nje razvijaju generativni organi (žlijezde etc.) te spolne stanice, zove se ta odijeljena stanica s potpunim kromosomima *pragenerativna* stanica. Spolne stanice zovu se u prvoj periodi dozrijevanja *ovogoni* odnosno *spermatogoni,* već prema tome, da li od njih proizlaze jaja ili spermatidi. I jedni i drugi moraju naime prije nego postignu svoj konačni oblik, proći kroz tri točno odijeljene periode: periodu umnažanja, rasta te dijeljenja (redukcije). Sam proces toga dozrijevanja naziva se ovogeneza odnosno spermatogeneza.

U periodi umnažanja ovogoni odn. spermatogoni umnažaju se mnogim opetovanim dijeljenjem i to mitotičkim.

U periodi rasta stanice se ne dijele više nego rastu u obujmu, t. j. primajući rezervnu protoplasmu etc. Obično ovociti rastu mnogo više.

Jezgra pokazuje u ovoj periodi važne promjene, koje se opet dijele na četiri faze: a) *stadij leptonema* — iz kromatina formiraju se kromosomi u obliku dugih, tankih niti. Njihov je broj dvaput veći, t. j. osam (kod Ascaris meg. biv.), nego inače; b) stadij *pahinema:* kromosomi su postali mnogo deblji (odatle ime, stadij debelih niti), i to priljubljivanjem dvaju tankih kromosoma, koji se spliću na način pletenice. Imamo

t. zv. konjugaciju kromosoma;[8] c) stadij *strepsinema:* kromosomi-blizanci počinju se odmicati jedni od drugih i grupirati se u tetrade; d) stadij *diakineza:* razvoj se tetrada svršava, stanica — koja se sada zove ovocit odnosno spermatocit I. reda — spremna je na dijeljenje, zapravo razdiobu kromosoma, budući da su kromosomi u tetradama već podijeljeni. Slijedi dakle dijeljenje odnosno:

B) redukcija kromosoma. Ta je drukčija kod ovocita, gdje samo jedna dijada kromosoma ostaje u jajetu, a druge tri budu izbačene, te ne mogu učestvovati kod oplodnje, a drukčija opet kod spermatocita, gdje se sve dijade razvijaju u prave spolne stanice. Spermatocit I. reda se dijeli naime najprije na dvije stanice, od kojih svaka dobije jednu cijelu tetradu, a svaka od ovih opet na dvije, svaka sa jednom dijadom. Imamo dakle na koncu četiri jednake stanice, koje se pretvaraju u spermatozoa, t. j. poprimaju takvu organizaciju, koja će im omogućiti kretanje. Tako imamo dakle na koncu zrele spolne stanice, t. j. jaje (ovocit) sa dva kromosoma i rezervenom masom, koja je nužna za prvi razvitak embrija, i spermatozoon (spermatid) također s dva kromosoma. Kad se sjedine, imat će oplođena stanica (individuum!) opet četiri kromosoma, t. j. svoj konstantni broj.

Skupimo sada u nekoliko riječi plod naše ekskurzije u područje citologije. To su ove konstatacije:

1.) Svaki organizam ima stalan broj kromosoma, tako na pr. Ascaris meg. biv. 4, čovjek 48 itd.;

2.) Taj je broj kromosoma uvjetovan dvostrukim slogom, od kojih je jedan s očeve strane, a drugi s materine;

3.) Spolne stanice imaju samo jedan slog kromosoma (n/2), ali svojim stapanjem daju opet potpuni, dvostruki broj kromosoma (n; haploid prema diploid-individuum);

4.) Ovi se slogovi (sa očeve i sa materine strane), vrlo vjerojatno — ne miješaju međusobom za vrijeme razvitka individua (separacija kromosoma kod Ascaris meg.!), nego ostaju uvijek odijeljeni; prigodom stvaranja spolnih stanica razdvajaju se .sasvim (redukcija, tetrade!).

---

[8] Vrlo je vjerojatno, da kromosomi u ovom položaju izmjenjuju pojedine česti. Budući da je više gena u jednome kromosomu, to će ti geni uvijek zajednički nastupati i očitovati se. Imamo t. zv. skopčanost gena (Koppelung der Gene), a prema tome i oznaka. Hemofilija na pr. je tako vezana uz spolni kromosom — i spol se naime ravna po drugom Mendelovom zakonu. Ipak nije ta skopčanost apsolutna. Događa se, da se koja oznaka izluči iz jednoga kompleksa te prijeđe u drugi, što je moguće jedino ako postoji rečena izmjena pojedinih česti kromosoma.

Poredimo li taj rezultat s prije spomenutim pretpostavkama mendelizma, vidimo, da tu vlada potpuna analogija, tako da je opravdan zaključak: kromosomi su istovjetni s nasljednim faktorima (genima), odnosno, jer je gena više nego kromosoma, geni su lokalizirani u kromosomima. Kromosomima prema tome valja pripisati glavnu ulogu u nasljednosti, pa je razumljivo, zašto se njihovo dijeljenje u stanici te prigodom redukcija zbiva s tolikom točnošću i brigom!

Ne ulazeći u zanimljivu filozofijsku problematiku, koja se nadovezuje na ovu činjenicu, konstatiramo samo, da su kromosomi i spolne stanice jedini nosioci nasljednog dobra. Po njima prelazi od roditelja na djecu ono, što mi u običnom govoru nazivamo prirodnim darovima, pa bili ti tjelesni, kao što je ljepota, čvrsta konstrukcija itd., ili duševni, kao što je prirodna oštroumnost itd. Ali i premnoge slabosti, bolesti, predavaju se kromosomima od jednog pokoljenja do drugog, te o slučajnoj kombinaciji tih materijalnih faktora ovisi prečesto puta prava sudbina djeteta. Jer ono, što je u kromosomima, neizbježivom će se sigurnošću jednom razviti, bilo na štetu, bilo na korist, već prema tome, što je u njima. Time je ukratko dana znanstvena podloga eugenike, a njezinu primjenu na čovjeka donijet ćemo u posebnom članku.

Fr. Krautzer D. I.

Možemo li bez privatnoga vlasništva?

ŠTO JE PRIVATNO VLASNIŠTVO?

Kao u mnogim drugim granama prava, vidimo i u normama, koje reguliraju vlasništvo, jasan utjecaj rimskoga prava, po kojem je vlasništvo »potpuno i neograničeno pravno gospodstvo osobe nad tjelesnom stvari« — »ius utendi, fruendi, abutendi«. Tako definira naš građanski zakon: »Sve što je osobe kakove, sve tjelesne i netjelesne njezine stvari, zovu se vlasnost njezina« (§ 353), i »Vlasnost smatrana kao pravo, jest vlast raditi po volji sućanstvom i koristima stvari kakove, i svakoga inoga isključiti od toga.« (354) I ne samo da se naš o. g. z. drži te definicije, i u drugim kodifikacijama nije drugačije. Austrijska definicija glasi jednako, francuska: »La propriété est le droit de jouir et de disposer des choses de la manière la plus absolue, pourvu qu'on n'en fasse pas un usage prohibé par les lois ou par les règlements« (§ 544 Code civil), a dosadanja njemačka: »Der Eigentümer einer Sache kann, soweit nicht das Gesetz oder Rechte Dritter entgegenstehen, mit der Sache nach Belieben verfahren und andere von jeder Einwirkung ausschließen.« (BGB § 903)

Već se mnoga stoljeća vode borbe radi one osnovne rimske definicije prava, te su u novije doba, izuzevši socijaliste, o kojima će odmah biti dosta govora, *Wagner* i *Gierke* osobito napadali apsolutnost rimskog vlasništva. No ta je borba bila posve nepotrebna. Vrhovno je načelo svega rimskoga života bilo »Salus rei publicae suprema lex,« te je tako i vlasništvo moglo biti ograničavano. To je dobro vidio srednjevjekovni glosator *Bartolus*, koji je i vlasništvo definirao kao »ius perfecte disponendi de re corporali nisi lege prohibeatur«, a moderni pravnici kao *Puchta* i *Ihering* dokazuju, kako već postojanje legalnih služnosti u zakoniku na 12 ploča, isključuje apsolutnost vlasništva. I taj se pojam vlasništva, nepromijenjen u bitnosti, sačuvao kroz sva ta stoljeća i našao dolično mjesto u svim evropskim kodifikacijama.

Ali nisu svi priznavali vlasništvo, a pogotovu ne privatno vlasništvo. Mnogi su ga filozofi i sociolozi napadali, a od XIX. stoljeća ono je cilj napadaja svih različnih socijalističkih pokreta. Već se u XVIII. stoljeću vodila u filozofiji borba o opravdanosti vlasništva, ali prirodni nasljednici tih filozofa

— vođe francuske revolucije — priznali su u članu X. Deklaracije o pravima čovjeka pojedincu pravo posjedovanja nepovredivim i svetim »inviolable et sacré«.

Po razlici između nosilaca prava dijelimo vlasništvo na privatno vlasništvo, ako pripada pojedincu ili porodici, i na javno ili kolektivno vlasništvo, ako pripada državi ili radnim općinama, kako si ih zamišljaju učenici Charles-a Fouriera i anarhisti. Možemo vlasništvo podijeliti i prema prirodi objekta prava, pa imamo opet dvije vrste: vlasništvo pokretnina i vlasništvo nekretnina, napose zemljišta.

DOLJE PRIVATNO VLASNIŠTVO!

Po cijelom se svijetu proširio početkom ovog stoljeća, a pogotovu poslije rata, pokret, koji pod različnim imenima kao socijalizam, komunizam, anarhizam, diže mase protiv institucije privatnog vlasništva. Malene su razlike između tih pojedinih grupa u teoriji, provedene u praksi daju sve isti rezultat: smrt privatnom vlasništvu. Baš taj veliki broj neprijatelja privatnog vlasništva dokazuje, da se nalazimo pred institucijom, koja tvori temelj modernog društvenog poretka, štoviše koja je kroz mnoga tisućljeća uz mali broj izuzetaka i odstupanja bila temeljni kamen svega života ljudskoga. Uništimo li privatno vlasništvo, uništili smo i pravo i moral u današnjem obliku, uništili smo sav današnji način života i mišljenja, uništili smo sve današnje razlike među ljudima i otvorili smo... Da! Što smo otvorili? To nitko ne može znati. Da li smo otvorili novi odsjek povijesti, u kojem će pravda, sloboda, jednakost i bratstvo vladati, ili crna birokratska tiranija, tiranija jedne klike ili stranke, ili opet nismo li započeli doba anarhije, kakovo je bilo po Hobbes-u na početku prije uređenja društva, države i privatnog vlasništva »bellum omnium contra omnes«, i kada je odnos između ljudi bio uređen po načelu »homo hominis lupus«? Čini se, da je najbliže istini zadnja tvrdnja.

Uzme li se socijalizam i komunizam u filozofskom smislu, a ne kao imena političkih stranaka, onda je komunizam širi pojam, koji obuhvaća i socijalizam. Već je sama riječ komunizam starija, pa su već *Babeuf* i njegovi drugovi prozvani komunistima, dok je riječ socijalizam napravio godine 1840. Pierre *Lerroux*, kao pojam suprotan individualizmu, a koji bi značio uplitanje države u odnose između proizvađača i potrošača, da zauzda pretjerani individualizam i egoizam. Pod komunizmom u širem smislu razumije se onaj nacionalno-ekonomski sistem, po kojem se ukida privatno vlasništvo, bar sredstava proizvodnje, i zamjenjuje se zajednicom dobara (communio bonorum). Nisu svi protivnici privatnog vlasništva išli jednako daleko, a nisu ni svi postavljali jednake sisteme za budućnost.

SMOTRA PROTIVNIKA PRIVATNOGA VLASNIŠTVA

Logički je najdosljedniji sistem, koji se može nazvati negativnim komunizmom i koji nije dosada našao dostojnog zastupnika. Taj se sistem zadovoljava jednostavnim nijekanjem svakog vlasništva, jer da su sve stvari svačije. Apsurdnost toga sistema ne treba ni dokazivati, jer tko će na pr. obraditi polje, ako svaki ima pravo da pobere plodove?

Drugi se sistem može nazvati pozitivnim komunizmom, te se grana na dvije grane. Ekstremi pozitivni komunizam, kojemu su najpoznatiji pretstavnici *Owen* i *Cabot*, želi prenijeti sva dobra bez izuzetka u vlasništvo zajednice, koja bi onda uvela zajedničku produkciju i zajedničku upotrebu, tj. zajedničke blagovaonice, stanove, bolnice itd. I taj sistem nema više mnogo zastupnika.

Umjereni pozitivni komunizam ili, kako se obično zove, anarhizam traži samo, da se ukine privatno vlasništvo produktivnih dobara, pa da se prenese na međusobno nezavisne općine, koje su složene u federaciji. Osnivač je tog sistema Rus *Bakunjin*. Anarhisti se pozivaju na neke grčke gradiće, a zaboravljaju na borbe između njih. Razlike životnih okolnosti i položaja dovode do toga, da su neke općine bogatije i napučenije, a te se onda žele proširiti na račun slabijih i siromašnijih, te tako nastanu neprestane borbe, koje dovode ili do anarhije u današnjem smislu riječi, ili do ponovnog stvaranja država.

Najpoznatiji je komunistički sistem, koji se može nazvati socijalističkim komunizmom ili socijalizmom, a koji se često naziva, pogotovu nakon rascjepa na II. i III. internacionalu, marksizmom po najpopularnijem svom osnivaču *Marxu*. Pod marksizmom — tako će se ponajviše u ovom članku nazivati socijalni komunizam — razumije se nacionalno-ekonomski sistem, koji uvodi neotuđivo zajedničko vlasništvo svih sredstava rada i koji želi, da država (ili, kako neki hoće, socijalističko društvo) organizira svu proizvodnju i razdiobu gospodarskih dobara.

De Laveleye definira socijalizam kao svaku nauku, koja teži, 1) za većom jednakosti socijalnog položaja, a 2) želi postići taj cilj zakonodavstvom ili državom. Ta je definicija mogla zadovoljiti Laveleye-a, koji se samo tako i može računati među socijaliste, i to agrarne socijaliste, ali ta preširoka definicija zbilja ništa ne određuje. Zato ćemo za definiciju komunizma uzeti, da je on principijelno nijekanje privatnog vlasništva, bar na dobrima koja služe produkciji.

Nije komunizam starog datuma, već je on pravo dijete XIX. stoljeća. Istina je da je bilo u staroj Heladi nekih filozofa, koji su zahtijevali komunizam, a bilo je i nekih pokušaja kolektivizacije. Protagonista tog pokreta bio je filozof *Platon*. No već je njegov učenik *Aristotel* napao tu nauku i tako je uspješno pobio, da se za nekih petnaest stoljeća nije

oporavila. Tek ju je renesansa izbavila iz zaboravi. *Komunizam* nekih grčkih gradova, kao na pr. *Sparte*, nije uređenje, kakovo današnji marksisti žele, jer kraj vrlo malog broja pravih građana, koji zbilja žive po komunističkim principima, stoje silne mase bespravnog pučanstva — roblja i poluroblja, koje su conditio sine qua non tog poretka. I zajedničko se vlasništvo *prve kršćanske općine* u Jeruzalemu ne može smatrati pretečom marksizma, budući da se osnivalo na dobrovoljnom podvrgavanju vlasti apostolâ u vremenitim i zemaljskim stvarima, ljubavi prema bližnjem, jednakosti i želji za siromaštvom. Te su ideje bile i podstrekom osnivanju redova, ali se ne smije zaboraviti, da se to stanje može primijeniti samo na male grupe ljudi, koji se dobrovoljno podvrgavaju, i da bi takovo stanje za velike grupe ljudi, koji se uopće ne poznaju, niti imaju zajedničkih interesa i želja, bilo nemoguće održati dulje vremena, štoviše da bi bilo škodljivo. Pa i taj toliko spominjani isusovački komunizam u Paragvaju bio je zamišljen samo kao prolazno stanje, da se tamošnji Indijanci privedu civilizaciji. Kako ni Thomas Morus ni Babeuf nisu imali većeg uspjeha ni utjecaja, može se uzeti, da je komunizam eminentno moderan pojav.

Može se reći, da marksizam ima svoje korjenje ne samo u novim životnim prilikama XIX. vijeka, nego da je i filozofija XVII. pripravila teren, na kojem su filozofi XVIII. stoljeća na čelu s *Rousseau-om* razvijali ideje, koje su kasnije s nekim promjenama usvojili socijalisti XIX. vijeka. Poznate su riječi Rousseau-ove: »Prvi, koji se usudio, ogradivši komad zemljišta, da kaže ovo je moje, i koji je našao ljude dosta glupe, da mu povjeruju, bio je pravi osnivač civilnog društva. Koliko bi zločinstava, ratova, umorstava, koliko bi nevolja i užasa prištedio ljudskom rodu onaj, koji bi istrgavši kolje i zasipavši jarak povikao sličnima sebi: Nemojte slušati ovog varalicu, izgubljeni ste, ako zaboravite, da plodovi mogu biti svačiji, a da zemlja nije ničija.« Njegovi su nasljednici išli još dalje. Markiz de *Condorcet* opisuje buduće društvo bez privatnog vlasništva, *Morelly* i *Mably* isključuju iz svog plana o budućem društvu privatno vlasništvo kao majku svih zločina. Ipak je pretjerano, ako se kaže s francuskim socijalistom Louis *Blancom*, da je Rousseau preteča modernog socijalizma. — Charles Bouglé u svom djelu »Socialismes français« kaže: »Ako razumijevamo pod modernim socializmom teoriju, koja sadrži i osudu privatnog vlasništva i obranu radnika - proletera, razumije se samo po sebi, da ni jedna ni druga teza nije kod Rousseau-a formalno razvijena. Jer ne bi li možda našli u njega jednaki broj tekstova kojima brani vlasništvo, kao i onih kojima ga kudi?«

No nisu sve ideje francuskih enciklopedista bile ostvarene u revoluciji, pa tako ni ukidanje privatnog vlasništva. Revolucionarne su skupštine išle za tim, da unište crkvena i plemićka imanja i da ih razdijele među seljake, tako da bi oni mogli besplatno postati slobodni i apsolutni vlasnici zemlje, kaošto je to Sagnac definirao. Ni *Robespierre*, taj fanatički učenik Rousseau-ov, nije ukinuo vlasništva, samo ga ne drži više prirodnim pravom, već pravom, koje je društvo dopustilo pojedincu, i koje se prema potrebi može ograničiti.

FRANCUSKI PROTAGONISTE

Početkom XIX. vijeka nalaze protivnici privatnog vlasništva novih ljudi i novih ideja. Počinje se velika borba filozofa i sociologa. Zastupnici industrijalizma, grof Henry de *Saint-Simon* i njegovi učenici, napadaju privatno vlasništvo radi zloupotreba, koje se mogu desiti. Bazard vodi borbu do daljnjih konzekvencija i traži, da se ukine nasljedstvo kao najveći kulturni skandal. Sain-Simonističke ideje o vlasništvu najbolje je definirao Rodbertus, koji je rekao, da je vlasništvo historijska kategorija. Prije se moglo posjedovati ljude, danas samo stvari. Prije se moglo posvema slobodno testirati, danas postoje mnoge zapreke. Što je jučer bilo, danas nije više. A zašto da bude sutra, što je danas? Sve prolazi. Sve se ustanove moraju da prilagode novim prilikama, a zar da vlasništvo bude izuzetak? Saint-Simonisti, a pogotovu *Bazard* traže ukidanje privatnog vlasništva, da stanu na put konkurenciji i industrijskoj anarhiji, i ta njihova briga nije ostala bez utjecaja. Bazard je zaboravljen, ali samo zato, jer su mu Marx i Engels mnoge od ovih ideja preuzeli u svoj »Komunistički manifest«, te Charles Andler kaže: »Bazard est ici la source constante du Manifeste.«

Još je jednoga velikog socijalističkog filozofa iznijela Francuska, osim Fourier-a, koji se nije mnogo bavio privatnim vlasništvom. To je bio *Proudhon.* Ali što da se misli o tom čovjeku, koji je u mladosti napadao vlasništvo, a u jednoj od svojih oporuka priznavao ga? Što je Proudhona natjeralo da priznaje vlasništvo? U svojim spisima on priznaje, da hoće da spriječi zloupotrebe apsolutnog vlasništva »propriété exclusive et envahissante«. Dvije su se ideje borile u njemu za privatno vlasništvo. Opasnost od svemoćne države za slobodu i velike zasluge seljaštva, jer su porodice, koje obrađuju zemlju, protuotrov politici. Nasuprot jednoj apsolutnoj ideji — državi — podignimo drugu — privatno vlasništvo na zemljištu. Time ćemo paralizirati prvu.

NJEMAČKI PROTAGONISTE

Njemu nasuprot možemo postaviti *Marxa,* jer će otsada protagonisti borbe protiv privatnog vlasništva biti njemački socijalisti, drugovi i učenici Marxovi. Već je treći kongres Radničke internacionale u Baselu 1869. priznao društvu pravo, da pretvori privatno vlasništvo pojedinca u kolektivno vlasništvo zajednice. Takozvani Erfurtski program njemačke socijalne demokracije od godine 1891. kaže među ostalim: »Privatno vlasništvo sredstava produkcije, koje je nekoć bilo

sredstvo, da se proizvađaču osigura vlasništvo proizvoda, postalo je danas sredstvom, da se seljaci, obrtnici i mali trgovci izvlaste i da se radnikov proizvod preda u posjed neradnicima — kapitalistima i veleposjednicima. Samo pretvaranje kapitalističkog privatnog vlasništva nad sredstvima produkcije — zemljište i tlo, rovovi i rudokopi, sirovine, alat, strojevi, prometala — u društveno vlasništvo i promjena proizvodnje robe u socijalističku, za društvo i društvom vođenu produkciju, može učiniti, da veliki pogon i rentabilnost društvenog rada, koja neprestano raste, postane za klase, koje su dosad bile izrabljivane, mjesto izvora bijede i tlačenja, izvor najvećeg blagostanja i svestranog, harmonijskog usavršavanja.« Tim je privatnom vlasništvu najavljen nemilosrdan rat, a *Bebel* je prorokovao, da će koncem XIX. stoljeća doći velika katastrofa, »ein großer Kladderadatsch«, i da će se ukinuti privatno vlasništvo produktivnih sredstava te uvesti društvena proizvodnja, »für und durch die Gesellschaft«.

Nije ovaj zahtjev slučajni, taktični potez prijeratne njemačke socijalne demokracije, donesen iz čisto oportunističkih razloga, već je to jedna od osnovnih ideja pokreta, koja jednom ostvarena vodi za sobom kao logičnu posljedicu ostvarenje svih ostalih planova o uređenju socijalističkog društva budućnosti. Već je *Marx* jasno i nedvoumno postavio taj zahtjev. U svom »*Kapitalu*« opisuje socijalističko društvo budućnosti: »Predstavimo si društvo slobodnih ljudi, koji rade zajedničkim sredstvima produkcije i služe se svijesno svojim mnogim individualnim radnim snagama kao jednom društvenom radnom snagom. Svi se ciljevi Robinsonova posla ponavljaju, samo društveno, a ne individualno. Ali nastaje bitna razlika. Svi Robinsonovi proizvodi bili su njegovi lični proizvodi i zato su bili neposredno njegovi predmeti upotrebe. Ukupni je proizvod društva društveni proizvod. Jedan dio tog proizvoda služi opet kao sredstvo proizvodnje. Ostaje društven. Ali drugi dio potroše članovi društva kao živežne namirnice. Zato se mora među njih razdijeliti.«

Da se to idealno stanje postigne, moraju se po teoriji koncentracije izvlastiti eksproprijatori, t. j. kapitaliste i uspostaviti vlasništvo, »ali na osnovu tečevina kapitalističke ere, kooperacije slobodnih radnika i njihovog zajedničkog vlasništva zemlje i produktivnih sredstava, koja su sami radom proizveli.« Priznati je cilj Marxov pretvorenje privatnog vlasništva u kolektivno. Ali i njegov dugogodišnji drug Engels ne gleda drugačije na to pitanje: »Društveno prisvajanje sredstava proizvodnje odstranjuje ne samo umjetne smetnje

produkcije, koje sada postoje, nego i pozitivno rasipavanje i uništavanje produktivnih snaga i produkata.«

Sav taj plan iziskuje strogo centralističku vladu, koja uređuje produkciju. Plan, po kojem bi se htjela sva vlast prenijeti na radne općine, uopće ne bi bio socijalizam, nego anarhizam. Ili kako bi se moglo udovoljiti programu: »Anarhija unutar društvene proizvodnje bit će odstranjena svijesnom planskom organizacijom!« A hoće li se nazvati ta vlast državom, socijalističkim društvom itd., posvema je bez važnosti, ma da erfurtski program budno pazi, da ne upotrijebi riječi: država! Na to je već upozorio *Liebknecht* u svom programatskom govoru na erfurtskom kongresu. Jedno je posve sigurno, da je u socijalističkoj državi potrebna stroga, centralistička i isključiva kolektivna produkcija. A da li će se to nazvati društvom ili državom, centralizmom, apsolutizmom ili federalizmom, to je posvema svejedno. Socijalistička je država tek onda ostvarena, ako su sredstva produkcije samo kolektivno vlasništvo.

SED CONTRA EST, QUOD . . .

Prije nego prijeđemo na daljnje izlaganje i kritiku socijalističkog sistema, ukoliko napada privatno vlasništvo, moramo primijetiti, da sva ova teorijska razlaganja o mogućnosti imaju samo onda smisla, ako pokazuju logične konzekvencije načela ili njihovo ostvarenje u praksi. Mnogi su se protivnici privatnog vlasništva borili protiv tog načina, kao na pr. *Kautsky*, koji je u recenziji jednoga protivničkog djela rekao: »Svađanje s njima (tj. protivnicima socijalizma) o konzekvencijama, kojima bi moglo, smjelo, znalo uroditi ostvarenje naših zahtjeva, izgleda nam posve suvišnim.« No tako jednostavno to baš nije. Ne odbacuju se ovako protivnički argumenti, pogotovu, ako izvode posljedice iz samih ideja i dokazuju, dokle one vode. Ogledajmo dakle i mi ne samo ideje, nego i to, kako bi moglo izgledati ostvarenje tih ideja, odnosno, ako je već negdje ostvaren program, kakove rezultate pokazuje.

1. MEĐAŠ PROIZVODNIH I POTROŠNIH DOBARA?

Već na prvom koraku nastaju velike poteškoće, ako se hoće realizirati socijalistički program. Sve, i pokretnine i nekretnine, što služe produkciji, mora po Marxu da bude zajedničko vlasništvo, a samo predmeti za dnevnu potrošnju i upotrebu pojedinaca mogu se dati u privatno vlasništvo, kao odšteta za rad. Ali što je sredstvo proizvodnje, a što se može dati u privatno vlasništvo? Igla i konac su sigurno potrebni svaki dan privatnicima, ali u državnim krojačkim tvornicama to su sredstva produkcije, alat, koji se mora socijalizirati. Vrt se može prepustiti pojedincu, jer se on može hraniti nje-

govim produktima, ali ne može li ih on i prodati? Vrt i igla, konj i konac — sve su to sredstva produkcije, ali opet mogu biti predmeti za dnevnu potrošnju i upotrebu. A kada Paulsen tvrdi, da i kuće za stanovanje mogu biti u socijalističkom društvu privatno vlasništvo, kao i knjige, pokućstvo, slike, te da se iste stvari mogu i pokloniti, prodati ili naslijediti — onda je to velika nedosljednost i opasno odstupanje od socijalističkog sistema. Jer u ruci pojedinaca mogu se skupiti veća novčana sredstva na taj način, tako da može živjeti od rente, ili veći broj ovih stvari, a u socijalističkom, kao i svakom drugom društvu, bogatstvo stvara ugled, ugled moć i tako dovodi do starog kapitalističkog sistema.

Hoće li socijalizam da bude konzekventan svojim načelima, onda mora da dade stvari za dnevnu potrošnju i potrebu pojedincima samo na upotrebu, a ne u vlasništvo. Takav bi sistem sam po sebi zahtijevao vrlo veliki policijski aparat, koji neprestano, bezobzirno kontrolira, da li se sve upotrebljava i troši prema uputama, ili se možda prodaje i poklanja. Da taj sistem nije idealan, ne treba mnogo dokazivati.

2. DIOBA I KVANTUM POTROŠNIH DOBARA?

Ali još je mnogo teže odrediti, što je sve potrebno, da se proizvodi, budući da će preuzimanjem vlasništva nad sredstvima po radnicima vladati planska društvena proizvodnja, »eine gesellschaftliche Produktion nach vorherbestimmtem Plan« *(Engels)*. Koja će biti baza produkcije? Dosadašnja kapitalistička? Pravo veli *Wagner*, da je današnja produkcija uslovljena današnjim životnim prilikama, pogotovu kapitalističkom rentom od zemlje i novca, pa da se ne da primijeniti na socijalizam. Jedva bi se dalo pomisliti, da država sama arbitrarno odredi, koliko da se proizvodi i razdijeli među slobodne drugove. »Sloboda je određivanja potrebe sigurno najdoljnja podloga slobode uopće«, kaže *Schäffle*. Ta to ne bi bili ni ljudi, kojima svaku iglicu, svaki komadić kruha, uopće sve, pa i najintimnije stvari, dodjeljuje državni činovnik i uvodi u javne registre, koji bi po čistoj socijalističkoj doktrini morali biti svakom drugu pristupačni.

I rimski je rob imao ponajviše svoj pekulij, iz kojeg si je mogao kupiti bar najpotrebnije, niti ga je itko kontrolirao, da li i kako troši svoje živežne namirnice i da li ih možda prodaje. A tamo je važilo načelo: »Servi pro nullis habento« te: rob nije osoba! Bebel kaže, da će nestati luksuzni predmeti, budući da oni služe samo manjini ljudi, te nastavlja:

»Inwiefern durch Produkte neue Bedürfnisse zu befriedigen sind, darüber entscheidet die Gesamtheit.« Sve će dakle ovisiti o onom svemoćnom činovniku, koji će predstavljati društvo, pa kako on odluči, tako će se morati živjeti.

No ipak ne sumnjaju socijalisti, da će u socijalističkom društvu budućnosti sve biti mnogo bolje: »Das Schwelgen wird aufhören, die Armut und das Darben auch.« (Bebel). Još ljepše vidi sve to *Stern:* »Svakom, koji dokaže, da je svoj kvantum rada izvršio, pristoji neograničeno pravo na konzumiranje koje mu drago količine. Dobiva svoja odijela iz javnih magazina, jede u hotelu sve što mu se hoće, ili ako hoće radije u svom vrlo udobnom (höchst komfortabel) privatnom stanu, koji stoji u vezi s javnim hotelima (telefon, pneumatička pošta i bogzna što će se sve još iznaći), odakle dobiva na najpraktičniji način jela, koja si zaželi, te ih dade kod kuće ponovno grijati ili ih priređuje sam.« Pisac nam je zaboravio kazati, tko će mu donijeti hranu i tko će mu je kod kuće prirediti, jer služinčadi (te kapitalističke ustanove) nema, a valjda ne će žena da kuha svom mužu, kad mu je ravnopravna i kad ide kao i on na posao. Još se nalazi jedna mala nedosljednost u tom opisu. Zar će svaki po miloj volji jesti, što hoće i koliko hoće, kad Marx kaže, da će se predmeti za potrošnju i upotrebu dijeliti prema radu i radnom vremenu? Budući da će se dijeliti sve prema radu, dobit će jedan više, a drugi manje. Hoće li morati onaj, koji je dobio više, dokazati, da je sve potrošio, te da nije ništa prodao? No Stern je već i taj prigovor pobio time, što je izjavio, da je onaj, tko ne vjeruje, da će u socijalističkoj pučkoj državi biti dobro, veliki filistar, jer da će tamo svega biti dosta i da će svi imati »in Hülle und Fülle nach Herzenslust«.

Budući da je država odnosno socijalistička zajednica upravitelj te goleme tvornice, kakovo bi trebalo biti ovo društvo budućnosti, jer je cilj socijalista, kako kaže *Kautsky*, da »sjedini sve pogone u jedan jedini golemi državni pogon, t. j. pretvorenje države u jednu jedinu privrednu zadrugu«. Ali kako da se razdijeli rad u toj zadruzi?

3. RAZDIOBA RADA TE IZBOR ZVANJA?

Svaka bi radna zajednica dobila prema broju radnika određeni posao, koji bi morala svršiti. Da to ide po planu, ne smije se dogoditi, da se radnici za vrijeme godine sele, jer bi se inače poremetila ravnoteža. Zar bi trebalo onda zabraniti seobu radnicima i jedva nekoliko decenija nakon oslobođenja kmetova osnovati nove kmetove — kmetove stroja i

tvornice — nove »glebae adscripti?« Ni Bebel se nije usudio da to zagovara, nego priznaje pravo seobe.

Ni s izborom zvanja nije bolje, ma da je *Engels* definirao prijelaz iz kapitalističkoga društvenog uređenja u komunističko, kao skok iz stiske u slobodu, »Sprung der Menschheit aus dem Reiche der Notwendigkeit in das Reich der Freiheit«, koju je frazu preuzeo i Kautsky. Charles *Fourier*, Bebel, i *Köhler* naginju slobodnom izboru zvanja, jer da će biti dosta mjesta u svim granama. A kako ne mogu zatvoriti očiju pred činjenicom, da ima vrlo neugodnih zvanja, Bebel kaže, da će se sve mehanizirati, pa da ta zvanja ne će biti tako neugodna, a Amerikanac Bellamy, koji u jednom romanu opisuje socijalističko društvo budućnosti, kaže, da će se u slučaju da je jedna grana privrede prenatrpana, a da druga trpi od nedostatka sila, u jednoj povisiti broj radnih sati, a u drugoj sniziti. Ako ni to ne pomogne, onda će se objaviti, da će dobrovoljci za taj posao, time što ga preuzmu, zadužiti narod, a kako su ljudi častohlepni, ne će promašiti takove prilike. Ne koristi li ni to, onda Bebel predviđa, da će svi po turnusima morati preuzeti posao: »Da gibt es keine falsche Scham und keine blödsinnige Verachtung nützlicher Arbeit.« Kasnije, kada bude i duševna nivelacija provedena, svi će po turnusima morati da rade sve poslove bez razlike spola i dobi. Tako bi prema Bebelu kod novina na pr. svaki radnik bio jedan dan tipograf, drugi dan kolporter, treći kazališni kritik, četvrti urednik, peti korektor, da šesti dan bude opet tipograf itd. I to bi tako išlo sve dok ne dođe vrijeme, da ode orati ili sijati ili opet da bude drug komesar za trgovinu i industriju.

To već vodi do apsurda, pa ma da Marx stavlja to stanje tek u višu fazu razvitka komunističkog društva, pošto je odgojem »Teilindividuum« nadomješten totalno razvijenim individuom, koji je sposoban za sve poslove — ipak ne vjerujemo, da svi ljudi imaju jednake sposobnosti, te nivelacija, kao i uvijek, ne bi povisila duševni standart slabije nadarenih, već bi spriječila nadarene u razvitku.

I sam *Paulsen*, koji je pokazivao dosta jasne simpatije za socijalizam, ne može da podnosi takovo buduće društvo; obara se na rad po turnusima, da isti čovjek bude čas jedno, čas drugo, i poštar i činovnik na šalteru i ministar pošta; kapetan broda, krmilar, kuhač i mornar; zakonodavac, sudac, vojskovođa i šef policije. Kolike li bi se samo svađe i razmirice rodile, i to ne zbog različitih materijalnih interesa, već zbog toga, što svaki ima svoje nazore o tome, što je korisno i moguće u zajednici.

4. ZBOGOM RAZUME, ZBOGOM SLOBODO!

A što je sa slobodom? — I na to pitanje ima Kautsky već gotov odgovor. — »Socijalna demokracija ne može ukinuti zavisnost radnika o privrednom pogonu, kojeg je on kotačić, ali na mjesto ovisnosti radnika o kapitalisti, čiji su interesi neprijateljski i suprotni njegovim, postavlja njegovu ovisnost o društvu, kojeg je član i on sam, društvu jednakopravnih drugova, koji imaju iste interese.« Kao da ovisnost nije ovisnost! Kao da ropstvo nije ropstvo! Kao da je bolje da životom i radom radnika upravlja svemoćni činovnik, kojemu je jedina briga da se održi u milosti despotske centralne vlade, nego da tvorničar, vlasnik, sputan lancima socijalnih zakona, upravlja radom radnikovim, a život mu inače prepušta slobodnoj dispoziciji.

Svega ima dosta, svaki radi što više, da pretekne drugoga, nestaje razlike između inteligentnog i glupog. U svom slobodnom vremenu svaki se bavi umjetnošću ili naukom, te Bebel, koji je bar po turnusima priznavao učenjake i umjetnike od zanata mora da ih sada niječe. Geniji će se svagdje pojavljivati. »Wir werden also eine Aera für Künste und Wissenschaften entstehen sehen wie sie die Welt noch nie gesehen, nie erlebte, und dementsprechend werden die Schöpfungen sein, die sie erzeugt.« Svi, koji su se bavili umjetnošću ili naukom, znaju, kako je potreban silan rad, da se samo najelementarniji pojmovi svladaju. Dan je prekratak za takvog čovjeka. A tek kada se hoće zbilja nešto stvoriti? . . .

Dakle bi prema tim piscima produktivnost uz minimalno radno vrijeme bila veća u socijalističkoj državi, nego u kapitalističkoj. Životni bi standart i duševni, a i materijalni, bio neprispodobivo viši. Radnici bi svega imali u obilju. Sve bi bilo dobro; ne! — mnogo bolje, nego u kapitalističkim državama. Ogledajmo sada tu ružičastu sliku budućnosti s uspjesima u jedinoj državi, koja se priznaje socijalističkom i koja vlada po tim načelima. Divno je polje eksperimentiranja, možda najbogatija zemlja na svijetu: Rusija!

Danas je već opće poznata stvar, da je kruta zbilja prisilila boljševičke vlastodršce, te temeljito revidiraju fantastičke vizije svojih duhovnih otaca. A jesu li barem popravili položaj radnikov?

SLIKA BLAGOSTANJA U KOLEKTIVIZMU!

Poznati stručnjak u sovjetskim gospodarskim pitanjima, ing. Nikola *Basseches* iz Moskve objavljuje u svojoj raspravi »Životni standart

u Sovjetskoj Rusiji«, koja je odštampana u bečkoj »Neue Freie Presse« od 4. oktobra 1936., niz vrlo interesantnih podataka o materijalnom položaju ruskog radništva. Ove je podatke skupio iz službenih moskovskih statistika, a rubalj je preračunao po sovjetskom službenom tečaju u dolare u relaciji: 1 dolar = 5 rubalja. — Vadimo samo najkarakterističnije primjere. Za poredbu sa sovjetskim životnim standartom uzeo je životne prilike radništva u Finskoj i Estonskoj, budući da su te zemlje bile do 1917. u sklopu ruskog carstva, a i privredne mogućnosti pokazuju izvjesne sličnosti s ruskim, ma da Sovjetska Unija u mnogo premašuje ove dvije zemlje svojim privrednim bogatstvom.

Nekvalificirani radnik zarađuje u Estonskoj prosječno 60 do 70 est. kruna (= 19 do 20 dol.), u Finskoj 800 do 1.000 finskih maraka (= 20 dol.), u Sovjetskoj Rusiji u Moskvi 145 do 150 rubalja (= 29 do 30 dol.). Kvalificirani radnik zarađuje u Estonskoj 120 do 130 kruna (= 32 dol.), u Finskoj 1.500 do 2.000 maraka (= 32 do 40 dol.), u Moskvi 250 rubalja (= 50 dol.). Intelektualac u prosječnom položaju ima u Estonskoj prihod 150 kruna (= 40 dol.), u Finskoj 5.000 maraka (=110 dol.), u Moskvi 550 do 600 rubalja (= 110 do 120 dol.).

Iz tih se podataka dobiva utisak, kao da je rad u Sovjetskoj Uniji daleko bolje plaćen, nego u susjednim zemljama, te da bi tako socijalistički eksperimenat u praksi urodio najboljim plodovima. No slika ne će biti potpuna, ako ne usporedimo i troškove života u ovim zemljama. Uzet ćemo samo najpotrebnije predmete potroška i upotrebe: crni kruh, meso i odjeću.

Kilogram crnog kruha, preračunat po službenom tečaju u dolare, stoji u Estonskoj 5 amer. centi, u Finskoj 9 centi, a u Rusiji 17 centi. Kilogram mesa preračunat u dolare stoji u Estonskoj 11 do 20 c. (već prema kvaliteti), u Finskoj prosječno 15 centi a u Rusiji 1 dol. 20 centi do 1 dol. 80 centi (prema kvaliteti). Crni je kruh u Sovjetskoj Rusiji dva do tri puta skuplji, a meso devet do deset puta. Ni u cijeni odijela i obuće nije razmjer povoljniji. Odijelo srednje kvalitete skuplje je u Moskvi sedam do dvanaest puta, nego u susjednim zemljama, a obuća sedamnaest do dvadeset puta. Tako je na pr. jednom paru cipela s kožnatim džonovima cijena u Estonskoj 2 ½ do 3 dol., u Finskoj 2 do 2 ½ dol., a u Moskvi 50 dol. (250 rubalja).

Poredimo li sada prividno više plaće sovjetskih radnika i intelektualaca te prividno niža beriva njihovih drugova u susjednim zemljama s cijenama najpotrebnijih artikala, dolazimo do poraznog rezultata, da je prosječni rad u Finskoj i Estonskoj sedam do osam puta bolje plaćen nego u Sovjetskoj Rusiji. Istina je, da Finska i Enstonska žive u periodi ponovne visoke konjunkture, ali činjenica je, da u Rusiji vlada prema tvrdnjama službenih krugova čisti socijalistički sistem, a u susjednim zemljama kapitalistički.

Time je dokazano, da su u jednakom broju godina razvitka radnici polučili u kapitalističkim državama Finskoj i Estonskoj, ako se ispravno računa, sedam do osam puta bolje životne prilike, nego u državi, koja tvrdi da vlada po socijalističkim načelima.

DAKLE . . .

Možda je već dosadašnjim izlaganjem dan odgovor na naše pitanje: Možemo li bez privatnog vlasništva? I možemo li biti načelno protiv te ustanove? Ali kao i svako drugo, može i pravo privatnog vlasništva dovesti do teških nepravda. Pojedinci ga mogu zloupotrijebiti te ga iz korisne ustanove pretvoriti u pravu nesreću. Pravo imaju oni, koji traže ograničenje privatnog vlasništva, ali pri tom se mora paziti na jednu važnu okolnost. U vlasništvu postoje dva elementa: pravo vlasništva i upotreba vlasništva. Papa *Leo XIII.* rekao je već u svojoj enciklici Rerum novarum, da se ta dva elementa moraju dobro razlikovati (R. n. n. 19.), a to je isto ponovio i današnji papa *Pijo XI.* (Q. a. n. 47.). Upotreba se može ograničiti. Već je rimsko vlasništvo bilo ograničeno: »Salus rei publicae suprema lex«, a današnje ga zakonodavstvo već u definiciji ograničuje pozitivnim zakonskim propisima. Svako se izvršavanje prava može ograničiti, pa je zato papa Pijo XI. jasno rekao, da države mogu da ograničuju izvršavanje vlasništva, ali samo u izvijesnim granicama i u važnim prilikama »necessitatis boni communis« (Q. a. n. 49.). Privatno je vlasništvo bezuvjetno potrebno samo se može na neko vrijeme ograničiti njegovo izvršavanje ukoliko to traži interes zajednice, jer je jasno, da u slučaju opasnosti za zajednicu pojedinci moraju svoja prava žrtvovati, ali se opet ne smije zauvijek oteti pojedincu pravo, bez kojega ne može da živi onako, kao što mu pristoji. »Iz svega toga jasno se pokazuje, da treba odbaciti osnovnu socijalističku nauku po kojoj bi država trebala da poništi privatni posjed i da ga pretvori u zajedničko vlasništvo. Takova nauka donosi radnim staležima, za kojih korist tvrdi da je izmišljena, samo teških šteta; protuslovi prirodnim pravima svakog čovjeka, izobličuje poziv države i onemgućuje miran razvoj društvenog života.« (Leo XIII.)

I. Korsky.

BILJEŠKE

BLUFF BOLJŠEVIZMA I KRIZA KOMUNIZMA.

Početkom je ove godine izašla u Zagrebu brošura, koju je objelodanio anonimni »Justus« pod gornjim naslovom. Uvod je napisao Dr. Želimir Mažuranić, predsjednik senata. Ta je brošura zanimljiva analiza i kritika boljševističkih ciljeva i puteva i to na osnovu sovjetskih izvora.

Dr. Mažuranić veli: »Mi se danas nalazimo u predvorju, na početku jedne velike istine, koja je kroz dva decenija od milijuna ljudi smatra-

na neispravnom i groteseknom. Ta velika istina jeste, da je boljševizam, odnosno komunizam, po svojem nastupu u historiji čovječanstva doduše okrutna i krvava zbilja, kojoj u prošlosti jedva imade analogije, ali da je on u svojoj suštini ipak samo jedan bluff, jedna prevara, i da je po svojoj ideologiji valjda najdrzovitije klupko laži i nelogičnosti koje uopće historija ljudstva pozna.« Tko je tome kriv? I na to uvodničar otvoreno odgovara: Najviše je kriva sadašnja inteligencija. On piše: »Nema sumnje, da je ta činjenica, što se je kroz 20 godina mogla podržavati ova i ovakova teza, jasnim dokazom bolesti današnjega društva i degeneracije navlastito onoga sloja, koji si još uvijek rado pridaje ime inteligencije. Teško bi bilo naći jasniji znak propadanja i uma i srca jednoga društvenoga sloja, nego li činjenica, da je dotični sloj potpuno izgubio čuvstvo indignacije. Pa ipak je to čuvstvo indignacije ne samo čista duševna reakcija na svaku zločinačku infamiju, već je to jako sredstvo samoobrane najbitnijih vlastitih interesa.«

Dr. Mažuranić je optimist i ističe ove činjenice: 1.) Komunizam nije mogao ondje uspjeti, gdje su širi slojevi spoznali bitnost i namjere komunizma te skočili na obranu časti svoje domovine, zaštitu kulturnih i materijalnih dobara. 2.) U borbi oružjem komunizam, unatoč brojčane premoći, podliježe. I zato je poslije neuspjeha boljševističke diktature u Madžarskoj došla otvorena borba komunizma sa Zapadom. Ali komunisti su poslije svog poraza, što im ga zadala poljačka vojska na Visli pred 16 godina, odustali od otvorene navale na Zapad. Komunizam je uzmaknuo pred organiziranim otporom u Njemačkoj i Italiji. I građanski će rat u Španiji poraziti crvene čete. — Svoj uvod završuje Dr. Mažuranić: »Pada već mrena s očiju ljudstva. Dan već sviće. Približuje se čas veličanstvenog triumfa istine. Ova knjiga imade zadaću, da taj čas pospješi. — Ali ne smijemo smetnuti s uma, da će taj čas značiti samo pobjedu idejnu. Nakon toga tek počinje teška i odlučna borba na cijeloj liniji.«

»Justus« ima u svojoj brošuri ovih 8 poglavlja: Pobuna duha, Od eposa k anegdoti, Nova sovjetska konstitucija, Raspadanje boljševizma, Likvidacija socijalizma u SSSR, Homo sovieticus, Svjetska opasnost boljševizma, Kriza boljševizma. Iz ovih ću članaka iznijeti neke važne misli, pak ću na nje nadovezati i neke svoje opaske.

Borba s komunizmom u Sovjetskoj Rusiji. Današnja je Rusija umjetno stvorena na idejama. U tome je njezina sila i njezina slabost. Jer, čim se pokaže, da su te ideje gole, takova država postaje fantom, koji znači realnost samo za zamagljene glave. Osnivači su boljševičke Rusije bili takove glave, ali novo pokoljenje nije takovo. Ono gleda bistrijim očima. Međutim se i stara generacija otrijeznjuje. Odatle je eto niklo u Rusiji nezadovljstvo, čak aktivno neprijateljstvo prema komunizmu kao ideološkom sistemu i političkom pravcu. Mnogi su s ushitom bili primili komunizam, jer su se nadali, da će u njemu naći izlaz iz ćor-sokaka, u koji je umorno i izmrcvareno čovječanstvo dospjelo uslijed groznoga svjetskoga rata. Ali su i ovi doskora posumnjali u vrijednost komunizma. Ovaj je naime najavio staroj kulturi nemilosrdan rat,

te je i porušio u Rusiji njezine duhovne i moralne vrednote, ali njima u zamjenu nije stvorio ništa. Među nezadovoljnicima ističu se tri skupine: Crkvenjaci, mistici i sektaši. Njihov broj raste neprestano. Ostavljaju komunizam i pioniri i komsomolci t. j. ona mladež, koja se rodila (većinom), odrasla i odgojila za vrijeme boljševizma. Školska mladež po Rusiji pjeva komunističke pjesme, ali samo u službenim prigodama; kod kuće i drugdje pjeva kontrarevolucionarne pjesme. Zato je vlada u proljeće 1936 g. Komsomolu zabranila svaku političku djelatnost. K tome je već prije uvela smrtnu kaznu i za djecu od 12 godina.

Boljševici u Rusiji hoće da se svim sredstvima uzdrže na vladi, barem dokle ne nastane svjetska revolucija. Zato su i izmislili bili fantastične projekte kao »pjatiljetke«, »pjatidnevke«, »odlikaštvo«, »socijalno takmičenje« i sl. U novije doba bacili su u svijet novu krilaticu »stahanovšćinu«. Stahanov je rudar iz Donskog bazena. On je 30. kolovoza 1935. postigao rekord u svojoj struci. I o tome su se boljševici raspisali kao o doslije neviđenom pojavu, a u stvari hoće da potaknu radnike na što veću produkciju. No to nije boljševički izum, to je kopija buržujskog sistema Taylora (racionalizacija). I»stahanovšćina« je brzo prestala, jer su se radnici pobunili protiv toga; čak su u Makajaskom okružju u travnju 1936. ubili 7 »stahanovaca« i 2 teško ranili. Vladin organ »Izvjestija« piše 26. lipnja 1936., da su inženjersko - tehnički radnici krivi sabotaži »stahanovšćine«. Neko se vrijeme strani svijet divio »planetarnim« industrijsko - ekonomskim planovima boljševika, ali već više godina zamriješe Dnjeprostroj, Magnitostroj i slični komunistički pothvati. Trocki je davno izvan Rusije, ali boljševistički vlastodršci ne mogu mirno spavati; boje se trockista i svugdje ih vide.

Nedosljednost. Boljševici su od marksizma napravili socijalističko evanđelje i za prvih godina se ga grčevito držali kao sredstvo, a sada su se od njega odalečili iako ne riječima, a ono barem djelima. Svoju su likvidaciju socijalizma prikrili zvučnim imenom »građenje socijalizma«. Boljševizam već odavna plovi vodama kapitalizma i antidemokratizma«. Ovo, što se sada provodi u Rusiji, to je »sovjetizam«, t. j. mješavina socijalističkih i buržujsko - kapitalističkih ideja. Staljin provodi likvidaciju socijalizma. Eto, zato se boljševici zasad odriču svjetske revolucije, uvode djelomično likvidiranje sovhoza (tog Staljinova čeda), priznaju klasnu razdiobu društva i znatno ograničuju diktaturu proletarijata; pače sada kod boljševika internacionalizam ustupa mjesto nacionalizmu, a protivuvjerska borba nije tako jaka; narod prestaje biti suveren i počinje bezobzirni kult »vođa«. I tako je Lenjinov marksizam prešao u sovjetizam ili u »arijaštinu pod krinkom socijalizma«. To je karikatura Lenjinova socijalizma.

Boljševizam se nije samo odalečio od marksizma, nego je upao i u *krizu metode.* On je po svojoj naravi okrutna i nepomirljiva borba: odlučno i bezobzirno ruši tradicije, ideale, ideje, a i materijalne vrednote. Dok se drži toga jak je, ali je slabić, kad hoće da nešto pozitivna diže i radi. Od slabosti eto počinje da uzvisuje ono, što je čas prije rušio i zabacio kao feudalne i buržujske stvari. Čovjek se snebiva, kako eto

Staljin sada favorizira nepartijce (t. j. one, koji nijesu članovi komunističke stranke), a ipak su ti nepartijci do jučer bili najbespravniji parije u SSSR. Tu je očevidno nastala promjena u metodi, taktici.

Boljševici su u Rusiji, toj zemlji svojih pokusa, dokinuli privatno vlasništvo i zamijenili ga socijalističko - kolektivističkim sistemom. No život ih je prisilio i tu na popuštanje, pa su morali priznati i privatno vlasništvo. Boljševici su sada i to proglasili svojom velikom pobjedom i vele, da »pravo i nepatvoreno vlasništvo postoji upravo i isključivo u Rusiji« (Trud, 20. 10. 1936.). Sada svom energijom zagovaraju i populariziraju ideju *domovine*, pa tako danas obožavaju ono, što su još jučer blatili. Slično brane *porodicu* i *djecu* i obaraju se na one, koji hoće da iz dječjeg života izbace romantiku predane vjere, narodnosti i vjekovnih običaja te žele da ih zamijene stranačko - revolucionarnim radom i interesima (Za Komunističeskoje Prosvješčenije 24. 7. 1936.). Tako je pred 2 godine jedan sovjetski kino bio pripravio film, koji se obarao na buržujsko shvaćanje o porodici, ali su mu vlastodršci sada to zabranili, jer to obaranje nije više savremeno. Slično se dogodilo i proleterskom pjesniku Demjanu Bjednyju, koji se u pjesmi izrugao svoj ruskoj prošlosti. Vlada mu je te pjesme zaplijenila, jer to više ne odgovara savremenom shvaćanju.

Iskreniji boljševici priznaju, da su *oportunisti*. Boljševičko je vladanje vječan kompromis. Tu odlučuju interesi političkog momenta. Boljševici su uistinu slični Molière-ovu maître Jacquesu (u komediji »Škrtac«), koji postaje čas kuhač, čas kočijaš, ali ostaje vazda dobroćudni Jacques. Tu se eto evolucioniraju samo pomoćne ideje boljševizma, njegovi vanjski dodaci.

Homo sovieticus. Boljševizam hoće da preradi staro i srednje današnje pokoljenje, ali novog čovjeka da stvori samo iz pokoljenja, koje se rodilo za vrijeme boljševizma. Ovo su mlađe pokoljenje boljševici organizirali u »Komsomol« i »pioniri«. Iz toga djevičanski čistog materijala htjeli su stvoriti svoga novog sovjetskog čovjeka. Ali to je bilo fantaziranje. I taj je plan propao, jer i u mladiću postoji čvrsta konzervativnost čovječje naravi, i moralni se zakoni u njemu ne daju uništiti. Komsomolci i pioniri okrenuli su se protiv boljševizma, premda ih je ovaj odgajao 20 godina.

Što je »sovjetski čovjek«? Boljševici nam nijesu nikada dali njegove definicije. Kako su u svemu zavijeni maglom, tako i tu. L. Kopylov u svom romanu »Pokrivač od krpica« i N. Moskvina u pripovijesti »Osjećaj lakta« opisuju, kako je »sovjetski čovjek«: čvrste volje, neukrotive energije, pun ličnog dostojanstva, društvene kolegijalnosti i nekih manjih vrlina. No to su vrline i starog čovjeka, buržuja. Što se dakle boljševizam time hvasta kao svojim proizvodom? Boris Pylnjak u »Rođenju čovjeka« (Novyj Mir 1935. IV) priznaje, da politička boljševistička revolucija nije nikako mogla promijeniti ili popraviti zakona biologije.

Boljševizam je svojim nastupom bio zanio omladinu »patosom građenja«, ali sada upravo ta omladina odvraća svoje oči i dušu od toga, jer se razočarala i u ideologiji i u taktici boljševizma. Kritiziranje

je čovjeku prirođeno, pa tako i omladini. Upravo se kod nje razočaranje brzo i lako pretvori u mržnju radi povrijeđenih ideala i prevarenih nada. »Pravda« se u br. 276. g. 1936. tuži, da se omladina počela isključivo baviti nogometom, paradama, prijemima, a zaboravlja na odgojno-propagandistički rad. Komsomol se čak bavi buržujskim salonskim plesovima, pa je Centralni Komitet Komsomola ustao protiv toga. E. D. Kuskova veli ironički, da mladež traži slobodu barem u plesu (Poslijednije Novosti 25. 9. 1936.).

Boljševizam se preplašio pred ovim pojavama i naredio strogu reviziju ideoloških kadara, t. j. službenih stranačkih propagandista i agitatora. Po svoj Rusiji postoje naime posebne škole za propagandiste i agitatore, u Moskvi čak i sveučilište (Sverdlovski »part - univerzitet«). Sada priznaju, da je odgoj tu ispod kritike i neprestano postaje slabiji, pa »stranačka prosvjeta ide prema raspadanju« (Moskovska »Pravda« 9. 9. 1936.). I Centralni je Komitet Komsomola u rujnu 1936. o tome vijećao te izjavio, da odgoj Komsomola ne odgovara svrsi; odlučio je, da se svi dotadašnji udžbenici dokinu kao i posebna odjeljenja za političku naobrazbu. »Mladoj Gardi:« je naređeno, da znatno smanji broj političkih publikacija. I kod pionira su nastale slične promjene; i tu se politička obuka znatno smanjila, te se glavna briga poklanja sportu, turizmu i sličnom. »Pravda« veli 13 10. 1936., da će proučavanje klasične ruske književnosti dovesti mladež do odgoja domovinskih osjećaja. Isti list traži pače, da se mladež ne prima u masama u pionire, nego izabrana, koja će se pretvoriti u dobre Komsomolce i kasnije komuniste. Još malo i djecu se uopće neće upisivati u pionire.

Što je dakle »homo sovieticus«? Službeni list »Komsomolskaja Pravda« odgovara na to 9. 10. 1936: Prvi je na to odgovorio Lenjin već g. 1918., a sada je Staljin to nadopunio: »*Homo sovieticus* je čestit i pravedan prema sebi i prema drugima; on se prijateljski odnosi k ženi, porodici, roditeljima; ozbiljno se odnosi k braku, družici i naročito k djeci. Mane, kao što su nepoštivanje čovječega dostojanstva, grubost, nasrtljivost kose se sa socijalističkim pravilima.« Na ovo primjećuje »Justus«: »Čitajući ove retke ne znaš, čemu bi se više čudio: licemjernosti ili drzovitosti boljševika. Vjekovna pravila općečovječanskog morala oni izdavaju za tekovine boljševizma. A da bude ironija još veća, tih svojstava homo sovieticus ni — nema.« (str. 46)

●

Evropa i boljševizam. Glavni je cilj boljševika svjetska revolucija; Rusija im je pokusno polje (gdje oni izvode svoje političke i socijalne pokuse) i »place d' armes« (odakle oni kreću u ofenzivu na druge zemlje). Ako vani ne uspiju, prekinu rad (»peredyška«) i u Rusiji izvode nove planove. A Evropa? Problem odnosa Evrope prema boljševizmu je kompliciran, a onaj boljševizma prema Evropi jednostavan i jasan. Evropa u nj bulji kao kunić omamljen zmijskim očima. Ako tko dopre u Rusiju, teško da dođe u dodir sa stanovnicima i istinom. Tu ga naime budno vodi »Inturist« prema planu, koji je posebna kontrola izradila. I tako putnici iz Evrope ne poznaju Sovjetske Rusije u realnosti. Nije onda čudo, što se nekoji putnici povrate iz Rusije kao »salonski boljševi-

ci«. Njih ne zanima politički i socijalni sistem, niti imaju pred očima patnje mnogomilijunskog ruskog naroda, koji stenje pod boljševičkim jarmom. Ovako eto prolaze turisti iz Evrope. Bolje nije ni s fanatičnim proletarcima, koji posjete Rusiju.

A boljševizam? On hoće jasno i uporno da izvede svjetsku revoluciju. Vazda idu za tim ciljem. Njegova je povijest: u g. 1917-1922 se učvršćivao u Rusiji, zatim je prešao u navalu po kolonijama i Kitaju. Tu nijesu uspjeli. U gg. 1928-1934 boljševici su formirali komunističke kadre u inozemstvu (najprije u Njemačkoj diplomatskim prodiranjem, onda provociranjem rata između Njemačke i Francuske). Dalje se po Evropi provodi u državama osnivanje »pučkih fronta« s pooštrenjem klasne borbe. Tako je početak štrajka namještenika zagrebačkih tramvaja javila moskovska radiostanica malo sati kasnije.

Boljševici su temeljito zamislili i izgradili svoj plan za navalu na sav svijet. Evropa kao obezumljena posredno ili neposredno pomaže njihov rad. Boljševici se vješto prikazuju kao zastupnici prave demokracije, a u suštini i praksi su reakcionarci i u opreci sa najbitnijim demokratskim načelima. Evropa vjeruje službenim boljševičkim izjavama i vjeruje, da su se boljševici odrekli stranačko - komunističke propagande te prionuli uz državni rad. Ipak je boljševicima i sada lozinka: »Živjela socijalistička revolucija na cijelome svijetu!« (Moskovska »Pravda« 29. 10. 1936.) Evropa je previše naivna, kad ne će da prihvati rukavicu, koju joj boljševizam dobacio.

Borba. »Justus« pita: »Kako će borba s boljševizmom biti najuspješnija?« (str. 58.) te odgovara: »Uslijed mnogih i različitih razloga nemoguće je osloboditi se boljševizma kirurškim putem (= ratom). U borbi s boljševizmom valja primijeniti sistem liječenja, koji se osniva na načelu: *Similia similibus curantur.* Valja dakle 1.) preuzeti taktiku boljševizma i 2.) njegovoj ideji protustaviti drugu, barem iste vrijednosti. U osnovi boljševizma leži ideja klasne borbe, koja je u svojoj suštini antidemokratska, jer raspiruje mržnju i onemogućuje jedinstvo i mir. Interesima klasa valja protustaviti interese čitavog naroda, kao cjeline, i nastojati da se usklade protuslovni, ali ipak pomirljivi interesi svih brojnih komponenata, koje sačinjavaju pojav nereda. Valja dovesti u sklad ideju nacionalizma s načelima socijalizma. Boljševici su dobro shvatili, da jedinu ozbiljnu opasnost za njih predstavlja *fašizam* i zato su mu navijestili rat.«

»Justus« zagovara još i ovo (str. 59.): »Boljševizam se sada nalazi u teškoj krizi i najpreća je zadaća svjetske demokracije da pomogne što bržem razvitku te krize. Demokratska Evropa mora dokazati, da uistinu voli slobodu iznad svega i da odlučno ustaje protiv diktature, makar se ona zvala i »*klasna*«. Ali ipak bismo primjetili dvoje

Sve je ovo lijepo, »Justus« zagovara ideju nacionalizma i demokracije; no valja paziti, u čemu se može preuzeti taktika od boljševika.

1.) »Nacionalizam« može biti trostruk: poganski, liberalni i kršćanski. Prvi traži da mu se sve mora pokoriti i žrtvovati: i pojedinac i obitelji i vjera. Tko bi ovaj »nacionalizam« suprostavio boljševizmu,

taj bi htio da đavla izgoni pomoću Belzebuba; upali bismo u slučaju pobjede iz jedne diktature (klasa) u drugu (narodne cjeline ili državnu) diktaturu, i stanje se Evrope ne bi popravilo. Polupoganski ili liberalni »nacionalizam« sličan je poganskom, samo u načelima, a još više u provađanju (metodi) nije tako naprasit i radikalan. Kršćanski nacionalizam podvrgava i prava i koristi i želje svakog naroda kao cjeline jednako nauci 10 zapovijedi Božjih kao i život pojedinog čovjeka i narodnih klasa. Upravo u srednjem vijeku vidjelo se, kako se interesi klasa i narodne cjeline dadu svesti u pravi sklad, te nije bilo ni diktature klasa ni diktature nacije. Protiv boljševizma treba dakle suprostaviti načela »kršćanskog socijalizma«, a ne poganskog ili polupoganskog. O tome govori i zadnja poslanica našeg episkopata. To treba usvojiti i širiti.

2.) Demokracija! I ona se po sebi razvila i oplemenila u sjeni sv. Crkve, ali eto u rukama pogana se izrodila: od stare slave zadržala samo ime. Neka se evropske države, koje još imaju demokratski ustav, slože, ali u ime kršćanske demokracije, onda će naći bazu, koja će svim tim učesnicima usve vojne dati vezu jedinstva i sloge u nastupu i cilju. Kad su evropske države slale svoje vojske protiv osmanlijske provale, sve ih je oduševljavao jedan cilj: očuvati kršćansku kulturu i vjeru, pak su zato i pobijedile protivnika. Što može sada ujediniti, okupiti na borbu i oduševiti evropske demokracije, kad jedna niječe ono, što druga tvrdi? Te se demokracije moraju povratiti natrag kršćanstvu i onda složno izići protiv boljševizma. I nekoć je poganske Filisteje pobijedila samo vjera u nadnaravnu objavu i Boga, pa će tako i sada biti. S jedne strane židovsko - marksistički ateizam kao Golijat, s druge strane kršćanski teizam, koji će »u ime Gospodnje« novog bahatog Golijata srušiti i svladati.

A. Alfirević D. I.

KNJIŽEVNOST

Klarić Branko, Missa poetica (str. 87), Hrvatska knjižara, Split 1936.

Ta je zbirka skup pjesničkih molitava, kojima su misli nadahnute iz glavnih dijelova sv. Mise. Nisu to ipak misni tekstovi stavljeni u stihove, osim što su tu i tamo upotrebljene misne riječi, nego pjesnik moli svojim riječima, iskazuje svoje misli i osjećaje, ali u liturgijskom duhu, mirno i više objektivno, tako da ove pjesme može svaki sâm upotrebljavati kao svoju molitvu.

U Pristupu — na početku sabranja — osjeća pjesnik težinu i bijedu ljudske slabosti i plače nad njom. Kod Vjerovanja već se visoko digao te može reći:

»Moja je vjera
Ko bijeli proljetni dan
Vedra.
Ne grize po mojoj vjeri
Krt sumnje
I straha (str. 35.).

U Prikazanju prinosi Bogu sve: i muku i bolest i glad i povenule ruže vesela smiješka — ali i sve radosti i vesele časove, i zore, što se nad našim krajem smiješe, kad se srca naša tješe i oči pune sjajem. Zatim iščezava on i njegove potrebe, a misli samo na Krista, upozorava

Oca na Njegovu ljepotu i sjaj i rane, neka gleda na Nj, a u Njemu na naše patnje, grijehe i mane. U Pričesti moli za pobožanstvenje i preporod duše — nestat će s nje i sjene i rana, Krist po njoj slika. Tako on ojačan i veseliji i sretniji odlazi od njegova stola.

Sve je to kazano s mnogo lijepog osjećaja, jednostavno i neprisiljeno, ta prirodnost i iskrenost najljepša su odlika zbirke. — Pjesnik je najjači u Introitusu, gdje opisuje borbu s nižim dijelom čovjeka, i tamo, gdje iznosi pred Boga radosti i boli svoje i drugih. Nema tu ne znam kako dubokih i novih misli, ali srdačna pobožnost, izražena pjesničkim jezikom s mnogo lijepih slika, te iskreni osjećaj daju tim pjesmama čar prave poezije. *J. Badalić D. I.*

Lendić I., Angelusi (str. 101), »Marulić«, — Zagreb 1936.

I danas u vrijeme krute realnosti i teške životne borbe nije iščezla vrijednost poezije; danas je nasuprot trebamo više nego ikada, da nas digne iz ubitačne svakidašnjosti u sfere višeg života i osjećanja i pruži nam barem za čas malo radosti i utjehe. Ovu potrebu osjećaju mnogi, te se doista i javljaju zbirke pjesama u dosta velikom broju. Nedavno izađe evo i jedna knjiga mladog ali već poznatog pjesnika Ive Lendića s naslovom Angelusi. U toj zbirci ima tako mnogo lijepa i plemenita, da je doista vrijedno pročitati je.

U glavnom se tri misli i osjećaja vraćaju neprestano u pjesmama: osamljenost, bolest i život s Bogom u predanju njegovoj volji. Pjesnik se osjeća sam, daleko od rodnog mjesta, svoje nezaboravne Janjine, poznatih ljudi i drage majke, nema nikoga, tko bi ga volio kao ona — ali osobito ga je, čini se, bolest usamila i pripravila mu duge dane i teške noći samotnika. Prikovan na krevet u bolnici osjeća se sam kao u zatvoru, »izgara bolestan« »u crnoj vatri ognjice«, a »tko sluti, kako je meni samome«. No ta zlokobna bolest donijela mu je i mnogo dobra. Naučila ga je »otkrivati nove ljepote«, ona ga je »produhovila«, nju je pače zavolio i mnogo od nje očekuje, te u velikom paradoksu kaže, da »sve ljudsko može biti uzaludno, samo ne bol«. Dakako, osjeti on i kako često bespomoćnost, jad i krutost bolesničkog života, te u najrazličitijim varijantama motri i opisuje taj svoj život bolesnika u sanatoriju u Kraljevici, odakle piše povjerljiva pisma svojim dragima, odakle ćuti dah proljeća i prati bijele galebove i sav život svog mora. Još jedno blago donijela mu je bolest. Otkrila mu je novi i dosad nepoznati život s Bogom, naučila ga pregaranju i žrtvi i pripravila česte jutarnje božanske pohode i s njima obilje neiskazanih utjeha. Te mnoge i dublje religiozne misli i osjećaji daju možda glavni ton čitavoj zbirci.

Kako se vidi, te pjesme nisu prazne, nego nasuprot ima u njima mnogo snage, mnogo lijepih i originalnih misli, te je Lendić u plejadi mladih naših pjesnika, čini se, najsnažniji. U njeg je bez sumnje veliki talenat, posjeduje uvelike ono bitno za poeziju: osjećaj i misao; on je mnogo toga snažno zahvatio i duboko u srcu proživio, pa ipak nema razmjerno mnogo pjesama, koje bi bile potpuna umjetnina, koje bi onako snažno dirnule srce i proizvele nepomućeni pjesnički doživljaj. Čitaš pjesmu, imaš osjećaj: lijepo je to, lijepo, ali još uvijek očekuješ ono glavno, što treba da dođe; dočitaš i do konca, ali češće ostaneš nezadovoljen, nešto manjka, onaj krasni materijal, kao da nije sasvim izrađen, nego skinut tek s površine duše, te daje dojam improvizacije (osobito pisma na koncu zbirke); pjesnik kao da nije imao, možda radi fizičke slabosti, snage, da tim doživljajima dade j e d n u jaku misao, koja bi vezala i prožimala čitavu pjesničku tvorevinu. Stoga gdjekoja pjesma ne djeluje potpuno, čini se nešto obično i svakidanje. Rekao

bih, da je tome kriv i vanjski oblik pjesama: stih je ponajčešće predug, ne osjeća se u njem uvijek dosta ritma ni muzike ni drugih vanjskih pomagala, koja se oduvijek radi prirodnih zakona sviđaju i pridonose mnogo, da se u srcu lakše pobudi ono nešto neiskazano, što se zove pjesnički doživljaj. — Istina, odlika je tih pjesama, da je u njima sve prirodno, nenamješteno, iskreno onako, kako je pjesnik doživljavao. No radeći i prerađujući ne mora nastati ništa umjetno, neiskreno, jer i sam pjesnik to iznova i dublje proživljuje, te daje snagu i formu, da djeluje jače i neodoljivije na druge — inače može biti jako lijep osjećaj i doživljaj u duši pjesnikovoj, ali ako nije izrađeno i dotjerano do potpune umjetnine, ne će moći djelovati na druge.

Tako se eto općenito doimlje ova zbirka s mnogo snažnih osjećaja i jakih misli. A ima u njoj doista lijepih i sasvim uspjelih pjesama. Kako je ganutljiva na pr. »Slijepo dijete grli majku«, onda balada »Zaplivala je na daleki put« ili jedina ljubavna u kratkom i lakom stilu »Krtolič grožđa«. »Težakova večer« vrlo je lijepa i bolna. U više pjesama ima mnogo socijalnog osjećaja, i kako je god pjesnik pun optimizma i srčanosti, kad pjeva svoju tešku bol i nevolju, tako je pun razumijevanja i samilosti prema boli i muci bližnjega (na pr. »Molitva za san teškog bolesnika«). Svoju bolest i samoću krasno crta u »Bolničkom notturnu u Kraljevici« te »Vjetrovi prolaze noću nad bolnicom«.

I tako još mnogo njih. U svakoj ima nešto lijepo i jako, prije svega snažnih i netraženih misli, što odaju lijepu dušu, koja nastoji i u patnji i boli oko vrednota duševnog života, kojoj je sućut s bratom znanim i neznanim utjeha, a općenje s Bogom realnost i potreba i nada u osamljenosti i boli. Eto, jaka i plemenita misao popraćena lijepim osjećajem, to je odlika ove zbirke, to čini Lendića snažnim i ponajboljim našim pjesnikom. *J. Badalić D. I.*

Despréaux Elise: Trois ans chez les tsars rouges (pag. 245), Editions Spes, 17 rue Soufflot, Paris V. —

Spisateljica je vodila tečajeve francuskog jezika, što ih je prirédilo društvo »Mission laique française« u Moskvi. Uvjerivši se, da se svako daljnje djelovanje protivi njenoj savjesti, ona je nakon tri godine morala otići. Bila je već prije rata u Rusiji. Opisuje vjerno nove društvene prilike, poređujući ih s prijašnjima. Jer ne taji velike mane za vrijeme carske vlade, to jače djeluje mirno prikazivanje činjenica sadašnjosti. Ženskom tankoćutnošću srca ona intuitivno shvaća pojave i dolazi do neposrednih zaključaka. Osobito je zanimljivo poglavlje o Komesarijatu prosvjete. Brojna opažanja o društvenim, kulturnim i religijskim pitanjima mogu poslužiti kao pouzdana podloga svima, koji pišu ili drže predavanja o Rusiji. Tu nema općenitih fraza, nego se vidi život kakav jest. Gdjekoja su mjesta doduše već zastarjela, ali ipak je knjiga od trajne vrijednosti. W.

Rabeau G., professeur aux Facultés Catholiques de Lille, *Dieu — son existence et sa Providence.* (196 str.), 56-e volume de la Bibliothèque Catholique des Sciences religieuses, Bloud et Gay — Paris 1933.

Razloživši u I. pogl. ideju o Bogu govori pisac u II. pogl. o postanku ideje o Bogu kod raznih primitivnih naroda i zaključuje, da se promatranjem primitivne religije očituje, kako je vjera u Boga prirođeno djelovanje ljudskog umovanja, kad ono nije pokvareno težnjom za nasladama i iluzijama egoistične mašte. Već ovo proučavanje samo za se — koje bismo mogli nazvati tradicionalnim etnološkim dokazom, a Rabeau ga zove sociološkim — bilo bi prema Rabeau-u dovoljno jak

dokaz za opstanak Božji (str. 65.). Slijede zatim mnogobrojni dokazi: iz religioznog iskustva, mističnog iskustva, moralnog života i dr., a napokon pet tradicionalnih metafizičkih argumenata. Da li su tri-četiri stranice, što ih pisac poklanja pojedinim od ovih posljednjih dokaza zaista dovoljne za tako važan i toliko napadan predmet, o tom bi se moglo sumnjati i raspravljati. Dolazi nadalje rasprava o uvjetima za spoznaju Boga, o naravi Božjoj, o svojstvima Božjim, o stvorenju svijeta. Tumačeći odnos svijeta prema Bogu i obratno drži se općenitog mišljenja, da je ovaj posljednji samo relatio logica (str. 183.), no zadovoljava se vrlo oskudnim obrazloženjem. U pitanju, da li je apsolutno moguća creatio ab aeterno, Rabeau drži, da sama logika i matematika ne mogu oboriti hipoteze o vječnosti svijeta, ako im se ne pridruži kršćanska filozofija.

Glavni naslov knjige obećaje ako ne baš trećinu, a ono svakako znatan dio knjige, koji bi raspravljao o Providnosti Božjoj. Međutim u naslovima poglavlja i odlomaka u Kazalu uzalud ćemo tražiti riječ: Providnost. O njoj se govori zapravo samo na strani 177., koja je završetak članka o svojstvima Božjim.

Među djelima, kojima se je pisac poslužio, treba napose spomenuti razna stručna djela P. Schmidt-a, pa knjiga može poslužiti za neku barem orijentaciju o predmetu. *B.*

Schreiber Emile, Comment on vit en U. R. S. S.? (pag. 232), Librairie Plon, 8 rue Garancière, Paris —

Djelo se odlikuje doduše velikom reporterskom spretnošću, ali ipak blistava vanjština ne može mjestimice da prikrije površnost, jer je pisano na temelju opažanja za ono nekoliko tjedana, što je pisac boravio na putovanju u zemlji, a da nije poznavao jezika. Zanimljivo je čitati, kako na kolodvorima dočekuju turiste ljepušaste i elegantno po pariskom obučene »tumačice«, pod kojih »stručnim vodstvom« razgledavaju grad i njegove zanimljivosti. U luksuzno uređenim prostorijama hotela za strance atmosfera je posve »kapitalistička«, čak i posluga u »lakajskoj livreji«. Ima inače brojne zgodice putovanja od Moskve preko Nižnji-Novgoroda u Batum na Crnom Moru, a onda krimskom rivijerom u Odesu te preko Šepetovska natrag. **W.**

BIBLIOGRAFIJA

a) Neprijekorne:

Bahita, Družba sv. Petra Klavera, Zagreb 1936.
Božović, Crna Gora i patentirani istoričari (ćiril.), Subotica 1936.
Brečko, Josip, život i rad, Osijek 1936.
Dukić, Naš domaći glas, Zagreb.
Enciklika Pija XI. o katoličkom svećenstvu, Sarajevo 1936.
Esih, Poznavanje kože, Zagreb 1936. Stručni priručnik za majstorske i pomoćničke ispite.
Euharistijski kongres u Doboju od 18. VI. do 21. VI. 1936.
Fajgelj, Merenje prolaznih otpora zemljovodnih elektroda, Dubrovnik 1936.
Felicinović, Svijetlo mladosti II. dio, Zagreb 1936.
Felicinović-Grgić, Naš put I. dio, Zagreb 1936.
Ferster, Samosavlađivanje (ćiril.), Beograd.

Fränkel, Herzl, Beograd-Zagreb 1936. Osnivač cionizma prikazuje se, ali bez zagrižljivosti prema katolicizmu. Tu i tamo ima po koja aluzija na vjersku netrpeljivost u srednjem vijeku.
Gettwart i Vidale, Pilotaže u reči i slici (ćiril.), Zagreb.
Grgurić, Giganti tehnike, Novi Sad 1936.
Horvat, Spomenica na kaptolske obrtne cehove u Zagrebu, Zagreb 1936.
Hren, Najveći prijatelj, Jeron. svijetlo — Zagreb 1936.
Hribar, Naše svilarstvo i industrija svile, Novi Sad 1936.
Ilešić, Maršal Józef Pilsudski, Zagreb 1936.
Ivezić, Nikola Tesla, ponos naše nacije; Donji Miholjac 1936.
Jablanović, Bogomilstvo ili patarenstvo, Mostar 1936. Savremena pitanja sv. 40.
Japunčić, Kratka povijest Like i Krbave, Gospić. — Samo malo nespretno i neispravno stilizirano na str. 11. o crkvenom jeziku.
Jovanović-Petrović-Bokšan, Nikola Tesla i njegova dela (ćiril.), Beograd 1936. U poglavlju »Nikola Tesla kao vaspitni uzor« ima nespretnosti (preduzev si sve što počne i svršiti pa radi tako »i protiv razuma i sreće«).
Kenda, XII. Međunarodni veterinarski kongres u New Yorku, Beograd 1936.
Komunizam i porodica (ćiril.), »Svetlost« — Beograd 1936.
Lugomer, Dokaz bacil. anthracis i precipitinogena u mesu kunića i ovaca cijepljenih vakcinama za jednokratnu vakcinaciju, Križevci 1936.
Lukša s Orsane, Imbarak, Dubrovnik 1936.
Malojčić, Selo i tuberkuloza, Škola narodnog zdravlja, Zagreb 1936.
Mamula, Današnji položaj trgovine. Problemi razdiobe i potrošnje dobara, Osijek 1936.
Manuaova zavjera, Misijska biblioteka br. 2. — Zagreb 1936.

c) Zle:

Marković, Prilozi dijalektičko—materijalističkoj kritici Kantove filozofije (ćiril.), Bgd. 1936. Nesretne filozofije još nesretnija interpretatacija, koja će imponirati osobito onima, koji se u filozofiju ne razumiju.
Markuš, Zbog čega je napadan Goethe u naše doba, Zgb. 1936. Slobodnozidarsko stanovište, iako možda nesvijesno, jer zanimljivo, da pisac veli (str. 3.): »Interesantno je koliko je ta današnja slobodno-zidarska psihologija u biti svojoj slična sredovječnoj inkviziciji«.
Matković, Iz mraka u svijetlo, Zgb. 1936. Cinizam, koji marksistički ide za demoraliziranjem.
Mulalić, Orijent na zapadu. Savremeni kulturni i socijalni problemi muslimana Jugoslavena (ćiril.), Bgd. 1936. Brani islam kao pravu vjeru, poligamiju kao nešto prirodno i daje dojam, da hoće za muslimanski svijet i ono, što je kod evropske civilizacije zapravo bolest.
Nikitin, Sibir (ćiril.), Knjige za svakog, Bgd. 1936. Čini se, da te knjige »za svakog« ne će biti ni za kog, jer im je tendencija marksistička.
Stvaranje savršene lepote, Institute of physical culture — Bgd. Poganski kult tijela s nuditetskim ilustracijama.
Wiesner Ljubo. Spomenica o 50-godišnjici, Zgb. 1936. Kriterij bez morala samo može hvaliti »1000 svjetskih pisaca«, Zoline i Hugo-ove romane (»Les Misérables«).

d) Zakoni i sl.:

Minimalne tarife za odvjetnike od 6. II. 1936., Split. Izdala advokatska komora.
Nedeljković, Istorija baštinske svojine u Novoj Srbiji od kraja 18. veka do 1931. (ćiril.), Beograd 1936.
Orebići i okolica, Orebići. Za turiste.
Postupak za sudove u srpskoj pravoslavnoj crkvi (ćiril.), Sr. Karlovci 1934.
Predlog budžeta rashoda ministarstva prosvete kraljevine Jugoslavije za 1935/36 godinu (ćiril.), Sarajevo 1934.
Predlog budžeta rashoda ministarstva prosvete kraljevine Jugoslavije za 1936/37 godinu (ćiril.), Sarajevo 1935.
Privilegovana agrarna banka A. D. 1935., Beograd 1936.
Spomenica 50-godišnjice 1885—1935. državne stručne škole obrtnoga risanja u Kastvu, Samobor 1936.
Spomenica Vasilija Grčića (ćiril.), Sarajevo 1935.
Stajić, Novosadske biografije iz arhiva novosadskog magistrata (ćiril.), Novi Sad 1936.
Šafařik, Turska hronika janičara Mihajla Konstantinovića s Ostrovice (ćiril.), Banja Luka.

UREDNIŠTVO JE PRIMILO

Akvinac, godišnji almanah dominikanske fil.-teol. mladeži, god. IV. broj 5., Dubrovnik 1936.
Delille Jacques, U. R. S. S. terre d'oppression (32 p.), Spes, Paris 1937.
Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis in pertractandis causis de nullitate matrimoniorum a Sacra Congregatione de disciplina sacramentorum edita (A. A. S. 10. 9. 1936 pagg. 313—372). Epitome cum explicata ad litteram mentione singulorum Codicis Iuris Canonici canonum nec non accuratissimo indice analytico-alphabetico ac tabulis synopticis et brevi commentario de nonnullis articulis cura Johannis Torre S. R. Rotae advocati concinnata et exarata (152 pagg.), M. d'Auria, Neapoli 1937.
Kukolja Stjepan, Obraćenje izabranog naroda, (64 str.), Zagreb 1937.
Korošec, Univ. prof. dr. Viktor: Nekaj misli o načrtu novega zakonskega prava (16 str.), Ljubljana.
Priester und Mission, Jahrbuch des Priester-Missionsbundes, Jg. XX (1936) (192 S.), M. Gladbach — Aachen 1936.
Ušeničnik, dr. A., Socijalne konferencije, preveo Don Mladen Alajbeg sa dodatkom enciklike »Quadragesimo anno« (168 str.), Hrvatska knjižara — Split 1937.
Zimmermann Stjepan, Filozofija i religija II. dio (328 str.), Zagreb 1937.

PORUKA UREDNIŠTVA.

Iz tehničkih razloga ne možemo donijeti članak o životu i radu o. Ruđera Boškovića prije Uskrsa, pa ćemo se na njegov jubilej osvrnuti kasnije.

»ŽIVOT« izlazi 10 puta godišnje na 48 stranica. — Urednik: Karlo Grimm D. I. — Izdavač i vlasnik: Kolegij Družbe Isusove u Zagrebu A. Alfirević D. I. — Tiskara »Glasnika Srca Isusova« A. Alfirević D. I.

ŽIVOT

3

Ožujak 1937 God. XVIII.

SADRŽAJ

ŽIVOT

List za unutrašnju kulturu.
Izlazi mjesečno osim srpnja i kolovoza.

PRETPLATA: 50 Din.
omladini 30 Din.
pojedini broj 5 Din.

UREDNIK: KARLO GRIMM D. I.
Zagreb I/147
Palmotićeva 33

UPRAVA: Zagreb I/147
Palmotićeva 31

Filozofija borbenog ateizma

Tko zna, što je filozofija, mogao bi odmah prigovoriti, da nema smisla, raspravljati o filozofiji ateizma, jer je ova uopće nemoguća. Filozofija je naime sistem istinitih odgovora na najdublja pitanja, koja se tiču čitavog svijeta i čovjeka napose: njegova podrijetla i njegove prirode i njegove svrhe. Na ova pitanja ateizam ne može dati pravog odgovora, nego nužno upada u protuslovlja ili uskraćuje odgovor pozivajući se na svoje neznanje.

Istina je, da je filozofija ateizma u strogom smislu nemoguća. Ipak možemo u nekom širem smislu nazvati ovim časnim imenom i sistem krivih odgovora na ona ista najdublja pitanja. Mogli bismo dakako ovomu imenu uvijek dodati oznaku, kojom se razlikuje od prave filozofije: kriva filozofija ateizma. Ali kad znamo, da je kriva, ne treba toga svaki put izričito spominjati. Možemo priznati i filozofsku tendenciju, ukoliko stavlja najdublja pitanja i daje na njih odgovor, makar kriv. U tom smislu razumijem natpis, koji sam stavio na čelo ove rasprave.

Samo jedno još moram kazati, prije nego pristupim prikazivanju filozofije ateizma; zašto sam dodao pridjev »borbeni« ateizam? Zato, jer barem u teoriji možemo razlikovati dvije vrste ateizma ili možda točnije ateista: jedna se vrsta zadovoljuje time, da ne priznaje Boga i teističke filozofije, a da ne nastoji, kako bi i druge odvratila od Boga. Ove bismo ateiste mogli nazvati »pasivnima« ili »tolerantnima«. Oni izrazuju svoje mišljenje krilaticom »vjera je privatna stvar«, ili riječima Fridrika II. »Jeder soll nach seiner Fasson selig werden — svako neka postigne blaženstvo na svoj način.« Drugoj vrsti ateista pripadaju oni, koji ne samo da sami ne priznaju Boga, nego se i bore protiv onih, koji Ga priznaju, te nastoje, kako bi i njih odvratili od Boga. Jasno je, da ova borbenost može biti vrlo različna: od mirnog raspravljanja i dokazivanja pa do strastvene mržnje, koja ne bira sredstava, samo da uništi sve ono, što podsjeća na Boga. To su borbeni ateisti, a njihova je filozofija borbeni ateizam.

U čemu se sastoji sistem ovog ateizma, to je naše glavno pitanje. U drugom ćemo redu raspravljati o metodi ili o

sredstvima, kojima se borbeni ateizam služi, da uništi vjeru u Boga u pojedincima i u ljudskomu društvu. Nije mi drago govoriti o ateizmu, jer se protivi najljepšoj znanosti, najodličnijemu dijelu filozofije, kako je pravom Aristotel nazvao filozofiju o Bogu. Ali upravo interes ove najuzvišenije filozofije, kaošto i interes kako pojedinaca tako cijeloga ljudskog društva zahtijeva, da priklonimo svoju najveću pažnju i ateizmu i njegovim metodama borbe protiv Boga i svega, što ima ikakav odnos prema Bogu.

SISTEM BORBENOG ATEIZMA

Da prikažemo sistem ateizma što jasnije i preglednije, bit će najbolje, ako nam posluži sistem prave filozofije o Bogu kao uzor. Uzet ćemo ona ista pitanja, koja postavlja ova, i slušat ćemo, što ateista na njih odgovara. Uz to ćemo promatrati, u čemu se sastoji zabluda ateističkog rješavanja problema, i odakle ona dolazi. Razumije se, da bi ovaj prikaz mogao obuhvaćati cijelu veliku knjigu, pa i više knjiga. Ali ovajput idem samo za tim, da dobijemo neki kratki pregled ateističkoga sistema. Nadam se, da mi se ne će zamjeriti, ako se kod ovoga prikaza poslužim onim sistemom, koji sam razvio u svojoj knjizi *»Stvoritelj svijeta, njegova egzistencija i narav i njegov odnos prema svijetu.«**

NAJVAŽNIJI PROBLEM SADAŠNJICE

Za nas, koji priznajemo Boga, najvažnije je pitanje vjera u Boga i njezino provođenje u životu, te smo uvjereni, da bi se tako riješile sve krize, pod kojima stenje ljudsko društvo, osobito naših dana. *Tako je i za borbenog ateista najvažnije pitanje, kako bi uništio vjeru u Boga,* kao da ona najviše smeta, da se ne mogu riješiti krize naših i svih vremena. *Zato borbeni ateizam ništa tako ne progoni, kaošto vjeru u Boga.* Zato najžešće progone svećenike i redovnike i redovnice, pa i one, kojima se svijet divi poradi njihove požrtvovne ljubavi u službi najbijednijih bolesnika i nevoljnika. Zato se crkve nemilosrdno ruše i uništavaju, a ne pretvaraju u zgrade s drugom svrhom, da ne bi možda i onda dozivale Boga u pamet. Zato ateistima nije dovoljno, da službenike Božje jednostavno uništavaju, nego izmišljaju za to najokrutnije muke i najveća poniženja. Sjetimo se samo onih užasnih događaja, koji su se zbili ili se još zbivaju u Španjolskoj, gdje Bogu posvećene osobe, na ne-

* XXIV + 320 strana, Sarajevo 1935, Čemerlina 9.

izrecivo sramotan način najprije muče, a onda ih na najokrutniji način ubijaju. Na žalost mnoge novine šute o tim zločinstvima, za koje nije dovoljan izraz zvjerstvo, jer zvijeri ništa slična ne počinjaju, niti ikada svoje žrtve podvrgavaju sramotnim mukama i poniženjima. Upravo ova đavolska mržnja najjasnije pokazuje, što ateizam sudi o problemu Božjem; i za njega je ovaj problem najvažniji od svih; i za njega je Bog najveće biće, koje nužno svraća na sebe i njegovu pozornost; i za ateizam je Bog osobno biće, jer samo prema osobnom biću moguće je neprijateljstvo. *Tako se dakle mi slažemo s ateistima u tom, da je Bog ono biće, kojega ne možemo ignorirati. Ali neizmjerno žalosna je razlika u tom, što mi Boga priznajemo kao ono Biće, od kojega se jedinoga možemo i moramo nadati rješenju svih kriza; a ateizam mrzi na Boga, kao da je On glavna zapreka na putu k sreći. S užasom se pitamo, zašto ateizam tako strastveno niječe Boga, a ujedno Ga tako mrzi, te ne može podnijeti ništa, što ga podsjeća na Boga?* Kad bi se ateizam ograničio na samo nijekanje Božje egzistencije, lakše bismo mogli naći neki razlog kao ispriku; mogli bismo pretpostavljati neko neznanje, koje bi nas poticalo na sažaljenje, makar ga i ne mogli ispričati. Ali kako može netko kazati, da Bog ne postoji, pa Ga ipak tako strastveno mrziti i boriti se svim silama protiv Njega i protiv svih onih, koji ne će da budu ateisti, to je činjenica, koja se jedva može protumačiti na temelju nekoga neznanja. Ne možemo ni pomisliti, kako bi se moglo složiti u istoj glavi znanje, da Bog postoji, zajedno sa sumnjom, da bi mogao Bog, Stvoritelj svijeta, biti zapreka sreći svojih stvorenja. Možemo, istina, shvatiti, da Bog može od svojih stvorenja tražiti poslušnost kao uvjet, da im podijeli sreću. Ali, ako stvorenje uskrati Bogu poslušnost, ne može se na Boga tužiti, kao da je Bog kriv, što nije sretno. Bog ne bi bio Bog, kad bi se On morao pokoravati nama, a ne mi Njemu. Zato mora volja dati snagu, da ateista može kazati: »Ne ću da služim!« Ali takva volja svakako nije dobra volja. Volja, koja zapovijeda mržnju protiv Boga, koji je izvor svega, dakle i sve dobrote, ne može biti temelj ili izvor sreće; jer *nema sreće bez mira, a nema mira, gdje vlada mržnja, osobito najstrašnija mržnja, mržnja protiv Boga.*

Zato je prvo, što dovikujemo borbenomu ateizmu: Nemoj se obarati na Boga, kao da je On kriv tvojoj nesreći! Srdi se na samoga sebe, jer si ti sam kriv svojoj nesreći! Ti ne ćeš da se pokoravaš Bogu, ne ćeš da ispuniš onog uvjeta, pod kojim bi ti Bog udijelio žuđenu sreću. Ti zahtijevaš, da

se Bog mora tebi pokoravati, a ne ti Njemu. Ti bi htio biti Bog svoga Stvoritelja, kao da bi On mogao biti tvoje stvorenje. Nemoj se boriti protiv Boga, nego protiv samoga sebe, protiv svoga neznanja i svoje oholosti.

PUT K BOGU

Mi dobro poznamo onaj put, koji nas vodi k Bogu. To je prava filozofija, koja priznaje realnost svijeta i realnost zbivanja, napose apsolutnu valjanost kauzalnog principa. Zato ateizam nada sve zazire od ove filozofije, kao da se po sebi razumije, da je kriva, jer vodi k Bogu; a na mjesto nje prihvaća monizam svake ruke, osobito materijalistički monizam. Radije vjeruju sve apsurdnosti, kojima obiluje materijalistički monizam, negoli da priznaju filozofiju, koja željeznom dosljednošću vodi priznanju Boga, neizmjerno savršenog uzroka i gospodara cijeloga svijeta. Ateizam dakako nastoji, kako bi obrazložio nemogućnost egzistencije Božje ili barem njezinu nespoznatljivost. *Zato zabacuje najenergičnije realizam u noetici i svaku metafiziku u pravom smislu. Ali sva energija nedovoljna je, da nadomjesti slaboću dokaza. A slabi, posve slabi jesu uistinu svi dokazi, koji idu za tim, da obore noetički realizam i mogućnost metafizike.* Čitavim svojim životom, u kojem se očito služe principima realističke noetike i vječite metafizike, odaju, da sami ne slijede svoje filozofije i prema tome da nijesu o njoj uvjereni, nego da im služi samo kao sredstvo u borbi protiv teističkoga svjetovnog nazora.

Zato je od najveće važnosti u našoj borbi protiv ateizma, da dobro poznamo pravu realističku noetiku i onu metafiziku, kojom se služi svaki čovjek, makar i nehotice, makar i misleći, da se služi posve protivnom filozofijom. Tako ćemo bez poteškoće vidjeti protuslovlja, koja se nalaze u samoj nauci ateističkoga sistema, pa i opreku između nauke i života ateista. To je i jedan od razloga, zašto zahtijevamo, da se u školama goji prava filozofija, a ne ona nadrimudrost, koja vodi direktno ili indirektno ateizmu. Zato je najsvetija dužnost onih, koji odgajaju pojedince i čitav narod, da ne dopuste, da se ušulja u odgoj filozofija, koja sadržaje u sebi ateizam ili k njemu vodi. Ne smijemo nikada dopustiti, da itko zakrči put k Bogu naukom ili filozofijom, koja zaslužuje svako ime prije negoli ovo časno ime »filozofija«, jer se protivi najdubljim težnjama i zahtjevima naše ljudske naravi i dobru svakog pojedinca i cijeloga ljudskog društva. Neka nas nitko ne drži tako ludima, da bismo htjeli zamijeniti

svoju divnu filozofiju za plitki materijalistički ili kakav drugi monizam. Ako naša filozofija dosljedno vodi priznavanju Boga, Stvoritelja čitavoga svijeta, ne ćemo za ljubav ateizma zabaciti dosljednost i poreći svoje principe, za koje smo uvjereni da su istiniti, jer su ili neposredno evidentni ili iz evidentnih premisa izvedeni. To je naš odgovor na drugu točku ateističkog sistema.

PODRIJETLO SVIJETA

Ovo je pitanje tako važno, te ateizam ne može šutke prijeći preko njega. *Samo su dva odgovora moguća: ili je svijet stvoren ili nije stvoren, jer bi inače morao priznati Stvoritelja.* Ali kako su bijedni razlozi, na koje se pozivaju! Kažu naime, da je svijet vječan, pa iz toga izvode, da nije stvoren. Ali varaju se, kada pretpostavljaju da pitanje, da li je svijet stvoren, znači isto, što i pitanje, da li je svijet vremenit, kao da pojmu stvorenoga bića pripada, da ima početak, i kao da stvaranje ne može postojati od vijeka. Nije bolji ni drugi razlog, koji se navodi kao dokaz, da svijet nije stvoren: kažu naime, da je svijet sastavljen od atoma i elektrona i drugih čestica, pa iz toga zaključuju, da svijet nije stvoren. Čudnovato je, što ne vide, da ostaje pitanje, odakle su one čestice i tko od njih sastavlja svijet. Istotako krivo misle, da su učinili Stvoritelja suvišnim, ako kažu i dokazuju, da se svijet razvio iz nediferenciranih početaka. I kod ove pretpostavke ostaje pitanje, odakle je ono, što se razvilo. Uzalud ateizam nastoji, kako bi podrijetlo svijeta protumačio bez Stvoritelja. Zato i ovu temeljnu točku ateizma otklanjamo kao neopravdan zahtjev, da slijepo prihvaćamo njegovu nauku, obzirom na to najvažnije pitanje, naime da li postoji Bog-Stvoritelj svijeta. Iz toga opet slijedi, da je u našoj borbi protiv ateizma od najveće važnosti što bolje poznavanje dokaza za egzistenciju Stvoritelja svijeta. Tako ćemo i najlakše prosuditi, kako su labavi dokazi, koje ateizam iznosi za svoje nijekanje Božje egzistenstencije.

UPRAVA SVIJETA

Tko priznaje Stvoritelja svijeta, zna, da je Stvoritelj Kralj i Otac čitavoga svijeta, i da On upravlja svijetom s neizmjernom mudrošću i ljubavlju i jakošću. Zato priznanje Providnosti Božje nužno ide u teizam. Ateizam ne može mimoići pitanja, koji je razlog svega zbivanja u svijetu, osobito onoga, za koje se svakomu na prvi pogled čini da

netko njime upravlja prema svrsi i da je dobro za svijet, ako se ona svrha postigne. Budući da ateistički sistem ne pozna Boga-Stvoritelja i neizmjerno mudroga i dobroga i jakoga Upravitelja svijeta, to *ateizmu ne preostaje ništa drugo, nego da na mjesto Božje Providnosti postavlja puki slučaj i neumoljivi slijepi zakon, koji isključuje svaku slobodu.* Pošto je dakle ateizam priznao, da je pitanje, da li postoji Bog, najvažnije, ali se odlučio za negativni odgovor te proglasio neovisnost svijeta o svakom Stvoritelju, dosljedno dodaje svome sistemu i neovisnost svijeta o svakom Upravitelju te postavlja tezu, da je slijepi slučaj zajedno sa slijepom nuždom vječnih nepromjenljivih zakona jedini razlog svega zbivanja u svijetu, i prema tome da je isključena svaka Providnost. Da ova teza slijedi iz prijašnjih, koje je ateizam postavio, to moramo svakako priznati. Ali upravo ova činjenica posebni je dokaz, da su one teze krive, jer iz njih slijedi tako očito kriva nauka. Odviše je naime jasno, da u svijetu ne vlada samo slijepi slučaj ili neumoljivi slijepi zakon, nego da ima sloboda. I sami smo svijesni, da ne radimo sve, što radimo, nužno. Isto opažamo i kod drugih. Pa i prirodni zakoni dopuštaju izuzetke, kako nam svjedoče evidentno dokazana čudesa. Niti možemo pomisliti, da bi nužno jedni bili zli, a drugi dobri, jedni bili progonitelji, a drugi progonjeni, jedni nesretni, a drugi sretni.

Zato *mi protiv ateističke negacije Upravitelja svijeta ističemo neizmjerno mudru i ljubeznu i jaku Providnost Božju.* Ovu nauku dosljedno izvodimo iz činjenice, da je svijet stvoren, i da je Stvoritelj neizmjerno savršen Otac i Kralj čitavoga svijeta. Naše nas uvjerenje napunja pouzdanjem i mirnim veseljem i sred najtežih kušnja u javnom i u privatnom životu, dok za ateizam nema drugoga čuvstva negoli samo žalosna rezignacija u neumoljivu sudbinu. Pa i ona rezignacija za ateistu nije čin slobodne odluke, jer slobode nema, nego je i ona izraz i izljev neke slijepe i neodoljive sile. U teške se neprilike stavlja ateizam, kad niječe egzistenciju neizmjerno mudroga i ljubeznoga i jakoga Upravitelja čitavoga svijeta, a time i egzistenciju Providnosti Božje. Doista ne možemo razumjeti, kako se nalaze ljudi, koji se kraj svih ovih poteškoća oduševljavaju za ateizam.

MORALNI RED

Pošto je ateizam zanijekao Boga, Stvoritelja i Upravitelja svijeta i svaku slobodu, te svako zbivanje pripisao slijepom slučaju i nuždi, moglo bi se činiti, da u

ateističkom sistemu nema mjesta za moralni red. Ali, jer svatko smatra velikom uvredom, ako ga se naziva nemoralnim, zato mora i ateizam naći mjesto za raspravu o moralnom redu, bez kojega nema moralnosti. *I ateizam dakle priznaje, da postoji moralni red. Čitavo je pitanje, u čemu se sastoji ovaj red: Zašto je jedno djelo moralno dobro, a drugo zlo? Zašto je samo moralno dobro djelo dopušteno, a moralno zlo uvijek zabranjeno? Tko nalaže bezuvjetnu dužnost? Ateizmu ne preostaje drugi odgovor negoli t. zv. lajički moral, ako se tako zove svaki moral, koji hoće da bude neovisan o priznavanju Boga.* Očito je, da ovaj lajički moral može biti veoma različan, jer mogu odgovori na netom navedena pitanja biti veoma različiti. Može taj moral biti čisti materijalizam i egoizam, a može biti i na višem stepenu altruizma. To vrijedi za odgovore kao takve, ne obazirući se na njihove daljnje temelje i posljedice. Svakako je velika razlika između onoga, koji kaže, da je dobro neko djelo zato, jer služi materijalnomu ili životinjskom uživanju, i onoga, koji veli, da je djelo zato dobro, jer je korisno ljudskomu društvu te povisuje sreću ili kulturu; zato da su i žrtve dobre i nužne. Samo je pitanje, zašto bi svatko morao prihvatiti ovaj odgovor, i u čemu se sastoji dužnost, i odakle njezina bezuvjetna moć. Ovo su za svaki ateizam nerješive zagonetke. *Zapravo ateizam mora zabaciti svaki moralni red, jer zabacuje svaku slobodu, a bez ove nema moralnosti i nemoralnosti, kaošto nitko ne* govori o moralnom redu kod životinja i bilina i kod ruda i drugih anorganskih tjelesa. Svakomu je naime jasno, da *nema moralnoga reda, gdje nema dužnosti, i da nema dužnosti, gdje nema slobode; a ateizam ne samo kod životinja i bilina i u anorganskom svijetu, nego ni kod čovjeka ne priznaje slobode.*

Ako dakle ateizam u svom sistemu govori o moralnoj dobroti ili zloći, o dužnosti ili moralnoj obvezi, o kazni za prestupak i o nagradi za dobra djela ili žrtve, onda upada u očito protuslovlje. To je opet jedan nov dokaz, da je ateizam zabluda, koja lišava čovjeka najdragocjenijih dobara, e ga izjednačuje sa životinjom ili ga snizuje i ispod životinje, jer životinji nitko ne pripisuje nemoralnosti, nego samo čovjeku.

PRAVNI POREDAK

I o pravnom poretku ima govora u ateističkom sistemu, i priznaje se, da postoji pravo i da je pravni poredak nuždan za opstanak ljudskoga društva. Ali

ateizam ne može označiti izvora dužnosti, bez koje nema prava. Pravni poredak, koji ne poznaje dužnosti, ne zaslužuje svoga imena. Ne možemo ni pomisliti prava, koje nije skopčano s bilo kakvom dužnošću. Pravni poredak jamačno nije isto što i fizički poredak. Inače bismo morali govoriti o pravnom poretku i kod životinja i kod bilina i kod anorganskih bića, što je ipak nečuveno. Gdje nema dužnosi, tamo vlada samo sila; tamo ima uvijek jači pravo; tamo ima svatko toliko prava, koliko može silom provesti svoju volju. Zato ateizam ne može dati nikakve pravne zaštite slabijemu i manjemu niti može osuditi nasilja. *Prema ateizmu ima uvijek napokon pravo onaj, koji je pobijedio.* Pod ateističkom vlašću nitko se ne smije tužiti, da mu se čini nepravda, jer jači uopće ne može činiti nepravde, makar i htio, slabiji ne može imati pravo, baš zato, jer je slabiji, pa stoga ne može provesti svoje volje protiv jačega. Zato ostaje slabijemu samo želja i nada, da će osiliti i postati jači od svoga dosadašnjega tlačitelja. Jačemu opet uvijek ostaje strah, da ne bi možda oslabio i podlegao u borbi protiv svoga dosadašnjega podanika. Prema ateizmu ne može biti zabranjeno niti slabijemu, da svakim sredstvom nastoji, kako bi postao jači od svoga tlačitelja; a istotako dopušta se jačemu, da svim sredstvima čuva svoju nadmoć. *Ateistički pravni poredak ne pozna nemoralnih, nego samo loših, nesposobnih sredstava, koja ne mogu osigurati pobjede u borbi.* Žalosna je to slika ateističkoga prava, ali nažalost vjerna. Kad bismo samo mogli zatvoriti oči, da je ne bismo vidjeli! Ali bolje je, da je vidimo, da se tako možemo baciti u borbu protiv ateističkog shvaćanja pravnog poretka.

Najbolji i najuspješniji će način naše borbe protiv ateističke pravne filozofije biti taj, da što jasnije pokazujemo i prikazujemo protuslovlja, koja ona u sebi sadržaje, i najstrašnije posljedice, koje uništavaju svaki pravni poredak. Neka promatra najstrašnije ropstvo, koje se osniva na ateističkoj pravnoj filozofiji, tko želi prosuditi, koja je filozofija bolja, teistička ili ateistička. Izbor jamačno ne će biti težak.

SMISAO KULTURE

Ateizam zapravo ne može govoriti o kulturi, jer čovjeka izjednačuje sa životinjom, a životinjama nitko ne pripisuje kulture. Ali budući da ljudi toliko drže do kulture i njome se ponose, ne usuđuje se dakako ateizam zanijekati vrijednost njezinu. I on je uzvisuje i preporučuje kao najveću i najuzvišeniju i najnužniju zadaću našega ži-

vota. I ateizam shvaća kao veliku uvredu, ako ga se smatra protivnikom kulture. Ali što riječima izjavljuje, to djelima poriče. *Što on drži do kulture, to pokazuju ruševine najdivnijih kulturnih spomenika, građevina i umjetniana, koje su bile ponos cijelih naroda kroz dugi niz stoljeća. Očito je, da vole, neka propadne kultura, samo neka se provede ateizam.* Ne samo da ne odustaju od rata, kad vide, da će rat nanijeti neizmjernu štetu kulturnom životu te narod baciti natrag u barbrbastvo. Ne uništavaju u ratu samo to, što se ne može sačuvati u bojnom metežu, jer se ne može odvojiti od onoga, na što se nužno navaljuje, nego se uništava sve, što ima ikoju vrijednost, od straha ili mržnje, da ne bi ostalo i svjedočilo o vremenima nekadašnje kulture. Isto rade i bez rata. Sjetimo se samo onih bezbrojnih crkava, koje su porušene sred mira samo zato, da ih više ne bude, i da više ne bude uspomene na prijašnja vremena, kad ateizam još nije vladao. Kaošto se ateizam ne žaca uništavati crkava, tako se ne ustručava zatirati ni drugih kulturnih spomenika, kulturnih tečevina, bez ikakve nužde, iz same mržnje. Sjetimo se samo neprocjenljivo dragocjenih biblioteka, koje su uništene samo zato, da ih nestane. Doista užasnu razornu silu i tendenciju pokazuje ateizam. Njegovoj mržnji protiv svega, što sjeća na Boga, nikakva žrtva nije odviše velika. Neka sve propadne, samo neka se izbriše svaka uspomena na Boga.

Moramo priznati, da ateizam dosljedno mrzi na kulturu i da je uništava, kao da je nedostojna svoje egzistencije. *Prema ateizmu kultura nema nikakva smisla.* Ona je samo nerješiva zagonetka. Promatra li je s kojegod strane, ateizam ostaje bez odgovora. Niti može odgovoriti na pitanje, odakle je čovjek i odakle njegova stvaralačka snaga, jer od Boga nije, budući da Ga prema ateizmu nema; a sam opet ne može biti od sebe, jer ne može sam biti Bog. Istotako nema odgovora na pitanje, kamo vodi kultura, koja je njezina svrha. Sama sebi ne može biti svrha, jer je uvijek nešto ograničeno, što napreduje, pa i pada od vremena do vremena. A ono, što dobiva i gubi, ne može biti samo od sebe, neovisno. Zato ne može biti samo poradi sebe, ne može biti sama svoja svrha. Ateizam ne može označiti nikakva pravog uzvišenog smisla kulture. Njezina se vrijednost sastoji samo u tom, da odgovara svakidašnjim potrebama za jelom i pilom i uživanjem i održavanjem vlasti nad potlačenima. Zato je dakako može rušiti bez ikakva milosrđa. Ali i to je dokaz, da ateizam, koji vodi takvoj mržnji protiv kulture, koji lišava narode kulturnih dobara, što su ih stvorila stoljeća najpožrtvovnijeg

i najumnijeg rada, kojima su se ponosili najbolji sinovi naroda, *ne može biti ispravna nauka.* Istina oslobađa, a ateizam ubija.

Zato u borbi protiv ateizma treba da ističemo i antikulturno divljaštvo ove filozofije, i prazninu, koju ona ostavlja u srcu svakoga kulturnoga radnika, jer njegovu nastojanju oduzima svaki smisao, pa tako i svaki polet i svako zadovoljstvo. Kolika je razlika između ateističke i naše filozofije kulture! Prema našoj filozofiji kultura ima najuzvišeniji smisao, jer čovjeka čini sličnim Bogu, premda ne Bogom; a prema ateističkoj filozofiji kultura ima da zadovolji samo naše najniže instinkte, koji nijesu bolji od životinjskih. Pače gori su od njih, jer čovjek svojom kulturom može više zla učiniti, nego sve životinje zajedno. Tako nam se ukazuje kultura u krvavom svijetlu ateizma kao nešto odvratno i štetno, dok jê svijetlo naše prave filozofije obasjava sjajem nebeskih visina. Zato najodlučnije otklanjamo i ovu točku ateističkoga sistema, koja se odnosi na život ljudski na zemlji, ukoliko se očituje u našoj kulturi. Ako ateistički sistem lišava kulturu svakog uzvišenog smisla, onda mi to jače ističemo njezino dostojanstvo i božansku njezinu zadaću, koja se sastoji u tom, da na neki način spaja zemlju s nebom, čovjeka vodi sve to većoj sličnosti sa Stvoriteljem već na ovom svijetu, u ovom prolaznom životu.

ČEZNUĆE NAŠEGA SRCA

Za čim ide sve naše čeznuće, to nam svjedoči naša svijest. Ništa nas drugo ne može potpunoma zadovoljiti, nego samo neizmjerno velika istina i dobrota, koja je samo Bog. Niti nas može zadovoljiti kakvogod posjedovanje Boga, nego samo blaženo gledanje, iz kojega slijedi neizreciva ljubav; blaženstvo, koje se ne će nikada svršiti. Ali budući da se naš zemaljski život svršava ovdje na zemlji, zato mora biti posmrtni, prekogrobni život, gdje će se ispuniti čeznuće našega srca, barem ako smo to zaslužili u ovome životu. To je neizmjerno utješna nauka naše prave filozofije, koja priznaje Boga.

U ateističkom sistemu nema nikakve utjehe, da bi se moglo ikada ispuniti čeznuće našega srca. Ovoga čeznuća ne možemo izbrisati iz našega srca. Ne preostaje nam dakle ništa drugo, nego samo neizmjerno tužna resignacija, kakvu moraju imati prokletnici u paklu. Da se na ovom svijetu, u ovom prolaznom životu, naše čeznuće ne može ispuniti, to je dakako odviše jasno. Neizmjerno više tražimo, negoli posti-

zavaju i »najsretniji« među ljudima. Pa i ono, što smo stekli dugim i mučnim nastojanjem, sa strahom posjedujemo i čuvamo, da ne bismo opet izgubili. Sa svim tim ipak znademo, da ćemo sve morati izgubiti, ako ne prije, barem kad se svrši naš život. Ako ateizam nema za nas nikakve utjehe u našem zemaljskom životu, onda još manje poslije smrti, jer posmrtnoga života ateizam ne pozna. Zato je prema ateizmu ovaj zemaljski život jedini, koji imamo i možemo imati. Pa ipak ateističke vlasti tako lako i brzo lišavaju ljude njihova jedinoga života ne samo u ratu, nego i bez rata, jednostavnim progonstvom nepoćudnih elemenata, a u prvom redu onih, koji ne će da budu ateisti. Napose kršćane, katolike ateističke vlasti svagdje krvavo progone, jer je katolička vjera najoprečnija ateizmu. Zato *pripada sistemu ateističke filozofije, da se bori svim sredstvima, ne izuzimajući niti krvavoga progonstva, protiv svih pripadnika teističkoga mišljenja, a osobito protiv katoličke Crkve.*

U borbi protiv ateizma treba da što snažnije ističemo s obzirom na ovu točku ateističkog sistema, da se njihova nauka protivi neizbrisivim težnjama ljudske naravi. Ove su težnje temelj svih drugih, ona pokretna sila, koja čovjeka goni neodoljivom snagom kod svega njegova nastojanja. Čeznuće za neizmjernom, vječno trajnom srećom sadržaj je svih naših želja. Zato mora biti i jest moguća. Budući da na ovom svijetu, u ovom životu, koji se svršava prije ili kasnije smrću, ona neizmjerna sreća, blaženstvo, nije moguće, zato mora biti posmrtni život, u kojem mora biti moguće postići blaženstvo, barem ako smo u ovom životu ispunili uvjete, koji su zato nužni. A uvjet, da doista postignemo vječno blaženstvo, mora svakako biti život na ovom svijetu, ne kakavgod, nego takav, da bude dostojna priprava na vječno blaženstvo. Zato ima naš zemaljski život veliku vrijednost. Zato ga ne smijemo prekinuti niti sami svojevoljno kao samoubojice niti smijemo dopustiti svojevoljno da nas drugi liši života. Zato je i najstrašnije zločinstvo, neopravdano, bez vlasti dobivene od Boga, nekoga lišiti života. *Da ovo isto uvjerenje živi i u dubini srca ateista, to nam jasno svjedoči cijeli njihov život:* I oni se boje smrti; i oni nijesu nikada zadovoljni s onim, što imaju, nego bi uvijek htjeli imati više; i oni sa strahom opažaju, kako polagano, a katkada i nenadano, najednom gube sve, što imaju; i oni vide, da na ovom svijetu nema za njih istinite, potpune sreće, nego samo nada i borba; i oni bi željeli pravo vječno blaženstvo, kad bi bilo moguće; samo uviđaju, da je vječno blaženstvo nemoguće,

ako nema Boga i besmrtne duše, a ovo dvoje niječu kao ateisti. Ateista ne zadovoljava se nirvanom, kad se radi o njemu samom; drugima prepušta nirvanu, a sebi želi pravu, vječnu sreću.

Kaošto u čitavom sistemu, tako i u nauci o sreći u vječnom životu i neizmjernom blaženstvu ateizam sadržaje u sebi čitav niz najvećih nemogućnosti i protivurječja u ljudskom životu. *Opreka između onoga, što ateisti naučavaju, i onoga, što rade, odviše je velika, te se ne može sakriti nikakvim lijepim riječima.* Riječima poriču istinu, a djelima priznaju, da je poznaju, samo da se ne će da prema njoj ravnaju.

Promatrajući čitav sistem ateizma moramo priznati, da dosljedno izvodi i provodi svoju negaciju našega protivnoga teističkoga sistema. Ali iz ove dosljednosti ne slijedi pravo jedinstvo. Kaošto mržnja, tako i negacija samo prividno ujedinjuje, a uistinu razdvaja. Samo afirmacija, ljubav ujedinjuje. Ljubav stvara, a mržnja razara. Kad je ljubav izvela svoje djelo, onda je nešto stvoreno; kad je mržnja provela svoju osnovu, onda je nešto uništeno. Zato je neizmjerna razlika između jedinstva našega teističkog sistema i onoga, koji se zove sistem ateizma. Naš sistem sav je pozitivan, a sistem ateizma sav je negativan.

Teizam nosi na sebi biljege Stvoritelja, koji je neizmmjerna ljubav i dobrota. Ateizam čitavim svojim biće pokazuje, da je njegovo podrijetlo mržnja protiv Boga i svega onoga, što potječe od Boga. *Teizam je filozofija o Stvoritelju, ateizam je filozofija o razoritelju.*

Samo sam u glavnim crtama prikazao sistem borbenog ateizma. Već nam ove omogućuju razumijevanje onoga, što vidimo da se zbiva oko nas. Kod ovoga sam prikaza imao pred očima samo nauku ateizma, njegovu vjeru, ako smijem tako kazati.

Preostaje nam drugo pitanje : Kojim se sredstvima i kojom metodom služi, da zavlada i pojedincima i ljudskim društvu, pa da tako istrijebi sa zemlje vjeru u Boga. Ali o tome drugi put.

Fr. Šanc D. I.

O. Petar Skarga D. I.

(1536. — 1612.)

Svoju tešku i odgovornu službu vršio je o. Skarga pune 24 godine, t. j. gotovo sve do svoje smrti god. 1612. Bez laskanja, a s taktom i dostojanstvom i pravom apostolskom smionošću naviještao je on pred kraljem i pred velikašima kršćanske istine. Kralja je opominjao, da kroji pravdu i štiti slobode zemlje. Velikaše je odvraćao od neobuzdane slobode, koja bi mogla potkopati kraljev ugled, a domovinu baciti u propast. Savremenik Skargin o. Wielewicki piše o njegovoj djelatnosti na dvoru u dragocjenom svom djelu »Historicum diarium domus professae S. J. ad S. Barbaram Cracoviae ab an. 1579 usque ad an. 1639« ovako:

»Tako je upravljao mladoga kralja, da se nikad nije čulo o njemu ništa zla niti kod podanika niti kod stranih. Usađivao je u kraljevo srce vrlo veliku ljubav prema vjeri. Osamnaest je puta državni sabor, kako sam bilježi u svojem dnevniku, poučavao svojim govorima te se sa žarom i uspjehom obarao na krivovjerja, raskole, bezbožne zakone, makijaveliste, na zagovornike bezbožnog saveza s krivovjercima, na pritješnjavanje sirotinje, na zgrtanje blaga te beskrajna obkradavanja kraljevske blagajne i države... S razboritom slobodom znao je opominjati odličnike kraljevstva.«*

Na svom novom položaju iskazao je Skarga goleme usluge crkvi i domovini. Kad se god. 1589. Sigismund III. sastao u *Revalu* sa starim i boležljivim svojim ocem Ivanom Švedskim, odlučio je poslušati savjet očev, vratiti se u Švedsku i preuzeti tamošnju krunu, a poljsku krunu ostaviti

---

* Regis juventutem ita dirigebat, ut nullus unquam rumor mali exempli vel apud subditos vel apud externos auditus fuerit. Imbuebat cor regis maximo fidei amore. Decem et octo Generalia Regni Comitia, quae ipsemet in suo Diario annotavit, contionibus suis instruebat, contra haereses, shismata, leges impias, Machiavellistas, contra promoventes impiam cum haereticis confederationem, contra oppressionem pauperum, contra peculatum ac infinita Regii fisci et Reipublicae furta ferventer et efficaciter invehebatur, maximo fructu . . . Prudenti libertate magnos in Republica viros saepe reprehendebat« (III. 78. ss.).

austrijskom nadvojvodi Ernestu. Poljski velikaši nastojali su ga odgovoriti od tog nauma, no uzalud. Tek Skargi pođe za rukom, da ga od toga odvrati. U prisuću obih kraljeva i kraljevskog dvora izreče tako plamen govor o pogibelji, koja prijeti domovini, da su bili svi ganuti. Stari kralj odustao je od svog nastojanja, a Sigismund ostane u Poljskoj. Time odvrati Skarga od svoje domovine nove trzavice i nemire.

Premda se nije miješao u čisto političke stvari, i premda je od sebe odbijao puzavce, koji su tražili u njega preporuku, da dođu do časti, to je ipak u važnim zgodama, kad se radilo o dobru Crkve i njenim interesima, upotrijebio svoj utjecaj na dvoru. Branio je katolički puk od nasilja krivovjerskih magnata (zvao ih je »królikowie«, mali kraljevi ili »kraljevići«), koji su pozivajući se na »konfederaciju« iz god. 1573. u Varšavi silili puk na svoju krivu vjeru prema onoj: »Cujus regio, eius religio«. Protiv te konfederacije, koja je bila sklopljena protiv volje poljskih biskupa, borio se Skarga polemičkim spisima: »*Proces konfederacijny*« (1595), »*Dyskurs na konfederaciju*«, »*Upomnenie do Ewangelików*« (1592). Nadalje je Skarga s uspjehom radio, da katolici opet zauzmu važnija mjesta u senatu i javnom životu, odakle su bili tijekom vremena istisnuti. Ma da je njegovim utjecajem kralj caeteris paribus davao prednost katolicima, ipak je i disidentima podjeljivao odlične službe kroz sve vrijeme svoga vladanja.

Dok je Skarga s kraljem bio još u Krakovu, izdao je zbirku svojih propovijedi, što ih je držao kroz 33 godine pod naslovom »*Kazania na niedziele i świeta calego roku*« (Propovijedi za nedjelje i svetkovine kroz svu godinu) Krakov 1595. Te su propovijedi pune predivne ljepote jezika i misli. U uvodu toga djela otvara o. Skarga dušu svoju i pjesničkim načinom crta ideje vodilje svoga djelovanja na kraljevskom dvoru: »Oronuo . . . , ostario i osijedio ne ću dugo živjeti. Vrijeme je da pođem u mir. Čeka me komorica u domu ubogih otaca mojih, u koju ću doskora unići sa svom čeljadi svojom, bolestima i tugama . . . Razmišljam, kako ću se pokazati pred Kristom, Gospodom i Bogom svojim, koji me poslao na ovaj svoj posao i koji me . . . svojim talentima snabdio, kad me zapita: Što si učinio za me i koliko si mi prigospodario? A ja, što ću reći, čim ću se iskazati? Sav zastiđen i uplašen reći ću: Gospode, poslao si me na dvor kraljevski, k Sigismundu III. . . . poslao si me na dvor i u senat, k vitezovima i dvorjanicima i podanicima njegovim. Naučavao sam i opominjao svoga gospodara . . . , da upozna Tebe, Boga svoga, koji si ga izdigao i koji si ga postavio za poglavara nad tako brojnim i velikim narodima; da se utvrdi u strahu Tvojemu i u svoj pobožnosti i da u njoj nalazi svoju slast . . . ; da vlada prema Tvojim zakonima, da ne odstupa od pravednosti i stege; da uvijek ima iskrenu ljubav prema podanicima i njihovim pravima i da ne žali nikakova truda i budnosti u brizi za

javno dobro te za obranu Krune, da ostane vazda cijela i neokrnjena; da zavoli imati oko sebe ljude mudre i bogobojazne, te da se služi njihovim savjetom; da se čuva laskavaca; da se ne odaje lijenosti i nasladama; da posvuda postavlja dobre duhovne i svjetovne činovnike; tako da hoda prema zakonu Tvojemu i po Tvojoj božanskoj volji . . . «

»Vršio sam poslanstvo Tvoje, Gospode Spasitelju, i prema savjetu i prema senatu i prema vitezovima . . . i prema dvoru i dvorjanicima njegovim, i na sejmovima i skupštinama: Opominjao sam sve, da vjerno i iskreno ljube obje majke svoje, Crkvu Božju i Domovinu . . . ; da gospoda kraljeve svoje štuju i njima iskazuju poslušnost . . . ; da se ne igraju slobodom svojom i ne privode na se ropstvo tuđih gospodara. Dovikivao sam im, o Gospode, da svoju nevjernost, svoja ubivstva, brakolomstva, lihve, tlačenje podanika, provale i druge opačine svoje zamijene boljim djelima i većom pravdom, te da očiste svoju zemlju, uprljanu krvlju pljačkanjem crkava i ubogih, te tlačenjem podanika; da se okane oholosti, obilja i raskošnosti u svili, vinu i slastima, a bogatstvo svoje da troše na obranu Domovine mile, na uboge i na crkve. Prijetio sam im, kako si naložio, gnjevom Tvojim, propašću, da će ih neprijatelji proždrijeti i opustošiti i da će se kraljevstvo njihovo prenijeti na druge narode . . . Što sam imao činiti, moj Gospode? Ne znam, zašto im već ne pomaže poslanstvo Tvoje i vapaj moj. Do pokore rijetko tko dolazi, lukave ribe, od mreže Tvoje bježeći, ne dadu se uhvatiti. Nema sazrela ploda, malo je utjehe . . . «

Ovako može govoriti, ovako može javno pisati u svojoj domovini samo pravi prorok i učitelj naroda, kako je bio jedan sveti Ilija, Izaija... sv. Krstitelj! Jedan sv. Bazilij, jedan sv. Ambrozije...!

Klasičko ovo djelo, krasno i jako, obraćalo je pukim čitanjem mnoge, pa se kod tog djela dogodilo isto što i kod djela »O jedinstvu Crkve«, da su ga bogati heretici kupovali i palili bojeći se njegove sile i jakosti!

8. RAD ZA SVETO SJEDINJENJE

Još jedno veliko djelo pada u doba, kad je Skarga boravio na dvoru u Krakovu, a to je unija u Brest-Litowsku. Već smo prije opisali, kako je o. Skarga radio ne samo na povratku krivovjeraca u crkvu Kristovu, nego na djelu sjedinjenja pravoslavne Rusije (tako su onda zvali Ukrajinu), kako bi u cijeloj krasnoj domovini bila jedna vjera kao zalog sretne sadašnjosti i sretnije budućnosti. Napisao je čuveno djelo *»O jedinstvu Crkve«*. Kako je knjiga bila posve razgrabljena, priredi Skarga god. 1590. drugo izdanje, koje prikaže kralju Sigismundu III., nastojeći da ga što više oduševi za ovo veliko djelo. Skargino djelo bilo je sjeme, koje je palo na plodno tlo i koje je njegovim nastojanjem donijelo doskora i neočekivani plod.

Unija cijele istočne Crkve s rimskom bila je na papiru sklopljena već god. 1439. Bizantski vladari od straha pred turskom najezdom dali su povod uniji, bogoslovi su ozbiljno shvatili stvar, pa je svečano potpisan akt sjedinjenja. Potpisalo ga 115 latinskih i 33 istočna biskupa. Od posljednjih svi osim Marka Eugenika iz Efeza. Uz Bessariona iz Niceje najviše zasluga za dekret unije stekao je metropolit Izidor iz Kijeva. Nije stoga čudo, da je ideja unije u Ukrajini živjela. Kralj Vladislav Varnenčik želio je živo ustaliti uniju u ruskim zemljama, koje su bile u sklopu poljske države, zato je grko-katoličkoj Crkvi dao ista prava, koja je imala Crkva rimo-katolička. Nažalost kraj dobre volje metropolita Izidora i kraj dobre volje kralja Vladislava, koji je ne dugo poslije fiorentinskog sabora pao kod Varne god. 1444., fiorentinska unija se raspala, poglavito krivnjom Moskve, koja je bila bijesna protivnica unije i koja je u tom pogledu učinila veliku propagandu ne samo kod kuće, nego i među pravoslavnim Malorusima ili Rutenima. No tijekom vremena pridošle su neke okolnosti, koje su ideju sjedinjenja u Ukrajini oživjele. Otkada je skizmatički duh stekao odlučnu premoć u Ukrajini nastupa potpuni pad tamošnje crkve. Palo je ne samo niže svećenstvo nego i više. Bilo je i biskupa i metropolita bez potrebnog znanja, pače i sablažnjiva života. Carigradski patrijari rado su zasizali u Ukrajinu pa su znali guliti biskupe Vjerski život puka bio je uslijed svega toga također na niskom stepenu.

Dalji tok stvari neka nam kazuje sam o. Skarga. U svom listu na generala reda Aquavivu u Rimu u rujnu 1595. piše: »Golema Rusija, koja čini znatni dio poljskoga kraljevstva, već je odavna skizmom odcijepljena od jedinstva s Crkvom rimskom, kako sam pokazao u svom djelu 1577. i ponovno 1590 godine. Carigradski patrijar Jeremija, obilazeći prije nekoliko godina Rusiju, odbio je svojim bezobzirnim postupkom od sebe ruske vladike. Povodom toga dođoše Ćiril Terlecki, vladika iz Lucka, i Hipacij Pociej, vladika iz Vladimira, na dvor kraljevski. Tu su pred kraljem Sigismundom III., pred kardinalom Jurjem Radziwillom, biskupom krakovskim, i Germanikom Malaspinijem, papinskim nuncijem, izjavili svoju spremnost da pristupe k uniji s rimskom Crkvom u ime Mihajla Rahoza, metropolita kijevskoga, i drugih vladika: Mihajla Kopystynskoga iz Przemyszla, Gedeona Balabana iz Lavova, Dionizija Zbirujskoga iz Chelma i Leona Pelczynskoga iz Pinska. Knez Konstantin Ostrogski, vojvoda kijevski i poznati protivnik unije, nastojao je svim silama da ih odvrati od toga nabožnoga koraka, ali je uzalud naprezao svoje sile. Ostalo je kod toga, da dva vladike, Terlecki i Pociej, pođu u Rim, da papi polože homagij (ili poklonstvo) i pristupe uniji. Preporučam ih vruće brizi Vaše Prečasnosti pred Svetom Stolicom.«

Papa Klement VIII. primi ruske vladike vanredno lijepo. Kad se oni vratiše iz Rima sazove kijevski metropolit Mihajlo sinod u Brest-Litowsku, koji je vijećao od 6. do 10. oktobra 1596. Onamo dođu katolički biskupi, kraljevi poslanici i o. Petar Skarga, za koga kaže Pelesz u svom velikom djelu »O povijesti unije« (I. 551) »da imade najviše zasluga za to, što je sklopljena unija«. Pošto su na sjednicama pretresene sve sporne točke, i što je prihvaćen i potpisan akt unije, održala se u crkvi sv. Nikole zahvalna služba Božja, kojom je prigodom odžao o. Skarga zaključnu propovijed o jedinstvu Crkve i koristi polučenog sjedinjenja. Štoviše, Skarga je slijedeće godine izdao vrlo uspjeli historijski opis sabora u djelu »*Synod Brzeski*« (Krakov. 1597.).

Pod kraj svoga života još je jednom o. Skarga istupio kao branitelj unije protiv skizmatika Meletija Smotrzyskog, koji je pod imenom Teofila Orthologa izdao vrlo lijepim jezikom i zanosnom rječitošću pisani spis »Threnos« ili »Lament« protiv unije. Bilo je to god. 1610. Još iste godine napisa Skarga protiv njega knjigu »*Contra Threnos et Lamentationes Theophili Orthologi ad Ruthenos graecae religionis cautela*«. Daroviti i nemirni Meletije Smotrzycki, koji je kod reorganizacije raskolne rutenske crkve iza provedenog sjedinjenja od jeruzalemskog patrijara Teofana god. 1620. imenovan skizmatičkim metropolitom u Polocku, skrivio je svojim buntovnim spisima umorstvo sv. Jozafata Kuncevića, sjedinjenoga nadbiskupa u Polocku (1623). Međutim Smotrzycki se poslije obratio pa je u više spisa branio uniju i umro u krilu rimo-katoličke crkve god. 1633.

Ne dugo pred smrt napisao je o. Skarga još jedno djelo, kojim poziva nesjedinjenu braću u jednu crkvu: »*Wzywanie do jednej wiary*« (Wilno 1611).

9. U NOVOJ PRIJESTOLNICI KRALJEVSTVA

Godine 1596. zbude se jedan važniji događaj u povijesti Poljske. Kralj Sigismund III. Vaza prenese kraljevsku stolicu iz Krakova u Varšavu. Učinio je to zato, da bude što bliže Švedskoj, gdje je god. 1592. poslije očeve smrti naslijedio prijestolje. Budući da je veći dio Švedske bio evangeličke vjeroispovijesti pa je stoga bio nesklon Sigismundu, koji je bio gorljiv katolik, koristio se time njegov stric Karlo, knez sudermanski, pa je odlučio, da ga liši švedske krune. To je urodilo dugim ratom od više desetljeća, u kome su Poljaci ne jedamput iznijeli blistavu pobjedu, ali im od toga nije bilo mnogo koristi, jer ipak nisu mogli naškoditi samoj Švedskoj, koja je ležala iza mora. Od rata, koji je bio izazvan jedino iz dinastičkih interesa, unatoč pobjeda trpjela je samo poljska država.

Skarga je pratio kralja u *Varšavu*, gdje je i u tim teškim prilikama razvio izvanrednu djelatnost: i kao propovjednik u katedrali sv. Ivana Krstitelja i kao govornik za magnate i poslanike varšavskih sejmova. Plod ovoga rada jesu:

»*Kazania sejmowe*« (»Saborski govori«) Krakov 1597., djelo, na koje su Poljaci do danas vanredno ponosni. Ignacij Chrzanowski, profesor Jagelonske univerze u Krakovu, piše o tom djelu 1904.: »Skargini saborski govori najveće su remek-djelo moralno-političkog besjedništva u Poljskoj nemajući sebi ravna nijednog djela u političkom besjedništvu cijelog svijeta, najkrasnije zrcalo Skargino i najljepši spomenik njegove velike duše, njegove žarke ljubavi prema Bogu, katoličkoj Crkvi i Poljskoj, njegova uma.«

Po mnijenju profesora Stanislava Tarnovskoga (u Historiji literature poljske 1912) »Kazania sejmowe, kako su najmoćniji izraz vjekovnih zlih slutnji, tako su najrječitija opomena za Poljsku, što više najmdrija politička nauka, najizrazitije predviđanje njene budućnosti. U svojoj vrsti kao političke i patriotičke propovijedi valjda su jedine u svoj povijesti crkvenog besjedništva, vrhunac Skargine rječitosti, a ujedno vrhunac i sve rječitosti poljske, najjača riječ, što ju je god izrekla ljubav k domovini.«

»Kazanija sejmowe«, kaže artilerijski potpukovnik Kasper Wojnar u svom djelu o Petru Skargi, »najljepši je biser književnosti samostalne Poljske, vrelo najdivnije čistoće, koje je proteklo iz najdubljih skrovišta jednoga od najplemenitijih srdaca, što ih je Poljska rodila, izvor žive i životvorne vode. Do tog vrela s neizrecivom čistoćom moramo svi hitjeti, da ondje spoznamo sve svoje osobne i narodne grijehe i mane, pa da u tom životvornom vrelu operemo duše svoje i zbacimo zloće svoje, te tako preporodimo sami sebe, a u sebi i po sebi da preporodimo i domovinu«.*

Sam Skarga spremio je i drugo izdanje saborskih govora godine 1.600. zajedno s »Propovijedima na nedjelje i svetkovine kroz cijelu godinu« i zajedno s »*Prigodnim govorima*«. Među prigodnim govorima ističu se osobito pogrebni govor prigodom smrti Ane Jagelonske, udove iza Stjepana Batoryja, i govor pri pogrebu Ane Austrijske, prve žene Sigismunda III.

Godine 1600. izdade Skarga još »*Propovijedi o sedam sakramenata*«, koje su kateketskog karaktera, pa su za teologe od velike vrijednosti, to više što se s protestantima baš na tom polju bio najljući boj. Brzo iza toga izdade svoje dragocjene »Pobudke na modlidwy«. U ovom djelu kao i u »Saborskim govorima« Skarga je prorok. Sa strahom i grozom gleda on u budućnost svoga naroda, koji ne mari za opomene, prijetnje i grožnje, pa što dalje sve jače srlja u grijehe i nepravednosti, »radi kojih Gospod Bog prenosi kraljevstva od naroda na narod«. Poljska je nažalost morala dobro iskusiti istinitosti Skarginih proročanstva.

Ma da je Skarga imao na dvoru u Varšavi mnogo briga i neugodnosti, osobito radi ženidbe kralja s Konstancijom

---

* O. Petra Skargu kao govornika pred velmožama i plemstvom na sajmu ovjekovječio je slavni poljski slikar Jan Matejko. Original se nalazi u nacionalnom muzeju krakovskom.

Austrijskom, rođenom sestrom Ane Austrijske, što je urodilo većim nemirima u zemlji, imao je Skarga i vedrih dana. Tako je god. 1600. mogao izreći i izdati triumfalnu propovijed »*Dziekowanie koscielne za zwyciestvo Multánskie*«, t. j. Crkvenu zahvalu za Multansku pobjedu. Moldavska i Vlaška, zvane inače Multane (današnja Rumunjska) bile su lenske poljske zemlje. U ono vrijeme nastojali su turski sultani ustaliti u tim zemljama svoj utjecaj preko moldavskih vladara, koji će biti njima skloni. Zato je Ivan Zamojski poveo dvije vojne ekspedicije u Moldavsku (god. 1595. i 1600.) pa je na moldavski prijestol posadio braću Mohyle kao vazale Poljske.

Poljsko oružje nije slavilo pobjede samo na jugu, nego i na sjeveru. Tamo je veliki hetman litavski, Karol Chodkiewicz s 3.400 vojnika razbio 14.000 vojske sudermanskoga kneza Karla, koje je prisvojio krunu Švedsku, pa htio prisiliti Sigismunda III., da se te krune i protiv svoje volje odreče. Nakon te pobjede kod Kirchholma u Inflantima god. 1605. izreče o. Skarga u Varšavi prekrasan i vatren zahvalni govor »*Poklon Gospodu Bogu od vojska radi pobjede Inflantske nad Karlom, knezom sudermanskim.*«

Istomu slavnomu vojskovođi Chodkiewiczu kao i vojskovođi Žolkiewskomu prikaza Skarga drugo jedno svoje značajno djelo »*Žolnierskie naboženstvo*« ili »Militaris devotio et preces et exempla huic statui convenientia« (Krakov 1606.). U tom djelu govori Skarga o vojničkom zvanju, o dužnostima i pravima vojnika, te o krepostima, koje treba da vojnika rese. Stavlja im pred oči divne uzore, a onda im daje u ruke lijepe molitve za čas mira i za čas bitke. I ovo je djelo jedino svoje vrste. Sam slavni Ivan Sobjeski priredi god. 1688. o svom trošku četvrto izdanje ovoga djela.

Kako je Baronije protiv magdeburških Centurijatora na obranu katoličke vjere napisao glasovite »Anale«, tako je htio i o. Skarga da protiv heretika svoje domovine dade katoličkim Poljacima u ruke slično djelo za obranu i navalu. Stoga je napisao izvadak iz Baronija pod naslovom »*Roczne dzieje Koščielne*« ili »Compendium Annalium Baronii« (Krakov, 1603.). Kardinal Cezar Baronije izdavao je svoje Anale od god. 1588. do 1607. Prema tomu je o. Skarga upotrijebio najsavremenije djelo svoga doba, pače još nesvršeno i dao ga u izvatku svome narodu. Djelo je historijsko-apologetsko i veoma vrijedno.

Prokušani atleta u borbi s krivovjercima ne miruje ni u Varšavi. Uz Lutera i Kalvina trebao je pobijati novu jednu herezu, koja se širila u Poljskoj, a to je *socinijanizam.* Daljni

joj je začetnik Fausto Socinus, a bliži njegov nećak Lelije Socinus, koji je od 1579. do 1604. boravio u Poljskoj. Živio je u Krakovu, odnosno u jednom selu kraj Krakova, u Luclavicama. Socinijanci su se u nečem slagali s protestantima, a u nečem razlikovali. Poglavite su njihove bludnje antitrinitarske, soteriološke i eshatološke. Poricali su božanstvo Kristovo, otkupljenje, uskrsnuće tijela i vječnu kaznu. Sijelo Socinijana bio je tek nedavno (1569) osnovani grad Rakow, gdje su imali višu teološku školu i odakle su se širili u druge krajeve. Rakow je poljski Wittenberg. Očito je, da Skarga nije mogao mirno gledati krivovjerja, koje se pred njegovim očima rađalo. Ljutu borbu protiv njegovih zatočnika započe jednom propovijeđu na blagdan Presv. Trojstva god. 1604. Iste godine izda polemički spis »*Zawstydzenie Aryanów*« (Confusio Arianorum). Godine 1608. izdade »*Wtore Zawstydzenie Aryanów*« (Confusio secunda Arianorum) i »*Zawstydzenie nowyh Aryanów*« (Confusio novorum Arianorum) te konačno pred smrt god. 1612. »*Mesyasz nowych Aryanów*« (Messias novorum Arianorum). Na sreću socinijanizam našao je pristaša samo među plemstvom, u puku uhvatio je slabo korjenje. Živio je kako tako još do god. 1658., kad ga sabor u Varšavi državnim zakonom zabrani. A i prije mnogo je pretrpio razorenjem grada Rakowa, zatvorenjem škole i uništenjem štamparije. Što se tiče samoga Skarge, on je pobijao krivovjerce oružjem duha, razlozima, riječju i perom, strpljivošću i blagošću, molitvom i žrtvama.

10. SKARGIN PLAČ I PROROČANSTVA

Radost nad pobjedom poljskog oružja kod Kirchholma u Inflantima god. 1605., kojom je Poljska opet dobila gotovo cijele Inflante, nije dugo potrajala. Već se slijedeće godine počinje u Poljskoj neko vrijenje protiv kralja. Nesklonost i nepovjerenje prema kralju Sigismundu III., koje je već prije u srcima mnogih tinjalo, sada se rasplamsalo u plamen. Tomu je bila kriva ženidba kralja s austrijskom princesom Konstancijom, od koje je mudri i dalekovidni o. Skarga nastojao kralja odvratiti, ali nažalost bez uspjeha. Poljaci su držali, da se kralj rodbinstvom veže s habzburškim domom zato, da pomoću njega provede u život »absolutum dominium«.

Dok je živio Ivan Zamojski, vrstan političar i vrli rodoljub, držao je na uzdi nezadovoljno plemstvo, ali poslije njegove smrti god. 1605. preuzeše vodstvo buntovni elementi, koji svojom agitacijom stvoriše pravu bunu. Među nezadovoljnicima bili su u glavnom krivovjerci zato, što je kralj

podupirao katoličku vjeru, njima na čelu Stanislav Stadnicki, kalvin, zvan Đavao. Ali je među nezadovoljnicima bilo i katolika, koji su bili smeteni krilaticom, da kralj teži za apsolutnom vlašću i da je ugrožena njihova »zlatna sloboda«. Ovima je bio na čelu Nikola Zebrzydowski, vojvoda krakovski

Videći u tom propast domovine pošao je bistroumni Skarga k vojvodi Zebrzydowskomu, da ga odvrati od zla nauma i da mu pokaže, kako težak grijeh čini protiv domovine svoje. Nu i tu nije imao uspjeha.

Na sreću kralju ostane vjerna vojska s plemenitim hetmanom Stanislavom Żolkiewskim te mnogo plemstva i senatora. Njihovom pomoću svlada kralj ustaše kod Wislice i Guzowa god. 1607. On osta pobjednik, ali zle posljedice nisu ipak izostale. Švedi su se okoristili time, što je kralj povukao vojsku iz Inflanata, pa su zauzeli više tvrđava i tako osvetili poraz kod Kirchholma. Nesklonost protiv kralja ostala je, pače se širila i u redovima njegovih pristaša. Svako nastojanje oko popravka države tumačili su kao težnju za apsolutnom vlašću.

Poljski magnati ili, kako ih Skarga naziva »krolikowie« (kraljiči) upotrijebiše ovu zgodu pa nastojahu ustaliti svoju vlast služeći se malim plemstvom, koje je materijalno bilo zavisno od njih, te su na saborima i skupštinama tjerali svoju politiku. Bistro oko Skargino vidjelo je da domovina srlja u propast. Duša njegova punila se bolju i strahovanjem za budućnost njezinu. K ovomu pridošlo je još nešto. Poljska je htjela da iskoristi unutarnje trzavice u moskovskoj carevini, pa navijesti rat. Kralj Sigismund s vojvodom Stanislavom Żolkiewskim krenu s vojskom na Veliku Rusiju. Pobjeda je bila na strani viteškog oružja poljskog. U bitci kod Kluszyna hametom bude poražena vojska ruska, pade Smolensk, poljska zastava zavijori na zidovima Moskve, car Vazilije Szujski bude zarobljen i kao sužanj u triumfu doveden u Varšavu. Vojvoda Żolkiewski sklopi s ruskim boljarima sporazum, da ruski carski tron zasjedne kraljević Vladislav. No Sigismund se sam zaželio carske krune, pa je u svojoj kratkovidnosti i neiskrenosti pokvario sve. Skizmatički ruski boljari bojeći se religioznog pritiska digoše ustanak, poljske posade, razmještene po utvrdama Moskve, prisiliše na predaju, a carem izabraše Mihajla Romanova.

O. Skarga kao starac nije mogao pratiti kralja u rat na Moskvu niti boraviti u taboru, nego je to vrijeme boravio u Vilnu pišući svoja djela. Nezadovoljan s javnim prilikama i videći, kako domovina očevidno srlja u propast, iz svoje redovničke izbice u Vilnu napisa kao svoju oporuku poljskom narodu »*Wzywanije do pokuty obywatelow korony Polskiej i Wielkiego Ksienstva Litewskiego*« (Krakov 1610). Iz dubine bolne duše posljednji puta govori duši naroda, neka se prene i vrati sa strmine, kojom srće u propast. Poput Jeremije proroka s tragičnim očajem u srcu plače nad domovinom svojom.

»Poziv na pokoru« to je, možemo reći, sadržaj i opetovanje onih glavnih misli, pozivanja i zaklinjanja, koja su sadžana u saborskim govorima »Kazanie sejmowie«, nu dok su saborske propovijedi bile upravljene kralju, senatorima i zastupnicima, »Poziv na pokoru« upravljen je cijelom narodu krune poljske i velike kneževine litavske. Skarga ljubi narod svoj, ljubi domovinu svoju. I kad o njoj govori, on se preobrazuje, pretvara u proroka. Riječi njegove padaju poput lavine na srca slušača i čitača. One zvuče kao grom pred burom. On potiče na ljubav domovinsku: »Ljubite ovu domovinu svoju i Jeruzalem svoj, to jest Krunu tu i državu tu, te govorite od srca s Davidom: Ako te zaboravim, domovino moja mila, Jeruzaleme moj, neka zaboravi mene desnica moja! Neka se jezik moj prilijepi uz usta moja, ne budem li se sjećao tebe!« ili »Zar nemate kao najmiliju majku svoju ljubiti i štovati onu, koja vas je rodila, uzgojila i uzdigla? Bog je naložio štovati majku. Da je proklet, tko rastuži majku svoju. A koja je preća i zaslužnija majka vaša, ako ne domovina, od koje imate ime i sve što imate, koja je gnijezdo svih majki i žitnica svih dobara vaših.«

Gledajući vjersku neslogu i narodno strančaranje tuži se Skarga i nariče proročkim glasom: »Umnožili su se ljudi takovi, koji potiču bune i vjerske novotarije, nemirni, lakomi, nepravedni, koji posvuda siju neslogu, ne misleći ništa na općenito dobro, i koji ovu lađicu, u kojoj se vozimo, vode u propast.« Ova nesloga privest će vam ropstvo, u kojemu će potonuti sve slobode vaše i u ruglo se obratiti . . . Zemlje i velika kraljevstva, koja su s Krunom srasla u jedno tijelo, otpast će i podjeliti se drugima poradi naše nesloge. A vi, koji ste drugim narodima vladali, bit ćete kao udova bez djece . . . Bit ćete na ruglo i podsmjeh neprijatelja vaših. Neprijateljima svojim služit ćete u gladu i siromaštvu. I stavit će željezni jaram na šije vaše zato, što niste služili Gospodu Bogu svomu. Tako će sagnjiti, i u ništa se obratiti, u dim i pepeo otići slava vaša, i sve obilje vaše i imutak vaš. Pasti će kruna s glave vaše, jao vama . . . Pasti ćete u okrutne ruke neprijatelja vaših, koji će vas tlačiti više nego vi tlačite podanike vaše.«

Gledajući u duhu propast i razdiobu slavnoga poljskog kraljevstva nariče Skarga s Jeremijom prorokom: »O kako si udovom postala, domovino, puna naroda . . . Nema ga, tko bi te utješio! Oni mili prijatelji tvoji svi te pogrdiše i postadoše neprijateljima tvojima. Vojvode tvoje i gospodu gone u ropstvo. Narod vas stenje tražeći kruha . . . Vani mač, a u kući smrt. Što je bilo lijepo za oči, sve je propalo: i oltare svoje prezreo je Gospod Bog, i crkve je predao u ruke neprijatelja. Legoše po zemlji djeca, djevojke, i staro i mlado, ubijeni mačem . . . Sluge naše vladaju nad nama, i nema, tko bi nas izbavio iz ruku njihovih . . . ! Pala je kruna s glave naše, jao nama . . . !«

U tim jadikovkama svojim Skarga savršenom točnošću, koja upravo zapanjuje, proriče budućnost svog slavnoga naroda, koga osvojiše, pregaziše i podijeliše tuđinci, dok se nakon stoljeća opet milosrđe Božje ne smilova narodu svomu, koji mu je i u ropstvu ostao vjeran!

Tako je Skarga vapio k onima, koji su u rukama svojim držali udes domovine. Budućnost je pokazala i dokazala, da

je imao pravo. Ne usuđujemo se reći, da je Skarga svoje poznavanje budućnosti crpao iz kakove nadnaravne objave Božje, jer je sam u jednom govoru priznao, da nema posebne objave o budućnosti domovine. Njegov neobično bistar um, njegovo trijezno promatranje događaja, nepomućeno partijskim predrasudama i osobnim interesom, njegova golema ljubav prema domovini i njegova ljubav k Bogu spojena s njegovim zvanjem i poslanstvom k narodu, davaše mu uvjerenje, da inače biti ne može: kraljevstvo razdijeljeno u sebi i nesložno mora prije ili kasnije propasti.

Kako su se proročanstva Skargina upadno ispunila, gleda poljski narod s poštovanjem na učitelja svoga i proroka, pa osjeća i nehotice, da mu duguje svaku čast.

11. OBRANA DRUŽBE ISUSOVE

Još je jednu žalost morao pretrpjeti o. Skarga u starosti svojoj, a to su lična neprijateljstva i navale na isusovački red. Kako je sam živio sveto i bez prigovora, u siromaštvu redovničke sobe, pa i na kraljevu dvoru, govorio je proročkom slobodom karajući zlo, gdjegod ga je našao, bilo na kralju i magnatima bilo na plemstvu, bilo na svećenstvu bilo na puku. Radi toga našao je i dosta neprijatelja. Ne jedamput su ga i tvorno napali. On je uvijek opraštao, i kad bi kralj saznavši kasnije, što se dogodilo, htio krivca kazniti, on je vazda isprosio oproštenje. Kad ga je jednom rođak nekoga prelata na izlasku iz crkve pljusnuo, jer je govorio da je imetak klera baština Kristova i da valja od obilja davati milostinju, rekao je Skarga posve mirno Kristove riječi: »Ako sam zlo govorio, dokaži, da je zlo; a, ako dobro, zašto me biješ?« On je neustrašljivo udarao na mane svih staleža ne mareći za sebe. Na prigovore, srdžbu, grožnje bio je, kako sam kaže, »stup željezni i zid mjedeni«.

Jedino kad su neprijatelji njegovi udarali na njegov red, na Isusovce kao takve, izašao je iz rezerve na javno poprištve.

Kad su t. zv. »rokošani« t. j. buntovnici god. 1605. pod vodstvom krakovskog vojvode Zebrzydowskoga digli bunu protiv kralja, podigli su tužbe i na Isusovce. Tim je povodom o. Skarga izrekao u Wislici (gdje su rokošani u ostalom potučeni bili) pred kraljem i pred plemstvom i vojskom vatreni govor na obranu svoga reda. Smrvio je u prah sve prigovore i objede, što su ih protivnici, u glavnom krivovjerni magnati, iznijeli protiv Isusovaca. Javno je pozvao kralja i magnate, neka kazne njega samoga, jer, ako ima u prigovorima protiv

Isusovaca što istine, to onda ide njega samoga. »Valja znati, da onaj imade biti kažnjen, tko je kriv, i da se na nevine ne smiju metati tuđi grijesi. Ako je sagriješio otac Petar, neka on sam snosi kaznu, a neka radi njega ne trpe sveta i nevina braća.«

Tako je branio red i protiv drugih neprijatelja. Kad je kalvinski propovjednik Daniel Kramer iz Stettina napao Isusovce u jednom spisu, koji se vrlo proširio i čitao (»Si Jesuitam dixeris, omnia vitia dixeris«), napisa o. Skarga godine 1602. protiv Kramera jedan spis na obranu svoju i na obranu Isusovačkog reda. God. 1606. izašla je štampom ona glasovita Skargina *propovijed u Wislici,* gdje je onako sjajno opravdao sebe i braću svoju. Još opširnije je ustao na obranu svoga reda u spisu *»Proba Zakonu Societatis Jesu«* (Probatio Religionis Societatis Jesu) god. 1607.

12. SKARGINI POSLJEDNI DANI

Već mnogo godina molio je o. Skarga svoje poglavare, da ga oslobode od teške i odgovorne službe kraljevskoga propovjednika. Još prije nego je kralj Sigismund prenio prijestolnicu svoju iz Krakova u Varšavu, nastojao je o. Skarga, umoren neprestanim radom i izmučen mnogim putovima, što ih je morao s kraljem činiti, da bude riješen svoje službe. U listu na generala u Rimu godine 1595. ponavlja staru molbu pišući među inim: »Godine me već pritištu, usto osjećam veliku nesklonost prema svijetu i prema dvorskom životu.« Nu njegova molba nije bila uslišana. Morao je poći u Varšavu i snositi teret službe još punih 13 godina. Njegova sobica u Krakovu, kao i kasnije u Varšavi bila je prava redovnička ćelija. U njoj siromašna postelja, umivaonik, stol i priprosti stolci i ništa više. Bio je upravo skrupulozan u obdržavanju siromaštva. Morajući ostati na dvoru, radio je bez prestanka kao propovjednik i kao pisac. Kad nije radi starosti mogao da prati kralja u Rusiju, radio je u Vilnu na izdanju svojih djela boraveći dvije pune godine tamo.

U tom radu iscrple su se njegove fizičke sile, ali duh mu je ostao bodar. U wislickom govoru na obranu svoga reda govori: »Ja sam uistinu već star, ali sjetila me nisu ostavila niti sam izgubio razuma. Kod starih ljudi tjelesne sile padaju, ali duh raste.« I tako je starac od 73 godine, koji je već 10 godina molio, da ga riješe službe, radio dalje. Ma da su ga tjelesne sile ostavljale, ma da mu je glas u prsima slabio, ipak nije mirovao. U zadnjih 6 godina izdao je još 13 raznih djela, među kojima i *»O czterech koncách ostatnich żywota*

ludzkiego« (»O četiri posljednje stvari čovječje«), »*Kazania Przygodne«* (»Prigodne propovijedi« 1610) i »*Wzywanie do jednej wiary«* (1611).

Osjećajući, da mu se život približava koncu; videći, da su davni njegovi prijatelji redom poumrli, a dolazio novi naraštaj, koji je časnog starca doduše štovao i divio mu se, nu koji mu nije mogao iskazati one tople srdačnosti, koju je njegova priprosta i nježna duša trebala; čeznući za mirom i pokojem u samostanskoj ćeliji braće svoje, ponovio je o. Skarga početkom god. 1612. najtoplijim riječima svoju molbu za otpust iz kraljevskog dvora. I konačno mu je molba dne 5. travnja 1612. uslišana, ali s danom rastanka otezali su sve do konca travnja. Na rastanku je izrekao o. Skarga pred kraljem i senatom oproštajni govor, koji je sve ganuo do suza. Molio je, da mu oproste pogrješke. Tužio se, da je bio nevrijedan sluga Božji na mjestu, koga nije bio dostojan. Početkom svibnja na imendan kraljev primiše kralj Sigismund III. i kraljević Vladislav iz ruku Skarginih posljednji puta sv. Pričest, a onda su se s njim oprostili s najvećom bolju i žalošću.

Nakon odlaska iz Varšave posjetio je o. Skarga *Sandomir*, da građane toga grada utješi i uzdigne, jer su mnogo pretrpjeli povodom bune »rokošana«. Razdijelio je među njih milostinju, skupljenu u Varšavi. Odande je otišao u *Krakov*, da tu probavi posljednje dane. Tu je svoje vrijeme upotrijebio na molitvu, na čitanje Sv. Pisma i na pisanje. Počeo je jedno djelo o krepostima, ali ga nije više dovršio. Za promjenu se u slobodno vrijeme bavio ručnim radom, radio je tintarnice, vezao knjige, lijevao svijeće, koje je slao crkvama, a naročito Majci Božjoj u Čenstohovi. Stojeći nad grobom žalio je samo to, što nije mogao proliti krv svoju za svetu vjeru. Cio život svoj, kako se vidi iz njegovih listova i propovijedi, čeznuo je za tim, da podnese mučeničku smrt za vjeru ili barem da trpi do krvi za Krista. Na njegovu žalost do toga nije došlo.

Nakon početka rujna 1612. nije više mogao služiti sv. Mise, nego je tek dnevno primao sv. Pričest. Na nju se pripravljao trpljenjem i velikom pobožnošću. Kad se radi velikih bolova nije mogao dostatno pripraviti za sv. Pričest, nije se od bojažljivosti htio pričestiti, dok ga na to nije prisilio njegov duhovnik veleći, da radi bolesti nije od potrebe duga priprava. Onda je rekao: »Na tvoju odgovornost, oče, primam ovaj presv. Sakramenat, kojega nisam dostojan.« Tjedan dana pred smrt obavio je ispovijed cijeloga života. Primivši

sveta Otajstva umirućih premine dne 27. rujna 1612. u 76. godini svoga života. Nekoliko dana pred smrt poslao je voštanu svijeću Majci Božjoj u Čestohovu pred čudotvornu sliku. Čudnim slučajem dogorjela je ta svijeća baš u čas, kada je Skarga u Krakovu ispustio svoju plemenitu dušu.

Vijest o Skarginoj smrti potresla je ne samo Krakov i novu prijestolnicu Varšavu, nego i cijelu Poljsku. Tužna vijest potresla je sve od najubogijih do najviših. Gomile svijeta pospješile su, da odadu posljednju počast najplemenitijemu srcu, koje je prestalo tući, a koje je u cijelom životu tuklo za Boga, za domovinu, za bližnjega, osobito za bijedne, slabe i nesretne, za »crviće zemaljske«. Svi su postali svijesni, da je umro muž providencijalan, muž velik i svet, branitelj vjere, ljubitelj domovine, najveći propovjednik, čiji je život sam bio najljepša propovijed. Štovali su ga i ljubili za života prijatelji, bojali i mrzili neprijatelji, ali sada nad grobom razumjeli su svi, koga gubi njegova mila otadžbina.

Časni ostaci o. Petra Skarge pohranjeni su u grobnici crkve sv. Petra i Pavla u Krakovu u skromnom drvenom lijesu po običaju reda. Na grob Skargin dolazili su nebrojeni ljudi, da iskažu čast njegovoj uspomeni i da mu se preporuče u molitve. Ne jedan želio je dobiti nešto od njegova odijela ili kostiju kao uspomenu i kao relikviju. S tog je razloga o. Jan Bielicki D. I. troškom kneginje Katarine Radziwiłł, sestre kralja Ivana Sobjeskog, ostatke Skargine stavio u mali olovni lijes. God. 1844. dala je Nadbratovština od milosrđa načiniti u grobnici kameni katafalk, na koji je stavila olovni lijes s moćima o. Skarge i još drugi jedan lijes, u kojem je smješteno Skargino odijelo. Prigodom 400. obljetnice njegova rođenja obnovljena je kripta, u nju je načinjen poseban ulaz iz crkvene lađe. Dne 17. svibnja 1936. smještene su svečano moći Skargine iz olovnog lijesa u novi mjedeni, a taj opet u vanjski cinčani lijes. Oba lijesa zatvorena su ključem koji se nalazi na čuvanju kod »Nadbratovštine milosrđa«. Kripta je ukrašena poprsjem Skarginim od kipara Tombienskoga i osvijetljena električnim svijetlom. Pisac ovih redaka imao je priliku, da dne 25. srpnja 1936. pohodi svetinju, u kojoj prebiva časni Sluga Božji, koji služi na čast svojoj domovini i kojega Poljaci žele što prije vidjeti uzvišena na oltar Gospodnji, pa se za to vruće mole.

13. VELIČINA O. PETRA SKARGE

Djela Skargina, (njih oko 40), koja možemo podijeliti u dogmatsko-polemička, homiletička, historijska i asketska,

izašla su sabrana godine 1610. u Vilnu u 4 folijante: 1. Vitae sanctorum. 2. Compendium Annalium Baronii. 3. Conciones pro Dominicis ac festis diebus. 4. Conciones extraordinariae et reliqua opera minora. Sva su djela Skargina osim djela »Pro ss. Eucharistia« i još druga dva djela (»Artes duodecim« i »Appendix Skargae Jesuitae de Russorum erroribus«) pisana poljskim jezikom. Skarga je bio izvrstan lingvist i stilist. Svi priznaju, da je on mnogo pridonio razvitku poljskog jezika i stila. Njegova se djela još danas čitaju u školama kao klasička.

Djela su Petra Skarge za Poljake, a i za sve druge dragocjena, jer sadržavaju važne podatke za političku povijest Poljske i susjednih naroda onoga vremena. Kao osoba na dvoru, koja je mogla istinu saznati na vrelu, imaju njegove izjave dokumentarnu vrijednost.

Dogmatsko-polemičkim djelima Skarginim dugujemo, što je zaustavljen val protestantizma, što se veliki dio poljskoga plemstva s pukom vratio svojoj majci, Crkvi rimokatoličkoj, i što je danas Poljska u glavnom katolička zemlja.

Radi svojih homiletičkih djela, radi svojih govora i propovjedi može se Skarga pribrojiti najboljim govornicima cijeloga svijeta: Bossuetu i Bourdalou-u, Massillonu i Vieiri. Osobito ga rado poređuju s Bossuetom, tim vrhuncem francuskog crkvenog besjedništva (St. Mondelski: »Skarga a Bossuet« Przegl. Pows. 1912. — M. Paciorkiewicz: »Skarga a Bossuet«, Tarnow 1913).

Kao asketski pisac stvorio je u svojim »Životima svetih« i u »Vojničkoj pobožnosti« klasička djela prve vrste.

Kao muž duboke vjere, duboke pokore, kao bojovnik Božji stoji pred nama o. Petar Skarga u veličini sveca Božjega, velikoga narodnog proroka. Nije stoga čudo, što je savremenik Skargin i iza njega najveći govornik Poljske o. Fabijan Birkowski, dominikanac, u svom žalobnom govoru na njegovu sprovodu poredio Skargu Iliji proroku izrekavši veliki govor na tekst: »Et surrexit Elias propheta, et verbum ejus quasi facula ardebat.« (Eccli. 48, 1) Doista ustao je poput Ilije proroka, a riječ je njegova svijetlila Poljacima, a svijetli još do danas kao živa baklja.

Drugi jedan poljski auktoritet, nadbiskup varšavski Woronicz, jedan od najznamenitijih crkvenih govornika u početku 19. stoljeća, veli za Skargu ovo: »Hoćeš li da postaneš dobar crkveni govornik, čitaj Skargu! Hoćeš li, da postaneš dobar teolog, čitaj Skargu! Hoćeš li, da postaneš dobar političar i historik, čitaj Skargu! Hoćeš li da postaneš svetac, čitaj Skargu!

Dr. Kamilo Dočkal.

BILJEŠKE

RUSKI »MIR« I STAROGERMANSKI »MARKGENOSSENSCHAFT«.

Poznati su primjeri agrarnih socijalista, koji imaju da pruže historijski dokaz za prirodnost kolektivnoga gospodarstva: ruski mir i starogermanska granična zadruga (Markgenossenschaft). Do ukinuća kmetstva u Rusiji god. 1861. bila je zemlja u Rusiji ili careva ili crkvena ili plemićka. Seljaci su obrađivali tu zemlju i bili su dužni da im daju izvjesne daće, pa su zato u unutrašnjoj upravi sela bili dosta slobodni. Na čelu seoske uprave bio je starosta. Još je postojala jedna dužnost i to da se u određenim rokovima (svake godine, svake druge, treće, sedme, desete, već prema mjesnom običaju) zemlja uzima dotadašnjim posjednicima i ponovo dijeli među sve seljake. Razumljivo je, da su se seljaci protiv toga bunili. Takova se sela zovu »mir«. Laveleye vidi u miru staro rusko seosko uređenje na kolektivističkoj bazi. Time, da bi i taj mir bio staro rusko uređenje sela, ne dokazuje Laveleye ama baš ništa. Zemlja nije bila vlasništvo sela, nego velikog posjednika. Pravo ima Fustel de Coulanges kada kaže: »Loin d' être la propriété collective, le mir est le servage collectif«. (»Les problèmes des origines de la propriété foncière« 414). Kolektivno kmetstvo! A da primjer još manje vrijedi, mir nije stara ruska uredba, nego su ga osnovali zakoni Borisa Godunova i Petra Velikog, da osiguraju veleposjednicima radnu snagu. Prije XIII. stoljeća bili su seljaci većinom slobodni zakupnici (Keußler, »Zur Geschichte und Kritik des bäuerlichen Grundbesitzes in Rußland«, I., 21. i sl., i Strahl, »Geschichte des russischen Staates«, I, 142), a u XIV. i XV. vijeku postali su mnogi kupnjom i vlasnici, tako da se ruska općina nije prirodno razvila niti je slobodno ugovorena zadruga, već je organizira vlada. (Keußler, op. cit. str. 10.). Mir je ustanova, po kojoj seljaci solidarno jamče gospodaru za podavanja i učinjene štete (Le Play: »Réforme sociale« t. 3., l. 7., c. 65.), slično kaošto je to bilo u srednjem vijeku uređeno u Engleskoj.

Kao mnogo bolji primjer navode agrarni socijalisti starogermanske zadruge (Markgenossenschaften). Ali i taj primjer podvrgnut strogoj kritici nije održiv. Prvo, Germani nisu autohtoni u svim zemljama, gdje sada stanuju, te se vrlo malo može kazati o njihovim prastarim običajima, a, drugo, vrela, na koja se pozivaju nisu u tom pogledu uvijek vjerodostojna ili pravilno protumačena vode do posve drugih rezultata. Teorija, koju je razvio *von Maurer* u svom djelu »Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf- und Stadtverfassung« (str. 93. sq.), a koju je osobito popularizirao Hanssen u svojem djelu »Agrarhistorische Abhandlungen«, kaže, da su se na početku svi slobodni ljudi jednog kotara združili u zadrugu (Markgenossenschaft), a da je vlasništvo na zemljištu bilo kolektivno, — obrađivalo se zajednički prema zaključku naroda. Već je Fustel de Coulanges pobio tu teoriju, a Hildebrand je dokazao da su te zadruge čista fantazija bez historijske podloge (»Recht und Sitte auf den verschiedenen wirtschaftlichen Kulturstufen«, str. 57. sq.).

Teoretici, koji dokazuju, da je u starogermansko doba postojalo kolektivno vlasništvo oslanjaju se na Cezara, koji to tvrdi. U 22. glavi knjige VI. De bello gallico stoji: »Agriculturae non student, maiorque

pars eorum victus in lacte, caseo, carne consistit. Nec quisquam agri modum certum aut fines habet proprios; sed magistratus ac principes in annos singulos gentibus cognationibusque hominum, qui una coierunt, quantum et quo loco visum est agri, attribuunt atque anno post transire cogunt«. I iz riječi »qui una coierunt« iskonstruirali su neki kolektivno vlasništvo! Puno bi bolje bilo kazati, da uopće nema vlasništva na zemljištu, budući da su oni nomadi, stočari, te se svake godine sele. »Sed privati ac separati agri apud eos nihil est, neque longius anno remanere uno in loco incolendi causa licet. Neque multum frumentis, sed maximam partem lacte atque pecore vivunt, multumque sunt in venationibus«. Oni koji tu vide zajedničko obrađivanje polja po slobodnim ratarima, neka se sjete dviju stvari. Prvo, Germani o kojima piše Cezar nisu bili ratari, nego nomadi — lovci i stočari, dakle na stupnju, gdje još uopće nema vlasništva zemlje, a drugo, da oni, koji obrađuju, nisu slobodni punopravni Germani. Cezar jasno kaže »gentibus cognationibusque *hominum*« — a homo je u klasičnoj latinštini čovjek nižega staleža ili rob, punopravni je persona ili vir. I Tacit ne daje boljih dakaza, te jasno kaže, da se ingenui nisu bavili ratarstvom, već najslabiji od porodice »infirmissimo cuique ex familia« (Germania c. 15.). Još su se ratarstvom bavili i robovi (c. 25.) i oslobođenici, no za ove posljednje ne treba se misliti, da su bili ravni ingenuima — »liberti non multum supra servos sunt«. Sjetimo se samo, da je kod svih ratničkih stočarskih naroda najveća sramota baviti se ratarstvom. I kod crnačkih stočara ne obrađuje muškarac polje, nego samo žene i robovi. Sam je Hanssen priznao, da Tacit ne dokazuje ništa, nego da se moraju ostaci starogermanskog uređenja potražiti u srednjevjekovnim vrelima (»Göttinger Gelehrte Anzeigen«, 940).

A što kažu ta srednjevjekovna vrela, stare germanske kodifikacije? Definicije privatnog vlasništva na nekretninama nema, ali imamo dosta odredaba o njihovu prenosu. Langobardski edikt sadrži točne odredbe o zalaganju i prodaji zemljišta, o oštećivanju tuđih polja, njiva, vrtova (Edict. Langobard. c. 227—228, u Pertz, Monum. Germ., Legum IV.). Možda će netko prigovoriti, da su Langobardi te ustanove preuzeli od Rimljana. Onda ću da navedem primjer iz türinškog prava. Tamo se navedene odredbe o nasljedstvu u slučaju da ostavitelj nema sina ni drugih muških rođaka, nego samo kćer. — »Die Erbschaft geht von der Lanze an die Spindel über«. Vlasništvo očeva zemljišta dobiva onda kći. (Lex Thuring. tit. 30 et 34.), Sasko pravo naređuje, odlučuje Božji sud, (tj. dvoboj), ako nema svjedoka u procesu o vlasništvu na kojem komadu zemljišta. (Lex Saxonum tit. 63. u Pertz Monum. Germ. XV., 113) O kakvom kolektivnom vlasništvu (Markgenossenschaft) ni govora.

Osim na ruski »mir« i starogermanski »Markgenossenschaft« agrarni se socijalisti pozivaju na sv. Pismo staroga zavjeta kao dokaz, da je kod starih Židova vladalo kolektivno vlasništvo. Poglavlje 23. Geneze opisuje primjer kupoprodaje zemljišta u tako savršenim formama, da se ne može ni pomisliti, da bi to bio prvi slučaj. Tim je ujedno opovrgnuta tvrdnja agrarnih socijalista o kolektivnom vlasništvu kod starih Židova. Poslije Sarine smrti htio ju je Abraham sahraniti u zemlji Kana-

am i zamolio je Hetove sinove za vlastiti grob. A oni mu odgovoriše: »Nijedan od nas ne bi ti mogao braniti, da u njegov grob svog mrtvaca pokopaš.« Ali Abraham im odgovori: »Slušajte me i govorite za me kod Efrona, sina Seorova, da mi on dâ dvostruku špilju, koju posjeduje na kraju svoje njive. Neka mi je prepusti za cijelu vrijednost srebra . . . između vas za vlastiti grob.« Dakle Efron se ovdje smatra pravim vlasnikom, koji smije svoje polje i otuđiti. Kako je to još danas na Orijentu običaj stavi Efron neozbiljnu ponudu, da će mu njivu sa špiljom besplatno prepustiti. Ali Abraham hoće platiti. Tada odgovori Efron: »Slušaj me! Ovo polje, koje tražiš, vrijedi 400 šekela srebra; to je kupovina između tebe i mene, ali što je to? Pokopaj svog mrtvaca!« Kada je to Abraham čuo, odvagne mu srebro u pravom novcu. I bivša Efronova njiva, u kojoj je ležala pećina nasuprot Mombri, kako ona sama, tako i pećina i stabla na istoj, oko koje su stajala kao živica, bi priznata Abrahamu kao vlasništvo. (Gen. 23, 15—18, 20.).

Još ću samo spomenuti Kitaj, koji također ima da posluži kao dokaz za kolektivizam. I tamo nije postojalo kolektivno vlasništvo. Od najstarijih vremena, pa do XII. stoljeća jedini je gospodar zemlje car (Eugène Simon, »La cite chinoise«). No skoro su i veliki vazali dobili zemlju u vlasništvo po nekakvom lenskom sistemu (Šu-king, II. dio, 2. glava, u djelu Pauthier et Brunet, »Les livres sacrés de tous les peuples« I., str. 64.). Ipak je car do u najnovije doba imao veliku vlast nadziranja nad zemljom (Meyer et Ardant, »La question agraire«, str. 23 i sl.). Sumnjam, da bi se iz toga moglo izvesti kolektivno vlasništvo na zemlji, kako to Laveleye izvodi. Ako bi taj primjer dokazivao opstojnost kolektivnog vlasništva na zemlji, onda se može lagano dokazati, da ni u Engleskoj ne postoji privatno vlasništvo, budući da svaki vlasnik na osnovu statuta Quia Emptores od godine 1290. drži zemlju u ime svoga lorda, a razvojem je došlo do toga, da je to uvijek kralj. Puno vlasništvo ima samo kralj, a vlasnici drže (»hold«) zemlju posredno ili neposredno od kralja. »Real property is held mediatly or immediatly of the King« W. M. Geldart i William Holdsworth: Elementi engleskog prava, str. 119—121). Nitko ne sumnja da je to čista formalnost i da je tamo privatno vlasništvo i te kako razvijeno.

I. Korsky.

PROTIVUKOMUNISTIČKI TEČAJ ZA SVEĆENSTVO.

Veoma živahna komunistička djelatnost u Poljskoj zahtijevala je od svećenstva posebnu spremu i upućenost u suzbijanju. Već dugo se spremao u Lublinu tečaj, koji bi imao popuniti ovu prijeku potrebu, a sredinom prosinca prošle godine mogao se održati prvi niz predavanja, za koja su se odmah prijavila 144 svećenika. Držane su rasprave o novom čovjeku, što ga komunizam stvara, o biti socijalnopolitičkog i kulturnog komunizma, a napose o njegovim temeljima: determinizmu volje, materijalizmu, borbi klasa, kolektivizmu te teoriji izrabljivanja. Vrlo je bilo zapaženo pet temeljito obrađenih predavanja o radu, nastojanju i metodama, kojima se komunisti služe da podjarme svijet, a dr-

žao ih je zaslužni suradnik »Instituta za suzbijanje komunizma« u Varšavi, presvijetli g. Kwiatowski. Posebno se još razložila taktika komunista na selu i u gradovima, među mladeži itd. Na temelju dokumenata pokazali su predavači, kako se komunistička taktika mijenja: ona je u srcu Poljske drukčija od one u pograničnim krajevima. Nadalje je nepobitna činjenica, da komunističke krilatice mnogo lakše prodiru u krugove one mladeži, koja pripada udruženjima s protucrkvenim stavom.

Poslije predavanja održala se i diskusija. Stavljeno je više praktičkih prijedloga s uputama za borbu: Treba se prije svega čuvati pretjerivanja, površnosti, bojazni i uzrujanosti. Borba ne smije biti čisto obrambena i negativna; nužno moramo ići dalje putem pravednih socijalnih reforma. Vjerski život naobraženih krugova mora da se prožme velikim načelima kršćanske solidarnosti sa seljakom i radnikom. Nije dovoljno, ako se djelatnost vjerskih organizacija odigrava samo u Crkvi ili u čisto religioznim priredbama. Danas su svi pozvani na širu djelatnost, a svećenstvo mora nastojati oko uzgoja sjetovnjaka u tom pravcu.

(KAP)

VJERSKA BORBA U NJEMAČKOJ.

Njemački su biskupi ponovno digli glas proti kršenju konkordata i u najbitnijim odredbama. Ne radi se tu već o nekim prijepornim točkama, o smislu, kako se mora shvatiti koja sporedna stavka, ne — danas se drma cijeli javnopravni položaj Crkve, pače njezin opstanak! Pod strašnim pritiskom okrutne državne sile katolici su se morali gotovo posvema povući iz društvenog života, a doživjeli bi možda i najgore, da nisu vanjskopolitički razlozi međutim to sprečavali. Ali kad bi pristašama Njemačkog vjerskog pokreta (Deutsche Glaubensbewegung) ruke bile sasma slobodne, stvari bi se razvile po prilici ovako:

ukidaju se državne potpore Crkvi,
zatvaraju se bogoslovni fakulteti (u Würzburgu se već pokušalo!),
samostani i crkve kršćanskih vjeroispovijesti,
zabranjuje se svećenicima pristup na groblja,
uklanja se svaki utjecaj u vojsci,
provodi se bez izuzetka čisto njemačka narodna škola.

Nažalost nisu to samo isprazne želje usijanih glava: *sve ovo stoji u programu pokreta, a nepobitna je činjenica, da u Trećem Carstvu kao da nema više mjesta za katoličku Crkvu pored kulta krvi nordijske rase.* Doista, dobar dio ovoga plana već je proveden: počelo se deviznim procesima, a svršilo zasada barem uništenjem katoličkog školstva te omladinskih organizacija. Ima još gdjegdje po koji izuzetak, ali u glavnom je g. Baldur von Schirach, vrhovni vođa omladine, dobio sve u ruke. Odsele će totalitarska država uzgajati mladež u rasističkom duhu, a pratit će pojedinca do groba, jer svaki mora biti pripadnik koje *državne* organizacije, ma čime god se on kasnije bavio.

Borba s Crkvom ne će jenjati, jer je opreka zadrla duboko u same temelje. Može nastati privremeno zatišje iz političkih ili drugih oportunističkih razloga, ali pravoga mira Crkva ne će imati. Očekuje se

»reforma« crkvenog poreza. Ubuduće bi država dijelila budžetne kredite već prema tome, kakav stav zauzimaju konfesije prema režimu. Uzme li se pak u obzir, da se istodobno radi na *priznanju Njemačkog vjerskog pokreta kao javnopravnog tijela,* kojim bi se taj poganski pokret izjednačio s kršćanskim vjeroispovijestima, prilično je jasno, u čiju će se korist upotrijebiti prihodi od crkvenog poreza, što ga plaćaju katolici, a koji je dosada sasvim pripadao Crkvi.

●

Suradnja s Crkvom za suzbijanje boljševizma — u tom su duhu njemački biskupi stavljali svoje prijedloge vladi Trećeg Carstva, ali im je sa službene strane odgovoreno *prezirnom* šutnjom. Jasnije se izjavila rasistička štampa. Evo, što piše na pr. *»Die Bewegung«*, središnje glasilo njemačkoga nacionalsocijalističkog studentskog saveza:

»Čovjek bi mislio, da su crkveni krugovi, ako ne svi, a ono barem naši domaći, nešto naučili iz španjolskih događaja. Ali što se to kod nas zbiva? Uoči kongresa stranke u Nürnbergu, koji je Moskvi navijestio najžešću borbu, njemački biskupi izdadoše poslanicu, kojom doduše zaželiše Vođi »puno sreće« u njegovom naporu protiv rušitelja cijeloga svijeta, ali mu u isti mah na jezuitski način sramotno prigovaraju, da ne drži svoje riječi!

Crkveni listovi, koji sveudilj ističu prvenstvo Rima u pobijanju Moskve te neprestano propovijedaju krstaški rat protiv komunizma, u jedan glas huškaju i na nacionalsocijalističku stranku, ma da je ona jedini pokret, koji je uspio ugušiti boljševizam u Njemačkoj. Netom spomenuta poslanica jadikuje, da je tobože katolička vjera pritisnuta. Ti se ljudi uskogrudno i fanatički pozivaju na dogme i predrasude, a svim sredstvima hoće očuvati svoj utjecaj na uzgoj mladeži u vjerskim školama. Nema kotara ni župe, a da nisu zahvaćeni od te *borbe — ne protiv Moskve, već protiv Adolfa Hitlera* i njegova pokreta. Neki münchenski župnik drsko veli u jednom svom letaku: »U naše doba i previše se gdjekad brinemo da ugodimo tijelu, a zaboravljamo da čovjek ima i besmrtnu dušu.« Žigošimo ovake lašce! *Tko* je izbavio Nijemce od *duševne muke* besposlice, što je nas izjedala bar toliko, koliko i briga za »dobro tijela«? *Tko* je izbavio Nijemce od *duševne muke* radi svijesti, da bjesmo predani na milost i nemilost židovsko-komunističkom teroru, a regbi bez nade u spas? *Tko* je izbavio Nijemce od *duševne muke* radi obeščašćenja, kojim nas poniziše do parije, izmeta ljudskoga društva? Je li to Crkva postigla? Ne! Crkva je dopuštala, da se izbaviteljima pogrdno rugaju i da ih iz zasjede ubijaju; Crkva im je skraćivala sprovod; Crkva nije sprečavala huškanje na nacionalsocijalizam u svojoj štampi; *Crkva je paktirala onda s Moskvom* — jer tko bi porekao, da je Centrum radio s odobrenjem crkvenih vlasti! Crkva do danas nije rekla ni riječi protiv »katoličkih« inozemnih listova, koji blate Njemačku.

»Narod se vjerno drži Crkve« . . . tvrdi »Der Katholik«. Narod, mudra gospodo, drži se vjerno Vođe svoga, a narod je vrlo tankoćutan za to, tko mu iskreno želi dobro. Njemački narod zna, gdje je fronta protiv Moskve, a ovu frontu drže još uvijek i držat će je za sva vremena *borci u smeđim košuljama.* S time se moraju složiti ljudi u suknji!«

Treba li tomu još tumačenja? S kakvom je samo mržnjom prožeta svaka riječ!

Djelo »Junaci Alkazara« zabranjeno je u Njemačkoj. Previše se ističe duboka i nepokolebljiva vjera pukovnika Moscarda i njegovih drugova. Za prave građane Trećeg Carstva podesna je samo bajka, koja se širi svim sredstvima moćne Goebbelsove propagande, da je *katolicizam istovjetan s maksizmom* te da nužno vodi do klonulosti u borbi i izdajstva domovine. To je surovo, ali nedvoumno izrekao kölnski pokrajinski vođa (Gauleiter) *Grohe* u jednom govoru borbenim nacionalsocijalistima: »*Jedino nacionalni i rasistički nazor omogućuje uspješnu borbu s boljševizmom* pobijajući ga u njegovim temeljnim duhovnim stavkama. *Sistemi* naprotiv, *koji se i sami osnivaju na načelu internacionalizma, toga nisu kadri.* Ta oni navijештaju jednakost nekog internacionalnoga čovječanstva, poriču na mnogim životnim područjima prirodne zakone, koje je sam Bog tako htio, a vrhunac je njihove zablude, što se ne bore protiv židovstva, toga jedinog uporišta i idejnog nosioca boljševizma, već nam ga stavljaju pred oči kao narod izabrani . . . *Danas se takvi ljudi . . . , zapravo iste loze sa marksizmom, razmeću kao da se bez njih ne možemo obraniti od boljševičke opasnosti.*«

Mogli bismo navesti još mnogo drugih izreka uglednih hitlerovaca o tome, ali će čitatelji već iz ovoga moći stvoriti sliku o položaju katolicizma u Njemačkoj. Koliki je teror savjesti vidi se *po brojevima istupa iz Crkve.* »Kölnische Kirchenzeitung« javlja, da je u Kölnu od 1. prosinca 1936. g. istupilo 2.700 katolika i to većinom namještenika i činovnika, dok je za vrijeme najgore komunističke hajke g. 1932. otpalo svega 62 osoba nižih staleža, većinom radnika! Gotovo svi prelaze na »njemačku vjeru«. S pravom se pitaju trijezni motrioci: kamo vodi to novo poganstvo?

Odgovor njemačkih biskupa na ove niske klevete nacista nalazimo u njihovoj zajedničkoj poslanici: »Crkva se ne može oduprijeti boljševizmu oružjem i vojnom silom, jer ona nije kraljevstvo ovoga svijeta... Ali Crkva dakako sudjeluje u pobijanju boljševičkog nazora duhovnim i moralnim sredstvima«. To je vjera, pouka, molitva i pokora zadovoljštine. »Prema kršćanskoj nauci prava molitva te pouzdanje u Božju Providnost ne znači, da skrštenih ruku čekamo pomoć ili čak čudo, već obvezu upregnuti sve svoje sile. Molitva daje samopouzdanje, jer spaja ljudsku slabost s pomoćnom milošću« . . .

Biskupi odlučno odbijaju klevetu, da su katolici i Crkva saveznici boljševizma, a pozivaju se na brojne papinske i biskupske izjave protiv njega po čitavome svijetu. Crkveni krugovi nisu »zakasnili« u ovoj obrani; oni su što više bili prvi. »Preko deset godina već papa i biskupi žigosali su komunizam i boljševizam kao dušmanina kršćanstva i svake vjere . . . Opreka između dana i noći, vatre i vode ne može biti veća od opreke između katoličke Crkve i boljševičkog nazora na svijet.« Ali da se katolicizam mogne oduprijeti svom snagom ovom neprijatelju, mora mu se dati bezuvjetno ona sloboda duha, savjesti, vodstva na vjerskom području i društvenih organizacija, bez čega će njegovo nastojanje zakržljati.

KNJIŽEVNOST

Gerster a Zeil T., Infernus. Tractatus dogmaticus iuxta sensum s. Bonaventurae (176 str.), Marietti — Torino.

Postoji li pakao? Dakako, jer o tome govore Sv. Pismo St. i Novog Zavjeta, sva predaja (sv. Oci i Učitelji, mučenici), crkvene izjave i odluke, nauka teologâ i vjerovanje narodâ. To se slaže s Božjom mudrošću, istinitošću, svetošću i pravednošću (str. 1—14). Pisac raspravlja o mjestu, gdje je pakao, tko dolazi tamo i koje su kazne ondje; napose govori o vječnosti (15—166). *A. Alfirević D. I.*

Gerster a Zeil T., O. M. C., Sacramentum extremae unctionis. Tractatus theol. praesertim ad mentem s. Bonaventurae exaratus (80 str.), Marietti — Torino.

Pisac je jasan i kratak. Dobro će doći kao priručnik i profesorima i studentima teologije.

Djelce imade 7 poglavlja: O zadnjoj pomasti uopće, o biti ovog sakramenta, o djelitelju, o primaocu, o dužnosti, o obnovi i o učincima. Pri tome je posebice u svakom poglavlju prikazana nauka sv. Bonaventure.

Važno je pitanje o učincima zadnje pomasti. Dva su učinka ovog sakramenta: jedan u duši, drugi prima ili može primiti bolesnikovo tijelo. Pisac iznosi nauku tridentskog sabora i Rimskog katekizma; riječi sv. Jakova. Sv. Toma Akv. veli za tjelesno zdravlje: »Iz ovog sakramenta ne slijedi vazda tjelesno ozdravljenje, nego kada to doliku je duhovnom ozdravljenju; a daje ga vazda, ako sa strane primaoca nema zapreka.« (Suppl. q. 30, a 2) *A. Alfirević D. I.*

de Lama M., O. S. A., S. Augustini doctrina de gratia et praedestinatione (VIII + 165 str.), Marietti — Torino 1934.

U ovom djelu auktor prikazuje polemiku sv. Augustina s oštroumnim pelagijancem Julijanom o milosti i preodređenju. Djelo sv. Augustina nepotpuno je, a sastoji se od pet knjiga.

Ovo djelce izdao je spomenuti auktor zato, jer misli, da o. Lange D. I. u svom djelu De Gratia nije ispravno sudio o nauci sv. Augustina s obzirom na milost i slobodu volje pod utjecajem milosti. To kaže auktor u kratkom predgovoru, ali jer ne ulazi u doktrinarno pobijanje mnijenja o sv. Augustinu, koje o. Lange iznosi u svom djelu, uzdržavamo se i mi od kritike motiva, radi kojeg je izdano spomenuto djelo. *P. B. D. I.*

Moretti Al., Ceremoniale iuxta ritum Romanum seu De s. functionibus episcopo celebrante, assistente, absente. Vol. I. (258 str.), Marietti — Torino.

Ovo je djelo pisac podijelio u četiri sveska. Ovaj prvi raspravlja znanstveno i praktički o nekim pojmovima sv. liturgije, drugi će govoriti o sv. Misi i brevijaru, treći o godišnjim obredima, četvrti o sakramentima. Pisac se vazda obazire na kanonsko pravo i novije odluke sv. Kongregacije obreda. Na početku je ovoga prvog sveska označena obilna bibliografija. U djelu je govor o ovim predmetima: Liturgijsko pravo (l. pr. uopće, liturgijske knjige, rubrike i njihova obveza, sv. Kongregacija obreda, njezini dekreti i obveza, o običaju u liturg. pravu), ordinariji, biskupi, apost. administratori, vikari i ap. prefekti, opati i prelati »nullius«, gener. vikari, kaptol. vikari, kaptoli i kanonici, apost. protonotari, prelati i sl., redovnički opati, precedencija, sakramenti, krštenje i drugi pojedinačni sakramenti, sakramentalije, molenje brevijara u

koru, sv. Misa uopće, konventualna Misa, crkvena glazba, sakrarij, arhiv, groblja, blagdani, čuvanje i kult presv. Euharistije, štovanje svetaca, relikvija i slika, procesije. Na koncu je apost. konstitucija Pija XI. od 15. kolovoza 1934. »De quibusdam Praelatis Rom. Curiae et variis eorum ordinibus«, te abecedni popis svih u knjizi navedenih stvari.

A. Alfirević D. I.

Sprenger V. A., Conferentiae ad usum sacerdotum pro recollectione menstrua (468 str.), Marietti — Torino.

Papa je Pijo X. u poznatoj svojoj »Exhortatio ad clerum« pohvalio običaj mjesečne obnove, koju obavljaju svećenici privatno ili skupno, a i biskupi često tome prisustvuju. Ova se nabožnost sve više širi. Sada je evo o tome izašla krasna knjiga, koju je napisao župnik u Kerkdrielu; čovjek, koji govori iz života za život. To se vidi i po sadržaju: Koliko je sati? Skroviti Bog. Ja sam put, istina, i život. — Muka Isusova u vrtu. Kod Kaife i Iruda. Križni put. — Darovi Duha Svetoga (straha, pobožnosti, jakosti i t. d.). O Misi. O presv. Srcu Isusovu. Svećenik je Božji čovjek. O sudu i paklu. O bolima Majke Božje. Svećenikovi uzori: sv. Josip, Ivan Krstitelj, Alfonzo, Augustin, Karlo Boromejski, Franjo Saleski, Grgur Veliki, Ivan Hrizostom, Martin, Toma Akvinski, Vinko Paulski.

A. Alfirević D. I.

Ter Haar Franc. C. SS. R., Casus conscientiae de praecipuis huius aetatis vitiis eorumque remediis (str. 201). Marietti, Taurini — Romae 1936.

Uvaženi moralista O. Ter Haar izdao je već dvije solidne monografije, strogo znanstvene i ujedno vrlo praktične De occasionariis et recidivis (1927) i De matrimoniis mixtis (1931), a iza toga Casus conscientiae o glavnim grješnim prigodama naše dobe. Sada je obogatio teološku pastiriku novim djelom Casus conscientiae o glavnim modernim manama.

Dvije su osobite prednosti ovog najnovijeg djela Ter Haarova, koje valja istaknuti. Prva je, što će ispovjednici u njem naći nesamo rješenje, na koje veoma često nailaze u ispovijedaonici u naše moderno doba, nego i sredstva, kako će uputiti pokornike, da se što lakše i sigurnije ostave tih mana. Druga je prednost, što će ovo djelo biti od velike koristi i propovjednicima, jer pruža obilnu građu, mnogo dokaza i opomena za praksu života, pa će tako njihove propovijedi donijeti dobre plodove za odgoju i reformu kršćanskoga života. U rješavanju kazusa drži se auktor zlatne sredine pomno se čuvajući pretjeranog rigorizma i pogubnog laksizma. Casus conscientiae Ter Haarovi dosta mnogo se razlikuju od drugih knjiga ove vrste, jer obilnije i teoretski i praktički obrađuju materiju, koje je usus u dušobrižničkom životu vrlo čest i koja je zato više potrebna da se znade. Župnicima, ispovjednicima i propovjednicima veoma se preporuča ovo djelo. *J. Predragović D. I.*

Gjiković-Markovina V., O. F. M. Conv., Siksto V., Pančevo 1935.

Papa Sksto V. (1585—90.), rodnim imenom Feliks Peretti, rođen u Montaltu u srednjoj Italiji na Jadranskom Moru (1521.), jedan je od velikih nasljednika sv. Petra. Nas Hrvate posebno zanima, jer su njegovi pređi prema jednoj predaji došli iz sela Kruševice u Boci Kotorskoj (u 15. vijeku). Feliks bijaše obdaren vanrednim darovima uma; k tome je rijetkom marljivošću stekao bogatu klasičnu i crkvenu naobrazbu. Svojim znanjem i govorničkom vještinom učinio je veoma mnogo za procvat i obranu katoličke vjere u Italiji. Zato mu povjeriše sve pa i

najodličnije službe u Redu Konventualaca, a konačno ga papa imenovao biskupom i kardinalom. Radi tolikih zasluga i političke nezavisnosti o vladarima zapala ga najviša čast na zemlji — g. 1585. uspeo se na prijestolje sv. Petra.

Odmah na početku svoga vladanja neumoljivom strogošću uspostavi red i mir u gradu Rimu i u crkvenoj državi oslobodivši svoje podanike od upravo nebrojenih razbojstva i bezakonja, od kojih su u to doba neizrecivo stradali. Za petgodišnje vlade sjajno je zablistao Sikstov veleum mudrim uređenjem sviju grana papinske države tako, da su ga podanici od srca ljubili; no nije mu manje na srcu ležalo dobro cijele Crkve; usavršio je njezinu vrhovnu upravu time, što je na čelo pojedinih crkvenih poslova postavio zbor kardinala. I sada u Vječnome Gradu pronose slavu njegova imena na stotine umjetničkih spomenika, što ih je očuvao od propasti i postavio na dostojno mjesto ili nanovo dao podići. Neki su od njih prava čudovišta svijeta: kupola sv. Petra i obelisk pred istom crkvom itd. Hrvatima je zasvjedočio posebnu ljubav sagradivši za njih krasnu crkvu sv. Jeronima s trokatnom palačom. Veliki se papa može uistinu smatrati obnoviteljem novog Rima. Djelo je pisano dosta pregledno i zanimljivo, čemu baš ne smetaju neke stilistične pogreške.

N. Maslać D. I.

Gjuranec dr. Miho, Dante u pravome svijetlu. Predavanja o otkrićima na Danteu (str. 210). Problem o čovjeku po Danteu, Shakespeareu, Goetheu, Viktor Hugou, Mažuraniću i Njegošu. Komparacija. Tisak Narodne Prosvjete — Zagreb.

Pisac u uvodu uvjerava nas, kao nekad i biskupa Langa, koji u prvi mah nije htio vjerovati, da je u ovim predavanjima iza 600 godina »tek sada iznijeta temeljna ideja Danteova djela, a jer dosele nije još nitko protuslovio ovim predavanjima, znak je da stoje« (Primjedba str. 5.). — To je po onom načelu: Qui tacet, consentire videtur, premda to ne mora biti baš peremptoran dokaz! Kakogod imao auktor novih pogleda o Danteu, jedva će biti smioniji od onog, što ga je iznio Aroux: »Vi ste mislili, da čitate smionog kršćanina... (ali) vi ste pali u ekstazu pred framazunskim priručnikom četrnaestog vijeka« (Jules Pacheu, De Dante à Verlaine str. 40).

Koja je to nova temeljna ideja u La Divina Commedia? — Dosad se uzimalo, da je Dante predstavnik ljudskog roda, koji se većinom za mladosti gubi u »tamnoj šumi« strasti, a onda se obraća k istini. Nije tako, kaže g. auktor. Dante je upoznao istinu zarana, on se u tom razlikuje od drugih ljudi, koji uvijek lutaju, i to stoga, jer ih stariji nisu pravo poučili. No ne samo Dante nego i »Faust-Goethe« je takav prorok, genij, koji u svoje vrijeme jedini ne luta izvan istine. »Svi smo mi na svijetu čitava našeg života slijepi osim Dantea i Goethea« (naslov poglavlja na str. 41), no to ipak ne smeta, da malo dalje i Shakespeare i V. Hugo i Njegoš i Mažuranić, ali i oni njegovi hrabri ustaše u Četi i još gdjekoji drugi budu »geniji«, »čovjek-ocean«— proroci, dakle ne slijepi — kaošto smo mi i svi drugi ljudi. Faust je istom na koncu života oslijepio, ali samo tjelesno, inače je čitav život hodio u svijetlu i poznavao istinu, baš kao i Hamlet!! — Evo još jedne vrlo zanimljive konstatacije o svrsi svijeta. Svećenik u Mažuranićevu epu može »reći kao sv. Pavao: »U mene se ugledajte; pazite kako ja živim, pa i vi morate tako!« Evo u ovome je jezgra stvorenja svijeta...« (str. 73). Ovakovih zaista novih i frapantnih misli ima gotovo toliko, koliko i redaka! Dosta je pročitati dvadesetak stranica, te si pun ovakih novih i prepametnih misli! — Slobodno bi auktoru bilo sve tvrditi, samo

ne bi bilo zgorega, da za svaku tezu navede lijepo logički i razumljivo dokaze (bolje nego »dokazala« str. 12). Često se u knjizi postavi eklatantna tema ili naslov, a onda zahvati tako duboko i daleko, da se same teme jedva i dotakne. I tako to ide po desetke stranica! Najuspjelije u knjizi bit će bez sumnje mnogobrojni lijepi citati u originalu.

Jezik je piščev osebujan, te se često znatno odvaja od Maretića i ostalih gramatika. Često se navode riječi u više jezika na pr. »istina, veritas, Wahrheit« (str. 15) ili »krepost, virtus, die Tugend« (str. 28), osim toga auktor citira češće još na francuskom, engleskom, dakako i na talijanskom jeziku.

Ima u knjizi kršćanskih misli, ali i nezgodnih tvrdnja, premda se u onoj šumi riječi i one ne doimlju odviše ozbiljno. Što hoće na pr. duhovita i previše iskrena ova izreka, koju pisac navodi koreći često »neispravan život« svećenika, a hvali biskupa Myriela, kojeg je kao uzor opisao Hugo u »Les Miserables«: »Da ne spominjem inu, sama francuska znanost veli, da onakovih biskupa danas nema, a da su postojali u prvo doba kršćanstva«! (str. 83). — Lijepo je, da i g. pisac želi prinijeti svoj obol na podizanju duha i kulture, ali sama dobra volja nije dosta. Ova su predavanja već izašla u jednim novinama, a sad su eto opet tiskana kod Narodne Prosvjete; sumnjam, da će ovaka knjiga u ovoj ekonomskoj krizi, osobito uz cijenu od 100 D., naći željenu prođu. *B. Sincerus.*

Ivšić Dr. Milan, Seljačka politika (str. 94). Redovno Jeronimsko izdanje za 1937. — Zagreb 1936.

Prošle je godine od istog auktora izašlo uspjelo djelce »Diljem sela«, a sad eto pred nama najavljenog — i očekivanog — nastavka. Dok su u prošloj knjižici bila više iznesena opća načela i idejni temelji problema, u ovoj knjizi autor obrađuje praktičnu stranu — u prvom redu pravno-političke odnošaje seljačkog života. U prvom dijelu (Seljački dom) izlaže historijat »pravica našeg selj. doma«, razlaže razne oblike selj. domova, vlasništva i nasljednog prava, a na koncu predlaže u nekoliko jasnih, temeljitih poteza osnovice idealnog seljačkog zakonika. U drugom dijelu govori o skupnim imanjima u pašnjacima i šumama. I taj je problem — jedan od najvitalnijih za naše selo — svestrano obrađen.

Posebna je vrijednost knjige, što je uvijek pisana tako, da se čitanje doima ugodno i onda kad je govor o po sebi suhim juridičkim pitanjima. Djelce je pisano s puno topline i isprepleteno prikladnim refleksijama. Tek se s jednom od ovih možda neće svaki složiti. Na str. 65. veli: »A tko zna, ne bi li bio posvema drugi i bolji usud cijelog hrv. naroda, da smo bez obrane dali, te preko naših zemalja prijeđu valovi turske sile dalje prema Zapadu, nego li ovako, što smo raskomadani ostali tek »predziđe kršćanstva«.

Za 1937 najavljen je nastavak, koji će govoriti o zadrugarstvu i seljačkim narodnim društvima, komorama i polit. zajednicama i tako će nam autor u svoje tri knjige podati zaokruženi pregled seljačkog pitanja, koje je tako aktuelno, a opet često tako pogrešno shvaćano.

A. Wurster D. I.

Knezović Dr. fra Oton, Hrvatska povijest (II), (str. 335). Redovno Jeronimsko izdanje za 1937. — Zagreb 1936.

U knjizi prikazana je za puk hrv. povijest od 1527—1918. Pisana je jednostavnim i zanimljivim stilom a pripovijedanje teče u gotovo neprekinutom nizu. Možda bi tu i tamo bilo dobro više istaknuti kulturno-idejni momenat, ali i ovako će ova knjiga — sa svojim prvim dijelom — biti od velike koristi i gotovo nenadomjestiva u pučkoj kućnoj knjižnici.

A. V.

Koprić, Dr. Ivo: Majka i dojenče (95 str.), Jeronimska knjižnica, Zagreb 1937.

Pučkim jezikom prikazana je na temelju stručnih djela higijena majke i dojenčeta. Pisac shvaća materinstvo svrhunaravno. On želi ovom knjižicom pridonijeti nešto za suzbijanje pomora male djece. Žalosna je činjenica, da u zapuštenim krajevima umire već u prvoj godini svako treće dijete, a do 15. godine dvije trećine! Preporučamo osobito vele časnom svećenstvu, da mladim majkama dade ove lijepe i veoma korisne upute u ruke. *W.*

Lukas Filip, Zapadna Evropa — Britanski Otoci (str. 256 sa slikama); Matica Hrvatska — Zagreb 1936.

Auktor je ovim podao hrvatskoj inteligenciji lijep pregled o navedenim zemljama, o njihovom prirodnom, ekonomskom, statističkom, etničkom i prosvjetnom stanju. Ukratko je prikazao političko uređenje i historijski razvitak i to najprije mučeničkog irskog naroda, koji je toliko pretrpio u borbi za svoj opstanak i za katoličku vjeru evo već malo ne 4 vijeka kao jedva koji narod na svijetu. Dosta je spomenuti primjer, da je za strahovanja diktatora Cromwella (oko 1650) poubijano od milijun i po preko 600.000 Iraca, dok je engleski parlamenat zaplijenio cijeli njihov posjed (str. 65.). Ipak je nakon borbe, što su je Irci vodoli besprimjernom slogom i požrtvovnošću, i njima sinulo sunce slobode, kad su g. 1921. dobili samostalnu državu.

Drugi dio knjige prikazan je Velikoj Britaniji t. j. Škotskoj, Walesu i užoj Engleskoj, koja sa svojim imperijem od gotovo 4 milijuna km² površine i 500 milijuna podanika igra glavnu ulogu u svjetskoj politici.

Djelo ima i nekih nedostataka, kao kad pisac ubraja među velikane dva Škota, Humea († 1776.), koji je svojim filozofskim sistemom skepse kušao oboriti svaku zdravu istinu i baciti čovječanstvo u bezdan očaja, isto tako Adama Smitha († 1790.) koji stavlja egoizam kao temelj cijeloj ekonomiji bez obzira na vjeru i moral, pa je tako imao nedogledni utjecaj na razvoj bezdušnoga kapitalizma. *N. Maslać D. I.*

Majer Dr. Milutin, Posljedni svog roda (str. 167). Redovno Jeronimsko izdanje za 1937. — Zagreb 1936.

U ovoj knjizi, koja je nastavak hist. romana »Krvavi sabor križevački« prikazuje pisac ono burno razdoblje hrv. povijesti za vrijeme vlade Sigismunda Luksemburgovca, kada je porodica Horvata igrala u političkom životu važnu ulogu. Poslijednji od tog roda — Nikola Horvat pada u odlučnoj bitci kod Doboja i s njime na neko vrijeme zamire oslobodilački pokret Hrvata.

Pred konac autor nastoji protumačiti razlog neuspjehu hrv. pokreta i stavlja u usta biskupu Pavlu Horvatu: »Uvijek sam tražio oslona i pomoć u prvom redu kod tuđinaca... Premalo smo se pouzdavali u vlastitu snagu i nijesmo glavni oslon tražili u samomu sebi, u svom vlastitom narodu... Samo u složnom i zajedničkom radu svih naših redova bit će spas Hrvatske« (str. 163).

Među ozbiljne i tragične događaje upleo je pisac romantične prizore iz života na dvorovima hrv. velikaša. Tako je djelo dobilo poučni i zanimljivi značaj, pa će ga čitatelji s korišću i zanimanjem pročitati.

J. Kelčec D. I.

Mandić D., O. F. M., Duvanjska biskupija od 14. do 17. stoljeća (str. 1—98). Posebni otisak — Croatia Sacra (izd. Bogosl. Akad. u Zagrebu) 1935.

Djelo je plod dugoga kritičnog istraživanja učenoga pisca, što dokazuje bogata literatura, upotrebljena u 634 bilješke. Auktor prikazuje ukratko postanak, sjedište i teritorij ove naše ponajstarije biskupije, slavne radi solinskog biskupa i duvanjskog mučenika sv. Venancija († oko 270 po Kr.). Zatim je nanizao slijed duvanjskih natpastira od početka 14. vijeka do smrti zadnjega rezidencijalnog biskupa. Tu nam pred očima iskrsavaju 22 časna lika od Ivana de Hoio O. Cist. († 1317) do posljednjeg, Fra Mihovila Jahnna O. F. M. († 1665). Djelo krasi Dodatak s 27 Isprava, što ih je Dr. Mandić svojim trudom našao u Vatikanskom arhivu i prvi objelodanio. K tome pridolazi pregled od pet kataloga s imenima duvanjskih prvosvećenika, kako su ih složili razni historičari: Farlati, Bakula... i onaj najkritičniji od našeg auktora, kome ovdje izričemo toplo priznanje. *N. Maslać D. I.*

Maritain Jacques, Anđeoski naučitelj (8°, str. 192). Preveo V. Poljak. Izdanje naklade »Istina« — Zagreb 1936.

Tko je pisac ove knjige, da je jedan od najslavnijih katoličkih mislilaca našega vremena, to je čitateljima Života već davno poznato. Nije još dugo, što smo dobili hrvatski prijevod njegove glasovite studije »Religija i kultura«, koju su izdali Senjski bogoslovi. A sada imademo u rukama njegovu knjigu »Anđeoski Naučitelj«, koju je veoma lijepo preveo i bilješkama popratio V. Poljak, a predgovor je napisao o. Dr. Hijacint Bošković, dominikanac, profesor teologije u Senju. Veliku zahvalnost dugujemo i prevodiocu i izdavaču, što su nam dali ovaj divni uvod u život i značenje svetog Tome. Maritain prikazuje nam svečevu sliku u takvom svijetlu, da nas mora napuniti udivljenjem i ljubavlju prema onomu svecu, koji bi se inače mogao činiti tako daleko od nas, kaošto njegov anđeoski duh lebdi visoko nad nama. Ali ne samo svetost Anđeoskoga Naučitelja, nego i njegova nauka ukazuje nam se u najljepšem svijetlu. Mi vidimo, da Tomina nauka najbolje odgovara najdubljim težnjama ljudske prirode, koja traži spoznaju realnosti i jedinstvo sistema u svome znanstvenom i kulturnom nastojanju. Da se ne varamo, kad gojimo najveće poštovanje prema Tominoj nauci, za to nam jamči ne samo naš razum, nego i vrhovni auktoritet tolikih papa sve od života svetog Tome pa do naših dana. Na ove se bezbrojne izreke tolikih papa poziva o. Bošković, kad u predgovoru ustaje protiv nastojanja, da bi se proširila kojagod filozofija, koja ne bi bila u skladu s naukom svetog Tome, pa bila ona i filozofija »suptilnoga doktora« Ivana Duns Skota. O. Bošković i sam želi, neka se ličnost i nauka genijalnog franjevačkog mislioca što bolje ispita i upozna i neka dođe što prije dan, kad ćemo ga sa svetom Crkvom zazivati kao sveca i crkvenog naučitelja. Ali o. Bošković misli, da nastojanje, kako bi se proširila Skotova filozofija, ukoliko je protivna Tominoj filozofiji, ne bi odgovaralo volji svete Crkve. Da li u tom ima pravo, o tom neka svatko sam sudi na temelju papinskih dokumenata. *Fr. Šanc D. I.*

Martinčić Fedy, Zmijski skot. Roman. Izdanje »Društva hrv. književnika«, Zagreb 1936.

Autorica crta s jedne strane moderno kapitalističko društvo, puno razvratnosti, korupcije i afera, a s druge strane radništvo, koje je žrtva pokvarenih kapitalista, a uz to još često i samo surovo i neodgojeno, bijedno i očajno. — Jezik je dobar, pripovijedanje naravno, opisivanje vjerno realističko. Stil lagan i jasan, no kad počne opisivati duševno stanje, osobito prema koncu postaje sve mnogo lošije i nejasno. Spisateljica opisuje dosta otvoreno grube realizme iz putenog područja. — Kloni se najprostijih naturalističkih riječi, koje neki

moderni književnici upotrebljavaju, ali ima još dosta toga, što vrijeđa osjećaje ukusa i stidljivosti. — Neke ideje s kršćanskog stanovišta nisu ispravne. Čini se, kao da je Milica imala posve pravo, što je ubila na svoju ruku Zmijskog skota, a kršćanstvo joj dovikuje iza toga: »Ne ubij!« — Vjera se nekako prikazuje kao iluzija za utjehu (str. 52, 53), poslije ni Milica ne nalazi u njoj utjehe. Nećemo ustvrditi, da je autorica svijesno išla za tim, no svakako stvar nije jasna. Osim toga stvar sama po sebi može da raspiruje nekršćanski bijes i mržnju radi pokvarenog kapitalističkog društva. Nezreloj mladeži može naškoditi. — Inače djelo ima vrlo dobrih opažanja. Lijepo se ističu i likovi nekih plemenitih radnika i radnica (Milica!). *aba.*

Mohaček, Dr. Marko: Uzgoj krumpira (95 str.), Jeronimska knjižnica, Zagreb 1937.

Ova će knjižica dobro doći svakom, koji se bavi gospodarstvom. Ima i dodatak »Jela od krumpira«, a u tekstu 26 slika. Obrađuje umnažanje i rasplođivanje, odlike, propadanje rodnosti, bolesti te gospodarski uzoj krumpira. *W.*

MOSK (Moderna socijalna kronika), Zagreb

Očajna danas kriza vlada po svijetu. No svi trijezni ljudi vide, da je to više kriza duhovna nego ekonomska, i da je ova posljednja ponajviše samo posljedica one prve. Ljudi zabaciše sve staro, sve ideje i pojmove: dobra i zla, dopuštena i nedopuštena, ljubavi i mržnje. A o vjeri, o Bogu i njegovu zakonu da i ne govorimo. Učiniti svijet rajem — razumije se, svak za se — to je cilj, za kojim se juri bez obzira na Boga, moral i bližnjega. I ljudi se cinički čude i zgražaju nad zlom! Razotkriti laži, pokazati istinu: da je bijeg od ropstva Božjeg bijeg u propast, a da se sreća može naći jedino tamo, gdje se poštuje i vrši zakon Božji — samo to znači raditi za sreću i spas čovječanstva. »Unus est magister vester, Christus!« (Mat. XXIII, 8). Tu si je zadaću postavilo i uredništvo Moska. U stručno obrađenim i dobro dokumentiranim brošurama, što ih Mosk izdaje, govori se o pojavama i uzrocima današnjeg zla te o putu k svijetlu i spasenju. — Mosk skreće pažnju uglavnom trima faktorima, oko kojih se danas vrti svijet novih ideja, struja i događaja. To su masonerija, komunizam i židovstvo.

I.) O masoneriji raspravljaju svesci: Što je masonerija? (5.), Masonerija u Hrvatskoj (I. dio br. 6., II. dio br. 20., III. dio br. 21.), Židovska masonerija (13.). Vidi se tu očito, kako hrvatski narod nije imao od masonerije dobra nikakva, a zla mnogo. II.) O marksizmu i ruskom boljševizmu govori se u svescima: Kominterna (7.), Marksizam (8.), Ukrajina u pandžama zvijeri (9.), Novi rat Rusije i Japana? (10.), Selo u Rusiji (11.), Tko vlada u Rusiji? — Židovi (12.), U Meksiku (14.), Komunizam protiv vjere (18.), Boljševizam (19.). III.) Nadalje se upozoruje na ulogu Židova u mnogim današnjim zlima. To se napose ističe u brošurama: Zašto u Njemačkoj progone Židove? (3.), Tko vlada u Rusiji? — Židovi (12.), Židovska masonerija (13.). IV.) Napokon se obrađuju razna socijalna pitanja: Za obnovu socijalnog poretka (br. 1—2.), Kapitalizam (4.), Marksizam (8.) te pitanja o vjeri i svjetovnom nazoru: Od materijalizma k religiji (br. 16—17.) itd.

Preporučamo napose katoličkoj omladini. *—Aba—*

Na Goru Gospodnju. Anketa o hrvatskoj katoličkoj književnosti (str. 88). Uredio Petar Grgec. Preštampano iz »Katoličkog Lista«, Zagreb 1935.

Urednik ove knjige i pokretač ankete u prvom članku a s njim dalje i drugi referenti jasno priznaju, da katolici nemaju jakih i snažnih pisaca s djelima doista umjetničkim i superiornim, kaošto to imaju — barem u jednom smjeru — njihovi protivnici. Iz toga ne slijedi za istinitost i vrijednost same religije ništa, ali tu se vidi potreba i važnost ovakove ankete i poticaja na ozbiljan rad oko katoličke književnosti, jer mnogi upravo prema tome ocjenjuju vrijednost i snagu same religije, i jer se upravo na tom području može mnogo učiniti za odgoj i oplemenjenje srdaca, pravo i istinito shvaćanje i proširenje Božjega kraljevstva.

U člancima su izneseni većinom konkretni prijedlozi i smjernice, kako da se unaprijedi kod nas katolička književnost. Dublje u stvari pisci većinom nisu zalazili, tek su tu i tamo nabačena pitanja i problemi na pr. o uzrocima otpada književnika iz katoličkih redova. Kod nas je o tome lijepo pisao u prošlom godištu Vrhbosne dr. Đuro Gračanin, a u ovoj knjizi ima o tom vrlo dobar članak prof. dr. Andrija Živković. On traži od katoličkog književnika ozbiljnu filozofsku pa i teološku naobrazbu. To je potpuno pravo. Pisci ili bez izvanrednog talenta ili bez duboke naobrazbe ne mogu stvoriti ništa originalno ni snažno, a osobito ne mogu toga katolici. Ljudi si naime iz drugih redova i mišljenja većinom sami uz mnoge borbe i lutanja konstruišu kakav takav sistem i životni nazor te mogu onda svoje doživljaje i misli izraziti snažno i s uvjerenjem, jer ih je to stajalo znoja i krvi, a osim toga je tu uvijek nešto sasvim subjektivno i novo, što privlačljivo djeluje na čitaoca. Katoličke su istine u krupnim potezima svima poznate, te ne frapiraju same od sebe, a katolički pisci usisali su ih većinom s majčinim mlijekom, drže ih i čuvaju, ali ih sami nisu duboko proživjeli, borili se i rvali za njih u sumnjama i poteškoćama, te i ne mogu duboko zaći i iz dna srca govoriti u pravom umjetničkom stvaranju, nego su to često površne reprodukcije toliko puta čuvenih istina. Time biva jasna i ta činjenica, što su najjači pisci upravo konvertiti, a tako se tumače lako uz ostale uzroke česti otpadi iz katoličkih redova. Stoga treba da katolički pisci studiraju, da objektivna istina postane i njihovo lično, duboko u srce usađeno i proživljeno uvjerenje. Studirajući naime doći će sumnje, prigovori, kolebanja i borbe, što će poput snažnoga vjetra dublje zatjerati korijen iskreno i duboko proživljena uvjerenja, koje će se spontano odrazivati u snažnom i originalnom umjetničkom djelu. A iza ovakova studija će zacijelo i otpadi biti rjeđi; jer svaki ima prilično jak poduporanj, na kojem stoji, te ga ne će lako svaki vjetar oboriti u borbi i vrtlogu života. Zato nam se čini, da bi u tom pogledu mogla biti za katoličku stvar od zamašnog značenja filozofska škola, što je ima kongregacija akademičara u Zagrebu. Trebalo bi bez sumnje, da svaki katolički književnik zađe nešto dublje u filozofiju i teologiju, da može biti doista katolički pisac i umjetnik. To stoji dakako i truda i žrtava, ali je zaista nužno.

Ovo je eto jedan važan prijedlog u ovoj anketi, a ima ih mnogo, konkretno i jasno iznesenih, sad treba to također oziblјno na djelu provesti. Publika, ali i pisci, treba da s mnogo ljubavi i solidnosti izvrše svoje dužnosti, tad će bez sumnje i katolička književnost porasti i procvasti. *J. Badalić D. I.*

Rajić Blaško, Bunjevčice — crtice iz života Bunjevačkih Hrvata (str. 63). Redovno jeronimsko izdanje za 1937. — Zagreb 1936.

U ovoj knjižici izlazi pred nas poznati i zaslužni narodni radnik među Hrvatima s one strane Dunava — presvij. g. Blaško Rajić, jedan

od najizrazitijih naših pučkih pisaca uopće, a napose bunjevačke regionalne književnosti, koja s »Bunjevčicama« prvi put dolazi u dodir sa hrv. čitalačkom publikom sviju krajeva.

Niže se 17 pripovijesti, vjernih slika života, rada i mentaliteta Bunjevačkih Hrvata. Nepatvoreno bunjevačko narječje, jedrina i duhovitost posebne su odlike tih crtica. One, u kojima auktor iznosi uspomene iz svog djetinjstva, odlikuju se još napose srdačnom neposrednošću. U svima bez razlike ima poučna i odgojna tendencija.

Na kraju dodao je Dr. J. Andrić topao prikaz piščeva života i rada.

Kako je knjiga namijenjena Hrvatima sviju krajeva, bilo bi možda dobro dodati tumač pojedinih provincijalizama. *A. Wurster D. I.*

Red sv. Uršule. O 400godišnjici Reda (str. 48), Zagreb 1935.

Bogom nadahnuta izvanredna svetica Anđela Merici († 1540.) udarila je temelje ženskoj družbi u talijanskom gradu Bresciji i nazvala je imenom mučenice i djevice sv. Uršule. Sama se odlikovala nebeskom nevinošću i apostolskim žarom za spasavanje duša pa je taj duh prelijevala u mnogobrojne učenice i sastavila im redovnička pravila, po kojima će se svom pomnjom dati na kršćanski odgoj ženske mladeži. Knjižica prikazuje letimice, ali duhovito početke i širenje diljem cijelog svijeta jedne od najzaslužnijih ženskih družbi u katoličkoj Crkvi. Već u 18. vijeku djeluje ona u kojih 450 kuća u samoj Evropi. A potvrđena je od Apostolske Stolice u najsvečanijoj formi sa svečanim zavjetima. Slijedeći apostolski žar svete Utemeljiteljice njezine duhovne kćeri prenose blagoslovnu djelatnost već prije g. 1700 među Slovence. Odatle prelaze Uršulinke g. 1703. s časnom majkom Julijanom rođ. groficom Drašković u našu dragu Hrvatsku i darežljivošću velikodušnih ljudi, zagrebačkog kanonika Šubarića, grofice Patačić i dr., osnivaju samostan u Varaždinu otvorivši uz crkvu i školu s internatom. Tu je njihova nesebična ljubav preko dva stoljeća odgojila na tisuće hrvatskih kćeri od plemićkih do seoskih porodica.

Red je dobio novog poleta u radu, kad se papinim nastojanjem i odobrenjem razni njegovi ogranci ujedinili pod zajedničkim poglavarstvom sa sjedištem u Rimu (1900.). U najnovije doba proveo je u pravilima neke promjene, da bi mogao zbog odgoja mladeži lakše dolaziti u dodir sa svijetom. Članice Reda dijele su na koristice t. j. učiteljice, koje su dužne moliti zajednički časoslov, a bave se direktnim uzgojem mladeži također na srednjim školama, kakovu posjeduju i u Varaždinu. Ostale sestre, koje su istim zavjetima Bogu posvećene djevice, brinu se za vremenite potrebe Družbe, koja također sprema katoličke djevojke za rad među poganima. Priprema za sv. zavjete traje u Redu dvije i po godine. Nakon prvih zavjeta, što se polažu na tri godine, dolaze vječni zavjeti, zatim im se omogućuje dostojna intelektualna izobrazba na univerzi. Nakon 7 godina javnoga rada još će pola godine predati samo usavršivanju svoje duše u »Trećoj kušnji«. Uz dovoljnu okrepu i odmor članice najsavjesnije upotrebljuju vrijeme dajući dnevice oko 5 sati duhovnim vježbama i 8 sati službi. Naš zaslužni samostan u Varaždinu i nova kuća u Zagrebu (u nadbiskupskim dvorima u Vlaškoj ulici) poziva idealne hrvatske djevojke u svoju zajednicu, »čiji duh jest ljubav, hrana molitva, a vječni spas bližnjega uzvišena svrha«. One, koje Sin Božji proglašuje već na zemlji blaženima, ne treba s ludim svijetom nazivati nesretnima zato, što su se odrekle njegovih varavih uživanja. Ta njihovo djelovanje rađa i na ovom svijetu slatkim rodom kršćanske kreposti, a duh svijeta gorkim plodovima opačina. *N. Maslać D. I.*

Undset Sigrid: Sveta Anđela Merici, iz norveškoga prevela jedna uršulinka (str. 62 sa slikom svetice), Zagreb 1935.

Ovu knjižicu izdala je u hrvatskom prijevodu revna kongregacija učiteljica za proslavu tridesetgodišnjice osnutka svoga. Htjele su ujedno da počaste jubilej utemeljiteljice Reda sv. Uršule. Za izvrsnost ove studije govori već samo ime slavne katoličke spisateljice Sigrid Undsetove. Ona piše u prvom poglavlju »Žena i kultura«: »Tko ostaje kod tvrdnje, da je u katoličkoj evropskoj kulturi srednjega vijeka žena bila smatrana kao neki drugi, manje vrijedni rod, može lako svoj nazor prividno dokazati. Ali je izvan svake sumnje, da su vanredno nadarene žene uvijek imale prilike svoje talente razvijati, i neograničeno i slobodno ih upotrijebiti« (str. 15.). Sve se to tako divno očituje u životu velike žene sv. Anđele. Pročitavši ovaj prikaz njena života i rada poneseš dojam kao sa propovijedi slavnoga govornika, koji gotovim činjenicama dokazuje svoje tvrdnje.

Nikola Buljan D. I.

Egenter, Dr. R.: Das Edle und der Christ (143 S.) Kösel - Pustet, München 1935.

Pisac, profesor moralke u Passau, raspravlja u ovoj knjižici o pojmu i značenju onog, što zovemo »plemenito«. Najprije je izložio shvaćanje o pojmu plemenitoga kod Nietzschea, Schelera i Nikole Hartmanna, a zatim određuje sam značenje plemenitog. Vršak prirodne plemenitosti je u moralno plemenitom. Tu je opisano nekoliko kreposti, koje napose sačinjavaju i određuju plemenito. Poznata je Nietzscheova izreka, da je kršćanstvo neplemenita porijetla — nastalo uslijed raznih nečasnih reakcija i resentimenata; auktor nasuprot pokazuje, koliko je toga upravo u kršćanstvu plemenito, samo valja sve pravo shvatiti i pravo u djelo provesti. U kršćanstvu — u milosti posvetnoj — dodano je prirodno plemenitom vrhunac plemstva — Božje posinaštvo — koje sadržava u sebi sve odlike i uzvišenosti plemenitosti.

Rasprava je pisana znanstvenim načinom, stvarnim stilom, što dalje prema koncu knjige sa sve više poleta i oduševljenja.

J. Badalić D. I.

Könekamp Fritz Rudolf, Viele reden, einer ruft. Das Zeugnis eines rastlosen Lebens (264 S.), Benziger & Co., Einsiedeln (Schweiz) 1936.

Ideolog slobodnog uzgoja, koji je u svoje vrijeme nacrtom »aktivne škole« svratio na se pažnju šire njemačke javnosti te kao govornik na radiju, pisac i umjetnik postigao lijep uspjeh, vratio se nakon dugog lutanja i teških duševnih borbi k vjeri svoga djetinjstva. Bolnim srcem pratimo mladoga dobrovoljca na zapadnu frontu, u englesko zarobljeništvo te na povratku u domovinu iza sloma. Izgubivši vjeru, zalazi sve to više u krugove revolucionaraca. Slijedimo ga na neprestanim putovanjima po Evropi, pa čak u daleku Španjolsku, Baleare i Maroko. Duša mu ne zna mira. Zalaže se svim žarom svoga uvjerenja »za pomoć radničkoj omladini, a proti naoružanju«. Ali na izborima g. 1928. njemački socijalisti izmame ovom parolom glasove proletera, pa odmah iza toga odobre kredite za ratno brodovlje, a radničkoj djeci ne dadu baš ništa. U tili čas Könekamp kida sa strankom. Nakon strašne noći očaja grane napokon i njemu zora nade u milost Kristovu. Potresna je to povijest plemenita čovjeka; a koliko ih ima takovih idealista, kojima je marksizam vjera! Nastojmo ih pomoći ljubavlju, uživivši se u njihovu dušu!

Svojim snažnim slogom zadovoljava ova autobiografija i estetsko-umjetničke zahtjeve, a zanimat će napose naše mlade pedagoge. Oni se mogu tu iz prve ruke informirati o mnogim pothvatima na temelju naj-

modernijih teorija. Könekamp je sve to vodio, praktički iskusio dugogodišnjim ustrajnim radom u Njemačkoj, Švicarskoj i Španjolskoj (u Colegio alemán u Sevilli); on i danas ne zazire od reforme škole prema rezultatima eksperimentalne psihologije, ali motri sve to pogledom, koji dopire u dubljinu metafizičkog problema Bog — čovjek. — Zadnjih godina Könekamp živi u Dalmaciji. *W.*

Schuster, Johann Baptist S. I., Die Soziallehre nach Leo XIII. und Pius XI. (Str. VI + 156), Herder — Freiburg i. Br. 1935.

Pisac ove knjige već dugo predaje etiku i sociologiju na isusovačkom filozofskom fakultetu u Pullachu kraj Münchena. Njegova su ga filozofijska istraživanja navela na to, da prouči socijalnu nauku, koja je sadržana u enciklikama najvećih socijalnih papa iz posljednjih vremena, Leona XIII. i Pija XI.

Koja je svrha ove knjige, to nam pisac sam u predgovoru jasno kaže. On ne ide za tim, da prikaže sva detaljna pitanja sociologije prema Leonu XIII. i Piju XI., nego samo ili barem u prvom redu temeljne principe, da se tako jasno vidi, koje mjesto u društvu zauzima pojedinac i princip subsidijarnosti. U predgovoru navodi i poglavite enciklike, koje se bave socijalnim problemima. Od Leonovih enciklika, idu ovamo: Quod apostolici muneris (O pogibeljima socijalizma), Arcanum Divinae sapientiae (O braku), Diuturnum illud (O podrijetlu državne vlasti), Immortale Dei (O kršćanskom uređenju države), Libertas (O ljudskoj slobodi), Sapientiae christianae (O dužnostima kršćanskih podanika), Rerum novarum (O radničkom pitanju), Graves de communi (O kršćanskoj demokraciji ili o raznim nastojanjima, koja idu za tim, da dovedu narod blagostanju). Od Pijevih enciklika: Ubi arcano (O miru Kristovu u kraljevstvu Kristovu), Divini illius Magistri (O odgoju), Casti connubii (O braku), Quadragesimo anno (O društvenom poretku).

Da je pitanje, koja je nauka sadržana u papinskim enciklikama, od najveće važnosti, o tom nema za katolika nikakve sumnje. Ne vrijedi to samo za vjerske istine, koje su od Boga objavljene, nego i za istine naravnog reda, koje su od nekoga značenja za razumijevanje ili za obranu vjerskih istina. Zato je za svakoga katolika velika dužnost, paziti na glas Namjesnika Kristova, pa makar se ne radilo direktno o vjeri, nego o naravnim istinama. U prvom redu ovo vrijedi za filozofiju i za sociologiju. Onu filozofiju i sociologiju, koju poglavar Svete Crkve u svojim enciklikama pretpostavlja ili priznaje kao ispravnu, treba da i mi prihvatimo s potpunim povjerenjem. Zato je i istraživanje, koja je ona filozofija i sociologija, dostojno svake hvale, osobito ono istraživanje, koje ide za što dubljim shvaćanjem. A za tim je išao pisac ove knjige. On je htio proučiti i prikazat nauku papinskih enciklika, ukoliko se tiče najdubljega principa sociologije, a to je »princip subsidijarnosti«, koji pisac izrazuje na njemačkom jeziku riječima »Grundsatz der ergänzenden Hilfeleistung«. Zašto postoje razna društva, i koji je u njima odnos između pojedinca i društva, to nam očituje ovaj princip: promatrati valja, što pojedinac treba od društva, a društvo od pojendinca. Tako možemo razumjeti i temeljno društvo ljudskoga roda, naime obitelj, i državu, pa i druga društva, koja nijesu prirodna ili nužna. Ova nauka papinskih enciklika nije nova, nego je sastavni dio skolastične filozofije i sociologije. Tako opet vidimo, kako skolastička filozofija i sociologija najbolje služe i vrhovnom učiteljstvu svete Crkve, kada daje smjernice u najtežim pitanjima savremenoga života bilo privatnoga bilo javnog. Zato svima knjigu najtoplije preporučujemo, da iz nje što bolje upoznaju najdublja pitanja vječne, dakle i suvremene filozofije o ljudskom društvu, t. j. one

sociologije, koja uživa najviše povjerenje, povjerenje rimskih Papa, Kristovih na zemlji Namjesnika, od Krista samoga postavljenih braniča najsvetijih istina. *Fr. Šanc D. I.*

Vallery-Radot, Herrschaft der Loge (224 S., geb.), Benziger & Co., Einsiedeln (Schweiz) 1935. — Robert Vallery-Radot, zet Pasteurov te borbeni katolik, izišao je na glas i kao pisac. Njegovo djelo »Dictature de la Maçonnerie« svratilo je pažnju javnosti pače izvan Francuske, a izašlo je evo i u njemačkom prijevodu. Veliki ugled i moralni autoritet, što ga uživa pisac, dovoljno je jamstvo za vjerodostojnost njegovih opažanja i tvrdnja, to više što je sve pisano istini za ljubav, a ne iz mržnje na pojedine ličnosti slobodno-zidarskih krugova, koji — nakon tolikih tamnih afera sa Mme *Hanau*, bivšim kelnerom i burzovnim spekulantom *Oustric* te zloglasnim *Staviskim* — sami uviđaju, da su se neoprezno odviše usko vezali kojekakvim ljudima okaljane prošlosti, a kojima je glavno zanimanje — pljačkanje. Francuske je štediše to stajalo više stotina milijuna franaka, jer su braća masoni na ministarskim stolicama zlorabili svoj položaj, da podupiru i preporučuju burzovne pljačke one »gospode« — subraće.

Djelo daje cijeli historijat francuske masonerije, prikazuje njenu borbu proti svemu, što je katoličko, a napose svojim podacima omogućuje nam ispravno shvaćanje razvoja u sadašnjosti. Osobito će biti od koristi upoznati taktiku francuskih masona, pa usporediti je s načinom kako slobodni zidari rade kod nas, na pr. u školskom pitanju. Nije pariška loža »Grand Orient« badava uložila toliko truda, da se braća i kod nas late posla po već ispitanom receptu! *W.*

BIBLIOGRAFIJA

a) Neprijekorne:

Marden, Volja i uspjeh, Zagreb 1936.
Maritain-Poljak, Anđeoski učitelj, Zagreb 1936.
Marković, Kratka povijest vatrogastva, Zagreb 1936.
Matijević, Sveti Antun Padovanski, Jeron. svijetlo 19., Zagreb.
Mihailović, Valandovske trusne katastrofe 1931. i opšta seizmičnost vardarske zone (ćiril.), Beograd 1936.
Nelson-Palić, Pregled pokreta za mir. Podatci i činjenice (ćiril.), Beograd 1936. Samo nije sasvim ispravno ono, što veli o stavu Crkve prema ratu tokom vjekova. Osim toga bismo voljeli znati, tko vodi tu »akciju mira«!
Nezaposlenost i stanovi, Sarajevo.
Olesnicki, Turski izvori o kosovskom boju (ćiril.), Beograd 1935.
Pandurović, Radovan Košutić, savremena književna studija (ćiril.), Beograd 1936.
Papini-Binički, Povijest Kristova, Senj 1936.
Pavlinović, Mihovil Pavlinović i narodni preporod u Dalmaciji od g. 1848—1887, Zagreb 1936.
Petrović, Po zabačenim ostrvima (ćiril.), Beograd 1936.
Poštić, Naše carinske tarife i poljoprivreda, Zagreb 1935.
Priručnik za kandidate majstorskih ispita, Zagreb 1936.

Proigrana slava etc., Dječje pozorište 12. i 13., Dubrovnik.
Put demokraciji, Biblioteka seljačke demokracije, Zagreb 1936.
Rajman, Izvod nauke o pravu etc., Karlovac 1936. — Ali definicija države (»organizacija ljudi na izvjesnom dijelu zemljine površine, koja je podvrgnuta neograničenoj vlasti«) u najmanju ruku nespretna.
Ratković, On nije bio pilot (ćiril.), Beograd 1936.
San-Džoze-miš, Novi najveći neprijatelj voćaka, Zagreb 1936.
Simić, Malarija, Zagreb 1936.
Spomenik srpske kraljevske akademije LXXIX, drugi razred 62. (ćiril.), Beograd 1936.
Starčević, Istočno pitanje, Sarajevo 1936.
Širola, Tri aktovke, Donji Miholjac 1936. Jedna s mješovitim ulogama!
Škola i omladina u Sovjetskoj Rusiji (ćiril.), »Svetlost« — Beograd.
Uzor-dijete Marcela Serdarušić 1923—1935., Zagreb 1936.
Vlahov, Među Kupom, Savom i Posavinom, Zagreb 1936.
Župa Vitina kroz 40 godina, Mostar 1936.

c) Zle:

Bakula-Jurčić-Magjarević i Simić, Ogledalo vremena, Zagreb 1936.
Balzac, Odabrana dela (ćiril.), Narodna Prosveta — Beograd.
Begović, Kvartet, Zagreb 1936. Previše senzualnosti i seksualnosti. »Psihoanalitičke stvari« (»Pulchra vidua«) — dr. J. Bogner, koji je napisao uvod, to hvali.
Berdjajev-Thaller, Sudbina čovjeka u savremenom svijetu, Zagreb 1935. — Pakao mu je nešto sadističko-mazohističko; Crkva mu je i u doktrinarnom pogledu polazila zlim putem etc. Ali ima i sjajnih stvari!
Bojić, Ljubavni izlet (ćiril.), Beograd 1935. Nemoral.
Bubanović, Priroda i dijalektika (ćiril.), Beograd 1936. Nešto u stilu religije humanosti (sasvim to!), iako se kritizira dijalektika.
Cankar-Dunjin, Sluga Jernej i njegovo pravo, Zagreb. Marksistička propaganda.
Chlapec-Đorđević, Osećanja i opažanja, Beograd 1935. Emancipirano i po novom socijalnom kroju (marksistički).
Crnić, Crkva i društvo u 19. stoljeću, Popularna biblioteka, Zagreb. Zaista crno sve slikano, pa makar i bijelo bilo! Protiv Crkve!
Cvetković, Lutkin rođendan. Drama u jednom činu za decu (ćiril.), Pirot. Psihoanalitička »mudrost«.
Gangl, O sokolskoj ideji, Ljubljana 1935. Indiferentistička ideologija.
Jelisavljević, Politika i ekonomija (ćiril.), Novi Sad. Skroz na skroz masonska ideologija; čisto bezboštvo.
Kalogjera, Hrvatska starokatolička Crkva. Glavne upute, Zagreb. Zanimljivo, da o »žutom« pokretu i ženidbi popova nigdje ne govori!
Kostić i Petrović, Istorija za II. razred više narodne škole u Kraljevini Jugoslaviji (ćiril.),Beograd 1935. Ima dosta otrova protiv katoličke Crkve.
Košutić, Potok i breza (ćiril.), Beograd 1936. Seksualnosti opjevane u slikama iz prirode, a sunce je »svesilni bog«. Masonsko.
Lazarević i Joksimović, Istorija (opšta i nacionalna) za I. razred viših narodnih škola (ćiril.), Beograd. »Priča« o Josipu; stare bajke o Slavcu, »latinašima« i »glagolašima«!
Lučić, Kako su umirali hrvatski književnici i umjetnici 1846—1936, Zagreb. Nije objektivno pisano u svemu.

Leadbeater, Astralna razina, Zagreb 1935. Teozofija.

Matić i Vučo, Marija Ručara, »Svetlost« — Beograd 1935. Direktno podbadanje na revoluciju.

Miljković i Pavlović, Čitanka sa gramatikom za III. i IV. razred škola trgovačke omladine (ćiril. i lat.), Beograd 1936. — »Kult rada« čisto novopoganski, možda i nesvijesno!

Musanić, Tri Hrista (ćiril.), Skoplje 1936. — Himan bogumilstvu!

Pernić, Šuma govori, Binoza — Zagreb. Realistički prikazuje demoralizaciju današnjega sistema, ali tendencija — revolucija jedini izlaz.

Petrović, Revolucija u Španiji (ćiril.), Beograd 1936.

Polić, Jučerašnji grad, »Napredni hrvatski pisci« — Zagreb 1936. Ima upravo direktnoga vrijeđanja svetinja (nedolično se govori o Bogu, Kristu, epitetima i poredbama o bl. Gospi), zatim cinički izvraća djela milosrđa kod samostana. Kojim će pravcem »Napredni hrv. pisci«, vidi se po naslovima naviještenih svezaka: »Razgovor s Krležom«, »Nova hrv. lirika«, koja će biti »antologija savremene hrvatske socijalne lirike«.

Popović, Domaći lekar za zdrave i bolesne (ćiril.), knjiga II., Beograd 1935. To je rječnik, koji odaje nekatoličko stanovište. Tako se preporučuje sterilizacija za čistoću rase, spolni moral naopak, seksualno »prosvjećivanje« etc.

Popović, Postoje li rase? Beograd 1935. Neznalački naivno i plitko udaranje na vjeru u Bogu, stvaranje etc.

Pupavac, O životu svijeta. Nauka napredne vjere, Zagreb 1936. Simplicistička naklapanja u stilu dijalektike.

Suhotin-Vulić, Povijest staroga vijeka za V. razred srednjih i stručnih škola, Beograd 1936. — Pisana po masonskom receptu.

Šimčik, Hrvat obnovitelj Božjega groba, Zagreb 1936.

Tolstoj-Kujačić, Šta je umjetnost? (ćiril.), Beograd 1936. — U knjizi dolazi do izražaja Tolstojevo »kršćanstvo«, koje osuđuje katolicizam i papinstvo.

Vučetić, Lekar i svet (ćiril.), Beograd 1936. — Odobrava sterilizaciju; osuđuje samrtnu svijeću; piše Priroda velikim slovom, a »Binnenzeichnung« (sadržaj) pojma Bog prepušta svakom!

Živković, Uloga rada u postanku čovjeka, Popularna bibl. 15, Zgb. Marksističko.

d) Zakoni i sl.:

Alijagić, Šta sam vidio u Borovu, Derventa 1936.

Andessner-Jelaković, Vatrogasne karte sa uputstvom za njihovu izradu, Beograd 1936.

Anketa o radu firme »Bata« održana 26. i 27. II. 1936. u Beogradu, Zagreb 1936.

Arko, Anketa o radničkim nadnicama i zaradi u industriji, Zagreb 1935.

Bibliografija jugoslavenske privredne književnosti za g. 1935., Zgb. 1936.

Bilimović, Uvod u ekonomsku nauku (ćiril.), Beograd 1936.

Butorac, Ivzještaj zanatske komore u Zagrebu za godinu 1935., Zagreb 1936.

Cesar, Ljetopis Družbe Braće hrv. zmaja za društvenu godinu 1935-36., Zagreb 1936.

Deronja i Forgić, Saobraćajna i komercijalna služba (lat. i ćiril.), Beograd 1936.

Dohanj J., Istina o Palestini i o jevrejskoj narodnoj domaji, Novi Sad 1936. Tuži se, da su počeli u cionizmu zapovijedati socijalisti, a ljuti se i na koncesije Arapima!

Drakulić, Kratak uvod u vazduhoplovno pravo (ćiril.), Novi Sad 1936.

Dr. Ante Starčević, O 40. godišnjici njegove smrti, Zagreb 1936. Nema prigovora s gledišta morala ili kršćanske filozofije.

Glocar, Tvoj glas (ćiril.), edicija (serija) »Žetva« — Osijek 1936. Pravoslavno.

Godišnje izvješće »Merkura« o poslovanju, zaključnim računima i bilansi za g. 1935., Zagreb.

Godišnji izvještaj glavne bratinske blagajne u Sarajevu 1935., Sarajevo 1936.

Gregorić, Ekonomska i socijalna politika nacionalnoga socijalizma i njene doktrinarne osnove, Beograd 1936.

Hamdžić, Književni rad bosansko-hercegovačkih muslimana, Sarajevo 1934. Piše mirno i objektivno.

Hadži-Dimitrijević, Pismenost akademije nauka, knjiga I. (ćiril.), Beograd 1936.

Hofmanović, Zbornik novog invalidskog zakonodavstva (ćiril.), Bgd. 1936.

Izvještaj o radu turističkog saveza za hrvatsko primorje i Gorski kotar u u g. 1935., Sušak.

Izveštaj sindikata drvodeljskih radnika Jugoslavije 1936. (ćiril.), Bgd. 1936.

Izveštaj trgovinsko-industrijske komore u Sarajevu o privrednim prilikama i radu komore u g. 1935., Sarajevo 1936.

Izveštaj upravnog odbora udruženja banaka u Beogradu o radu za 1935. godinu (ćiril.), Beograd 1936.

Jocković, Opštinsko knjigovodstvo (ćiril.), Beograd 1936.

Jović, Ugostiteljsko pravo (ćiril.), Niš 1936.

UREDNIŠTVO JE PRIMILO

(Knjige poslane na recenziju ocjenjuju se po mogućnosti. Nerecenzirane knjige ne vraćaju se.)

Berutti, P. Dr. Christophorus O. P., Institutiones iuris canonici, volumen III. — De religiosis, in-8 max. (pag. XVI + 384), Marietti, Torino 1936.

Conte a Coronata, P. Matthaeus O. M. C., Institutiones iuris canonici ad usum utriusque cleri et scholarum, volumen V. — Index rerum et Appendices, in-8 max. (pag. VIII + 388), Marietti, Torino 1936.

Delorko Olinko, Rastužena Euterpa (str. 86), Zagreb 1937.

Gračanin, Dr. Đuro: Odnošaji naravnog i nadnaravnog reda (str. 74), Zagreb 1936.

Jeronimsko svijetlo br. 23., Adventisti — novi proroci (str. 32), Zagreb 1937.

Kulunčić Matija D. I.: Blagoslovine (str. 77), Hrv. Knjižara — Split 1937.

Niedzielski Felix, Novi društveni poredak (str. 122), Banjaluka-Zagreb 1937.

Priručnik za društva Katoličke Akcije, izdanje Nadbiskupijske Centrale Katoličke Akcije (str. 272), Zagreb 1937.

Romita, Sac. Dr. Fiorenzo, Ius musicae liturgicae, dissertatio historico-iuridica, in-8 max. (pag. XXVIII + 320), Marietti, Via Legnano 23, Torino 1936.

»ŽIVOT« izlazi 10 puta godišnje na 48 stranica. — Urednik: Karlo Grimm D. I. — Izdavač i vlasnik: Kolegij Družbe Isusove u Zagrebu A. Alfirević D. I. — Tiskara »Glasnika Srca Isusova« A. Alfirević D. I.

Vrul

ŽIVOT

4

Travanj 1937 God. XVIII

SADRŽAJ

ŽIVOT

List za unutrašnju kulturu.

Izlazi mjesečno osim srpnja i kolovoza.

PRETPLATA: 50 Din.
omladini 30 Din.
pojedini broj 5 Din.

UREDNIK: KARLO GRIMM D. I.
Zagreb I/147
Palmotićeva 33

UPRAVA: Zagreb I/147
Palmotićeva 31

Problem naše katoličke inteligencije

Nije doduše problem katoličke inteligencije nov. On je stigao u akutno stanje odonda, otkad se stala u Evropi provoditi prema jednoj zgodnoj riječi o. Muckermanna »sekularizacija« duhovnoga života, otkako se sistematski počeo potiskivati utjecaj Crkve na svim područjima duhovne kulture. A to znači od vremena francuskih enciklopedista ili pače od »renaissance«-e! Ali se nikada nije možda taj problem toliko osjećao kao danas, gdje je probuđena katolička svijest pregla da Katoličkom Akcijom vrati Crkvi i njezinoj misiji Učiteljice i Majke oteta područja. Jer s katoličkom inteligencijom često je kao i sa zdravljem. Dokle ga imaš, dotle ga jedva i zapažaš, a prema tome i cijeniš. Napose u doba, kad ljudi, koji se nisu mogli smatrati intelektualcima, znaju zatalasati mase, navrnuti tok povijesti u mnogo zdravije kanale, negoli zbilja iškolana »inteligencija«, te odlučiti sudbinom država i naroda, može se na prvi mah inteligencija uopće, a katolička napose zbog svojeg teškog i sporog dozrijevanja učiniti donekle i suvišnom. Ali, čim te inteligencije nestane ili je barem nema dovoljno, tad je odmah jao i pomagaj!

I kod nas se u zadnje doba sve to više javljaju glasovi, koji vapiju za pravom katoličkom inteligencijom. »Mi laičke inteligencije s visokom duhovnom kulturom gotovo i nemamo« s bolju konstatira dr. Gračanin, kako je već jednom bilo upozoreno u ovom listu.[1] U anketi »Na goru Gospodnju« studira dr. Živković problem, koji nastaje »samo radi toga, što mnogi književnik u zrelijim godinama otpada iz katoličkih redova. Kad prođu godine naivne vjere mladenačkog doba . . ., kada dođe doba, koje traži kritičko obrazloženje one iste vjere . . ., katolički književnik ode među marksiste, protivnike kršćanskog naziranja na svijet i život . . . To je tužno poglavlje iz naše novije kulturne povijesti.«[2] Pisac ovih redaka pokušao je još prije tri godine iznijeti nekoliko misli o tome, kako da se »milost vodstva« i kod nas aktivira, kako da »karizme vodstva, podijeljene našemu narodu, (stanu) donositi svoje zlatne plodove«.[3]

---

[1] Vidi »Život« 1936., str. 299. ili »Vrhbosna« 1936., br. 8.

[2] Na goru Gospodnju. Uredio Petar Grgec, Zagreb 1935., str. 78.

[3] Vidi »Život« 1934., str. 11.

Kad bismo još imali statistike te mogli pratiti pojedince, koji su se za mladih dana, kao srednjoškolci i kao akademičari nalazili u organiziranim katoličkim redovima, kroz njihov kasniji život, problem naše katoličke inteligencije iskrsnuo bi pred našim očima u svoj svojoj strahoti. U čemu je zapravo srž toga problema, i kako bi taj problem trebalo rješavati?

SRŽ PROBLEMA

U konkretnim slučajevima vjerska je kriza i katastrofa kod inteligenata rezultanta vrlo mnogih i različitih komponenata, pa je i u šumi vjerskih otpada prava opasnost »od šume ne vidjeti drveća«. Ipak je nemoguće vjerovati, da nema Arijadnine niti, koja bi nas provela i kroz labirint procesa, što spremaju katastrofu vjere u pojedinim dušama, da nije moguće naći zgodan kraj konca, koji će razmrsiti cijelo klupko.

Držim, da nam kao takova nit, kao norma, koja odaje pravilnosti i kod vjerskih kriza i katastrofa, može poslužiti istina ili načelo, da je vjerski život život razuma i slobodne volje ili jednom riječju *specifički ljudski život.* Ono je istina: kod vjere bitnu ulogu igra i natprirodna milost Božja. Ali možemo kod svojega razmatranja taj faktor mirne duše pustiti s vida i to s dva razloga. Prvo stoga, što nam isti izvori, iz kojih uopće znamo za faktor milosti, jamče i to, da ta milost nikad ne izostaje ondje, gdje čovjek upotrebljava svoje prirodne darove, svoju slobodu: »facienti quod est in se Deus non denegat gratiam — Bog ne uskraćuje milosti onom, koji čini sam, što može!« tako glasi jedno teologijsko načelo. A drugo načelo veli: »Gratia naturam non destruit, sed perficit — milost prirode ne razara, nego je usavršuje!« To znači: sunce milosti obasjava vrhunce razumna života čovjekova, gdje vlada zlatna sloboda; što je razumni i slobodni život čovjekov savršeniji, to će biti intenzivniji život milosti i obratno. I stoga eto možemo i pustivši s vida faktor milosti reći, da je i u redu milosti vjerski život život razuma i slobodne volje ili bolje specifički ljudski život.

Nije potrebno posebno dokazivati teze, da je vjerski život zaista život razuma i volje. Jer očevidna je činjenica, da vjere ima i može biti tek ondje, gdje je razuma i prema tome i slobode. Da *ima:* etnologijska istraživanja — dosta je, da samo spomenemo magistralno životno djelo W. Schmidta S. V. D. »Der Ursprung der Gottesidee«! — nepobitno su dokazala aposteriori, da plamen vjere plamsa *uvijek* i *samo* ondje, gdje je iskre razuma, da je vjera razmeđe, što dijeli razumna bića — ljude od nerazumnih — životinjâ. Od vjere

se počinje čovjek, ispod vjere nalazi se samo životinja! Da *može biti:* pojmovna analiza čina vjere pokazuje apriori, da je vjera moguća samo tamo, gdje je razuma i slobodne volje. Jer vjerovati uopće znači nešto prihvatiti kao istinu radi tuđega svjedočanstva, dakle aktivnost, koja se bez razuma, a redovno i bez nekih čina slobodne volje ne da ni zamisliti. Dakle vjerski život zaista je po svojoj biti život razumom i voljom. Nije slučajno, da baš katolička Crkva kao »stup i tvrđa istine« sigurno orijentira na intelektualnim i moralnim stazama čovječanstva, i da jedino prema katolicizmu orijentirana filozofija čuva neoštećeni kapital onih istina, na kojima počiva sav ljudi dostojan život.

Time smo već dobili jako i pravo uporište za dijagnozu bolesti, koja dovodi do krize i katastrofe vjerovanja, napose kod inteligencije. Jer, ako su naši izvodi ispravni — a to očevidno i jesu! —, tad moramo reći, da će vjerski život i vjernost načelima vjere biti to dublji, bujniji, jači i intenzivniji, što bolje u sebi odgajamo i njegujemo specifički ljudski život t. j. život razuma i volje! Ali i obratno: sve, štogod biva na uštrb specifički ljudskoga života, sve, štogod smeta pravilan razvitak razumnoga i voljnoga života u čovjeku, bit će smetnjom za vjeru i život prema vjerskim načelima te može izazvati njihovu krizu.

Dvoje smo tako dobili. Ponajprije se pokazalo, da će uzročnici bolesti biti na djelu već u formaciji naše, pa i katoličke inteligencije, i da terapija mora već tu pritisnuti. A onda smo dobili dvije odnosno četiri kategorije uzročnika vjerskih kriza i otpada od vjere: a) faktori, koji štetno utječu na razvitak i funkcioniranje razumskog i b) faktori, koji utječu na razvitak voljnog života. A jedni i drugi mogu biti c) endogeni ili d) exogeni, t. j. *neposredno* potjecati iz vlastite individualnosti ili iz okoline i okolice, u kojoj se čovjek kreće.

Kao svako kategoriziranje, hvatanje u opće pojmove i načela tako i ovo naše nije sasvim točna slika stvarnosti. Jer ti »endogeni« i »exogeni« faktori i uzroci nisu nipošto izolirani, nego međusobno najtješnje povezani. Za exogene to je očevidno, jer oni moraju na bilo koji način postati endogenima, da uopće mognu djelovati na čovjeka, moraju ući kao elementi u svijesni, upravo razumski i voljni život čovjekov. A endogeni također moraju biti među se najtješnje povezani, jer su razumski i voljni život ponajprije psihologijski, a onda i logički mnogostruko u međusobnoj vezi te jedan na drugoga neprestano utječu.

Lako je uvidjeti, kako primarna važnost pripada endogenim pred exogenim u jednu, a voljnim opet pred razumskim uzrocima u drugu ruku, kad se radi o vjeri. S obzirom na primat endogenih pred exogenim dovoljno je već i netom rečeno. Što se pak tiče voljnih elemenata, to njihov primat slijedi iz t. zv. analize vjerovanja, te iz svakidašnjeg iskustva.

Analiza vjerovanja pokazuje, da stroga znanstvena fundacija vjerovanja — t. zv. praeambula fidei — iziskuju vrlo dug i mučan rad te sadržaju takove elemente i opet vuku za sobom takove konzekvencije, da je psihologijski upravo nemoguće doći do rezultata bez t. zv. »slobodne izvjesnosti«. A tek predmet vjerovanja! Tu se dosta često radi o istinama, koje su našem shvaćanju tako tuđe i neshvatljive, te bez tuđega (Božjega) svjedočanstva ne bismo mogli ni slutiti, da je takovo što uopće moguće. Stoga eto i opet kritičkih momenata, u kojima volja dolazi do izražaja!

Svakidašnje su iskustvo razni mislioci saželi u ovakove i slične izreke: »Nitko ne niječe Boga osim onih, koji žele, da ga nema!« (sv. Augustin) »Zavrni vratom strasti pa ćeš već sjutradan vjerovati!« (Pascal) Ali volji treba da svijetli razum, i, ako toga svijetla nema ili slabo svijetli, ne će ni volja upraviti čovjeka pravim putem. Stoga valja reći: važan je, vrlo važan razumski život kod katoličkog intelektualca, a još je važniji voljni, jer volja ipak ima u odlučnim momentima zadnju riječ. Važno je jedno i drugo, jer jedno i drugo sačinjava specifički ljudski život, te prema tomu svaki manjak, svaka šteta bilo u intelektualnom bilo u moralnom pogledu znači i štetu ili opasnost za vjeru i vjerski život.

Usput bismo samo spomenuli, kako iz svega rečenoga slijedi, da je ipak jedan od najvećih grijeha grijeh protiv istine, i da samo plitkost i površnost može osuđivati onu ljubomornost, kojom katolicizam čuva svoje dogme. Jednako iz navedenoga slijedi i to, da je zapravo samo vjernik čovjek, te da dozrijevati kao čovjek znači dozrijevati u vjeri. I opet samo plitkost i površnost može sažaljivati vjernike kao duševne siromahe i kao robove bez ljudskoga dostojanstva one, koji jedini to dostojanstvo potpuno i posjeduju.

DIJAGNOZA

Uzmemo li sada u svijetlu izloženih istina malko na oko formaciju, što je dobiva naša buduća inteligencija, ne će nam biti teško ustanoviti, kako crv nagriza baš intelektualni i moralni život naše omladine. Kulturni boljševizam postao je kod nas mrazom, koji s najranijeg proljeća popuri nježne pu-

poljke. Već nije nečuvena stvar, da djeca u pučkoj školi ismjehuju zastupnika Crkve i ruglu izvrgavaju nauk vjere. Već u pučkoj školi, a o srednjim da i ne govorimo, mladeži se ubacuju razne sumnje, ruši pred njom duhovni auktoritet i usađuje »kritički« duh. Kako nas filozofija uči, između svih stavova, što ih čovjekova inteligencija može zauzeti prema istini, ako treba da se oslobodi potpunog neznanja, najniži je i najnesavršeniji stav sumnje, koja meće iza svake stvari upitnik. Iznad nje se diže mnijenje kao prevaga na pozitivnu stranu, iako jezičac još neprestano balansira, a na vrhuncu kao najpozitivniji dolazi stav izvjesnosti, kojim razum dolazi u siguran posjed istine.

Kako ista filozofija dokazuje, logički i psihologijski je nemoguće graditi ikakovu intelektualnu zgradu na temeljima sumnje ili i samih mnijenja. I stoga je skroznaskroz nelogički i nepsihologijski kod nezrele mladeži početi sa sumnjama i labavim mnijenjima; to znači rušiti temelje svakoga intelektualnog života, dostojna tog imena, znači proljetnim mrazom osiguravati ljetni i jesenji plod!

Mladež već po prirodi dolazi s mnogo pitanja; poznato je, da je maloj djeci najteže odgovoriti na sve, što ih zanima. Stoga je potrebito, da dobiva što jasnije i sigurnije odgovore, stoga joj je potrebit auktoritet, kojemu će vjerovati. Samo tako moći će se popeti do nekoga barem donekle stalnog mišljenja, koje je potrebno za život dostojan čovjeka. Naprotiv, ako se pred mladeži nabacuje problemima ili ruši auktoritet, tad se logički i psihologijski dovodi do potpune skepse i neznanja, jer se na ono mnoštvo problema, što znadu mučiti mladu dušu, odgovara: Uopće nema puta k rješenju, kad su i oni putovi, što se čine da vode k njemu, vrlo sumnjivi ili nikakovi!

Zdrava pedagogija i metodika zahtijevaju stoga t. zv. koncentraciju obuke. U centrumu saznavanja treba da za vrijeme formacije napose bude Bog i znanje o Bogu, nauk vjere. Prema tomu treba da konvergira i to treba da podupire, cijeli život treba da prožimlje duh, nošen pravom vjerom. A kako smo danas daleko od toga, uvjerit će se svatko, tko s krčkim biskupom preuzvišenim g. drom. Srebrnićem malko zalista našim školskim knjigama te se na očigled onoga sistematskog rušenja katoliku najsvetijih auktoriteta i potkapanja kršćaninu svetih istina s piscem zapita: »Kuda to vodi? . . .« Moglo bi i trebalo dovesti dotle, da konačno shvate i oni, kojima to nikako ne ide u glavu, zašto i kako opravdano Crkva traži konfesijske škole . . .

Lako je iz svega zaključiti ne samo s kakovom intelektualnom spremom, nego i s moralnom zrelošću dolaze onda mladići iz srednjih škola na sveučilište! Tko je imao prilike vidjeti izbliza onaj kaleidoskop u glavama, koje su bez kritike, reda i sistema gutale Nietzsche-a, Schopenhauera, Karla Marxa, Engelsa i Bebela, u dušama, koje su jedno slušale od katehete, a drugo od profesora etnologije, prirodopisa i povijesti, taj će razumjeti, da i najjača volja ne može uz takovo vodstvo dovesti ni do kakova cilja. Jer s voljom je kao i s parom u lokomotivi. Toj je sasvim svejedno, da li goni naprijed ili natrag, desno ili lijevo. Glavno je, da popusti napetost. Baš radi toga, jer se radi o slijepoj sili, koju treba voditi, nije kriva ni para ni stroj, ako lokomotiva iskoči iz tračnica ili prsne, nego strojovođa, upravljač, koji je sigurnim udarcem ili potezom poluge može povesti onamo, kuda treba, upregnuti na korist čovječanstva. Tako je i s našom vlastitom fatalnom energijom, koja jakim udarcima šiba volju, da je povede i upotrijebi za dobro. Što je pak pravo dobro bilo kao cilj bilo kao sredstvo, toga ne zna ni fatalna energija u nama ni volja, nego je na intelektualnom životu, da nam pokaže. Ako dakle intelektualni život sliči magli, koja svojom gustom koprenom zastire svaku ozbiljniju orijentacijsku točku, tad ne će ni najjača volja moći unositi reda u život čovjekov, nego će sad više sad manje plaćati tribut fatalnim silama u nama ili neizračunljivim utjecajima izvan nas!

S takovim eto pokrićem za svjedožbu zrelosti dolazi mladi intelektualac na sveučilište i ulazi u onu životnu periodu, u kojoj bi trebalo posjedovanu istinu kritički produpsti i harmonijski ugraditi u svoju intelektualnu i moralnu fiziognomiju! Mjesto toga morat će zahvaljujući svojoj dojakošnjoj formaciji početi sasvim iznova! Ako mu orijentacije ne narine kakav nesretan i nesređen drug, koji za čovjeka bez ikakova auktoriteta i orijentacije lako postaje i auktoritetom i putokazom, ili ako ne dade praksa teoriju, tad će malo pomalo doći do manje više definitivna stava prema životnim pitanjima.

Nas ovdje zanima, kako će se odvijati taj proces kod onih katoličkih mladića, kojima je, rekli bismo, »čudnim slučajem« pošlo za rukom spasiti vjeru do te dobi. Hoće li im nove konkretne prilike biti od pomoći, da sasvim i potpunoma urastu cijelim svojim bićem i zanimanjem u katolički svjetovni nazor i ovaj u njih; da taj svjetovni nazor uporedo raste svojom uvjerljivošću i napreduje u razumskoj motiviranosti s napretkom u obrazovanosti, radi koje su i potražili naš atenej; da taj nazor bude ono svijetlo, što će sve jasnije

svijetliti na njihovoj životnoj stazi, koja dobiva izborom studija sve to konkretniji i određeniji pravac, svijetlo, što će izvesti što jači »foto-efekat«, udariti žig cijelom životu, da onda kao gotovi ljudi budu pravi vođe svojega naroda, koji se mogu ponuditi Bogu, Crkvi i domovini, kad to zatraže najviši interesi: »Ecce ego, mitte me — evo mene, ja sam se spremio, vrijedan sam Vašega povjerenja, pošaljite mene!«?

Dovoljno je i malo samo zaviriti u povijest školstva te u ono eksperimentiranje po našim modernim školama, da nam dođe do svijesti, kako je nestalo jedne velike odlike stare škole. Jer u toj se »filozofija držala . . . pripravom za stručne nauke: teologiju, pravo i medicinu . . . Nema spora, da solidna filozofijska naobrazba i te kako usposobljuje za svaki drugi znanstveni rad.«[4] Dandanas nažalost nije nemoguće, da i sami sveučilišni profesori nemaju pravoga pojma o filozofiji, pogotovu o kršćanskoj ili skolastičkoj filozofiji. Da ne razlikuju osnovnih pojmova kaošto su duhovnost i jednostavnost duše ili predožba i pojam oni, koji sjede za sveučilišnim katedrama. Posljedica toga zla za našu inteligenciju uopće, a katoličku napose jasna je: dolazi i opet do nesvršenosti, do igranja s problematikama, koje se svršava prema onoj: »Ako slijepac slijepca vodi, oba će u jamu pasti!« Ako je zdrava filozofija jedina kadra pomoći razumskoj motivaciji katoličkog nazora na svijet i život katoličkom inteligentu, onda naši ateneji ne samo da nisu kadri dati katoličkom mladiću prvorazrednoga građevnog materijala, kakovim inače znanost vrijedna tog imena obiluje, materijala, koji će harmonijski uzidati u svoj intelektualni i moralni život, nego će ga još tovariti balastom, koji poput crva podgriza i ono još manje više nezrelo vjersko uvjerenje, što bi baš na sveučilištu trebalo da sazrije do potpune muževne motiviranosti. Zar se ne moramo upravo čuditi, da uopće može na kraju ovakove formacije stajati biće, kojemu je ime — *katolički intelektualac?*

TERAPIJA

Držim, da ne će nikoga iznenaditi, ako kažemo, da će svi lijekovi biti samo za nevolju dotle, dok kod nas ne bude mogla konfesijska škola potpuno razviti svoj rad prema vlastitom programu. To znači sve dotle, dok nauk vjere i crkveni auktoritet ne budu imali napose i u srednjnm školama ono, koje ih ide t. j. *centralno* mjesto. To znači sve dotle, dok se

[4] Vidi »Život« 1929. (Vanino, Povijest isusovačke nastave u Zagrebu 1638—1773), str. 146.

ne uklone tečevine moderne kulturne nadridemokracije, koja nije toliko digla niveau neobrazovanih, koliko svukla visinu obrazovanosti tako, da je danas moguće, te čovjek svrši maturu s odličnim uspjehom, a da nije kadar napisati niti dvije poštene rečenice. To znači sve dotle, dok opet ne dođe klasična gimnazija do svojega prava te napose dok filozofija opet ne postane temeljem za daljni stručni studij.

Nije ništa novo, nego već mnogo puta izrečena misao, da baš studij klasičnih jezika i filozofije daje najbolju formalnu izobrazbu, najpovoljnije utječe na razvitak inteligencije. A to prema svim našim dosadašnjim izvodima znači eo ipso i najpovoljniji utjecaj — ceteris paribus — i na katoličko uvjerenje! Jer to se mora bojati samo jednoga neprijatelja: intelektualne ili moralne ili i jedne i druge nivelacije, površnosti!

U već citiranoj anketi traži dr. A. Živković od katoličkih književnika, da stoje »ne samo moralno, nego i intelektualno visoko . . . u pitanjima katoličke nauke, katoličke kulture, a prvenstveno u pitanjima katoličke vjere i morala.« A da se do toga dođe, traži on: »1. da su nam književnici orijentirani u pitanjima kršćanske filozofije, jer je ona osnovica za jedan nazor o svijetu. 2. da poznaju i katoličku *bogosloviju,* jer je ona osnovica za kršćanski nazor o životu. Pred svim dolaze u obzir dogmatika s apologetikom, moralka i povijest Crkve. 3. da u životu Crkve kao dobri vjernici *aktivno sudjeluju* u svim njezinim životnim pokretima.«

Dakako da to ne vrijedi samo za književnike, nego uopće za sve javne kulturne radnike, uopće za katoličku inteligenciju. Zanimljivo je čitati najnovije refleksije jednoga Irca, člana onoga naroda, koji pokazuje toliko zajedničkih crta s našim hrvatskim, o našem predmetu. »Razlozi veli on,[5] da se uvede skolastička filozofija u irske srednje škole, vrlo su jaki. To je ponajprije jedini pravi temelj katoličke kulture. Drugo, Irska dobiva uzde svoje sudbine potpuno u svoje ruke. No da koji narod bude sposoban služiti se svojom slobodom onako, kako to dolikuje katoličkoj prošlosti, mora imati jedan ideal, koji ga zanosi, i mora znati, kako će riješiti probleme, koji ga s tim idealom rastavljaju. Ne može pako izgraditi nikakova određena ideala niti mu osigurati budućnost, ako u obrazovanih krugova, koji vode domovinu, nema temelja zdrave filozofije t. j. skolastičke metafizike . . . Napose su potrebni metafizički principi u prelazno doba k novoj slobo-

---

[5] A. Little S. I., The present crisis of intelligence, »Studies«, Dublin, March 1937., str. 105. sq.

di, da upravljaju upotrebu te nove slobode ... Jedini potrebni uvjet za takovo inteligentno vodstvo — danas je to više negoli ikada najmoćnija vrsta vodstva —, jest, ako su naši razlozi ispravni, da Irska usvoji skolastičku filozofiju kao temelj odgoje, jedan jedini *bitni* predmet za sve obrazovane Irce ... Ja odlažem pero u nadi, da će tkogod, tko se zanima Katoličkom Akcijom, opet načeti tu temu.«

Tako bi dakle idealno rješenje bilo vratiti se k načelu stare škole, da se stručni studij ima nastavljati tek na temelju zdrave kršćanske filozofije. No tko omjeri krutu realnost na ovim izvodima, učinit će mu se ona nekim fantastičnim snom, te će i nehotice zaključiti makar i u obliku sumnje: »Dakle se onda ne da ništa u tom pravcu učiniti?«

Takav bi zaključak ipak bio naopak. Ako treba stići bezuvjetno kakovu cilju, pa nema nikakova prevozna sredstva, valja poći makar i pješice. Dok se idealna formacija katoličke inteligencije ne ostvari, dotle se valja poslužiti barem nekim surogatima, ali uvijek sa sviješću da se radi tek o *surogatima*. Jedan takav surogat bila bi briga, da barem za svojega studija na sveučilištu buduća katolička inteligencija dobije prilike studirati skolastičku filozofiju te proučavati katoličku teologiju u onom opsegu, koji je potreban zbilja obrazovanom katoliku. Pokušaji u tom pravcu učinjeni su i kod drugih naroda. Tako je na pr. u tom pravcu poznat rad o. Przyware sa studentima u Münchenu o. Bichlmaiera u Beču te pokušaji sa sveučilišnom omladinom u Budimpešti. I kod nas na zagrebačkoj Almi Mater postoji eto već četvrtu godinu u krilu kongregacije akademičara institucija, kojoj je svrha da u raznim ograncima pribavi budućim profesorima, inženjerima, sucima i advokatima te liječnicima potrebitu podlogu za pravi katolički intelektualni život. U našim prilikama to bez sumnje mnogo znači, a pouzdano se nadamo, da će ta institucija ubuduće donositi sve više koristi Crkvi i narodu. Najviše bi dakako koristi bilo, kad bismo pomalo došli do pravoga *instituta za skolastičku filozofiju* ...

Iznijeli smo tek nekoliko momenata o teškom i važnom problemu katoličke inteligencije, o kojem bi se moglo i moralo mnogo misliti i pisati. O. A. Little svršava svoje refleksije o »sadašnjoj krizi inteligencije« s primjedbom, da je »željeti, da bude jedan zaista katolički narod, a da nitko ne vidi razloga, zašto to ne bi mogao biti irski«. I mi držimo, da ne možemo ovo par redaka završiti ljepše negoli riječima: »Željeti je, da bude zaista katoličkog naroda, a nitko ne vidi razloga, zašto to ne bi mogao biti i naš hrvatski!« *K. Grimm D. I.*

Mendelizam, eugenika i ljudski rod

PRIMJENA MENDELIZMA NA ČOVJEKA

Srž je mendelizma u tom,* da svaki individuum, koji je i sam postao od oplođenog jajeta, stvara spolne stanice, od kojih jedna polovica sadrži nasljedno dobro s majčine, a druga s očeve strane. Čista rasa ima istovjetne gene, križanci raznovrsne. Geni se međusobno vladaju antagonistički, t. j. nastoje odijeliti se, pa to i čine prigodom stvaranja gameta (spolnih stanica). Označimo li pojedine gene sa *x* i *y*, to je formula za homozigotu *xx* ili *yy* (svaka je naime rasna oznaka u pojedinki uvjetovana dvostrukim genom; *zigot* je oplođena stanica, odnosno pojedinka; homozigot, ako ima istovjetne gene, heterozigot — ako ima raznovrsne). Formula heterozigote je *xy* ili *yx*. Kod stvaranja gameta dolazi do razlučivanja gena: kod homozigota se odjeljuje *x* od *x* ili *y* od *y*, a kod heterozigota *x* od *y* ili *y* od *x*.

Kod križanja moguća su ova četiri slučaja:

a) Homozigot + homozigot iste rase, *xx* + *xx*. Svi će gameti imati istovjetne gene (*x*), pa će prema tome hibridi biti potpuno jednaki roditeljima. Na pr. križamo li dva primjerka Mirabilis Jalapae crvene boje međusobom, svi će potomci bez razlike biti također crvenog cvata.

b) Homozigot + homozigot dviju *različitih* rasa, *xx* + *yy*. Imamo dakle dvije vrste gameta *x* te *y*, pa će se prema tome hibridi genotipski razlikovati od roditelja *(xy* ili *yx)*, a moguće i fenotipski. Na pr. križamo li Mirabilem Jalapam bijela cvata *(yy)* + Mir. Jalapam crvena cvata *(xx)*, hibridi će biti ružičastog cvata *(xy)*, t. j. razlikuju se i genotipski i fenotipski od svojih roditelja. U dominantnom slučaju (grašak visoka rasta *dd* + grašak patuljasta rasta *rr)* bit će hibridi izvana, fenotipski, jednaki roditelju visokog rasta, jer ta oznaka dominira nad drugom, ali genotipski će se razlikovati *(dr)*, pa će se recesivna oznaka *(r)* pokazati, čim se oslobodi dominantnoga gena *(d)*, t. j. kad se u F^2 (drugoj generaciji) spoji sa istovjetnim genom *(rr)*.

c) Heterozigot + heterozigot, *xy* + *yx*. Četiri su mogućnosti križanja: *xx, yy; xy, yx*. Kod Mirab. Jal. *xx* — crveni cvat, *yy* — bijeli; *xy* te *yx* — ružičasti. Omjer 1 : 2 : 1. U

* Vidi »Život« 1937., str. 59 sq.

dominantnom slučaju (visoki grašak *dd*, patuljasti *rr*) kombinacije su: *dd, rr; dr, rd.* Omjer 3 : 1.

d) Homozigot + heterozigot, *xx* + *xy* ili *yy* + *yx*. Kombinacije su: *xx, xx, xy, xy,* t. j. *2xx,2xy* ili *yy, yy, yx, yx,* t. j. *2yy, 2yx.* Kod Mirab. Jalapae (intermedijarni način) *2xx* cvatu crveno, *2yy* bijelo, a *2xy* te *2yx* ružičasto.

U dominantnom slučaju *(x = d, y = r)* imali bismo u prvom slučaju *(xx + xy)* : *2dd, 2dr,* t. j. 100 % graška visokog rasta te 0 % patuljastog, a u drugom slučaju *(yy + yx)* : *2rr, 2dr,* t. j. 50 % graška patuljastog rasta i 50 % visokog rasta (ali samo fenotipski!!).

Kako se iz ovih primjeraka vidi dominantni geni *(d)* paraliziraju ispoljavanje oznaka, koje su uvjetovane recesivnim genima *(r)*, kad se nađu s njima skupa. Ali recesivni geni zadržavaju svoju moć, te očituje se oznaka, koje su nosiocima, čim se međusobno popune *(rr)*.

Primijenimo sada ove formule na čovjeka! Budući da se svi ljudi više ili manje međusobom razlikuju u pogledu nasljednog dobra, sastat će se kod ženidbe osobe s nejednakim kompleksima gena na pr. *xy* + *yy*. Uzmimo da je *x* dominirajući gen *(x = d)* koje bolesti, na pr. *šećerne,* onda vrijedi formula: *dr* + *rr* = *2dr* + *2rr,* t. j. polovina buduće djece bit će bolesna. Ako je *x* recesivan gen *(x = r)* koje bolesti, na pr. *slaboumnosti,* onda vrijedi formula: *rd* + *dd* = *2rd* + *2dd,* t. j. nijedno dijete ne bi bilo bolesno, ali polovina bi ih nosila dalje u sebi tu bolest, koja se može pojaviti u slijedećoj generaciji, ako se *rd*-individuum sastane sa sebi sličnom pojedinkom. To je moguće, pače vjerojatno, kad se uzimaju bliži rođaci. Jer u tom se slučaju lako, kod *šećerne bolesti* na pr. sastane *dr* + *dr* = *dd* + *dr* + *rd* + *rr,* t. j. samo jedna četvrtina djece bit će pošteđena od šećerne bolesti *(rr)*. K tome pridolazi još i to, da nitko ne može znati, hoće li se roditi dijete, koje bi moglo biti zdravo. U slučaju nasljedne slaboumnosti moguće je, da će se kod ženidbe rođaka sastati *rd* + *rd* = *rr* + *rd* + *dr* + *dd,* to jest, iako su obadva roditelja prividno zdrava, ipak će tek svako četvrto dijete biti doista zdravo *(dd)*. Još je gore, sastane li se *rd* sa *rr,* ili dapače *rr* + *rr.* U jednom i drugom slučaju *sva* bi djeca nosila u sebi slaboumnost, a očito bi ih bilo bolesno u prvom slučaju 50 %, a u drugom 100 %. Nažalost ove formule ne znače samo teoretsku mogućnost već su prečesto sudbina mnogih i mnogih, pa i iz toga se vidi, kako je Crkva svojim ženidbenim zaprekama davno prije moderne eugenike i eugenički postupala!

Nasljedna nadarenost i opterećenost. Najpotpuniji pregled sviju rasnih oznaka, koje se ravnaju po Mendelovim zakonima, skupio je *F. Lenz*.[9] Nasljedna je plava, crna boja očiju, kose, glatka te kovrčasta kosa, bijela ili tamna put, stas tijela,[10] oblik glave, pa cijeli niz drugih oznaka kao na pr. oblik nosa, ustiju, uške itd. *Eugen Fischer* prvi je ustanovio te oznake proučavajući tako zvane rebotske bastarde, jedan mali narod bastarda u Južnoj Africi, koji je proizašao križanjem doseljenih Bura s urođeničkim Hotentotkinjama.

Na osnovu psiholoških opažanja osobito kod inteligentnijih od tih bastarda, koji osjećaju veliku disharmoniju svojih duševnih moći i sposobnosti, Fischer je također prvi izrekao mišljenje o nasljednosti duševnih sposobnosti, zapravo o nasljednoj različitosti u izgradnji živčanog sistema, što je onda uvjetom različitosti duševnih sposobnosti. Kasnije, dugogodišnjim proučavanjem osobito poređivanjem školskih ocjena u pojedinim obiteljima kroz više generacija, pa onda po tako zvanim ispitima inteligencije kod blizanaca u poredbi s rezultatima tih ispita kod dvojaka i braće, faktično se došlo do uvjerenja o nasljednosti duševne nadarenosti. Konačno je uspjelo profesoru *Karplusu* dokazati nasljednost moždanih brazda te zavoja, iako se ne može još ništa reći o stupnju te nasljednosti. Uostalom, kad je već sigurno, da cijela tjelesna konstitucija pojedinčeva rezultira iz nasljednoga kompleksa, bilo bi doista čudno, kad bi živčani sistem bio izuzetak. Živčani pak sistem uvjetuje duševnu djelatnost, te tako možemo govoriti o nasljednosti duševnih sposobnosti.[11] Duša sama te njezine moći, razum i volja, dakako nijesu nasljedne. Nasljednost duševnih spo-

---

[9] Fritz Lenz (E. Fischer, E Baur), Menschliche Erblichkeitslehre und Rassenhygiene, 2 Bde.

[10] Korelacija između pojedinih tipova tijela te duševnih osobitosti odnosno bolesti (Kretschmerova istraživanja!).

[11] Moglo bi se gornjoj tvrdnji prigovoriti pozivajući se na dušu kao na glavni agens razvitka te na njenu bit, kao »conprincipium«. Međutim čini se, da upravo mendelizam dokazuje, da duša — iako »conprincipium« —, se ne razlikuju većom ili manjom savršenošću. Kad bi naime postojala različnost savršenstva, očekivali bismo, da će se očitovati ondje, gdje su materijalne determinante (geni) jednake, na taj način, da bi konačan rezultat bio različan, t. j. dva blizanca morala bi se mnogo više individualno razlikovati negošto to obično biva. Duša prema tome poput arhitekta izgrađuje pojedinca onim materijalom, koji je dobila prigodom svoga stvorenja, t. j. s nasljednim dobrom, što je položeno u spolnim stanicama, te djeluje s tim materijalom ili preko njega već pre-

sobnosti, koju gornji rezultati postavljaju na najširu bazu, bila je već prije poznata u pojedinim obiteljima. Glasoviti su primjeri: rodoslovlje obitelji Krupp za industriju, obitelji Bach za glazbu, obitelji Darwin za prirodne nauke itd. Iako se ne smije u tim i sličnim primjerima premalo cijeniti utjecaj okoline i odgoja, ipak se nasljedna nadarenost tako ističe, da se u nju ne može sumnjati. Nasljedne su mnoge tjelesne anomalije, tako na pr. prekomjeran broj prstiju, sraslost pojedinih prstiju, rascijepljenost ruku, nogu, gornje i donje čeljusti, albinizam. Mnoge se bolesti, točnije bilo tjelesni bilo duševni nedostaci, ravnaju također po Mendelovim zakonima nasljedstva. Tako na pr. kratkovidnost, dalekovidnost, glaukom (slabljenje vidnog živca, koje vodi do sljepoće), gluhonijemost. Ima nadalje nasljednih bolesti, koje stoje u posebnom odnosu prema spolu kao na pr. hemofilija, koja se očituje samo u muškom spolu, ali je prenose žene. Slično stoji stvar sa sljepoćom za crvenu boju te s kratkovidnošću spojena tako zvana noćna sljepoća (Nachtblindheit).

Važniji i po svojim posljedicama za narod kudikamo sudbonosniji su nedostaci, gotovo svi recesivnog karaktera, živčanog sistema, koji su tako uzrokom duševne nemoći. To su u prvom redu nasljedna slaboumnost, »dementia praecox« (Schizophrenie), cirkularno ludilo (manisch-depressives Irresein), bolest sv. Vita (Veitstanz), epilepsia itd. Neka govore primjeri:

Slaboumnost. H. Goddard opisao je jednu obitelj slaboumnih pod pseudonimom Kallikak. Praotac joj je iz dobre obitelji. Kao vojnik za vrijeme američke revolucije zaveo je u nekoj gostioni slaboumnu djevojku, koju je onda ostavio, da se oženi prema staležu. Iz zakonitoga braka poteklo je dosada šest generacija, sve zdravih, normalnih ljudi. Nezakonito dijete bijaše slaboumno, te oženivši se kasnije sa zdravom nekom djevojkom, imaše desetero djece, od ovih troje umrije u nejakoj dobi, petero ih bijaše slaboumno, a samo dvoje normalno. Najstariji sin oženi se opet s nekom slaboumnom, koja mu rodi petnaestero djece, gotovo sva slaboumna! Rezultati

---

ma njegovoj prikladnosti. Što je taj materijal prikladniji, to će duša više razviti i pokazati svoje sposobnosti — sve do genija, što je pak manje prikladan, manje će se izvana očitovati savršenost duše — sve do granica idiotizma ili pače (u embriologijskom razvitku) do nakaza. Stoga i C. Z. (CJC) u kanonu 748. određuje: Monstra et ostenta *semper* baptizentur saltem sub condicione; in dubio autem unusne an plures sint homines, unus absolute baptizetur, ceteri sub condicione.«

slijedećih generacija: a) 41 brak — obadva roditelja slaboumna *(rr + rr)*. Osim dvoje prividno zdrave djece — 222 slaboumno. b) U 8 brakova otac bijaše slabouman, a mati zdrava *(rr + dr)*. Djece bijaše 20, 10 zdravih i 10 slaboumnih. c) U 12 brakovaa otac je bio zdrav, a mati slaboumna *dr + rr)*. Od djece 10 bijaše normalnih, 7 slaboumnih. U ovom primjeru dvostrukog rodoslovlja vidi se jasno utjecaj nasljednog dobra. Vidi se također i utjecaj okoline. Jer dok se među 496 direktnih potomaka zdrave linije nalaze samo dva alkoholičara te jedan nećudoredna života, u drugoj, slaboumnoj liniji od 490 direktnih potomaka (143 slaboumna, 46 normalnih, ostatak neopredjeljen ili sumnjiv) bilo je 8 posjednika javnih kuća, 33 prostitutkinje, 24 alkoholičara i 3 zločinca!

Dementia praecox. — *H. Lundborg* istražio je: a) 11 obitelji *(dd + rr)* sa 66 djece, od kojih nije bilo nijedno očito bolesno;

b) 11 obitelji *(dr + dr)* s 93 djece. Iako su roditelji bili na oko zdravi, ipak je u svakoj obitelji bilo barem jedno bolesno dijete. U svemu 17 duševno bolesnih te 7 psihopata;

c) 5 obitelji *(dr + rr)* sa 46 djece od tih 13 duševno bolesnih i 7 psihopata;

d) 1 obitelj *(rr + rr)* s osmero djece: *Franz* — dementia praecox, *Erik* — nastran, *Hedda* — idiot, *Karlo* — dementia praecox, *Jan* — isto, *Albert* — nastran, alkoholičar, raspuštena života, samoubojica, *Axel* — nastran, alkoholičar, raspuštena života, *Adolfina* — nastranost, nemoral prije udaje.

Zaslugom istraživanja *E. Rüdina* poznata je danas vjerojatnost, kojom nastupa nasljedna šizofrenija (najraširenija duševna bolest). Ako je jedno od roditelja bolesno, od djece će bolovati od prilike 1/10, a 34—42 % bit će psihopati. Ako je obadvoje roditelja bolesno, polovica će djece biti također bolesna, osim toga od druge polovice bit će preko 50 % psihopata. Kod cirkularnog ludila vjerojatnost oboljenja još je veća.

Kriminal. Evo primjera poznate obitelji »The Jukes«! Ada Juke, prababa te porodice, provodila je skitnički život u USA. Umrla je 1740. Postoje službeni izvještaji od 709 njezinih potomaka, od kojih je 196 rođeno izvan braka, 142 uzdržavano od općina, 64 duševno bolesnih, 174 prostitutkinje, 77 zločinaca — među njima 12 ubojica. Izdaci države za ove kriminalne tipove iznose dosada 60 milijuna dinara.[12]

---

[12] Da je u ovom slučaju po srijedi osim utjecaja okoline također i nasljednost, potvrđuju istraživanja *J. Lange-a*, koji je istražio obzirom

Još jedno pitanje. Ostaje li idioplazma, t. j. materijalni nosilac nasljednosti, nepromijenjena? Sigurno je, da *individualno stečene sposobnosti,* kao na pr. ozljede, izgubljeni udovi uslijed bilo koje nezgode, vježbanjem ili zanatom stečena tjelesna snaga, znanje, oslabljeni živčani sistem uslijed mana i zlih navika te razne zarazne bolesti *nisu nasljedne.* Što si pojedinac zaslugom ili krivnjom osobno steče, njemu je samome na korist ili štetu. Kod zaraznih bolesti najviše da je nasljedna sklonost prema dotičnoj bolesti, kaošto je to kod sušice.[13] Jer po sebi idioplazma ostaje nepromijenjena. »Po sebi«: nesumljivo je naime, da se kod čovjeka mogu prouzrokovati direktne promjene u sastavu idioplazme i to, koliko je dosada poznato, na gore. Tako na pr. različite zrake, osobito radium, djeluju direktno na sastav spolnih stanica. Od prirodnih faktora sigurno se znade, da uživanje otrova, osobito alkohola, može prouzrokovati promjene u idioplazmi. Alkoholizam kao takav nije nasljedan. Činjenici, da su potomci alkoholičara i sami odani piću, valja tražiti razlog u slaboumnosti i u lošoj socijalnoj okolini. Baš slaboumnost alkoholičareve djece direktan je učinak alkohola u mnogim slučajevima, i ta slaboumnost ostaje onda nasljedna. A to znači, da je taj otrov morao u samoj idioplazmi proizvesti takve promjene — moguće uništenje gena — da se to više ne može samo popraviti.

Ni spolne bolesti ne djeluju na idioplazmu. Ali lako je shvatiti od kolike su važnosti za narod, kad se znade, da mogu u teškim slučajevima uništiti kolijevku života pod srcem majke ili pak sam plod. K tome se te bolesti sve više šire, te prijete, da će postati prave narodne pošasti. Još je teže, kad jedan od bračnih drugova, mjesto obiteljske sreće,

---

na nasljednu moralnu nejakost (Minderwertigkeit) 27 dvojaka istoga spola u kažnjivoj dobi. Od tih je 10 blizanaca. Ti su bili svi kažnjeni radi istih prekršaja, dali se na izvršivanje kažnjivih djela i isto doba, pa i u njihovu vladanju kod suda te u podnošenju kazne nije bilo nikakove razlike. Od 17 preostalih dvojaka bila su kažnjena samo dva para — što odgovara običnom kriminalitetu kod braće, a i ti su bili kažnjeni radi različitih prekršaja.

[13] O. von Verschuer i K. Diehl istraživali su dvojke s obzirom na tuberkulozu. Od 75 pari bilo je 19 blizanaca. Samo u dva slučaja bio je jedan od dva blizanca zdrav, a i to ne sasvim, dok su se svi ostali parovi držali sasma jednako prema bolesti. Od ostalih 38 istospolnih dvojaka, dva su para oboljela u istim okolnostima; u 16 slučajeva vladahu se sasvim različito, a u preostalih 14 oboljela su doduše oba para, ali u različito vrijeme i različitim okolnostima.

nađe tešku, sramotnu bolest. Tu dobiva riječ »tragika« svoje potpuno značenje.[14]

EUGENIKA U PRAKSI

Vratimo se sada, nakon tih dugih ali potrebnih ekskurzija u područje mendelizma, citologije te u područje formula, koje su »sudbina« tolikih ljudi, opet eugenici. Kazali smo, da su neposredni predmet eugenike bračni drugovi, budući da od njih proizlazi novo pokoljenje. Formule na čovjeka primjenjenog mendelizma govore i te kako jasno, da su roditelji u mnogo slučajeva upravo sudbina svoje djece.

Prva dakle zadaća eugenike jest razdijeliti ljude na zdrave i bolesne, već prema njihovu nasljednom dobru. Teška, u velikoj većini slučajeva zasad, a valjda i u budućnosti, nerješiva zadaća. Jer *prvo* mnogo je bolesti, tjelesnih i duševnih, koje nastupaju nasljedno, ali i nenasljedno. U prvom slučaju brak je izvor bolesnog potomstva, u drugom nije. Razlikovati pak u pojedinom slučaju, da li je bolest nasljedna ili ne, nije moguće bez poznavanja pređaka, barem kroz tri generacije, osim ako su tu blizanci ili veliki broj bolesne braće kao znaci. Radi toga je eugenika u praksi zasad primorana ostati kod pojedinih obitelji, gdje bolest nastupa trajno. *Drugo,* najveći dio, osobito teških bolesti, recesivnog je karaktera te odatle slijedi, da se u razmjerno malenom broju pojedinaca očituje *(rr),* dok su ostali prividno zdravi *(dr),* te ne daju povoda sumnji ni sebi ni drugima. Bolest se očituje tek kod djece, a i to samo onda, ako je i jedan i drugi roditelj jednakoga nasljednog dobra *(dr + dr* ili *dr + rr).* Radi toga je zasada nastojanje eugenike upravljeno gotovo samo na sastavljanje rodoslovlja pojedinih obitelji, iz kojih se može onda prosuditi pravo stanje pojedinaca, s većom ili manjom sigurnošću.

Druga zadaća eugenike. Kazali smo, da valja kulturi pripisati krivnju degeneracije. Kao *pozitivni faktori* mogli bi se navesti najprije urbanizam (veliki broj gradova) s nezdravim prilikama za siromašni dio stanovništva, tvornička

---

[14] Dok je prije alkohol bio galvni svodnik svih prekršaja protiv moralnog reda te tako povod zaraznim bolestima, danas je to kod mladeži komunizam, koji danajskim darom svoje ideologije o slobodnoj ljubavi vabi mladež u svoje redove. Danajski dar i za mladež samu. Kako se može očekivati životno veselje i aktivnost u istrošena — ako ne ujedno i venerički bolesna čovjeka? A što može narod ili »čovječanstvo« očekivati od tih mladih staraca? Procvat i blagostanje — ideja, kojom se hvasta komunizam — sigurno ne.

industrija, osobito kemijska, uživanje raznih otrova, osobito alkohola itd. Još je važniji *negativni faktor*, t. j. što je današnjoj civilizaciji uspjelo, da onemogući faktore *prirodne selekcije*, kaošto su to bile velike pošasne bolesti: kuga, kolera i slične. Te bolesti, iako bič Božji, premda su kosile i zdrave, ipak su prema prirodnom redu tražile svoje žrtve najviše među onima, koji su bili slabije otporni. To, uz prirodan način života, te visoka moralnost bilo je uzrokom, da srednji vijek nije poznavao problema eugenike. Danas naprotiv vrši se selekcija u obratnom pravcu. Dosta je, da se sjetimo rata, kad su zdravi morali na frontu, dok su bolesni ostajali kod kuće. Kod raznih katastrofa pogibaju obično zdravi. Osim toga činjenica je, da dandanas baš zdrave obitelji nazaduju uslijed ekonomskih poteškoća, bilo da se uopće ne sklapaju, bilo pak ograničenjem poroda, dok se bolesni naraštaj širi, jer takovim nedostaje smisao za odgovornost (slaboumni, alkoholičari i sl.). Pođe li sve tako dalje nesmetanim tokom, perspektive ljudskoga društva ne će biti baš ružičaste.

Koja nam sredstva predlaže eugenika, da se suzbije ta bujica bolesti?

a) *Eugenička odgoja naraštaja*, t. j. odgoj djece u eugeničkom smislu, savjeti prigodom izbora bračnoga druga itd. Nedostatak toga sredstva poglavito je u tome, što je ta odgoja nemoguća baš ondje, gdje je najpotrebnija, naime kod bolesnih. Tko će slaboumne i duševno bolesne eugenički odgojiti?

b) *Zatočenje*, t. j. čuvanje bolesnih u posebnim zavodima, bolnicama. Da je i to sredstvo neuspješno, slijedi iz svega, što je već prije rečeno. U zavode se naime mogu staviti samo oni, koji su očito bolesni *(rr)*. Prividno zdravi *(dr)* mogu lako izbjeći svakoj kontroli. Osim toga već je broj prvih tako velik, da je teško smoći sredstva za njihovo uzdržavanje, a kamo bi se došlo, kad bi se htjelo zatočiti sve nasljedno opterećene u težem stupnju!

c) *Sterilizacija*. Sastoji se u tome, da se na nasljedno opterećenima izvrši operacija, koja onemogućuje prokreaciju, ali tako, da operirani ostaju u posjedu generativnih žlijezda. Projekt je dobio zakonsku snagu u mnogim državama USA, a onda također i u Trećem Carstvu, nakon dolaska nacionalsocijalizma na vlast.

Što nam je držati o sterilizaciji? S eugeničkog stanovišta mora se primijetiti:

a) Da sterilizacija bude doista uspješno sredstvo, mora se provesti sasvim radikalno, t. j. valja sterilizirati sve na-

sljedno opterećene *(rr i dr).* U USA bi dakle po računima eugeničara valjalo sterilizirati oko 15 % cijeloga stanovništva, t. j. oko 10—15 milijuna, a u Njemačkoj oko 4 milijuna. Komentara tu ne treba!

b) Eugenička indikacija nije i ne će biti sigurna. Prema tome opasnost je, da nastradaju mnogi zdravi, a osim toga gubi se onaj mogući postotak zdravoga potomstva.

c) Posljedica sterilizacije obično je nemoral steriliziranih, kako to pokazuje iskustvo, te se tako dobitak na jednoj strani obilno rekompenzira gubitkom na drugoj. Jer nemoralom danas su uvijek spojene spolne bolesti. Ove dobivaju dakle time još veći zamah. A što veneričke bolesti znače za narod, dobro nam je poznato.

S moralnog stanovišta stvar je jasna: sterilizacija je nedopuštena, jer znači povredu ličnih prava osobe, t. j. lišenje integralne naravne sposobnosti pojedinca bez njegove lične krivnje. Društvo nema pravo da to traži, ni uime općeg dobra, jer društvo, država, postoji radi pojedinca, ona je sredstvo, koje treba da omogući pojedincu njegov duševni i tjelesni razvitak, vremenitu i vječnu sreću. Ne će država, društvo postojati u vječnosti — a taj je pravi cilj čovjekov —, nego samo prava osoba, pojedinac. Jasno je dakle, da država nema prava lišiti pojedinca bez ikakve lične krivnje bilo koje savršenosti, koja mu pripada po prirodnom pravu, koja je integralni dio njegove osobe, iako država ima pravo izvrgnuti pojedinca životnoj opasnosti (na pr. u ratu) radi općeg dobra ili ga lišiti života u slučaju krivnje. U ovom posljednjem slučaju ima pravo dakako i na djelomično lišenje lične savršenosti, pa tako može imati pravo i na sterilizaciju.

U slučaju, da se sterilizacija želi primjenjivati samo na faktično bolesne pojedince *(rr),* valja reći, da onda praktički kao zaštitno sredstvo dolazi u obzir samo zatočenje bolesnih. Jer ništa drugo do materijalnog interesa ne govori u tom slučaju u prilog sterilizacije. Žalosno je pak, da u narodima kršćanske kulture više vrijedi materijalni interes, negoli pravo i dostojanstvo ličnosti. Može li biti većeg poniženja za čovječanstvo uopće, negoli je to, da se zakonski radi novaca vrijeđa dostojanstvo osobe, da se u čovjeku gleda tek razvijenija životinja i prema tome s njime postupa?

Država nema pravo uvesti prisilnu sterilizaciju. Ali ni dragovoljna sterilizacija nije dopuštena. Bog je vrhovni gospodar našega života i naših sposobnosti. Čovjek nema prava, da se liši svojevoljno bilo koje integralne savršenosti svoje naravi. Ali može i mora ne služiti se, uzdr-

žavati se, kad je to u interesu općeg dobra, kad je već unaprijed vjerojatno, da će njegovo potomstvo biti nesretno. Kad već vjera traži od nas svladavanje, trpljenje, onda se valja najprije svladavati u onome, što bi moglo drugima biti na nesreću. Sa strane kršćanskog društva opet, valja se kloniti onog mišljenja, koje u nasljedno opterećenima gleda samo beskorisne članove zajednice, te računa samo time, kako da ih se riješi. Jer ponajprije svaki čovjek, pa bio on i idiot, ima besmrtnu dušu, koja po sebi može biti jednako savršena kao i u genija, i koja je stvorena, da gleda Lice Božje. A onda, koliko prilike za vježbanje u ljubavi i u djelima milosrđa pružaju baš ti članovi ljudske zajednice! Tu nema nikakve nade u materijalnu naplatu, u zahvalnost, već se radi jedino iz ljubavi prema Bogu. Ljubav i kršćansko shvaćanje s jedne i s druge strane, mogu dakle da prilično zamijene sve prisilne mjere.

d) Konačno i jedino uspješno sredstvo, da se suzbije nasljedna opterećenost, jest što jače umnažanje nasljedno zdravih obitelji. Jer uslijed recesivnog karaktera velike većine nasljednih bolesti ne dolaze te do izražaja, nego se gube u velikoj masi zdravih. Opasnost je jedino, da izbiju u rodbinskim ženidbama, koje međutim Crkva i tako zabranjuje, a čemu se i inače dade doskočiti. Problem naime nasljedno opterećenih i tako nije bio aktuelan sve do današnjeg vremena, koje se ističe opadanjem poroda te uslijed toga opadanjem nasljedno zdravih obitelji.

Time prelazimo na drugo područje eugenike, na proučavanje utjecaja, što ga vrši okolina na razvoj obitelji te na broj djece u relaciji prema budućnosti naroda. H. Muckermann poklanja cijeli drugi svezak (Gestaltung und Lebenslage) svog djela tome faktoru. Cijeli se sadržaj dade sažeti u tri riječi: vjernost u obdržavanju naravnog zakona, socijalna pravda, Bog. Prvo označuje dužnosti pojedinca među sobom, drugo društva prema obitelji, a treće vrhovnu normu savjesti.[15]

F. Krautzer D. I.

---

[15] Problemi su eugenike teški. Tu se sukobljuju interesi društva, pojedinca, različitih mišljenja i morala, a sve to u praktičnoj, zapravo ličnoj sferi. Tu je potreban dobar vođa. H. Muckermann je takav i teško da ćemo naći vrsnijega. On je jednako izobražen u filozofiji, teologiji i moralu, te u biološkim disciplinama, a napose u eugenici. Neprestanim konferencijama, što ih drži diljem cijele Njemačke, stekao je kontakt s narodom i konkretnim potrebama. Tako je mogao da prilagodi svoja djela aktuelnim potrebama i da izmakne učenjačkoj suhoparnosti.

Lovorom ovjenčani virtuoz i reformator

(Franz v. Liszt)[1]

Vaskoliki kulturni svijet, a naročito glazbeni, slavio je prošle godine 125godišnjicu rođenja a 50godišnjicu smrti genijalnoga Franje Liszta. Nedavno smo čitali o Mozartu,[2] kako je sav kratak njegov vijek od nekih 36 godina bio posut brigama i podvalama. Ovdje nam se ukazuje kao neka opreka: veći dio staze od kojih 75 ljeta pun je lovora i ruža, ore se priznanja i oduševljenja. Svemudri Bog u svojoj poklona vrijednoj Providnosti zna, šta bi bilo, da su se te dvije uloge izmijenile. Moguće, da danas ne bismo imali ni Mozarta ni Liszta.

I. OD DJETINJSTVA DO GOD. 1847.

Mali Franjo bijaše slabunjavo dijete. Često ga je spopadala groznica, a živčana slabost dovela ga nekoliko puta u životnu opasnost. Sitne plavušaste glavice i modrih očiju bijaše djetinjom ljubavlju i poslušnošću odan svojim dragim roditeljima. Kod kuće je govorio njemački, dok madžarski nije ni znao.

U 2-3. godini držali su ga jednom zgodom gotovo mrtvim, tako, te već pripremiše i lijes. To beznadno stanje

---

[1] Rođen 22. X. 1811. u Rajdingu (Madžarska), umro 31. VII. 1886. u Bayreuthu (Bavarska). *Otac* mu Adam, porijetlom iz njemačke obitelji, bio je upravitelj dobara grofa Esterházyja. Drugi pak misle, da potječe iz stare madžarske plemičke loze. Sigurno je to, da je njegov pradjed Sebastijan, otac 26 djece, služio kao časnik u 1. husarskoj regimenti. *Majka* našega Franje Ana, rođ. Lager, bila je iz Kremsa (gradić na Dunavu nedaleko Beča).

Lisztove skladbe: A) Svjetovne — sinfonije, klavirski koncerti, preradbe djela klasika za glasovir. B) Crkvene (duhovne) — mise, psalmi, moteti, kantate, oratoriji.

Kao pisac ostavio je Liszt mnogo literarnih sastavaka, a važna su i njegova pisma.

Iz tehničkih razloga ne navodimo cijeli niz upotrijebljenih vrela.

[2] Vidi »Život« 1936., br. 9. — Ovaj prikaz o Lisztu radi tehničkih razloga donosimo istom sada.

potraja do 6. godine, kad se dijete malo oporavi. Nježne su ručice pohlepno posizale za notama i tipkama, pa mu se groznica povrati, a pouka prekine. Prve upute prima od muzički nadarenog oca. Razvijen sluh i zreo smisao za glazbu živo podsjeća samo još na Mozarta. Seoski kapelan poučavao je dječaka u čitanju, pisanju i računu. Inače je redovito prisustvovao službi Božjoj nedjeljom i blagdanima: svečanim i pjevanim sv. Misama. Usto je rado osluškivao fantastične i divlje napjeve cigana.

U 10. godini nastupa Franjo već s glazbenim produkcijama. Izvanredni darovi Božji nisu se dali dulje kriti. Prigodom jednog nastupa pred odličnom publikom u Bratislavi udariše nazočnim magnatima dječje sposobnosti u oči. Grofovi Amadée, Apponyi, Szapary zatražiše, neka se djetetu dade prilika, da razvije ove svoje sposobnosti; obećaše, da će kroz 6 godina davati godišnje 600 forinti za izobrazbu. Kućne prilike bijahu skučene, dohoci ograničeni, osobito nakon očeve smrti (g. 1827).

Bivši Mozartov učenik, kompozitor i glasoviti učitelj glasoviranja, Hummel Ivan Nep. (1778—1837) u Weimaru tražio je previsoke honorare. Tako je ispao iz kalkulacije. Budući pak da čuveni klav. pedagog i skladatelj (preko 1.000 skladbi) Karlo Czerny (1791—1853) u Beču nije ništa tražio, povjeriše dječaka njemu, gdje je podrug godine sistematski učio (1821—2). Czerny-jev sud glasio je: »Nikad još nisam imao tako revnog, genijalnog i marljivog učenika.« Kod Salieri-ja (1750—1825) učio je kompoziciju.

Kao glasovirač svjetskog glasa slovio je mališ od 13—14 godina. Gipkost prstiju bijaše naprosto bajoslovna. Glas o Franji doprije i do ušiju slavnoga Beethovena (1770—1827). Taj nije puno držao do t. zv. dječjih čudovišta, no poslije drugog (prvi: 1. XII. 1822) koncerta malog virtuoza (»Redoutensaal«, dne 13. IV. 1823) pohrli prema dječaku te ga poljubi u čelo; izvodio je Hummelov a-mol, odn. h-mol koncerat, a zatim svoju improvizaciju. — Pokazujuć jednoć kod kuće na sliku Beethovenovu, koja je uz par svetačkih resila zid čednoga stana, usklikne mali Franjo: »Takav hoću da postanem!«

Na jesen g. 1823. evo dječaka u *Parizu,* u središtu muzičkoga života. Nije ga zapala sreća, da se po želji očevoj upiše na konzervatorij, jer bijaše »stranac«, a ravnatelj, glasoviti Luigi Cherubini (1760—1842) ne htjede nikakvih izuzetaka. »Le petit Litz« neka si traži druge puteve. Salonska vrata širom mu otvoriše uvažene preporuke i protekcije, nje-

mu: »junaku vremena, ljubimčetu plemstva i umjetnika«, »malome Herkulu«, »drugome Mozartu«, »evropskom prvaku-glasoviraču«, »neprispodobivom djetetu čarne elegancije i aristokratske pojave«.

Fenomenalni nastupi u Parizu (prviput 7. III. 1824) i Londonu mogli bi zavrtjeti glavom i škoditi. No kućni vjerski odgoj, makar bio i osrednji, održi dijete na pravoj stazi sred velegradskih mamila. Otac je pače odvraćao dječaka, kad se htjede sada, »prerano«, u svećenički stalež...

Poslije očeve smrti (1827) preuzme majka ulogu vodiča i savjetnika na skliskom putu u tuđini. Davajući mladi Franjo redovitu pouku odličnoj učenici, kćerci grofa de St. Eriq, prviput se zagleda u žensko biće, no otac djevojčin brzo učini kraj toj nezreloj ljubavi.

Mladić zaželi ponovno da stupi u sjemenište i izabere uzvišeni duhovni stalež. Sad se majka usprotivi i opominje, neka čeka. Majka zaklopi oči g. 1866. pa još doživi sretan čas, da joj je dragi sin prigrlio onaj stalež, za kojim je žudio, jer g. 1865. podijeli mu u Rimu kardinal Hohenlohe niže redove. No o tom kasnije.

U velikom si svijetu pribavi Liszt otmeni i samostalni i ponizno-samosvjesni nastup te neobičnu obrazovanost. Nastojao je da bude u vezi sa suvremenicima: Lamartine-om (1790—1869), Chateaubriandom (1768—1848), famoznim svećenikom Lamennaisom itd. Kraj svih časti i ovacija ostane Liszt »ponizan pred Bogom. Skrbio se za sirote, zagovarao potlačene, bio uzorom pravog prijatelja svojih bližnjih«.

Jedina Lisztova opera (po tekstu Théaulon-ovu), »Don Sancho« izvedena je pod vodstvom R. Kreutzera dne 17. X. 1825. u Académie Royale de Musique. Usprkos svega nećkanja uzme Adolf Nourrit, glasoviti pjevač glavne uloge, 14-godišnjeg dječaka-kompozitora na ruke i pokaže ga razdraganoj publici. Kritika ne bijaše jednodušna. Nakon 3. izvedbe odložiše partituru, koja doduše dokumentira mnogo darovitosti, no premalo individualnosti.

1831. zadivi Liszta bravurnim nastupom genijalni guslač Paganini Nikola (1782—1840), kojom mu se zgodom nametne misao, da na glasoviru dotjera igru do najvišega savršenstva. U dobar čas došlo je i to, što se u ono vrijeme usavršivala konstrukcija i gradnja klavira. Natjecao se i s Chopinom Fridrikom (1810—1849), čije je maštanje doduše bujnije, ali Liszt je svakako pružao dragocjenijih poticala.

Lisztove glasovirske skladbe zaista su teške i nisu za prosječne glasovirače, tâ Liszt je u prvom redu komponovao

za *sebe*. Da je Liszt gledao cilj i vršak savršenstva kod glasoviranja u spretnosti, gipkosti, lakoći i hitrini, ne bi se puno razlikovao od običnih virtuoza. Ali nadareni Liszt je izvukao iz ono nekoliko oktava klavijature *sve:* ne praznu i ispraznu tehničku bravuru, nego *sadržajnu formu*. Tehnika postaje sadržajem!

Zakoraknuvši g. 1834. ponovno koncertni podij dovine se do vrtoglave visine virtuoznoga smaganja, a svojom superiornošću jednostavno poklopi i svoje dušmane, od kojih se nijedan nije s njime mjerio. Neka oštroumna gospoja reče: »Thalberg[8] je prvi, Liszt je pak jedini.«

Kad je Lisztu bilo 23 godina dođe do nesretnog poznanstva s groficom Marijom d'Agoult. Da se riješi tih okova, ostavi Paris g. 1835. No grofica pođe za njim u Ženevu. Svojom velikom obrazovanošću utječe na Liszta naročito u ovo razdoblje življeg literarnog rada. Iz nelegalne veze dođe na svijet troje djece (Blandina, Kozima, Danijel). Ubrzo popusti prvotna čvrstoća ove veze, dok se konačno ne prekine god. 1844. Grofica umre u Parizu g. 1876.; djeci je pak sam Liszt pribavio doličan uzgoj.

II. WEIMAR (1848—1861) I RIM (1861—1875)

Iz Weimarskog razdoblja potječu Lisztove sinfonije i prijateljevanje s Richardom Wagnerom (1813—1883). — U lipnju g. 1848. slijedi ga u Weimar inteligentna kneginja Carolyne Sayn-Wittgenstein rođ. Iwanowska, s kojom se upozna prigodom neke turneje u Rusiji. — Za plodne svoje djelatnosti u Weimaru obnašao je zadnjih godina svoga boravka čast ravnatelja opere. S vremenom mu dosadi i dojadi mali Weimar, a pogotovu od onda, kad je propala izvedba Cornelius-ove opere »Bagdadski brijač« zbog koterije i sebičnosti i otpora protivničke klike. U kolovozu 1861. oprosti se s Weimarom te krene preko Pariza (gdje mu je živjela majka do svoje smrti g. 1866) u *Rim* (1861—1875; a poslije bi svake godine hodočastio amo).

U vječnom gradu htjede prije svega da konačno uredi svoje 14—godišnje prijateljevanje s kneginjom. U Rusiji (gdje joj se suprug, protestant, međutim ponovno oženio g. 1857) proces je rastave braka odlučen njoj u prilog (radi pomanjkanja privole), na što sv. Otac podijeli svoju sankciju. Kneginja je žudjela za posvemašnom pobjedom: da se u tišini

---

[8] Thalberg Sigismundo (1812—1871) pijanista, kompozitor opernih fantazija, parafraza, études-a i sl. za glasovir. Sve u virtuoznim razmjerima.

Liszt ide također među učenike glasovitog Paera Ferdinanda (1771 — 1839) i Reicha Antona (1770—1836).

vjenča s Lisztom na njegov rođendan 22. list. 1861., te svijet stavi pred gotovu činjenicu. I zbilja. U crkvi San Carlo već je urešen oltar, a svećenik je određen, koji će obaviti svečane obrede. U posljednji čas dočuše poljski dostojanstvenici za taj plan, pohite s visokom crkvenom ličnošću k sv. Ocu, tuže kneginju radi navodne »krive prisege«. Papu Pija IX. potrese ta vijest i odgodi crkvene ceremonije ženidbe. Izaslanik sv. Stolice zamoli u kneginje akte procesa na ponovni uvid. Potištena kneginja odbije molbu. — Postavši iza smrti svoga supruga (ožujak 1864), slobodnom uklonjena je tako svaka poteškoća. Kardinal Hohenlohe dostavi joj ponudu, da će on osobno obaviti vjenčanje u svojoj dvorskoj kapeli. Kneginja odgovori negativno. Inteligentna se ud. Wittgenstein odsada preda ozbiljnom studiju filozofsko—bogoslovnih problema i izrađivanju crkveno—političkih djela i interesima Crkve, kojoj velikodušno žrtvuje svoje zvanje.

Liszt bijaše sporazuman s odlukom kneginje. — Golemu senzaciju pobudi vijest, da je L. primio iz ruku kardinala Hohenlohe-a, u njegovoj privatnoj kapeli, niže redove, pa da tako nosi naslov abbé-a. Kasnije (u jesen 1879.) počasti ga kaptol začasnim kanonikatom od Albana. Kišilo je komentarima i naslućivanjima i izvrtavanjima svake ruke. Sve ovo presječe L. jednim pismom, koje je upravljeno kard. Hohenlohe-u: da je on (L.) taj korak napravio bez svladavanja, u poštenoj nakani i priprosto, da to odgovara prethodnom životu mladosti njegove. O svom duhovnom odijelu piše jednoj znanici: »U njemu se ćutim potpuno dobro i tako sretno kao nikada.« (Izd. list. La Mara II. 39, III. 107).

Vruću je želju gojio Liszt, da pomoću »Sikstinske Kapele«, u koju se nije primao nijedan lajik (a dobro dođoše niži redovi!), temeljito *reformira* zalutalu *crkvenu muziku* svoga doba. Nego, taj »moderni Palestrina« ne naiđe na željenu i potrebnu susretljivost kod viših crkvenih krugova.

Kako je sv. Otac Papa Pijo IX. duboko štovao genijalnog Liszta, razabire se i iz toga, što ga je u njegovu stanu u samostanu St. Maria del Rosario osobno posjetio (11. srpnja 1863.), rado osluškivajući virtuozno sviranje Lisztovo. Tom zgodom napomene sv. Otac (Ib. II. br. 18): *neka u zemaljskom teži za nebeskim te se pomoću prolaznih harmonija pripravi na one, koje vječno traju.* U ljetnoj rezidenciji papinoj (Castel Gandolfo) često je nastupao. Kraće je vrijeme Liszt stanovao i u Vatikanu: sučelice Rafaelovoj Loggi.

Nakon višegodišnje stanke eto ga, gdje opet javno nastupa naš Liszt u korist sv. Stolice i to virtuoznom igrom kod impozantne »Academia Sacra« dne 21. III. 1864. Inače je živio povučeno na Monte Mario u kući Oratorijanaca (1863-7, uz prekid od 1 god.), a izatoga se preseli u samostan St. Francesca Romana.

Izvan je svake sumnje, da bismo danas posjedovali u osobi Lisztovoj modernog Palestrinu 20. vijeka, da mu se bar

toliko išlo ususret, kao svojedobno Giovanni-ju Pierluigiju da Palestrini (1525—1594). Onodobna crkvena glazba bolovala je u svim svojim razgrancima: na orguljama se glasoviralo, misne kompozicije bile identične s koncertnim piècesima, koral propada, ritmika je proizvoljna, pratnja korala slaba, svuda se uvlači svjetovni duh. Kao *reformator* izvrsnih kvaliteta otpoče Liszt svoj rad postepenim i upadnim uvođenjem korala u svoje skladbe, pokazujući tako pravi put reforme.

Ističemo značajnu činjenicu, da se Liszt već dovinuo bio do zenita slave i stvaranja u profanoj muzici, kad li se svom dušom obrati prema Musica Sacra: kao gotov umjetnik na širokom području glazbenom. Ovom bismo prilikom morali opširnije razglobiti i obraditi loše stanje crkv. muzike (što nam ovdje nije moguće!), hoćemo li pravedno i objektivno prosuditi Lisztove uspjehe i neuspjehe. Zadovoljit ćemo se samo s par markantnih konstatacija.

Liszt je kao *reformator:* utro put *programnoj* muzici.

On hoće da bude reformatorom i *crkvene* glazbe. Taj je cilj nastojao postići u pozitivnom i negativnom pravcu. Uz studij crkvenih klasika rado je zalazio u Sikstinu, da sluša Palestrinina djela. Dao se svim silama na posao, tražeći sredstva, kako će pružiti nove impulse za »musique sacrée déflorée et caduque«. Neuspjeh pak revnog i ingenioznog pothvata uvjetovahu vanjski i nutarnji razlozi: jaz između reformnog plana i onodobnog cecilijanskog pokreta; nadalje tradicija i objektivnost, dočim Lisztovom crkvenom stilu manjka crkvenomuzička tradicija i objektivnost, budući da je subjektivni momenat nerazrješivo povezan s romantikom i programatskom muzikom. Nepravo je opet, ako cecilijanci posve osuđuju Lisztovu crkvenu glazbu, koja se uostalom danas sve više pomiče u pravo svijetlo (Cf. Mus. Divina, 1927, br. 1.).

Slavni Rim bijaše za Lisztove impozantne emanacije i planove ipak preuzak i nepodesan. U kolovozu g. 1864. eto ga u Njemačkoj. Na velebnim turnejama[4] diljem kulturne Evrope potencirao je superlative o svom radu i nastupu. Od g. 1870. opet uspostavi prekinutu vezu s Weimarom. U Pešti svečano proslavi 18. XI. 1873. pedesetgodišnjicu umjetničkog djelovanja. Svuda oko njega natiskivahu se štovatelji i prijatelji.

---

[4] Opsežno, još neobjelodanjeno djelo Aug. Stradala o »Lisztcvim djelima« sadržaje i dragocjenih podataka, koji idu amo, jer u tom djelu govori očevidac o još uvijek bajoslovno fascinantnom glasoviranju *72godišnjeg starca* Liszta (Cf. ZfM. 1935, 385. sl.).

III. ZADNJIH 11 LJETA ŽIVOTA

provodio je ponajviše naizmjence u Pešti, Weimaru, Rimu. Poput neviđenog olimpijskoga glazbenog prvaka obasut bi abbé Liszt častima i lovorima kao jedva koji umjetnik, — a svijet mu do nogu izvjedljivo osluškivaše grandiozne i nenatkriljive nastupe.

Zadnji posjet Rimu bijaše 26. okt. 1885. pa do 26. jan. 1886. Suvremenik, očevidac August Stradal (NMZ, 1926, 189) navađa dosta pobudnih crtica. Dvosobni stan nalazio mu se sada u bivšem hotelu d' Alibert (u istoimenoj ulici). Ustaje u 4 s., a zatim komponuje do 8 s. Iza drugog zajutarka pratio ga je Stradal većinom u crkvu St. Carlo na Korzu. Prije polaska sasuo mu je obično njegov sluga Miško (sigurno rodom iz naših krajeva!) pregršt soldi u lijevi džep: za siromahe, a lire u desni džep: za eventualne izdatke. Praznio se obično desni džep, jer je naoko hotice davao siromasima milostinju iz tog džepa. Sv. Misi prisustvovao je klečeći na kamenom tlu, odbijajući ponuđene jastuke.

Starost Lisztova samo je produljena mladost: puna svježeg poleta, neobičnog otpora duha i tijela, ne poznavajući ni mira ni pokoja ni štednje samoga sebe. — Smiješeći nazove svoje zadnje turneje posljednjih mjeseci života: »krajnjim umjetničkim putovanjima«. S upravo kraljevskim počastima i ovacijama pratiše ga u Lièɡeu, Bruxellesu, Parisu, Londonu, gdje oduševljeno izvodiše njegove umotvore. Vraća se bolestan. Izmoreno tijelo ne odolijeva više naporima. Unatoč liječničkoj zabrani pribiva ipak još prvoj izvedbi »Parsifala« i jednoj »Tristana«. Uz stepenice su ga nosili. Eto već i upale pluća! Oko ponoći 31. VII. 1886. zaklopi zauvijek svoje staračke vjeđe.

Dne 3. kolovoza slavio je Bayreuth svečanim načinom i uzvišenim zvucima dolazak njem. Prijestolonasljednika, a u isto vrijeme nosili su u dostojanstvenoj povorci smrtne ostatke Lisztove na tiho groblje u blizinu groba Wagnerova... Sedam mjeseci kasnije slijedi ga u vječnost kneginja Karolina ud. Wittgenstein (umrla u Rimu 8. III. 1887.), koju odredi Liszt nasljednicom i izvršiteljicom svoje posljednje volje. Ova solidno i visoko naobražena žena upravo dovrši 24 svezaka svoga životnog djela...

IV. SVJETOVNA DJELA

U čemu je dakle veličina Lisztova?

Liszt zauzima dominantan stav među istaknutim korifejima muzičke domene: kao jedan od najgenijalnijih klavirskih virtuoza svih vremena, kao stvaralac novoga briljantnog glasovirskog sloga, kao dirigenat preodličnih kvaliteta, kao uzor-učitelj i odgojitelj čitave legije prominentnih veličina, on

je pravi vođa staleških pripadnika (muzičara), kao kompozitor biva putokazom novoj muzici, on utire stazu Wagneru, Cornelius-u, Berlioz-u; on je plodan stručni pisac, on nastavlja i razvija Berliozovu programnu glazbu, on razvija nov smjer u crkvenoj muzici.

A) Gdjegod je govor o *programnoj* muzici, samo od sebe iskrsava ime Lisztovo.

Programna glazba (protivno od »apsolutne glazbe«) izražava i predočuje pjesničke i likovne motive (t. j. izvanmuzikalne misli ili izvanjske događaje) simboličkom primjenom muzikalnih sredstava; stoga joj trebaju riječi ili »program« kao tumač. Predstavnikom programne muzike bio je Clément Jannequin (16. stolj.).

Modernu pak programnu muziku sa sinfonijskim pjesmama pokreće Hector Berlioz (1803—1869) svojom epohalnom »Symphonie Phantastique« koju sklada kao autodidakt. Pjesnički program odlučuje izgradnju glazbene forme. Berlioz nema u Francuskoj neposrednih nasljednika. Škola Berliozova poprima evropski značaj istom obilaznim putem preko Liszta. Vele, da je Liszt još one večeri, kad je čuo »Symphonie Phantastique« počeo izrađivati klavirski izvadak. Liszt se pak od Berlioza jako razlikuje »univerzalnijom obrazovanošću, finijim ukusom pri izboru, dubljom ozbiljnošću kod izrađivanja«. To je staza spojnica, koja vodi do proširenja i profinjenja izražajnih sredstava, što proizvedoše odsudan upliv na dojduću generaciju. — Lisztova je zasluga, što je estetski princip programne muzike definitivno utanačen, fiksiran.

Zorno piše dr. Bucken (Führer und Probleme der neuen Musik, str. 42 sl.), kad sintetizira: da je francuski muzičar otvorio ulaz u područje moderne programne muzike, a Liszt je to područje potpuno zaposio. »Rijetko je ikoji umjetnik bio tako na čistu s teoretskim i estetskim podlogama kod procesa preobrazivanja, kao Liszt prigodom stvaranja sinfonijske pjesme.[5]«

Naočigled ovih i ovakovih »novotarija« krikne četa dušmana zdvojno: »Propade nam glazba!« — a Liszt klikne dostojanstveno: »Glazba poprima drugu formu!« Potrebu novog oblika i smjera sinfonijske muzike potkrepljuje sam Liszt: ustajući protiv stare i trome kolotečine, pružajući novo i bolje; »tipovima, shemama i privjescima suprotstavlja individualnost i razmišljanje vlastitom glavom«. Richard Wagner glasno i jasno sekundira Lisztu. Budući da je gibanje prazakon muzike, otale s krutom i ukočenom formom sheme, a naprijed s onim pokretljivim zakonom oblikovanja: prema nutarnjim motivima, koji su u raznim djelima razno izdjelani!

---

[5] Probrana sinfonijska djela Lisztova jesu: 1. Faust (u 3. slike: Faust, Greta, Mefistofeles, sa zaključnim zborom i tenor - solom. God. 1854.), 2. Dante (Inferno i Purgatorio, prema Danteovoj »La Divina Commedia«. God. 1856.), 3. »Ce qu' on entend sur la montagne«, 4. Mazeppa, 5. Tasso, 6. Les Préludes, 7. Orpheus, 8. Prometheus, 9. »Héroide funèbre«, 10. Hungaria, 11. Hamlet, 12. Die Ideale, 13. Festklänge, 14. Hunnenschlacht, 15. Von der Wiege bis zum Grabe.

Izneseni Lisztov stav prema programnoj muzici vodi nas do dubljeg razumijevanja i gleđanja. U tom naime stavu nalazi univerzalan i genijalan virtuoz svoj cilj: »Obnovu muzike pomoću intimne veze s pjesništvom.« »Kod slušača hoće da pokrene *slikovite* predodžbe (ne zabacujući, razumije se, radikalno sve dojakošnje!) i tako objasni stanovite *ideje*; to pak postizava obogaćivanjem izražajnih sredstava, koja si prema hic et nunc danoj građi uvijek iznova stvara (Orkestralni recitativ!). Nosilac glazbenih događaja nije zapravo tema, već *temeljni motiv*, koji suptilnim psihološkim previranjem (Umdeutung!) uspostavlja jednotu glazbenog komada. — Razmotrimo li pobliže Lisztov odnošaj prema Wagneru, sinut će nam razlika; pokazat će se, kako je Lisztov muzikalan utjecaj na Wagnera bio neprispodobivo jači negoli obratno.«

Stapljanje i prožimanje programatsko—slobodne i apsolutno—stalne forme pridržano je u trećoj, zasada posljednoj generaciji, na čelu s Richardom Straußom (r. 11. VI. 1864): kao »najekstremnijem ogranku poetizirajuće muzike, riješene svih formnih spona«.

B) Neobično brojna su djela za glasovir.

Transkripcije i parafraze buje životom, razmeću se bogatstvom i raskoši. Iz riznice Listovih glasov. fantazija, parafraza i transkripcija tuđih djela (Beethovenovih, Berliozovih, Schubertovih itd., čijim je pjesmama potonjemu pomogao do internacionalne slave!) iznikoše *novi* genijalni produkti. To ga izdigne iznad razine svih virtuoza njegovog doba te povede stazom *novoga modernog klavirskog stila*. »Ova ista potreba: proizlaziti od onoga, što je već dano, stvori kasnije od njega dirigenta preodličnih svojstava.«

Rapsodije. Najskrovitije niti ciganske glazbe provlači naš maestro kroz čarobne isprepletaje, gradeći na takav način neobično lijepa i klasično dotjerana muzička zdanja.

Improvizacije. Od neizbrojive množine slušača sićušan je postotak, koji posjedovaše poželjnu kvalifikaciju, da prosudi vrijednost superiorne virtuoznosti Lisztove i kod njegovih ekstemporiranih izvedbi, no sugestivna sila čiste umjetnosti neodoljivo je ipak sve palila i privlačila.

C) Pjesme i Kantate. Svojim pjesmama (oko 60) pokreće Liszt »modernu, slobodnu, više rapsodijsku pjesmu, koja smjera i teži na deklamatorsku (tonovima crtanu) izradbu«.

Među kantatama ističu se: »Die hl. Cäcilia«, »An die Künstler«, »Die Glocken des Straßburger Münsters« itd.

V. CRKVENA DJELA

Ovamo ubrajamo: Mise, Psalme, Oratorije i Motete.

A) MISE. — Dodir s »cecilijanizmom« odavaju: Prva Misa za muški zbor iz god. 1848., zatim Missa choralis (1865) i Rekvijem (1867-8). Obnovu crkvene muzike pomoću modernih sredstava (orkestralne i dramatske umjetnosti) pokreće Missa solemnis u D-duru t. zv. »Graner Messe« (1855) i »Krönungsmesse« (1867).

1. Missa choralis za mješoviti zbor ostaje unatoč sve hromatike i enharmonike prvorazrednom crkvenom umjetninom. Uvrštena je u njem. cecilijanski Vereinskatalog od god. 1870, pod br. 79 (kasnije su je brisali!).

2. *Graner Messe* s orkestrom. Iza opsežne analize ovoga djela sažeo je učeni stručnjak Petar Griesbacher (»Reaktion und Reform«, str. 238) svoj sud ovako: »Jezgra daje plodu vrijednost. A jezgra G. M. jest eminentno crkveno osjećanje, koje se izražava toplim tonovima i, ma da tu i tamo izbija stanovita vrsta formalizma, ipak se nađe u odlučnom času izražajna forma, koja nosi nesamo obilježje umjetničke veličine nego i liturgijske ispravnosti. Tekstovne netočnosti dadu se ukloniti, skraćivanjem i izostavcima obaći, te onda imamo pred sobom jedinstveno dosad izgrađenu glazbotvorinu: punu umjetničkih i liturgijskih vrednota.«

Sam Liszt piše o toj Misi Wagneru, da ju je »više molio negoli skladao«. — U toj se Misi po prvi put uvodi Wagnerov orkestar u domenu strogo crkvene muzike.

3. *Krönungsmesse* (skladana u Rimu, u samostanu Olivetanaca St. Francesca Romana) ima uz suho zlato i gdjekoje manje vrijedne ingredijence (bizarnosti kod pretjeranog opetovanja jednoličnog motiva na koncu Kyrie i Agnus; kakofonije u Sanctus-u; dijelove sinfon. Ofertorija; tekstovne nepravilnosti; neliturgijski Amen na kraju Agnus-a; stilske mješavine u Credo; ultra-liturgijsko razvlačenje i sl.). No kraj svega toga, ma da se i gdjegdje nešto previše ćuti »genijalni rezultat virtuozne tehnike«, nepobitno je, »da L. liturgijski osjeća i da posjeduje prirođenu ozbiljnost, koja isključuje svaku sumnju o crkvenosti njegovih liturgijskih djela« (l. c. str. 240).

Tri zajednička obilježja odavaju Lisztove Mise. Prvo: novu tematiku s koralnim melodijama. Zanimljivo je, da se je L. često držao točno ritmičkoga shvaćanja suvremene Editio Medicaea. — Drugo: nov način melodike; izgrađivanje i razvijanje horizontalne melodijske linije. — Treće: nova smiona harmonija; povezivanje heterogenih elemenata: diatonički—objektivni crkv. koral s romantički—subjektivnom harmonizacijom.

B) PSALMI. — Četiri psalma Lisztovih (13, 18, 23, 137) idu u niz modernih kompozicija te vrste. Gotovo sve je izrađeno u Rimu. Psalam 13. i 137. djela su većih razmjera.

C) ORATORIJI.

1. Oratorij »*Stanislav*« ostane nedovršen. Izvedeni i izdani bijahu pojedini dijelovi. Kneginja Wittgenstein pružila je ovdje kao i kod »Legende o sv. Elizabeti« prve nacrte. Lisztovo priznanje i odobrenje primi istom treći nacrt: K. E. Edler-a.

2. *Legenda o sv. Elizabeti* (nastala između god. 1852—62. Prva *koncertna* izvedba održana je pod vodstvom L. g. 1865. u Pešti. Prva pak scenska produkcija bijaše u Weimaru dne 28. X. 1881).

Evo prvog oratorija, koji je nikao u krugu t. zv. Zukunftsmusiker-a, a plod je ujedno antagonizma između L. i Wagnera. Potonji je osuđivao oratorij sa svog stajališta, a Liszt ga branio odlučnim i toplim recima. Liszt je nastojao da s ovim oratorijem praktički pokaže, što je teoretski razglabao, naime kako ova vrsta skladbe nije vezana na pravila pozorišne drame.

Riječi su Otona Roquette-a (izbor pjesnika nije baš sretan!). Šest je prizora (slika) bez pripomoći pripovjedačeve. Između 1. i 2. scene jest vremenski razmak od decenijâ. Oštra opreka Wagneru! Uslijed pomanjkanja psiholoških motivacija teksta i duševnog sadržaja govora

moraju »žive slike« i Lisztova muzika nedostatke izgladiti i poduprijeti. Na nekim mjestima (n. pr. gdje se iziskuje veća strastvenost) upravo glazba razotkriva tekstovne slabosti. U muzici pak samoj bismo očekivali »liričko produbljenje, proširenje i okupljanje utisaka preko sporednih točaka do sveopćega zamaha«.

»Legenda« je neka vrsta »duhovne opere«, u kojoj se dramatski momenat tako neobično ispoljuje, te su je s potpunim i neočekivanim uspjehom počeli davati sa scenama. I tu je razlog, zašto ju je A. Eisenmann uvrstio u svoje djelo »Das große Opernbuch« (str. 127). Ako se pak prigovara, da je ugođaj, navlastito u završnim dijelovima skladbe, prejednolik, jer se u drami traži više gibljivosti i promjene, ne valja zaboraviti, da to nije opera u strogom smislu riječi, nego legenda, koja slijedi svoje vlastite zakone. Uostalom sam L., prikazujući to djelo bavarskom kralju Ljudevitu II., označuje ga kao »oratorij«.

Ova kompozicija krije i stilističku novost: neoromantičku orkestraciju, upotrebu provodnog motiva i crkv. melodija. — Općenito govoreći, oratorij, kako ga stvori Liszt, »zreo je plod na stablu njegova žića, a dotjerao ga je do zrelosti sinfonijski rad: na sunčanom žaru vjerskog življenja, i oplodio gregorijanskim melodijama« (MS, 1925, str. 259).

3. *Oratorij »Christus«* predstavlja najznamenitije djelo Lisztovo. Oratorij je svršen 1. okt. 1866. u Rimu, u samostanu St. Maria del Rosario; izveden u Beču g. 1871. krnje, a potpuno g. 1873. u Weimaru. »Krist« nije oratorij u običnom smislu zamišljen i izrađen, već kao liturgijski misterij u 14 točaka. Posvuda idealna jedinstvenost koncepcije.

Händel se u svom »Mesiji«, njemačko-protestantskog shvaćanja, »udubio u djelo spasenja: sasvim neovisno od predodžbe bogoslužja, dočim se Liszt u svom »Kristu«, francuskokatoličkog shvaćanja, permanentno odupire na liturgijske veze. Zbog toga očituje Liszt neku objektivnost (u opreci sa subjektivnim tumačenjima Beethovenovim u njegovoj Missa solemnis!) monumentalizirajući religiozna čuvstva povezivanjem s izražajnim formama sv. ceremonija«. Zar je čudo, ako ono, što je abbé-u Lisztu naravno i razumljivo, samo u onih slušača ostavlja dublji utisak (Ovim ispravnim izvodima Scheringovim u »Geschichte des Oratoriums« dodajemo: i onim izvađačima omogućuje čistu, uvjerljivu, nenapirlitanu izvedbu!), koji su kao *praktični katolici* uronili u mistiku katoličke službe Božje, koje odsjev nalaze u Lisztovoj crkveno-duhovnoj muzici, te koji su tako kadri da istim stopama slijede genijalnog interpreta u tonovima.

Liszt nije nijedne starije ili mlađe crkvene glazbene forme ignorirao, no nije nijedne ni slijepo pretočio ili prenio; sve presenećuje i privlači udivljenja vrijedna superiornost te sloboda kretanja i izradbe. Čitav taj oratorij odlučno i porazno tuče sve one nevjerne Tome, koji još sumnjaju u *origi-*

nalnu stvaralačku moć Lisztovu. — Dosta je glazbenika iza Liszta pokušalo da dostigne njegovu muzikalnu mistiku, ali s promjenljivom srećom; najbliži bi bio Charles Gounod (1818—1893)! Ali ovom oratoriju ide prvo mjesto u XIX. vijeku.

Kod »Krista« je dramatski momenat potisnut u pozadinu. Tu ne odsijeva bož. osoba Spasiteljeva kao na pr. kod Bacha, Händela, Mendelssohna, Kiela, — već *ideja* o Kristu: u glavnim životnim odsjecima. Težište nije u radnji nego u razmatranju i osjećaju.[6] Liszt se služi koralom kao »temeljcem za svoju transcedentalnu tonsku pjesmu«. »Krist« nam dočarava »idealno poletni izljev katoličkog duha«, »tvorevinu neprispodobljive dubljine duha i duše«.

D) MOTETI izviru i ključaju iz toplog srca pravovjerna katolika. Liszt utire put: ostavlja šablone i mlohavost svojevremene crkv. glazbe te joj podaje »življi izraz osobnog osjećanja, neposredniji i topliji ton«. Cornelius (1824—74) je taj smjer prihvatio i umjetničkom finoćom dotjerao.

Lisztova crkv. djela od iskona su određena za službu Božju; nego, ako kod mlađih reprezentanata Lisztove škole i Lisztovog smjera većkrat nema govora o pravoj crkvenoj (već radije duhovnoj!) muzici, ne smijemo zato osobu maestrovu dovesti s tim u neku mrsku uzročnu vezu.

U crkvenim kompozicijama drži se L. strogo crkvene podloge: stapajuć je ujedno s modernom harmonijom, ističuć pri tome i pravo katoličko veselje. Sasvim u smislu papinih enciklika o crkv. muzici. Da li mu je uistinu potpuno uspjelo, teško je reći. Dr. K. Weinmann pravedno rasuđuje, kad zgodno navodi (Gesch. der KM, str. 241), da moramo bezuvjetno razlikovati karakter crkv. djela onoga Liszta, koji bijaše zasićen vjerskim, revolucionarnim idejama Lamennaisovim, i abbé-a L., koji u vječnom gradu opet nađe mir duše svoje.

»Savršenim uzorom moderne crkvene muzike« nazivlje Griesbacher (l. c., str. 220) Lisztovih 12 Kirchenchorgesänge; tako jednostavne, a

---

[6] U izvrsnoj podstavi emitirala je dne 22. I. 1936. bečka radiostanica ovaj divan oratorij, a prenijela ga je i zagrebačka stanica. Pohvalama krasnih zborova i solista nemamo šta dodati, no nas je slušače upravo zanijelo skladno slikanje orkestralnog ensemble-a, koje nam je kod prijenosa (bez daljnih komentara) pružilo predivnu građu za meditaciju dotične točke (poklon pastira i sv. Triju Kralja, oluja na moru, Stabat Mater itd.)

Izvedba ovoga impozantnoga djela na Veliku Srijedu dne 24. III. 1937. u dvorani novoga Zagrebačkog Zbora donijela je vanredno iznenađenje i najznačajniji događaj u ovogodišnjoj muzičkoj sezoni. Pod vrsnim artističkim vodstvom prof. Pozajića neobično se istakao orkestar Zagrebačke Filharmonije i Oratorij sv. Marka (100 pjevača) i izvrsni solisti. Interpretacija puna pieteta. U kristalno jasnoj izvedbi dočarane su skrivene ljepote (»Hrv. Str.«).

pri dubljem promatranju »otvara se zlatna staza do raja umjetnosti, u misterije jedne psihe, koja se bori za ćudorednu veličinu«. »Mihi autem adhaerere Deo bonum est« potresno sintetizira »vjersko priznanje umjetnikovo, — tajni je glas, koji prodre u vrtlog svjetskog meteža, u aplauz oduševljenog slušateljstva, u vabila osjetnosti, te magičnom moći vuče k Svevišnjemu, k Crkvi, kojoj hoće da bude bliže negoli oni drugi . . .«

VI. LISZT U PROFILU

Dosadašnji Lisztov portret poprima kod žarče rasvjete neobično markantne poteze, čega nitko ne će osporavati. Lisztova pojava nije samo privlačljiva nego i najzamršenija u glazbenoj povijesti. Samo onaj, koji sve niti života, rada, pisama i djela pokupi, može dospjeti do nekako glatkog, zaobljenog pojma.

Kao *dirigent* kolosalno je imponirao i djelovao. Kao tehnički nedostiživi *glasovirač* i majestozni *interpret* umjetničkih tvorevina sviju vremena i naroda nosi neizbrišljivi žig univerzalnoga genija i stvaralačkog duha: htijući prisiliti Muziku, da nam dočara u tonovima sve, štogod je veliko i lijepo postojalo tamo od klasičnih Grka pa do dana današnjega. A to se odrazuje u nizu njegovih sinfonijskih djela. S pravom se L. oslanjao na svoj veleum, popularnost i nadmoć, te superiornim elanom promicao i djela svojih suvremenika. Schumanov »Manfred« dospije na pozornicu samo nastojanjem L.; slično je s Wagnerovim »Tannhäuserom«, »Lohengrinom«, »Holandezom«; Schubertovog »Alfonza i Estrelu« izvuče iz nezaslužene zaboravi; mlađe operne skladatelje (Cornelius, Rubinstein, Raff, Lassen itd.) predstavi široj publici. — Kao *učitelj* izvanrednih sposobnosti zabaci šablone. Iz Lisztove škole proizađe prava bujica istaknutih glazbenika: *pijanista* (Hans Guide von Bülow 1830—94, Karlo Klindworth 1830—1916, Ivana Klinckerfuß, nazvana »ženskim Rubinsteinom« 1855—1924, Sofija Menter 1846—1918, Eugen d' Albert 1864—1932, Aleksandar Siloti r. 1863. itd.), *dirigenata i skladatelja* (Josip Joachim 1831—1907, J. J. Raf 1822—82, Petar Cornelius 1824—74. itd.).

Svuda ga gledamo u *poniznoj* samosvijesti i impozantnoj nadmoći. Bez one odvratne oholosti i bljutavog egoizma, što »resi« mnoge druge malešne »virtuoze«! Uviđavniji ljudi iskreno priznaše, da L. za svoje bližnje i učenike nije umirao, nego se ubijao . . . Devizu svoga krsnog zaštitnika sv. Franje: »caritas« vjerno je slijedio. Sebičnosti[7] nisi našao u Lisztovu

---

[7] Počela se otkrivati Wagnerova umjetnost, da zasjeni divski lik Litszov. Istom onda, kad su izdane sve korespondencije Wagnerove, ot-

rječniku. Od masnih svota, koje je stekao na turnejama, zadržavao je na opetovna nukanja — tek čedne svotice. Sve ostalo porazdavao bi u dobrotvorne svrhe (dakako, u jarkoj opreci s današnjim sićušnim starovima muškog i ženskog roda!) n. pr. za izgradnju kölnske katedrale, za hamburške pogorelce, za Beethovenov spomenik u Bonnu, za siromašne muzičare itd. Od premnogih učenika svojih nije tražio honorara. On je pače svim onima, koji ga moljahu za potporu, novčano priticao u pomoć. Nažalost bijaše i nevrijednih ulizica među njima, koji su »dobroćudnog patrijarhu« okrali gdje su stigli (misli se, da je na tako podao način nestao i jedan dio »nedovršenog« oratorija »Stanislava«).

A) Ex professo se moramo osvrnuti na jedan krupni prigovor. Neki ozbiljno tvrde, da Liszt nije dao nijednoga *stvaralački* savršenog *samostalnoga djela.*

Liszt i Wagner dvije su genijalne pojave, na koje se toliko navaljivalo u žučljivoj i strastvenoj borbi kao ni na koga inače u cijeloj glazbenoj historiji. Pravo hoće da imaju svi: oni »pro« i oni »contra«. A dobrano se griješilo na obje strane: ne toliko od istaknutih veličina, koliko od nametljivih trabanata (Cf. Storck, II. 231).

O našem nenatkriljivom muzičkom prevodiocu piše sam Wagner »Ueber Liszts sinfon. Dicht.«), kako onaj, »koji je češće imao prigode da *čuje* Liszta svirati n. pr. Beethovena, mora uvidjeti, da se tu više ne radi o *reprodukciji* nego o pravoj *produkciji;* to mi je posve sigurno, da onaj, koji može Beethovena ovako reproducirati, mora znati s njim i producirati«. O genijalnoj produktivnosti Lisztovoj može da sudi samo *kongenijalni* umjetnik. Zato nam vrijedi par Wagnerovih riječi više nego svekoliko preostalo natucanje. Ne zaboravimo, da s Lisztom u grob pada i objektivno-ispravna interpretacija njegova fenomenalnoga glasoviranja. Kao da sam skladatelj ovo predosjeća, kad piše kao uvod svojim »Sinfonijskim pjesmama«: »Obschon ich bemüht war, durch genaue Anzeichnungen meine Intentionen zu verdeutlichen, so verhehle ich doch nicht,

---

krivena je izvanredna nesebičnost Lisztova prema zetu Wagneru, otkrivena moralna ljepota Lisztove duše, njegova neumorna revnost prema nasilnom i fantastičnom a često i nezahvalnom Wagneru. Tada je svijet progledao i vidio, da je Liszt bio Wagnerovim vođom i čuvarom. Iz toga dakako ne slijedi, da je W. bio učenikom Lisztovim. Svakako, po priznanju samog W., bez Liszta ne bi bio Wagner ono, što je postao.

Kritika dosada još nije naknadila učinjene nepravde. Moderna je glazba krcata Lisztovim tehničkim pronalascima, no publika je otupila za »novotarije« Lisztove prije, negoli je uopće saznala za njih. Zašto? Jer je nailazila na njih u kompozicijama, koje su nastale pod utjecajem Lisztovih djela, a da svijet za to nije ni znao . . . Evo altruizma u radosnom odricanju! Liszt htjede služiti, a nije htio, da mu služe. Popravljajmo barem sada nepravde, koje je stvorila Lisztova nesebičnost samome sebi! (Por. Cam. Mauclair-a).

daß manches, ja sogar das Wesentlichste, sich nicht zu Papier bringen läßt und nur durch das künstlerische Vermögen, durch sympathisch schwungvolles Reproduzieren sowohl des Dirigenten als der Aufführenden zu durchgreifender Wirkung gelangen kann.« (Dr. K. Storck, II. 228) Tko je slušao izvedbu Lisztovih sinfonijskih djela pod vodstvom kongenijalnog R. Straußa, shvatit će dubljinu i dalekosežnost navedene rečenice (l. c.).

Glasovir je u rukama Lisztovim: pjevao, plakao, jecao, klicao, molio se, grozio se, trzao, uzdisao, zdvajao, plaho šaptao, muževno nastupao, djetinje tepao i sl. Čuveni klav. virtuoz Ignacije Moscheles (1794—1870) reče iza jednog L. koncerta: »Poslije nastupa Lisztova moramo zaklopiti glasovir!«

Schumann piše: »To nije više glasoviranje ove ili one vrsti; nego, to je izraz smionog karaktera uopće . . .«

Berlioz zove Liszta »virtuozom budućnosti«. Liszt je nenatkriljivi učitelj i vođa moderne škole virtuoznosti, gdje duh vlada iznad bravura, ideja nad materijom, vanjština nad stvaralačkom nutrinjom.

U listu od g. 1840. ističe Mendelssohn: »Nijednog muzičara ne vidjeh, u koga bi, kao u Liszta, glazbeni osjećaji unilazili sve do vrška prstiju, a odatle se neposredno izlijevali . . . ; ne će naći ravna sebi nigdje.«

Iz svoje neiscrpljive riznice obogaćivao je Liszt i mnoge druge. Richard Wagner piše von Bülowu, da je on (Wagner), pošto je upoznao Lisztove skladbe, postao »ein ganz anderer Kerl als Harmoniker«. Ozbiljan R. Wagner nazivlje L. »najglazbenijim od sviju glazbenika, koje možeš zamisliti«, a uoči prve izvedbe svoga »Parsifala«: »velikim štititeljem njegove (t. j. Wagnerove) umjetnosti, koji ga je uzdigao, kao nitko drugi«. Lisztova je narav dosta *nemirna*. Mirovao je samo onda, kad je radio i pisao. Inače je volio putovanja i turneje, konverzaciju i društvo. Ni šetnje nije volio. Mnogi darovani skupocjeni štapovi za promenadu ostadoše bez željene svrhe. Stanujuć neko vrijeme u Tivoli, na dvorcu kardinala Hohenlohe-a, imao je na raspolaganju čitavo jedno krilo zgrade, te piše, da provađa »in stiller Einsamkeit eine fromme Lese- und Schreibkur«. Lisztov je karakter zakopčan i *nepristupačan*. Liszt nije dopuštao pogleda u nutrinju svoga bića i mišljenja. Odatle tolike legende! Novo je P. Raabovo djelo o Lisztu (1931) najdotjeranija biografija, koja je duboko segnula u rezerviranu osobu i kulturno—historijsku pojavu Lisztovu: raščistivši legendarne navode i ispade.

Liszt jamačno predstavlja neki *religiozni* problem. Njegovo žiće dijeli Dr. H. M. Sambeth (MS. 1925, 255) u tri razdjelka: »humanitaire« (NB: to je izraz samoga L.!) — u vrtlogu onovremene slobodne struje; religiozni — pod utjecajem Crkvi odane kneginje Wittgenstein; liturgijski — u slijed kasnijih duševnih potresa a i boravka u Rimu.

Mjereći *stvaralačku* snagu Lisztovu ne smijemo posizati za običnim mjerilom, kojim mjerismo jednostavne naravi Schuberta i Mozarta, u kojih se rukama sve pretvara u zlato glazbenih zvukova, ili borbene naravi Beethovena i Wagnera, kojima za stvaralačko nutarnje oblikovanje stoji na raspola-

ganje višestruko složena izražajna forma pjesništva, glazbe i mimike. Kraj Händela i Mozarta ostaje Liszt najuniverzalnijim muzičarom. Neprispodobljivom genijalnošću, koja u sebi krije klice raznih obrađenih genija, otkriva i prima, prerađuje i usvaja neprolazne vrednote klasika, a iz kaosne mješavine iskrsava svijetli, novi Lisztov svijet. »U tom se žarištu sve zrake divotno stapljaju: mistična naslućivanja svih kontrapunktičara, Birdovo i Bullovo veselje za varijacijama, Coupérinova i Rameauova kićenost, Scarlattijevo sjetilno veselje u zvucima, apsolutna muzika Bachova, Mozartovo uživanje u glazbenim ljepotama forme, Beethovenov bolni krik za izbavljenjem, misaone ispovijesti jedinstvenog triumvirata: Schuberta, Schumanna i Chopina.« (Storck, II. 225)

A nezahvalan svijet iskazao se i prema Lisztu . . . Od svih onih brojnih korifeja, kojima je vječito uslužni maestro bio izdašno u pomoći za života kao Berlioz, Schumann, Wagner (koji sâm priznaje, da bez L. ne bi bilo ni jedne note »Ringa«), na koje je živo utjecao kao Debussy, Mahler, Reger, Strauß . . . — nijednog nisi zapazio iza Listovog mrtvačkog lijesa u povorci: osim Ant. Brucknera, prema kojemu je (čudno!) upadno malo interesa pokazivao . . . (Isp. Dr. Peter Raabe, Fr. Liszt, 1931), i koji je naručio vijenac, a kod Rekvijema improvizirao na orguljama o temi vjere iz »Parsifala« (Isp. bilješke očevica A. Stradala; ZfM. 1932, 971 sl.).

Nevoljko nas se doimlje, kad motrimo, kako L. s besprimjernom požrtvovnošću i iskrenom nesebičnošću promiče i izvodi i publicira *tuđa* djela, a kod svojih nailazi sto puta na nerazumijevanje, hladnoću, otpor. Čuše ga, gdje čednom samosviješću ističe: »Ja mogu čekati.« I doista. Liszt je među prvima došao na red, a mnogi onodobni »prvaci« potisnuti su u pozadinu . . . — Lisztovo *dobro srce* ćuti samilost nesamo prema jadnicima i siromasima, nego i ondje, gdje drugi ne znaju ili ne će da pomognu. Jednoć daje Liszt u zajednici s Ole Bullom koncerat u Londonu. Izvodio je glasovitu Beethovenovu »Kreutzer-sonatu«. Slijedi orkansko pljeskanje. I Liszt morade ponoviti tu skladbu. Iza toga nastupi Bull s violinskom varijacijom. Ali pljeskalo se znatno tromije. To dirne L., što je druga Bulla zapalo slabija čast (akoprem je B. prema izjavi samoga L. izvađao upravo savršeno!), ustane ostentativno, potapka Bulla po ramenima, plješče i viče da capo! Publika oćuti svoj propust, pa na koncu izvedbe priredi Bullu svečane ovacije. — Nešto slično zbi se u Beču, kad je L. dirigirao Erkelovu ouverturu k »Hunyady Laszlo«. To je lijepo djelo primila publika nezasluženo hladno. Tankoćutnog L. iritira taj način, nastupi ponovno i dade opetovati cijelu kompoziciju. — Sličnim pobudnim crticama vrvi u dugom vijeku Lisztovu.

B) Liszt je *katolik* dušom i tijelom.

Ne smeta, što se iza jednog koncerta u Frankfurtu (g. 1841) upisao među »slobodne zidare«. Da ne opetujemo ovdje, što smo već rekli, upozorujemo na članak o Mozartu (»Život«, 1936, br. 9.); što se ondje veli o masoneriji onog doba za Mozarta, vrijedi i ovdje.

Mnogima bješe Lisztovo vjersko uvjerenje nerešljivom zagonetkom. I ta se crta povlači kroz vas život njegov.

Nietzscheu piše Liszt: »Moje oko ne kruži oko Parnasa, štoviše, duša moja prianja uz Tabor i Golgotu.«

Svojedobno zaklinjaše mali Franjo svoga oca: »Dopusti mi, da budem seminarac i svećenik!« No otac nepedagoški i nespretno odbije: »Ti pripadaš umjetnosti, a ne Crkvi!« I gle, baš ova veza s Crkvom podaje Lisztu posebnu važnost i čar i slavu. Mladićeva se vruća želja doduše ne ispuni, ali i ne iščezne posve. Cijelo biće poprima ozbiljnije konture i kretnje, a trpjelo je i zdravlje, no za sve to nije imao otac potrebitog razumijevanja (otac umre 28. 8. 1827). Pola stoljeća kasnije piše kneginji Wittgenstein: kako ga je otac na samrti opomenuo, neka se čuva žena, jer da će mu one život uzburkati. Ovo je proročanstvo to čudnije, što mladi Franjo u svojoj 17. godini (kod očeve smrti!) nije ni znao ništa o stanovitim grijesima, te je u svojoj djetinjoj bezazlenosti molio svoga ispovjednika, neka bi mu objasnio 6. i 9. zapovijed Božju, nije li možda nehotice u čemu pogriješio.

Kasnije, nakon razočaranja s kćerkom ministra saobraćaja, grofa de Saint-Eriq, još je žarče hlepio za utjehom sv. vjere: tražeći izvan granica raspadljivosti i prolaznosti »ženski ideal čist i djevičanski«. Pobožna majka ne uvidi potrebu zamoljenoga sinovljevog svećeničkog zvanja za »Séminaire pour les Missions Etrangères«. Franju ovo upravo poklopi, on se trgne iz vreve i povuče u samoću; a u »Etoile« (1828) zabugariše mu pravcatu nadgrobnicu: otisnuvši dapače nekrolog . . . — Pridigavši se zaroni u svoj intenzivni rad. »Miran i stoičan hoću da ostanem u mijeni uspjeha i neuspjeha: ne pouzdavajuć se u prvim, a ravnodušan prema drugom« (Iz lista upravlj. Massardu).

Svjetovni nazori Lisztovi počivaju na *kršćanskom* temelju. Vjerskim mu je idealom sv. Imenjak njegov Franjo Asiski, koga rado naziva »le saint fou«. »U religioznom biću L. opaža se viteški stav; njegovo pouzdanje u Boga prožeto je djetinjom naivnošću; svijetu se opire junački. U tome je i praizvor njegovoga umjetničkog stvaranja. Ni govora o nekakvom traganju i o nekakvoj nebuloznoj borbi za spoznajom, kao ono nešto kod Beethovena i Wagnera, nego iznad svega se nadvija preobraženi mir sigurnog posjedovanja. Njegov »Krist« je jasno svjedočanstvo.«

Katoličanstvo Lisztovo napadali su neki iz neznanja, neki tendenciozno, neki maliciozno: podmećući mu panteistički, liberalan, čisto umjetnički ideal, jer im je vjera ne-

spojiva s ovako virtuoznom veličinom! I za »trajanje svojih lutanja i prekršaja« nije posve izgubio vjere svojih mladih dana (akoprem odgojen bez sistematske vjerske pouke!). Povratak na pravu stazu (zahvaljujući utjecaju Karoline Wittgenstein) dade se iz korespondencije zorno slijediti, gdje je pismeno sveto uvjerava o svojoj vjeri te o onom, što »dobra, sveta Majka Crkva uči«; to »djelo milosti prema njemu« nikad joj ne će zaboraviti. Dodati moramo jedan »ali«. Lisztu nije uspjelo, da svoje nesumnjivo vjersko osvjedočenje uskladi potpuno i s praktičnim moralom. To je otac predviđao na samrti. To dokazuju slobodne veze s groficom d' Agoult i kneginjom Sayn - Wittgenstein. U tom se smislu i sam jada: »Dao sam se goniti na puteve strasti: izuzev egoizma.« (Brf. VII. 240)

O Döllingeru piše Liszt: »Tko se nazivlje katolikom, taj mora slušati!« — Prijatelju R. Wagneru reče jednoć: »Obrati se k vjeri! Ima jedna sreća! . . . a ta je sreća: jedina, istinska, vječna. Podrugivao se ti ne znam kako gorko tom čuvstvu, ja ne odustajem da u tome svoj spas nazrijevam i iščekujem. Po Kristu i u Bogu rezigniranim trpljenjem sinut će nam spasenje i izbavljenje. « — U srce diraju riječi, koje upravlja Wagner Lisztu: »Adieu, moj Francesco, ti jedini, koji si poznavao ljubav te prošao, kao jedva drugi tko! Zdravstvuj! . . . Ti draga iščezla srećo! O da znadeš, kakove si tragove Božje ostavio iza sebe!«

»U malešnoj, siromašnoj, katoličkoj kapelici Weimarskoj (Marienstraße) često pribiva sv. Misi sijedi abbé Liszt, klečeći par koraka daleko od nas ministranata i glasno moleći, prateći lat. sv. liturgiju takovom impulzivnošću i izražajnom intimnošću, naročito onaj »mea culpa, mea maxima culpa«, da je upravo potresao mladenačka srca naša. Kad je dječačka radoznalost naša skrenula nam oči prema maestru, ugledasmo omašnu staračku glavu pognutu naprijed i rukama poduprtu, a sijede su se vlasi spuštale na široke rukave sutane . . .« (MS. 1926, 143 sl.)

Osobitu je ljubav gojio prema velezaslužnom i uglednom *redu franjevačkom*. Za svoga boravka u Rimu hodočastio je s prijateljem abbéom Solfanellijem u Loretto i Asiz, koja mu mjesta prirastoše srcu. Navlastito je štovao asiskog Sveca. Producirajuć se pred sv. Ocem Papom Pijom IX. izvede upravo dovršenu legendu sv. Franje Asiskoga »Prédication aux oiseaux«, što potvrđuje i nazočni očevidac Aug. Stradal (NMZ. 1926, 213).

Od g. 1856. član je Trećeg reda sv. Franje. I inače su ga vezale uske veze s Franjevcima.

Iz g. 1881. potječe skladba »Le Crucifixe« (Alt-solo s harm. odn. klav.), koju već obavija tamni flor, naslućivanje bliske smrti. »Temeljni je ton sviju mojih osjećaja *Križ . . .* (Iz Rima g. 1882. Karlu Gille-u). Da, *Isus Krist na križu, če-*

znutljiva težnja za Križem i Uzvišenje sv. Križa: to bješe sveđer moje nutarnje zvanje . . . i kraj svih prekršaja i zabluda, koje sam počinio, i radi kojih se iskreno kajem i ćutim bol, božansko svijetlo Križa nije mi nikada sasvim oduzeto.« A u srcu mu se budi plamen ljubavi prema sv. Franji; želja, da ga »redovničkim habitom obučena« stave jedamput na odar: »to je moje zadnje štovanje velikoga Sveca, koji je poput lude Križa vršio svoj apostolat«. Svoju ljubav prema asiskom Siromahu dokazao je L. i time, što je glasovitu »Pjesmu suncu«, »Cantico del Sol di San Francesco d'Assisi«, komponovao prema tal. originalu (muški zbor, bariton-solo, orgulje, orkestar).[8]

U Lisztovoj biografiji od Aug. Göllericha (1859—1923) čitamo, da mu je zadnjih dana života L. rekao: »Da nema muzike, sav bih se posvetio Crkvi i postao *Franjevcem . . .«;* »moja najitimnija potreba srca bijaše, da onoj Crkvi, kojoj htjedoh služiti, odista i pripadam.«

Kad bi svi oni, koji se lakomisleno nabacuju na Lisztov katolicizam, barem toliko nijetili u sebi praktičnog katolicizma, koliko bijaše u Liszta, preporodili bi i svoju nutrinju i okolinu!

*

Kraj svih svojih mana i nedostataka, kraj svih napadaja i umanjivanja: Liszt visoko lebdi iznad legija odličnih glazbenika. On bješe uvjeren, da je svoje izvanredne talente primio odozgor »a Patre luminum«. Odatle se budio u njemu iskreni osjećaj odgovornosti prema svevišnjemu Darovatelju, a i svete obveze prema bližnjemu.

Diviti se moramo, kako je L. ronio u dubljine duša i umjetničkih stvaranja tolikih drugih korifeja od reda, da iz tih dubljina iskrsne njegov Ja u impozantnoj pozi suverenog maestra. U tome leži magična tajna Lisztove veličine. A Liszt je u sveukupnoj muzičkoj povijesti samo *jedan.*

Neoprostiv je prigovor, da u L. imamo »muzičkog prevratnika«. Liszt je pravcati reformator. On ne razara, već divno glazbeno tkivo izjednačuje i povezuje. Zgodno i pregledno navodi ta povezivanja učeni W. Niemann (»Die Musik der Gegenwart« 133. sl.).

---

[8] Ova je »Pjesma suncu« žalibože jako slabo poznata, ma da je majstorsko djelo te kod slušalaca ostavlja jak utisak. Budući da poteškoće nisu nesavladive, dobro bi bilo posegnuti za ovom skladbom prigodom raznih proslava u čast sv. Franji (MS. 1926, 67—8).

Prvo. Shvaćanje umjetnosti kao neke vjerske svetinje i velikosvećeničkog rada veže Liszta, istaknuto-praktičnog idealistu, s majstorima moderne sinfonije: Brucknerom i Mahlerom. Liszt je postao asketsko-mističkim propovjednikom zvukova. A to pretpostavlja veliko i dobro srce, plemeniti značaj. Ma da se u žarištu Lisztove duše još tako čudno staplja: svjetovnjak, ljubavnik, demon, ironičar, duhovnik, ipak posvuda slavodobitno pjeva pjesmu pobjednicu — svećenik hrama umjetnosti.

Drugo. Crte čovječnosti, filantropa. »Duh ljubavi neka nas blagoslovi«, ostaje Lisztu lozinkom i u muzici. Ukusnim ostvarenjem prastare programatske ideje podaje L. sinfoniji mladi izgled i svježinu transfuzijom svoje umjetničke krvi. Neobičnom spremom, velikom i kozmopolitskom izobrazbom, oštro odmjerenim i dubokoumnim muzičkim filozofiranjem posegao je do žile kucavice, do životne srčike najplemenitijih problema, pojava, tvorevina čovječje povijesti. I tu nailazimo na čvrstu vezu s našim modernim maestrima.

Treće. I arhitektonika! Upravo majstorski žigoše Liszt žigom svoga bića sva svoja djela: do samog oblikovanja tematskih linija. Kad je Wagner čuo koji Lisztov tema, vele, da je kazao: »Dosta. Imam sve!« U L. programima ne krije se duševni razvitak i *proces,* nego duševno *stanje.* Zato motriš postavljanje temata jednih uz druge mjesto pomičnog razvijanja pomoću ispreplitaja. Tako se jednaki dijelovi, kojima je svrha bujanje i potenciranje nutarnjih sila, često (i dosadno?) opetuju. Sve u svemu: razni minusi, makar većkrat i opravdani, ne krnje onaj nedvojbeni, veleban plus. Nil perfectum sub sole.

Četvrto. Tu strastveno isticanje nedostataka, tamo granice čovječjeg stvaranja i smaganja; zatim udaljenosti između nadarenosti i izradbe; konačno se zamjenjuje sloboda forme s pomanjkanjem forme. Evo posljednje veze!

Nema nikakove sumnje, da je Liszt neobična pojava, koja je Providnošću odabrana, da izvede veliku i tešku misiju u muzici. *Zeta.*

KNJIŽEVNOST

Acta Pontificiae Academiae Romanae S. Thomae Aq. et Religionis Catholicae. Anno 1935. (Okt. 236 str.), Marietti — Taurini - Romae.

Ova je knjiga prikaz života Papinske Akademije Svetog Tome združene s Papinskom Akademijom Katoličke Religije u Rimu u godini 1935. Istom je prije dvije godine Akademija opet razveselila svoje pri-

jatelje širom svijeta ovakvim izvještajem, dok je kroz dugo godina njezin život ostao za vanjski svijet nešto sakriven. Znalo se, da je uvijek postojao intezivan znanstveni život unutar Akademije, da su se držala sijela s predavanjima dostojnim Papinske Akademije; ali ona su bila nepristupačna vanjskom svijetu. Sada, eto, možemo i mi, barem naknadno, pribivati onim učenim sastancima i uživati plod znanstvenog istraživanja učenih akademika. Knjiga donosi ne samo izvadak iz predavanja, nego i čitav tekst; pače i diskusiju, koja je slijedila svako predavanje. Tako dobivamo potpunu sliku akademskih sijela. Obrađivali su doista teme, koje imaju veliku važnost za napredak i u filozofiji i u teologiji. Tako je ispitivao *Parente: »Quid re valeat humana de Deo cognitio«* — koja je vrijednost ljudske spoznaje o Bogu u znanstvenom pogledu. Dolazi do zaključka, da je nesavršena, ali istinita, analogna, pozitivna, a ne samo negativna, stoga pobuđuje čeznuće za savršenom spoznajom u blaženom gledanju u nebu. *Browne: »De intellectu et voluntate in electione«* — koju ulogu ima razum a koju volja kod slobodnog izbora. Zaključak: Izbor slijedi nakon posljednjeg praktičnog suda; ali da je ovaj sud posljednji, to čini volja. Zastupa dakle sličnu nauku, kaošto i Sv. Bellarmino, kojega ne spominje. *Garrigou-Lagrange: »Vérité et option libre selon M. Blondel«* — da li je ispravna nauka Blondelova o odnosa istine i slobodnog izbora. Zaključak: Blondel se sve to više približuje skolastičkoj filozofiji. *Gaetani: »Qua ratione verbum mentis se habeat in modum obiecti cogniti«* — na koji način ili u kojem smislu treba kazati, da razum svojom riječju spoznaje predmet. Odgovor: Razum najprije i po sebi spoznaje ono, što njegova riječ predstavlja; ali ovoga razum u direktnoj spoznaji ne spoznaje kao nešto od stvari različito, nego u pravom smislu spoznaje stvar. *Gemelli: »La psicologia della percezione«* — koji su rezultati najnovijih istraživanja eksperimentalne psihologije o zamjećivanju, naročito oni, koje je postigao sam Gemelli sa svojim učenicima. Odgovor: nauka Aristotelova i Sv. Tome upotpunjuje se i usavršuje. *Gabriel a S. M. M.: »De unione animae cum Deo per charitatem perfectam secundum D. Thoman et S. Joannem a Cruce«* — koja je svrha duhovnoga života prema ovoj dvojici svetaca. Odgovor: združenje s Bogom u ljubavi. *Grammatico: »L' Epistemologia di F. Orestani«* — kako se talijanski akademik Orestani približio realizmu u spoznajnoj teoriji. *Xiberta: »De constitutione actuum humanorum«* — kako se može složiti sloboda volje s činjenicom, da je volja podređena razumu. *Garrigou-Lagrange: »De eminentia Deitatis«* — u kojem se smislu može kazati, da su Božja savršenstva u Bogu »formaliter eminenter«. *Hieronymus a Parisiis: »De vera et propria ratione causae instrumentalis secundum doctrinam S Thomae«* — što pripada, a što ne pripada pojmu instrumentalnoga uzroka prema Sv. Tomi. *Garrigou-Lagrange: »De investigatione definitionum secundum Aristotelem et S. Thomam«* — kako se traže ili stvaraju definicije prema Ar. i *Sv.* T. *Boyer: Notula de textu »valde ruditer argumentantur«* — koji je pravi smisao ovih riječi sv. Tome.

Na koncu knjige dodan je popis članova Papinske Akademije Sv. Tome, s kojom je od 10. siječnja 1934. združena i Papinska Akademija Katoličke Religije. Mnogi od ovih članova uživaju svjetski glas kao učenjaci prvoga reda. Napokon izvješćuje nas kronika i o ostalim događa-

jima iz života Akademije. Svakako je knjiga veoma dragocijena i zanimljiva.
Fr. Šanc D. I.

Alcaniz Florentinus, De autographo tractatus inediti Card. Joannis de Lugo »De anima«. (Okt. 184 str.), »Estudios Eclesiasticos«, Madrid 1936.

Ova knjiga nije izdanje djela slavnoga kardinala, nego nam samo daje najpotpuniju informaciju o njemu. Sve, što bismo mogli željeti, saznajemo u ovoj knjizi. Prvo je zanimljiva, a obično nepoznata činjenica, da je slavni moralista i jurista bio i vrstan filozof, koji je ostavio djela iz gotovo svih područja; iz logike, iz fizike, iz metafizike. Nažalost sva su ova njegova filozofska djela ostala do sada u rukopisu. Nadajmo se, da će ova knjiga u mnogima pobuditi želju, da dobijemo što prije štampom u ruke djela jednoga od najpoznatijih mislilaca 17. stoljeća, ali koji je dosada bio poznat gotovo isključivo kao moralista i kanonista. Auktor u ovoj knjizi prikazuje samo rukopis, koji nosi naslov »De anima«. Pošto je rukopis svestrano opisao i dokazao njegovu autentičnost te ustanovio vrijeme, iz kojega potječe, i mjesto, gdje je postao, prelazi na pretresanje samoga sadržaja. Najprije daje općenitu karakteristiku filozofova mišljenja, ukoliko se očituje u svrsi, za kojom ide, u načinu obrađivanja raznih pitanja, u načelu, prema kojem ova izabire, u odnosu prema sv. Tomi. Onda slijedi opširna sinopsa svih pojedinih rasprava ili disputacija, s naročitim obzirom na one nauke, koje sadržaju neko posebno mišljenje našega filozofa. Da navedem samo naslove disputacija, kojih ima devet: u čemu je bit duše, i njezine razne vrste; o sposobnostima duše uopće; o utisnutim slikama; o vegetativnoj duši; o senzitivnoj duši; o biti razumne duše; o razumu razumne duše; o volji razumne duše; o habitualnim raspoloženjima. Premda Lugo u glavnom slijedi one filozofske nazore, koji su tada vladali, ipak ima mnogo toga, u čemu se odijelio od većine te išao svojim putem. Neke od ovih posebnih sentencija sakupio je auktor i prikazao u dodatku, koji zove »Corollarium«: »Aliqua asserta minus communia quae in Lugone reperiuntur«. U drugom dijelu svoje knjige istražuje auktor, koji je utjecaj imao Lugo na mišljenje kasnijih filozofa. Otkriva nam zanimljivu činjenicu, da su neke njegove posebne nauke našle dosta uglednih pristaša ne samo kod njegove redovničke braće u Družbi Isusovoj, nego i izvan Družbe. Svakako će utjecaj filozofije slavnoga kardinala znatno porasti, ako njegova djela postanu svima pristupačna. Zato želim, da se što prije izdaju štampom.
Fr, Šanc D. I.

Božji sijač. Molitvenik za radni narod. Izdalo Društvo sv. Jeronima — Zagreb 1936.

Uistinu lijepa i pohvale vrijedna zamisao, da se seljaštvu i radništvu dade molitvenik baš za njih priređen. Oblik malen, zgodan, a sadržaj bogat i različan. Preko 100 stranica prikazano je lijepim razmatranjima, što ih je sastavio prof. Grgec u obliku molitve i povjerljivog razgovora s Bogom, a sve je ujedno i pouka. Ostali su dio obične molitve i pjesme. U molitveniku su otisnute i slike naših narodnih blaženika te slika i životopis svetoga seljaka sv. Izidora. Preporučamo *-Aba.-*

Ivšić, dr. M.: Razvitak hrvatskog društva u drugoj polovici XIX. stoljeća (str. 42), Tipografija — Zagreb 1936.

Kod naučnog i kulturnog rada svaki se čas osjeti potreba povijesti naših socijalnih prilika. U književnosti na pr. jedva možemo kritički ma izdaleka ocijeniti istinitost i realizam života, što ga prikazuju Kovačić, Đalski, Kozarac i drugi po redu, jer ne znamo socijalnih i imućstve-

nih prilika društva onoga doba. Za prvu potrebu ova je knjiga dobro došla. U njoj su prikazane prilike i razvoj društvenog stanja u našim krajevima, napose u drugoj polovici 19. stoljeća, ali pisac zahvaća i u ranije doba — ilirizam, a nuzgredice daje kratak pregled i ocjenu prilika i pokušavanja oko uređenja u 20. stoljeću.

Sve je to prikazano zbijeno, kratko, bez mnogo dokaznog materijala i konkretnih činjenica, ali na ovolikom prostoru to nije bilo ni moguće, nego su dane samo glavne smjernice za orientaciju, što je vrlo dobro uspjelo. Studija je pisana — to je uopće auktorova odlika — uz solidnost, živahno, jedro i poletno, s dosta lijepih osjećaja i refleksija, te će doista mnogo pridonijeti poznavanju našeg društvenog života i narodne kulture. *J. Badalić D. I.*

Jeronimsko svijetlo, mjesečnik za pouku i prosvjetu. Zagreb.

Zaslužno naše Društvo sv. Jeronima čini hrvatskom narodu veliku uslugu pružajući mu u ruke »dinar-štampu«. Za 1 dinar može i siromah kupiti brošuricu, a ne kupuje laži ni otrova već zdravu duševnu hranu. U tim se brojevima na lak pučki način iznose istine o pitanjima, koja najviše zanimaju današnje ljude. Jedne su poučne, druge nabožne, sve napose važne za naš narod. Spominjemo ovdje tek neke od tih knjižica: Istina o Španjolskoj, Crveno selo, Crna velevlast (štampa), Što je Hrvatima papa, Obitelj bez djece — narod bez budućnosti itd. Radimo, da se dobra stvar što više proširi u našem narodu! *-Aba.-*

Junger Đ., kateheta: Kateheta crta, album crteža na ploči, Beograd 1936.

Bez sumnje stoji ona per visibilia ad invisibilia. Pa je kateheta Junger u naslovu pomenutim albumom podao vjeroučiteljima praktičnu uputu, kako da se u katehetskoj obuci posluže i crtežima na tabli. Dakako svaki će i takove crteže modificirati prema svome poimanju. Neki su crteži dobri, drugi su slabiji. Kod Davida nekako je nezgodno ispao vrat (11). Navještenje Bl. Dj. Marije bio bi vrlo dobar crtež, samo glava nije nacrtana prema shemi na prvoj ploči. Neki su crteži odviše vojničkog izgleda (24, 25, 33.). Glava Isusova trnjem ovjenčana (27) malko nezgodno izgleda. Crteži pak, koji simboliziraju zapovijedi, Vjerovanje, sakramente katkad su i vrlo slabi simboli. Meni se neki čine uprav neukusni i smiješni. Crteži stvari, na pr. crkvenog posuđa vrlo su dobri. Drugo je pitanje, nije li se predaleko išlo pomenutim albumom crteža. I tu treba mjera. Nije potrebno sve nacrtati. Držim, da dobre slike ostavljaju bolji i ozbiljniji, naročito sakralniji dojam na djecu negoli ovakovi crteži.

Ali sam se htio uvjeriti, što sama djeca misle o tim crtežima. Kako crteži na njih djeluju. Zato sam dao tu stvar ispitati po učiteljicama na jednoj ovdašnjoj pučkoj školi. Zanimat će to, mislim, i g. Jungera kao i ostale naše katehete. »Ovi su crteži uz preveliku jednostavnost upravo smiješni. Ova smiješnost dolazi otuda, što nacrtana lica izgledaju upravo kao karikature ljudske. Uzmimo u obzir samo onu sliku, gdje je predočen Mojsije. Kad su djeca (u I. razr.) vidjela crtež Mojsije najprije nisu znala, što ta slika predočuje: ili čovjeka ili koje drugo biće, no kad su se bolje zadubili u sliku jedno između njih poviče: To je krampus. Za Isusa su rekli, da uopće nema lica. Za apostole u lađi na slici, koja predočuje oluju na moru, rekoše neki, da su vreće. Na izvjesnim crtežima, gdje je predočena i Majka Božja, djeca uopće nisu mogla ustanoviti, koja je Majka Božja. Pokušano je ovo isto i u drugom razredu, ali je rezultat isti. Djeca u II. razredu puno bolje crtaju, nego djeca prvog razreda, pa kad im je slika nacrtana, najprije su se dali na kritiku i to:

Isus nema lica, ruku itd.« Tako izvješćuje jedna učiteljica uime svoje i svoje drúge.

Druga jedna učiteljica dala je kod kuće djevojčici i dječaku, da gledaju crteže u samom albumu. Evo dječje kritike: »Djevojčica od 8 godina (u 3. razr.): nije izrađeno, kako da nije izrađeno? (1): to je nekakva crtanka. Sve slike dobro određuje po značenju, ali joj smeta, što ruke i lice nisu izrađeni i zato misli, da je neko dijete nacrtalo. Čudi se, da je sve ukočeno, zašto nije okruglo, što treba da je okruglo, već je drveno, ukočeno. Konačni sud: Sve je dosta lijepo, jer je istinito, ali baš nije lijepo nacrtano. Dječak od 7 godina (2. razr.): Također sve dobro raspoznaje, ali kaže da takove glave i ruke još nije nikada vidio. To su nekakve slike kobajagi, da djeca mogu najlakše nacrtati. Kaže, da slike nisu dobro nacrtane, i misli, da su djeca crtala, inače mu ništa ne smeta. Oboje djece je reklo, da je to knjiga za pogađanje, da je to dijete nacrtalo.« Tako točno navedoh izvještaj te druge učiteljice o dvoje djece, koja su gledala album. Bit će dobro, da se uvaži sve to pomenuto pedagoško djelovanje crteža na djecu u skupu i na pojedince. *B. Strižić D. I.*

Zabeo K., D. I: Za srećom (Zvonimir Varga), Hrvatska knjižara — Split 1936.

Posebnim putem vodila je Providnost maloga našeg zemljaka. Kad se činilo, da će u dalekoj Argentini već klonuti i zalutati, on je najednom našao svoje smirenje i sreću, a nakon kratkog vremena i vječni mir u krilu Božjem. Umro je u Argentini g. 1928. Tamo se o njemu mnogo govorilo i pisalo, a kod nas je posve nepoznat. Da nas upozna s njime napisao je o. Zabeo ovaj životopis. Pripovijedanje je naravno, jezik biran i živahan. U knjizi ima zanimljivih i pobudljivih crtica. Lijepo i poučno štivo za mladež, za roditelje i za sve, koji se bave odgojem mladeži. *-Aba.-*

Charles P., D. I.: Molitva svih časova. (sv. I. II. III.) Preveo Dr. Gračanin Đ. »Vrelo Života«. Sarajevo.

Kad je prije kojih petnaest godina izašao I. svezak ovog djela sa 33 razmatranja, bilo je to ugodno iznenađenje i gotovo mala senzacija za čitalačku publiku te vrste knjiga. Uspjeh, koji je djelo doživjelo, kako u originalu, tako i u mnogim prijevodima, pokazao je da je P. Charles izvrsno pogodio potrebe i želje mnogih duša. Kako pisac sam u uvodu veli, nije on dao svojim meditacijama nikakve dijalektičke okosnice, nije ih razdijelio na uvode, točke, razglabanje i aplikacije. Njegove meditacije nisu vezane na određeni događaj iz sv. Pisma ili prizor iz života Gospodinova. Pa i istrgnuti tekstovi sv. Pisma, koji stoje kao motto za pojedine meditacije ili se nalaze kao biserje zgodno upleteni u sam sadržaj, služe samo kao »pomoćnici pobožnosti«, kao od Boga dana uzletišta pobožnoj duši, koja nije vezana doslovnim značenjem, dok slobodna na krilima Duha lebdi u Božjim visinama. Sve to doduše nije posve novo, ali se rjeđe nalazi u raznim pomagalima za dnevnu misaonu molitvu.

Još više odskaču te meditacije iznad uobičajenog i svagdanjeg svojim sadržajem i nutarnjom vrijednošću. One su plod živahne, bistre i duboke inteligencije, koja obuhvaća život u cjelini, u svim njegovim oblicima i u svakom trenutku vremena. Puna svijetla Kristova, njegove milosti i ljubavi, ona se približuje realnosti otvorenošću i slobodom djeteta Božjeg, uvjerena da i o najsvagdanjijim sitnicama ljudskoga života smije razgovarati sa Stvoriteljem priprosto i jednostavno kao dijete sa svojim Ocem, i da sve može i mora uklopiti u veličanstveni plan izgradnje mističnoga tijela Boga-čovjeka na zemlji. Bez sistema, bez razvučenog teoretiziranja, kao usput vrcaju ispod pera Charlesova kao sjajne iskre

duboke, kadikad upravo genijalne ideje vrsnoga filozofa i dugogodišnjeg profesora teologije; uz oštre i točne psihološke analize nalaze se vrlo dragocjene ascetske upute, koje odaju bogat lični nutarnji život i iskusnoga duhovnoga vođu.

Ima mnogo sličnosti između P. Charlesa i pokojnoga P. Lipperta. Charles nije doduše tako plodan duhovni pisac kao P. Lippert, ali ne zaostaje puno za njim u dubini, originalnosti i duhovitosti. I on vanredno živo osjeća, kako kuca bilo modernoga čovjeka i primjećuje najfinije pokrete njegove duše. Kako Lippert u Njemačkoj, tako je i Charles majstor francuskoga jezika. Njegova fraza teče puna melodije, glatko i otmjeno, i lako i jasno izražava sve nijanse njegovih misli i osjećaja, u često vrlo lijepim pjesničkim slikama.

Ovakvo djelo nije lako prevesti, a da pri tom ne izgubi na originalnoj punini i ljepoti. Ali Dr. Gračanin ispravno je shvatio, da nam upravo nešto ovakovo treba. Mlađa katolička inteligencija često uzalud traži u našoj, i onako siromašnoj pobožnoj literaturi, djelo, koje bi bilo blizu modernoj duši po shvaćanju i osjećaju te koje bi usto bilo jezično na visini i odgovaralo njezinom ukusu. Uredništvo »Vrelo Života« joj u prijevodu Charlesovih meditacija pruža djelo, koje ima u velikoj mjeri ove vrline. Treba da smo mu za to iskreno zahvalni. *I. Kozelj D. I.*

Baur, P. Dr. Chrysostomus O. S. B., Im christlichen Orient, Reiseerlebnisse (233 S., 68 Lichtbilder und 1 Reiseskizze). Verlag der Benediktiner - Abtei Seckau in Steiermark (Austrija).

Za Nijemce je to moguće uvijek nešto novo, kad čitaju već stereotipne fraze o »čarima« istočnjačkoga života i stila. Nama je takovo štivo nepotrebno, jer tko malo samo zađe u Bosnu, može tamo naći živu sliku svega onoga, o čemu zapadnjaci pišu rijetko s dubljim razumijevanjem, već obično osjećajem neke samosvijesne veličine svoje naprednosti. To su putnici, koje prometna industrija stranaca otprema kao kakve poštanske pakete po točno određenom voznom redu od mjesta do mjesta, gdje će im vodiči propisivati, »što se sve mora vidjeti«. Od ovakovih putovanja nema baš mnogo koristi, a još manje od putopisa, što ih odvijaju kao kinske senzacije.

Evo, s ovakim mislima i osjećajima uzeh ovu knjigu u ruke, listajući dosadno. Ali ni sam ne znam kako, začitah se i, moram reći, nije mi žao. Ponajprije me iznenadi sama ličnost piščeva: učenjak, koji traži po samostanima stare rukopise, da ih fotografira i onda u domovini prouči. S njim obilazimo Egipat, Palestinu, Siriju, Tursku, Lesbos, Grčku (s Atosom), a da i ne opažamo, u čijem smo društvu. Učenjaci ne slove baš kao ugodni pratioci, pogotovu kad im je struka tako daleko od života. Ali naš nas pratilac na cijelom putovanju zabavlja vedrinom svoga duha i bistrim doskočicama. A njegova se učenost zapaža tek tamo, gdje je svima na korist te pridonosi dubljem razumijevanju pojava. Knjiga je dakle i zabavna i poučna u najboljem smislu te riječi. Čita se gotovo kao roman, a ipak otvara dublje vidike u život istočnih crkava, osobito koptske i grčke. Toplo preporučamo. *W.*

Muckermann Fr. S. I., Heiliger Frühling (Kl. - 8°, 275 S.), Regensbergsche Verlagsbuchhandlung, — Münster in W. 1935.

U ovome svesku skupio je Muckermann brojne članke iz zadnjih nekoliko godina, što ih je objelodanio po raznim časopisima, a osim toga nalazimo i jezgrovit prikaz njegovih predavanja o pitanjima savremenoga društvenog i vjerskog života.

Prva skupina članaka »Militia Christi« razvija misao borbenog katolicizma: Crkva nije ni u najtežim časovima svoje

povijesti prestala pjevati uskrsni aleluja. Dok su je dušmani mučili, oni nisu znali za skrovitu snagu, što ona crpi po muci svoga Osnivača. To je svijetu nedokučiva tajna (Und dennoch: Alleluja! — 1. čl.). U svojoj borbi za vječne istine Crkva ima revnih i mlitavih sljedbenika. Žalostan je pojav, da mnogi katolik zaluta omamljen lažnim svijetlom (Pompa diaboli — 3. čl.), ali ima, Bogu hvala, mnogo budnih svjetovnjaka, koji živo sudjeluju u širenju kraljevstva Kristova na zemlji (Die Stunde des Laien — 4. čl. i Der Laie erwacht — 5 čl.). Preporoditi svijet po Kristu, lako je to reći. Ali ako se samo malo zamislimo — uvidjet ćemo, da je to ljudskim snagama nedokučiva zadaća. Pače sva problematika sadašnjice dade se sažeti u ono teško pitanje: Kako je moglo doći do strašnog stanja u svijetu, premda smo mi katolici bili tu? (Polaritäten — 6. čl.). Samo za svece prestaju sve granice i zapreke. Oni stvaraju velika djela iz ništa, kukavnim sredstvima po najneznatnijim počecima. (Primjer Don Bosco: Das größte Wunder des Jahrhunderts — 7 čl.).

Druga skupina »Vom blühenden Weinberg« obuhvata religiozna predavanja o presv. Euharistiji (Brot und Wein), o tajni otkupljenja i potrebi Spasitelja (Menschheitsdämmerung und Heilandssehnsucht), o Majci Božjoj (Mutter der schönen Liebe) itd. Baš ovaj dio obiluje krasnim mislima te može da posluži kao podloga svakomu, koji govori o sličnim temama.

Treća skupina »Die Kirche« razlaže organizaciju i smisao vidljive Crkve, njen nutarnji život, trpljenja i pobjede, te tajnu jedinstva rimske Crkve. Ovo je pored prvoga dijela najjači dio cijele knjige. To su apologetska predavanja, ali nigdje se ne zapaža ono psihološki nepovoljno defenzivno držanje, niti se pisac upušta u rasprave s tvrdnjama i zabludama protivnika, već naprosto daje pozitivnu nauku s tolikom jasnoćom i uvjerljivošću, da naprosto osvaja.

Četvrta i peta skupina (Berichterstattung vom Ewigen i Ausklang) najraznijeg su sadržaja, ali je ipak sve povezano pod glavnu misao cjeline — da probudi novo proljeće u dušama, koje su zapale u suton života bez milosti Božje. Među kojih dvadesetak članaka i predavanja obrađeno je gotovo sve, što danas ljude zanima, od sporta i kina do mode i politike. Sve dakako u svijetlu vjere. Ime i ličnost Muckermanna nisu nepoznati, pa ne treba djelu druge preporuke. *W.*

BIBLIOGRAFIJA

a) Neprijekorne:

Antoljak, Dalmacija i Venecija na preliminarima u Leobenu i na miru u Campo-Forum, Zagreb 1936.
Antun iz Čakovca, Štefek, Zagreb 1936.
Bogdan, Istina o Španjolskoj, Jeronimsko svijetlo, Zagreb 1936.
Berumas, Knjiga za domaćice, Zagreb 1937. Tek na početku nekoliko posve deplasiranih aluzija na evolucionističko-marksističke teorije.
Dukat, Rječnik Mažuranića i Užarevića, Zagreb 1937.
Dode, Tartaren Taraskonac (ćiril.), Beograd.
Fučemski, U odbranu hrišćanstva. Socijalizam i marksizam kao uzroci propagande bezbožništva (ćiril.), Niš 1936.
Ehrlich, Glavna skupština svećeničkog misijskog udruženja (U. C. M. pro Jugoslavia), Zagreb 1936.
Hefler, Liturgijska čitanka za stručne produžne škole, Zagreb 1936.

Hefler, Kratka biblijska i crkvena povijest za stručne produžne škole, Zagreb 1936.
Horvat, Slavonija, povijesne rasprave i crtice. Knjiga I., Zagreb 1936. Ali ona crtica o Isusovcima u Osijeku?
Joksimović, Muzički bukvar. Prva znanja o muzici za srednje i stručne škole (ćiril.), Beograd.
Kara-Radovanović, Kroz Bugarsku otvorenih očiju i otvorenih ušiju (ćiril.), Beograd 1936. Ali bez političke ocjene.
Keilbach, Sveti Ivan Kapistran, Beograd 1936.
Kokić, Klasovi pjevaju, Zagreb 1936.
Krekić, Radnički štrajkovi 1936., Beograd.
Langhof, Na zapadu nešto novo. 13 meseci koncentracionog logora (ćiril.), Beograd 1936.
Lappo-Danilevska, K sreći, Knjižnica dobrih romana, Zagreb 1936.
Majer, Posljednji svoga roda, Društvo sv. Jeronima, Zagreb.
Matić, Matija Gubec, Hrvatska omladinska biblioteka, Šibenik 1936. Uopće ova biblioteka pozitivna.
Matić, Osječka humanistička gimnazija od osnutka do g. 1848., Zagreb 1937.
Mažuranić, Toledski Alkazar i Siget, Zagreb 1936.
Mikić, Karta indeksa biološkog tipa Jugoslavije (ćiril.), Beograd 1936.
MOSK — Nova komunistička taktika na djelu (br. 25). — Komunističke krilatice (br. 23). Zagreb 1936.

b) Prijekorne:

Arden, Španske Ledi, »Narodna Prosveta«, Beograd. Preslobodan moral.
Bauer, Današnja Njemačka, Zagreb 1936. Previše »objektivno« t. j. šuti i ne ocjenjuje niti onoga, na što se ne smije šutjeti. Tako previše pozitivno!
Gotovac, Ero s onoga svijeta, Zagreb 1936. Malo nezgodno govori o svetim stvarima (vic!), a osim toga dvoličnosti.
Hardi, Tesa od d'Ubervila (ćiril.), Beograd 1936.
Kent, Specijalna metoda stvaranja i održavanja telesne lepote. Pretjerani kult tijela (motivi preslabi!), ilustracije bi mogle biti čednije.
Magdić, A. G. Matoš, »Orbis« — Zagreb 1936. Marksističko.
Martinić, Svjetska kriza i urbanizacija naroda, Sarajevo 1936. Poglavlje »Periodično zbivanje svih svemirskih materijalnih procesa« dosta sjeća na dijalektički materijalizam.
Pavešić, Savremeni žurnalizam i javno mišljenje, Zagreb 1936. Ono, što govori o c e n z u r i, neispravno. Kaošto se ne može smatrati osiromašenjem i gubitkom za čovjeka, ako neuredno u sebi guši i potiskuje, tako n a č e l n o ni ono, što cenzura pametno zabrani.
Poljanec i Marčić, Istorija jugoslavenske književnosti sa teorijom i primjerima za III. i IV. razred građanskih škola, Beograd 1935. — Ispušta katoličko i ne ističe dovoljno (Isusovci XVIII. vijeka!).
Popović, Prilozi psihologiji seoskih mladića (ćiril.), Beograd 1936. Ide to već predaleko; ne znamo, čemu istraživati spolne momente kod tih mladića pa još vodeći prljave razgovore. Cui bono?
Riskulić, Pod Uzunovićem, Novi Sad. »Rasni jugoslaven«!
Tkalec, Propast svijeta, Zagreb 1935. Dobra volja, ali nije sve srećno ni ispravno (kamenje i cvijeće »misli, al' govorit ne znade«). Jezik slab.
Zaninović, Dinko Šimunović, Beograd 1936. Nezgodno je bez kritike iznositi onako negativan stav Šimunovićev prema katolicizmu.
Žena u djelima Maksima Gorkog, Banjaluka. Amazonstvo i komunizam.

c) Zle:

Dejanović, Spolne bolesti, Zagreb. Daju se savjeti za spolno općenje, koji se ne mogu složiti s katoličkim moralom.

Gelenčir, Gospodari svijeta, Daruvar. »Želimo svoju čisto kršćansku kulturu, koja imade biti čista od svih apsolutnih dogma, mistike i zasada. Želimo kršćansku kulturu temeljenu na znanosti spiritualizma...« (str. 9.). Indijska kultura piscu naročito imponira.

v. Hunoltstein, Izabrane pjesme, Karlovac 1936. Pretjerana senzualnost. (»Jer si mi ti — o ljubljena — Božanstvo, spas i vjera sva!« str. 18.).

Igo, Ruj Blaz (ćiril.), Srpska književna zadruga — Beograd 1936. Radi uvoda, u kojem se glorificiraju »Les misérables« i »Notre-Dame de Paris« (na indeksu!). Sama drama za zrelije shvaćanje ide.

Iljin-Leontić, Stvaranje novoga svijeta, Zagreb 1936. Hvalospjev boljševičkom raju!

Ječinac, Mala istorija slobodnog zidarstva sa imenikom masona, Subotica 1936. Nema nikakove kritike; možda hoće reklame?

Jordan, O postanku gradova, Popularna biblioteka br. 26., Zagreb. — Simplicističko zagovaranje dijalektičkog materijalizma.

Krofta-Miletić, Čehoslovačka (ćiril.), Beograd 1936. Očita ljubav za husitstvo!

Kus-Nikolajev i Magdić, Abesinija, Zagreb 1935. To je opet neki ispad protiv fašizma, a najviše stoga, jer smeta marksističkim idealima.

Marković Aksentije, Narodi na raskršću (ćiril.), Aranđelovac 1935.; adventističko.

Isti, Prva paklena vrata (ćiril.), Aranđelovac 1935.; adventističko.

Milanov, Osnovni problemi saznanja (ćiril.), Beograd 1937. Definicija filozofije neispravna, zastupa se antropološki relativizam, odaje potpuno nepoznavanje skolastičke filozofije etc.

Novak-Simić, Nepoznata Bosna, Orbis — Zagreb 1937. Puno seksualnosti.

Novikov-Priboj, Žena na moru, Zabavna biblioteka 582., Zagreb 1935. Posebni moral; puno senzualnosti i seksualnosti.

Nušić, Svinja (komedija; ćiril.), Beograd 1935.

d) Zakoni i sl.:

II. jugoslavenski radiološki sastanak Beograd 18., 19. i 20. maja 1935. Izveštaj, Osijek 1936.

Kober, Lubej i Podgornik, Odbojka, hazena i košarka, Ljubljana 1935. Sokolsko, ali samo tehnika.

III. kongres slovenskih apotekara u Jugoslaviji, Beograb - Zagreb - Split. Almanah, Zagreb 1935.

Kuprešanin, Čiji smo baštinici, Zagreb 1936. Izdanje »Narodne omladine«. Tvrdnje, koje ne odgovaraju činjenicama.

Ljetopis jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za g. 1934/35, Zagreb 1936.

Majstorović, »Učiteljeva« bibliografija za pedest godina njegova izlaženja (ćiril.), Beograd 1936.

Mali statistički priručnik grada Zagreba IV. godište 1935., Zagreb.

Marija Kraljica Rumunije, Istorija moga života (ćiril.), Beograd.

Marjanović, Spomenica stogodišnjice oslobođenja Kruševca 1833—1933, Beograd 1934.

Matić, Propisi za bicikliste, Zagreb.

Milenković, Istorija građenja železnica i železnička politika kod nas (1850—1935), ćiril., Beograd 1936.

Milevoj, Viteški kralj Aleksandar I. Ujedinitelj (ćiril.), Beograd 1936.

Milošević, Svetosavski biser. Zbirka za dom i školsku omladinu (ćiril.), Niš 1935. Nije za katolike.
Mudrinić, Osvrt na rad i rezultate novčanog poslovanja Okružnog ureda za osiguranja radnika u Zagrebu za g. 1935., Zagreb.
Narodna privreda u prvom tromesečju 1936. godine. Izveštaj guvernera Narodne banke (ćiril.), Topčider 1936. — Isto u drugom tromesečju.
Nedeljković, Teorija gađanja (ćiril.), Beograd 1936.
Nenadović, Banje, kurska i klimatska mesta u Jugoslaviji, Beograd 1936.
Niketić, Zakon o radnjama (§§ 206—401), knjiga druga (ćiril.), Beograd 1936.
Novinarski kongres, Zagreb 24. V. 1936., Zagreb.
Novosel, Uputa o čišćenju, ispiranju i konzerviranju bačava za vino itd., Osijek 1936.
Ostojić, O Raju i paklu u našoj narodnoj pjesmi, Banja Luka.
Pahorukov, Zakonik o sudskom krivičnom postupku (ćiril.), Beograd 1936.
Payer, Auto-atlas sa priručnikom Kraljevine Jugoslavije, Zagreb 1936.
Palazov, Zadrugarstvo u Bugarskoj (ćiril.), Beograd 1936.
Perić, Stranci u jugoslavenskoj privredi. Pravni položaj stranaca s pogledom na obavljanje radnje, Beograd 1936.
Petrović, Dom slepih kralja Aleksandra I. u Zemunu (ćiril.), Beograd.
Petrović, Rakovica. Socijalno-zdravstvene i higijenske prilike I. deo (ćiril.), Beograd 1935.
Poljoprivredna statistika (proizvodnja — izvoz — uvoz) 1935., Beograd 1936.
Pomorski godišnjak za 1936 godinu, Minist. saobraćaja — Beograd.
Pomorska statistika Kraljevine Jugoslavije za g. 1935., Split.
Pozajić, Za državnu ili privatnu proizvodnju cjepiva protiv stočnih zaraza u Jugoslaviji, Zagreb 1936.
Pravila Saveza hrvatskih mesarskih i kobasičarskih obrtnika u Zagrebu — 1936.

UREDNIŠTVO JE PRIMILO

(Knjige poslane na recenziju ocjenjuju se po mogućnosti. Nerecenzirane knjige ne vraćaju se.)

Frentz - Drüding S. I., Exerzitien - Bibliographie (29 S.), Wiesbaden 1937.
Grivec Fr., Kristus v Cerkvi (str. 272), Ljubljana 1936.
Kalan Iv., Svijet za Krista (str. 157), Senj 1937.
Keilbach Vil., Problem intuicije u modernoj filozofiji i psihologiji religije (str. 13), Zagreb 1937.
Orientalia Christiana Periodica (vol. III., Nr. 1-2, pag 343), Roma 1937.
Siwek P., Spinoza et le panthéisme religieux (XXXI + 294 pag.), Desclée — Paris 1937.

ERRATUM CORRIGE! Br. 3. str. 143. — Šimčik, Hrvat obnovitelj Božjega groba, Zagreb 1936., ide u »neprijekorne«, a ne u »zle« knjige.

»ŽIVOT« izlazi 10 puta godišnje na 48 stranica. — Urednik: Karlo Grimm D. I. — Izdavač i vlasnik: Kolegij Družbe Isusove u Zagrebu A Alfirević D. I. — Tiskara »Glasnika Srca Isusova« A Alfirević D. I.

HERSAN ČAJ će Vam pomoći da opet postignete zdravlje pomoću ljekovitih svojstava bilja. — Ne budite neprijatelj sami sebi! — Oboljenja kod migrene ublažiće Hersan čaj. — Smeta li Vas gojaznost (debljina)? Onda možete upotrijebiti **HERSAN ČAJ!** — Zašto da trpite boli kod reumatizma i kostobolje (giht) kada to nije potrebno. **HERSAN ČAJ** je sredstvo koje Vam može olakšati muke. — **HERSAN ČAJ** pomaže kod arterioskleroze i hemoroida (šuljeva). — Zar zbilja ne znate da je **HERSAN ČAJ** kod oboljenja želuca, jetara i bubrega dobro sredstvo? **HERSAN ČAJ** dobiva se samo u originalnim omotima u svima ljekarnama. Tražite besplatnu brošuru i uzorak kod

»RADIOSAN«, Zagreb, Dukljaninova ul. 1

ŽIVOT

5

Svibanj 1937 God. XVIII.

SADRŽAJ

ŽIVOT

List za unutrašnju kulturu.

Izlazi mjesečno osim srpnja i kolovoza.

PRETPLATA: 50 Din.
omladini 30 Din.
pojedini broj 5 Din.

UREDNIK: KARLO GRIMM D. I.
Zagreb I/147
Palmotićeva 33

UPRAVA: Zagreb I/147
Palmotićeva 31

Pijo XI. protiv komunizma

Pijo XI. kazao je više puta, da Papa nema prava biti bolestan. Što je rekao, to je i djelom pokazao; dokazom su za to njegove zadnje enciklike. Encikliku protiv komunizma objelodanio je 19. III. 1937., protiv novog poganstva u Njemačkoj 14. III., a apostolsko pismo meksičkim biskupima 28. III. 1937. Tri vrlo važna pisma u mjesec dana. Yves de la Brière karakterizirao je u pariskom časopisu »Etudes« (5. IV. 1937.) prve dvije enciklike riječima: »La Papauté contre les Sans - Dieu et les faux Dieux (Papinstvo protiv bezbožaca i krivih bogova).

Enciklika protiv komunizma »Divini Redemptoris« ima 5 dijelova: 1. Crkva protiv komunizma, 2. Nauka i plodovi komunizma, 3. Nauka Crkve, 4. Lijekovi i sredstva, 5. Službenici i pomoćnici socijalnog rada sv. Crkve.

1.) Komunizam je velika opasnost; svojim nasiljem nadvisuje sve dosadašnje progone protiv sv. Crkve. Pogibelj je da cijeli narodi upadnu u barbarstvo gore negoli je bilo pri dolasku našeg Spasitelja. Zato su ga osudili već pređašnji Pape. Tako Pijo IX. g. 1846. i Leon XIII. g. 1878. (Quod apostolici muneris). Sadašnji ga je Papa osudio u alokuciji g. 1924., te u enciklici »Miserentissimus Redemptor« 1928., »Quadragesimo anno« 1931., »Caritate Christi« 1932., »Acerba animi« 1932. i »Dilectissima nobis« 1933.[1]

»4. Pred takovom opasnošću Crkva nije mogla šutjeti i nije šutjela. Posebno nije šutjela Apostolska Stolica, koja znade, da je njezina najspecijalnija misija obrana istine i pravde i svih vječnih dobara, koje komunizam ne priznaje i pobija. Od vremena, kad su učeni krugovi sebi htjeli osloboditi čovječju civilizaciju od veza morala i religije, Naši su Predšasnici otvoreno i izričito upozorili svijet na posljedice dekristijanizacije ljudskoga društva.

6. Radi toga držimo, da nam je dužnost ponovno podići glas sa još svečanijim dokumentom, kao što je to običaj ove Apostolske Stolice, Učiteljice istine i kao što je to prirodno radi toga, što jedan takav dokumenat želi čitav katolički svijet. Nadamo se, da će odjek našega glasa doprijeti posvuda gdje se nalaze mozgovi slobodni od predrasuda i srca koja iskreno žele dobro čovječanstva.«

---

[1] Navest ću sitnim slogom nekoje ulomke ove enciklike.

2.) *Nauka:* Krivi ideal o spasenju, bratstvu i pravednosti, misticizmu. Komunizam se upire na načela Marksova materijalizma. U tom sustavu Bog nema mjesta. Materija sa svojim slijepim silama postaje bilina, životinja, čovjek. I ljudsko društvo samo je oblik materije, koja se razvija i teži za tim, da uništi sve staleže. A kako će staleže uništiti? Ako komunisti naprave među njih što veći antagonizam. Odatle sve veće staleške borbe, križarske vojne za napredak čovječanstva, rušenje svega što im je na putu. Komunizam oduzimlje čovjeku slobodu, svako dostojanstvo čovječje osobe; u odnošaju ljudî među sobom svi su mu jednaki i tako ruši hijerarhiju i svaku vlast; veli, da čak ni djeca nijesu podvrgnuta roditeljima. Zabacuje i pravo vlasništva. Lenjin je govorio: »Moralnost je podvrgnuta interesima staleške borbe proletarijata«. Cinik! Jednako je vikao: »Prva je dužnost proletera da razvlaste razvlasnike.« Mjesto privatnog vlasništva uvest će se kolektivizam. »Buržujska ženidba« prilagodit će se kolektivizmu; nerazrješivosti će nestati: slobodna ljubav, pobačaj pozakonjen, naturizam — mladež mora zabaciti sramežljivost. Zajednica (kolektiv) će se brinuti za odgoj djece, pa ženu valja oduzeti kući i obitelji.

Što je ljudsko društvo prema toj nauci? Ekonomski sistem, gdje »svako daje prema svojim silama i prima prema svojim potrebama«. To je kolektivizam bez hijerarhije. To društvo ima neograničenu vlast, a ćudoređe i juridički poredak proizvod su ekonomskog sistema. Komunizam hoće da uvede kulturu bez Boga. Ne će biti razlike staležâ i politička država, taj plod sadašnjih kapitalista, srušit će se po sebi. Ovaj se nauk širi varavim obećanjima. Liberalizam mu je već pripravio put. Novi komunizam ima lukavu i razgranjenu propagandu. Kriva je i šutnja štampe, da se komunizam ovako raširio i širi.

Plodovi se komunističke nauke vide u Rusiji, Meksiku i Španiji. To su nužni plodovi. Terorizam vlada, i borba je uperena protiv svega, što je Božje.

»8. Današnji komunizam, na još očevidniji način nego slični pokreti u prošlosti, krije u sebi ideju lažnoga spasenja. Pseudo-ideal pravednosti, jednakosti i bratstva u radu, prožimlje čitavu njegovu nauku stanovitim krivim misticizmom, koji mnoštvu zamamljenu varavim obećanjima daje zarazni polet i oduševljenje, osobito u vremenima kao što su naša, kad radi podjele dobara vlada neobična bijeda. Ovaj se pseudo-ideal k tome još hvali kao da je začetnik stanovitoga gospodarskoga napretka, koji se, u koliko je realan, može objasniti drugim uzrocima, kao što su pospješenje industrijske proizvodnje u zemljama, koje toga gotovo nisu

ni imale, iskorišćivanjem prirodnih bogatstava upotrebom brutalnih sredstava, da bi se izveli znatni radovi malenim troškom.

15. Ali kako se moglo desiti, da jedan takav sustav, koji je znanost davno pregazila i koji je realnost prakse zabacila; kako se moglo dogoditi, da se ipak takav sustav mogao naglo proširiti u svim dijelovima svijeta? Razjašnjava nam to činjenica, da je vrlo malo njih moglo proniknuti u pravu narav komunizma. Većina njih popušta napasti, koja se spretno predstavlja u liku najzamamnijih obećanja. Pod izlikom da se radi samo o poboljšanju sudbine radnih klasa, o uklanjanju realnih zloupotreba do kojih dovodi liberalna ekonomija i da se radi o postizavanju pravednije podijele zemaljskih dobara (sve su to bez sumnje pravdne težnje) i koristeći se svjetskom gospodarskom krizom, komunizam uspijeva u područje svoga utjecaja privući i one slojeve puka, koji iz načela odbijaju svaki materijalizam i svako nasilje. I pošto se u moralnoj zabludi nalazi i dio istine, ova strana istine, koju smo istaknuli, lukavo isticana u zgodno vrijeme i na zgodnom mjestu tako da se može, kad ustreba, prikriti odvratna i neljudska okrutnost načela i metoda komunizma, zavodi i duhove koji nisu vulgarni, tako da i oni postaju njegovi apostoli kod mladih inteligencija, koje još nisu u stanju, da same opaze prave zablude. Komunistički vođe uz to umiju iskoristiti klasne antagonizme, podjelu i opoziciju u različnim političkim sustavima, sve do dezorijentacije u taboru bezbožne znanosti, da se tako uvuku na sveučilišta i da tamo podupru načela svoje nauke pseudoznanstvenim razlozima.

19. Gdje se komunizam mogao učvrstiti i zagospodariti — a tu mislimo sa posebnim očinskim osjećajima na narode u Rusiji i na Meksiko — tamo je nastojao svim sredstvima srušiti (i to otvoreno proglasuje) kršćansku civilizaciju i religiju sve do temelja, gušeći u srcu ljudi, osobito omladine, svaku uspomenu na njih. 20. Pa i tamo gdje — kao u Našoj predragoj Španjolskoj — komunistički bič nije imao dovoljno vremena da dade osjetiti sve plodove svojih teorija, razulario se to većim bijesom. Nije samo srušena ova ili ona crkva. Komunistički se bijes ne zaustavlja ubijanjem biskupa i tisuća svećenika, redovnika i redovnica, tražeći upravo na poseban način one, koji su se što većom ljubavlju skrbili za radnike i siromahe, nego je postigao daleko veći broj žrtava među svjetovnjacima svih staleža, koji sve do danas, može se reći dnevno, bivaju ubijani u skupinama samo radi toga, jer su dobri kršćani ili barem protivnici komunističkog bezboštva. Ne može biti privatnika, koji mudro misli, niti državnika, svijesna odgovornosti, a da ne zadrhće na pomisao, da će se možda ono što se dešava danas u Španjolskoj, sutra ponoviti u ostalim civiliziranim državama.

21. Ne može se kazati, da su takove okrutnosti samo prolazna pojava, koja obično prati svaku revoluciju, da su to osamljeni ekscesi očaja, koji su zajednička oznaka svih ratova; to su prirodni plodovi sustava, kojemu manjka svako unutarnje obuzdavanje. Ako se iz srca iščupa i sama misao o Bogu, njih nužno strasti tjeraju do najokrutnijega barbarstva. 22. Sada upravo gledamo po prvi put u povijesti hladno promišljenu i brižno pripremljenu borbu čovjeka proti »svemu što je božansko« Komunizam je po svojoj naravi protivuvjerski i vjeru smatra »opiumom naroda«, jer da vjerska načela, koja govore o životu preko groba odvraćaju

proletarijat od nastojanja oko ostvarenja sovjetskoga raja, koji je od ovoga svijeta.«

3.) Nauka je Crkve: Osobni je Bog najveća realnost. Čovjek ima duhovnu i neumrlu dušu, osoba je, mali svijet, koji vrijedi više nego golemi svijet bez duha. Čovjekov je cilj ovdje i preko groba Bog. Čovjek ima prerogative: prava na život i cjelovitost tijela, na sredstva nužna za življenje, pravo da stupa putem Bogom određenim, pravo na udruženje, vlasnost i njezinu upotrebu. Ženidba je Božja ustanova, i Bog je odredio prerogative ove ustanove.

Društvo je prema Božjem planu za čovjeka, a ne obratno. No čovjek ne smije društvo upotrebiti u egoističke svrhe. Društvo mora omogućiti razvitak pojedinaca i podizati vremenito blagostanje. Čovjek je podvrgnut državnim zakonima, koji se ne kose s Božjim odredbama.

O ekonomsko - socijalnom poretku iznio je temeljna načela Leon XIII. u enciklici »Rerum novarum« (15. V. 1891.), a i Pijo XI. u »Quadragesimo anno« (15. V. 1931.) o pravu i upotrebi privatnog vlasništva, o radničkoj nadnici — da njom uzmogne sebe i obitelj uzdržavati. Tu su iznesena i nećudoredna načela liberalizma. Ovomu valja suprostaviti korporacije, a država treba da uspješno promiče slogu i skladnu suradnju svih društvenih sila. U društvu ne mogu svi ljudi imati ista prava. Bog ne odobrava zloupotrebu javne vlasti pa ni kolektivistički terorizam stranke. Lijepa je i uzvišena nauka Crkve, ukrašena ljubavlju! To uviđaju i bezbošci pa samo prigovaraju, da Crkva nije postupala prema toj nauci. No povijest jamči, da je ova optužba nepravedna. Ta tko je digao ugled ručnog rada, ako ne Crkva? Ona je u tome preporodila ljudski rod i digla bezbroj karitativnih ustanova. Upravo je Crkva ustajala protiv državnog liberalizma i tražila za radnike slobodu udruživanja. Crkva prolazi svijetom kao i Krist »čineći dobro« svakome.

»26. Povrh svake realnosti stoji najviše, jedino vrhovno Biće, Bog, svemogući stvoritelj svih stvari, premudri i najpravedniji sudac svih ljudi. Ta vrhovna realnost, Bog, jest najapsolutnija osuda besramnih laži komunizma. I uistinu Bog jest, ne radi toga jer ljudi vjeruju, nego zato jer postoji i radi toga u njega vjeruje i moli mu se svaki onaj, koji ne zatvara hotimice oči pred istinom.

34. Crkva naučavajući ovu sjajnu istinu, nema drugoga cilja, nego ostvariti sretno navještenje, koje su pjevali anđeli nad Betlehemskom špiljom. Ova je nauka jednako daleko od svih pogrešnih ekstrema, kao i od svih stranačkih pretjerivanja ili sistema, drži se uvijek u ravnoteži istine i pravednosti; traži je u teoriji, primjenjuje je u praksi, izmirujući

prava i dužnosti jednih s onima drugih, kao auktoritet sa slobodom, dostojanstvo individua sa onim države, ljudsku osobu kao podanika sa božanskim predstavnikom i konačno usklađivanje i uređenu ljubav prema sebi, obitelji, domovini sa ljubavi prema drugim obiteljima i narodima. Ona dovodi u opreku pravednu brigu za vremenita dobra sa nastojanjem za vječna; daleko je od toga, da se dezinteresira za ljudske stvari i da škodi društvenom napretku i materijalnim tekovinama, pa ih čak i podupire i promiče na najrazumniji način. Tako je također i na ekonomsko-socijalnom području Crkva, i ako nije nikada zastupala stanoviti tehnički sistem, jer to nije njezina zadaća, ipak jasno fiksirala točke i linije, koje, sposobne za različite konkretne aplikacije prema različitim zahtjevima vremena, mjesta i naroda, pokazuju siguran put za postizavanje sretnoga napretka društva.«

4.) Lijekovi i sredstva: Samo Crkva može dati čovječanstvu u svim tim pitanjima prava načela. Kako je Crkva spasila ljudski rod za svih društvenih oluja, tako će to biti i sada. Prvo je sredstvo: valja obnoviti privatni i javni život pomoću evanđeoskih načela. U tom pogledu ima utješljivih pojava kod pojedinaca i mase. Ali i na tom polju valja još mnogo toga reformirati, jer još vazda mnogi srcem i duhom prionjuju uz materijalna dobra. Bogati i siromašni treba da dignu oči prema nebu i na dobro upotrebe prolazna dobra. Siromasi ne smiju zaboraviti, da ovdje na zemlji nije naša stalna postojbina. Kršćanska ljubav treba da dopre i priskoči na sve strane. I pravednost traži od nas žrtve jednih prema drugima. I socijalna pravednost nameće dužnosti i gospodarima i radnicima za sve ono, što je potrebno na opće dobro. Radniku valja omogućiti da se riješi siromaštva osiguravanjima, potporama, poticajima i slično. Da među vlasnicima ne bude štetne utakmice, treba da se skupa udruže i poskrbe za dobro svojih radnika. Zato treba i kršćanska socijalna načela proučavati i širiti.

Komunizam je u početku nastupio svom perverznošću, ali je brzo uvidio da time od sebe odalečuje ljude. I što učini? Promijenio je taktiku i svoje je zle nacrte i nauke sakrio pod dobre stvari i ustanove. Zato govore sada o svjetskom miru, a u isto doba raspaljuju stalešku borbu i potiču sve veće naoružanje. Tako osnivaju udruženja i časopise pod bezazlenim imenima, čak se žele uvući u katolička društva. Katolike pozivaju na suradnju na humanom i karitativnom polju. Obećavaju, da će se komunizam blago ponijeti u katoličkim zemljama i očuvati slobodu savjesti. Napokon su sovjeti u Rusiji, prividno dakako, nešto popustili u vjerskom pogledu.

Moć je katolika u molitvi i pokori.

»49. Ljubav i pravednost nameću dužnosti, često kad se radi o istoj stvari. I radnici su s obzirom na dužnosti drugih prema njima s pravom vrlo osjetljivi i to radi svijesti vlastitog dostojanstva.

50. Radi toga se na osobiti način obraćamo vama, kršćanskim poslodavcima i industrijalcima, vama, kojih je zadaća često vrlo teška, jer nosite teško nasljedstvo pogrešaka zlokobnoga gospodarskog sustava, koji je izvršio onaj razaralački utjecaj nad više generacija; sjetite se svoje odgovornosti. Na žalost je istina, da su postupci stanovitih katoličkih krugova doprinjeli da se pokoleba povjerenje radnika u vjeru Isusa Krista. Oni nijesu htjeli shvatiti, da kršćanska ljubav traži priznanje nekih prava, koja je Crkva radniku izričito priznala.

52. Ne može se kazati, da je udovoljeno socijalnoj pravdi, ako radnici nemaju osiguranoga vlastitog uzdržavanja i uzdržavanje obitelji na temelju plaće, koja odgovara ovome cilju; ako im se ne pruži prilika da steknu kakav skromni imetak i tako se unaprijed predusretne općoj pauperizaciji, koja je prava nesreća; ako im se ne pomogne sustavom javnoga ili privatnoga osiguranja za slučaj neuposlenosti.

54. Ako promatramo ekonomski život u cjelini, tada vidimo, da će u gospodarsko - socijalnim odnosima moći zavladati uzajamna suradnja u pravdi i ljubavi jedino posredstvom stručnih i međustručnih ustanova na solidnim kršćanskim temeljima, povezanim među sobom, t. j. korporacijama, koje će imati različite oblike u skladu sa mjestom i prilikama.«

5.) Koji su pomoćnici socijalnog rada sv. Crkve? To su svećenici, katolička akcija, pomoćne organizacije. Zato je nužna sloga među katolicima. I kršćanske države treba da sv. Crkvu pomognu u njezinom radu te vazda imadu pred očima brigu za opće dobro, a u upravi pročelnici neka budu razboriti i umjereni. Dajte slobodu sv. Crkvi!

Napokon sv. Otac Pijo XI. stavlja ovaj rad pod zaštitu sv. Josipa, uzor radnika i branioca sv. Crkve. Zato je Papa i izdao ovu encikliku na njegov blagdan.

»63. Svećenik, koji je uistinu evanđeoski siromašan i nesebičan može učiniti prava čudesa među pukom, poput sv. Vinka Paulskoga, župnika arskoga, Cottolenga, Don Bosca i tolikih drugih.

64. Poslije ovoga apela svećenstvu svoj očinski poziv upravljamo našim dragim svjetovnjacima, koji revnuju u redovima *Katoličke akcije*, za koju smo kazali drugom prilikom (12. 7. 1936), da je »osobita pomoć djelu Crkve« u ovim tako teškim prilikama.

71. Konačno svim našim sinovima, svih staleža i svih naroda, svih vjerskih i lajičkih skupina u Crkvi želimo ponovno uputiti najhitniji apel na slogu. Često je naše očinsko srce bilo ražalošćeno rascjepima, koji dovode do borbe među sinovima iste Majke Crkve, rascjepima, tako ništetnim po svojim uzrocima, ali uvijek tragičnim po svojim posljedicama. I tako se događa, da prevratnici, koji nisu tako brojni iskorišćuju ove sporove, zaoštravaju ih i konačno postavljaju čak i jedne katolike protiv drugih.

72. Kazali smo (u enciklici Caritate Christi): »vjera je u Boga nepokolebljivi temelj svakoga socijalnog uređenja i svake odgovornosti na zemlji i radi toga svi oni, koji ne žele anarhiju i teror, moraju energično raditi, da ne bi neprijatelji vjere postigli svoj otvoreno najavljeni cilj« (3. V. 1932).

80. Ne možemo završiti ovu našu encikliku, a da ne uputimo riječ onim našim sinovima, koje je već ili skoro zahvatilo zlo komunizma. Živo ih potičemo, da poslušaju glas oca, koji ih ljubi. Molimo Gospodina, da ih prosvijetli te bi napustili skliski put, koji sve vodi u golemu strahovitu propast, i da bi i oni priznali, da je jedini Spasitelj Isus Krist.«

Ova enciklika protiv komunizma izišla 19. III. o. g., a pariski je »*La Croix*« već 23. III. donio prikaz, što sude o njoj francuske i strane novine. Da navedemo par njih. Sam »La Croix« piše: »Enciklika nemilosno udara na zablude te u isti mah pokazuje neizmjernu samilost prema osobama. Stručne organizacije i korporativna kršćanska udruženja tu dobiše novo i svečano odobrenje. Snažne su opomene upravljene štampi, pa i katoličkoj, koja šuti o komunističkoj pogibelji. To vrijedi i za neke katoličke dnevnike, koji vrlo rado šute o socijalnoj nauci Crkve. Ova se nauka nije nikada tako istakla kao u enciklici »Divini Redemptoris«, da rastjera paklenu tamu komunističku pomoću velike i spasonosne bistrine.« I »*Echo de Paris*« veli: »Papa je čovječanstvo neizmjerno zadužio, kad je otkrio, što čini Judin poljubac (= prijateljstvo s boljševicima). Pijo XI. pokazuje, da izvor svega zla treba tražiti u paganiziranju savremenog čovječanstva. Ako se želi, da ovo živi u trajnom i pravom poretku, nije dosta dati mu vanjski materijalni mir. Valja još i to, pače nadasve, iz dna reformirati savjesti ljudske i dovesti u tolika uznemirena srca božansku milost međusobne pravednosti i ljubavi.« Atenski list »*Ethniki*« piše: »Ovu Papinu encikliku treba da uvaže ne samo katolici, nego i čitavo čovječanstvo. Papina će preporuka naći javno mnijenje pripravljeno za borbu protiv komunizma. Osobitu pažnju zaslužuju Papine upute o popravljanju položaja radničkih obitelji i mladeži, među kojima treća internacionala gotovo vazda nalazi pristaša, jer se osušila komunistička biljka u svim državama, koje su poduzele mjere, da pridignu položaj radnika. I u USA hvali Hearstova štampa Papu, što je objelodanio dokumenat, koji će porinuti sve komunističke naume.

Pariski »*Etudes*« 5. IV. 1937. piše: »Dva veća zaključka izvodimo iz enciklike — osuda bezbožnog ateizma i način borbe protiv njega. Osuda mora opametiti neke mlade katolike lijevoga krila, koje su zavele dvoznačne formule i za-

vodljivi pozivi stanovitih komunističkih propagatora. Ovi mladi misle, da između komunizma i katolicizma nema bitne suprotnosti te da se njihove nauke mogu složiti. Tu je eto odgovor Pija XI. Što se tiče protusredstava, enciklika navodi metodu zakonitih sredstava, kojima će se uništiti javni bič.«

Rimska »Civiltà cattolica« osvrće se 3. IV. 1937, oduljim člankom na Papinu encikliku i ruga se načelu komunizma, da će ručni rad preporoditi čovječanstvo: »Pred malo je godina G. P. U. dala kopati kanal, koji će spojiti Baltičko more s Bijelim (a tu je poginulo više od 300.000 »političkih utamničenika«) i tom je zgodom objelodanila golemu knjigu, da opravda svoje okrutnosti, pa u njoj iznosi i hoće da dokaže, kako se ljudi boreći se protiv prirode sami preporađaju pomoću rada. Taj je komunistički misticizam nastrana mješavina židovskog mesijanizma, otpadničkog materijalizma i traženje nedostižljivog ideala, koji je održao tolike Ruse od nekoliko vjekova posred neizmjernih patnja.«

Lenjin je kazao: »Komunizam je = sovjeti + elektrifikacija.« Dandanas — opaža D. Valerije Vilinsky u svom djelu »Ruska revolucija« (Prerov, Moravska, 1937.) — »komunizam je = nasilje + svjetska revolucija«. Ta prijeti na sve strane. Rusija ne će zapriječiti svjetske revolucije niti zbaciti sa sebe boljševički jaram. A Evropa? Ni ona, ako to poduzmu liberalci neodlučnih i nejasnih pogleda. Treba da istupe ljudi, koji će materijalizmu komunističkih propagatora suprostaviti nadnaravne vrednote i moć Kristovih načela. Treba samo krenuti putem, koji nam je eto pokazala divna i prevažna enciklika »Divini Redemptoris«

A. Alfirević D. I.

Borbeni ateizam — njegove metode i sredstva

Prošla su nažalost vremena, kad se smatralo, da je suvišno govoriti ili pisati o ateizmu ili bezboštvu. Dok je još nedavno bezbožnik bio rijetka pojava, ukoliko se nije uopće sakrivao pred mnoštvom onih, koji su priznavali Boga u javnom i privatnom životu, vjerom i djelom, danas se bezboštvo usuđuje nastupati kao sila, koja prijeti propašću svim onima, koji vjeruju u Boga. Tako se zaprijetio vrhovni vođa saveza bezbožnika u sovjetskoj Rusiji Jaroslavski (Gubelman) svim, što vjeruju u Boga po cijelom svijetu, slično kralju Senaheribu, koji je poručio stanovnicima grada Jeruzalema preko svoga poslanika Rabsacesa (Izaija 36, 13—20): »Slušajte riječi velikoga kralja, kralja Asiraca. To govori kralj: Neka vas ne zavarava Ezehija, jer vas ne će moći izbaviti. Neka vam ne daje Ezehija pouzdanja u Gospoda, govoreći: »Izbavit i oslobodit će nas Gospod, ne će biti predan ovaj grad u ruke kralja Asiraca.« Nemojte slušati Ezehije, jer ovako vam govori kralj Asiraca: »Učinite sa mnom blagoslov i izađite k meni i uživajte svaki od svoga vinograda i od svoje smokve i svatko neka pije od svoje čatrnje, dok ne dođem i ne uzmem vas u zemlju, koja je kao vaša zemlja, zemlja žita i vina, zemlja kruha i vinograda. Neka vas ne smućuje Ezehija, govoreći: »Gospod će nas oslobodit.« Zar su oslobodili bogovi svoje narode, svaki svoj, iz ruku kralja Asiraca? Gdje je bog zemlje Emat i Arfad? Gdje je bog zemlje Sefarvajim? Zar su oslobodili Samariju iz mojih ruku? Koji je od svih bogova ovih zemalja oslobodio svoju zemlju iz moje ruke, da bi Gospod izbavio Jeruzalem iz moje ruke?« Slično plaši i svjetski savez bezbožnika preko svoga vođe sve one, koji vjeruju u Boga. Kralj Ezehija uzdao se u Boga i potaknuo na pouzdanje i cijeli grad Jeruzalem pa se nije prevario. Bog je uslišao njegovu pouzdanu molitvu (Izaija 37, 36—38): »Izišao je anđeo Gospodnji i ubio u taboru Asiraca 185.000. Kad je ujutro bilo ustajanje, evo svih, lješine mrtvaca. I podigao se i otišao kralj Asiraca Senaherib i nastanio u gradu Ninive. A dogodi se, kad se klanjao u hramu svome bogu

Nesrohu, njegovi ga sinovi Adrameleh i Sarasar ubiju mačem te pobjegnu u zemlju Ararat, i naslijedi ga na prijestolju njegov sin Asarhador.«

Bez ikakve sumnje, Bog ne će ni nas ostaviti, ako se u njega uzdamo. Ali dakako da naše pouzdanje mora biti istinito, takovo, kakvo Bog od nas traži. A to znači ne samo uvjerenje, da će Bog ispuniti svoje obećanje, nego i uvjerenje da i sami moramo učiniti sve, što je u našoj vlasti. *Samo ako smo učinili sve, što smo mogli uz pomoć Božju, možemo i moramo očekivati, da će Bog uslišati naše molbe, ako je dobro za nas, što molimo. Tako i u borbi protiv ateizma nije dovoljno sve samo od Boga očekivati, nego moramo i sami s Njime sudjelovati. U ovo naše sudjelovanje ide u prvom redu molitva i pokora, a u drugom redu naš rad.* O molitvi i o pokori, premda su najnužnije i najvažnije, ne ću ovdje raspravljati, nego samo o našem radu, koji treba da suprotstavimo širenju ateizma. *A što treba da radimo, to ćemo najbolje upoznati, ako proučimo metode i sredstva, kojima se ateizam služi, da predobije sve to više pristaša i sve to veći utjecaj.*

Kad govorimo o metodama i o sredstvima, kao da je to dvoje, a ne samo jedno, mogao bi tkogod prigovoriti, da su i metode sredstva, jer se i njima služimo, a sve, čime se služimo, zove se sredstvo. Istina je, da su i metode sredstva, ali sredstva svoje vrste, i zato možemo sva sredstva razdijeliti na dvije skupine: metode i ostala sredstva.

METODE ŠIRENJA ATEIZMA.

Metoda uopće zove se odgovor na pitanje, kako treba postupati, da se kod nekoga djelovanja ili rada postigne svrha. Metoda je dakle neko pravilo ili skup pravila, kojih se treba držati kod rada, da postignemo svoju svrhu. Kaošto se pitanja odnose na dvoje, naime na uklanjanje zapreka i na stvaranje zgodnog raspoloženja i svega onoga, što pozitivno služi za postizavanje svrhe, tako *i metoda sadržaje u sebi negativna i pozitivna pravila: negativna kazuju nam, kako treba ukloniti zapreke ili zapriječiti nepovoljne događaje; pozitivna pravila, kako treba poželjne učinke ili događaje prouzrokovati. U ovom smislu upotrebljavat ćemo ove izraze, premda mogu imati i drugo značenje.* Katkada naime negativno pravilo zovemo ono, koje kazuje, što treba propustiti, a pozitivno ono, koje kazuje, što treba učiniti. Čini mi se, da je jasnija i bolja ona prva terminologija. Mogli bismo negativna pravila zvati i destruktivnim, a pozitivna konstruktivnim pravilima, prema tome, da li idu za destrukcijom ili konstrukcijom, uništavanjem ili stvaranjem.

Da ustanovimo, koja su ova pravila, moramo promatrati, što im smeta kod njihova nastojanja, da raššire svoju nauku i da predobiju što više pristaša za potpuni praktični ateizam, t. j. ljudi, koji će ateizam potpunoma provesti u javnom i

privatnom životu. Smeta im i vjera i ufanje i ljubav, koju goje ljudi, osobito kršćani, prema Bogu. Zato postavlja ateizam kao pravilo, da treba uništiti to troje i sve ono, na čemu se osniva. Prema tome ovo kratko pravilo obuhvaća cijeli sistem u sebi. *Obarati se mora na sve ono, na čemu se osniva naša vjera i naše ufanje i naša ljubav prema Bogu.*

Mi vjerujemo u Boga, jer nam razum kaže, da svijet ne može biti sam od sebe, nego da mora imati svoga Stvoritelja. Ovaj se razlog još više razvija pomoću prave, skolastičke filozofije, tako te se mogu razlikovati mnogi dokazi za bivanje Božje. Ali ne samo egzistenciju Božju, nego i Božja svojstva dokazujemo na temelju samoga razuma. Što je naš razum bolje razvijen, to bolje i lakše i sigurnije vodi spoznaji Božje egzistencije i Božjih svojstava. A ovaj savršeni razvitak naš razum dobiva osobito klasičnom naobrazbom i skolastičkom filozofijom. Zato ateizmu tako smeta i jedna i druga. *Zato tako mrze i na klasičnu naobrazbu i na skolastičku filozofiju.* Da ateizam ukloni one zapreke, koje ga priječe, da ne može istrijebiti vjere u Boga iz ljudskoga društva, uklanja iz škola klasičnu naobrazbu, latinski i grčki jezik, te uvodi posve realističku školu bez grčkoga i s malo latinskoga ili samo s modernim jezicima i s novom posve površnom metodom tumačenja, koja nema nikakva dodira s filozofijom. Istotako ateizam izbacuje iz škola svaku uspomenu na skolastičku filozofiju, a na njezino mjesto postavlja ili posve pozitivne nauke, koje nemaju nikakva posla s filozofijom, ili razne moderne sisteme, koji se u mnogim pitanjima udaljuju od istine tako, da razum od ovakve filozofije ima mnogo više štete nego li koristi. Takva filozofija onesposobljuje razum za shvaćanje viših ideja, koje prelaze materiju i ono, što se može izraziti brojevima. Ali *za tim upravo ide ateizam, da tako ukloni sve ono, što bi moglo služiti stvaranju uvjerenja, da Bog postoji.*

Budući da se temelj vjere u Boga polaže već u najranijoj mladosti, dok je dijete još pod okriljem obitelji, pod gotovo jedinim utjecajem oca i majke i braće, *zato ateizam svim silama nastoji, kako bi pokvario ovaj obiteljski utjecaj.* A to će postići, ako što prije izvede dijete iz obiteljskoga kruga i uvede u svoje bezvjerske škole; ili još temeljitije, ako uopće uništi obiteljski život time, da bračnom životu oduzme i svetost i nerazrješivu stalnost te bračnu vezu pretvori u posve svjetsku svezu, koja se može lako riješiti. Razumije se, da takva nazovi-obitelj ne može djece odgajati u vjerskom duhu. A isto je tako jasno, da mora bezvjerski

ambijenat, u koji se dijete postavlja u ateističkoj školi, na razvitak njegova mladoga razuma djelovati u protivuvjerskom smislu. *Zato je ateizmu toliko stalo do toga, da dijete što prije i što potpunije dobije u svoje ruke.*

Ako ateizmu toliko smeta odgoj u onim školama, koje se drže načela naravnog reda, ukoliko se ravna prema istinama, koje možemo spoznati samim zdravim razumom, lako razumijemo, zašto *ne može trpjeti onih škola, u kojima se odgaja prema objavljenoj vjeri.* To su i lajičke škole, t. j. one, koje ne stoje pod upravom crkvene vlasti, ali ipak slijede načela svete vjere u čitavom odgoju, ili barem drže i predavanja iz vjeronauka. A osobito su to one škole, koje su pod upravom crkvene vlasti i zato u svemu slijede načela svete Crkve. To vrijedi u prvom redu za katoličke škole, ali i za druge konfesijske škole, u kojima se ide za odgojem prema načelima vjere u Boga. Zato ateizam, gdje samo može, *ukida u lajičkim školama vjeronauk ili barem izlučuje vjerski duh iz svih drugih predmeta* te pušta učiteljima potpunu slobodu, da mogu ili moraju sve ove predmete predavati bez vjere ili čak i protivu vjere. A osobito ateizam *ukida, koliko samo može, konfesijske škole, ili im barem ograničuje djelatnost,* ograničujući broj učenika, stežući slobodu i namečući materijalne i moralne terete, ne priznavajući njihovih ispita i svjedodžbi. Tako se ateizam nada, da će odstraniti jednu od najjačih zapreka, koje mu se suprotstavljaju, da se ne može tako lako širiti.

Ateizam ne pazi samo na poteškoće, koje mu smetaju sa strane odgoja u obitelji i u školi, nego i u cijelom narodnom životu, kako se očituje u prosvjetnom i socijalnom pogledu. Ateizam pazi i na znanost i umjetnost, kako bi ih odvratio od svega onoga, što je povezano s vjerom u Boga, bilo da pretpostavlja ovu vjeru, bilo da za nju disponira. Zato ateizam nastoji, kako bi iz umjetnosti i znanosti uklonio sve teističke pretpostavke i premise te zapriječio, da ne bi znanost ili umjetnost priznala posljedice, koje bi mogle voditi teističkomu shvaćanju, t. j. uvjerenju, da postoji Bog, i da ima ona svojstva, koja mu vjera pripisuje, osobito da je neizmjerno dobar i mudar i svesilan i pravedan Upravitelj čitavoga svijeta. Istotako ateizam nastoji, kako bi iz umjetnosti izlučio sve ono, što bi moglo potsjećati na religiozne ideje i prikazati ih u povoljnom svijetlu ili čak i oduševljavati za njih, kao da je religiozna umjetnost vrhunac umjetnosti.

Ateizam ne pazi samo na to, što se zbiva u višim sferama znanosti i umjetnosti, nego i na popularne njihove izraze

i oblike. Zato *ide svim silama za tim, da se popularizirana znanost i umjetnost »oslobodi« od svih onih elemenata, koji bi mogli djelovati u duhu vjere prema Bogu.*

Po sebi se razumije, da *ateizam najbudnijim okom prati svaki pokret na području društvenoga života. Ništa mu ne izmakne, ticalo se ono najprimitivnijih društvenih oblika i prilika, ili najkompliciranijih međunarodnih odnosa. Ateizam mrkim okom promatra religiozno shvaćanje bračne zajednice,* koja je temelj svakoga društvenog života i poretka. Pa i kod proširenog obiteljskoga života, gdje uz bračne drugove i njihovu djecu ima i sluga, *zazire od kršćanskoga nazora o odnosu između gospodara i sluga:* da između njih mora vladati ne samo stroga pravda, nego i ljubav i dobrota i povjerenje s jedne i s druge strane, jer su i gospodari i sluge djeca istoga Oca nebeskoga i braća Kristova. Ateizam dakako ništa ne će da zna za takvo bratstvo po Bogu, nego samo po krvi. Kaošto ateizam *zabacuje kršćanski pojam odnosa između* gospodara i sluga u obitelji, tako i odnos između *poslodavaca i radnika.* I tu mora da bude isključena svaka uspomena na Boga i na ljubav i pravdu, koja se na Bogu osniva. Prema ateizmu odlučuje samo sila i interes, a ne obzir prema Bogu. Pa i druga udruženja, kao dionička, koja idu za nekom zajedničkom korišću, ateizam lišava svake uspomene na kršćansku solidarnost ili bratsku ljubav u Kristovu duhu. Razumije se, da *ateizam nada sve nastoji, kako bi iz vrhovnoga društvenog života, narodnoga i državnoga, izlučio sve ono, što potsjeća na Boga.* Za ateizam vladar nije po milosti Božjoj, nego samo po volji naroda ili samo silom, jer za ateizam Bog, kojega nema, ne može biti ni podrijetlo vlasti. Tako vlast gubi svoj uzvišeni značaj moralne sile, te ostaje samo fizička nadmoć nad onim ljudima, koji se zovu podanici. Zato se ne može pozivati na savjest niti može zahtijevati zakletvu, koja bi u savjesti proizvela obvezu. A istotako ateizam oduzima i podanicima svako dostojanstvo, jer prema ateizmu dužnost nema božanskoga podrijetla, budući da Boga nema. *Uvjerenje, da dužnost potječe od samoga Boga, jedna je od najvećih zapreka za širenje ateizma. Zato se njegova borba osobito vodi protiv božanskoga značaja dužnosti.* Ateizam istotako ne može trpjeti, da se ugovorima, pa i međunarodnim, pripisuje svetost. Zato on riječi »svetost« pridijeva posve drugo, juridičko značenje. Za ateistu sveto je ono pravo, za koje on bezuvjetno zahtijeva da ga svi poštuju i praktično priznaju. Ali ateizam ne može odgovoriti na pitanje, zašto bi svi morali takvo pravo praktično priznati; volja sva-

kako nije dovoljna, naime ljudska volja. Uza sve to ateizam svim silama nastoji, kako bi izlučio svaku uspomenu na Boga ne samo iz privatnoga, nego i iz javnoga, državnoga i međunarodnoga života, pa makar iz njegove nauke nužno slijedilo, da su, svi ugovori samo krpe papira.

Kašto ateizam *ide za tim, da ukloni sve, što bi moglo voditi vjeri ili raspolagati za nju, tako nastoji onemogućiti i ufanje u Boga. I ovo naime* ateizmu *veoma smeta. Zato traži sve razloge, kako bi onemogućio svako ufanje u Boga.* Najradikalniji je razlog dakako taj, da nema Boga, prema ateističkom tvrđenju. Tko prihvati ovu njihovu tvrdnju, mora ostaviti, to se po sebi razumije, i svako ufanje u Boga. Zato ateizam kod svake zgode opetuje svoju tvrdnju, da nema Boga. Ako to nije dovoljno, onda kuša ljude odvratiti od ufanja u Boga time, da ga prikazuje kao besmisleno i zato nemoguće i čovjeka nedostojno. Ateizam mrzi i prezire uvjerenje, da ljudi trebaju pomoći Božje i da će je dobiti, ako sa svoje strane ispune sve uvjete, koje Bog stavlja. Prezire i sve ono, u čemu je ovo uvjerenje sadržano, a to je kult uopće, a napose molitva i žrtva. Ateizam ne pozna ni jedne ni druge, ni molitve ni žrtve. Porugljivo i s prezirom gleda na sve one, koji se još mole i Bogu prikazuju žrtve, a osobito prikazivanje nekrvne žrtve svete Mise. Zato tako fanatički mrzi na crkve i svećenike i na sve ono, što podsjeća na to, da je čovjek potreban pomoći i milosti Božje, pa da je može i dobiti od Boga. Zato ateizam ne može trpjeti procesija, euharistijskih i drugih religioznih sastanaka, pa ih zabranjuje, gdje samo može, ili im stavlja zapreke, dok ih ne može posve ukinuti. Njemu smeta i svaka uspomena na nagradu i kaznu, koja bi dolazila od Boga, bilo na ovom bilo na onom svijetu. Zato uklanja svagdje, gdje samo može, svaku uspomenu na prekogrobni život, koji je dakako nerazdružljivo spojen s nagradom ili kaznom za život na ovom svijetu. Razumije se, da ateisti nada sve smeta pomisao na vječnoga suca. Zato ne može trpjeti raspela niti na javnim mjestima niti u školama niti u sudskim dvoranama pa niti u privatnom životu, jer pogled na Raspetoga nužno u nama pobuđuje uspomenu na vječnoga Suca, koji će jednoć prema svojoj božanskoj pravdi odlučiti, da li će se ispuniti naše nade u vječnosti ili da li će ostati neispunjene za uvijek, prema tome, što smo zaslužili u vremenitom životu. Zato ateizam svagdje naviješta raspelu sa Raspetim borbu do uništenja. Ova se mržnja protiv Boga kao predmeta našega ufanja očituje i u načinu, kako govori i piše o nebu i

o paklu, ne samo u onim djelima, koja se zovu znanstvenima, nego i u popularnim izdanjima, namijenjenima najširim slojevima. Ateizam svagdje i uvijek vodi rat do uništenja protiv svega onoga, što ikako pobuđuje ili pripravlja ufanje u Boga.

Kaošto vjera i ufanje u Boga, tako je za širenje ateizma zapreka i ljubav Božja. Zato se njegova borba vodi i protiv ove, možda i najžešća, žešća nego li je borba protiv vjere i ufanja. Ljubav prema Bogu vrhunac je našega odnosa prema Njemu. Bez nje i vjeri i ufanju fali život i svrha. Vjera je istina temelj, ali samo temelj, bez kojega ne može postojati ufanje, a bez ovoga nema ljubavi. Može postojati sama vjera bez ljubavi, pa i bez ufanja. Može postojati i ufanje bez ljubavi. Ali to je neprirodno. No ljubav ne može biti, gdje nema ufanja, niti ufanje može biti bez vjere. *Zato mora za ateizam biti glavni predmet mržnje ljubav prema Bogu. Nju mora u prvom redu da istrgne iz ljudskih srdaca. Stoga navaljuje i na vjeru i na ufanje, jer bi time pala i ljubav. Ali može i direktno na nju navaljivati. Zapreka, koju mora u borbi protiv ljubavi svladati, jest sve ono, što nam Boga prikazuje kao vrijedna naše ljubavi. To su sva Njegova svojstva, a osobito Njegova dobrota, koja je neizmjerna u svakom pogledu, zato i neizmjerna ljepota i neizmjerna ljubav. Ova dakle svojstva ateizam mora da ukloni iz našega pojma o Bogu.* Zato prikazuje Boga, kao da nije nikako ili barem ne tako dobar, kaošto si ljudi predstavljaju. Tvrdi, da ljudi samo zato nemaju svega onoga, što bi htjeli imati, i da trpe samo zato, jer Bog nije dobar, ili barem ne dosta dobar. Zato ateizam toliko ističe problem zla, ali ne nastoji, kako bi razumio i odgovor najvećih umova, koji su ovaj problem riješili, makar nam uvijek ostalo neko čuvstvo straha, kad mislimo na svoju slobodu, o kojoj svakako ovisi naša sudbina, jer smo odgovorni za svoja slobodna djela. Ali o odgovornosti ateizam ne će da išta znade, nego zahtijeva apsolutnu slobodu prema Bogu, premda je sam prema drugim ljudima, koji su ateistu podvrgnuti, nikako ne priznaje, barem ne u praksi. Slobodu volje ateizam uopće niječe, a bez ove nema ni dobrote. Zato ateizam toliko ističe nemogućnost svake slobodne volje, ne samo ljudske, nego i svake druge. Razumije se, da bi ateizam odvratio ljudsko srce od ljubavi Božje, ako bi uspio da Boga prikaže kao biće, koje nema slobodne volje. Sve bi htio svesti na neumoljivi zakon ili slijepi slučaj. Svaku neispunjenu molbu, upravljenu Bogu, ateizam navodi kao dokaz, da Bog uopće ne uslišava nikoga i ni u kakovu slučaju. Tako ateizam uklanja iz pojma o Bogu

sve ono, što potsjeća na Njegovu dobrotu. Po sebi se razumije da ateizam zabacuje s prezirom i onu riječ, koja napunja naše srce tolikom utjehom, naime, da je Bog Ljubav. Tko mrzi, pretpostavlja, da ga Bog mrzi, ako uopće postoji. *Zato nastoji, kako bi sakrio svaki znak ljubavi Božje prema nama, i kako bi Boga prikazao kao mrzitelja ljudskoga roda i njegove sreće. To nam otkriva i tajnu, zašto ateizam tako strastveno mrzi na onaj najveći dokaz ljubavi Božje prema nama, smrt Sina Božjega na križu za otkupljenje svijeta.* Sve znanosti zove u pomoć, da dokaže ili da Isus Raspeti nije Bog, ili da nije povjesna činjenica njegova smrt na križu, ili da nije umro za nas, nego za sebe. Da odstrani sve, što bi moglo Boga prikazati kao biće, koje zaslužuje našu ljubav, ateizam hoće da liši Boga i svega onoga, što u nama pobuđuje iako ne u prvom redu ljubav, a ono barem štovanje. To su sva svojstva Božja, a u prvom redu Njegova mudrost i svemogućnost. Zato ateizam traži sve, što bi se protivilo ovim svojstvima Božjim. Ateizam zahtijeva potpunu kontrolu nad svime, što Bog radi, uvid u sve njegove namjere i sva sredstva, kojima se služi i sve uspjehe, koje je postigao ili koje će postići; dok ateizam za sebe traži pravo, da ga nitko ne kontrolira. Ateizmu smeta i ljubav i poštovanje prema Bogu, pa zato svim silama ide za tim, da Boga prikaže kao biće, koje ne zaslužuje niti poštovanja niti ljubavi. U odvratnim bojama prikazuje Boga kod svake zgode, ne samo kad mora o Njemu govoriti, nego i kada samo može. Mržnja protiv Boga ne da mu, da zaboravi govoriti protiv Njega. Kaošto ljubav, tako ni mržnja ne pozna mira. Ovoj mržnji mora služiti i znanost i umjetnost sve od najviše pa do najniže, koja niti ne zaslužuje imena znanosti ili umjetnosti. Mržnja protiv Boga ne zaboravlja nigdje nikoga, da odvraća od Boga, i da širi svoju vlast, protivnu vlasti Božje ljubavi.

Promatrali smo negativne ili destruktivne principe borbenog ateizma t. j. što on hoće da uništi, koje zapreke on hoće da ukloni, jer mu smetaju, da se ne može širiti. Ali ateizam hoće da nešto i stvori. On ima i pozitivne ili konstruktivne principe. Koji su ovi, to treba sada ispitati. Već smo kod promatranja negativnih principa opazili koješta pozitivna, t. j. što bi ateizam htio postaviti na mjesto onoga, što bi htio da poruši. Možemo se dakle kod ispitivanja i kod grupiranja ovih pozitivnih principa držati istoga reda, kojim smo promatrali negativne principe. *Kaošto je prvi posve općeniti princip rušenja taj, da treba uništiti Boga, tako je prvi*

općeniti princip protivnog stvaranja taj, da treba postaviti na prazno prijestolje Božje nešto drugo. Što je ovo drugo, to se može nazvati ili posve općenito stvorenje, ili konkretnije svijet ili još jasnije čovjek, ili na mjesto čovjeka anđeo odmetnik — đavao, na mjesto Krista Antikrist, na mjesto Raspetoga onoga, koji je Sina Božjega razapeo. Prema tome možemo onda razlikovati i kult, koji ateizam iskazuje svomu novom božanstvu: kult stvorenja, obožavanje svijeta, kult materije, ili ako je svijet duhovno biće, kult duhovnoga, kult čovjeka ili čovječanstva, kult đavla, kult Antikrista. Pošto je tako na mjesto Boga postavljeno novo božanstvo, kojemu treba iskazivati kult, *treba odrediti, u čemu treba da se sastoji ovaj novi kult. Možemo ukratko kazati, da i ovo novo božanstvo zahtijeva od nas i vjeru i ufanje i ljubav. Ali kakvu?*

Ateizam zahtijeva od svojih sljedbenika slijepu vjeru, i onda kad se razum uzalud trudi, da bi barem kakav takav razlog našao za ono, što mu se nalaže, da mora vjerovati. Ateizam je pun tajna, za koje nam nitko ne jamči svojim nepogrešivim auktoritetom. Ateizam ne može nikoga označiti, koji bi bio nepogrešiv, ili čija bi nepogrešivost bila nedvoumno dokazana. Pa ipak ne može trpjeti, da bi itko sumnjao o njegovoj nauci. Nikomu nije slobodno, slijediti drugo uvjerenje. Za sebe dakako ateizam zahtijeva slobodu, ali drugima je ne ostavlja. Slobodu savjesti traži za sebe, a drugi moraju slijediti njegovo mišljenje. Sve one krive nauke i zablude, na kojima se osniva, ateizam nalaže svojim sljedbenicima, pa makar bilo nemoguće navesti za njih barem koji vjerojatni dokaz. Ako mi vjerujemo neke tajne kao na pr. tajnu presvetoga Trojstva, mi znamo, komu vjerujemo i znamo, da zaslužuje naše potpuno povjerenje. Ali ateizam nema nikoga, za koga bi znao da svjedoči istinu. Kazati, da vjeruje znanosti, slaba je utjeha, jer ne samo da ne zna, da li je ateistička znanost nepogrešiva, nego zna, da je puna zabluda i potrebna sveudiljnog ispravljanja. A pojedini znanstvenici ateisti odviše su očito podvrgnuti zabludama, te si ne će lako itko od njih pripisivati nepogrešivost. Uza sve to ateizam s najvećom bezobzirnošću zahtijeva slijepu vjeru i tako zadaje najveće poniženje ljudskomu razumu. Što ateizam nalaže pojedinim svojim pristašama, to nalaže i samoj znanosti. I ona mora naučavati one nedokazane i nevjerojatne tvrdnje, koje ateizam propisuje. *I ateizam ima svoj indeks zabranjenih knjiga i svoj silabus osuđenih nauka, i jao si onomu, koji bi na to*

zaboravio. Ateizam zahtijeva najsavršeniju žrtvu razuma uime kulta svoga božanstva, koje je postavio na prijestolje Božje na mjesto Boga.

Kult ateističkog božanstva zahtijeva i sve ufanje svojih sljedbenika tako, te ne smiju ni u koga drugoga tražiti pomoći u svojim potrebama. Ali jadno je ovo ufanje, jer ateizam ne može obećati, a još manje dati nužne pomoći uprav onda, kad je najviše trebamo. Niti može tješiti obećanjem vječne nagrade i svestranog obračuna u prekogrobnom životu, jer toga života nema. Zato ateizam nužno zahtijeva slijepu rezignaciju u neizbježivu sudbinu. Ateizam nema nikakve utjehe za one, koji je najviše trebaju. Dok je ateista zdrav i slobodan i u mogućnosti druge goniti, tako dugo može si utvarati, da mu ne treba prekogrobnoga života i vječne nagrade. Ali kada dođe bolest i gubitak slobode i progonstvo, kada gubi sve, što mu je bilo drago na ovom svijetu, onda i on osjeća, da fatalistička rezignacija nije nikakva naknada za izgubljeno ufanje u Boga i onu nagradu, koju je Bog obećao svojim vjernim službenicima. Ateizam bezuvjetno traži žrtvu svake nade, koja se ne može ispuniti na ovom svijetu, i koje ne može ispuniti njegovo božanstvo.

Kaošto vjeru i ufanje, tako ateistički kult zahtijeva od svojih pristaša i potpunu ljubav, koja se očituje u svestranoj žrtvi za njegovo božanstvo. Ateizam ne dopušta nikakva izuzetka. Njemu nije nikakva žrtva odviše velika. Za interese ateističkog idola treba dati i svoj život. Zato su borbe ateističke revolucije tako krvave, bez obzira na to, koju će korist pojedinci ili narodi imati od svojih žrtava. Sve ove žrtve ateista treba da dragovoljno prinosi, premda tim sam sebi protuslovi; jer niječe slobodu volje, a tko nema slobode, ne može ništa dragovoljno učiniti ili propustiti. Akoli svoje žrtve ne će da prinese dragovoljno, bit će na to prisiljen. I za ateističko božanstvo sastoji se vrhunac kulta u savršenoj ljubavi, koja se sastoji u neograničenoj požrtvovnosti. Ali budući da ateističko božanstvo niti obećaje niti može obećati primjerenu nagradu, i to upravo za najveće žrtve, osobito za žrtvu života, zato se ovakva ljubav protivi čitavomu ljudskom biću, koje se ne može odreći svoga čeznuća za vječnim životom i vječnom srećom. Zato se i ateista boji smrti, jer se boji uništenja. A možda se još više zato boji, jer se ne može uvjeriti, da nema vječnoga Suca, koji će buntovnicima pravedno suditi. I ateistu dolazi i protiv njegove volje, očajno pitanje, da li se možda ne vara, kad govori, da nema Boga ni vječne kazne

i nagrade. Ovo pitanje osobito onda uznemiruje, kad se približuje smrt, koja će dati konačni odgovor. Ali jao si ga ateistu, ako ovaj odgovor bude u opreci s ateizmom!

Ako naš Bog traži od nas vjeru, ufanje i ljubav, i to bez ikakva ograničenja, isto traži i ateizam za svoje božanstvo. Ali *kaošto je neizmjerna razlika između našega Boga i ateističkoga božanstva, tako i između vjere, ufanja i ljubavi, koju traži naš Bog i one, koju zahtijeva ateizam.* Naša vjera daje našemu razumu jamstvo apsolutne nepogrešivosti, te je prema tome najveća čast i uzvišenje našega razuma; ateistička vjera nosi u sebi jamstvo, da je pogrešiva i podvrgnuta bezbrojnim zabludama. Naše ufanje osniva se na neizmjernoj ljubavi i dobroti i mudrosti i svemogućnosti Božjoj, koja može i hoće da ispuni svoje obećanje nakon ovoga kratkoga života u beskrajnoj vječnosti; ateističko ufanje bestemeljno je, jer ateističkomu božanstvu manjkaju sva ona svojstva, a osim toga i besmrtnost tako te za najveće žrtve, kaošto je žrtva života, ne može obećati ništa drugo, nego samo uništenje, od kojega zazire naša narav čitavim svojim bićem. Naša ljubav prema Bogu mora da bude neograničena, ne izuzimajući nijedne žrtve, pa ni žrtve života; takvu ljubav nalaže i ateizam svojim sljedbenicima. Ali kolike li razlike! Što su naše žrtve veće, to će veća biti naša nagrada: za žalost i bolove, koje smo poradi Boga podnosili u ovom kratkom životu, dobit ćemo vječno veselje bez ikakve primjese žalosti i patnja; za ovaj kratki život, koji smo žrtvovali Bogu, dobit ćemo vječni život. Kod ateizma baš je obratno: što veća žrtva, to manja nagrada; tko je žrtvovao i svoj život, taj ne će zato ništa dobiti, jer ga više ne će biti, pa zato ne će niti moći išta primiti. Niti može itko, pa ni sam ateista, vjerovati, da je potpuna zadovoljština za žrtve nada ili bolje strah, da je smrt svršetak svega i početak vječnoga ništavila.

Ako dakle promatramo, što ateizam hoće da postavi na mjesto onoga, što bi htio da poruši, onda vidimo, da je neizmjerno jadno i siromašno i ništetno, i da ne može nikako nadoknaditi onoga, što bi htio uništiti, niti opravdati onih žrtava, koje od nas traži.

Ova bi slika ateističkoga stvaranja postala još življa i jasnija, ako bismo poređivali ateističko božanstvo s Bogom: ličnost s ličnošću, svojstva sa svojstvima, kult s kultom, Krista s Antikristom, Crkvu Božju s ateističkom crkvom, kršćansku obitelj s ateističkom zajednicom muškog i ženskog, ateističko društvo s kršćanskim, ateističku državu s kršćan-

skom državom, ateističko međunarodno pravo s kršćanskim. Svakako bi nam ovo promatranje dalo mnogo najboljih razloga, da budemo zahvalni, što poznamo i priznajemo Boga, i što živimo među takvim ljudima, koji su istoga mišljenja. Isto bi nas promatranje napunilo i najdubljom odvratnošću protiv ateizma i svega onoga, što bi nam htio dati na mjesto onoga, što bi nam htio oteti. Ali pređimo na drugo pitanje, koje nam još preostaje:

KOJIM SE SREDSTVIMA ATEIZAM SLUŽI, DA POBIJEDI?

Već smo dosada upozorili na razna sredstva, kojima se ateizam služi u svojoj borbi protiv onih, koji vjeruju u Boga i svoju vjeru priznaju u svome životu, bilo privatnom bilo javnom. Treba dakle, da dodamo ono, što smo izostavili, i da sve sistematski prikažemo. Da li smo štogod izostavili i što je ono, to će se vidjeti iz samog sistematskoga prikaza sredstava. Zato je glavna naša briga, kako ćemo odrediti ovaj sistem, da bude potpun, da budu u njemu sadržana sva sredstva. Ovo ćemo postići, ako *podijelimo sva sredstva pod vrhovnim vidicima, promatrajući naime, koja je narav svakoga sredstva, i čemu ima da služi, bilo neposredno bilo posredno, i kojim redom.*

Ako gledamo na to, koja je narav sredstva, možemo sva sredstva svrstati u tri grupe: svako je sredstvo ili duhovno ili osjetno ili materijalno. Duhovno je ono, koje je predmet samo razuma ili volje, ono, što je životinji nepristupačno. *Samo razumu pripadaju ideje ili pojmovi, suđenje i zaključivanje, bilo ispravno bilo krivo.* Zato može samo čovjek imati znanost, nažalost ne samo istinitu, nego i krivu. Samo čovjek može spoznati odnose između raznih stvari, svrhu i sredstva kao takva, i zato reflektirati o prošlosti te stvarati nacrte za budućnost i odrediti, što ima da čini, a čega treba da se kloni, da uzmogne ostvariti svoje nacrte. Samo razum može spoznati i ljepotu i grdobu.

Volji, i to samo njoj, pripada težnja ili htijenje ili odu ravanje onoga, što samo razum spoznaje. Samo volja može činiti ili propustiti nešto poradi nekoga principa ili suda. Samo volja zna za žrtvu poradi sretne budućnosti. Samo volja može djelovati ili odustati od djelovanja poradi ljepote ili rugobe. Samo volja može prihvaćati ili odbijati sredstva, koja se odnose na neku svrhu. Zato je samo volja slobodna. Samo je volja ćudoredno dobra ili zla, zaslužuje nagradu ili kaznu, pohvalu ili ukor. Samo volja može imati čuvstva veselja i žalosti, nade i straha, koje imaju za motiv neku razumsku spoznaju.

Osjetno je sredstvo ono, koje je predmet sjetila. Budući da fantazija može predočiti sve, što i svako pojedino sjetilo, to možemo kratko kazati, da je osjetno sredstvo svako ono, koje može biti predmet fantazije. Da može djelovati na fantaziju, mora najprije djelovati na posebno sjetilo, ali apsolutno nužno je ovo samo za prvi puta, jer fantazije pretpostavljaju spoznaju pojedinog sjetila. Zato je osjetno sredstvo ono, što djeluje bilo neposredno na pojedino sjetilo, bilo posredno na fantaziju. Ova su *sredstva osjetna, ali spoznajne naravi.*

Druga su osjetna sredstva ona, koja su predmet sjetilne težnje, kakvu mogu imati i životinje. Sjetilna je težnja ona, koja se odnosi na predmet sjetilne naravi tako, te bez ove ne bi mogla djelovati. I ljubav i čeznuće i veselje, kaošto i protivna odvratnost i strah i žalost i srdžba sjetilni su čini, kad izviru iz sjetilnih predstava, a ne iz razumskih motiva. Tako su dakle osjetna sredstva požudne naravi sva ona, koja djeluju na sjetilnu požudnu moć ili težnju.

Napokon *materijalna su sredstva ona, koja ne pretpostavljaju nikakve spoznaje, niti duhovne niti sjetilne.* Ali ona mogu služiti i zato, da prouzrokuju sjetilnu spoznaju li sjetilnu težnju, a preko nje i duhovnu spoznaju i djelovanje volje. Takva su materijalna sredstva n. pr. mučila, koja preko muka, zadanih sjetilima, idu za tim, da utječu na razum i volju prema želji mučiteljevoj.

Pošto smo tako sva sredstva podijelili u ove tri grupe; duhovna, osjetna i materijalna, razvrstajmo ih pod vidikom učinka, koji mogu proizvesti, ili svrhe, kojoj mogu služiti, bilo neposredno bilo posredno. Da započnemo s najnižim t. j. materijalnim sredstvima. Ova mogu djelovati na organe, bilo u pozitivnom bilo u negativnom smislu, dobro li zlo, potpomažući ili priječeći organ u njegovu djelovanju. Materijalna sredstva mogu i popraviti i pokvariti raspoloženje organa, pače i uništiti sam organ. Uopće govoreći, lakše mogu škoditi ili uništiti, negoli koristiti. A kad je organ uništen, nikakvim se sredstvom ne može povratiti. O organskom djelovanju ili raspoloženju opet ovisi djelovanje sjetila, t. j. osjetne spoznaje. A osjetna spoznaja utječe na sjetilnu težnju te proizvodi ugodna ili neugodna čuvstva čeznuća ili straha, veselja ili žalosti. Utjecanjem na organizam ili na osjetne organe može se osjetna spoznaja posve zapriječiti, a uništenjem organa uopće zauvijek onemogućiti. A time je onemogućeno i djelovanje sjetilne težnje. O sjetilima opet ovisi djelovanje našega razuma. Sjetila mogu potpomagati razumsko djelovanje, ali i priječiti, jer razumu predlažu predmet, o kojem on razmišlja; ako osjetna predstava odgovara svrsi, za kojom ide razum, onda potpomaže razum; akoli ne odgovara, onda mu smeta. A o razumu ovisi volja, jer joj on predlaže predmet i omogućuje izbor. *Tako dakle mogu materijalna sredstva napokon utjecati i na razum i na volju,* iako ne tako apsolutno, te bi se materijalnim sredstvima moglo potpunoma odrediti mišljenje i htijenje našega razuma i naše volje. Neki pod mukama promijene svoju vjeru, a drugi ne, nego ostaju stalni.

Ali ne ovisi samo više djelovanje o nižem, nego i obratno. Istotako ne ovisi samo težnja o spoznaji, nego i spoznaja ovisi o težnji. Volja ima velik utjecaj na razum, jer ga potiče na to, da opravda njezino djelovanje: volja teži za tim, da između nje i razuma vlada harmonija, a ne opreka, koliko je moguće. Volja može poticati razum u dobrom, ali i u zlom smislu: može ga poticati na traženje i priznavanje istine, ali i na zabludu. Tko dakle ima volju u svojoj vlasti, taj može često puta, premda ne uvijek, odrediti i uvjerenje. Razum opet ima veliku moć nad sjetilima, ukoliko može upravljati njihovim djelovanjem i određivati vrijednost ovoga djelovanja uopće i pojedinih čina. Ova moć razuma nad sjetilima, istina, nije apsolutna, ali ipak jest barem ograničena. Tako ima i sjetilna težnja ili požudna moć velik utjecaj na sjetilnu spoznaju, osobito na fan-

taziju, premda nije ni ovaj utjecaj neograničen i u svakom slučaju siguran, jer ostaje sloboda volje, Tako si neki i pored najvećih tjelesnih muka nijesu predstavljali ništa nedozvoljeno. Ali često puta sjetilna požuda pobijeđuje. Zato ima veliku moć nad čovjekom, tko može utjecati na njegove sjetilne osjećaje: mučenjem može se mnogo postići, pa i nasladama. Sjetila mogu i na materijalna sredstva utjecati, ukoliko se ova ne mogu bez njih zamisliti niti napraviti, pa ni upotrijebiti.

To su dakle najrazličitija sredstva, sistematski prikazana, koja ima ateizam na raspolaganje u svojoj borbi za gospodstvo nad svijetom. Svima se služi, nijedno mu nije odviše podlo ili ogavno i odvratno, da bi se ustručavao služiti se njime. *Izbor se vrši samo prema tome, da li služi svrsi. Zlo je sredstvo samo ono, koje ne vodi svrsi.* Ateizam se služi svakim sredstvom, koje vodi svrsi; takvo mu je sredstvo sveto, ako za ateizam ova riječ uopće štogod znači. Zapravo ateizam ne može govoriti o svetosti, nego samo o prikladnosti, jer se čovjek prema njemu ne razlikuje bitno od životinje, a djelima životinja nitko ne pridijeva svetosti. Niti možemo govoriti o svrsi u strogom smislu, gdje nema slobode. Ateizam, istina, u teoriji niječe slobodu volje, ali u praksi je priznaje, što pokazuje i činjenica, da bira sredstva za postizavanje svoje svrhe, osvajanje svijeta, koje je posljednja svrha.

Tako možemo razumjeti, zašto se ateizam služi i silom i zavođenjem, mukama i nasladama, gladom i sitošću, službama i nezaposlenošću, čašću i pogrdom, slobodom i tamnicom, privilegijem i bespravnošću, posjedovanjem i neimaštinom, ljepotom i grdobom, znanošću i prijevarom, obećanjem i prijetnjom. *Sve prema prilikama, jer ne može svakoga predobiti na isti način.* Neki se odriču Boga, kad moraju podnositi teške muke, koje djeluju na sjetila te prouzrokuju u fantaziji predstavu, kao da je Bog nešto odvratno. Tako onda može i volja dobiti neugodna čuvstva kod pomisli na Boga, te može razum potaknuti na to, da zaniječe Boga. Neki opet mogu se navesti na otpad od Boga time, što im se daju uživati naslade, koje su od Boga zabranjene, te se tako vjera u Boga prikaže kao odviše velika žrtva. Neki ostavljaju Boga, jer im je odviše teško podnositi glad; a drugi se odriču Boga, jer su siti, pa misle, da ne trebaju Boga, nego da je Bog suvišan. Jedni zaboravljaju na Boga, jer imaju posao, koji im je drag, pa stoga ne osjećaju nikakve potrebe priznati Boga; a drugi nemaju posla, koji bi htjeli imati, pa se srde na Boga, kao da im ne će da pomogne. Jedni uživaju čast i ugled, pa za to Boga smatraju suvišnim; drugi su prezreni pa ostavljaju Boga, kad ih ne izbavlja iz njihova stanja. Jedni uživaju

slobodu, pa ne će da priznaju Božjega gospodstva nad sobom; drugi u tamnici ili u ropstvu proklinju Boga, što im ne vraća slobode. Jedni posjeduju bogatstvo pa zaboravljaju na Boga; drugi nemaju ništa pa se zato srde na Boga, kad im ne daje bogatstva kao drugima. Jedan drugima zapovijeda pa zato ne može trpjeti Gospodara nad sobom; drugi se mora pokoravati pa se srdi na Boga, što nije gospodar kao drugi. Jedni se dadu sklonuti na otpad zato, da mogu uživati ljepotu, koja je od Boga zabranjena; drugi ostavljaju Boga, da se mogu riješiti rugobe, koju moraju podnositi prema volji Božjoj. Jednima daje povod za otpad od vjere znanost, ukoliko krivo misle, da se vjera protivi znanosti; drugi ne priznaju Boga, jer ih u tom priječi neznanje; ostavljaju vjeru, jer je uopće ne poznaju. Jedni se dadu sklonuti na otpad obećanjem, drugi, jer se boje prijetnje.

Svim se ovim sredstvima ateizam služi prema raznim okolnostima. *Ipak se najviše služi silom, lišavanjem imetka i slobode i časti, varanjem pod krinkom znanosti, i najvećom prijevarom, koja je sadržana u obećanju, da će ateizam donijeti raj na zemlji.*

Dao Bog, da svi oni, koji su u pogibelji, da će pristati uz ateizam, spoznaju pravu istinu, neizmjerno ozbiljnu i utješnu: Samo će vjera u Boga i život prema njoj donijeti raj u vječnosti, a u ovom životu onu pravu sreću, koja je priprava na rajski život u vječnosti. A oni, koji su već otpali od Boga, neka se opet k njemu vrate, da se ne prevare dvaput u svome očekivanju: u ovom životu, gdje im ateizam obećaje sreću; i u drugom, prekogrobnom životu, gdje im Bog obećaje vječno blaženstvo. U ovom će se životu prevariti, jer ateizam ne može ispuniti svoga obećanja, pa makar i htio; a u drugom životu ne će postići vječnoga blaženstva, jer ga nijesu zaslužili u ovom životu, kako to Bog zahtijeva, jer nam je dao slobodnu volju, koja može činiti dobro i zlo. Bog nam ostavlja slobodu, da si uz njegovu pomoć zaslužimo svoju vječnu sreću; on ne će da nas učini sretnima protiv naše volje. Ateizam nam oduzima slobodu te nas hoće da učini sretnima i protiv naše volje, ali prividnom srećom, koja nas ostavlja, kad je najviše trebamo.

Zato je najstrašnije zločinstvo protiv svakog pojedinog čovjeka i čitavog ljudskog roda otimati mu vjeru u Boga, bilo milom bilo silom. Osobito silom ljude odvraćati od vjere u Boga, to je najstrašnije ropstvo, s kojim se nijedno drugo ne može nikako porediti. Gospodstvo ateizma, pa nadijevalo

si ne znam kakva zvučna imena, znači propast svake istinite slobode i sreće.

Zato je najstrašniji onaj rat, koji ateizam vodi protiv Boga i njegovih vjernika, jer se radi o najvećim dobrima i svakog pojedinca i naroda i čitavoga ljudskog roda, i najokrutnijim se sredstvima vodi sa strane ateizma, bez ikakva obzira, do potpunog uništenja vjere u Boga i njezinih pristaša.

Hoće li ateizam pobijediti? Kod ovoga pitanja može lako nekoga obuzeti strah. Ako promatramo sva ona sredstva, koja ateizam ima na raspolaganje, moglo bi se lako činiti, da mu je pobjeda potpunoma osigurana. *On se može služiti sredstvima i metodama, kojih mi ne smijemo upotrebljavati.* Za nas nije jedini vidik, prema kojem treba da biramo prikladnost, da li nam pomaže, da utučemo neprijatelja. Mi se smijemo služiti samo moralnim sredstvima i metodama. Laž, prijevara, okrutnost, nepravda, zavođenje, krivo obećavanje, kriva znanost, pokvarena umjetnost dobro služi za širenje ateizma, ali nama nije dopuštena, pa makar mi njima mogli — ako to apsurdno pretpostavimo — uništiti ateizam i spasiti cijeli svijet. Zato je u ovom pogledu ateizam u mnogo boljem položaju nego li njegovi protivnici. *Ipak imamo i mi mnoga sredstva na raspolaganje, kojima se ateizam ne može služiti. To su najprije sva moralna sredstva:* istina i ljubav i pravda, prava znanost i prava umjetnost. A onda ne smijemo zaboraviti na *najsilnije sredstvo, koje nama stoji na raspolaganje, a ne ateizmu: to je milost Božja, koju možemo steći molitvom i žrtvom i dobrim djelima.* Samo nama daje jakost za svaki napor i za svaku žrtvu vjera u vječno blaženstvo, koje ćemo dobiti kao nagradu za vjerno ispunjavanje svete volje Božje. Samo nas odvraća od otpada od našega svetog uvjerenja vjera u vječnu nesreću, koja bi nas stigla, ako bismo se Bogu iznevjerili. Ateizam ne pozna ni milosti ni molitve. To vrijedi, pa makar mi pomislili i na pomoć, koju može ateizam dobiti od anđela odmetnika, uz dopuštenje Božje. I anđeo odmetnik, đavao, ostaje samo stvor, pa makar ga podigli na prijestolje Božje.

I današnja i vječita borba između ateizma i teizma nalikuje na onu, o kojoj nam pripovijeda sveto Pismo: između Golijata i Davida. Golijat služio se svim sredstvima: i fizičkom silom i vještinom i pogrdama i zastrašivanjem i hulom na Boga, samo ne molitvom za pomoć Božju. David služio se istotako svojom jakošću i spretnošću; odgovorio je i na pogrde, ali bez pogrda; i on se prijetio pravednom kaznom. Ali sva je ova sredstva David upotrijebio s pouzdanjem u pomoć

Božju. *Tako ćemo i mi pobijediti, ako se služimo svim dopuštenim, t. j. moralnim sredstvima, ali uvijek s pouzdanjem u pomoć Božju, koju ćemo primiti, ako se za nju molimo, prikazujemo za to svoja dobra djela i svoje žrtve.* Zato su mučenici sjeme kršćana, njihova krv krijepi bojovnike Božje za najsjajniju pobjedu u najstrašnijem ratu između ateizma i teizma.

Istinita je riječ, koju je izrekao mukotrpni Job (7, 1): »Militia est vita hominis super terram — *rat je život ljudski na zemlji.*« Ali je istinita i ona riječ, koju je napisao sv. Pavao (Phili 4, 13): »Omnia possum in eo, qui me confortat — *sve mogu u onom, koji me krijepi.*« Istinito je i obećanje Isusovo (Jo 16, 24): »Petite, et accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum — *molite, i dobit ćete, da bude vaše veselje potpuno.*« Ali ne smijemo zaboraviti i na onu opomenu, koju je dao Isus svojim učenicima (Mat. 10, 16): »*Eto ja vas šaljem kao ovce među vukove. Budite dakle mudri kao zmije i bezazleni kao golubovi.*« I one druge opomene, da ne pripisujemo krivnje za progonstvo, koje trpimo, sebi samima ili svetoj Crkvi, nego mržnji protiv Njega (10, 22): »*Svi će mržiti na vas poradi mojega imena.*« I napokon, da ustrajemo (10, 22): »*Koji ustraje do kraja, taj će se spasiti.*«

Fr. Šanc D. I.

Moderna psihologija religije

Predavanje održano na Narodnom univerzitetu u Petrovgradu (20 III 1937) i na Pučkom sveučilištu u Zagrebu (12 IV 1937)

Kad danas govorimo o psihološkom ispitivanju religije, onda mislimo na jednu pozitivnu empirijsku znanost koja istražuje svoj predmet isključivo kao činjenice. Psihologija religije ne bavi se spekulativnim refleksijama i teorijama o religiji, nego konkretno ispituje naše subjektivno religiozno proživljavanje, našu religioznost.

***Predmet* psihologije religije prema tome spada u najskriveniju sferu duševnoga života. Religiozno je naime proživljavanje po cijeloj svojoj naravi tako nježno i tako tajanstveno, da nam takoreći uopće manjka odnosna spoznajna sposobnost kojom bismo mogli barem donekle dosegnuti njegovu izvornost. Pravi religiozni život uronjen je u struju nepregledno nijansiranih čuvstava, koja dolaze i prolaze, a koja se u jednu ruku protive svijesnoj kontroli. To su jedinstveni doživljaji koji se ne vraćaju šablonski u svom prvotnom čaru, doživljaji koji i nama samima, koji smo ih možda u različnim dimenzijama lično iskusili, ostaju ponajviše nepristupačni, neshvatljivi, zagonetni.**

Zato odmah na početku s pravom pitamo, da li je uopće *moguće* empirijsko-psihološki ispitati religiozne doživljaje i — ako je moguće — kojim se *metodama* možemo pri tom ispitivanju služiti.

Onda ćemo posebno da se bavimo jednim od najtežih problema psihologije religije, naime pitanjem o psihičkoj strukturi religioznog proživljavanja odnosno pitanjem *o psihičkoj biti religije.*

Vidjet ćemo da je moderna psihologija religije u tom pitanju došla do zanimljivih i važnih rezultata. Stoga ćemo na koncu ukratko upozoriti na njihovo značenje za religijski problem uopće.

I. MOGUĆNOST PSIHOLOGIJE RELIGIJE

Ima više ozbiljnih prigovora protiv psihologije religije. Reći će se prije svega da konkretni religiozni život nije čisto naravno duševno zbivanje, nego da je sasvim prožet nadnaravnom Božjom milošću, koja ima svoju naročitu nadna-

ravnu dinamiku i svoje osobite nadnaravne zakone, pa da se svaki pravi religiozni doživljaj uslijed toga direktno protivi psihološko-naučnom promatranju. Reći će se osim toga da je pravi religiozni život i po svom naravnom psihičkom aspektu nepristupačan ne samo tuđem nego i vlastitom opažanju, a da se samo nastrani, egzotični, histerični doživljaji mogu znanstveno ispitati.

Radi se, dakle, uglavnom o dvostrukoj načelnoj poteškoći. *Prva* je poteškoća u tome što stvarno živimo u nadnaravnom redu, i to ili pozitivnim ili negativnim religioznim životom. To je, kažu bogoslovi, zajamčeno Božjom objavom. Čisti je naravni red prema tome samo suha apstrakcija, a kao takav ne može biti predmet konkretnog činjeničkog promatranja. *Druga* se poteškoća sastoji u tome što religioznost i po svojoj naravnoj komponenti tobože gubi svoj tajanstveni čar i specifični značaj, kad je svijesno promatramo i naučno ispitujemo. Primjena znanstvenog aparata na religioznost značila bi po tom mišljenju njezinu profanaciju, tako da bi se naučno ispitivanje religioznosti zapravo izrodilo u krivotvorenje činjenica.

Svakako treba uvijek imati pred očima granice i pogibli psihološkog istraživanja. One su bitno uslovljene svojstvima predmeta koji se istražuje. Zato i u našem slučaju valja priznati da pravi religiozni život spada u nadnaravnu sferu, u sferu milosti, a da djelovanje milosti konačno ovisi o samoj Božjoj slobodi. Mi doduše ne možemo razumom svojim dokučiti Božju slobodu, ali uprkos ovoj načelnoj konstataciji znamo da je na pr. sv. Augustin u svojim klasičnim *Ispovijestima* opisao slučajeve takvog »genijalnog psihološkog opažanja« i da se oni još i danas mogu takmičiti s rezultatima najegzaktnijih istraživanja.[1] Genijalno opisivanje tih slučajeva nikako ne daje povoda da sumnjamo u njihovu nadnaravnost, već obratno, ono nam služi kao dokaz da se prava religioznost barem u izvjesnim granicama može »egzaktno« promatrati.

I prigovor, da se samo nastrani i histerični religiozni doživljaji mogu znanstveno ispitati, ne stoji. Toliko je doduše sigurno, da se pravi i punovrijedni religiozni život ne može naučno promatrati za vrijeme samog aktualnog doživljavanja. Ali je, obratno, i to izvan svake sumnje da često neposredno iza samog proživljavanja možemo u retrospektivnom promatranju izvjesne činioce tačno utvrditi.[2] U prin-

---

[1] Werner *Gruehn*, Religionspsychologie. Breslau 1926. str. 13.

[2] Na mogućnosti takvog retrospektivnog promatranja religioznosti osnivaju se klasične ispovijesti sv. Augustina, sv. Terezije avilske i

cipu, dakle, treba reći da *možemo* opisati različna religiozna činjenična stanja, pokazati psihičku strukturu izvjesnih religioznih procesa i pokazati zakonitost koja je njima svojstvena — a to drugim riječima znači da je psihologija religije *moguća*.

Ipak valja priznati da uistinu postoji *pogibelj psihologiziranja*, to jest pogibelj da se sva religioznost svede na imanentno duševno zbivanje i da se niječe upravljenost toga zbivanja na neku van-subjektivnu, »višu« stvarnost. Međutim, savjestan rad po strogo naučnim načelima i u granicama objektivno opravdanih naučnih zakona savladat će i tu poteškoću. Kad god je psihologija podlegla ovoj opasnosti, krivnja nije bila na psihologiji kao takvoj, nego na psiholozima koji su svoje relativističke filozofske predrasude unijeli u psihologiju i time unakazili svoje metode.

To nas vodi do daljnjeg pitanja, koje glasi: Kojim se *metodama* može služiti psihologija religije?

I u samim stručnim krugovima ne vodi se uvijek dovoljno računa o tome, da se egzaktno psihološko raščlanjavanje religiozne svijesti ne postizava jednostavno ovom ili onom određenom metodom, nego da se metodički postupak mora po potrebi mijenjati prema tome kako to svojstvenost predmeta iziskuje. Zato psihologija religije nije istovjetna s izvjesnom prokušanom psihološkom metodom. Naprotiv, ona primjenjuje na svoj predmet sve upotrebljive metode ili načine ispitivanja, jer se ovi međusobom dopunjuju.

Psihologija religije ima vrlo kratku prošlost kao metodičko-empirijsko istraživanje religioznosti. Može se reći da je ona dijete našega stoljeća, naročito ako uzmemo u obzir samu *individualnu* psihologiju religije.[3]

---

mnogih drugih svetaca. Za njih se sigurno ne može reći da su egzotički ili histerički proživljavali svoju religiju. Poredi među ostalim: Ispovijesti svetog Augustina. Preveo i uvod napisao A. *Živković*. Zagreb 1930. Zatim: Djela sv. Terezije od Isusa. Svezak I: Knjiga o životu. Preveo Fr. *Binički*. Zagreb 1933.

[3] G. *Wunderle*, Einführung in die moderne Religionspsychologie. München 1922, str, 56—74. Danas bi trebalo više naglasiti *samostalnost* psihološkog istraživanja religioznih pojava, a ne da se cijeli psihološki rad na polju religioznosti smatra naročitom »metodom *filozofije* religije« kako to čini G. *Niemeier*, Die Methoden und Grundauffassungen der Religionsphilosophie der Gegenwart. (Beiträge zur Philosophie und Psychologie, herausgegeben von T. K. Oesterreich. Sechstes Heft.) Stuttgart 1930. Filozofija religije polazi doduše sa činjeničnih konstatacija psihologije religije, ali time psihologija religije nikako ne gubi svoju metodičku samostalnost.

Kao jedan od začetnika moderne psihologije religije mnogo se spominje američki pragmatist William *James.*[4] On uočuje samo vanredne slučajeve pobožnosti, misleći da će oni kao jednostrani i izraziti oblici religioznog života najpouzdanije odati samu bit svega religioznog iskustva. Gradivo mu pružaju literarni proizvodi onih koji su intenzivno proživljavali svoju religiju. Zato se najviše bavi pojavom religioznog obraćenja. Vještim raščlanjavanjem religioznih ispovijesti, životopisa, dnevnika, pisama, pjesama, molitvenika, mističnih rasprava itd. dolazi James do dosta zanimljivih rezultata. Ipak mu treba prigovoriti dvoje. Prvo, što na štetu znanstvenosti zanemaruje neizmjerno polje »*obične*« ili »svagdašnje« religioznosti; a drugo, što njegovo opisivanje religioznih pojava sadržaje mnogo pragmatističkih primjesa. Drugim riječima, James je još suviše zaokupljen filozofskim predrasudama.

Među osnivače moderne psihologije religije računa se i amerikanac Edwin Diller *Starbuck.*[5] On se u pogledu dobavljanja gradiva služi takozvanom listom pitanja. Odgovore na ta pitanje obrađuje čisto statistički. Pritom se svijesno trudi da ostane na području čiste empirije. Međutim, njegov je rad još vrlo netačan, katkad čak i nekritičan i površan, jer ne vodi dovoljno računa o individualnim svojstvima religioznog doživljavanja.

Od direktno štetnih posljedica bio je u mnogom pogledu

---

[4] W. *James,* The Varieties of Religious Experience. A Study in human Nature. London 1902. Njemački prijevod od G. Wobbermina pod naslovom: Die religiöse Erfahrung in ihrer Mannigfaltigkeit[2] Materialien und Studien zu einer Psychologie und Pathologie des religiösen Lebens. Leipzig 1914. Tko se služi njemačkim prijevodom neka ima pred očima ovu kritiku: »Die Ideen von James sind, ohne daß eine streng geschichtliche Beziehung ersichtlich wäre, von dem Uebersetzer mit denjenigen Schleiermachers zusammengebracht worden. Manche Aehnlichkeiten sind unleugbar vorhanden; das Unternehmen Wobbermins als Ganzes aber begegnet den schwersten Bedenken. Wobbermin hat das amerikanische Original nicht vollständig wiedergegeben, um dadurch die Freiheit dieses Werkes von dem sonstigen pragmatistischen Standpunkte James' auch äußerlich zu zeigen. Indes ist darin eine gewaltsame Deutung zu erblikken, die man um der geschichtlichen und sachlichen Treue willen unbedingt ablehnen muß.« G. *Wunderle,* navedeno djelo, str. 56.

[5] E. D. *Starbuck,* The Psychology of Religion. An Empirical Study of the Growth of Religious Consciousness. London 1901. Njemački prijevod priredio je Friedr. Beta pod naslovom: Religionspsychologie. Empirische Entwicklungsstudie religiösen Bewußtseins. 2 Bde. Leipzig 1909.

patologističko-pozitivistički način, kojim su Th. *Ribot*[6] i Th. *Flournoy*[7] nastojali da mnoge religiozne pojave svedu na potsvijest. Kuda to vodi, pokazala je *Freudova psihoanaliza* religije, koja u religioznim pojavama vidi samo još neki sublimirani oblik seksualne požude.[8] Nema sumnje da se psihoanalitički rad dodiruje s mnogim abnormalnim patološkim religioznim slučajevima. Ali je naučno bezakonje, ako se iz toga izvodi zaključak da se sve religiozno proživljavanje ima protumačiti po zakonima prikrivenog seksualnog nagona. — Jedno smo ipak od Freuda naučili, naime da skrenemo pažnju na skrivene dubine duše, to jest na nesvijesne slojeve našeg duševnog života. Tačna analiza takvih nesvijesnih doživljaja vodila je do nenadanih rezultata, kako ćemo malo kasnije vidjeti.

Pitajmo konačno, da li i pod kojim uvjetima postoji mogućnost primjenjivanja *eksperimentalne* metode na religiozne pojave. Još 1920 godine pisao je poznati njemački psiholog Richard Müller-Freienfels, da će se eksperimentalna metoda, kojom se inače služe sve psihološke discipline, u psihologiji religije vjerojatno pokazati nepodesnom, jer se religiozni doživljaji ne mogu proizvoditi u laboratoriju kao na pr. motorne reakcije.[9] Međutim, već naredne godine izašlo je u Leipzigu monumentalno djelo protestantskog bogoslova Karla *Girgensohna* pod naslovom: »Der seelische Aufbau des religiösen Erlebens. Eine religionspsychologische Untersuchung auf experimenteller Grundlage.« Stručna kritika bila je uglavnom povoljna. Jedan je kritik posebno naglasio, da

---

[6] Poredi: Th. *Ribot*, La psychologie des sentiments. Paris 1896.

[7] Poredi članke »Les Principes de la Psychologie religieuse« i »Observations de Psychologie religieuse« (Archives de Psychologie 2. 1903, 33—57 i 327—366) i kasniji spis »Le génie religieux«[4], Saint-Blaise 1911.

[8] Za Freudov stav prema religiji značajno je ovo mjesto: »Ein Psychologe, der sich nicht darüber täuscht, wie schwer es ist, sich in dieser Welt zurechtzufinden, bemüht sich, die Entwicklung der Menschheit nach dem bißchen Einsicht zu beurteilen, das er sich durch das Studium der seelischen Vorgänge beim Einzelmenschen während dessen Entwicklung vom Kind zum Erwachsenen erworben hat. Dabei drängt sich ihm die Auffassung auf, daß die Religion einer Kindheitsneurose vergleichbar sei, und er ist optimistisch genug anzunehmen, daß die Menschheit diese neurotische Phase überwinden wird, wie so viele Kinder ihre ähnliche Neurose auswachsen.« Sigm. *Freud*, Die Zukunft einer Illusion[2]. Wien 1928, str. 86.

[9] R. *Müller - Freienfels*, Psychologie der Religion. I, Berlin und Leipzig 1920, str. 16—17.

se pri Girgensohnovim pokusima radi o pravim religioznim doživljajima, koji da su nastali spontano a ne na komandu.[10]

Kad se Girgensohn dao na posao, a to je bilo oko 1900 godine, naučna je situacija bila ovakva. Psihologija je bila pod dvostrukim štetnim uplivom, naime pod uplivom prirodnih znanosti i pod uplivom senzističko-atomističkog pozitivizma. Velim, da je psihologija bila pod *štetnim* uplivom. Jer pojam egzaktnosti i eksperimenta u smislu prirodnih znanosti nije primjenljiv na psihičke doživljaje; a senzističko-atomistički pozitivizam poznavao je u duševnom životu samo predodžbene elemente i njihovo asocijativno spajanje, u najboljem slučaju samo čuvstva a ne misli.

Oswald *Külpe*, osnivač psihologije mišljenja, svratio je pozornost na širi pojam eksperimenta koji je prilagođen svojstvenostima psihičkih doživljaja. Za njega psihološki pokus ima značenje sistematskog samoposmatranja za vrijeme ili barem neposredno iza doživljavanja. Pojam pokusa još je utoliko sačuvan što se izvjesno doživljavanje postizava namjernim podražajima, i to kod savjesnih samoposmatrača koji su za pažljivo promatranje naročito školovani i izvježbani.

Poslije temeljitog i svestranog ispitivanja ovog metodičkog postupka prihvatio je Girgensohn metodu i teoriju Külpeove škole ukoliko se odnose na mišljenje. Smatrao je naime da će nauka o nezornosti mišljenja biti dobar temelj, na kojem će se moći dosegnuti duhovni religiozni procesi. Razumije se da je Girgensohn s obzirom na svoju konkretnu svrhu morao naročito preudesiti metodički postupak Külpeove škole. Tako je onda došao do svoje nauke o psihičkoj strukturi religioznog proživljavanja, do nauke koja se može smatrati jednim od glavnih uspjeha moderne psihologije religije.

U čemu se *načelno* sastoje *Girgensohnovi eksperimenti?*

Odabranim osobama, koje su za pažljivo samoposmatranje naročito školovane, daju se podesni religiozni tekstovi (obično religiozne pjesme) da ih prema uputama eksperimentatora pročitaju. O svemu što one pritom doživljuju mora se odmah sastaviti tačan zapisnik. Zato se ispitivane osobe izvježbaju i u promatranju svojih doživljaja i u davanju što tačnijih odgovora o njima. Pokusi se moraju češće ponavljati, i to s različnim osobama i s različnim tekstovima. Jedno

---

[10] E. *Raitz v. Frentz,* Das religiöse Erlebnis im psychologischen Laboratorium. Berechtigung und Ergebnisse der experimentellen Religionspsychologie. (Stimmen der Zeit 109, 1925, 205.)

egzaktno istraživanje iziskuje obično hiljadu do dvije hiljade pokusa.[11] Tako stečeno gradivo, koje pretstavlja dosta vjerne fotografije promatranih doživljaja, obrađuje se onda psihološkim raščlanjavanjem, tačnom psihološkom analizom.

O tome, da li treba taj metodički postupak nazvati »eksperimentom« ili ne, može se u beskonačnost polemizirati. Svakako se ovdje radi o takvom pojmu »eksperimenta« ili »egzaktnosti«, kakav jedino dolazi u obzir na području duševnoga zbivanja. A okolnost, da Girgensohnovi pokusi još nisu u svim detaljima besprijekorni, u principu ne mijenja ništa na stvari. Sam Girgensohn i njegov učenik Werner Gruehn dobro znaju da će se njihova metoda u mnogom pogledu moći a i morati dotjerivati. Svaki pojedini njihov rad najbolje pokazuje koliko su se trudili oko usavršavanja svog eksperimentalnog postupka.[12]

Čini se da Prvoš *Slankamenac*[13] 1924 godine još nije znao ni za Külpeov širi pojam eksperimenta ni za Girgensohnovo ispitivanje religioznih procesa na eksperimentalnoj osnovi. Pozivajući se naročito na Th. Elsenhansa Slankamenac govori o »jednodušnom zaključku psihologa«, po kojem se »eksperiment ne može s uspehom primenjivati na najviše i najsloženije pojave svesti«. Zatim nastavlja:

»Pitanje o primjeni eksperimentalne metode u psihologiji religije rešeno je već time, što su toj metodi već u opštoj psihologiji postavljene granice pre religioznih pojava svesti. No i pored njihove složenosti, ove pojave duševnog života imaju osobitih oznaka, kojima se one još razlikuju od ostalih pojava svesti, zbog kojih se još manje može primeniti eksperimentalna metoda na njih. Da ne spominjemo sve oznake religioznih pojava, zadržaćemo se samo na jednoj osobini. Glavna je osobina religije, da je ona svagda izraz punoće, totaliteta. Religiozne pojave svesti razlikuju se od ostalih pojava duševnog života poglavito time, što su one, izazvane religioznim objektima, svagda duboke reakcije sveukupne svesti pod naročitim osvetljenjem religioznog saznanja. Ovo potonje bitna je osnova

---

[11] Werner *Gruehn*, Religionspsychologie, str. 36.

[12] Opširnije podatke o tome dao sam u svojoj knjizi: Die Problematik der Religionen. Eine religionsphilosophische Studie mit besonderer Berücksichtigung der neuen Religionspsychologie. Paderborn 1936, str. 28—37.

[13] Prvoš *Slankamenac*, O metodi psihologije religije. *(Rad* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga 231 razreda historičko-filologičkoga i filozofičko—juridičkoga. Zagreb 1925, str. 174—175.) Ova je radnja bila primljena kao »prva *domaća* radnja na ovom specijalnom području« (str. 137 pod crtom). Ona je zapravo samo kratak referat o različnim pokušajima metodičkog ispitivanja religioznosti. Pisac zaključuje: »Za psihologiju religije ostaje nam kao heuristička metoda jedino metoda indirektna promatranja, i to, uglavnom, u onom obliku, kako se William James poslužio njome« (str. 177).

religije: sastoji se u naročitom jedinstvenom shvatanju bitnosti sveta i života. Iz toga shvatanja ističe tada takvo moralno držanje, koje se odlikuje izvesnom svečanom i otmenom konsekventnošću. Kruna takova saznanja i držanja religiozni je pojam o bogu, u kome je pomirenje svih protivnosti u životu i savršenstvo nepotpunog čovečanskog saznanja. Religiozno saznanje prenosi čoveka preko granica racionalnog saznanja, dokle dosežu granice mogućnosti naučnog ispitivanja, i svest religioznih lica tačno oseća ograničenost tih sredstava za saznanje takve vrste, kakovo je religiozno.

Religiozne pojave i doživljaji izrazi su toga opšteg stanja svesti, i pravilno razumevanje njihovo nije moguće inače no samo u vezi s osnovnim raspoloženjem, tonom, celokupnog religioznog mišljenja. Svaka nova pojava života izaziva u duši čoveka reakciju. Ta reakcija samo je onda religiozna, ako proisteče iz osnovnog i opšteg shvatanja celokupnog života sveta i čoveka. Može biti, da jedan isti spoljašni uticaj izazove jednom religioznu reakciju, a da drugi put reakcija svesti ne bude religiozna. Religiozne reakcije ne mogu biti veštački izazvane, one se moraju zaista zbiti u životu. Ta okolnost, što tako složen i intiman pokret duševnog života ne može biti veštački izazvan, vrlo je značajna. Od toga zavisi, kakvo će se naučno držanje zauzeti prema tim pojavama. Ako se one ne mogu veštački stvoriti ili izazvati, onda je potpuno opravdano shvatanje, da se na religiozne pojave ne može uopšte primeniti eksperiment. U osnovi bića religioznih pojava leži ta osobina, da su one samo onda neposredne i istinske, kad se javljaju u životu spontano. Religiozno saznanje neko ili postoji ili ga nema. Ako ga nema, religiju ne može usaditi u njega niko nikakvim sredstvima, kaošto niko ne može stvoriti od nekog umetnika, ako se on nije rodio za to.«

Girgensohnov metodički postupak u principu dovoljno vodi računa o svemu što se ovdje iznosi protiv mogućnosti ispitivanja religioznosti na eksperimentalnoj osnovi. Polovicom dvadesetih godina nije se smjelo jednostavno tvrditi da se eksperimentalna metoda ne može primjeniti na religiozne pojave svijesti. Naučna situacija bila je takva, da je već trebalo ispitivati *konkretnu primjenu* eksperimentalne metode na subjektivno religiozno proživljavanje.

Da se problem »eksperimentalnog« ispitivanja religije ne bi prenio na krivi teren, spominjem još ovo. Svrha »eksperimentalne« psihologije religije nije niti je ikad bila da vještački usadi religiju u ljude koji nemaju religije, nego da određenim podražajima iznovično izazove religiozno proživljavanje u osobama koje već jesu religiozne. Mogućnost toga potvrđena je danas obilnim činjenicama. No uvijek valja imati pred očima smisao i granice religioznog »eksperimenta«.

Borislav *Lorenc*[14] u svom prikazu psihologije religije priklanja veliku pažnju eksperimentalnoj metodi: »U svakom slučaju sama istorijska psihologija religije nije dovoljna i zato joj je nužna dopuna i kontrola eksperimentalna psihologija religije ma kako njeni rezultati bili skromni« (360).

---

[14] B. *Lorenc*, Psihologija religije. (Bogoslovlje 11, 1936, 336—391; 12, 1937, 39—83; nastavlja se.)

II. PSIHIČKA BIT RELIGIJE

U protestantskoj i modernističkoj filozofiji religije prevladava mišljenje da se sva religioznost bitno sastoji u čuvstvima kao iracionalnim doživljajima. Klasična je formula religioznog iracionalizma Schleiermacherovo »čuvstvo potpune ovisnosti« o neograničenome. Ma da je Schleiermacher branio religiju protiv racionalizma, ipak je načelno priznao subjektivno-relativni značaj religije. Religija kao proizvod čuvstva izložena je samovolji pojedinca. Jer čuvstvo kao takvo nije kao misao ili opažaj upravljeno van na jedan normativni predmetni sadržaj, nego se sastoji u takvom naročitom doživljaju u kojem čovjek višemanje totalistički proživljava svoje aktualno duševno stanje: ono je kao neki reaktivni izraz cjelokupnog duševnog raspoloženja subjekta i utoliko jedno čisto afektivno stanje.

Girgensohn[15] je morao ustanoviti da uopće nema takozvanih jednostavnih ili osnovnih religioznih čuvstava i da se religioznost nikad ne sastoji iz samih čuvstava (382). Naprotiv, svaki religiozni doživljaj uključuje kao bitni sastavni dio jedan intelektualno-misaoni čin, koji je doduše obavijen različitim čuvstvima (436). Zanimljivo je, da ispitivane osobe ponekad jedva naslućuju ili izričito niječu da »misle« nešto, a da tačna psihološka analiza uprkos tome odaje prave misaone procese (439).

Način običnoga govora takav je, da pojam čuvstva označuje sve kompleksne afektivne doživljaje, ma da se tu često radi zapravo samo o sporednim afektivnim primjesama. Ima slučajeva, u kojima se izvjesna misao nalazi na vrlo niskom stupnju svjesnosti, pa se kaže da je čuvstvo. Ima nadalje slučajeva, u kojima se neki misaoni proces nalazi na vrlo niskom stupnju razgovjetnosti, tako da ga ne možemo jezičkim ili grafičkim simbolima definirati, pa se opet kaže da se radi o čuvstvu. Konačno ima slučajeva, u kojima se određeni misaoni proces ne može potpuno i po našoj volji »savlađivati« te stoga ni u svako doba ponavljati, pa se i tu kaže da imamo posla s čuvstvom — itd. (327, 339).

Činjenica, da je Girgensohn u našim razgranjenim čuvstvenim doživljajima iznova otkrio intelektualno-misaoni činilac, bila je od velike važnosti za psihološko istraživanje religije. Važna je također bila konstatacija, da u praktičnom

---

[15] Svi se navodi odnose na: K. *Girgensohn*, Der seelische Aufbau des religiösen Erlebens[2]. Eine religionspsychologische Untersuchung auf experimenteller Grundlage. Gütersloh 1930.

doživljavanju nema osnovnog religioznog čuvstva, nego da se tu može govoriti samo o ovim ili onim dominantnim komponentama. Ta je konstatacija otvorila nove vidike na psihološko raščlanjavanje i prosuđivanje religioznih čuvstava, prije svega na pitanje o određivanju psihičke biti religije.

Pitajmo sad: Kako izgleda psihička struktura svakog pravog religioznog doživljaja? Ili još određenije: U čemu se sastoji psihička bit religije odnosno religioznosti?

Iracionalistička filozofija religije odgovarala je na to pitanje obično ovako: Religioznost se sastoji u naročitom čuvstvu koje se ne može tačno definirati.

Na osnovi svojih pokusa Girgensohn i Gruehn odgovaraju na to pitanje, da se religioznost sastoji *u naročitom sintetičkom činu, koji je u isto vrijeme i misao i takozvana ja-funkcija.*[16]

Za ispravno razumijevanje ove definicije potrebno je da pobliže objasnimo ove tri tačke. Prvo, što je religiozna *misao?* Drugo, što je religiozna *ja-funkcija?* Treće, u čemu se sastoji naročiti *sintetički značaj* religioznog čina? Tek tačan odgovor na sva ta pitanja omogućit će nam uvid u istinsku religioznost.

Religioznu *misao* shvaća Girgensohn u smislu nezornog spoznanja. Radi se dakle o nezornom predmetnom sadržaju, koji se ne može svesti ni na predodžbe ni na koje mu drago osjetne funkcije. Drugim riječima, kad Girgensohn kaže da je misao dominantan sastavni dio religioznog doživljavanja, onda riječ »misao« kod njega označuje pravo duhovno mišljenje. Gdje god prema tome ima religioznog doživljavanja, tamo se *misli* nešto, i to ne samo slučajno nego nužno. Podrobno raščlanjavanje iskaza ispitivanih osoba pokazuje naime, da pojedini religiozni doživljaji tih osoba stvarno uključuju neke komplicirane misaone procese, iako te iste osobe često baš protivno tvrde da ništa ne misle. Kod pokusa utvrđeno je među ostalim i to, da pri čitanju ili poslije čitanja religioznih tekstova ne nastaje religiozno doživljavanje kad god nema misaonih procesa. Zato s pravom smijemo reći: Gdje nema nikakvog duhovnog mišljenja, tamo nema ni prave religioznosti.

Treba dalje da pitamo: U čemu se pobliže sastoji religiozna misao kao *religiozna?* — Girgensohn izričito naglašuje

---

[16] Werner *Gruehn,* Religionspsychologie. Breslau 1926, str. 43. Ostali navodi odnose se na isto djelo.

da religiozna misao nije apstraktno-diskurzivno mišljenje, koje takoreći iz amorfne mase misli prelazi u jasno logičko grupiranje misli. To bi bilo znanstveno mišljenje. Religiozna je misao više *intuitivno* mišljenje, zapravo duhovni proces koji ima jednu dijelom diskurzivnu dijelom intuitivnu misaonu okosnicu (442). Zato na religioznu misao nailazimo već na predznanstvenim slojevima, tamo gdje nema najveće moguće svjesnosti ili razgovjetnosti i gdje mišljenje ima još više afektivnih primjesa.

Zadnje pitanje: Na koji je predmetni *sadržaj* upravljena religiozna misao? — Misaoni sadržaj religioznog doživljavanja sastoji se u tome, što čovjek obično nejasno (intuitivno) ali ipak s pravom sigurnošću spoznaje odn. »doživljajno iskusi« svoju ograničenost i svoju ovisnost o nečem višem (440). U tom smislu se tu već na neki način prejudicira pojam o Bogu ili čak i sama opstojnost Božja.

Drugi je bitni sastavni dio religioznog doživljavanja takozvana religiozna *ja-funkcija*. Taj izraz potiče od »würzburške škole«, koja pri ispitivanju višeg duševnog života u pojedinom činu razlikuje predmetni sadržaj od naročite funkcije. Funkcijom uspostavlja se unutrašnji dodir između subjekta i predmetnog sadržaja. Najintenzivnije su funkcije takozvane ja-funkcije, jer njima cjelokupni ja dolazi u živi unutrašnji dodir s predmetom doživljavanja (Gruehn 43—52).

Slično kao religiozna misao i religiozna ja-funkcija ima svoju specifičnu značajnost. Pozitivna religiozna ja-funkcija jest lični dedikativni stav čovjeka prema predmetu doživljavanja (prema Bogu); štoviše, ona je nekakvo intimno stapanje između našega ja i predmeta našeg doživljavanja. Na taj način u religioznom doživljavanju vibrira cijela čovjekova ličnost, nježno i čisto kao u nadprostornim i nadvremenskim regijama, područjima.

Religioznost dakle nije obično teoretsko znanje o religiji, apstraktno mišljenje o Bogu ili o bilo kojim »nezemaljskim« sadržajima. Naprotiv, religioznost je u najboljem smislu riječi *stvaralački* doživljaj kojim se uspostavlja ili obnavlja živ odnos između našeg ja i doživljajnog predmeta, dakle između čovjeka i Boga; ona je zapravo potpuna predanost čovjeka Bogu. Taj stvaralački momenat uspostavljanja ili obnavljanja spomenutog intimnog odnosa jest najznačajnije obilježje religiozne ja-funkcije. Religiozno se doživljavanje stvara naročitom ja-funkcijom.

Dosad smo opisali samo dva dominantna sastavna dijela religioznog doživljavanja, to jest ona dva glavna elementa bez kojih naprosto nema pravog religioznog čina. Preostaje još da barem s nekoliko riječi upozorimo i na naročiti *sintetički značaj* religioznosti. To je tim potrebnije, što u konkretnom životu svaki pojedini religiozni čin sačinjava neko nedjeljivo doživljajno jedinstvo.

Werner *Gruehn* opisuje sintetički značaj religioznog doživljavanja pod trostrukim vidom, i to u tom smislu da se zapravo radi o trostrukom cjelovito-sintetičkom aspektu (57).

Prvi sintetički aspekt: imamo najjaču moguću upravljenost cijeloga ja na religiozni predmet; utoliko je religioznost najdublje i najličnije proživljavanje, i to pravo sintetičko ili jedinstveno proživljavanje, jer je cjelokupni ja upravljen na predmet proživljavanja. — Drugi sintetički aspekt: naprijed spomenuto intuitivno spoznanje vlastite ograničenosti i ovisnosti ima obilježje jedinstvenosti, jer se tu mnoštvo nejasnih misli gleda kao neka cjelina, i to kao jednim jedinim činom. — Treći sintetički aspekt: dvije gornje sinteze, to jest sintetička ja-funkcija i sintetička misao kao da se stapaju u novu sintezu višega reda.

Iz toga se vidi da religioznost nije doživljaj manje ili podređene vrijednosti. Ona više nego svaki drugi čin zahvata u samu nutarnjost čovjeka i obuhvata čitavu njegovu ličnost. Ma da se korijen religioznosti mora tražiti u predznanstvenim slojevima našega bitka, ona se ipak odigrava, kako Gruehn kaže, na onim budnim stupnjevima čovječje svijesti, na kojima je izvor svih velikih tvorevina čovječanstva, kao na pr. filozofija, umjetnost, ćudorednost (73—74).

Preostaje još jedna poteškoća, na koju bih htio barem upozoriti. Mnogi ne će htjeti vjerovati da svaki religiozni doživljaj uključuje jednu intelektualno-misaonu komponentu. Uzmimo na pr. religioznost jedne priproste bake, koja prostodušno i takoreći automatski vrši svoje svagdašnje religiozne dužnosti. Čini se da tu nema nikakve misaone komponente, nego da se radi o nekoj slijepoj predanosti — čemu? Možda ničemu!

Za rješavanje ove poteškoće treba imati pred očima da je religiozni doživljaj vanredno kompliciran čin višeg duševnog života. Na tom je području psihološko promatranje tako teško, da čak i školovani i izvježbani samoposmatrači često nikako ne mogu utvrditi važne komponente svojih doživljaja. Zato nije čudno, kad ovakva jedna priprosta osoba

jedino zna da vrši svoju religioznu dužnost, da ne može razlikovati pojedinih sastavnih dijelova svoga doživljavanja. Ona najviše zna za ono što je na površini, a to su mnogovrsna čuvstva. Psiholog-stručnjak morat će da vidi da li se u *nesvijesnim* slojevima njezinog doživljavanja krije neka misao.

Na iznesenu poteškoću možemo osim toga odgovoriti jednim protivupitanjem: Hoće li ova priprosta baka moći i ispravno opisati čin ljubavi ili poštovanja ili strahopočitanja? Ona će te čine po svoj prilici opisati na način koji se protivi tačnom psihološkom ispitivanju, jer nije naučena da reflektira o doživljajima svoje svijesti. Jedna majka zna da ljubi svoje dijete, ali za nju je ta ljubav *život* — ne refleksija! Zato njezini iskazi, ma koliko to zvučilo paradoksno, psihološki često nisu od velike vrijednosti.

III. RELIGIJSKI PROBLEM U SVIJETLU MODERNE PSIHOLOGIJE RELIGIJE

Psihologija religije kao takva ne rješava religijski problem, nego jedino istražuje njegovu iskustveno-pojavnu stranu. Da li religioznosti uistinu odgovara nešto realno, to jest da li u redu stvarnosti uistinu postoji predmetni sadržaj religiozne misli (u zadnjem smislu: da li stvarno egzistira Bog), o tom ima da sudi *filozofija* religije. Iz toga ipak ne slijedi da se psihologija religije indiferentno odnosi prema religijskom problemu uopće. Naprotiv! Filozofsko mišljenje mora da respektira činjenice. Uslijed toga su činjenične konstatacije bilo psihologije religije bilo povijesti religija jedino ispravno ishodište filozofije religije. Pa ako neka teorija dolazi u sukob sa tačno utvrđenim činjenicama, onda je to znak da počiva na krivom temelju ili na krivim pretpostavkama.

Poznato je da ima teorija, prema kojima se religija smatra posljedicom običnog sujevjerja, magijom ili sličnim nastranim proizvodom ljudske mašte. Mišljenje, da je religija fosilan ostatak prošlih vremena, još je dosta umjereno, kad imamo na umu da je religija katkad bila proglašena svijesnom samoprijevarom ili čistim izrodom ljudske naravi. Svi oni, koji se hoće riješiti svojih religioznih obveza i svoje ćudoredne odgovornosti slijepo vjeruju u takve tvrdnje, a ne vode računa o onome što im otkriva nepristrano ispitivanje činjenica.

Moderna psihologija religije došla je, kako smo vidjeli, do neospornog rezultata, da u svakom religioznom doživlja-

vanju prevladava pravo mišljenje i da bez mišljenja naprosto nema religioznosti.

Iz toga nam prije svega mora biti jasno da religiji kao punovrijednoj duhovnoj pojavi pripada veliko značenje. Kao psihička pojava religija je u najmanju ruku ravnopravna sa znanošću, kulturom, umjetnošću. Svojom upravljenošću na nešto »nezemaljsko«, na nešto »više«, religiozno doživljavanje kao da zaslužuje prvenstvo među svim duševnim pojavama. Intenzivno proživljavanje svoje ograničenosti kao i ovisnosti svoga bitka o nečem višem, i to na način da je angažirana cijela ličnost — to je bez sumnje čin dostojan razumnog čovjeka. Zato već prosto ispitivanje činjenica osuđuje mišljenje onih, po kojima bi religioznost u najboljem slučaju bila u odnosu *podređenosti* prema znanosti, kulturi, umjetnosti i ostalim duhovnim tvorevinama čovjeka.

Misaona struktura religioznog doživljavanja, naime proživljavanje vlastite ograničenosti i ovisnosti, potsjeća na metafizičke dokaze kojima tradicionalna filozofija dokazuje opstojnost Božju. Logička je struktura tih dokaza takva, da se polazi sa izvjesnih činjenica ili datosti, te da se primjenom zakona uzročnosti pod različnim vidom zaključuje na opstojnost Boga kao zadnjeg razloga i tvornog uzroka svih tih činjenica ili datosti. Drugim riječima, u svim tim dokazima konstatira se izvjesna nedostatnost (ograničenost — ovisnost), pa se iz toga logičko-metafizičkim zaključivanjem izvodi egzistencija jednog »višeg«, neograničenog i neovisnog bića (Boga).

Naglašujem ponovo, da psihološko promatranje religioznog doživljavanja ne rješava pitanje o opstojnosti Božjoj. Ali zato je ipak vrlo poučno i svakako u prilog tradicionalnoj filozofiji, da se misaona struktura religioznog proživljavanja u mnogom pogledu podudara sa logičkom strukturom metafizičkih dokaza za opstojnost Božju.

Možda će nekima biti kamen smutnje to, što je religiozna misao ipak samo »*intuitivna*« misao, to jest što ona nije tako svijesna i tako razgovijetna kao »znanstvena« misao, i što je obavijena tolikim čuvstvima da je često možemo samo teškom mukom kao misao prepoznati.

Taj prigovor ima doduše svoju privlačnost, ali nikako nije presudan. Takozvano intuitivno obilježje religiozne misli čini se da je znak primitivne i spontane sigurnosti kojom čovjek proživljava religiju. Sve ono što čovjek proživljava spontano i nekakvim prirođenim nagonom (u dobrom smislu

riječi!), to se u njemu ne rađa slučajno, nego je izljev same njegove naravi. Zato »intuitivnost« religioznog doživljavanja sama po sebi ne daje povoda da religiju smatramo izrodom naše naravi, već obratno, »intuitivnošću« religioznog doživljavanja zajamčena je religioznost kao spontano očitovanje ne samo našega duha nego i cijele naše ličnosti.

Nikako ne želim reći da se naš religiozni život sastoji u suhim misaonim činima. Svaki je pravi religiozni čin u isto vrijeme i uviđanje i predanost. Otud njegova velika čuvstvena naglašenost: obuzetost cijele ličnosti. Tek emocionalne nijanse daju našoj religioznosti onaj čar i onu tajanstvenost, kojima nema ravnih u ostalom našem duševnom životu.

Modernoj psihologiji religije moramo biti zahvalni što nam je znanstvenom egzaktnošću otkrila naročito ove tri činjenice. Prvo: naše religiozno proživljavanje uključuje baš toliko razumskih momenata koliko je potrebno da se opravda razumska fundiranost religije. Drugo: ova misaona srž religioznog proživljavanja obavijena je i prožeta najrazličnijim čuvstvima. Treće: kao pravo stvaralačko proživljavanje, to jest kao uspostavljanje unutrašnjeg odnosa između duše i Boga, religioznost ima svoju naročitu životnu dinamiku.

Ta dinamika ushićava srce čovjekovo i ispunjava ga onim blaženstvom što ga naslućuju i osjećaju samo oni koji svetom zbiljom proživljavaju svoju religiju.

Dr. Vilim Keilbach.

BILJEŠKE

JEDNA OAZA MOLITVE, STUDIJA I PRIPRAVE NA APOSTOLAT

Ugledna engleska revija »The Month« donijela je prije tri godine (January 1934.) pod naslovom: »A model Sodality: Barcelona — Uzor-kongregacija: Barcelona« malen ali sočan i srdačan prikaz života i rada glasovite sveučilištarske kongregacije u Barceloni. U njemu napose ističe solidan rad te kongregacije te iznosi, kako se odlikuje na apostolskom području katehizacijom, brigom za bolesnike i utamničenike te napokon za radnike.

Nama, Bogu hvala, nije potrebno ići u tuđinu, da nađemo — si licet parva componere magnis! — sličnu oazu molitve, studija i priprave na apostolat. U našem bijelom Zagrebu postoji već eto trideset i četiri godine kongregacija sveučilištaraca, koja je svratila na se i pozornost vanjskoga katoličkog svijeta. O njoj iznesoše već prikaze češki katolički studentski list »Jitro« (br. 7. g. 1935.), talijanska »Stella matutina« (br. 6.

g. 1934.), francuski »Jeunesse du monde« (lipanj 1936.), njemački »Das große Zeichen« (srpanj 1936.) i »Der Heerbann Mariens« (svibanj 1936.) te napokon i samo vatikansko glasilo »L' Osservatore Romano« i to u dva maha (20. XII. 1935. i 16. IV. 1936.). Vrijedno je dakle, da i naša javnost, da i čitači »Života« čuju koju o njoj.

Kao geslo prihvatili su zbornici - akademičari devizu prve kongregacije, koja je, kako je poznato, bila čisto đačka odnosno studentska ustanova. To geslo glasi: »In pietate litterisque progressus — napredak u pobožnosti i naucima!«

Kako se iz semestralnih izvještaja kongregacijskih razabire, kongregacija je iskreno nastojala i nastoji to svoje geslo provesti u životu. Tako čitamo u izvještaju za zimski semestar g. 1935/36, da je 37 članova, od kojih su skupljeni podatci, primilo preko velikih ljetnih praznika 1342 sv. Pričesti (poprečno po 36 svaki, a izvještaj za zimski semestar g. 1936/37. donosi, da su članovi euharistijske sekcije — njih 20 na broju — primili kroz četiri mjeseca zimskog semestra 1084 sv. Pričesti. Pri tom nisu uračunate one pobudne generalne sv. Pričesti, što ih svaki mjesec priređuje kongregacija u Svetištu presv. Srca Isusova.

Svake godine obavljaju članovi po nekim zagrebačkim crkvama zajedničko klanjanje pred izloženim Presvetim, a o korizmenim kvatrima organizira se svakiput noćno klanjanje od 7 sati uveče do 6 sati ujutro u Svetištu Srca Isusova za dobre svećenike. Uvijek je vrlo pobudno za sve vjernike gledati mlade inteligente, kako zajednički na glas mole veliku krunicu, koju kadikad zna prekidati i pjesma u čast presvetog Otajstva.

Zatvorene duhovne vježbe uvijek su u kongregaciji bile u velikoj časti. I kongregacija akademičara priređuje svake godine barem po dva tečaja. Zadnje tri godine obavilo ih je preko 70 kongreganista, kojima se uvijek pridružio i po koji nekongreganista.

Njezi prave pobožnosti služi i pjevačka sekcija kongregacije, koja se pod sigurnom rukom g. Domagoja Markulina, i samoga starijeg člana kongregacije, vrlo lijepo razvila te nastupa kod crkvenih svečanosti i akademija, od kojih su dvije priređene u Hrv. glazbenom zavodu, te se može mirne duše reći, da predstavljaju najjače priredbe te vrste, što su ih priredili katolički akademičari zagrebačke »Almae Matris« od njezina osnutka pa do danas.

Solidnoj pobožnosti pridružuje se i solidan znanstveni rad, koji ide za obrazovanošću, bez koje se katolički intelektualac ne da ni zamisliti.

Pod naslovom »In pietate litterisque progressus« iznose semestralni izvještaji cijele liste onih, koji su s uspjehom položili ispit tokom odnosnoga semestra. Nije katolik, tko se nije naučio živjeti najprije za svoju svetu dužnost. Pogotovu se dakle ne može dičiti imenom zbornika Marijina — to se stanovište zastupa u kongregaciji! —, tko ne bi vršio najprije svojih školskih dužnosti.

Solidnoj izobrazbi služe i pojedine sekcije ili »škole«. U »filozofskoj školi« obrađena su kroz zadnje četiri godine sva važna pitanja iz pojedinih grana skolastičke filozofije: logike, kritike, ontologije, kozmologije, psihologije, teodiceje i etike tako, da za osam semestara, koliko najmanje traje studij na sveučilištu, katolički akademičari dobiju i mali

prijegled i uvid u zdravu filozofiju. Pristup u tu kao i ostale »škole« imaju i nekongreganisti akademičari.

»Medicinarska škola« obrađuje sad već drugi semestar pitanja liječničkoga morala, a pohađaju je studenti viših semestara. Kolika je važnost takove institucije, znat će svatko, tko se samo sjeti nedavnih afera s nedopuštenim operativnim zahvatima u živote pod majčinim srcem.

Osim tih dviju škola zna se prema želji članova osnovati još po koja za moderne jezike. Tako je cijele šk. g. 1935/36. funkcionirala škola za njemački.

K izobrazbi duha mogu se pribrojiti i izdavanje društvenih internih publikacija te javne priredbe, napose t. zv. »apologetska predavanja«, na koja se pozivlju kolege bez obzira na svjetovni nazor, a drže ih samo probrani članovi same kongregacije. Ali se možda još bolje mogu smatrati i pomagalima, što služe kao priprava za apostolat.

Danas jamačno nije ni kod katolika više potrebno isticati, kako je važan apostolat pera. A apostolski značaj apologetskih predavanja jasno se vidi iz samih izvještaja. Ponajprije temata, koja su obrađena. Prva serija u zimskom semestru 1934/35. obrađuje praeambula fidei dokazujući egzistenciju Božju i »factum revelationis« uključivši i autentičnost te neprevarljivost crkvenog učiteljstva. Druga u ljetnom semestru iste godine autonomiju života, nematerijalnost i neumrlost ljudske duše te slobodu volje. Treća u zimskom semestru 1935/36. obrađuje dijalektički i historijski materijalizam, Marksove teorije o višku vrijednosti, osiromašenja, akumulacije, koncentracije i krize te Einsteinovu teoriju relativnosti, Adlerovu individualnu psihologiju i Freudovu psihoanalizu, na koje se marksizam rado pozivlje. Četvrta serija semestar kasnije obrađuje probleme braka, pobačaja i školskog monopola, a peta socijalno pitanje analizirajući temata: Crkva i radništvo, Individualizam - kolektivizam - solidarizam, Privatno vlasništvo, Korporativizam, Kapital i rad te Socijalni problemi kod nas.

Kako pripovijedaju izvještaji, gotovo redovito bio je na predavanju i po koji zastupnik marksizma, pa su diskusije znale biti veoma žive i zanimljive. I u tom je pogledu postignuto najviše, što se dosele s katoličke strane postiglo, pa je sam preuzv. nadbiskup - koadjutor taj rad pohvalio u jednom listu kongregaciji.

Među akcije, kojima budući pioniri KA preludiraju apostolatu, ide i rad oko t. zv. uskrsnih konferencija za akademičare, koje se svake godine sve to veličanstvenije obavljaju, a znaju donijeti po gdjekojem kolegi traženi mir. Zadnje dvije godine odvile se u takovu stilu, da se i opet mogu nazvati najvećim uspjehom, koji je dosele postignut na zagrebačkom sveučilištu. A dozrijevaju ti uspjesi na posebnoj ljubavi i brizi nadbiskupa - koadjutora, preuzv. dra Alojzija Stepinca, koji već tri godine lično dijeli sv. Pričest akademičarima i akademičarkama te ih zna, plamenom riječi potaći na sve to dosljedniji katolički život.

Osim ovih imaju u krilu kongregacije još dvije akcije, dva djela: jedno duhovnog, a drugo tjelesnog milosrđa. Već preko godinu dana idu članovi kongregacije akademičara u gradsko sabiralište na Kanalu, da ondje siromašnoj i zapuštenoj djeci tumače katekizam. Za Uskrs o. g. nabavila je karitativna sekcija kongregacije svakom djetetu molitvenik

»Sveti Alojzije« te tako nastoji priskrbiti duhovne hrane potrebnim dušama.

Ali nisu akademičari kongreganisti zaboravili ni tjelesnih potreba svojih bližnjih. Tako čitamo u semestralnim izvještajima najprije o izvidima po zagrebačkoj periferiji kod one sirotinje, koja se obraćala za pomoć »Karitas«-u nadbiskupije zagrebačke te je na predlog akademičara zbornika i dobila, a kasnije o potporama siromašnih kolega, napose o »đačkom domu«, u kojem je našlo utočište 9 akademičara, a za koji je kongregaciji uz pomoć prijatelja pošlo za rukom priskrbiti osam postelja s ostalim potrepštinama za stanovanje!

Anali Marijine kongregacije akademičara pripovijedaju odmah na prvim stranicama, kakove su bile prilike na zagrebačkom sveučilištu u dane njezina osnutka, kad se počelo s probijanjem leda. Zabilježena je izjava: »Na zagrebačkom sveučilištu takove su prilike, da će se među svim akademičarima naći jedva dva, koja bi bila za kongregaciju, a ova dva ne će se usuditi doći s obzira ljudskoga«! A odmah na slijedećoj stranici čitamo: »Ozbiljno je jedan od članova rekao, da će mnoge odbijati, što će se u kongregaciji i — moliti«! Quanto mutatus ab illo! Gdje danas kongregacija radi s još dva druga katolička bratska društva na sveučilištu!

»Po plodovima njihovim poznat ćete ih!« rekla je Vječna Istina. »Ne može zlo drvo dobrih plodova rađati . . .« I stoga će i Marijina kongregacija akademičara nailaziti na simpatije, na materijalnu i moralnu pomoć kod svih onih katolika, koji su svijesni istine, da je Crkva širokogrudna Majka, koja ovakovih plodova i inicijativa nikada ne guši, nego ih samo blagosivlje. Za njih je i napisano u Marijinu mjesecu ovih par redaka o Marijinoj kongregaciji akademičara.

FIAT LUX!

Bazala, Dr. Vladimir: Samozvani liječnici. Slike iz povijesti nadriliječništva (123 str. in-4°). Izdanje Škole narodnog zdravlja, Zagreb 1936.

Malo je doduše neobično, da recenzija izlazi u rubrici »Fiat lux!« Ali knjiga g. dra V. Bazale očito želi služiti prosvjećivanju narodnom pa već i time pokazuje srodnost sa spomenutom rubrikom.

U njoj su sakupljeni članci, što ih je pisac bio objelodanio po raznim časopisima, a s nakanom da budu lakše pristupačnima mladim liječnicima i dobronamjernoj kritici. Djelo će bez sumnje zanimati i kulturnog povijesničara. Navodi važniju domaću literaturu o svom predmetu. Prvi dio donosi crtice iz naših krajeva (napr. Svećenici kao liječnici. — Liječenje hodža. — Čarolije. — Brijačka medicina itd.), a u drugom čitamo o svjetskom nadriliječništvu. Na koncu nabraja uzroke ove štetne društvene pojave te poziva na borbu proti njoj. Prepuštajući stručnjacima, da kažu svoju o prijedlozima piščevim (str. 122), upozoravamo samo na to, da je zahtjev pod točkom 4. — u koliko se odnosi na svećenike — sa strane katoličke Crkve već ispunjen. Novi crkveni Zakonik određu-

je: »Sine apostolico indulto medicinam vel chirurgiam ne exerceant« (can. 139, 2). Izuzetno dopuštenje daje sv. Stolica samo za misijske zemlje, a obično pod uvjetom, da dotični ne smije vršiti pothvate, koji sami po sebi mogu prouzročiti smrt ili sakatost (Vermeersch, III., 19). Uostalom ide se za tim, da se po mogućnosti uzgoje misijski liječnici, napr. u »Missionsärztliches Institut« (Würzburg).

Čini nam se, da knjiga u mnogo čemu prekoračuje granice svoga znanstvenoga područja, pa sudi o stvarima vjere i Crkve veoma samosvijesno. Evo nekoliko primjera:

»*Molitve o istjerivanju vragova* nisu još ni danas iščezle iz katoličkih obrednika« (str. 29 dolje). — »*Ljudi su željni čuda i hoće da u nešta vjeruju.* Danas ovi jadnici vjeruju u čudotvornu moć starog arhitekta. Umjesto da konzultira jednog dobrog liječnika, taj svijet dolazi arhitektu B a u d i . . . Dolaze mu iz Marije Bistrice. A *Majka Bistrička* pomaže mnogima. I zašto ne bi mogao on također da pomaže, kad može Bogorodica u Mariji Bistrici. *U Lurdu nije ništa drugačije,* a i kod Z e i l e i s a je upravo tako.« (str. 71 dolje). — »Da ni post ili gladovanje nije izum S c h r o t h a (kočijaš i promicatelj liječenja dijetom g.1800—56, opaska recenzenta), ne treba mnogo dokazivati. M o j s i j e, I s u s i B u d a postili su i preporučili post svojim sljedbenicima.« (str. 83 dolje). — *Jedini se uspjeh može očekivati od poučavanja* o uvjetima ljudskog zdravlja, valjana načina života, *o suzbijanju* praznovjerja i *vjerovanja u čudesna djelovanja,* jednom riječi racionalnog poznavanja prilika života . . . Ali onih, koji će se povjeravati nadriliječnicima da u njih traže utočište, jer ga — bilo s pravom bilo nepravom — nisu našli u oficijelne medicine, biti će uvijek. *Ovakovo utočište je nekada bilo koje slavno čudotvorno svetište ili hodočastilište za one, koji vjeruju u čuda i vrhunaravne moći, u najvećoj mjeri dakako onda, dok je još postojalo općeno vjerovanje u čuda.*« (str. 123) Čitajući knjigu dra. B. došle su nam na pamet riječi Goetheova Fausta:

»Daran erkenn' ich die gelehrten Herrn!
Was ihr nicht tastet, steht euch meilenfern,
Was ihr nicht faßt, das fehlt euch ganz und gar,
Was ihr nicht rechnet, glaubt ihr, sei nicht wahr,
Was ihr nicht wägt, hat für euch kein Gewicht,
Was ihr nicht münzt, das, meint ihr, gelte nicht.«

(Goethe, Faust II. Teil, Vers 4917—22)

Mogli bismo se doduše pozvati na riječi i djela Božanskog Spasitelja, da đavli i čudesa nisu izmišljotine, ili na primjere iz života svetaca kao sv. Ivana Vianney-a, župnika Arskoga, koji se je i te kako borio s đavlom, napokon na tajanstvena psa, što se iznenada pojavljivao da brani Don Bosca, kad mu je život bio u pogiblji od plaćenih ubojica, na svjedočanstva tolikih od liječničke komisije u Lurdu priznatih ozdravljenja gangrenoznih rana (ne živčanih bolesti!), tuberkuloznih procesa najteže vrste itd. za par sati, pače u času kad je Presveto nošeno u procesiji, ali nažalost na ovom području dijeli nas od gospodina doktora nepremostiv jaz.

Uostalom, možda ne će ni g. dru B. biti nepoznato, da ima ozbiljnih znanstvenika, koji se usude i danas javno zastupati egzistenciju đavla.

Tako na pr. *Werner Sombart*, sociolog svjetskoga glasa, piše u svom djelu »Der deutsche Sozialismus«: »Nur wer an die Macht des Teufels glaubt, kann verstehen, was sich in den letzten anderthalb Jahrhunderten in Westeuropa und Amerika zugetragen hat. Denn nur als Teufelswerk kann gedeutet werden, was wir erlebt haben . . .«

Dalo bi se o knjizi »Samozvani liječnici« još pisati. Ali držimo, da će barem međutim biti i ovo dosta. *Criticus.*

KNJIŽEVNOST

Mala Omladinska Biblioteka. Prva serija: Životopisi svetaca. »Preporod« — Zagreb.

Danas sve čita, knjige se upravo gutaju, čita ih mlado i staro. No važno je, šta se čita. Knjiga je prijatelj. Dobra knjiga — dobar prijatelj, zla knjiga — zao prijatelj. A s kim si, onakav si. Osobito je važno, da kršćanski roditelji pripaze, što njihova djeca čitaju. Mlada duša upija utiske, kakvigod oni bili. Stoga je uvelike pohvalno nastojanje gđe Z. Žanko da priskrbi štivo, koje će se bez straha moći pružiti djeci u ruke, a sa sigurnom sviješću, da će na njih dobro djelovati.

Životopisi svetaca, što su dosad izašli kao prva serija MOB-e baš su pravo štivo za djecu i mladež. Ne treba dokazivati, kako plemenitost i uzvišen primjer djeluje na mladu dušu. Takve plemenite i uzvišene primjere ostavili su nam sveci Božji. U ovim se knjižicama crtaju: blaga ćud svetog ženevskog biskupa (sv. Franje Saleškog), čudesni i zanimljivi život velikog oca mladeži sv. Don Boska, život drugoga velikoga prijatelja mladeži sv. Filipa Nerija, te životi nježnih Isusovih cvijetaka — sv. Ruže Limske, velike patnice, milog serafa sv. Stanka, sv. Agneze, Marije Filipeto i Margarete Sinkler. Preporučujemo roditeljima, neka učine dobro djelo za svoju djecu i nabave im to lijepo uzgojno štivo.

-Aba.-

Matasović A., Lijepa naša, gluma u 1 činu (str. 32), Zagreb 1936.

G. profesor Matasović, poznati naš katolički književnik, napisao je ovu laku pučku dramu za proslavu 100godišnjice hrvatske himne. No ona će se moći i inače davati na rodoljubnim priredbama te će sigurno uvijek oduševiti publiku. Djelo je izašlo kao br. 15. knjižnice »Društvena pozornica«. *-Aba.-*

Oršanić A., Dr. Ante Starčević (str. 44), Jastrebarsko 1936.

Izvaci iz saborskih govora Dra A. Starčevića, koji je otvoreno i bez straha u ono žalosno doba ustao na obranu hrvatske narodnosti i slobode, boreći se za istinu, ne pregibajući se pred silom i davajući jasne i krepke izjave o svim važnim pitanjima, koja su zasjecala i u državni život, napose u život hrvatskoga kraljevstva, kao dijela Austro-Ugarske.

-Aba.-

Ostojić I., O raju i paklu u našoj narodnoj pjesmi (str. 32), Banja Luka 1936.

Mnogo je već blaga povađeno iz naših narodnih pjesama kao iz kakova bogata rudnika. G. Ostojić iznio je u ovom predavanju opet jednu sliku iz narodne pjesme, tog ogledala narodne duše. Ta duša, iako je često gruba i griješi, ipak znade razlikovati dobro i zlo i sve ocjenjuje po vrijednosti i »po pravdi Boga velikoga«. Ujedno je to dokaz, kako je

kršćanstvo blagotvorno utjecalo na naš narod i oplemenjivalo ga. Očito je, da su grube crte na narodnom karakteru izrasline njegove divlje i neukroćene naravi, a što je plemenito, da je to većinom plod djelovanja kršćanstva. I danas važno znati! *-Aba.-*

Prčić, Subotica i Bunjevci (str. 47), Subotica 1936.

»Da se zna i ne zaboravi«, napisao je auktor, i sam potomak stare subotičke porodice, ovu knjižicu. U njoj jasno dokazuje iz starih matica i povelja, tko je osnovao »bilu« Suboticu, tko je njom upravljao i čija je ona bila kroz više stoljeća. Baš u dobar čas došlo je ovo prikazivanje istine. *-Aba.-*

Fessard G., »Pax Nostra« Examen de conscience international (496 str.), Grasset — Paris 1936.

Ako pažljivo promatramo međunarodne događaje, moramo nažalost priznati, da su oni, ponajviše u suprotnosti s kršćanskim duhom. Pisac knjige »Pax Nostra« svijestan je te žalosne činjenice i baš to mu je dalo povoda da napiše ovu knjigu. Glavna mu je ideja vodilica dokazati, da kršćanski moral nije namijenjen samo pojedincu i za privatni život, već se on može i mora poštivati i u međunarodnom životu. Nastoji dovesti u sklad interese cijelog čovječanstva s interesima pojedinih naroda te tako pokazati put, kojim treba da ide kršćanin, ako ljubi svoj narod istinskom ljubavlju. Pisac s puno smisla za realan život, pokazuje žalosne i ekstremne pojave bezobzirnog pacifizma i šovinizma kao na dvije krajnosti te dolazi do logičkog zaključka, da ti razni interesi jedino u kršćanskoj ljubavi mogu naći svoju sintezu. Normalni međunarodni odnošaji mogu se osnivati jedino na pravednosti i ljubavi. Pitanje je, kako ćemo ostvariti vladavinu pravednosti i ljubavi za sve ljude. Na to pitanje daje nam pisac jasan odgovor: raditi na ostvarenju pravednosti i ljubavi među onima, koji su nama najbliži, kojima je naše biće povezano čvrstim vezama zajedničkog jezika, kulture i prošlosti. Mi bismo učinili najveću nepravdu, kad bismo pod maskom neke sentimentalne ljubavi prema čovječanstvu zanemarili opravdane interese svoga naroda i tako ga izložili opasnostima jednog jako problematičnog eksperimenta. S druge strane, naš kršćanski osjećaj pravednosti ima da nas odvrati od svih mogućih pretjeranih nacionalističkih aspiracija. Kaošto negiranje opravdanih regionalnih interesa ne dovodi do ostvarenja sveopće ljubavi, isto tako i negiranje interesa drugih naroda ne će dovesti do ostvarenja nacionalnih ciljeva. U međunarodnom životu, slično kao i u privatnom, samo ustrajnim radom i postepenim zatajivanjem samih sebe možemo se približavati kršćanskom savršenstvu. Zato bi bila najveća nepravda prisiliti koji narod, da žrtvuje svoje interese i da se ne brani, dok ni on ni ostali narodi nisu prošli osnovne faze usavršavanja. Zajednica svih naroda mora da se osniva na pravdi, koja ima služiti kao polazna točka na onom putu, koji vodi do kršćanske ljubavi. Kaošto put k savladavanju privatnog egoizma vodi kroz uživljavanje u položaj drugog pojedinca, tako bi trebalo da se isti princip poštuje i u međunarodnom životu. Na taj način jasno nam je da su današnji naši politički, ekonomski i socijalni problemi u svojoj suštini moralni i da je rješenje tih problema tijesno vezano uz napredak kršćanske pravde i ljubavi kako u privatnom tako i u međunarodnom životu. *F. Szilágyi.*

Seckauer Geschichtliche Studien, herausgegeben von der Abtei Seckau. Heft 4.: Die Seckauer und Voraurer Osterliturgie im Mittelalter. Ein Beitrag zur textkritischen Untersuchung der mittelalterlichen Osterfeiern von Dr. P. Benno Roth O. S. B., Verlag der Abtei Seckau in Steiermark (Austrija), 1935.

Radnja je strogo znanstvena. U prvom redu zanimat će Nijemce. Ali je ona i za sve nas vrlo zanimiva. Tu čovjek vidi, kako se u srednjem vijeku uprav dramatski vršile liturgijske svetkovine. To naročito vrijedi za Veliki tjedan. Osobito je zanimivo, kako su uprav dječaci najviše sudjelovali u tim liturgijskim slavama. Da navedem samo nešto. Na Cvjetnicu bile su u liturgijskoj drami, da se tako izrazim, podijeljene ovako uloge: prelat s đakonom, pjevači, dječaci, kler (chor), puk. Spominjem samo ulogu dječaka, koji su obnavljali ulogu hebrejske djece, pjevajući i mašući palmama. Dvojica su dječaka iza ponovljene antifone Fulgentibus palmis stupili pred križ i bacili pred njega palme pjevajući Pueri Hebraeorum tollentes ramos... Zatim su druga dvojica dječaka bacili na tlo pred noge Križa svoje koralne ogrtače pjevajući Pueri Hebraeorum vestimenta prosternebant in ira... Tako su se događaji iz života Isusova na zemlji nesamo spominjali nego uistinu u duši i proživljavali. Jasno je, da su takova liturgijska proživljavanja i te kako utjecala na oblikovanje kršćanskoga života u vjernicima, a osobito u mladeži.

B. Strižić D. I.

BIBLIOGRAFIJA

a) Neprijekorne:

Nezaposlenost II., III., IV., VII. Sarajevo 1936. Daje uvid u mizerne prilike radništva obzirom na prehranu, stan i odijevanje. Ali Marks, čini se, ipak auktoritet!

Ninkov, Koordinatometer, aparat (ćiril.), Petrovgrad 1936.

Pastirsko pismo o gospodarskoj i socijalnoj bijedi naših dana, Zagreb 1937.

Pavlović, Teorija proporcionih linija, Novi Sad 1936.

Pejović, Slike iz prošlosti Cekline (ćiril.), Novi Sad 1936.

Petković, Geološki anali balkanskog poluostrva (ćiril.), knjiga 13., Beograd 1936.

Pintar, Vatrogasna taktika, Križevci 1936.

Pogačić, Jura Filipčić, Zagreb 1937.

Poparić, Povijest senjskih uskoka, Matica Hrvatska. Zagreb 1936.

Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 257., Zagreb 1937.

Razgovor o hrvatskoj književnosti, Matica subotička — Subotica.

Stojanović, Poljoprivredne pouke za III. razred osnovne škole (ćiril.), Beograd 1936.

Trn, Nepozvani gosti, Donji Miholjac 1936.

Vlašić, O. F. M., Ruža otajstvena. Propovijedi o Bl. Dj. Mariji, Beograd 1935.

Zlatičanin, Badnje veče, Zagreb 1937. Ima po koji nezgodni crnogorski izraz.

c) Zle:

Perković, Novele, Matica hrvatska, Zagreb 1935. Prepuno seksualnosti.

Petrović, Okultistička enciklopedija (sve tajne nauke), Beograd. Ima upotrebljivih stvari, ali teorije o »sedmerostrukom« čovjeku i sl. te primjena na razne momente kršćanstva sasvim deplasirane.

Put sokolstva u selo. Ideološki pogledi i iskustva sokolske župe Mostar, Mostar 1935.

Revald: Janko, dečak iz Meksika. Nolit — Beograd 1936. Marksistički »odgojno«. Tendencija evolucionistička i protivuobiteljska.
Rutherford, Stvaranje, Maribor. — »Istraživači sv. Pisma«!
Isti, Harfa Božja, Maribor. — Isto; d r z o v i t o !
Isti, Obnova svijeta, Zagreb. »Istraživači sv. Pisma« (Tiskara: Ivan Rast, Gundulićeva!).
Rutherford, Vlada. Zatajivanje istine. Zašto? Svetionik — Beograd. Istraživači sv. Pisma!
Spomenspis radničkog kulturno-prosvjetnog društva »Sloboda« 1905-1935., Varaždin. Marksističko.
Sveva, Mlada starost, Zabavna biblioteka 579., Zagreb.
Štajner, Duhovno rodstvo čovjeka i čovječanstva (ćiril.), Beograd. Antroposofska naklapanja.
Štajner, Svijet, zemlja i čovjek (ćiril.), Beograd 1935. Antroposofizam.
Vajt, Po stopama velikog lekara (ćiril.), 7 dana pokrstne reforme. Beograd. 1936. Vegetarijanizam, osuda Crkve etc. A d v e n t i s t e.
Vels, Čovječanstvo. Rad, blagostanje i sreća roda ljudskoga (ćiril.), »Narodno delo« — Beograd 1935. Sasvim u stilu »Istorije sveta« od istoga pisca: pogled na katolicizam (objavljenu vjeru), teoriju descendencije etc.!

d) Zakoni i sl.:

Pravilnik Saveza građevinarskih radnika Jugoslavije, Beograd 1936.
Preračunavanje novih i starih mjera, koje se upotrebljavaju u Kraljevini Jugoslaviji, Zagreb.
Radica, Savremeni politički problemi, Split 1936.
Renier, Karta godišnje količine kiše u Jugoslaviji (lat. i ćiril.), Beograd 1935.
Sajmovnik. Popis sajmova, vašara (pazara) u Kraljevini Jugoslaviji, Kugli — Zagreb.
Spitzer, Zbirka zakona i naredaba tičućih se zdravstva i zdravstvene službe. Dodatak XXIII., Zagreb 1936.
Spomenica dvadesetgodišnjice opstanka i djelovanja muslimanskog dobrotvornog društva »Merhamet« u Sarajevu, Sarajevo 1933.
Spomenica hrvatskog dobrotvornog gospojinskog društva u Slavonskom Brodu (1905—1935), Slavonski Brod.
Spomenica sokolskog društva u Pakracu (1906—1936), Sr. Karlovci 1936.
Statistika pošta, telegrafa i telefona za 1935 godinu (ćiril.), Beograd 1936.
Statistika spoljne trgovine Kraljevine Jugoslavije za I. polgođe 1936 godine (ćiril.), Beograd 1936.
Stevanović, Kriza i oživljavanje nacionalne privrede i naša saobraćajna politika (ćiril.), Beograd 1936.
Stojković, Istorija srpskog pozorišta (ćiril.), Niš 1936.
Stopama naših djedova. Prvi sabor sokolskih četa župe Mostar 1936. (ćiril. i lat.). — »Brat je mio . . .«
Šijački, Niška banja. Njen istorijski, lekoviti i praktični značaj (ćiril.), Beograd.
Škarić, Zakon i pravilnik o pravu na točenje i prodaju alkoholnih pića, Zagreb.

»ŽIVOT« izlazi 10 puta godišnje na 48 stranica. — Urednik: Karlo Grimm D. I. — Izdavač i vlasnik: Kolegij Družbe Isusove u Zagrebu A Alfirević D. I. — Tiskara »Glasnika Srca Isusova« A Alfirević D. I.

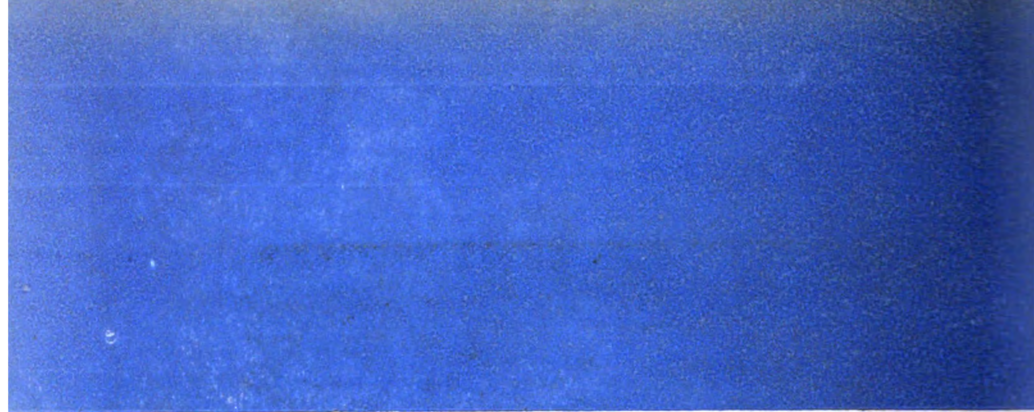
HERSAN ČAJ

HERSAN ČAJ će vam pomoći da opet postignete zdravlje pomoću ljekovitih svojstava bilja. — Ne budite neprijatilj sami sebi! — Oboljenja kod migrene ublažiće Hersan čaj. — Smeta li vas gojaznost (debljina)? Onda možete upotrijebiti **HERSAN ČAJ!** — Zašto da trpite boli kod reumatizma i kostobolje (giht) kada to nije potrebno. **HERSAN ČAJ** je sredstvo koje Vam može olakšati muke. — **HERSAN ČAJ** pomaže kod arterioskleroze i hemoroida (žuljeva). — Zar zbilja ne znate da je **HERSAN ČAJ** kod oboljenja želuca, jetara i bubrega dobro sredstvo? **HERSAN ČAJ** dobiva se samo u originalnim omotima u svima ljekarnama.

Tražite besplatnu brošuru i uzorak kod

»RADIOSAN«, Zagreb, Dukljaninova ul. 1

S. br. 19834/1933

ŽIVOT

Orel.

6

Lipanj 1937 God. XVIII.

SADRŽAJ

ŽIVOT

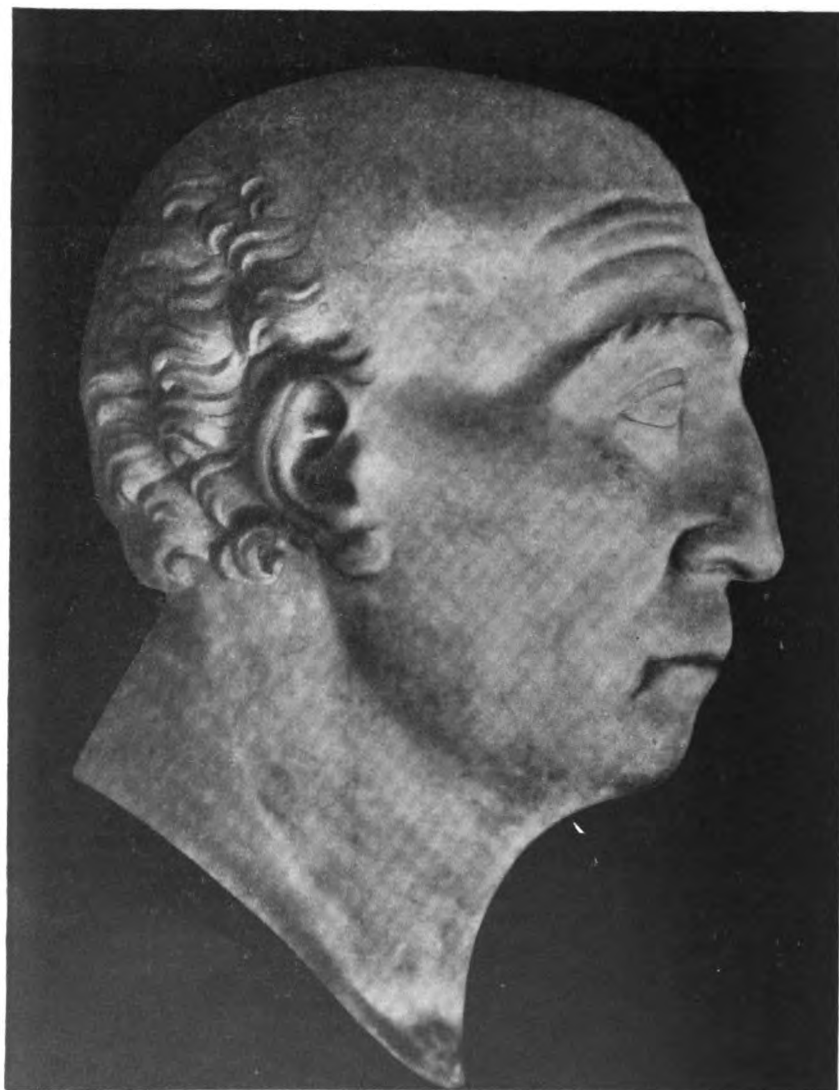
List za unutrašnju kulturu.

Izlazi mjesečno osim srpnja i kolovoza.

PRETPLATA: 50 Din.
omladini 30 Din.
pojedini broj 5 Din.

UREDNIK: KARLO GRIMM D. I.
Zagreb I/147
Palmotićeva 33

UPRAVA: Zagreb I/147
Palmotićeva 31

Ruge Boscovich

VELIKOMU SINU CRKVE I DOMOVINE
URESU DRUŽBE ISUSOVE
DIKI I PONOSU HRVATSKOGA RODA
O STOPEDESETOJ GODIŠNJICI SMRTI

UREDNIŠTVO »ŽIVOTA«

Ruđer Josip Bošković

(1711—1787.)

»G. 1787. trinaestog februara ugasnula je na obzorju učenog svijeta jedna zvijezda prve veličine; jedan od najslavnijih pobornika na poprištu znanosti 18. stoljeća; jedan od najumnijih sinova našeg Dubrovnika, našeg naroda. Što u Boškovićevu umu izazivlje udivljenje, jest njegovo opširno znanje, njegova sveopća izobraženost, njegov daleki pogled po tolikim granama i strukama ljudskog umijeća. Klasički izobražen zaronio je u jezik, književnost i starine rimskog i grčkog svijeta; odanle si usvojio onu bistrinu u mišljenju, onu eleganciju u pisanju. Matematik, fizik i astronom ispitivao je sile prirode, kretanje tjelesa, materiju, svijetlo, pojave zraka i zvijezde; pak je svoj ovoj divnoj raznolikosti prirode tražio jedinstvenost okom dubokog filozofa.« Ovako je pred 50 godina sažeo veličinu našeg genija drugi naš veliki učenjak kanonik Franjo Rački († 13. II. 1894.).[1]

Naš Ruđer Josip ugledao je svijetlo svijeta u Dubrovniku, toj kruni hrvatskih gradova, 18. svibnja g. 1711. kao sedmo dijete Nikole Boškovića i žene mu Pavice Betera, porijetlom iz pohrvaćene talijanske obitelji. Njegov se otac doselio iz sela *Orahova* na Popovu Polju *u Hercegovini*. Od tri Ruđerova brata *Bartuo (Baro)* stupio je također u isusovački red i tu se proslavio kao latinski pjesnik i poznavalac matematike; drugi brat *Pero*, premda ga ugrabila smrt već u

---

[1] *Literatura i vrela:*

1. Rad Jug. Akad., Zagreb 1887/88; knj. 87, 88, 90.

a) Sam Rački ukratko prikazuje Boškovićev život i rad (str.1—100.)

b) Jos. Gelcich, Boškovićeva pisma (str. 101—428.),

c) Jos. Torbar, Boškovićev rad na polju astronomije i meteorologije (str. 429—469.),

d) V. Dvořak, Boškovićev rad na polju fizike (str. 470—542.),

e) Fr. Marković, Boškovićev filozofijski rad (str. 543—716.).

2. Rad (185. i 193. objelodanjuje Vl. Varićak ulomke Boškovićeve korespodencije (str. 243—543.).

3. Spomenica Ruđ. J. Boškovića, Dubrovnik 1911. (s još nekim novim pismima).

22. godini života, izišao je na glas kao hrvatski pjesnik, dok je stariji brat *Ivan* postao sinom sv. Dominika. Od tri sestre najmlađe dijete *Anica*, neudata, doživjela je starost od 94 godine i lijepim pjesmama obogatila duhovno blago svoga naroda. Najstariji brat *Boško* sproveo je svoj život neoženjen u Dubrovniku.

U ISUSOVAČKOJ ŠKOLI

Isusovci su djelovali u Dubrovniku prvi put g. 1560—1585; pozvao ih je senat, da obnove vjersko-ćudoredni život u svećenstvu i narodu. Građani ih primili kao nebeske vjesnike i bili presretni radi njihova blagoslovna djelovanja. No Isusovci ostaviše grad 1585., dok ih opet nisu pozvali oko 1604. do 1638. Trajno su počeli razvijati u gradu svoj rad tek od g. 1658. Godine 1684. građani ispunjuju davnu svoju želju uređenjem potpune isusovačke gimnazije (Collegium Ragusinum), o kojoj piše sveučilišni profesor Dr. Kosta Vojnović: »U kolegiju steče Dubrovnik svoj prvi humanistični i filozofični zavod, ustrojen kao najbolji te vrsti, kojemu se ima zahvaliti ona općenita obrazovanost visokog i srednjeg stališa, koja porodi narodu tolike učene muževe i preživi republiku.«[2] Solidnim proučavanjem rimskih klasika mnogi je Dubrovčanin stekao na njihovim školama lijepu vještinu u pisanju i govoru u pjesmi i prozi. »U naraštaj, koji su Isusovci othranili«, nastavlja Vojnović, »spadaju Dinko Ranjina († 1607.), Ivan Gundulić († 1638.), Džono Palmotić († 1657.) i Ignjat Đorđić († 1737.), redom naši slavni književnici.«[3] Ovo idealno i požrtvovno pregnuće Družbe Isusove oko svestranog odgoja mladeži naročito ističe dubrovački nadbiskup Gallani (u 17. vijeku) u svom izvještaju u Rim. U takovoj eto školi položio je temelje svoje učenosti i naš Ruđer. Tu je već u početku zasjao njegov veleum. Historik je naime kolegija o njemu zabilježio: »Naši oci ispratiše u novicijat Ruđera Boškovića, mladića izvanrednih sposobnosti.« I drugi suvremenik isto to svjedoči i dodaje, da je mladić probudio o sebi *najveće nade*. »Njegovom lakom pamćenju pridružilo se divno oštroumlje.«

---

[2] Vanino M., Vrela i Prinosi. Zbornik za povijest Isusovačkog reda, sv. III., str. 4. sl., Sarajevo 1933.

[3] Rad, knj. 119., str. 64—65. — Protestant Bacon Verulamski († 1626.) piše o isusovačkim školama: »Što se tiče odgoja mladeži, dosta je reći: Pogledaj isusovačke škole! Jer od onoga, što postoji, nema ništa boljeg u tom pogledu.« (De dignitate et augmento scientiarum); po Heimbucheru: Orden d. kath. Kirche, II., S. 152.

Na sreću je daroviti mladić za svoje talente našao primjereno zvanje. U cvijetu svoje mladosti, u 15. godini, ispunila mu se vruća želja: bio je primljen u Družbu Isusovu. Na to ga potaknuo, kako sam kasnije priznaje u pismu dubrovačkom senatu, glas savjesti, primjer starijeg mu brata Bare, a zacijelo i čežnja, da svoj život pokloni idealima znanosti. Ta imao je dovoljno prilike da svoj duh napuni takovim idealima, gledajući djelovanje bilo svojih učitelja bilo suvremenih dubrovačkih književnika. Vidimo naime, kako mu ondje cijeli zbor hrvatskih i latinskih pjesnika zaslađuje brige dnevnoga života; sad opet pred njegovim duhom iskrsava dična prošlost mile mu domovine, o kojoj kasnije pjeva: »Dubrovnik mi je slatko ognjište, slavljen po cijelom svijetu radi neprolazne ljubavi k slobodi, radi velikih genija, drevnog plemstva i bogatstva. Ponosimo se dičnim djedovima i pradjedovima!«[4]

Već prije toga je cijeli niz odličnih sinova iz dubrovačkih porodica našao u Družbi Isusovoj lijepo polje rada za svoje umne darove. Sreća je zapala mladog Boškovića, te se za gigantski lijet mogao naobraziti i srce odgojiti u središtu kršćanske mudrosti i svetosti. On je naime 31. X. 1726. stupio u rimsku provinciju Družbe Isusove i u Rimu započeo svoj redovnički život. Isto je tako u Vječnom gradu naobrazio svoj um na poznatoj papinskoj univerzi Gregoriani, kojom su upravljali Isusovci. Za studij filozofije i teologije, na koji se pripravio još dvogodišnjim tečajem govorništva i pjesništva, valjalo mu je žrtvovati vrijeme od 7 godina. U filozofiji dobar su dio zapremale matematičko-fizičke znanosti.

Poslije napornog sijanja naš je zemljak požeo divne plodove lijepo uspjelim literarno-znanstvenim radnjama. Kao 25godišnji mladić čita javno u Rimu pjesmu od 300 stihova »O pomrčini sunca i mjeseca«, koju je nakon 25 godina popunio na 5508 stihova te štampao prikazavši je Engleskom učenom društvu u Londonu. Nije čudo, što je njegov profesor Borgondio, čuveni filozof, literat i fizičar, kazao o Ruđeru: »Ovaj mladić počima ondje, gdje sam ja prestao.«

---

[4] De defectibus solis et lunae:
. . . . sed libertate perenni
Grandibus ingeniis et nobilitate vetusta
Atque opibus totum pariter celebrata per orbem,
Dulce mihi natale solum Ragusa superbos
Jactat avos atavosque.

Poglavari su znali cijeniti ovaj rijetki talenat te mu još kao učeniku teologije povjeriše učiteljsku stolicu matematike na visokoj školi u Rimskom kolegiju. Ovako nadareni i usto neobično radini mladić odsele će (od g. 1736.) svake godine izići pred javnost s jednom ili više solidnih znanstvenih rasprava, a gotovo svaka ima za predmet astronomsko-matematičke ili prirodne nauke. Bošković je svoj mudroslovno-bogoslovni studij dovršio sjajnim uspjehom — pet je sati izlagao i od iznesenih prigovora branio pred cijelom univerzom i najodličnijim muževima svu teologijsku i filozofijsku znanost. Nato je ovjenčan doktorskim vijencem i zaređen za svećenika (1744. g.).

ZNANSTVEN RAD I PUTOVANJA

Uspjesi Boškovićevi nadaleko se pročuli i brzo našli priznanje na najvišem mjestu. Papa Benedikt XIV. (1740-58.), koji je i sam bio znameniti učenjak, namijenio je 30godišnjem Isusovcu tešku zadaću, da s još dva stručnjaka izradi plan za popravak kupole i apside u crkvi sv. Petra; zatim za isušenje pontijskih močvara, regulaciju Tibera i još nekih drugih rijeka i luka. O svemu je tome Ruđer izradio i štampao više referata. Njegovo se ime sve to više pronosilo svijetom. Vidimo naime, kako ga pozivlju razne vlade u Italiji i izvan nje, neka bi im riješio slične važne probleme. Valjalo mu je poći čak u Beč, gdje je na papinu želju imao zastupati republiku Luccu u sporu s Toskanom i Austrijom zbog nekih voda. Posao mu je sretno pošao za rukom, pa mu je zahvalna Lucca ponudila plemičko dostojanstvo, ali je čedni redovnik zbog svojih zavjeta to odbio.[5]

U Beču je Bošković stekao velike simpatije najodličnijih državnih ličnosti kao ministra Kaunitza, pa i same carice Marije Terezije te cara Franje I. Ondje je dao tiskati važno svoje djelo »Philosophia naturalis« (1758. g.).

Nakon njegova povratka u Rim opet se natječu predstavnici raznih naroda povjeravajući mu važne poslove. Papa mu naložio, da bi izmjerio meridijan i izradio geografsku kartu crkvene države. On se pak zdušno latio toga djela, što je zahtijevalo mnogo žrtava. Pri tome je obreo razne sprave i pravila, što su mu veoma olakoćivala i taj posao i sav kasniji znanstveni rad u fizici, geografiji, astronomiji itd. Istodobno Bošković objelodanjuje mnoštvo učenih radova u

---

[5] O boravku i poslovanju u Beču od travnja 1757. do travnja 1758. rade njegova pisma štampana u Radu 185., str. 297—414.

rimskim i stranim revijama te učenim djelima (od 1740. do 1755. oko 33 rasprave i knjige). Neke su od njih pobudile neobično udivljenje u cijeloj Evropi. Ne ćemo pretjerati, ako ustvrdimo, da je Ruđer u sebi ujedinio na području ovih znanosti sve znanje svojih predšasnika i suvremenika. K tome treba dodati njegovu opsežnu korespondenciju s brojnim učenjacima.

Razna učena društva u Italiji, Francuskoj, Njemačkoj, Londonu i Petrogradu ponosila se, što im je članom tako zaslužni muž.[6]

Živo je sudjelovao u akademijskim društvima grada Rima svojim pjesničkim umotvorima od nemale vrijednosti, napose u Akademiji »degli Arcadi«, što ju utemeljila duhovita Kristina Švedska, kćerka Gustava Adolfa, koja se za ljubav katoličke vjere odrekla i očeve slave i švedske kraljevine († 1689.). U bratskom kolu s Boškovićem našli se istodobno u Vječnom Gradu njegovi sugrađani Rajmund Kunić († 1794.), Brnjo Zamanja († 1820.), obojica Isusovci, i Blažen Stojković († 1801.), sva trojica u književnosti i znanju veličine prvoga reda kao i Ruđerov brat Baro († 1770.). Živahni duh Boškovićev obuhvaćao je cijeli svijet; on se trudio, kako bi što bolje upoznao cijelu zemlju i sve narode.

Pratimo ga na znanstvenom putovanju g. 1759/60. južnom Italijom, pa kroz Francusku i Belgiju čak u London. Kako ovdje tako i u Parizu sklapa prijateljstvo s mnogim muževima, što u znanosti uživahu svjetski glas. Što više, eno Londonska Akademija, u kojoj su djelovali znameniti astronomi i fizičari, povjerila mu zadaću, da krene u Carigrad, gdje će proučiti prolaz Venere kraj sunca. Usput mu se pružila zgodna prilika te je razvidio ruševine rimske Troje (u blizini nekadanje Homerove Troje). U Carigradu spopala ga ljuta groznica, koju je jedva prebolio. Odavle se vratio u društvu s engleskim poslanikom Turskom, Bugarskom, Vlaškom i Poljskom. U Varšavi se zbog bolesti neko vrijeme i zadržao. Uživao je gostoljublje i bio čašćen od prvaka poljskog plemstva. Boškovića nije vodila pusta radoznalost; on je pomno bilježio sve, što je na dalekom putovanju vidio ili čuo o zemljama i narodima, o njihovu jeziku i običajima. Njegov putopis, štampan na talijanskom, njemačkom i francuskom jeziku, odnio je prvenstvo nad svim drugima onoga vijeka.

Prvog studenog g. 1763. eno Boškovića opet u Rimu, svojoj drugoj domovini. Ali već naredne godine, pozvan

[6] Rački, l. c. str. 1—24.

od milanske vlade, drži s dopuštenjem poglavara predavanja na univerzi u Paviji, jednoj od najstarijih evropskih visokih škola. U to je vrijeme njegov genij počeo izvoditi jedno od najvažnijih životnih mu djela, naime uređenje zvjezdarne u Milanu, što su je zamislili poglavari isusovačkog kolegija »Brera«. Sam je Ruđer izradio nacrte i tako zgodno zvjezdarnicu uredio, s pomičnom, 18 m visokom kupolom i najmodernijim spravama je snabdio, da ju pariški astronom Lalande proglasio najboljom u Evropi.[7] Bošković primi ponudu milanske vlade i preuzme katedru astronomije na univerzi u Milanu (1770-72.), a ujedno je ravnao opservatorijem »Brera«. Radi nesporazuma u vodstvu zvjezdarne zahvalio se na upravi zavoda g. 1773. Premda neki ne bijahu zadovoljni s Boškovićevim karakterom radi njegove žive mašte, žestoke ćudi i otvorenosti, ipak svjedoči astronom Franjo Luino D. I., da ga braća ljube i cijene, koliko i cijela Evropa.[8]

POSLIJE UKINUĆA DRUŽBE

Kad je g. 1773. Klement XIV. ukinuo Družbu Isusovu, Bošković se preselio u Paris, gdje su ga časno primili stari znanci. Odsada se on potpisuje »abbate«, t. j. svećenik. Koliki je ugled uživao, vidi se po tome, što ga je ubrzo francusko pomorsko ministarstvo, premda je vlada bila prema Isusovcima neprijateljski raspoložena, postavilo za direktora optike uz godišnju plaću od 8.000 fr.; ujedno mu je podijeljeno francusko građansko pravo. Ali u tolikim uspjesima valjalo je učenjaku-vjerniku mnogo trpjeti, kako sam piše, »od prvaka francuske znanosti«, koji su ga obasipali klevetama, zavidni tome strancu, a pogotovu mržnja t. zv. filozofa i enciklopedista na Stvoritelja i katoličku vjeru nije mogla podnijeti svećenika, ex-jezuitu, koji je u sebi ujedinio genij učenosti s djetinjom vjerom. Osobito je protiv njega rovario cinički širitelj bezvjerstva d'Alembert, nastojeći svakako spriječiti mu pristup u francusku Akademiju; Boškoviću je naime bilo obećano mjesto pravog člana u tom prvom forumu svjetske znanosti. Ipak su neki proslavljeni učenjaci, uza sve slobodoumne nazore u vjeri, prijateljski drugovali s našim veleumom-vjernikom i pomagali se u znanstvenom radu, kao na pr. glasoviti astronom I. Lalande.

Bošković je dakako i u Parizu u savezu s francuskim, engleskim i milanskim astronomima ustrajno istraživao odno-

---

[7] L. c., 24—33.

[8] Rad, 87., str. 297.

šaje nebeskih tjelesa, osobito onih, što su ih tada nanovo obreli, pa je njegov trud urodio neprocjenjivim rezultatima u znanosti. Zato vidimo, kako ga uvelike časte tri francuska ministra, kojima je bio redoviti gost kod ručka, pa kardinal A. de Luynes i još neke najodličnije ličnosti, a prijateljevao je i s B. Franklinom, osnivačem Sjedinjenih Država, s kojim se u Parizu lično upoznao.[9]

BOŠKOVIĆ KAO PJESNIK I KNJIŽEVNIK

Poznavajući univerzalni duh ovoga genija i prilike 18. vijeka ne ćemo se čuditi, što je već za mladih dana njegovao klasičnu grčko-rimsku literaturu. Ta to je nenatkriljivo blago, koje su iz starine baštinili kulturni narodi. Još u 61. godini života svjedoči Ruđer o sebi, da je veoma živahne mašte. Zato je velikom lakoćom sastavljao mnogobrojne pjesme prigodnice, obično na latinskom jeziku, za koji bijaše izvanredno oduševljen držeći ga najprikladnijim da vlada svijetom; ali je pjevao također i na talijanskom. Sam tvrdi g. 1772., da je spjevao mnogo desetaka tisuća stihova. Neke nas njegove pjesme upravo zadivljuju elegancijom i duhovitošću. Tim bi načinom često zabavljao društvo najotmenijih ljudi, kojima je bio rado viđenim gostom. Nemanje ga zanimale grčko-rimske starine, pa je i njima često poklanjao svoje učeno pero u pjesmi i prozi.[10] Čuveni historik Cesare Cantù uvršćuje Boškovića kao i Kunića, Zamanju i još neke Dubrovčane među bolje latinske pisce 18. vijeka.[11]

Bošković je okrunio svoje djelovanje, kad je g. 1783. u u Bassanu u Italiji štampom objelodanio u 5 velikih svezaka na 2517 stranica svoja znanstvena matematička, fizička i astronomska djela. Nakon toga još je neko vrijeme neumorno istraživao u zvjezdarni u Milanu, kojom su ravnali njegovi učeni gojenci. Godine 1785. nalazimo ga na kratko vrijeme u Vječnom Gradu, gdje je nekad oko 30 godina razvijao najplodniju stvaralačku djelatnost. Krajem 1786. već je posve duševno i tjelesno klonuo.

BOŠKOVIĆ PREMA HRVATSKOJ DOMOVINI

Iako je pozorište Ruđerove slave cijela Evropa, ipak on nije zaboravio svoga naroda, koji je upravo radi svjetskoga glasa svoga sina primao od njega mnoge i neprocjenive blago-

---

[9] Rački, l. c. str. 33—60. Pisma, str. 103—417.

[10] Rački, ib. Pisma 118., str. 277—88.

[11] Storia universale, sv. VI.

dati. Rodnom gradu i svojoj obitelji pokazuje on kroz cijeli život neobičnu privrženost i zahvalnost. Mnogobrojna njegova pisma (preko stotina ih se sačuvalo, što se odnose na dubrovačku vladu) živo nam iznose pred oči, koliko mu leži na srcu napredak slavne republike dubrovačke. Već smo gore vidjeli, kako je s ushitom pjevao i kako se ponosio hrvatskom Atenom zbog tolikog niza učenih i zaslužnih njezinih sinova. Koliko puta pjeva zahvalni sin u tugaljivoj elegiji o »ubavim, tihim brežuljcima, o milim obalama« i moli, da ga vjetar prenese preko Jadrana u domovinu, koja mu je slađa od zvijezda« (»dulcior est ipsis Patria sideribus«).[12]

Kad je ruska politika zaprijetila, da će Dubrovnik sravniti sa zemljom radi njegovih veza s Turcima, traži zabrinuto Vijeće na sve strane zagovornika, koji će od grada odvratiti katastrofu. Kao najbolji posrednik poslužio je svojoj domovini naš Ruđer. On se obratio u tome poslu dugim pismom (12. X. 1771.) na svog prijatelja poljskoga kralja Stanislava Augusta, štićenika carice Katarine II., a isto je učinio preko drugih uglednih političara. Njegovo posredovanje nemalo je koristilo, da se spor mirno riješio. »U Dubrovniku je«, piše on spomenutom kralju, »moja domovina; ondje živi moja majka u dobi od 98 godina. Što može biti za me važnije, nego da se od propasti očuva moja domovina?« Naročito se Boškovićevo srce širilo od radosti, kad je mogao isticati pred kulturnim narodima, kako je ovaj grad vjerno čuvao luč prosvjete na granici zemalja, što su stenjale pod turskim barbarstvom i time zadužio čitavo kršćanstvo.[13]

Ali nije Dubrovnik samo ovaj put iskusio moćnu potporu svoga harnog sina. Dvadeset i šest godina (1756-83.) zastupa on službeno republiku u mnogim i važnim poslovima — osim već spomenutih — kod raznih vlada u Italiji, Francuskoj i kod drugih država. Premda se ova djelatnost dosta protivila njegovu redovničkom i učenjačkom zvanju, ipak se rado podlagao novim žrtvama, kad ga je za to molilo dubrovačko Vijeće. A to je bila i želja generala Družbe Isusove te samog pape. Naročito zadovoljstvo izrazuje Ruđer svojim sugrađanima u listu od 12. V. 1777. radi mudrih zakona za unapređenje škola i književnosti.[14]

Bošković je svoja znanstvena djela pisao uglavnom latinskim jezikom, dok stotine svojih pisama piše obično

[12] Rad, 185., str. 266—67.
[13] Gelcich, Pismo 36, 37, 68. (12. V. 1777)
[14] L. c. str. 219.

talijanski ili kadikad francuski. Da li je za 60godišnjeg boravka u tuđini materinsku riječ zaboravio? Nipošto! Vidimo to iz pisama, u kojima često upleće hrvatske riječi, osobito kad hoće da ga nepoželjni čitači ne razumiju. Boraveći u Beču g. 1757/58. među ostalim veoma se zanimao za Hrvate, koji su u velikim četama onuda prolazili idući u sedamgodišnji rat (1756-63.) protiv Fridrika II. Tako piše 2. VII. 1757. svome bratu Bartolu, Isusovcu, u Recanati kod Loreta, kako je kroz Beč prošlo jedamput 1200, a drugi put 1000 Hrvata. Prve je promatrao dalekozorom sa zvjezdarnice, a za drugom je četom poletio u kočiji, pa je, veli, pozdravio časnike riječima: »Dobar put i srecchiu. Odgovorili su ,Sluga ponisgen'.« U tim pismima više puta zanosno uzdiže junačka djela, što su ih »naši Hrvati« izvršili u bojevima. Kad su unišli u Berlin sa Haddikom na čelu i dobro ga oglobili, kliče Bošković: »Živjeli naši Hrvati!« »Jednom četa naših«, piše, razbije 8000 Prusa, 500 ih poubija, 1400 izrani, a zarobi 1000 i 6 topova (od 12).«[15]

BOŠKOVIĆ KAO REDOVNIK-ISUSOVAC I VJERNIK

Ruđer je u očinskoj kući dobio duboko vjerski odgoj. O tome nas uvjerava povijest njegova života, njegove porodice i poruka dobre mu majke, koja piše svome milom Ruđu: *»Drago mi je, što općiš s kraljevima i velikašima; ali te molim, ne uzoholi se! Ja bih se ipak više radovala, kad bih čula, kako propovijedaš misini.«*[16]

Plemenita je duša darovitog mladića odlučila posve se predati Vječnome Dobru. Čim je dakle čuo unutarnji glas Božanskog Učitelja: »Prodaj sve, što imaš i slijedi mene!« (Mat. 19, 21.), spremno se odazvao, u nježnoj dobi od 15 godina stupio u Družbu Isusovu i ostao mu vjeran kroz 48 godina redovničkog života, a kao svećenik sve do smrti. Ako svaki vjernik stupajući u red uzima na se teški križ po riječima Isusovim (Luka 9, 23.), to je naročito vrijedilo za mladog Ruđera. U kakovim se prilikama nalazio tada isusovački red? Već od svojega početka (1540.) vidimo, kako je postao znakom, na koji udaraju nebrojeni ljudi, ne samo zli nego i dobri.[16a] Družba Isusova bila je istina slavljena kao nijedan

---

[15] Pisma, 50. (4. VI., 2. VII., 20. VIII.). Rad, 185. (23. X. 1757.) ima odulje pismo na hrvatskom jeziku. [16] Spomenica R. B., str. 152.

[16a] 11. VI. 1767. piše Vasquez, general Augustinaca, velik prijatelj Janzenista, da je Družba Isusova ohola kao Lucifer (Pastor, Gesch. d. Päpste, Bd. 16., S. 274.). Isti Vasquez piše Rondiju, španjolskom ministru, da se osobito treba čuvati Boškovićeve nauke (1767.); Pastor, ib., S. 760.

drugi red u katoličkoj Crkvi, ali i klevetana i proganjana kao nijedan drugi. Ta ju sudbina pratila kroz dva vijeka. Osobito se od prve polovine 18. stoljeća silno umnožio broj protivnika, koji su preko svake mjere zaoštrili strijele zavisti, kleveta i mržnje. Ovu je zavist i mržnju raspirivalo tijekom 18. vijeka mnoštvo širitelja bezvjerske prosvjete i filozofije u milijunima spisa i knjiga, najviše u Francuskoj. Usto su ih pomagali farizejski janzenisti, a još više slobodni zidari, organizirani u samoj Francuskoj u više stotina loža. Konačno su protivnici Isusovaca predobili za svoje ciljeve burbonske vlade u Francuskoj, Španjolskoj, Napulju i Parmi, i one su napokon silnim pritiskom sklonile papu Klementa XIV., te je za volju mira ukinuo — niti suđenu niti osuđenu — Družbu Isusovu (21. VII. 1773.). Crkva je tako izgubila 23.000 vrsnih duhovnih vojnika, koji su u 1538 kuća (od tih 669 kolegija, t. j. srednjih i viših škola, te 273 kuće u misijama gotovo po svim zemljama svijeta) iskazivali kraljevstvu Kristovu neprocjennjive usluge.[16**] To nam dovoljno dokazuje već sam bijes bezbožaca, koji su radili proti Isusovcima i napokon u propasti reda slavili svoje veliko slavlje.

Sve je to znao i proživio naš Ruđer. Ipak je on kroz pet decenija poput hrasta u strahovitim burama ostao nepokolebljiv u svom redovničkom zvanju, o kojem pismeno izjavljuje dubrovačkom Vijeću, da je to za njega bio »poziv Božji«.[17] A kako je Bošković uživao svjetski glas te se za njegovo prijateljstvo otimali knezovi i vlade, da je htio, lako je mogao ostaviti red i potražiti ugodniji život u svijetu. Pa ipak toga nije učinio. Vidimo dakle u njemu karakterna muža, koji si je svijestan, da je njemu Družba Isusova majka, da njoj duguje svoj odgoj i moralnu veličinu duha, sredstva za unapređivanje znanosti, pa i sav svoj ugled. Stoga joj ostaje vjeran, premda je od neke subraće doživio dosta gorčine, kao na pr. kad mu nije pošlo za rukom, da uza sve sposobnosti i najveće zasluge za opservatorij lično upravlja zvjezdarnom u Milanu. I sam učeni izdavač Ruđerovih pisama uvjerava, da je on uvijek »ostao najrevniji sin Družbe Isusove«.[18]

Već sam poziv u redovnički stalež tražio je od mladića vrlo osjetljive žrtve: prekinuti najprirodnije veze krvi i roda, odreći se zauvijek svih zemaljskih dobara, svoje slobode i

---

[16**] O ukinuću Družbe Isusove vidi »Život« 1933. str. 357—372. Usporedi: Pastor, op. cit., koji veli, da je D. I. bila glavna zapreka širenju protivukršćanskog duha 18. vijeka (Bd. 16., I. Teil, S. 266.)

[17] Rad, 87., str. 103. [18] Rad, 87., str. 102.

prava da raspolaže vlastitim talentima. Valjalo mu se osposobiti za tako idealan život dugim redovničkim kušnjama u organizaciji, koja se ne može nazvati laksnom. Koliko li je plemeniti učenjak odnio slavnih bojeva i pobjeda nad samim sobom za zemnoga žića od 76 godina! Koliko li je nebrojeno puta žrtvovao svoju volju redovničkoj disciplini! Kolike li žrtve razuma katoličkoj vjeri! A mnoštvo je drugih učenjaka, njegovih znanaca, kadilo tamjan ljudskom razumu kao najvišem gospodaru.

Bošković se najspremnije odazivao, kad ga se zamolilo, da posreduje u raznim poslovima u korist svojih sugrađana, ali im otvoreno izjavljuje, da to čini samo s dopuštenjem svojih poglavara, budući da nije svoj gospodar te mu radi svečanog zavjeta posluha ni koraka nije slobodno učiniti po svojoj volji.[19] Ujedno ne propušta moliti Vijeće, da ga poštedi od takovih uplitanja u svjetske poslove, jer se oni ne slažu s njegovim zvanjem. On je pun odanosti prema domovini, ali često je, veli, u velikoj stisci, da se ne bi ogriješio o svoje redovničke dužnosti. Ruđer uvjerava svoga zaštitnika kardinala Valentija, da ga *»ni ljubav vlastitom životu ne može ni za jednu tisućninu skloniti, e bi radio iz svoga interesa proti posluhu i dužnosti.«*[20] Naš historik Iv. Kukuljević, inače malo sklon »ježovitima«, piše o Boškoviću: »U društvu s engleskim protestantima isticao se vazda kao dobar katolik, te bi se u djelih, u Londonu tiskanih, kao akademik vazda potpisivao: Boscovich, societatis Jesu, ad regiam societatem Londinensem.« A valja znati, da su još u 18. vijeku postojali u Engleskoj vrlo strogi zakoni protiv katolika, napose protiv Isusovaca.[21] Ime Isusovo služi Boškoviću kao najčasniji potpis u svim pismima, što ih je upravljao najodličnijim licima, pa i ljutom neprijatelju Družbe Isusove francuskom ministru Choiseulu.[22] Zadnja tri decenija svoga života Bošković je svake sedmice gost kod stola visokih ličnosti; ipak on vjerno vrši duhovne dužnosti: sa svojom braćom obavlja godišnje duhovne vježbe kroz punih osam dana, kako sam svjedoči dvije godine prije ukinuća Družbe.[23] Boraveći u Beču 1757/8., gdje je, veli, imao dosta prilike upoznati »koliko je lude čeljadi među onijem istiem, koj se zovu prvi

[19] Vidi pisma g. 1756—60. u Radu, 87., 103—105; 150, 158—59.
[20] Gelcich, Nova pisma B. u Spomenici, str. 92, 98.
[21] Glasoviti Hrvati, str. 228.
[22] Rad, 37., str. 161.
[23] G. 1771., ib. str. 171.

politici«, doživio je sreću te je predobio jednog čovjeka za katoličku vjeru i opremio ga u Rim. Iz Beča se također zauzima preko svoga brata Bože u Dubrovniku za nekog albanskog vojnika, »jer nema većeg veselja nego kad može pomoći sirotinji«.[24] Često iz njegovih pisma odsijeva štovanje prema vlastitom redu, kojega je karakter označio najveći mu sin sv. Franjo Ksaverski riječima: »Družba Isusova Družba je ljubavi.« Više puta čitamo, da su ga dočekali u raznim kućama: Trstu, Ljubljani, Gracu, Beču »tisućama izljeva ljubavi.«[25]

Bošković bješe općenito slaba zdravlja: lako bi se prehladio, a pod stare dane trpio je od reume. U Parizu, gdje je živio desetak godina (1773-83.), svake bi se godine redovito razbolio, sad više sad manje opasno, ali je svoje bolesti snosio odano u volju Božju. Jednom zgodom veli, ako mu Bog podijeli te doživi starost, nada se, da će je provesti u Dubrovniku. Godine 1776. (14. VII.) piše u teškoj groznici sugrađanima: »Ako Gospodin Bog drukčije ne odredi da umrem.« Nalazeći se g. 1760. u Parizu ne stidi se pisati francuskom diplomatu Henninu, kako svake korizme strogo posti.[26] U jesen g. 1772. boravi dulje vremena u društvu s carskim poslanikom i vojvodom od Modene u gornjoj Italiji. Odavle javlja prijatelju, kako se drži neopozivog običaja te ne uzima nikakve hrane ni jutrom ni večerom nego samo o podne: istotako odrekao se svake upotrebe duhana. Jednako bez ljudskog obzira vrši on savjesno svoje svećeničke dužnosti i služi sv. Misu. Ne će da prisustvuje glazbi, da bi mogao prikazati određeno vrijme Bogu.[27] U istom pismu na poslanikova brata P. Durazza D. I. ističe, kako se crni oblaci gomilaju nad njime i cijelom Družbom Isusovom, »ipak on veselo vrši svoje dužnosti, jer zna da Bog može u svemu pomoći. Ako on to pripusti (t. j. propast reda), zna zašto to čini. Meni valja sve primiti iz njegovih ruku.«[28]

Neki prigovaraju našem učenjaku, da je bio ponešto tašt, da je previše cijenio svoja djela itd. No spomenuti Gelcich tvrdi, da se Bošković u više stotina pisama samo jednom, i to vrlo čedno, poziva na svoje zasluge, e bi sklonio poljskog kralja, da se zauzme za Dubrovnik; inače tek konstatira svoje rezultate, a redovito zasluge pripisuje drugima,

---

[24] Rad, 185., Pisma: 63, 80. — U golemim teškoćama u Beču da isposluje pravdu za republiku Luccu uzdiše: »O Bože! Neka bude dosta. Ja ću bar nastojati da na svaki način spasim čast Družbe.« (ib., str. 259.)

[25] Rad, 185., Pisma: 18, 19, 49. [26] Rad, 87., str. 215., 256.

[27] Ib. str. 281., 283. [28] Ib. str. 288.

najviše svojoj domovini. Ta činjenica, veli isti, tjera u laž njegovu tobožnju hvalisavost. Nasuprot, skromni redovnik odlučno odbija sve pohvale, pa i od visokih lica. G. 1772. imao je predati novom milanskom vojvodi čestitke svoje republike. Prijatelji mu svjetovali, neka pođe u audijenciju u luksuznoj kočiji, praćen dvorjanicima; no Ruđer se iz redovničke čednosti zadovoljio jednostavnim kolima i jednim slugom.[29] Kad je francuska Akademija pristrano dosudila prvenstvo pronađenog mikrometra i usavršenje dalekozora svome zemljaku Rochonu, a ne strancu Boškoviću, ovaj je ostao neobično miran, premda su francuski učenjaci digli protiv njega veliku viku.[30]

Golema bijaše Boškovićeva djelatnost kao profesora i učenjaka u mnogobrojnim također socijalnim i političkim poslovima, što su mu ih ljudi povjeravali; pa jer nije mogao na sve dospjeti po danu, često bi radio dugo u noć. Učenjaku nije lako ostati poniznim (scientia inflat) i dati se od drugih ispravljati. Ruđer je daleko od toga. Sudrugu ocu Sanvitaliju piše g. 1745.: »Popravite u mojoj raspravi pogreške; a bit će ih dosta, kako to u mene obično biva.«[31]

Njegova odanost katoličkoj vjeri bješe tako iskrena i djetinjska, te nije htio imati nikakovih veza s ondašnjim t. zv. filozofima, koji su se u zaslijepljenoj mržnji drznuli uništiti svaku uspomenu na kršćanstvo. Kad ga jednom prijatelj Ricca upitao, kako to da se nije nikad htio upoznati s Voltaireom i Rousseau-om, kojih se slava raznosila Evropom, a bilo mu je tako lako, on se našao na taj upit upravo uvrijeđenim.[32]

Kaošto je plemenito dijete odano svojoj dobroj majci tako je i naš Ruđer bio svijestan, kakovim ga je neprocjenjivim blagom obdarila duhovna majka Družba Isusova. Nije dakle čudo, da je — kako smo vidjeli — smatrao najvećom čašću, što pripada ovome redu. Stoga je Bošković veoma oprezan te u važnim poslovima pita poglavare za savjet, da ne bi u onim kritičnim vremenima Družbi ma i nehotice naškodio. To nam očituju pisma dubrovačkom Vijeću (29. V. 1759. i 21. I. 1760.). Godine 1760. (14. VIII.) tuži se Vijeću na »žestoke progone i na opake i fanatičke protivnike svoga reda; ipak, jer ga dobro pozna, javno ispovijeda i drži se sretnim, što je njegovim članom«.[33] Drugi put svome bratu Bartolu (25. XII. 1759.) gorko jadikuje nad najbezočnijim

[29] Ib. str. 174. [30] Rački, str. 57—58. [31] Ib. str. 255.
[32] Rad, 185., str. 258. [33] Rad, 87., Pisma: 22, 24, 31., str. 160.

klevetama protiv Družbe, kojim je portugalski ministar Pombal upravo poplavio Evropu.[34]

O Boškovićevu karakteru piše naš Rački: »On je u granicama svećeničkog i redovničkog zvanja bio čovjek družtven i svjetske naobrazbe. Društvo je znao zabavljati i učenošću i duhovitošću, prisustvovao je igri i zabavi, ali nije igrao, do li katkad biljard i to radi odmora. Njegov biograf Ugoni veli: »Kad bi se udubio u nauku, uronio je tako duboko i ustrajno, da se nije mogao otkinuti i da ga nije nitko mogao slijediti. Od posla došao bi svjež i veseo, a stupivši među prijatelje bijaše dušom društva. Iz cijelog mu pak ponašanja prosijevala neka nevina prostodušnost.«[35] Kao živi dokaz Boskovićeve duboke vjere ističe se njegovo štovanje Majke Božje, napose najmilije njezine tajne: Bezgrešnog Začeća Pokazao je to Ruđer prekrasnom pjesmom od 324 stiha. U njoj je neobičnom vještinom opjevao viziju: »Pokaza se na nebu Žena suncem orgnuta, na glavi joj kruna od 12 zvijezda ...« »Ražižem se ja opeta ... u me oganj svud gorući, po svieh žilah uljezo je ... S pohlepom je desna moja tako pero uhitila, da bi po svoj zemlji razglasila otajstvo Bezgrešnog Začeća.«[36] Pjesmu je spjevao na latinskom jeziku (original se, vele, nalazi u splitskom muzeju), a na hrvatski ju prevela vrsna pjesnikinja njegova sestra Anica, koja se još više proslavila oduljom pjesmom: »Razgovor pastirski varhu porođenja Gospodinova«, štampanom u Mlecima 1758.[37]

ZADNJI DANI I SMRT

Pošto je Bošković dovršio štampanje svojih djela, kojih je veoma napornu korekturu sam kao starac od 74 godine obavljao, on se i nadalje od jeseni 1785. svom dušom predao znanstvenom radu. Ali u travnju g. 1786. već je posve iznemogao. Slutio je, da mu se približuje kraj života. U zadnjem pismu u Dubrovnik istina veli, da se dobro osjeća osim u glavi, ali ipak poručuje hrvatskim jezikom miloj sestri Anici 28. VIII 1786.: »Moli Boga za me, jer sad imam veću potrebu nego ikada prije od njegove pomoći ... Moja se svrha približava; imam 76 godina i ćutim slabost. S Bogom.«[38] Pa kako Bog dopušta, da veliki umovi u starosti iskuse slabost ljudske naravi, to se dogodilo i našem velikanu. Pomalo se stao zamračivati njegov um. U svijetlim časovima nalazio je pokoj

[34] Novo pismo u Spomenici, str. 158. [35] Rad, 87., str. 87, 89.
[36] Ib., str. 70. [37] Spomenica, str. 140—44.
[38] Vanino M., u »Obzoru« od 23. IV. 1937.

i utjehu u vjeri. U listopadu desio se u Milanu dubrovački knez Lucijan Pučić, te se nježno brinuo za Ruđera; štoviše nastojao je, ne bi li ga prevezao u rodni grad. To mu nije uspjelo, ali je u Dubrovnik ponio sva Ruđerova pisma, upravljena republici, što ih je Luigi Tomagnino, tajnik Boškovićev, pomno sačuvao i sa šest pečata zapečatio. Ovu stvar saopćuje tajnik Vijeću pismom od 20. siječnja 1787., a već 17. veljače šalje istome Vijeću tužnu vijest, da je umro njegov najbolji prijatelj; da je domovina izgubila najvećeg muža, domovina, prema kojoj je on uvijek gojio neizrecivu ljubav, jednaku onoj, što ju ona njemu iskazivala; da je u zadnjoj bolesti od njega uživao dokaze najnježnije ljubavi i vidio njegovu živu vjeru i odanost u volju Božju. »Pokojnik se jednom okrenuo, da mi dade cjelov i baš tada na mojim rukama ispusti svoju čistu dušu jedan sat prije podne. Moja jedina utjeha jest najveća slava, koju je naš velikan stekao u cijelom obrazovanom svijetu svojim herojskim krepostima i talentima i odličnim uslugama prema svojoj domovini.«[39]

Još podrobnije vijesti o zadnjim časovima velikog pokojnika zabilježio je Karlo Antum Farina, upravitelj župne crkve sv. Marije Podone: »Prečasni Josip Ruđer Bošković, svećenik exjezuita rodom iz Dubrovnika, umro je 13. februara ove godine 1787. u 11 sati, t. j. jedan sat prije podne u dobi od 75 godina 9 mjeseci i dva dana, iza kako je primio sakramenat sv. Pomasti i pošto su mu više puta pomogli probuditi čin vjere, ufanja, ljubavi i pokajanja. Podijeljeno mu je odrešenje i običajni potpuni oprost na smrtnom času, dok su mu dušu preporučili Gospodinu, od sv. Crkve propisanim molitvama.« Potom spominje svečane zadušnice za ispokoj njegove duše i pokop tijela u crkvi sv. Marije.[40]

Bošković ide po sudu mnogih, i nekatoličkih učenjaka, veličinom svoga uma i plodnošću djelovanja u red najvećih genija 18. stoljeća.

Bio je muž stasit, živih očiju, živahan i razgovoran, ugodan zabavljač, dubok mislilac i jak stvaralac, obdaren plodnom maštom, pjesnik i učenjak u jednoj osobi. Kretao se lako i neprisiljeno u najodličnijem društvu, pri čemu je vazda umio očuvati dostojanstvo staleža, kojemu je pripadao.[41]

---

[39] Spomenica, str. 147—48.

[40] Adamović V., Građa za istoriju dubrovačke pedagogije, str. 108—9.

[41] Vanino M., »Obzor« l. c.

Ovakav muž nije mogao pasti u zaborav ni u tuđem svijetu. Astronomi Boškovićeva milanskog opservatorija postaviše mu u zavodu spomen-ploču g. 1831. No najsvečanije mu se odužio rodni grad Dubrovnik. Odmah g. 1787. odlukom samog Vijeća odslužene su svečane zadušnice (21. V.), dok je znameniti govornik i Ruđerov subrat u redu Brno Zamanja zanosnim govorom proslavio njegove zasluge kao najslavnijeg sina republike Dubrovačke i na zahtjev Vijeća složio klasični natpis, uklesan na mramornoj spomen-ploči u stolnoj crkvi sv. Marije. Ta ploča i danas resi Gospinu crkvu i lapidarnim stilom priča putniku čime se sin toga grada uspeo do onolike slave!

Još nekoliko riječi *o narodnosti i vjeri Ruđera Boškovića.* Srpski su pisci stali u novije vrijeme tvrditi, da su svi Dubrovčani u prošlosti bili dio njihova plemena. Naročito svojataju oni našeg velikana. Tako je profesor beogradske univerze Branislav Petronijević u predgovoru Boškovićeva djela »Theoria philosophiae naturalis« (tiskano na latinskom jeziku u Mlecima 1763.), što su ga engleski učenjaci ponovno objelodanili 1922. g., smjelo ustvrdio ovo: »S očinske strane porodica je Boškovića čisto srpskog porijetla; njegov djed Boško bio je naime srpski pravoslavni seljak iz Orahova u Hercegovini. Njegov pak otac naselio se u Dubrovnik i prešao na katoličku vjeru.« Ali ne samo, što za to nema nikakva dokaza nego istorijske činjenice, koje bi i on morao poznavati, iz temelja ga pobijaju. Te je dokumente još g. 1930. objelodanio u srpskoj reviji — Godišnjica Nikole Čupića — stručnjak u ovoj stvari dr. Branimir Truhelka, direktor državnog arhiva u Dubrovniku. Iz njih jasno izlazi, da je Ruđerov *otac* Nikola ***katolik,*** da je krizman od katoličkog skopskog biskupa, da je polazio katoličku školu, da mu je *djed* bio ***katolik*** i krizman od istog biskupa i da su svi Boškovići u 17. vijeku bili katolici. Osim toga Orahov Do na Popovu Polju, čini se, rodno mjesto Boškovićeva oca, bio je oduvijek do danas čisto katoličko mjesto.

Što se pak tiče *narodnog pitanja: stanovništvo u dubrovačkom zaleđu* (t. j. stari Zahumljani, Travunjani, Konavljani i Dukljani) ***nije bilo srpsko nego hrvatsko,*** kako od 12. vijeka svjedoči pop Dukljanin i mletački spisi; a u naše su vrijeme to dokazali sveučilišni profesori Dr. F. Šišić[42] i Ljudmil

[42] Šišić, Povijest Hrvata 1925., str. 460, b. 84.

Hauptmann.[43] Prije njih su to isto tvrdili engleski učenjak Bury i francuski Rambaud.[44] Samo se tako razumije, kako je vlada slobodne republike dubrovačke mogla stvoriti zakon, da nijedan pravoslavni Srbin ne smije uživati kakovo građansko pravo ili posjed u Dubrovniku. Sam se Bošković izjednačuje Hrvatima, kad u Beču kliče: »Živjeli naši Hrvati!« i ondje se tako živo za njih zanima. A svome protivniku d'Alembertu, koji ga naziva Talijanom, odgovara, da je on Dalmatinac i Dubrovčanin. »Bio je dakle Hrvat, krvlju i kulturom, stopostotni zapadnjak. Katolički *Zapad* ga je rodio, *Zapad* odnjihao i podigao; *Zapad* ovjenčao vijencem slave, koja uvenuti ne će.«[45]

Rod hrvatski ponosi se tobom
Cvjeće sipa nad dragim ti grobom,
Jer i ti si vjeran njemu osto,
Kroz sve mijene slavnog žića svoga.

Uvjek čeznuć za pokojem tihim
Na kriocu grada svog rodnoga.
Slava tebi! Mir pepelu tvome,
Diko našem rodu hrvatskome!
(I. Hranilović 1911.)

N. Maslać D. I.

---

[43] Konstantin Porfirogenet o porijeklu stanovništva dubrovačkog zaleđa (Rešetarov Zbornik. Dubrovnik 1931.; str. 17. i d.).
[44] cfr. Šišić, l. c.
[45] Vanino, l. c.

Velik čovjek i velik učenjak

G. 1887. bila je stogodišnjica smrti Ruđera Boškovića. Hrvati su je lijepo proslavili. Novine su i časopisi obilno o njemu pisali. Dubrovčani su posebnim načinom uzveličali taj događaj. Naša se pak najveća kulturna ustanova, Jugoslavenska akademija, istakla u toj proslavi. Dr. Franjo Marković održao je na javnoj skupnoj sjednici akademije 14. II. te godine krasnu raspravu o Boškovićevoj filozofiji, J. Torbar o Boškovićevu radu na području astronomije i meteorologije, a sam predsjednik Dr. Franjo Rački prikazao je lik i život Ruđerov. Iste je godine Dr. V. Dvořak 16. VII. na sjednici matematičko-prirodoslovnog razreda iznio Boškovićev rad na području fizike. Tom je zgodom prof. Josip Jelčić u Radu akademije objelodanio Boškovićeva pisma, koja se nalaze u dubrovačkom arhivu i kod nekih obitelji. 25 godina kasnije t. j. 1911. proslavio je hrvatski narod 200godišnjicu Boškovićeva rođenja. Tom je zgodom u Zagrebu podignut spomenik, a katoličko društvo »Bošković« u Dubrovniku objelodanilo je lijepu »Spomenicu« s 20 članaka i više slika. Ove je godine evo 150. godišnjica Boškovićeve smrti. Pravo je, da i ovu priliku prihvatimo te se sjetimo ovog velikog sina hrvatskog naroda. »Laudemus viros gloriosos et parentes nostros in generatione sua« (Hvalimo slavne ljude, pređe našeg roda. Eccli. 44, 1). Dobra budućnost mora biti povezana s prošlošću, jer, kako veli pjesnik, »Na prošlosti budućnost se snuje.«

VELIK ČOVJEK

Ruđer Josip ugledao je svijetlo Božje u Dubrovniku 18. V. 1711. Zarano je zavolio lijepu književnost, jer se njome bavila i njegova obitelj i majčina. Prosvjeta je u to doba u Dubrovniku cvjetala. Isusovački je kolegij bio pravo kulturno žarište za mladež i obitelji. Uz kolegij je mnogo djelovala i »Akademija dangubnijeh« (Academia degli oziosi), koja je gojila retoriku i lijepu književnost i na hrvatskom jeziku. Gundulić († 1638.), Palmotić († 1657.), Ignjat Đorđić († 1737.) bili su tada ljubimci sve dubrovačke omladine. Ruđer je latinske škole svršio u dubrovačkom kolegiju, koji

su Isusovci[1] osnovali uz pomoć Dubrovčana, pa se s braćom i drugima natjecao čak i u pjesmi. Kako i ne bi? Majčin otac Bartol bio je pjesnik, Braća Bartol i Petar isto, pa i sestre Marija (mlađa i redovnica) i Anica. Izobraženi su tada Dubrovčani uz hrvatski govorili talijanski i latinski, a spomenuta je Akademija preuzela da sastavi hrvatski rječnik.[2]

Ruđer je u isusovačkom kolegiju dovršio nauke u 15. godini. Stupivši u Družbu Isusovu i svršivši novicijat učio je retoriku i poeziju dvije godine (1728-30.), pa tri godine filozofiju i matematičko-fizikalne znanosti (1730-33), u Rimu. Tu su osobito djelovali na nj učitelji Noceti i Borgondio D. I. Mladi Bošković, koji se već u Dubrovniku odlikovao izvanrednim pamćenjem i pronicavošću, zavoli matematiku, fiziku i sve prirodne nauke. A kako su ta dva profesora znala jedno ili drugo pitanje iz svog predmeta zaodjenuti u lijepe latinske stihove te zanosno iznijeti pred svoje slušatelje, to se i Ruđer uspješno poveo za njima i često pjevao. Svršivši filozofiju, morao je kao magister pet godina poučavati (1733-38.) na srednjoj školi Collegium Romanum. U to je doba i spjevao i g. 1735. čitao u Kolegiju oveću pjesmu od 300 stihova »De solis ac lunae defectibus«. Godine 1738. pođe Bošković da uči četiri godine bogosloviju. No u isto doba predaje u Collegium Romanum matematiku te objelodanjuje više rasprava; g. 1738. o sjevernoj zoni, g. 1739. o upotrebi teleskopa te o okruglosti Zemlje, g. 1740. o kretanju tjelesa u prostoru bez zapreke, g. 1741. o nejednakosti teže na raznim mjestima naše Zemlje, o naravi i upotrebi infinitezimala, g. 1742. o izvjesnosti astronomskih opažanja.

U to doba, za vlade pape Benedikta XIV., zaprijetila je pogibelj na kupoli bazilike sv. Petra da bi se stare pukotine, opažene već g. 1631., mogle opasno raširiti, a kupola pasti. Papa je htio, da tome doskoči, pa je pozvao tri najbolja matematičara u Rimu, da prouče, kako bi se to zapriječilo. Jedan je od te trojice bio i naš Bošković. Sjajno su riješili svoj zadatak, a talijanski im izvještaj objelodaniše g. 1742. Naredne godine Papa povjeri Ruđeru, da ispita, kako bi se apsida iste bazilike popravila i učvrstila. Kasnije je morao dati svoje mišljenje o načinu, kojim bi se isušile ili uredile pontinske močvare u blizini Rima, plovidba po Tiberu te još

---

[1] Kolegij je osnovao Marin Gundulić († 1647.), a Frano Gundulić ga nakon potresa (6. IV. 1667.) obnovio g. 1684.

[2] No pretekao ju je Isusovac Ardelio Dellabella (rodom iz Foggie u Italiji), koji je izdao svoj rječnik već g. 1728.

nekoja pomorska pitanja po lukama papinske države. Bošković iznese svoja hidrodinamička načela, pak ga pozovu republika Lucca, vojvoda od Parme, Mletačka i Genova, da im riješi nekoja teška pitanja na tom području. Lucca i Toscana izaberu ga za svog povjerenika, da u Beču g. 1756. pred austrijskim dvorom zastupa njihova prijeporna pitanja. U Beču je Bošković stekao mnoga poznanstva s učenim ljudima. Tu je g. 1758. izdao i svoje glavno filozofijsko djelo »Philosophiae naturalis theoria redacta ad unicam legem«.

U prvoj polovici 18. vijeka istraživali su učenjaci točni oblik Zemlje, pa su Francuzi, Španjolci i Englezi slali na sve strane svoje ekspedicije. Portugalski kralj Ivan V. namijeni Boškoviću, da bi pošao u Braziliju za proučavanje tog pitanja, ali papa Benedikt XIV. g. 1750. povjeri Ruđeru zadaću, da s Isusovcem Le Maire-om sastavi nov zemljovid papinske države. Bošković je od 1740. do 1755. objelodanio mnoštvo učenih rasprava sa raznih područja: filozofije, matematike, hidrodinamike, astronomije itd. Pri tome se osvrće na radove Newtona, Descartesa, Leibniza, pa i svojih suvremenika. Sva mu se Evropa divila, te su ga učena društva u Londonu, u nizozemskom Haarlemu, akademije u Petrogradu, Rimu, Firenzi, Bologni, Cortoni, Lyonu, Metzu, Nancy-u itd. imenovale svojim članom.

Godine 1760. nalazimo ga u Parizu, a zatim u Londonu, gdje su ga lijepo primili. Englesko učeno društvo posla ga slijedeće godine u Carigrad, da ondje promatra prijelaz Merkura i Venere, ali je prekasno stigao. Iz Carigrada pođe s engleskim poslanikom u Varšavu. Htio je da pohodi Petrograd, ali ga groznica spriječi. Nakon četiri i po godina vrati se u Rim.

Iz Rima su ga g. 1764. pozvali u Paviu za profesora matematike, ali je već g. 1770. da sudjeluje pri osnivanju isusovačke zvjezdarne u palači di Brera. No kako se razilazio u shvaćanju nekih pitanja s ocem La Grange-om, upraviteljem novog opservatorija, ostavi Milan g. 1772.

Godine 1773. ukinuta je Družba Isusova. Bošković je iskreno žalio za svojim redom, kome je svom dušom bio odan, kako se vidi iz njegovih pisama. Srce i sav duh njegov bio je prožet istinitošću kršćanskog shvaćanja. Stoga je nerazumljivo, kako je mogao Stojanović g. 1903. napisati o njemu ovo: »Da nije Bošković bio kaluđer i čovek, koji je preko svoga uverenja morao verovati u biblijskog Boga, to bi se izvesno iz onog njegovog stava, da se Bog ogleda u prirodi, razvio u njemu panteistički pogled na prirodu-boga, i mi bi u njemu

vidjeli još jednoga pristalicu uz čista i potpuno opravdana gledišta Brunova i Spinozina. Ali svakako položaj našeg Boškovića ne dozvoljavaše mu da svojim mislima dade preciznijeg izraza.«[3] Ako je ova tvrdnja opravdana, onda bismo mogli kazati jednakom smionošću: »Kad bi g. Stojanović bio kaluđer, sigurno bi vjerovao u biblijskog Boga, a ne u ničim opravdani panteizam.«

Ruđer Bošković iza ukinuća Družbe Isusove ode u Pariz. No tu su ga progonili enciklopedisti. Tajnik francuske Akademije d'Alembert spriječio je, da bi Bošković postao njezinim članom. Nije čudo, da je naš Ruđer doživio u Parizu mnogo razočaranja. Tako na pr. on je već u Milanu usavršio mikrometar. U isto vrijeme Rochon, fizičar i astronom, izišao je sa svojim mikrometrom. Protivnici obijediše Ruđera, da je neopravdano oteo Rochonu prvenstvo. I Akademija nauckana izjavi se u prilog Rochonu. Ista je Akademija zabacila i njegovu metodu, kojom se opredjeljuje kretanje repatica, jer da tobože ne dovodi do pravih rezultata. Bošković je na prigovore odvratio. Danas mu znanost priznaje prvenstvo i obzirom na metodu i na mikrometar. Iza tih neugodnosti ostavi Bošković Pariz g. 1783. Razni su ga moćnici pozivali k sebi, pa se tako počinje njegovo selenje po Evropi. U Parizu ga je francuska vlada bila imenovala ravnateljem pomorske optike s godišnjom plaćom od 8000 franaka, ali mu je dala dopust na dvije godine. Najprije je pošao u Bassano (Italija), da bi ondje tiskao svoja djela (u 5 svezaka). Poslije toga pohodio je Mletke i Rim te se nastanio u Milanu, gdje počeo sudjelovati na zvjezdarni Brere.[4] Ovdje ga je pohodio dubrovački vlastelin Lucijan Pucić i pozivao ga, neka dođe u Dubrovnik, ali je Ruđer bio bolestan, pa je po njegovoj odredbi tajnik mu Luigi Tomagnino Pucići predao pisma, što su se ticala dubrovačke republike te se sada još nalaze u dubrovačkom arhivu. Bolest krenula na gore; pojavila mu se fiksna ideja da ga progone, dok nije izgubio svijetli um (ali mu se prije smrti povrati). Trinaestog veljače 1787. u 11 sati prije podne, okrijepljen svetim sakramentima i moleći djela vjere, ufanja i ljubavi ispusti svoju dušu. Bilo mu je 76 godina.

Boškovića je oplakao njegov Dubrovnik. Zaključkom Vijeća republike 21. V. 1787. odslužene su u stolnoj crkvi zadušnice, a njegov prijatelj Bernardo Zamanja održao je

[3] Radovi Ruđera Boškovića, Beograd 1903.

[4] Rački navodi u Radu g. 1888., str. 95—100 do 71 djelo Boškovićevo štampano.

govor. U toj crkvi Vijeće je postavilo i spomen-ploču. Ruđer je Bošković ljubio svoju domovinu, pratio je dubrovačko pjesništvo, a i sam je pjevao hrvatski,[5] kako se vidi iz sačuvane nam pjesme o Neoskvrnjenom Začeću Bl. Dj. Marije. Vruće je želio umrijeti u Dubrovniku. Tako je 11 godina prije svoje smrti pisao Vijeću dubrovačke republike, neka ga upišu u broj članova raspuštenog isusovačkog kolegija u Dubrovniku, jer se nada, da će na koncu naći pokoj u domovini i ondje sprovesti u miru svoju starost. I on je kao Preradović želio da bude pokopan u Dubrovniku. »U tvom polju daj mi groba, tvojim cviječem grob mi kiti.« Bošković je pokopan u milanskoj crkvi S. Maria Podone.

Malo je tko proučio život i rad Boškovićev kao Dr. Rački. On rekapitulira njegov život: »Bošković je živio u dobi, u kojoj je bezvjerje, navlastito u prosvijetljenim krugovima, modom bilo — u dobi enciklopedista. Od te zaraze čuvao ga doduše stalež, kojemu je pripadao. A bio je svećenik, član Družbe isusovačke, ne samo po imenu nego i po osvjedočenju. Uza sve svoje neumorno znanstveno zanimanje obavljao je svekolike dužnosti svećenika, Isusovca, zdušno i točno. S ostalom svojom braćom svake se je godine podvrgavao duhovnim vježbama, kako piše dubrovačkom Vijeću dne 25. 12. 1771. godine, pak nijednim se poslom nije dao zapriječiti, da si nabožni duh obnovi u onoj godišnjoj kratkoj samoći. Ne samo u kolegiju, živući po propisu reda, nego i u vilegiaturi usred zabava i bučnog društva zdušno se sjećao svojih dužnosti vjerskih. Opisujući dnevni red u ljetnikovcu kod Mestre piše između ostalog: Quindi si passeggia, si legge, si rendono alla religione i suoi doveri. Poslije večernog društva ,mi ritiro in camera a far le mie cose divine e umane, finchè il sonno mi chiama a letto'. Živio je umjereno, zadovoljan samo objedom, bez zajutarka i večere, te se od ovog običaja nije dao odvratiti niti u društvu niti ikomu za volju. Nije si dopuštao nijedne slobodštine, koja se ne bi mogla dovesti u sklad s propisima reda sv. Ignacija, ako nije za to dobio dozvole i ovlast od svog poglavarstva.«[6]

Važno je ovo što Rački navodi. Kukuljević u svom djelu »Glasoviti Hrvati prošlih vjekova« iznio je nekoliko anegdota o Boškoviću, a ima ih i neslanih, pa Bošković izgleda

[5] Ipak engleska enciklopedija »The Encyclopaedia Britanica« (14. izd., g. 1929.) zove Boškovića »Italian mathematician«, a Nietzsche (Werke VII, Abt. I., str. 22) čak Poljakom (sam sebi protusloveći; v. bilj. 10)!

[6] Rad, 1887-88, knj. 87, 86—87.

kao čovjek svjetovan. Kukuljević je zaboravio, da se velikanima pripisuje koješta, o čemu nijesu ni sanjali. Prvi životopisi nemaju loših anegdota.

VELIK UČENJAK

Tko će iznijeti u ovo par redaka sve Boškovićeve izume, teorije, riješenja na području filozofije, fizike, astronomije, geodezije itd. Bolje će biti, ako pogledamo, što sude o našem Ruđeru ljudi, koji su stručnjaci u tim pitanjima.

Filozof škotske škole Dugald *Stewart* piše g. 1816. o Boškoviću: »Prije 50 godina priopćio je dubokoumni i originalni filozof Bošković genijalnu teoriju, po kojoj su pojmovi, što ih obično imamo o kvalitetima tvari, tvorba veoma naglih i neosnovanih izvoda iz osjećajnih pojava. Teoriju u bitnosti jednaku s njegovom postavili su nedavno razni pisci u Škotskoj, koji — čini se — da su se samostalnim umovanjem njoj dovinuli, ne znajući ništa o tome, da je već Bošković prije njih do nje došao. Isti nazor o tvari, koji ima Reid (glava škotske škole) imao je Bošković, Malebranche i Leibniz.« (Djela V.)

M. Mendelsohn 1729-86, njemački filozof i savremenik Boškovićev, blizu Leibniz-Wolfovoj školi, piše o Boškoviću već prije Stewarta, da je velik njegov genij izveo nauku sličnu Leibnizovoj; priznaje mu, da pravo ima u tome, što je protežnost, neproničnost, šara itd. uzeo za puke pojave, ali se nije dovinuo do spoznaje, da su i prostor i gibanje puki naši fenomeni. Prigovara mu i to, da je Leibniza ili slabo čitao ili slabo shvatio. Ali Baumann i Wundt isto shvaćaju Leibniza kao i Bošković, veli Marković.[7]

Herbert *Spencer* (1820—1903) pristaša je engleske empirijske škole. On se u svom djelu »Osnovi filozofije« odulje pozabavio Boškovićevom naukom. Hvali njegovu teoriju o tvari, što ju zamislio između Newtonove i Leibnizove, pa tako izbjegava njihove logičke mane, a spaja logičke prednosti obiju teorija.

Njemački atomista *Fechner* (1801-87.) u svom djelu »Ueber die physikalische und philosophische Atomlehre« (str. 229.) piše o Boškoviću: »Ako se ne varam, to se mora smatrati Isusovac Ruđer Bošković iz Dubrovnika (1711—1787.), temeljiti fizičar i matematičar, pravim začetnikom fizikalne jednostavne atomistike s prostorno diskretnim atomima. Štoviše, ja se divim našavši, kad me upozoriše na njega, da je

[7] Rad, l. c. str. 683.

već tako jasno, odriješito i potpuno izrekao najbitnije temeljne ustanove jednostavne atomistike, kako sam ih i ja razložio, a da nijesam ni znao za njegove nazore.«

Wundt († 1920.) u svojoj »Logici« ističe na više mjesta našeg Boškovića. Tako na pr. veli: »U fizici su hipotezu o neprekidnoj protežnosti tvari sve to više istisnule potrebe matematičnog tumačenja pojava, te su podale pretegu atomističkoj hipotezi, i to takovoj, koja reducira tvarna tjelesa na uzajamne sile. Kantova dinamička teorija zadržala je hipotezu neprekidne protežnosti i neposrednog dodira, pak je baš radi potonje postala nesposobna da služi fizikalnoj dedukciji. Matematičkom tumačenju o djelovanju atoma ne treba njihove protežnosti, nego mu je dovoljno, ako smatra atome kao središte sila. Ovako je učinjen prijelaz na jednostavnu atomistiku, koju je najprije razvio Bošković, a nastavili je Ampère, Cauchy, Fechner i drugi.«

Neokantovac *Lange* (1828-75.) u svom djelu »Geschichte des Materialismus« slavi Boškovića, što je već polovicom 18. vijeka valjano izveo teoriju jednostavne atomistike, a ta je teorija tekar u 19. stoljeću našla odziva, osobito kod francuskih fizičara. Lange pače brani Boškovića protiv Büchnera.

J. Herbart (1776—1841.) u svom djelu »Hauptpunkte der Metaphysik« (1829.) u mnogočemu se slaže s Boškovićem glede pojma o prostoru. A tako i R. Lotze (1817—1881.), kako je to poznato u filozofiji.

Naš je filozof *Dr. Marković*[8] ovako završio svoju raspravu o filozofijskom radu Boškovićevu: »Svoju nauku pruža nam duh Boškovićev sa skromnošću poput onoga drugoga veleuma, Lotzea, koji na koncu svoje metafizike veli: ‚Završujem taj pokus bez ikakve samoobmame nepogrešivosti, sa željom da nisam svugdje pogrešio, a u ostalom s poslovicom — Bog zna bolje.' Kad se u Boškovićevu, posvud ovom potonjom mišlju zadahnutu nauku zamislimo, ustrepti nam bivstvo kao dirnuto od neizmjernoga, vječnoga. Time častimo uspomenu Boškovićevu, čija nauka nas uzvede k onomu neizmjernomu.«

Akadmik *J. Torbar* održao je g. 1887. u Jugoslavenskoj Akademiji prikaz o Boškovićevu radu na području astronomije i meteorologije. Tu veli i ovo: »Povijest prosvjete i obreta broji Boškovića među najplodnije pisce. U području astronomije i meteorologije bijaše malo koji važniji pojav, koga ne bi kušao da protumači i na stalne zakone svede. Učeni ljudi, ne samo nižega u znanstvenom području stupnja od Boškovića,

[8] Rad, l. c. str. 715.

već i premci, pače i takovi, koji su ga budi opsegom, budi smjerom i nadmašili, rado su ga prizivali u pomoć, gdje je valjalo važnije pojave svesti na prave izvore, poznatim učincima otkriti nepoznate uzroke, a silama pronaći nepoznate zakone. Uz toliko učenjaka svjetskoga glasa ono doba držalo se ipak puno do Boškovićeva mnijenja.«[9]

Boškovićev savremenik, Englez Priestley (1733—1804.) veli (History of optics): »Bošković je jedan od najodličnijih prirodoznanaca našeg doba. On je novom i općenitom teorijom prirodnih zakona stekao osobiti glas.« I astronom *Littrow* (Dioptrik, Beč 1830.) slavi Boškovića. Jednako francuski astronom Lalande.

Berlinski je časopis »Zeitschrift für Instrumentenkunde« g. 1885. pisao, da je »bitni napredak u mjerenju osnove (Basisbestimmung) tekar Bošković postigao«. Nietzsche[10] ga uspoređuje s Kopernikom.

Naš akademik pok. V. Dvořak je kazao g. 1887.: »Bošković kao fizik radio je ponajviše na polju optike i atomistike, a s ovom u savezu također u mehanici. On je potpuno poznavao matematiku, te je bio u fizici ne samo vješt teoretik, nego i eksperimentator prvog reda, kako posvjedočuju njegova istraživanja o lomu i disperziji raznih vrsta stakla za porabu u dalekozoru.[11] ... Bošković je stojao i u geodeziji u svoje doba na prvom mjestu.«[12]

Ne slažemo se sa svim izvodima navedenih učenjaka, koji bez sumnje predaleko idu u svojim tvrdnjama i intepretaciji Boškovića, za kojim se također nije nužno, a možda ni moguće u svemu povoditi. Ali ipak ta svjedočanstva jedno bjelodano pokazuju: Bošković je bio duh neobičnoga formata, koji je iznudio udivljenje čak i onima, koji su mu svojim svjetovnim nazorom i filozofijskim načelima protivnici.

Naš hrvatski narod nije g. 1811. proslavio stogodišnjice Boškovićeva rođenja. Dru Franji Markoviću meće ta okolnost

---

[9] Rad (1888.), str. 467—68.

[10] . . . . jener *Dalmatiner* Boscovich, der, mitsamt dem Polen Kopernikus, bisher der größte und siegreichste Gegner des Augenscheins war. Während nämlich Kopernikus uns überredet hat zu glauben, wider alle Sinne, daß die Erde nicht feststeht, lehrte Boscovich dem Glauben an das Letzte, was von der Erde »feststand«, abschwören, dem Glauben an den »Stoff«, an die »Materie«, an das Erdenrest-und Klümpchen-Atom: es war der größte Triumph über die Sinne, der bisher auf Erden errungen worden ist.«

[11] Rad (1888.), str. 470.

[12] Ib. str. 542.

pod pero[18] prigodom 200godišnjice Boškovićeve smrti ove refleksije: »Uz Boškovića spominjemo se harno Dubrovnika, Italije, Francuske, raznorodnog učenog svijeta, koji su ga rodili, odgojili, prosvijetlili, razumjeli, nasljedovali. Spominjemo se i naroda, iz koga je nikao, *našega naroda*. Kod stogodišnjice Boškovićeva rođenja, g. 1811. hrvatski narod nije se njega spomenuo: budući da tada nije krepko održavao osebnosti duševne, to nije mogao biti niti u krepkoj svezi s cjelinom duševnoga svijeta. Samo čuvanjem i razvijanjem osebnosti svoje i po tom sveze svoje s kozmom duhovnoga svijeta, bit će sposoban hrvatski narod dvijestagodišnjicu rođenja Boškovićeva, godinu 1911., dočekati i uveličati onom potpunom proslavom, koja će moći kazati: Boškovićev duh *živi* u narodu njegovu.«

Tako Marković. Ima pravo. Gdje je više hrvatske svijesti tu će vazda biti i više povezanosti s narodnom prošlošću i predajom, s kršćanskom kulturom hrvatskog naroda. Stoga je baš ta svijest i ta kultura najbolja legitimacija naše prošlosti i ujedno najbolja garancija naše budućnosti.

A. Alfirević D. I.

---

[18] Rad, l. c. str. 715.

Jednostavna dinamistička atomistika Ruđera Josipa Boškovića

NOVA TEORIJA

U povijesti prirodnih znanosti i u povijesti filozofije poznat je Ruđer Josip Bošković kao autor naročite teorije o sastavu i o djelovanju tvari. Boškovićeva se teorija zove »jednostavna atomistika« ili »dinamistička atomistika« ili »jednostavna dinamistička atomistika«. Najznačajniji je ovaj zadnji naziv. Njime se označuju dvije osnovne odlike Boškovićeve nauke, koja je svakako samostalno izvedena i originalno izgrađena.

Bošković je u prvom redu *učenjak:* matematičar, fizičar, astronom, geodet. U svim tim granama znanosti pokazuje temeljito znanje, a njima se i najradije bavi. Ipak ga njegova rijetka spekulativna nadarenost potiče na daljnje razmišljanje, kao da traži zadnje zaokruženje i opravdanje svojih prirodoznanstvenih računa i nazora. I valja priznati, Bošković je dosljedan i dubok. Njegovo glavno djelo *»Philosophiae naturalis theoria redacta ad unicam legem virium in natura existentium«* (Beč 1758) ide za tim, da na osnovi prirodoznanstvenih konstatacija induktivnim zaključivanjem pronađe i opravda zadnji odgovor na pitanje o sastavu i o svojstvima tvari. U prvom se dijelu tumači i dokazuje sama teorija, koja se u drugom dijelu primjenjuje na mehaniku, a u trećem na fiziku.

Do svoje teorije došao je Bošković, kako sâm priznaje, sasvim *slučajno,* i to dok je istraživao matematičko-fizičke zakone. Ne radi se dakle o čisto aprioristićkim konstrukcijama, nego o teoriji, koja se osniva na prirodoznanstvenim činjenicama i koja je prema ondašnjem stanju znanosti u mnogom pogledu bila prokušana primjenom na mehaniku i gotovo cijelu fiziku.

NAUČNA SITUACIJA

Da ispravno prosudimo Boškovićev naučni rad, moramo ga prije svega idejno-historijski lokalizirati te promatrati u perspektivi ondašnje naučne situacije.*

---

* Opširnije, dokumentirano izlaganje vidi u Bogoslovskoj Smotri XXV (1937) br. 2, 173—190.

Već u staroj grčkoj filozofiji zastupali su Leukip i Demokrit pravi atomizam. Uvjetovan filozofskim pozicijama eleatizma i heraklitizma značio je ovaj atomistički sistem naročiti nazor na svijet: mehanički materijalizam. Prema njemu se sva stvarnost sastoji iz sitnih nevidljivih i nedjeljivih čestica (atoma), koje su kvalitativno potpuno istovrsne. Jedino se razlikuju oblikom, redom i položajem, dakle čisto geometrijski. Vatra i duša sastavljene su od okruglih atoma. Promjene u svijetu tumače se mehaničkim rastavljanjem odnosno sastavljanjem nedjeljivih atoma.

Novovjekovna atomistika nije više metafizička teorija, nego prirodoznanstvena hipoteza. Utoliko se ona već i ne odnosi na stvarnost kao takvu, nego samo na fizičko-kemijske činjenice. Katkad nailazimo i na psihički atomizam. U toj novoj naučnoj situaciji prirodoznanstveni pojam nije više istovjetan sa starim filozofskim pojmom o atomu. Njegovo je značenje prilično novo. Po staroj filozofiji prve su čestice statičke, a sve promjene mehaničke. Ovakvim shvaćanjem atoma nisu se novovjekovne prirodne znanosti mogle mnogo koristiti. Zato su počele prema različitim potrebama preudešavati svoju atomističku hipotezu. Newton i drugi smatrali su atome nosiocima izvjesne sile. Da bi mogli protumačiti djelovanje prvih čestica, morali su im pripisati privlačnu i odbojnu silu. Time su napustili statičko-mehanički značaj prijašnje (metafizičke) atomistike. Na mjesto mehaničke atomistike stupila je *dinamička atomistika.* Prema njoj se tvar može svesti na nedjeljive, silama nabijene čestice. No Newtonove bi dinamičke čestice bile protežne. Međutim, »nedjeljiva protežnost« jest protivurječje. Što je pretežno, to je u principu i djeljivo. Može biti da nemamo podesnih sredstava za stvarno fizičko dijeljenje, ali načelno je svaka protega djeljiva.

Trebalo je, dakle, ukloniti ovo protivurječje iz sistema dinamičke atomistike. Tu zadaću, kako ćemo vidjeti, prvi je primijetio i izvršio Ruđer *Bošković.* Na prvi se pogled doduše može činiti da to nije bila velika stvar, ali su posljedice ipak bile od epohalnog značenja i za klasičnu i za suvremenu fiziku. Bošković je sasvim napustio prostornu protežnost prvih čestica. Preostala mu je jednostavna dinamička neprotežnost. Prve su čestice tvari lišene svakoga statičkog momenta. Osnovni sastavni dijelovi materijalnoga svijeta nisu »čvrsti« elementi, nego potpuno neprotežne točkice, i to isključivo u smislu fizičkih sila. Tek djelovanjem ovih sila nastaje ona pojava koju zovemo protežnom materijom.

Tako je Bošković Newtonov dinamički sistem konačno zamijenio svojom *dinamističkom* atomistikom.

DINAMIZAM

Kako je Bošković došao do svoga sistema?

Pretpostavljaju se dvije stvari: zakon neprekidne postupnosti i zakon nepronićnosti. Tumačenje fizičkih pojava ne smije doći u sukob s ovim principima.

Zamislimo sad dva jednaka tijela, koja se gibIju u istom pravcu. Ono naprijed manjom brzinom, a ono koje ga slijedi većom brzinom. Morat će se dakle sudariti. Kad bi ovo zadnje tijelo sasvim nepromijenjenom brzinom došlo u neposredni dodir s prvim, trebalo bi da u istom času kad se dotaknu i jedno i drugo promijeni (prvo da poveća, a drugo da umanji) svoju brzinu »skokom«, to jest ne prolazeći kroz prelazne stupnjeve. No to je protiv zakona neprekidne postupnosti, a u sebi je i protivurječno i apsurdno. Uzmimo da se prvo tijelo giblje brzinom 6, a drugo brzinom 12. Poslije njihovog sudara imat će i jedno i drugo tijelo brzinu 9. Kad bi promjena brzine nastala skokom, to jest na početku samoga sudara u nedjeljivom vremenskom času, onda bi jedno te isto tijelo u samom trenutku promjene moralo imati dvije brzine: brzinu 6 i 9 odnosno brzinu 12 i 9. No kako bi se u isto vrijeme moglo gibati dvostrukom različnom brzinom? To je protivurječno i apsurdno. — Kad bi promjena brzine bila učinak odnosno posljedica samoga dodira, ali u neprekidnom prijelazu (u smislu zakona neprekidne postupnosti!), onda bi to zbivanje došlo u sukob sa zakonom nepronićnosti. Jer kad bi promjena brzine nastala tek na osnovi ili poslije samoga dodira, i to u izvjesnom *neprekidnom* prijelazu, onda bismo nužno morali priznati pronićnost tjelesa. Možda bi taj neprekidni prijelaz bio vremenski neznatan, tako da u konkretnom slučaju ne bismo ni mogli fizički ustanoviti stvarnu pronićnost, ali matematički i logički ne bismo više mogli sumnjati o pronićnosti tjelesa.

Da izbjegne ovu dvostruku poteškoću, zaključio je Bošković na opstojnost neke *sile* (dinamizam!), koja može prije samoga neposrednog dodira dvaju tijela izjednačiti brzine njihova gibanja. — Da bismo spasili zakon neprekidne postupnosti i zakon nepronićnosti, moramo reći da se dva tijela ne smiju neposredno dotaknuti dok se gibIju nejednakim brzinama. Njihove se brzine moraju prije aktualnog dodira mijenjati odnosno izjednačiti, tako da u času samoga dodira (sudara) već imaju jednake brzine. Ukoliko se tu

radi o promjeni nekog stanja, potreban je uzrok te promjene. Uzrok koji vodi do promjene stanja u smislu gibanja ili mira zove se sila. Postoji dakle neka sila, koja proizvodi neki učinak tamo gdje se dva tijela aktualno još ne dodiruju.

Bošković je sad pitao: Koja je *zakonitost* ovoj sili svojstvena?

Indukcijom zaključuje prvo da se radi o *uzajamnoj* sili, to jest o sili koja djeluje na oba tijela »s obje strane i jednako«. Tako se brzine oba tijela svedu na jednake brzine. Drugim riječima, ta sila djeluje na jedno tijelo tako da se njegova brzina poveća, a na drugo tako da se njegova brzina umanji. Proizvode se dakle dvije oprečne brzine. Kad bi te brzine bile same, udaljilo bi se jedno tijelo od drugog; ali jer su spojene s prijašnjim brzinama, to se ta dva tijela ne udaljuju jedno od drugog, već se samo jedno drugom manje približuje nego što bi se približilo u slučaju prvotnih nejednakih brzina. Imamo dakle *odbojnu* silu.

Iz toga izvodi Bošković ovaj zakon:

Kad se radi o najmanjim razmacima imamo odbojne sile. Ukoliko se razmak u beskonačnost smanjuje, utoliko su te odbojne sile intenzivnije i veće, tako da mogu kočiti i uništiti svaku brzinu kojom bi se jedna točka mogla približiti drugoj prije nego što između njih nestane svaki razmak. Raste li razmak, onda se postepeno smanjuju odbojne sile, tako da u izvjesnom razmaku odbojnost bude jednaka nuli. U još većem razmaku odbojna sila prelazi u privlačnu silu, ali opet tako da prvo naraste, pa se postepeno smanjuje te prestaje i prelazi iznova u odbojnu silu. Ova onda također prvo naraste, pa se smanjuje, prestaje i prelazi u privlačnu silu. I tako redom kroz više različnih razmaka. Konačno, u izvjesnom velikom razmaku, ta sila počinje da bude stalno privlačna.

ATOMIZAM

Dosad je među ostalim utvrđeno da se odbojna sila u beskonačnost poveća kad se razmak u beskonačnost smanjuje. Što je manji razmak, to je veća odbojna sila. Iz toga prije svega slijedi, da jedan dio tvari ne može biti neposredno pored drugoga. To sprečava odbojna sila, koja je u najmanjim razmacima vrlo velika. Ona, štoviše, ima baš tu zadaću da uništi svaku brzinu koja bi mogla uzročiti neposredni dodir. Ali iz toga ujedno slijedi, da prvi sastavni dijelovi tvari moraju biti sasvim *jednostavni*. Zbog velike odbojne sile u najmanjim razmacima nije naime pojmljivo, kako bi ti prvi

dijelovi mogli biti sastavljeni iz više različitih čestica koje bi bile neposredno jedne pored drugih. Pa ako te čestice ne bi bile neposredno jedne pored drugih, onda bi zapravo one bile prvi dijelovi.

Prema tome ukoliko su prve čestice jednostavne moraju biti nedjeljive. Ali nedjeljive mogu biti samo onda, ako su *neprotežne*. Zato Bošković najradije govori o »točkama«, a ne o atomima ili česticama. Jer atom i čestica kao da uključuju pojam protežnosti. Možda su zbog toga svi dotadašnji zastupnici atomistike svojim neprotežnim jedinicama ipak stvarno pripisali neku nesavršnu protežnost, kako im prigovara Bošković.

Jesu li to samo fiktivne, čisto zamišljene točke? Nikako. One su realne, ne geometrijske nego fizičke jedinice, »nosioci« izvjesnih stvarnih dinamičkih svojstava.

Boškovićeve se neprotežne točke ne razlikuju kvalitativno, nego samo razmakom i položajem. Njihova je međusobna povezanost takva, da svaka pojedina točka promjenom svoga položaja izaziva sveopću promjenu. Ona se na taj način nalazi na novom mjestu, i to u odnosu prema svim ostalim točkama, a to znači sasvim novu konstelaciju.

Zašto su sve točke kvalitativno *istovrsne* ili *homogene?* Bošković odgovara: Jer su sve jednostavne, nedjeljive, neprotežne, dinamičke, pa jer konačno sve potpadaju pod isti zakon, pod zakon na kojem se osnivaju nepromičnost i gravitacija. Leibnizovi učenici prigovaraju da se nikad ne mogu naći ni dva potpuno jednaka ili slična lista. Kako bismo onda mogli protumačiti cijeli materijalni svijet kvalitativno istovrsnim jedinicama? Na to odgovara Bošković ovim primjerom. Zamislimo jednu veliku knjižnicu s mnogo knjiga različitog sadržaja na različitim jezicima. Sve su knjige, razumije se, napisane slovima. Zamislimo sad da slova nisu različni neprekidni geometrijski oblici, nego da su nastala sastavljanjem sitnih istovrsnih crnih točkica. Zamislimo dalje da su te točkice tako blizu jedna drugoj, da razmak između njih ne možemo opažati prostim okom, nego samo sitnozorom. Različnim položajnim kombinacijama takvih istovrsnih točkica postizavaju se različiti oblici slova, a slovima riječi, i to u različitim jezicima. I tako su cijele knjižnice sa svim svojim knjigama različitog sadržaja na različitim jezicima konačno samo različite položajne kombinacije nepregledno mnogih istovrsnih crnih točkica.

JEDNOSTAVNA DINAMISTIČKA ATOMISTIKA

Boškovićeva je teorija naročita sinteza naprijed izloženog dinamizma i atomizma, sinteza u smislu *»jednostavne dinamističke atomistike«*.

Sadržaj ove dinamističke teorije može se ukratko ovako prikazati. Prvi sastavni dijelovi tvari jesu samo jednostavne, nedjeljive, neprotežne, istovrsne, dinamičke (silama nabijene) točke. Sve te točke jednako potpadaju pod opći zakon uzajamnih sila, koje su u najmanjim razmacima odbojne, a u određenim velikim razmacima privlačne, dok u međurazmacima naizmjence prelaze iz odbojnih u privlačne i obratno. Sam pojav tvari kao i sva raznolikost tvarnih agregata potječe isključivo od različnih položajnih kombinacija spomenutih točaka. Zakon nepronićnosti tvari i zakon neprekidne postupnosti važe općenito.

Boškovićeva je teorija *jednostavna,* jer se cijeli materijalni svijet tumači jednim jedinim, jedinstvenim zakonom sila, a ne mnoštvom sila različitih zakona. Ona je osim toga *dinamistička,* jer se prema njoj ne radi naprosto o nosiocima izvjesnih sila (to bi bio dinamički sistem), nego se tvar isključivo sastoji od samih sila. Ona je ipak *atomistika,* jer se te prve osnovne sile po svojoj arhitektonskoj izgradnji moraju smatrati sitnim neprotežnim središtima sila, upravo točkicama (atomima) sila.

U PERSPEKTIVI SUVREMENE NAUKE

Nietzsche je Boškovića poredio s Kopernikom. Naglasio je da su oni bili najveći i najnadmoćniji neprijatelji našeg osjetilnog znanja, a da su svojom novom naukom odnijeli najveću dotadašnju pobjedu nad osjetilima. Opažajno nam se naime čini da zemlja miruje i da se sunce kreće. Kopernik je protivno dokazao da sunce miruje a da se zemlja kreće. Opažajno nam se nadalje čini da je materijalni svijet protežan. Bošković je protivno izvodio da je protega materijalnoga svijeta prividna, a da se tvar konačno sastoji od samih neprotežnih točkica.

Uprkos tome je Bošković u povijesti filozofije i u povijesti prirodnih znanosti razmjerno malo poznat. U njima se mnogo više spominju imena onih koji su poslije Boškovića, dakako ponajviše neovisno o njemu, u principu zastupali sličnu teoriju. Tako u filozofiji Kant i Schelling, a u fizici Ampère, Cauchy, Fechner i drugi.

I suvremena se fizika u mnogom pogledu osniva na onom »tipu« teorije što ga je prvi postavio i zastupao Bošković-

vić. Prema suvremenoj fizici tvar nije statičko-mehanička čestica, nego je čvor energije na elektromagnetskom polju. Ona prema tome ima dinamičko-energetički, zapravo elektrodinamički značaj. Svaki se atom ima porediti s planetnim sistemom. Negativno nabijeni elektroni kruže (dinamizam!) oko pozitivno nabijene atomske jezgre. Svaki je atom jedan mikrokosmos. — Tvar nije mrtva (statička) supstanca, već naprotiv, ona je »dinamički agens«, »agens« koji je izvan prostora i vremena, a koji se sam sastoji od bezbroj jedinica (atomizam!). — Prema novoj Schrödingerovoj teoriji (1927) tvar je čista valovna energija; protoni i elektroni tek su »valovni paketi«. Do sličnih zaključaka vodi i Heisenbergova teorija. Bez obzira na svoju vrijednost, te nam najnovije teorije već svojom suvremenošću daju pravo da uvrstimo Boškovića ne samo među najveće učenjake svoga stoljeća, nego i među prve novovjekovne mislioce uopće.

Dr. Vilim Keilbach.

BILJEŠKE

IZ BOŠKOVIĆEVE HRVATSKE PJESNIČKE OSTAVŠTINE.

Bošković je i hrvatski pjevao, dakako u dubrovačkom načinu. U uvodu pjesme, što ju je spjevao u čast Bezgrješnog Začeća Marijina, opisuje svoja astronomska opažanja ovako:

Noć bijaše, a nebesa
Vedra sa svieh strana sjahu,
Zviezde, pune svietla uresa.
Svuda zdrake prosipahu.

Sva, ka hode, laze i lete,
Nieme čete, vodne i morske,
Snom dubokim bjehu uzete,
Ptice, ovce, zvieri gorske.

Ljudski narod, u toj vrime,
Prostiraše sred pokoja
Na pernicam mekanime,
S danijeh truda, uda svoja.

Ne ja tako. — Nu držeći
Kantullu* uzku prid očima,
Kâ cklo bistro uzdržeći,
Čudnu u sebi kriepos ima.

Proz kû, u doba mukle noći,
Mû običaj sliedio sam:
Po svieh stranah, sa svom moći,
Nebeske ognje razbiro sam.

Od ovuda Saturnova
Kasna zviezda, sried u koga
Kruži prsten, i njegova
Družba oko njega istoga.

Gjove od onud gdi svietljaše,
Kazaše se meni u temu,
Svom svjetlošću blagom sjaše,
I kê druže zviezde njemu.

Mrkiem pasom nada svime
On se vidi opasani,
Za to medju sviem inime
Na njemu je razaznani.

*) = dalekozor

Marte, narav svoja to je,
Krvavljiem ognjem dosti
Tad na nebi svietlio je
I on takoj po svjetlosti.

Već u moru sakrivaše
Sasviem sunce zdrake svoje;
Merkurio jur bijaše
Zašo, običaj njemu kô je.

Još Danica ukazala
Ne bijaše zlatna čela,
Tmine u propas odtjerala,
A od istoči zoru izvela,

Kad zapanjen vidim toli
Čudnu od svud svjetlos sjati,
Nebo s gori, zemlju doli
U čas jedan obasjati.

Oči obrćem. — Ah! u temu
Kê vidjenje mene sreta!
Po komu je, sva u njemu,
Svies i pamet ma uzeta.

Ženskiem činom, puna uresa,
Neumrla ali slika.
Kojiem zdracim sred nebesa
Sjaše svjetlos nje velika!

Sunce zdrake prostiraše,
I okolo nje stojeći,
Oda svuda prikrivaše
Lice i snježane pleći.

Dvanes zviezda izabrane
Svietle zdrake puštavahu,
Sjajnom krunom prikazane,
Sjajno čelo obkružahu.

Pod nogami vidjaše se
Mjesec, kakav onda biva,
Kad po mieni ukaže se,
Tank, u način luka kriva.

Zmaj strahovit, oko koga
Na klupku se smotavaše,
Ter iz kruga ljušturnoga
Ostru kudu pruživaše.

On prigrdom gubicome
I očim plame izmetaše,
Nad njim nogom pribielome
Glavu otrovnu pritiskaše.

NEOPOZITIVIZAM.

Kako je Kantizam prije 40 g. bio oživio uz poklik »Natrag Kantu!« (Paulsen i drugovi), tako sada i Comteov[1] pozitivizam hoće da se pomladi. Ovo je zasluga skupine filozofâ, koji su se nazvali »Bečki krug« (Wiener Kreis). Tako se nazivlje, jer ga je osnovao *Hans Hahn*, profesor matematike na bečkom sveučilištu († 1934.). Za ovaj krug stekao je mnogo zasluga i *Moritz Schlick*, profesor istog sveučilišta, koga je u lipnju g. 1936. ubio neki njegov učenik, svršeni doktor. Schlick je okupio nekoliko profesora učenjaka, koji su se kod njega kroz par godina sastajali, da dva puta na mjesec čitaju i raspravljaju o »Tractatus logico - philosophicus« Ljudevita Wittgensteina. Kao članovi ovoga kruga istakli su se *Rudolf Carnap* (sada profesor filozofije na sveučilištu u Chicagu, pet godina prije toga na sveučilištu u Pragu) *Filip Frank* i *Oton Neurath*, koji je sada (u zatočju) u Hagenu i ondje upravlja u »Mundaneum Institute«

[1] A. Conte (1798—1857.); glavno mu je djelo: »Cours de philosophie positive«, 6 svezaka (1830—1842.).

neopozitivizmom u svijetu. Uporedo s »Bečkim krugom« osnovana je u Berlinu »Gesellschaft für wissenschaftliche Philosophie«. U njoj je vodio glavnu riječ *Hans Reichenbach*, koji je ondje bio profesorom filozofije, a sada je iz političkih razloga prešao na sveučilište u Carigradu. Poznato je njegovo djelo »Wahrscheinlichkeitslehre« (Leyden 1935.) kao i njegovi govori na radiju. Ovaj je filozof bio učenik Sommerfelda, Plancka i Bohra, izvrsnih fizičara. Schlick je doktorirao pod vodstvom Plancka, a Filipa Franka je Einstein, kad je kao Židov morao otići iz Njemačke, predložio za svog nasljednika.

»Wiener Kreis« postoji eto nešto preko sedam godina. G. 1929. bio je u Pragu »Kongres fizičara i matematičara njemačkog jezika« (15—17. IX.). Tom je zgodom »Verein Ernst Mach« — tako se prije zvao »Wiener Kreis« — održao svoju »Konferenciju o spoznajnoj teoriji egzaktnih znanosti«. Iznesena je misao, da se osnuje časopis »Erkenntnis« mjesto prestalog »Annalen der Philosophie« (što su ih bili osnovali prije desetak godina skupa »Gesellschaft für empirische Philosophie« u Berlinu i »Verein Ernst Mach« u Beču). Reichenbach je napisao uvod ili proglas neopozitivizma, a Carnap je preuzeo uredništvo. Ovaj je časopis pripravljao tlo za drugu konferenciju i to u Königsbergu g. 1930. Pred internacionalni filozofski svijet stupio je »Wiener Kreis« tekar g. 1931. i to kod VII. međunarodnog filozofijskog kongresa u Oxfordu, a zatim g. 1934. na kongresu u Pragu. U sekciji »Logika i filozofija znanosti« pristaše logičkog empirizma istupiše kao složna skupina. Ovom su se pravcu pridružile logističke škole u Varšavi i Lavovu te engleski logistici. F. Frank objelodanio je o tome posebni izvještaj — »Die Prager Vorkonferenz der internationalen Kongresse für Einheit der Wissenschaft« (31. VIII. - 2. IX. 1934.). U njem je iznesen nacrt, da se u časopisu »Erkenntnis« raspravi o 13 pitanja i poslije izdade kao jedinstveno djelo. I to je izvedeno te g. 1935. preštampano pod naslovom »Einheit der Wissenschaft«.

G. 1935. održan je u Parizu »Prvi internacionalni kongres za jedinstvo znanosti«, gdje su vodili glavnu riječ Reichenbach, Carnap, Frank te profesore Morris (Chicago), Adjukiewicz (Lavov), Rougier (Besançon - Le Caire) i Jörgensen (Kopenhagen) te Federigo Enriques (Rim). Učestvovalo je 170 učenjaka 20 različitih narodnosti. Lani je održan već »Drugi internacionalni kongres« neopozitivizma i to u Kopenhagenu. Predsjedao mu je poznati fizičar Niels Bohr. Na pariskom je kongresu g. 1935. prihvaćen Neurathov prijedlog, te će se objelodaniti enciklopedija »jedinstvene znanosti« (Einheitswissenschaft) na njemačkom, francuskom i engleskom jeziku. Carnapu je povjereno, da napiše djelo o unifikaciji logičnog simbolizma. Za pristaše novog pokreta, koji govore engleski, osnovan je u Sjedinjenim državama časopis »Philosophy of Science«. Neopozitivizam je u Francuskoj zastupan u publikacijama »Actualités scientifiques et industrielles« u Parizu, u Italiji časopisom »Scientia«. Moritz Schlick održao je dva propagandna tečaja u Kaliforniji, jedan u Standfordu 1929. i drugi u Berkeleyu 1931. te jedan poseban u Londonu 1932. Carnap je g. 1936. također bio u Sjedinjenim državama i ondje držao predavanja na Harwardskom sveučilištu.

E. Nagel, profesor na »Columbia University«, napisao je lani u Journal of Philosophy«: »Wiener Kreis raširio je svoju nauku po svemu svijetu, uistinu velikom misionarskom revnošću«. Čudno je, što upravo Židovi najviše šire ovaj neopozitivizam.

Što uči neopozitivizam? F. Frank pisao je već g. 1911. o prostoru u »Annalen der Naturphilosophie«, Schlick je g. 1917. objelodanio »Raum und Zeit in der gegenwärtigen Physik«, Reichenbach g. 1920. »Relativitätstheorie und Erkenntnis a priori«, Carnap g. 1922. »Der Raum, ein Beitrag zur Wissenschaftslehre« (sve u Berlinu). Stoga G. M. Caballeria (Civiltà cattolica 1937., vol. 2°, pg. 33 sq.)ima pravo, što dovodi ovaj neopozitivizam u dodir s teorijom Židova Einsteina. Protagonisti su ove nove škole prihvatili nove pojmove o prostoru i vremenu, ustavši protiv dotadašnjih i zabacivši svaki apriorizam, uopće svu metafiziku; pače uzeše da stvore novu filozofiju, koja će se oslanjati na modernoj spoznaji i znanosti, pa će s njom sve grane znanosti svesti na jednu (Einheitswissenschaft). Neopozitivisti vele, da su logika i matematika vrlo srodne. Matematičar ne proučava činjenice, pojave ili stvari prirode već samo označuje odnose između prvih pojmova i odatle izvodi druge odnose. Slično i logičar proučava formalne relacije između raznih sudova. Stoga *Gottlob Frege* (Jena) tvrdi, da matematiku možemo smatrati dijelom formalne logike; *Bertrand Russell* (London) pače drži, da su matematika i logika ista stvar, e razlika je među njih kao između djeteta (matematika) i odrasla čovjeka (= logika). Novi su pozitivisti raširili obzorje logike. Kao matematičari rado upotrebljavaju uopće simbole, a ne riječi, pa lako dolaze do izvoda apstrahirajući sasvim njihov sadržaj. Eto tako su oni lako došli do logistike ili matematičke logike ili simbolike. Takova je filozofija »slobodna od predrasuda« i dolazi sa svom logičnom strogošću do posebnih zaključaka. Zato su eto pozitivisti nazvali svoj sustav »filozofijom bez emocija«. Oni su uvjereni, da u novoj logici imaju neoborivo sredstvo protiv svake metafizike.

Neopozitivizam u glavnome tvrdi za našu spoznaju dvije stvari: a) ono je istinito, što se dade iskustvom potvrditi; b) istina je samo relativna. Da vidimo pobliže.

a) Odakle znamo, da je $2 \times 2 = 4$? Zar iskustvom, opažanjem? odakle znamo, da je cjelina veća od svoga dijela? Neopozitivizam tvrdi, da svaka znanstvena spoznaja traži eksperimentalni dokaz. Odakle to znade? I to je a priori. Eto bori se protiv metafizike, jer da ne stvara svojih zaključaka pomoću iskustva, a sam upada u istu »tobožnju pogrešku.« Tako Carnap neopravdano umuje: »Metafizika hoće da otkrije i opiše spoznaju, koja je nepristupačna eksperimentalnoj znanosti.« Ali koja rečenica ima onda smisao, ako je možemo ovjeroviti, a ništa ne možemo ovjeroviti, što nije podvrgnuto eksperimentu. Dakle ako nešto postoji iznad iskustva, to »nešto« poradi vlastite biti te stvari ne možemo ni izreći, ni pomisliti, ni tražiti. Carnap uslijed toga zabacuje sud »Bog je sveznajući«, jer da je bez smisla kao i sud »Cezar je broj prvi«. Caballeria dobro prigovara Carnapu i brani, da je metafizika ipak moguća. Eno i čovjek gluh od porođenja, ipak može postići neku znanstvenu spoznaju o akustici, i ako ne može proživjeti obilježja zvuka (tona, boje, intenzivnosti). Skolastici kažu za takav pojam, da je vla-

stit pomoću drugih pojmova (non proprius ex propriis, sed proprius ex alienis). Dakle ne smijemo zabaciti svaki apriorizam i metafiziku.

b) Neopozitivizam tvrdi, da je svaki pojam podvrgnut evoluciji ili da je *istina relativna.* Ali ovo ne vrijedi za svaku istinu. Mnoge istine ili filozofski pojmovi ne poznaju evolucije. Einstein, a tako i neopozitivisti, unose u filozofiju imena i oznake matematičke i eksperimentalnih znanosti, pa vele da je time istina podvrgnuta evoluciji. Caballeria pravo odvraća: »To je čisti nominalizam«.

Iz ovoga se vidi, da se neopozitivizam ne može otresti svake metafizike, pa prema tome još uvijek imade dodirnih točaka sa skolastičkom filozofijom. P. Bochenski, profesor na »Angelicumu« u Rimu, koji poznaje dobro neopozitivizam održao je na filozofskom kongresu u Pragu g. 1934. u tom pravcu i svoja predavanja. Neopozitivisti su ga ondje slušali sa zanimanjem (cf. Bull. Thomiste 1934, str. 247.).

A. Alfirević D. I.

SLOBODNI MISLIOCI I BOLJŠEVICI

Eto je sada 20 godina, što su Nijemci iz Švicarske prevezli Lenjina u Rusiju u plombiranom vagonu. Darovali su ga Rusiji, da otruje ondje vojsku i narod i razbije sjevernu frontu te omogući njemačkoj vojsci pobjedu u svjetskom ratu. Lenjin je bio trojanski konj, koji je porušio Troju. No on je zapalio cijeli svijet, pa i Njemačke nije usrećio. Ako se upitamo, zašto boljševizam tako lako može da se širi po svim državama, onda ćemo se lako uvjeriti, da su slobodni mislioci, (framazuni) već odavna pripravili tlo za takav usjev te brzo nikne i dozori. To nije iz prsta isisano, nego evo dokaza:

U travnju o. g. sastali se ateisti Francuske, Belgije i Holandije u Parizu. Odlučiše, da moraju otvoreno skupa raditi s boljševicima. Glavni je ondje bio govornik Dr. Tervagne, član odbora svjetske unije slobodnih mislilaca, a na sastanku kazao je ovo: »Sve naše nade očekuju pobjedu onih, koji se u Španiji bore za ideje nama tako mile!« Sa sastanka je crvenoj vladi u Španiji poslan brzojav, u kome slobodni mislioci vele, da su s njom solidarni. Odlučeno je i to, da se svim narodima pošalje poziv, u kome će Papu prikazati agentom talijanskog fašizma. Međutim su slobodni mislioci u Češkoj, Engleskoj, Belgiji i drugdje iz Moskve primili manifest za prvi svibanj, gdje se veli, da će odslije slobodni mislioci i komunisti skupa djelovati.

Slobodni mislilac Jansen izvijestio je, kako je framazunima u raznim zemljama pošlo za rukom da dokinu pouku vjere na državnim školama, te je na koncu pozvao drugove: »Upotrebimo sva sredstva, da populiziramo znanost, materijalističku filozofiju, borbu za oslobođenje od vjerskog utjecaja, te Crkvu i Papu prikažemo kao saveznike imperijalizma i fašizma.« (Kölnische Volkszeitung 28. IV. 1937.).

U Moskvi postoji posebna sekcija pod naslovom »Front laique«, koja vodi brigu, kako će svoje ideje širiti po Francuskoj. Tamo je stekla utjecaj na radnike, koji su kod zadnjeg štrajka bili zaposjeli tvornice i u njima izvodili čak i parodije sv. Mise i slične žalosne

stvari. Ista sekcija širi po Francuskoj klevetu da su katolički svećenici krivi, ako su komunisti ubijali i spaljivali mase ljudi. Tu vrijedi: Reci mi, da ti ne rečem! Moskva plaća preko 5.000 agenata, koji krstare po jadnoj Francuskoj i truju duše. A kod nas? Novac ima privlačivu moć. I narod veli: Novac, lovac. — Zasluga je moskovske agencije ili gornje sekcije, da slobodni mislioci u Francuskoj sve više gube tlo ispod nogu, dakako u korist komunista.

Slično se događa i sa socijalistima. Ova je stranka g. 1932 imala u Francuskoj 130.000 upisanih članova, a komunisti samo 25.000 A sada? Komunisti imadu 304.916. Komunisti su g. 1932. imali među omladinom 3.000 članova, sada imadu preko 92.000, a socijalisti ni polovicu toga. Socijalistički je list »Populaire« spao i sada se tiska u 200.000 istisaka, a komunistički »Humanité« u 450.000 istisaka

Tako se eto u svemu pokazuje, da budućnost pripada samo dvjema radikalnim frontama: s jedne strane komunizmu a s druge rimo-katolicizmu. Polovičnih struja sve više i brže nestaje s lica zemlje. Tu se očituje istinitost riječi Isusovih: »Tko nije sa mnom, taj je protiv mene. (Mat. 12, 30.). Nitko ne može služiti dva gospodara« (6, 24) Aut — aut!

A. A. D. I.

KATOLICI U SJEDINJENIM DRŽAVAMA SJEV. AMERIKE

Profesor Battifol (na sveučilištu u Lillu) održao je početkom svibnja ove godine vrlo zanimivo predavanje pod gornjim naslovom. Odatle vadimo neke važne podatke. On ih je lično sabrao, jer je lani proveo cijelu godinu u Americi i došao u najuži dodir s ondješnjim katolicima i njihovim životom.

Sjedinjene amer. države imaju 126 milijuna stanovnika; od toga je katolika 21 milijun.

Činjenica je, da od 126 milijuna ljudi polovica živi bez vjerske prakse. Dakle 21 milijun katolika valja porediti s 63 milijuna ili nekatolika 42 milijuna. Ova 42 milijuna protestanata razdijeljeno je u 200 različitih konfesija. Samo 5 protestantskih konfesija ima svaka preko 1 milijun vjernika; to su: metodisti, luterani, presbiterijanci, episkopalci i anglikanci. Katolici su jedna Crkva s jednom upravom i jednom vjerom te broje 21 milijun; nijedna protestantska konfesija nema sama za se toliki broj vjernika. Zato broj katolika imponira u Sjedinjenim državama.

I to je važno, što katolici gotovo u cjelini svog broja prakticiraju, žive po svojoj vjeri i disciplini svoje Crkve. Može se kazati, da je od 10 osoba, koje pohađaju službu Božju, 9 katolika a 1 protestant.

Broj katolika neprestano raste. Katoličke se naime obitelji znatno množe, a i broj se obraćenika također vazda diže i to do 50 tisuća svake godine.

U doba je američke emancipacije bilo 3 milijuna stanovnika, od toga katolika samo 30 tisuća ili 1 na 300. Sada ih je 1 na 6. — G. 1926. bilo je samo 15 milijuna katolika, a g. 1925. već 18 milijuna.

Ovaj je razvitak i stoga važan, što obično urbanizam (osobito prevelikih gradova) uopće nepovoljno djeluje na razvitak u vjerskom pogledu te vjernike otuđuje vjeri. Sjetimo se k tome, da je u Americi velika nestašica svećenikâ; osim toga iseljenici iz Evrope obično ne poznaju jezika (engl.), koji je u Americi služben. Američki zakon lako pripušta bračnu rastavu, pa »birth controle«, uopće sav ambijent i atmosfera javnoga i privatnog mnijenja ne pogoduje katolicizmu. Pa ipak se on tako lijepo i snažno diže i širi! Upliv katolicizma je sve veći.

Možda se katolicizam znao u Americi prilagoditi i popustiti od svoje strogosti u nauci i praksi? Ne. Battifol je nekoliko sedmica to promatrao n. pr. po župama u Bostonu i vidio, da 90% katolika pomno prakticira svoju vjeru. Uzorno je njihovo držanje kod sv. Mise. Veliko je i pristupanje k sv. sakramentima.

Dakako da i u Americi ima mana i slabosti ljudskih, ali ima i vjere. To se vidi i po svećeničkim zvanjima. 20 tisuća svećenika na 21 milijun vjernika! Američki kler učen je te socijalno i uopće vjerski agilan. Ima i 100 tisuća redovnica, od kojih 75 tisuća se bavi odgojem mladeži.

Siegfried je napisao, da je katolicizam »vjera stranaca, a ne nacionalaca«. Iskustvo tog ne potvrđuje. Svi se useljenici tako brzo asimiliraju Amerikancima, da je druga generacija već gotovo potpuno naturalizirana.

Amerika daje i lekciju o protestantizmu: Protestantizam se sve više cijepa u nove sekte i konfesije. Nema Pape, koji je stup jedinstva i životne jakosti. Protestantski hramovi sve više zijevaju od praznine, a katoličke naprotiv sve više pune. Protestantizam ne može da odoli zubu vremena i utjecaju loše demokracije te gubi sve više snagu nutarnjeg života; katolicizam svojom naukom i neprestanim papinskim enciklikama pruža rješenje za stara i nova pitanja, a sv. sakramentima obnavlja pojedince i obitelji i narode te prkosi svakom vihru vremena i ljudske zloće. Bog čuva i jača »svoju« vjeru.

A. Alfirević D. I.

GOSPODARSTVO 1. IV. 1936. — 1. IV. 1937.

Ravnatelj Međunarodnog ureda rada u Ženevi H. Butler objelodanio je pregled o gospodarskom položaju u svijetu za razdoblje od 1. travnja lanjske do istog datuma ove godine. Odatle razabiremo ovo:

U velikom je broju država proizvodnja veća nego g. 1929. Broj nezaposlenih radnika gotovo je svuda pao, pače u nekim je državama broj zaposlenih u g. 1936. bio veći nego 1929., t. j. prije krize. Međunarodna trgovina bila je veća nego g. 1935., ali je naprema g. 1929. zaostala za 10—15%. To nam pokazuje, da se narodna potrošnja diže, a dokinuće nadzora nad izmjenom robe između država i smanjivanje carinskih taksa još nije dovoljno podignulo međunarodnu trgovinu.

Još jedan znak popravka u međunarodnom gospodarstvu: Dogovor o novcu između Amerike, Engleske i Francuske u rujnu 1936., po

čemu se vidi, da industrijsko blagostanje i privredna sigurnost više ovise o novčanoj politici nego o kome drugom čimbeniku.

Utješljiv je pojav na gospodarskom području i to, što Sjedinjene države i druge zemlje snizuju carinske pregrade te dižu cijene glavnim živežnim namirnicama i sirovinama; napredak se opaža i po velikim ratarskim zemljama, te u sve većoj građi lađa i pomorskih prenosnih sredstava.

No *ima i negativnih pojava.* Butler ih vidi ponajprije u tome, što se države bijesno natječu u naoružavanju. Veli: »Sva financijska, trgovačka i socijalna nastojanja — kojima se donekle zaustavljala kriza ovih zadnjih pet godina — bit će uzaludne, ako ekonomskom i političkom sklopu sadašnje kulture bude neprestano prijetila pogibelj, da će ga novi međunarodni sukob (rat) porušiti«.

Popravak svjetskog gospodarstva moramo pripisati svijesnom radu raznih vlada i naroda, a ne kakovoj automatskoj staloženosti. Čovjek ipak ima vlast i nad ekonomskim mijenama.

Ekonomska je kriza i borba protiv nje pokazala još i to, da su socijalna osiguranja izvrsna. Naprotiv su činjenice dokazale, da ne pomaže smanjenje nadnice, kojim se mislila najuspješnije suzbiti privredna stiska. Novo doba sve više ide za smanjenjem radnog vremena, ali i za uvođenjem praznika, da se omogući radniku nakon posla privatni kulturni rad i doličan odmor. 40satni sedmični rad sada smatraju prvom postajom u razvitku socijalnog napretka. Države, koje su taj sistem uvele, moralno su prisiljene, da se carinarskim tarifama i drugim sredstvima počmu braniti protiv onih država, koje to nijesu provele. A to je štetno i pogibeljno po opće dobro.

Cijene su živežnih namirnica poskočile, ali još uvijek nijesu došle do visine g. 1929. Ove cijene moraju biti u odnosu prema trošku proizvodnje i nadnicama, inače će neograničeno rasti. Privredna politika mora to spriječiti. Nije dosta, da to pitanje uredi jedna država, već se mora riješiti međunarodnim dogovorom.

A. A.

KNJIŽEVNOST

Papini, Povijest Kristova (str. 490) Zbor duhovne mladeži. Senj 1936.

Papinijeva »Storia di Christo«, koja je prevedena na mnoge moderne jezike, prevedena je eto i na naš hrvatski zaslugom senjskoga Zbora duhovne mladeži. O samom djelu ili piscu, koji kod jednih izazivlje veliko oduševljenje, a kod drugih pokatkad i dosta jaku opoziciju, nije potrebito mnogo govoriti. Nema nikakove sumnje, da se i u tom djelu ogleda genijalnost Papinijeva, koju odaje osebujnost stila te joj osvijetljuje pozitivne i negativne, jake i slabe strane. Knjiga može napose približiti Krista onim modernim dušama, što manje više još traže istinu, a živci im — pravi moderni živci! — upravo traže narkotički jake udarce i podražaje. Duše, kojima Krist nije nimalo tuđ, nego za Njega žive, za Nj rade, trpe i osjećaju, može po gdjekoja stranica ili barem presnažni izraz i presmiona poredba upravo neugodno dirnuti, a tako

isto i ilustracije od Meštrovića. Prijevod po gdjegdje nije baš najsretniji, ali uglavnom kraj tolike osebujnosti originala zaista uspio. Oprema knjige ukusna je. Tomu apostolu za mnogu djecu 20. vijeka želimo što više uspjeha i kod nas na hrvatskom tlu.

K. Grimm D. I.

Timmermans R., Junaci Alkazara, opis istinitih događaja iz Toleda (208 str., 13 slika i 2 nacrta), Đakovo 1937.

Pisac je pohodio toledsku tvrđu Alkazar već prvih dana nakon oslobođenja od 72dnevne opsade madridskih četa. Na temelju izjava generala Moscarda, časnika, kadeta, vojnika i žena sastavio je čitav niz događaja, koji su pobudili opće udivljenje, jer se i tom zgodom očitovala moć duha i ideala nad materijalnim sredstvima i gomilom onih, kojima je zemaljština jedini cilj.

Svijetli lik Moscarda, koji žrtvuje svoga sina, a ne će da preda Alkazar, pače ni onda, kad mu prijete, da će poubijati cijelu njegovu obitelj, taj bi junak duha i vjere doista bio dostojan, da ga ovjekovječi pero kojeg svjetskog dramatičara. Tako je mladi njemački pjesnik Theodor Körner proslavio među svojim zemljacima sigetske borce krasnom dramom »Zriny« i pobudio za vrijeme oslobodilačkih ratova silno oduševljenje. Pače divni primjer našega Zrinskog potaknuo ga, da i on žrtvuje svoj život za domovinu. Poznato je, da je Körner ostavivši dom i zaručnicu krenuo u boj kao dobrovoljac i pao. Tako će evo i ovaj događaj u Alkazaru za sva vremena ostati kao vijenac španjolskom viteštvu, ali u isti mah on pripada svakom plemenitom ljudskom srcu, koje se zanosi tim idealima. U tom smislu Alkazar je danas simbol za sve nas: »Za krst časni i slobodu zlatnu!« *W.*

Zimmermann dr. S., Filozofija i religija II. dio (str. 326.), Zagreb 1937.

Nakon lani izašloga omašnoga djela »Filozofija i religija«, koje predočuje zaokruženu cjelinu, upravo nas je iznenadila »Filozofija i religija II.« Koja joj je svrha i kako je došlo do nje, kazuje nam pisac na str. 46. I uz najbolji optimizam teško je u našim prilikama, predvidjeti, da bi djela ovakova kalibra mogla naići na toliki odaziv, kaošto je naišla Z.ova »Filozofija i religija«, da bi se moglo sa sigurnošću računati s izdavanjem daljnega sveska. U drugu opet ruku obujam prve knjige (str. 411 velikog oktava!) nalagao je piscu dosta žrtava kod obradbe proživljenoga predmeta, o kojem bi imao toliko toga reći. Kad je međutim prva knjiga doživjela neobični uspjeh, došlo je eto do »Filozofije i religije II.«, koja i opet u obliku cjeline popunjava I. i II. dio lanjskoga sveska. Dakako, da cilj knjige ipak nije mogao ostati sasvim bez traga u inače cjelovitoj obradbi

Ako je novo doba sa svojim posebnim interesom za noetičke probleme te za empirijska istraživanja stavilo i novoskolastičkoj filozofiji novih zadataka; ako ta filozofija treba da dade novu znanstvenu fundaciju starim sigurnim istinama te da iskoristi i modernu induktivnu (analitičku) metodu, tad se može reći, da je Z.ova radnja u tom obziru upravo klasična. Pravi je užitak pratiti i to na našem hrvatskom jeziku, kako dr. Z. i u prvom i u drugom dijelu nastoji riješiti rečeni zadatak nove skolastike uzimajući u obzir najnovija nastojanja i rezultate na filozofijskom području, napose na području noetike, psihologije i teodiceje, za koju se posebno istražuje i fiksira odnos i prema noetici i prema modernim empirijskim istraživanjima (»lične«, a ne »institucijske«!) religije. Nije možda bez neke diskretne ironije konstatacija, da znanost baš danas u jeku borbenog ateizma pokazuje po svojim prvacima, kako je problem

i činjenica religije takoreći u središtu interesa. Za to je uostalom najbolji dokaz Z.ova knjiga. Tkogod je nabavio prvi dio Z.ova magistralnog djela, nabavit će bez sumnje i ovaj drugi, pa kako se nije razočarao s prvim, tako se ne će ni s ovim.

K. Grimm D. I.

Bachelard, La Dialectique de la Durée. (171 str.), Boivin — Paris 1936.

Natpis ove knjige svakako pobuđuje pozornost. Ona naviješta neku dijalektiku, kao da se radi o nekom logičkom problemu. Ali dodatak »de la Durée — trajanja« odmah isključuje ovu pomisao. Ne ćemo čitati u ovoj knjizi nikakve logičke rasprave, nego nešto posve drugo, što s dijalektikom — razgovorom — nema nikakve veze. Mogli bismo pomisliti, da ćemo u knjizi naći filozofiju trajanja, dakle vremena, prema tome jedno opširno poglavlje iz kozmologije. Ali djelo nije ni to. Ono nije niti naprosto filozofsko niti prirodoslovno niti medicinsko, nego nešto od svega toga združeno. Imalo bi naime da bude, prema auktorovoj zamisli, nešto slično, ali bolje i ispravnije, poput Freudove psihoanalize. Kašto Freud ide za tim, da analizom duševnoga života u bolesna čovjeka pronađe, koji je prigušeni afekat izvor dotičnog bolesnoga stanja, da onda poremećaj odstrani, tako hoće i Bachelard da liječi razne bolesti. Ali velika je razlika između njega i Freuda. Prva je razlika u tom, što Freud ostaje kod duševnih bolesti i njihovih posljedica u organizmu, dok se Bachelardova metoda primjenjuje na sve bolesti, a zapravo i sve događaje i smetnje kojegod vrste. Druga je razlika u sredstvu, koje upotrebljava za svoju svrhu. Dok Freud nastoji ukloniti smetnje time, da oslobodi prigušeni afekat, Bachelard nastoji, da uvede zgodne titraje sa zgodnim izmjenama. Prema njegovu mišljenju svako se poremećenje sastoji u tom, da dotični bolesni subjekat nema zgodnih titraja sa zgodnim promjenama. To je ona dijalektika, o kojoj govori. Kaošto je razgovor u prvom ili posebnom smislu govor i odgovor, tako je nekakav stvarni razgovor i svaki niz, koji sadržaje akciju i reakciju, dizanje i padanje, put i povratak, uzrok i učinak. U tom smislu govorimo i o dijalektičkom materijalizmu, ukoliko naučava da se povijest sastoji u nizu materijalnih, ekonomskih stanja kao uzroka i nazora kao učinaka. U sličnom smislu govori i Bachelard o dijalektici trajanja. A u zgodnoj dijalektici vremena ili izmjene u vremenu nalazi se prema njegovu mišljenju lijek za mnoga zla. Misao nije potpuno nova, samo je ova potpuno općenita formula nova, kaošto i primjena na liječenje svih zala. Napokon treba primijetiti i to, da se Bachelard čuva Freudova panseksualizma.

Fr. Šanc D. I.

Badareu, D., L' Individuel chez Aristote. (Okt. 156 str.), Boivin, Paris.

Pisac, koji je profesor na sveučilištu u Iassy u Rumunjskoj, hoće da iznova istraži Aristotelovu nauku o općim pojmovima, jer mu se čini, da se u njoj nalazi slaba točka njegova sistema. Prema auktorovu mišljenju »Aristotel je više slutio istinu nego li je vidio, više je sugerirao rješenje nego li ga preporučivao« (str. 7). I najbolji prijatelj Aristotelov ne će piscu zamjeriti, što je došao do tako nepovoljnoga nazora o njegovoj filozofiji. Kad je mogao Zeller slično suditi, pa i Baeumker i toliki drugi, nije ništa čudnovato, ako i pisac ove knjige slično misli. On i onako priznaje, da je Aristotel slutio i sugerirao pravo rješenje problema. Samo je pitanje, koje je ovo pravo rješenje prema našemu piscu. Moram priznati, da se moje veselje, koje sam osjećao kod izjave našega auktora,

da je Aristotel slutio i nagovijestio pravo rješenje, kod čitanja opet rasplinulo. Auktor naime zastupa mišljenje, da Aristotel nije ispravno shvatio odnosa između individualnoga bića i univerzalnih ideja ili pojmova. On misli, da si Aristotel protuslovi, kad naučava, da samo individualno biće postoji, ali da ipak nije predmet znanosti, nego da ova raspravlja samo o univerzalnome. S ovom glavnom poteškoćom skopčane su prema našem auktoru i druge, koje se tiču hilemorfizma i nauke o aktu i potenciji kod Aristotela. Poznate su ove poteškoće već amo od Zellera i Baeumkera. Ja sam ih prikazao i riješio na temelju Aristotelove nauke u svojoj studiji »Sententia Aristotelis de compositione corporum e materia et forma, Zagreb 1928«. Ali Badareu nije se osvrnuo na moje rješenje, kaošto on uopće nigdje ne spominje latinski pisanih djela, niti se obazire na skolastičku filozofiju. Ovo se opaža diljem čitave knjige. Zato se ne čudim, što misli, da je našao rješenje protuslovlja u Aristotelovoj filozofiji s obzirom na spoznatljivosti individualnih bića i predmeta znanosti u Kantovoj kritici čistog razuma. Svakako je ovo rješenje novo, ali ne istinito. Aristotela svrstati među pristaše transcendentalnoga idealizma djelo je, koje ne može naći priznanja poznavalaca Aristotelove i Kantove filozofije i prave filozofije uopće. Ipak — ili baš zato — ova je knjiga zanimljiva te potiče na razmišljanje o mnogim između najvažnijih problema Aristotelova sistema. *Fr. Šanc D. I.*

Petermann Margit, Illuminare (Gr. - 8°, 50 S. auf Antik - Bütten mit zweifarbigen Kapitelleisten, in Igraf - Pergament), Kösel - Pustet, München 1936.

Ako se danas i bljutavi romani najgore vrste obično zaodijevaju ruhom umjetnosti, kudikamo više prava na to ima ono, čega ljepota ne vene, jer odsijeva divni sklad vječne Istine. Otmena oprema ove knjige odgovara i njenom misaonom sadržaju. Biserje evanđeoskih misli dolazi u ovom okviru jače do izražaja. I najljepši dijamant, kad se nađe u prirodi, nema onoga čara, koji mu daje vješta ruka draguljara. Tu je evo dublji smisao i opravdanost izvanjske tehničke opreme katoličke knjige. S naše se strane premalo pazilo na to, ali ide sve to više na bolje.

Petermann je splela zgodice iz života gorljivih kršćanskih duša sadašnjice u kiticu »evanđeoskih izvještaja« o Kristu, koji otsijeva u njima. Za to knjiga nosi podnaslov »Transparente«. Neobičan je pothvat utoliko, što je uzela imena svetih lica (anđela Gabriela, Elizabete, sv. Ane, Bl. Dj. Marije) u okviru današnjeg života, ali se ipak ne smije ići tako daleko, da se piše: »Anđeo Gabriel imao je čarape do koljena i gojzerice«, makar se to odnosilo na jednog mladića, koji se sav predao službi Caritasa. Sigurno je to poslanik ljubavi Božje, samoga Krista, ali malo više konzervatizma u riječima, kojima se to izrazuje, bilo bi bolje. Inače je sve prožeto vedrinom, tankoćutnošću majčina srca za bijedne i potištene, te onom jednostavnošću i iskrenošću u pričanju, koja se čini tako priprostom, a ipak je rijetka umjetnost. *W.*

Turković Milan, Der Zisterzienser Orden in Slowenien (str. 107).

Djelo nam daje pregled prošlosti ovoga zaslužnog Reda kako za cijelu katoličku Crkvu tako i za slovenske zemlje. Nastao je kao pomlađeni ogranak sv. Benedikta u Citeaux-u u Francuskoj 1098. U 14. vijeku imao je svojih 1500 muških i 1300 ženskih samostana, a zadužio je kršćanstvo neumornim radom na području materijalne i duhovne civilizacije — krčenjem šuma, prepisivanjem knjiga, gajenjem znanosti i umjetnosti te širenjem evanđeoskoga duha. Veoma rano otvoriše C i s t e r c i t e svoje

domove i u hrvatskim krajevima te su u 13. vijeku stajali među prvim radnicima na njivi Gospodnjoj. Na glasu bijaše njihova opatija Bl. Gospe u požeškoj dolini (od g. 1232.). O hrvatskim cistercitima objelodanio je isti pisac posebnu knjigu.

Djelo ima za predmet dvije prastare opatije u Sloveniji. Već oko g. 1136. vidjeli su Slovenci početke cistercitske naseobine u Stični. Samostan je otađa kroz stoljeća igrao ulogu kao nepresahnjiva baza duhovnoga svijetla i dobrotvornosti za onaj narod, a cijenili ga i pomagali dobri i mogući ljudi. Drugi ne manje zaslužni manastir nastao je kao plod zavjeta glasovitog vojvode Bernarda Sponheima u Kostanjevici g. 1234. No kaošto stotine sv. zadužbina i najvećih narodnih svetinja tako su i spomenuta ognjišta duhovnog života slovenskog naroda pala žrtvom nekršćanske politike cara Josipa II., koji ih potezom pera dokinuo g. 1784., a požudne oči brzo razgrabiše i uništiše do čega je došla nesmiljena ruka.

Cistercite su g. 1898. doživjeli sreću, da su opet obnovili svoje blagotvorno djelovanje u drevnoj opatiji Stični. *N. Maslać D. I.*

Martindale C. C., S. I., The difficult commandment, 8. izd. (50 tisuća, str. 80.), Manresa Press — London 1935.

Ova malena engleski stvarno i praktički pisana knjižica iz pera poznatoga o. Martindale-a prevedena je već na više jezika, a na engleskom je doživjela eto već osam izdanja. Nakon uvoda, u kojem pisac opravdava potrebu ovakove knjižice, kojoj je podnaslov: »Bilješke o svladavanju sama sebe osobito za mladiće«, slijedi pet poglavlja, u kojima se vrlo taktički i diskretno, a ipak posve jasno govori o »mislima«, »riječima« i »djelima«, tumače neki pojmovi i donose motivi za čist život. Sve je to obrađeno tako, da odaje čovjeka, koji je izbliza gledao ljudsku bijedu, ali koji je istotako u praksi okušao snagu motiva, što ih daje naša vjera u borbi za čistoću. Najtoplije i pravo remek-djelo jest baš zadnje poglavlje, u kojem pisac s nekoliko riječi iznosi najljepše motive iz natprirodnoga reda, ali nadovezujući na prirodni. Bilo bi vrijedno stvarcu prevesti i na naš jezik, a onima, koji razumiju engleski, preporučujemo samo djelce.

K. Grimm D. I.

BIBLIOGRAFIJA

a) Neprijekorne:

Balentović, Život za opanke, Zagreb 1936.
Dimović, Pobratimski darovi, Zagreb 1933.
Dukić, Naš domaći glas, čakavska pjesma, Zagreb 1936.
Đuričić, Starenje i produžavanje života (ćiril.), Beograd 1936.
Glas srpske kraljevske akademije 172, prvi razr. 84. (ćiril.), Beograd 1936.
Hergešić, Uvod u predavanja iz poredbene književnosti, Zagreb 1937.
Irving, Liječenje alkoholičara potajno, bez njegova znanja, Paris.
Junak s gore Tajo, Misijska bibl., Zagreb 1937.
Justus, Bluff boljševizma i kriza komunizma, Zagreb 1937.
Kalan-Tomljenović, Svijet za Krista, »Fides« — Senj 1937.

Kažić, Fermentacija duvana (ćiril.), Beograd 1937.
Kišur, Život i ljudi XX. vijeka, Zagreb 1937.
Klobučar, Škola u službi zračne odbrane, Zagreb 1937.
Kolesarić, Velika obitelj. Zgode i nezgode momčeta Dragutina, Mala knjižnica Hrv. Radiše br. 1., Zagreb 1937.
Lerinc, Mašta malog deteta (ćiril.), »Rajković« — Beograd 1937.
Majsec, Pokornički psalmi, Odra 1937.
Marković, Zadružni privredni sistem (ćiril.), Beograd 1937.
Milkaić-Vrtar, Život i tvar, Zagreb 1937. Samo je smiješan onaj strah pred metafizikom, što šalje pod pero i po koji nespretni i neispravni izraz. Ujedno je naivno, jer pokazuje mišljenje, kao da se kod svega toga izvođenja nije služilo metafizikom!
Pavičević, Crnogorski humor i šala, Zagreb. Ali ima i po koja malo glupa šala.
Pizzardo, Katolička Akcija, Zagreb 1937.
Potočnjak, Kalkulacija, Zagreb 1937.
Rejic i Mužinić, Uputstvo za poribljavanje otvorenih vrela pastrmkama, Beograd 1937.
Srebrnić, Kuda to vodi . . ., Zagreb 1936.
Stevanović, Merenje inteligencije (ćiril.), Beograd 1937.
Tadić, Akvarijum, Subotica 1937.
Tadijanović, Dani djetinjstva, Zagreb 1937. »Djevojčice i ja« malko pikantna!
Vitezica, Antologija narodne poezije (ćiril.), Beograd 1937. Ali moral narodnih pjesama nije uvijek neprijekoran!

c) Zle:

Biblijska predavanja (ćiril.), Beograd. Adventističko.
Bloch, Španija . . ., »Nolit« — Beograd 1936. Marksistička orijentacija.
Franičević, Na putu za novi grad (pjesme), Zagreb 1937. »Mladi književnici« napadaju cinički vjeru!
Giel, Da li su Crkve N. Z. izdržavale svoje propovjednike i misionare, »Glas evanđelja (baptističko). Zagreb.
Grgurić, Nacija na radu, Novi Sad 1937. Himna nacionalsocijalizmu; stanovište prema Crkvi krivo.
Pelagić Vasa, Umovanje zdravog razuma, Zagreb 1937. Kolekcija blasfemija i gluposti jednoga pravoslavnog raspopa i svrzimantije.
Petrović, Nastaju li bolja vremena? »Knjige za svakoga«, Beograd. Marksističko.
Španija jučer, danas i sutra . . ., Beograd. »Knjige za svakoga« t. j. ni za koga osim marksista!
Vološinov, Frojdizam. Kritički prikaz, Beograd 1937. Čistokrvni marksizam. Prigovara marksistima, koji se oduševljavaju za Freuda, jer da je to »buržujska« ideologija, koja sasvim zanemaruje klasnosocijalni momenat (Pozitivni na pr. Bihovski: »O metodološkim osnovicama psihoanalitičkog učenja Frojda«; Luri A. R.: »Psihoanaliza kao sistem monističke psihologije« u zborniku »Psihologija« u Moskvi; Fridman B. D.: »Osnovna psihološka shvatanja Frojda i teorija istonjskoga materijalizma«, štampano u istom zborniku!): ». . . učenje nerazdvojno vezano sa osnovnim preduslovima klasne svesti savremenog evropskog građanskog društva. . . . Psihoanaliza je plot od ploti i krv od krvi raspadajuće se savremene građanske ideologije.« (str. 164.).

d) Zakoni i sl.:

Aranđelović, Savremene dizelmašine, Beograd 1937.
Bekić, Borba srpsko-pravoslavnog opštestva u Mostaru protiv austro-bosanske uprave 1880-82 godine (ćiril.), Sarajevo 1936.
Borisavljević, Zakon o skupnom porezu na poslovni promet etc. (ćiril.), Beograd 1936.
Delić i Grin, Koštani i zglobni lues kod endemijskog luesa u Bosni, Zagreb 1936.
Dizdarević i Mišić-Jambrišak, Bibliografija knjiga ženskih pisaca štampanih u Hrvatskoj, Slavoniji, Bosni i Hercegovini do svršetka g. 1935., Zagreb 1936.
Filipović, Vazdušni napadi na stanovništvo. Pasivna vazdušna odbrana (ćiril.), Beograd 1936.
Gavrilović, Međunarodno pravo sv. II. (ćiril.), Beograd 1935.
Georgijević, Srpsko-hrvatska narodna pesma u poljskoj književnosti (ćiril.), Srpska kralj. akademija, Beograd.
Grujić, Zbornik za istoriju Južne Srbije i susednih oblasti (ćiril.), Skoplje 1936.
Hiršl, O sudskom postupku u bračnim sporovima, Zagreb.
Holzmann, Uredba i pravilnici o kartelima, Zagreb 1937.
Ilić, Sistem prava o kućnoj zajednici u Crnoj Gori (ćiril.), Beograd 1936.
Izveštaj o radu jugoslavenskog nogometnog saveza za 19. redovitu godišnju skupštinu (13. XII. 1936.); (ćiril.), Novi Sad.
Izveštaj o radu Kolarčevog narodnog univerziteta 1934-35 i 1935-36 (ćiril.), Beograd 1936.
Izveštaj o vodenim talozima, vodostajima i količinama vode za 1935. god., Sarajevo 1936.
Janković, Zbirka propisa o osiguranju državnog saobraćajnog osoblja za slučaj bolesti i nesreće, Zagreb 1936.
Jovanović, Zadrugarstvo i zadružna gradnja stanova (ćiril.), Beograd 1936.
Jugoslavenski radio kalendar 1937., Beograd.
Knjiga o bratstvu srpskog, ruskog i crnogorskog naroda (ćiril.), Niš 1936.
Kresić, Nj. V. kralj Petar II. (ćiril.), Beograd 1937.
Ljubisavljević, Devizni propisi Kraljevine Jugoslavije, Beograd 1936.
Majevski, Narodni patrijarha (= Njegova Svetost Varnava), (ćiril.), Beograd 1937.
Markić, O Krajiškim imovnim općinama, Zagreb 1937.
Marković, Udžbenik sudskog krivičnog postupka kraljevine Jugoslavije (ćiril.), Beograd 1937.
Milovanović, Pravila o snabdevanju ljudskom i stočnom hranom (ćiril.), Beograd 1937.
Mišković, Godišnjak našeg neba za g. 1937. (ćiril.), Beograd 1937.
Monahinja Jefranija (ćiril.), Beograd.
Narodna privreda u trećem tromesečju 1936. godine (ćiril.), Topčider 1936.
Naša civilna maska M.-33 (ćiril.), Beograd.
Nedić, Problemi obezbeđenja invalida (ćiril.), Beograd 1936.
Ovadija, Svetski šampionat u šahu (partije od 1835—1935.), sv. III., Beograd 1936.
Petnaest godina borbe udruženom snagom za građansko obrazovanje i ekonomsko oslobođenje domaćih privrednika (ćiril.), Beograd 1936.
Popović, Carinski savez Jugoslavija-Bugarska (ćiril.), Zabrežje.
Popović-Sečanski, Građa za istoriju naselja u Vojvodini od 1695—1796 (ćiril.), Novi Sad 1936.

Pozajić, O veterinarskim i stočarskim fondovima u Jugoslaviji, Zagreb 1936.
Praktičan komentar uredbe o likvidaciji zemljoradničkih dugova (ćiril.), Beograd.
Radio godišnjak 1937., Beograd 1937.
Ristić, Kralj Aleksandar Karađorđević. Život i rad (ćiril.), Beograd 1937.
Ristić, »Krivaja« od osnivanja do stečaja, Sarajevo 1937.
Rudolf, Spomenica zajedničke obrtničke zadruge u Sisku o stotoj godišnjici postojanja, Sisak 1936.
Rukavina-Šprajcer, Putokaz za hrv. privrednu mladež i savjeti roditeljima, Zagreb 1936.
Salaj, Prilog reorganizaciji poljoprivredne službe u Savskoj banovini, Zagreb 1936.
Sézany-Barjaktarović, Lečenje sifilisa, Novi Sad.
Spisak naučnih i stručnih publikacija od 1926 do 1936 god. Izdala interna propedevtička klinika, Beograd 1936.
Spisak publikacija stručnjaka centralnog higijenskog zavoda 1926—1936.
Spoljna trgovina. Izveštaj zavoda za unapređivanje spoljne trgovine za 1935. god. (ćiril.), Beograd.
Spomenica društva crvenog krsta kraljevine Jugoslavije 1876—1936. (ćiril.), Beograd 1936.
Spomenica državne trgovačke akademije u Sušaku 1910/11—1935/36, Sušak 1936.
Spomenica dvestogodišnjice sv. Uspenske crkve u Novom Sadu 1736-1936 (ćiril.), Novi Sad.
Stanković, Pravno razvijanje srpske pravoslavne mitropolije sremsko-karlovačke, knj. I. (ćiril.), Zemun.
Stanojević i Stefanović, Čitanka za III. razred osnovnih škola (ćiril.), Beograd. Nije za katolike!
Statistika jugoslavenskih željeznica za g. 1935. (ćiril.), Subotica.
Stepanović, Nacionalni testamenat kralja Aleksandra I. (ćiril.), Beograd 1936.
Stojković, Saobraćajni priručnik (ćiril.), Beograd 1936.
Štedimlija, Crna Gora u Jugoslaviji, Zagreb 1936. Probija kroz radnju »nova sociologija«.
Šumarević, Štampa u Srba do 1869. (ćiril.), Beograd 1936.
Terako, Praktična uputstva za izvršenje zakona o državljanstvu, Beograd 1936.
Tomičić, Tehnika međunarodne trgovine, Zagreb 1936.
Tot, Naši majstori (šahovski), ćiril., Beograd.
Trbarić, Mladi filatelista, Šabac 1936.
Turizam na području dubrovačkog turističkog saveza, Dubrovnik.
Turković, Hrvatsko-slavonska vojna krajina. Zbirka navoda (citata) s objašnjenjima, Sušak 1936.
Turković, Krajiške imovne općine, Sušak 1936.
Ujednačivanje jugoslavenske voćarske terminologije, Beograd 1936.
Uredba o izdržavanju narodnih škola od 9. IX. 1936. (ćiril.), Beograd.
Uredba o organizaciji ministarstva šuma i rudnika, Beograd 1936.
Vidaković, Samouprava jugoslavenskih gradova (ćiril.), Beograd 1936.
Vujević, Izveštaj meteorološke opservatorije u Beogradu (ćiril.), Beograd 1936.
Vukadinović, 1000 golova Moše Marjanović, Beograd 1936.

Vukšanović i Popović, Kontrola zagraničnog platnog prometa knjiga I., Beograd.

Yugoslavia — privredni godišnjak 1936., Beograd.

Zabić, O berzama i posebno o beogradskoj berzi (ćiril.), Beograd.

Zaštita i osiguranje radnika. Rad VI. kongresa radničkih komora u Beogradu 26. i 27. januara 1936. godine, Beograd 1936.

Za zakonsku zaštitu kućnih pomoćnica, Beograd 1936.

Žabotinski-Büchler, Jedinstvo, Osijek. Cionizam!

Žilić-Šantek, Uredba o likvidaciji zemljoradničkih dugova knj. IV., Zagreb.

Žilić i Šantek, Uredba o izbranim odborima (sudovima dobrih ljudi), Zagreb 1936.

UREDNIŠTVO JE PRIMILO

Acta secundi congressus thomistici internationalis Romae a die 23 ad 28 Novembris 1936 celebrati (pg. 586), Marietti — Torino 1937.

Baturac J., Povijest Zbora Duhovne Mladeži Zagrebačke, Zagreb 1937.

Carbone C., Circulus philosophicus seu obiectionum cumulata collectio iuxta methodum scholasticam, vol. III. cosmologia (pg. 624), Marietti — Torino 1937.

Croatia orans — Prvi hrvatski liturgijski kongres, Hvar 1936. »Zvijezda Mora« — Hvar, Zagreb 1937.

Cvjetići sv. Antuna Padovanskog čudotvorca (106 str.), Zagreb 1937.

Fontenelle R., Sa Sainteté Pie XI. (pg. 430), Spes — Paris 1937.

Messner-Sporšić A., Od Bukurešta do Ankare. Crtice iz Rumunjske, Bugarske i Turske (242 str.), Zagreb 1937.

Ordo divini officii recitandi missaeque celebrandae iuxta kalendarium ecclesiae universalis (16⁰, pg. 133), M. d'Auria — Neapoli 1937.

Timmermans R., Junaci Alkazara (206 str. i slike), Osijek 1937.

»ŽIVOT« izlazi 10 puta godišnje na 48 stranica. — Urednik: Karlo Grimm D. I. — Izdavač i vlasnik: Kolegij Družbe Isusove u Zagrebu A Alfirević D. I. — Tiskara »Glasnika Srca Isusova« A Alfirević D. I.

HERSAN

ČAJ

H E R S A N Č A J će vam pomoći da opet p o s t i g n e t e z d r a v l j e pomoću ljekovitih svojstava bilja. — Ne budite neprijatelj sami sebi! — Oboljenja kod migrene ublažiće **Hersan čaj.** — Smeta li vas gojaznost (debljina)? Onda možete upotrebiti **HERSAN ČAJ!** — Zašto da trpite boli kod reumatizma i kostobolje (giht) kada to nije potrebno. **HERSAN ČAJ** je sredstvo koje Vam može olakšati muke — **HERSAN ČAJ** pomaže kod arterioskleroze i hemoroida (šuljeva). — Zar zbilja ne znate da je **HERSAN ČAJ** kod oboljenja želuca, jetara i bubrega dobro sredstvo? **HERSAN Čaj** dobiva se samo u originalnim omotima u svim ljekarnama.

Tražite besplatnu brošuru i uzorak kod

»R A D I O S A N«, Zagreb, Dukljaninova ul. 1

S. br. 19834/1933

ŽIVOT

7

Rujan 1937 God. XVIII

SADRŽAJ

ŽIVOT

izlazi svakog 20. u mjesecu osim srpnja i kolovoza

PRETPLATA: 50 Din.
omladini 30 Din.
pojedini broj 5 Din

UREDNIK:
STJ. TOMISLAV POGLAJEN D. I.
Palmotićeva 33 — Telefon 37-28.
Zagreb I/147.

UPRAVA:
Zagreb I/147
Palmotićeva 31

Smisao antikonkordatskog vrenja

U prvi mah bi čovjek tu malaričnu hajku, kojom se — sve tamo od Kalimegdana i Šumadije, pa preko Bosne do stanovitih ljubljanskih redakcija — nastojalo zagrijati ovogodišnje kišno ljeto, nazvao besmislicom. Ona to u sebi sigurno i jest, i u zdravim se prilikama na nju jamačno ne bi smjelo ozbiljno osvrtati. Mi za zdravim prilikama međutim samo žudimo, a u bolesnom ozračju i nezdrave »malenkosti« znadu poprimiti naročito značenje.

Nama se ipak čini, da se čitava ta hajka ne može nazvati »malenkošću«. Zamišljena je i izvođena u odveć velikom stilu, s odviše upornosti nastavljena, previše se dioničara u nju upustilo. A ne može joj se reći, ni da je bez ikakva smisla. Svi suvlasnici u tom novoosnovanom poduzeću, došli oni i s najoprečnijih strana, već po svojoj ustaljenoj tradiciji i izvježbanom instinktu rade — po planu: obično vrlo dobro smišljenom i u tančine izrađenom planu. Stoga ni to vrenje ne može biti »slučajno«, ni »spontano«. I baš zato, jer te pojave nisu sitne slučajnosti, iznijele su one mnogo toga na površinu: i više, nego što su njihovi priređivači htjeli. Na našoj je javnosti da te pojave ozbiljno uoči, svestrano im ogleda pozadinu, da preko njih naivno i na laku ruku ne pređe. One u sebi kriju odveć veliku pouku za sve. Značajno su svijetlo bacile na mnoge vjerskocrkvene, narodne, državne i socijalne probleme. Osvrnut ćemo se samo na najglavnije. Kratko i otvoreno: iskrenost je u ozbiljnim vremenima najpotrebnija krepost. Nojeva je politika uvijek bila kratkovidnom, a u zamršenijim okolnostima redovito — kobnom.

Prva se u arenu spustila *sprsko-pravoslavna crkva.* I to stanoviti i dobro poznati krugovi, baš oni, kojima su razni diktatorski režimi najviše pogodovali. Zašlo se u borbu ne ozbiljnim i mirnim dokazima, — njih se uopće nije ni pokušalo iznositi, jer ih naprosto nema — već se odmah započelo demagogijom najkrupnijeg kalibra. »Pravoslavlje je u opasnosti, srpstvo je u pogibli«. Od koga, zašto? Zato, što se katolicima, koji su u državi jedna od naj-

brojnijih — ako ne najbrojnija vjerska cjelina, priznaje *juridička* ravnopravnost, da o *stvarnoj* jednakopravnosti i ne govorimo. O njoj budžetske brojke pričaju svoje priče.

Okosnica cijele kampanje »pravoslavlje je u opasnosti, srpstvo u pogibli« vrlo je značajna. Ona pokazuje, da je u mnogim pravoslavnim crkvenim krugovima duboko uvriježeno — a za zadnjih režima i sustavno uzgajano — mišljenje, prema kojem bi pravoslavlje imalo biti privilegovanom vjerom Jugoslavije, dà, njenom državnom vjerom: država bi imala da služi srpsko-pravoslavnoj crkvi, a srpsko-pravoslavna crkva državi. Sa začudnom je to otvorenošću, nerijetko upravo s bezobzirnošću bilo isticano ovih posljednjih mjeseci u tisućama raznih publikacija.[1] Ono dakle, što nije po ćudi nekim skupinama srpsko-pravoslavne crkve — i to možda baš onima najmanje religioznima — to jednostavno »krnji i unižava naše nacijonalno dostojanstvo i državni suverenitet«. A za milijune se tu katoličkih Hrvata i Slovenaca — ne pita.

Takovo shvaćanje, koje u državi, gdje živu jake zajednice raznih vjera, jednu vjersku cjelinu istovjetuje s državom, vrlo je opasno, i nužno mora biti uzrokom neprestanih i dubokih kriza. Ako se to shvaćanje posredno ili neposredno, idejno i stvarno (t. j. budžetski) podržava i nijeti, onda se tim podržavaju, nijete, produbljuju i sve krize, koje ono sa sobom nužno donosi.

Svi su sa začuđenjem zapazili, da su se mnogi srpsko-pravoslavni crkveni krugovi u toj konkordatskoj bitci najuže povezali *baš s onim pojedincima, skupinama i udruženjima, koja su se za svoje »vlade« laćala najsurovijeg terora* kao glavnog — možda jedinog sredstva — pri »rešavanju« narodnih, državnih, vjerskih i socijalnih problema. Iskreno rečeno, držimo, da je taj momenat jedan od najozbiljnijih. On odaje, da je u nekim krugovima srpsko-pravoslavne crkve dosta ukorjenjeno ono mišljenje, koje je dugo podgrizavalo bivšu rusku pravoslavnu crkvu, dok je nije uništilo: nju i Rusiju. Službena se ruska crkva priljubila uz nasilne režime i njihovu silu. Pače je toj sili po-

---

[1] Išlo se čak tako daleko, da se za sve one koji nisu protiv konkordata, reklo: da se »*time teško ogrešuju* o interese Svetosavske pravoslavne crkve i *izdaju životne interese nacijonalne i državne*«, jer se konkordatom »*unižava i krnji naše nacijonalno dostojanstvo i državni suverenitet.*«

vlađivala, kad je terorom »rješavala« goruća vjerska, socijalna i politička pitanja stare Rusije. Sama se na tu silu oslanjala, nju je smatrala svojom vrhovnom branom, odlučnim dokazom. Sila je popustila, t. j. preselila se, jer sila — kao svaka batina — ima dva kraja. Okrenula se protiv Crkve.

Tako se to Crkvi uvijek i nužno događa, kad se isključivo osloni na vanjsku silu. Vanjska i državna organizacija može — i zvana je — da Crkvi pomogne, no Crkva nikad ne može da se na državnu i vanjsku organizaciju osloni kao na jedinu i osnovnu svoju snagu. U tom slučaju ona niječe samu sebe, jer priznaje, da nema dovoljno životne snage, da sebe održi, a kamo li da socijalni i državni poredak zadahne osnovnim kršćanskim načelima. U tom je i bila sva tragika ruske crkve i ruskog naroda. Najdalekovidniji sinovi i najlojalniji predstavnici ruske misli su to davno vidjeli i glasno rekli. I Aksakov i Dostojevski i Solovjev. Ruska si crkva te gorke istine nije dala reći. Ona je i opet posegnula za silom, da problemu začepi usta, a ne da ga liječi iznutra. Prognala je mnoge predstavnike iskrenosti u Sibir, Solovjeva u Zagreb. Problemi su silom gušeni: katastrofa je došla.

Nažalost, i kod nas su neki ruski emigrantski krugovi — ne svi — imali vrlo nesretan utjecaj. Mislimo one krugove, koji od povijesti nisu ništa naučili, a čini se, da uopće nisu kadri, da štogod od nje nauče. Njihovo se djelovanje zadnjih godina vrlo jako osjetilo i na vjerskocrkvenom polju i na socijalnom, narodnom i državnom; naročito kod nekih pravoslavnih faktora i za nekih režima. Mnogi val nedavnog komešanja uzbiban je strujom, koja dolazi iz tih vrela. Zapamtiti međutim valja, da i povijesno zbivanje ima svoju nutarnju logiku, te da i u povijesti isti uzroci rađaju istim posljedicama.

Što je u cijelom metežu bilo još tragičnije, to je *savez* nekih crkvenih krugova čak i sa *pristalicama crvenog terora.* Uostalom nije to baš ni tako čudno. Kad netko u duši s terorom očijuka, onda nije baš tako bitno, da li je taj teror crveni ili bijeli. Samo što Crkva u jednom i drugom konačno jednako prolazi: ovaj je dovodi do smrti anemijom, onaj naglim puštanjem krvi. Vrlo je značajno — a moglo bi biti i kobno — što neki pravoslavni crkveni krugovi toga ne vide. Oni se pridružuju marksistima — recimo pravu

riječ: komunistima — u hajci protiv katoličke Crkve. Zar nisu u isto vrijeme čuli, kako marksistički vođe po Beogradu govore: »Samo neka mi obračunamo s katoličkom Crkvom, s pravoslavnom će biti lako.«

Jest, srpsko se pravoslavlje nalazi u opasnosti, ali ne od konkordata, nego baš od svojih dvaju časovitih »saveznika«: od pristaša bijelog i crvenog terora. Ako se srpski crkveni krugovi odluče da pođu rame o rame s bijelim — ili smeđim — terorom prijašnjih režima, da sebe silom učine državnom vjerom i silom »rešavaju« sve socijalne i narodne probleme, onda se sami svijesno upućuju na skretnicu stare Rusije. Neka onda nitko poslije suza ne lije: iste tračnice dovode do iste stanice...

Ako se pak srpski pravoslavni krugovi podadu laskavom i časovitom snubljenju marksistâ te u rušenju konkordata — makar i uz pomoć komunista — nastave gledati vrhovni spas države i pravoslavlja, onda oni komunizmu u Srbiji ne samo širom otvaraju vrata, nego mu služe najsigurnijom ljestvicom. Stvar je vrlo ozbiljna. Ona je neaktuelna samo za one, koji nisu kadri da misle na prekosutra. Nije više ni za koga tajna, da je dobar — čini se vrlo velik — dio (u nekim mjestima radi se i o 80 %) srpske đačke omladine zadojen radikalnim marksističkim idejama. To je činjenica. Što ta činjenica sa sobom nosi, zna svatko, tko poznaje povijest i tko ima bar malo refleksivne sposobnosti. Ta se činjenica ne da i ne može odstraniti ni palijativima, ni silom. Ideja se zamjenjuje samo idejom, i to istinitijom i boljom; vjera u jedan socijalni poredak nadomješta se samo vjerom u drugi socijalni poredak, i to pravedniji, uzvišeniji, stvarniji.

Neki se pravoslavni krugovi prilikom hajke nađoše na raskrsnici. Oni se imadu odlučiti kuda će. Ili uz režime prijašnjih terora i s njima niz kosinu; ili uz organizatore i priređivače crvenog terora i preko njih u bezboštvo i krvavo samoubojstvo. Ili... ili uz ono, što Crkvi jedino dolikuje: uz kršćansko rješenje, kršćanski duh. To je jedini put. Svaka crkva valja da nađe samu sebe, svoju nutarnju duhovnu snagu. Crkva valja da uzgoji *moralan* kler, jer je nemoralan ili amoralan kler najveća nakaza za Crkvu i njen najopasniji štetočinja; *naobražen* kler, jer se danas nema posla s primitivnim ljudima i primitivnim problemima, nego s vrlo složenim ljudima i još složenijim pitanjima. Naročito je nužno ozbiljno i što skorije proučavanje

kršćanskih socijalnih principa: možda i »papskih« enciklika.[2] Nedavno je neki pravoslavni sveučilišni profesor iz Lenjingrada, koji je doživio i proživio crvenu revoluciju, imao odvažnosti da izjavi: »Rusija ne bi boljševizma nikad doživjela, da je poznavala i primjenjivala socijalne enciklike rimskih Papa.«

I *međunarodna se politika* odrazila u protukonkordatskoj hajci. Engleska, Italija, Francuska, da o manjim državama ne govorimo, držale su se po strani. Treći Reich i Crveni Savez nisu mogli da sakriju svojih simpatija, a ni svojih aktivnih niti. Nije to prvi put, što se Wilhelmstraße i Kominterna nađoše na istom terenu i u zajedničkoj akciji, svaka sa svojim emisarima i svojim ciljem. Međutim su neki od tih emisara kadri da naizmjence — a možda i istodobno — igraju dvije uloge. I Judenića i Tuhačevskog. Kad je teror glavna ideologija, onda je konačno svejedno, da li je on smeđe ili crveno obojen.

Nacizam se usko pobratio sa stanovitim predstavnicima prošlih režima; toga on u intimnijim informacijama i ne krije. On bi sve učinio, da im opet pomogne do vrha. Njemu »integralci« pogoduju, jer mu pogoduju marionete. A on marionetâ treba za svoj *Drang nach Osten*, za svoju politiku u Podunavlju, a treba ih i za to, da na svoj način pričvrsti osovinu Berlin-Rim. Značajno je samo to, da je on pouzdanih prijatelja našao i u nekim službenim krugovima srpsko-pravoslavne crkve.[3] Čak svojevremeno i u

---

[2] Kod nekih i pravoslavnih i protestantskih krugova to zanimanje za socijalnu nauku kat. Crkve — već postoji. Poredi o tom naš dopis s međukršćanske konferencije u Edinburgh-u (str. 338).

[3] Uostalom stvar nije baš ni tako neobična, kad se ideologije pokrivaju. Nacizam u svojoj propagandističkoj literaturi o Balkanu i za Balkan piše upravo tako, kako smo vični slušati iz ustiju mnogih »integralskih« propovjednika: »... Im achtzehnten Jahrhundert war Kroatien bereits latinisiert... Im Zuge, ein großes kroatisch-römisches Reich zu werden, erwuchs ihm hieraus eine besondere Mission... So wirkte im Südosten die Propaganda des vatikanischen Staates.« O glavnom »misteriju« Balkana čitamo: »Der Balkan, und zwar der wahre, der völkisch einheitliche Mittelbalkan, das Reich des serbischen und bulgarischen Hajdukentums (sic!), ist nordisch und germanisch (sic!) verzaubert. Das ist eine Tatsache, die nicht bestritten werden kann, wenn man *das enzige große Mysterium, das diese souveräne Welt bewegt — das Mysterium des Blutes — vor Augen hat*...« (Janneff, Aufstand gegen Europa, str. 196, 197, 261; Berlin 1937.) — Točno. Tu i jest glavni problem: Hoće li »misterij krvi« — uzimamo pojam u svom njegovu opsegu — i nadalje ostati glavnim misterijem, velikim pokretačem Balkana. Začudno se ta nacistička ideologija o

službenom glasilu srpske patrijaršije.[4]

Kominterna također treba marionetâ. Ona ih po svojoj staroj navadi brižno, ustrajno i adaptirano uzgaja. Njoj je potreban put u Sredozemno more i u srce Evrope. Zato se i ona pobrinula, da »usmjeri« julske događaje. Njeni predstavnici — i glavni predstavnik — su dobro »rukovodili«. A dobro je pratio i jedan veliki srpski dnevnik, koji uostalom — zajedno s jednim šaljivim listom — već odavno udomaćuje i crvenu pratnju i crvenu melodiju: vješto, proračunato, sigurno. A eto, u zadnje vrijeme tom se zboru pridružiše i neki crkveni pravoslavni krugovi. Kominterna si tare ruke, a moskovska »Pravda« ne može da sakrije svojeg veselja. Antikonkordatska haranga je pokazala svu elastičnost Dimitrovljeva trojanskog konja i svu beskonačnost ljudske naivnosti.

Ljetni su događaji otkrili *opasnu lakovjernost širokih pravoslavnih masa.* Nekoliko je savršenih cinika ubacilo more najnezgrapnijih laži u narod: i sve se to progutalo. Ne samo primitivni puk, nego se i »inteligencija« zaklinjala na njihovu vjerodostojnost. Nastala su čitava gibanja, pokreti. U nekim se bosanskim selima ljudi opraštali od kuće, kao da idu u rat. U Sarajevu, Mladenovcu i drugdje — kako je iz novinâ poznato — potekla je i krv. Danas su ta »gibanja« pokrenuta u obranu »svetosavskog pravoslavlja od konkordata«. Sutra su te iste mase kadre, da jednako slijepo, jednako krvavo nasrnu za drugim parolama, koje će ubaciti isti ili drugi cinici. I tom se zgodom potvrdilo, da su mase — podržavane u bilo kojem opskurantizmu — uvijek mač dvorezac.[5]

Balkanu podudara s onim pobožnnim zazivima, što ih slušasmo ovog ljeta. U njima se naročit »Božji blagoslov« zazivao »na svakog onog, koji ne ustane protiv konkordata«. Željele su mu se verige, kolac, konjski repovi, pa čak i to da ga živina do pasa kljuje. — Uistinu: »das enzige große Mysterium, das Mysterium des Blutes«!

[4] Isporedi pisanje »*Glasnika srpske patrijaršije*« prilikom konkordatske diskusije u III. Reichu.

[5] Ulogu svoje vrsti igrao je u tom poslu g. dr. *Voja Janjić*. Mi se ne bismo na nj osobno osvrtali, da on nije imao pretenzija — a neki su to čak i ozbiljno uzeli — da bude »mentorom«, nekom vrsti »mosta« između pravoslavnih krugova i katoličkih. Držimo da su posljednji — a i raniji, javni i privatni — događaji dovoljno pokazali da g. Janjić ne posjeduje nikakove kvalifikacije za slične misije. Neki su sve dogodovštine g. Janjića htjeli ispričati »lakrdijom«. Onda je rezultat još porazniji: ima stvari, s kojima čovjek, a najmanje svećenik ne »lakrdija«.

Antikonkordatska se kampanja spotakla i o hrvatsko pitanje. Ona pučka — u stilu vile hilendarske — okomila se na istaknute hrvatske ličnosti kao na »opasne klerikalce«, na »crno-žute emisare Vatikana« itd. itd. Oni suptilniji se požuriše, da u nesudjelovanju hrvatskih poslanika pri glasanju za konkordat otkriju neku »napetost« između hrvatskog političkog vodstva i katoličke Crkve u našim krajevima. Pia desideria!

Međutim je dostojanstveno i uviđavno pisanje gotovo sve hrvatske štampe počevši od »Hrvatskog Dnevnika«, »Obzora« i »Hrvatskog Lista« — da izrazito katoličkih listova i ne spominjemo — dovoljno pokazalo, da su simpatije i hrvatske javnosti i hrvatskih mjerodavnih krugova na strani opravdanih zahtjeva katoličke Crkve.

Posmatrač

Krist i značaj

Već je i banalno reći, da nam trebaju značajevi, a još banalnije kazati, da su nam za odgoju značajeva potrebni uzori. Toj krvavoj potrebi uzora, koji će za sobom povući plejade čelik-značajeva, odgovorio je sam Bog tako, da je došao među ljude, eda pred njihovim očima odživi život ideala od čovjeka, uzor čovječnosti, nadljudsko i ujedno sveljudsko...

Javljala se doduše i prije Krista *anima naturaliter christiana* te na usta poganskih veličina progovarala i pjevala hvalospjeve krepostima i značajnosti, ali sve je to bila tek krilata riječ, koja dođe, potakne i prođe, a utjelovljena Riječ, koja ostaje uvijeke i neprestano djeluje, nije postojala. Mogao je Seneka pisati gnome i sentencije, kojima se i danas divimo, koje i danas s korišću upotrebljavamo, ali o jednoj nije sigurno mogao voditi dovoljno brige ni on sam, makar je bila njegova vlastita: »*Homines magis credere solent oculis, quam auribus* — ljudi obično radije vjeruju očima, negoli ušima!« Mogao je Sokrat svojom majeutičkom vještinom rađati i kod sebe i kod drugih pročišćene pojmove, mogao je snažnim zaletom svojega duha vinuti se i do čišćega pojma o jednom Bogu, ipak je pred smrt naredio, da se žrtvuje pijevac Eskulapu. Mogao se Aristotel penjati po vrhuncima ljudskoga znanja i umijeća, što ga ljudskim naporima bez pomoći objave Božje mogla dati ljudska pamet, ipak je i on zablatio svu tu veličinu digavši ruku na sama sebe, da izbjegne teretu sudbine. Svi ti velikani i mnogi drugi imali su misli, ali tek kao gosta, što ga pozdravljali u drugom boljem svijetu, a ne kao brata i druga, što stanuje među njima. I zato one nisu nikada mogle postati znakom, značajkom, što će obilježiti njihovo biće. To je misao postala i postaje tek u vezi s Misli, s Riječju postalom tijelom. Istom u svecima staroga, a napose novoga zavjeta postala je ona zaista znakom pravih i potpunih ljudi.

ZNAČAJ: ZADANA RIJEČ

Ako kažemo s Hebelom, da je značaj »riječ, što je dasmo cijelom svijetu, i da gazimo cijelom svijetu zadanu riječ, ako se iznevjerimo svojemu značaju«, tad se Krist

izdiže kao orijaš nad sve ljude, jer je cijelo njegovo Biće, cio njegov život tek jedno iskupljivanje zadane riječi cijelome ljudskomu rodu, riječi o otkupljenju. Evanđelja sva bez izuzetka, a napose Matejevo *opportune importune* ističu, da se sve, štogod je Krist doživljavao ili radio, zbivalo zato, »*ut adimpleretur, quod dictum est per prophetas dicentes* — da se ispuni, što je rečeno, obećano od Boga ljudima kroz vjekove po prorocima«! Eto Vam, ljudi, utjelovljene značajnosti! Riječ, jednom dana, nigda ne opozivana, nego ostaje do vijeka: »Krist (utjelovljena Riječ Božja) jučer, danas te isti dovijeka!«, riječ, koja je stalnija od radioaktivnih procesa, kojih ništa ne može pokolebati, a kamo li uništiti: »*Nebo i zemlja će proći, ali moje riječi ne će proći!*«

Ili ako kažemo, da je značaj ustrajna i nepokolebljiva volja svijesna idealna cilja, tad i opet Krist iskače pred našim očima kao jedinstveni fenomen u povijesti ove zemlje i cijeloga čovječanstva. Zanimljivo je vidjeti, kako je Krist promatran s toga gledišta odjeknuo u jednoj od najvećih genijalnih duša, u nutrinji Apostola naroda, koji s emfazom tvrdi korintskim kršćanima: »Sin Božji Isus Krist, kojega mi vama propovijedasmo . . ., nije bio DA i NE, nego je bio u Njemu DA«. I dodaje: »Jer koliko je obećanja Božjih, u njemu su DA, zato i po njemu Amen Bogu na slavu po nama.« Što znači taj samo DA, čista afirmacija, dolazi nam do svijesti, kad gledamo Krista na Maslinskoj gori, gdje se krvlju znoji, ali ne preda, ne će da kaže NE pred svojim životnim zadatkom, koji je tako gorak, zadatak — umrijeti; dolazi nam do svijesti, kad Ga gledamo gdje s mirnoćom, koje nije rodio ovaj svijet, svijesno potpisuje svoju smrtnu osudu: »Ti kažeš,« — pazi dakle i na etiketu govoreći s razbojnikom na velikosvećeničkoj stolici — »ja sam Sin Božji!«

Od toga dana i časa kao da se provalila bujica značajeva, koji će neustrašljivo priznavati Krista, da tim priznanjem kupe tamnicu, progonstvo i smrt!

ZNAČAJ: LJUBAV, DAR SEBE

Ako definiramo napokon značaj kao požrtvovnu ljubav ili kao žrtvu ljubavi za druge, zar nije i opet Krist gorostasna pojava, pred kojom sve ljudske veličine, čak i veličina majke i njezine ljubavi pada u prah? Jer deviza Njegova glasi: »*Filius hominis non venit ministrari, sed mi-*

nistrare — Sin čovječji nije došao, da ga služe, nego da služi drugima«, a neposredni svjedok zadnjih godina Njegova života i rada, sv. Petar apostol piše: »*pertransiit benefaciendo — prošao je (između nas) čineći dobro«!* Interesantna je svakako činjenica, da je Njegova svemoć bila otvorenih ruku, čim se radilo o potrebama drugih, ali za vlastite potrebe kao da nije postojala. Dvaput je nahranio gladno mnoštvo, ali sâm je živio od milostinje i nije htio reći, da od kamenja postanu hljebovi. Toliko je bolesnika ozdravio, izvidao im rane, ali sam je trpio od udaraca biča, uboda trnja, pljusaka vojnika. Čudom je izbavio iz neprilike mladence na svadbi u Kani, ali sebe ne štedi. Kad su tražili od Petra hramski porez za učitelja, daje, da Petar čudesnim načinom nađe u ribi potrebit novac, ali da plati ne samo za Učitelja svojega, nego i za se. Kao da Mu je više do toga, kako će izbaviti učenika iz neprilike, negoli sebe. Kad Ga u vrtu rulja hvata u krugu pristaša, tad i opet kao da posve zaboravlja na se i osigurava svoje učenike: »Kazah Vam, da sam ja (Isus Nazarećanin). Ako dakle mene tražite, pustite ove da idu!«

Samo značaj mogao je onako spontano tražiti i od svih drugih ljudi, da pokažu, što znači njihova riječ. Ta riječ mora biti takova, da se pred njezinim veličanstvom mora pokloniti i najopravdaniji zahtjev: »Ja vama kažem, da se ne kunete nikako: ni nebom, jer je prijestolje Božje, ni zemljom, jer je podnožje nogama njegovim . . . Nego vaša riječ neka bude: da, da; ne, ne! A što je više od toga, oda zla je!« Ta riječ mora biti takova, da se ne opozivlje: »Nitko, koji stavi svoju ruku na plug pa se obzire natrag, nije prikladan za kraljevstvo Božje!«

Samo značaj mogao je onako postupati s ljudima, koji će to nepokolebljivije držati zadanu riječ, što su je svijesnije dali: »Koji od vas, kad hoće da gradi kulu, ne sjedne najprije i ne proračuna troškove, ima li da dovrši, da mu se ne bi, kad postavi temelj i ne uzmože dovršiti, svi, koji gledaju, stali rugati govoreći: Ovaj čovjek poče graditi i ne može dovršiti. Ili koji kralj, kad pođe da se zarati s drugim kraljem, ne sjedne najprije i ne promisli, može li s deset tisuća ići ususret onome, koji ide na njega s dvadeset tisuća? Akoli ne može, poslat će poslanike, dok je onaj još daleko, i zamolit će, da se pomire. Tako dakle svaki od vas, koji se ne odreče svega, što ima, ne može biti moj učenik.« Samo je značaj mogao govoriti: »Dao sam vam primjer, da, kako sam ja radio, i vi činite« i to da ide tako

daleko, te mogne tražiti i samu spremnost umrijeti za uvjerenje, kakovu je sam pokazao svojom smrću na križu.

Samo značaj mogao je tražiti čistu i nesebičnu ljubav prema Bogu i radi Boga prema bližnjemu: »Tko ljubi oca ili mater više nego mene, nije mene dostojan; i tko ljubi sina ili kćer više nego mene, nije mene dostojan.« Pa onda: »Zaista vam kažem, štogod ste učinili jednomu od ove moje najmanje braće, meni ste učinili!«

ČOVJEK »BEZ SJENE«

Ali značaj može čovjek izraditi u raznim stilovima već prema materijalu, što ga posjeduje. Dana riječ može biti dana brzo i odlučno, a može biti dana hitro i nepromišljeno, pa će prema tome i vrijediti. Ili opet može biti dana s krzmanjem i otezanjem, ali zato neoporecljivo, a može biti davana i sporo i lijeno pa ipak ne vrijediti mnogo. Isto tako može cilj biti brzo ili sporo zagrljen sviješću te slabo ili jako prihvaćen voljom. I ljubav može biti duboka ili plitka, širokogrudna i uskogrudna. Tako ćemo dobiti ona četiri tradicijska stila značajeva: kolerički, sangvinički, melankolički i flegmatički.

Nego da se mogne govoriti o značaju t. j. zaista odgojenu čovjeku, morat će se, kako dobro primjećuje Hellwig, svi ti stilovi kombinirati u jednu harmonijsku cjelinu. Pravi značaj značit će zapravo sintezu svijù i to sintezu, koja uklanja od svakoga temperamenta ono, što znači opasnost, a okuplja i među se povezuje ono, što znači potporanj za značajnost u pojedinim temperamentima. Iz toga slijedi, da će značaj biti to savršeniji, što manje dominira njime jedan stil, jedan temperamenat. Najsavršeniji bi značaj bio onaj, za koji se uopće ne bi moglo reći da je ikoji temperamenat, da nema na njemu ništa, što bi moglo biti izvorom tragike te učiniti svojega nosioca subjektom tragičke krivnje. Ideal od čovjeka, idealni značaj ne bi smio biti temperamenat ili bolje ne bi smio biti temperamentan, dok bi baš on bio pravi temperamentum: lijepo temperirano i harmonijski u jednu cjelinu povezano sve ono dobro, što se može ostvariti kao čovjek.

Primijenimo li to sad na Krista i zapitamo li: u kojem je stilu On izradio značaj, koji je On temperamenat, tad ćemo s pravom očekivati i dobiti odgovor: Krist nema temperamenta u običnom značenju te riječi; Krist jest temperamenat kath' exohen! *Krist je čovjek, u čijoj nas blizini hvata čuvstvo neobičnosti: to je čovjek, u kojega životu i*

vladanju ne nalazimo sjene, riječju: čovjek — bez sjene!

Kaošto bi se odlučivao od svih ljudi onaj čovjek, koji nema sjene — zanimljivo je to opisao jedan njemački pisac: »Der Mann ohne Schatten«! —, tako se Krist odlučuje od svih ostalih ljudi i značajeva. Ali nije On ostao bez sjene radi neizrađenosti svojega lika ili netočne perspektive, nego je to baš Njegova konkretnost, Njegova individualna značajka, da u Njega nema sjene... »*Et tenebrae in Eo non sunt ullae* — I u Njega nema nikakova mraka...« veli sv. Pismo na jednom mjestu o Bogu, pa se čovjeku i nehotice nameće pitanje pred Kristom, kad gleda taj Njegov ljudski ovako isklesani lik, je li to zbilja samo čovjek! Ali pogledajmo sve to malko iz bližega!

NJEŽNOST BEZ SLABOĆE

Uzmemo li kao *kriterij*, koji će nam dijeliti ljude u karakterne stilove, način, kojim očituju svoju ljubav prema svojoj okolini, tad ćemo ih moći podijeliti u dvije kategorije. Jedni su vanredno *tankoćutni i nježni*, ali stoga nemaju dovoljno energije oštrije nastupiti, kad zatreba, štoviše, skloni su na sjetilnost. Drugi opet pokazuju neku *muževnost* u ljubavi, ali stoga lako postaju grubi i bez osjećaja, riječju nedelikatni i bezobzirni. I kod ljudi, za koje se čini da srećno spajaju te dvije krajnosti, nešto pažljivije oko zamijetit će, kako se jedna od njih ipak makar i najdiskretnije zna afirmirati na račun druge. Ogledamo li pak Kristovu ljubav prema ljudima i pretražimo je najpažljivije, naći ćemo je uravnoteženu savršenošću klasicizma i nježnu i muževnu!

Ili ne pokazuje li upravo nezapamćenu nježnost i obzirnost, kad Krist na križu u neizmjernim bolovima misli na svoju Majku te je ostavlja ljubljenom učeniku služeći se pri tom onako delikatnim riječima: »Ženo (= stvarno: Gospođo!), eto Ti sina!« samo, da što manje uvrijedi i povrijedi majčino srce, što je pucalo od bola? Kakovu tankoćutnost pokazuje prvo čudo Isusovo: da izbavi vjerenike iz najveće neprilike, što nijesu mogli dati gostima da trače još i dalje svatovsko veselje, pretvara On — ljubitelj djevičanstva — sedam posuda najboljim vinom! Obzirnosti se i delikatnosti Njegovoj divimo, kad govori sa Samarjankom, kojoj otkriva opačine; nježnosti pred grobom Lazarovim, pred kojim On — učitelj u Izraelu — javno plače kao malo dijete. A ne progovara li nam isto čuvstvo iz onih suza, što ih prolijeva nad svojim narodom i svetim gradom govoreći:

»Kad bi i ti upoznao i barem u ovaj tvoj dan, što je za mir tvoj, ali je sad sakriveno od očiju tvojih! Jer će doći dani na tebe, i okružit će te neprijatelji tvoji opkopom i opkolit će te i pritisnut će te odasvuda i o zemlju lupit će tobom i djecom tvojom...«? Ili iz riječi: »Jeruzaleme, Jeruzaleme, koji ubijaš proroke i kamenuješ one, što su poslani k tebi, koliko sam puta htio skupiti djecu tvoju, kaošto kvočka skuplja piliće svoje pod krila, ali vi ne htjedoste. Eto ostavit će vam se kuća vaša pusta...«

Mogao je dakle s potpunim pravom govoriti provodeći zadnje časove svojega umrlog života svojim učenicima: »Jer tko je veći, koji sjedi za stolom, ili koji služi? Nije li onaj, koji sjedi za stolom? A ja sam među vama kao sluga!« Pri tom ne valja zaboraviti, da se ljubav Kristova očitovala tako ne samo prema roditeljima, prijateljima i prema domovini, dakle u ona tri stepena, u kojima se pojavljuje makar i ne konzekventno i kod drugih ljudi. Isus pokazuje posebnu ljubav, gotovo bi čovjek rekao, posebnu slabost prema svima onima, koji štogod trpe, slabost, koja je plemstvo, jer ne može naići na nesreću, a da joj ne pruži pomoći!

Gubavac pruža prema Njemu svoje izjedene ruke i kliče: »Gospodine, ako hoćeš, možeš me očistiti!« i odmah sluša kao jeku stvaralačke riječi: »Hoću, očisti se!« — Jerihonski slijepac viče iza glasa, kad Krist prolazi s narodom. Okolina ljutito hoće da ga ušutka, ali Krist ne može ostati gluh na molbu: »Sine Davidov, smiluj mi se!« Zapovijeda, da ga dovedu preda Nj: »Što želiš od mene? — »Da vidim, Gospodine, da vidim!« I progledao je! Bolesnici Ga upravo progone; sve, što je maleno, siromašno i nevoljno osjeća, da u Njemu ima najiskrenijega prijatelja i dobrotvora, pa se tako oko Njega tiska, da dolazi do nesreća: »*Cum turbae irruerent in eum*« i to katkad tako, »*ita ut se invicem conculcarent*«, čitamo kod sv. Luke. Pa i pravo je tako, jer On baš te napose nazivlje svojom braćom: »*Am haares*« grješnike, carinike te na sablazan farizeja sjeda s njima za stol, a na prigovore i skandaliziranja odgovara: »Ne trebaju zdravi liječnika, nego bolesni!« Ta »ja sam radi njih i došao!« Za Nj približiti si koju ovakovu dušu znači onakovo veselje, kakovo pokazuje pastir, koji je našao izgubljenu ovcu, onakovo veselje, kakovo osjeća sirotica žena, koja je našla izgubljeni novčić! I nehotice nam tu pada na um jedna slika, što je sam Bog upotrebljava u starom zavjetu: Neka umre majci jedno dijete, pa je kušajte tješiti time, da ih ima još! Koja će majka moći zaboraviti svoje iz-

gubljeno čedo, jer ih je još ostalo? Pa ipak, veli Bog, »sve kad bi koja mati i mogla zaboraviti plod utrobe svoje, ja tebe ne mogu zaboraviti!« Ne čini li se, da se Božja ljubav očitovana ljudskim načinom mora očitovati onako, kako se očitovala u Krista?

Neobično se lijepo očituje nježnost Kristove ljubavi prema djeci. Umoran od dnevna posla sjedi, a majke navaljuju s djecom k Njemu, da metne ruke svoje na njih i da ih blagoslovi. Apostoli upravo indignirani ženskom bezobzirnom nepromišljenošću tjeraju ih, da puste Učitelja na miru. Ali On se tako ugodno osjeća s djecom. Njegova duša tako je srodna tim nevinim stvorenjima: »Pustite malene k meni, jer takovih je kraljevstvo nebesko! Pustite ih i nemojte im braniti!«

Ali ne pokazuje li ta tako nježna ljubav i slabosti, ne baca li i ona sjenu, što je uvijek prati kod ljudi, kod najvećih karaktera?

JAKOST BEZ OPOROSTI

Ljubav ljudska, koja se odlikuje nježnošću, karakteri, koji su tankoćutni, vrlo lako plaćaju porez senzualnosti. Kristu, koga su zakleti neprijatelji pratili na svakom Mu koraku Argusovim očima tražeći materijala za svoje neosnovane optužnice, nije se nitko usudio takovo što ma izdaleka prigovoriti; nikome nije ni na pamet palo, da pokuša osjeniti Njegov uzvišeni lik sjenom, koja inače, rekao bi čovjek, tako nužno slijedi žar ljubavi u tjelesnih bića, kaošto sjena slijedi sunčev sjaj. Stoga i mi govoreći i razmatrajući Kristovu ljubav nemamo ovdje više ništa reći. A da se Kristova ljubav, ma kakovom se ona drukčije nježnošću očitovala, ne može nikada smatrati bez energije, nemuževnom, dokazuju već same peripetije, što ih je ta nježna ljubav na svom osvajalačkom putu do ljudskih srdaca morala prolaziti. Kako neuspjeh i nerazumijevanje znaju slomiti ljubav, pače je pretvoriti u mržnju! Kristove ljubavi to sve ne može da slomi, nego samo daje prilike, da se ona zasja u to ljepšem svijetlu. Ili može li tkogod poznavati život Kristov i ozbiljno tvrditi, da je napor, neimaština i muka smetala Njegovoj ljubavi? Što je mogla zloba, tvrdokornost i nezahvalnost ljudska protiv one ljubavi, koja je plakala nad Jeruzalemom, molila se za svoje krvnike, umrla za sve zločince?

Koliko se opet i koliko puta zna dogoditi, da uspjeh i sreća u životu bude ubojicom ljubavi! »*Honores mutant*

mores« klasičkim je izražajem te tragike ljudske ljubavi. Krist naprotiv i onda, kad Ga Njegovi najintimniji prijatelji kukavički ostavljaju, ne prestaje govoriti: »Nijesam li ja bio među vama kao onaj, koji služi?« A kad dovrši svoje veliko djelo otkupljenja poslije svojega uskrsnuća, nema ni traga kakovu prigovoru zbog toga, a još manje zaboravi na apostole, nego s najvećom ljubavlju traži »svoje prijatelje« i iskazuje tako nježnu ljubav, da im čak zna priređivati zajutrak!

Dakle bilo uspjeh bilo neuspjeh uvijek potvrđuje, da je Krisotva ljubav uistinu jaka i muževna, da je Krist uzor savršenog značaja.

Matej i Marko nam bilježe, kako je Isus otišao malko u poganske krajeve, da se ukloni mržnji predstavnika svojega naroda, s kojima je dolazio u sve to veći konflikt. Tako dođe u krajeve Tirske i Sidonske. Dolazi žena Kananejka i moli Ga, da joj ozdravi kćer. On joj ne odgovori ni riječi. Ali ona se ne da, nego stade vikati po ulicama za Njim. Neugodno učenicima pa Ga zamole: Daj joj, što traži, jer viče za nama! A On odgovara hladno: »Ja sam poslan samo izgubljenim ovcama doma Izraelova!« Ali žena ih stiže, pada na koljena pred Njim i zaklinje: Gospodine, pomozi mi! On odgovara: Nije dobro uzeti kruh od djece pa baciti psima. A ona prihvati: Jest, Gospodine, jer i psići dolaze na svoj račun, jedu naime mrvice, koje padaju sa stola. Sad joj istom reče: O ženo, velika je vjera tvoja; neka ti bude, kako želiš! I ozdravi joj kćer! Mi jedva prepoznajemo svojega Spasitelja u toj sceni. Ali po planu Providnosti imao je Krist obrađivati samo neplodno tlo židovskoga naroda, činiti njemu najveća dobročinstva stavivši mu u službu i svoju svemoć, da se obrati ili bude bez isprike, ako sve bude uzalud.

Ili druga scena: Jedva je Petar odao onako krasno mišljenje i vjerovanje o Njemu: Ti si Krist, Sin Boga živoga, kad Isus poče govoriti o svojem poniženju i sramoti, o muki i smrti. Petar ga pozove na stranu te Ga poče koriti i govoriti: Daleko to bilo od tebe, Gospodine, ne će se to tebi dogoditi. A On se okrene, oči Mu se zasjaše gnjevom, i onaj Petar, koji je malo prije čuo riječi: »Blago tebi Simone, sine Jonin . . . «, mora čuti riječi: »Idi od mene, sotono, jer si mi na sablazan; ne znaš što je Božje, nego što je ljudsko!«

Ili pođimo o pashi u Jeruzalem u hram pa Ga gledajmo kako pravi bič od užeta, tjera sve prodavače iz hrama i njihovu žrtvenu stoku, bez obzira rasipa novac mjenjačima i

ispremeće njihove stolove. I nitko se ne usudi usprotiviti, jer su se Njegove oči sjale poput vatre, iz njih su sijevale munje, dok se poput groma orio njegov glas: »Nosite to odavle i nemojte pretvarati kuću Oca mojega u dućan!«

Ili napokon otvorimo samo još 23. poglavlje Matejeva evanđelja i gledajmo Ga, kako stupa pred svoje din-dušmane, koje je ipak ljubio, a koji su Mu radili o glavi, te im dovikuje: »Teško si ga vama, književnici i farizeji, hipokrite, jer zatvarate nebo pred ljudima: niti sami ulazite u nj niti dajete drugima da uđu. Teško si ga vama, pismoznanci i farizeji, hipokrite, jer, dok duge molitve molite, gutate kuće udovičke; stoga će vas stići stroži sud . . . Teško si ga vama, pismoznanci i farizeji, hipokrite, koji dajete desetinu od metvice i kima . . . a zanemarujete važnije zapovijedi zakona: pravdu, milosrđe i vjeru . . . Slijepi vođe, koji komarce glabate, a deve gutate . . . Teško si ga vama, pismoznanci i farizeji, hipokrite, jer ste slični pobijeljenim grobovima, koji se izvana ljudima čine lijepi, a iznutra su puni mrtvačkih kostiju i svakojakoga gada; tako se i vi izvana činite ljudima pravedni, a iznutra ste puni farizejštine i opakosti . . . Zmije, legla gujina, kako ćete umaći osudi u gehenu?«

Neka itko nađe igdje kod ljudi snažnijega, ali sa svim tim dostojanstvena riječnika ljutitosti i pravedna gnjeva od ovoga, što ga skovao Krist, koji je tako nježan u svojoj ljubavi!

Karlo Grimm D. I.

Sukob Crkve sa suvremenom diktaturom

*Neustrašivi govor münchenskog kardinala Faulhabera.**

O. Rupert Mayer, svećenik Družbe Isusove bio je zdrav čovjek kad je pošao u rat, u kojem je tisuću puta izložio svoj život opasnosti vršeći dušobrižničku dužnost. Teško ranjen i tjelesno skršen vratio se u domovinu i sad je eto primio njezinu hvalu. O. R. Mayer je kao apostol muževa isticao upravo muževne i junačke crte kršćanstva, pokazivao put od vjere do života, uvijek tražio od katoličkih muževa, da državi dadu što je njezino, a Bogu i Crkvi što je Božje i Crkveno. On se je opro komunizmu u skupštinama i govorima, a i pojedincima je na svoj pučki način znao prikazati blagodat i korist pravog državnog i društvenog uređenja. O. R. Mayer je kao i sv. Ivan Krstitelj kazao istinu u lice i moćnicima ovog svijeta. Već bi davno mogao izaći iz zatvora, da se pismeno obvezao, da izvan Münchena neće propovijedati. Ali kao karakterni čovjek nije mogao zatajiti katoličko načelo »Riječ se Božja ne da staviti u okove« (2 Tim. 1, 9). Izjavio je da to ne može potpisati i ostao u zatvoru.

Kongregacija muževa bila je teško pogođena uapšenjem O. R. Mayera, ali je ipak održala red pokorivši se mojoj želji. Za to vam se sad zahvaljujem. Demonstracije su u starom smislu riječi preživljene. Državnoj policiji ne bismo mogli iskazati veću uslugu, nego kad bi joj svojim protestom dali priliku da uređuje pendrecima i uapšenjima, ukorima i otpuštanjem mrskih katolika iz službe,

---

** Slijedeći je govor izrečen u crkvi sv. Mihajla na sastanku Mar. Kongregacije muževa, u obranu zatvorenog duhovnika dotične kongregacije, isusovca o. R. Mayera. Neumorni apostolat o. Mayera njegovo muževno razotkrivanje službene sofisterije i podmuklih napadaja na njemački katolicizam, bilo je već dugo vremena nepoćudno g. Rosenbergu i satelitima. Kad ga ne mogoše ušutkati ni snagom službenih zvučnika ni plastovima natiskanih laži, predaše ga najuvjerljivijoj dokaznoj snazi III. Reicha: Gestapo-u. Međutim se u III. Reichu sučelice brutalnoj sili i uzakonjenim sofizmima nađe vitalna snaga katolicizma, koji na obranu ljudskog dostojanstva i osnovne ljudske slobode dade onakovih gorostasa, kao što je sijedi Pastir bavarskih katolikâ.*

katolika, koje danas više mrzi i progoni nego li boljševike.

Moji dragi katolički muževi! Vi ste održali red i disciplinu, ali je morate i dalje održavati. Obećajte sad svome biskupu, da ne ćete danas kod mog nagovora, a ni inače kod propovijedi upadati poklicima i da nikako ne ćete pokazivati ni svoje odobravanje, ni negodovanje. Ne smijemo zaboraviti da se nalazimo u crkvi. Ali zato se moramo za svog duhovnika u zatvoru moliti. Pred Bogom je vrijeme kad treba govoriti. Kod molitve neka nam budu tri nakane pred očima:

Prvo, da O. R. Mayer ne klone duhom. Nije lako snaći se u pustinji iza onako aktivnog života (nedjeljom je tri i do četiri puta propovijedao) i mnogi je već u grobnoj tišini zatvora klonuo.

Drugo, da se vrijeme kušnje skrati i da se vrata njegove tamnice doskora otvore i

Treće, da Providnost i ovdje zlo promijeni u dobro.

Ja sam se kao biskup 31. V. 1937. žalio na Ministarstvo za crkvene poslove protiv zabrane propovijedanja od 28. V. 1937. Naravno, da to nije ništa koristilo i zabrana je i dalje ostala na snazi. Zato se i obraćam danas na vas, katolički muževi. Vrijeme je kad treba šutjeti, ali je i vrijeme da se govori.

9. VI. 1937. nekoliko dana iza uapšenja O. R. Mayera, upravio je moj ordinarijat s mojim odobrenjem opširno dokumentiran protest protiv samog uapšenja na ministra unutrašnjih i vanjskih posala, ministra vjera, bavarskog ministra predsjednika i tajnu državnu policiju u Münchenu. U tom protestnom dopisu stoji:

O. R. Mayer ne treba dokazivati svoje rodoljubno uvjerenje. Njegovo djelovanje za vrijeme rata i iza njega, njegovi nebrojeni govori kod raznih vojnih svečanosti, njegov neustrašivi stav protiv komunizma i marksizma u stotinama skupština, vlastoručno pisano priznanje od Führera prigodom proslave 25-godišnjice misništva govori dosta. Gdjegod je o. R. Mayer nastupio, bilo to u obranbenim jarcima, u lazaretu, na propovijedaonici ili za govorničkim stolom, svuda se pokazao duhovnikom rijetkog značenja, neodoljivim apostolom, čuvarom vjere i ćudoređa, aktiviteta i vjernosti državi.

Taj njemački čovjek koji nosi EKI* kao i Führer, koji je primio priznanje od Führera, koji je s Führerom rame

* Das Eiserne Kreuz I. Klasse.

o rame nastupao protiv komunista sjedi sad iza tamničkih zidina. Srećom je propovijed o. R. Mayera, koju vam je 23. V. 1937. održao, stenografirana, i vi ste svjedoci, da je u njoj doslovce rekao: »U vjernosti prema državi ne damo se pokolebati. Otklanjamo svaku samopomoć u revolucionarnom smislu.« A ipak je taj čovjek optužen radi antidržavnog uvjerenja.

Führer je na više mjesta u svojoj knjizi izjavio, da on nije i neće biti vjerski reformator. On i danas još stoji kod te izjave. Ali su druge sile na djelu, koje hoće iz političkog pokreta izvesti drugu reformaciju i koje nastoje, usprkos Führerovih riječi, kršćanstvo i svako kršćansko uvjerenje uništiti. Proti ovima je o. R. Mayer podigao mač duha, kako Apostol naziva riječ Božju. Sam Führer izjavljuje: »Kršćanstvo je već tisuću godina povezano s njemačkim narodom. Ta se činjenica ipak ne da samo tako oboriti.« A ja dodajem: što je tisuću godina bilo tako povezano i sraslo, ne može se rastaviti bez teških gubitaka i na jednoj i drugoj strani. Prema tome čini onaj, koji brani vjersku i ćudorednu nauku, uslugu narodnoj i državnoj zajednici. Već samo stog gledišta bi bilo djelovanje o. R. Mayera ne samo vjersko-crkveno, već i rodoljubno.

Kao biskup dajem o uapšenju o. R. Mayera ovu načelnu izjavu: Država nema prava braniti svećeniku da propovijeda u crkvi, ako on ispunjuje uvjete konkordata i ako je od svog biskupa primio poslanje za propovijedanje. Propovijed je bitni dio dušobrižništva, a ovo pak spada u čisto crkveno područje. U Reichskonkordatu glasi čl. 32. »Svećenik ne smije razviti nikakvo stranačko-političko djelovanje«. Obzirom nato izjavio je Vatikan saglasno s vladom: »To što su njemački svećenici i redovnici obvezani da se drže čl. 32. ne znači, da se dužno naučavanje i tumačenje crkvene nauke bilo kako ograničuje.« Država dakle nema prava da brani propovijedati, a ne smije ni svećenika zatvoriti, ako se on te zabrane ne drži. U protivnom slučaju znači da su zavladala vremena iz povijesti apostola, kao što to čitamo u 4. i 5. glavi Djela apostolskih.

S uapšenjem o. R. Mayera kucnuo je čas prvih kršćanskih vremena. Samo neka nam Bog dade milost, da i na strani progonjenih oživi duh prvih kršćana, duh jakosti i mučeništva.

Prošlu sam srijedu 30. VI. posjetio o. R. Mayera u Stadelheimu. Posjet je bio dozvoljen uz taj uvjet, da traje

10 minuta i da mu prisustvuje jedan činovnik. Tim sam posjetom htio pokazati našem dragom duhovniku, da ga biskup, katolički muževi i katolički münchenski narod nije zaboravio.

O. R. Mayer se duševno i tjelesno dobro drži. Svoj prisilni dopust snosi s onom željeznom energijom, kojom je dolazio u tuči taneta svojim vojnicima, ovo vrijeme mučanja onim filozofskim mirom, kojim je ležao na Istočnoj fronti na operacionom stolu, kad su mu amputirali nogu. On je čak nekim humorom primijetio da već 25 godina nije imao ovako redovite šetnje i toliko vremena za studij. — Iza svog posjeta u Stadelheimu pisao sam i njegovoj 83-godišnjoj majci, da je umirim.

Katolički muževi! Uapšenje o. R. Mayera ima osim osobnog i opće značenje. Ono pokazuje, da je »Kulturkampf« za uništenjem kat. Crkve u Njemačkoj zašao u novu fazu. Plameni se znakovi pokazuju, a jedan je od ovih znakova uapšenje münchenskog apostola. U velikom govoru u Fürstenfeldbrucku (Govor koji je održao bavarski ministar predsjednik Wagner, a pod naslovom »Eine Mahnung an die Kirchen«) dovedeno je uapšenje o. R. Mayera u vezu s današnjim crkveno-političkim položajem. Među ostalim rečeno je i ovo: »Moram nažalost konstatirati, da još danas postoji moć, koja štetno djeluje u našem narodnom životu. Da li pravo čujemo? Ova moć nisu slobodni zidari, nisu komunisti, ni boljševici, ova zadnja antidržavna moć, koju valja još svladati su crkve. Jedino one se neće priključiti narodnoj zajednici.«

Ova nam izjava kao plameni znak pokazuje, na čemu smo. Još nedavno se je boljševizam nazivao državnim neprijateljem br. 1, a danas se o tom neprijatelju i ne govori više. Na pojedine izjave i podatke u tom govoru neću se ni obazirati, nego primjećujem još samo ovo: Tamo se govorilo i o državnim doplacima za crkve i plaćama biskupa, ali se šuti o plaćama i dispozicijama ministara, premda to i te kako zanima šire, napose radničke krugove. Nije rečeno ni to, da sve te doplatke i plaće za biskupe, a koje su utvrđene konkordatom, crpe država od onog blaga, što ga je sekularizacijom crkvenih kneževina i samostana otela. Neka vrati država Crkvi sve njeno vlasništvo i mi ćemo se odreći tih državnih doplataka i svih plaća.

Na jednom mjestu aludira taj govor i na jednakost pred Bogom i zakonom. A ko može danas tvrditi, da se radi po principu jednakosti, kad se u javnost daju izvje-

štaji o prekršajima duhovnih osoba i stranačkih pripadnika? Da li se smiju jednako objelodanjivati napadaji na kršćanske svetinje kao i odgovori na te napadaje?

Moji dragi katolički muževi! Tjednima se smije u njemačkim novinama i časopisima pogrđivati i klevetati katoličke biskupe, katoličke istine i crkveno uređenje. Nama je uskraćena i ta mogućnost da pokažemo, što je istina, pa bilo to i u crkvenim novinama. Mi smo u savjesti obvezani da štujemo državni auktoritet, a doživljujemo, da država mirno dopušta, da se crkveni auktoritet ruši i u blato gazi. Ima govora i novinskih članaka koji traže krvavo odstranjivanje rimskih »štetočinja« i državnih neprijatelja. Jedne su novine smjele sve biskupe od reda nazvati veleizdajnicima, a tijelovsku procesiju prikazati antidržavnom manifestacijom.

Jučer sam primio iz Holandije pismo iskrivljenim rukopisom pisano. To je pismo trebalo upozoriti pograničnu policiju na suradnju katolicizma sa židovskim boljševizmom i na zavjeru sa strane katoličkih tajnih ubojica. U tom sramotnom pismu stoji: »S velikim smo interesom saslušali izvještaj patra Egidija... Pismeno ćemo Vam saopćiti daljnje korake o židovsko-njemačkom jedinstvu. Otrov koji želite, a koji već u najmanjoj količini prouzročava barem ludilo, možemo Vam nabaviti iz Indije. Nu mi Vam savjetujemo, da odustanete od otrova... (Taj...) dobijemo u Berlinu i otvoreno. Odašiljanje će preuzeti na sebe jedan odlučni čovjek, kojem nije više stalo do ove suzne doline. Naš zajednički plan mora uspjeti.« Mjesto potpisa nespretno nacrtana sovjetska zvijezda. Falsifikat izbija iz svakog retka, a ipak ima ljudi, koji vjeruju da je takvo zločinačko ludilo moguće.

Zato i nazivam uapšenje o. R. Mayera plamenim znakom. Kad mu je bilo zabranjeno da govori na sastancima izvan crkve on se je pokorio. Izričito kažem na sastancima izvan crkve nije više govorio. Ali kad su mu zabranili propovijedanje nije se smio po savjesti pokoriti. Boga treba više slušati nego li ljude.

U vladinim su krugovima ogorčeni, što je vijest o uapšenju o. R. Mayera došla u inozemne novine. Spomenuli su i moje pismo na ministarstvo crkvenih poslova. Nu ja iz principa ne dajem izvještaje u inozemne novine. I ovih sam dana negativno odgovorio na jedan upit iz Londona i neke druge pokušaje odbio. Vrlo me čudi kad vidim, da se odgovorni faktori više zgražaju nad vanj-

skim vijestima o nepobitnim činjenicama, nego li nad samim činjenicama, u našem pak slučaju nad uapšenjem o. R. Mayera. Međutim vijest o uapšenju o. R. Mayera nije mogla već s tog razloga biti izdana, jer sadržaje netočne podatke. Ordinarijat je izjavio, da će s njegove strane biti sve učinjeno da o. R. Mayer dođe na slobodu. To je učinjeno zato, da se zapriječe demonstracije i nepromišljeni koraci ogorčenog naroda.

Uostalom i ne treba posebnih izvještaja za inozemstvo. Materijal tuzemnih novina je tako bogat, da si strane novine mogu bez daljnjega stvoriti sud o položaju katoličke Crkve u Njemačkoj, a dopisnici stranih novina bi morali biti i slijepi i gluhi, kad od sveg ovoga ne bi ništa saznali.

Katolički muževi! Potrebno je da u ovim ozbiljnim časovima shvatimo tajnu križa. Zakon je i tajna Kraljevstva Božjeg, da Crkva mora u sva vremena nositi na sebi znakove rana svog Božanskog Učitelja i upravo po tim ranama prepoznajemo je kao mistično tijelo Gospodinovo i kao pravu Crkvu Kristovu. U nju ne smijemo posumnjati ni onda kad vidimo, gdje sa svojim Božanskim Osnivačem nosi trnovu krunu i križ. Ni onda kad treba za nju i lične žrtve prinijeti.

Odsudni je čas došao! Svakom pojedincu bit će postavljeno pitanje: »Jesi li gottgläubig«? ili priznaješ Krista i Njegovu Crkvu? »Gottgläubig« ne sadrži u sebi više prvi članak vjere. »Gottgläubig« znači po ovoj novoj vjerskoj statistici: Vjerujem samo u Boga kao i Turci i Hotentoti — odričem se Krista i Njegove Crkve. Ko se dakle prizna kao »gottgläubig«, odrekao se Krista i istupio iz katoličke Crkve. Zato treba na ovo pitanje odgovoriti spremno, bez ako i da, bez oklijevanja i kompromisa, slobodno, ako treba i pismeno: Ja sam katolik! Ne vjerujem samo u Boga, vjerujem i u Krista i u Njegovu Crkvu. Katolik sam. Da i amen.

München. *Kardinal Faulhaber*

Ardelio della Bella

vjersko-prosvjetni radnik dalmatinske Hrvatske.

Uz dvjestagodišnjicu smrti († 3. prosinca 1737).

Dosta su rijetki u nas, koji poznaju i samo ime ovoga velikog i vanrednog muža, čije ime se nekoć pronosilo s kraja na kraj Dalmacije i daleko preko njenih granica, muža, o kojem je još sedamdeset otprilike godina nakon njegove smrti, spominjući divan njegov misijonarski rad, napisao splitski kanonik *Matija Čulić*[1] ove riječi: ».... započe svetim pohodjenjem ob(h)oditi mista od Dalmacije prija podložna vladanju mletačkomu, a sada cesarskomu, s neizrečenom duhovnom koristju, da *njegova uspomena u istinu glasiti će se i živiti do svrhe svita,* kako veli Duh Sveti: Et memoria ejus vivet in aeternum«. Na Čulićeva usta progovara tadašnja Dalmacija, no već prije njega sudili su onako suvremenici della Belle, napose brojni neposredni svjedoci njegova svetog života i golemog, neobično plodnoga rada. U te svjedoke spada i njegov drug u radu i Redu, *Ivan Lovro Camelli,* koji mu je skoro iza smrti napisao životopis.[2]

MEĐU HRVATSKIM PUKOM

Della Bellu smije Dalmacija ubrajati među svoje velike ljude, makar i nije bio njezin rođeni sin. Kolijevka mu je bila u *Foggii,* gradu negdašnje kraljevine Napuljske, gdje se rodio 14. veljače 1655.[3] od oca Donata rodom iz

---

[1] Dr. *Matija Čulić* izdao »Pisme duhovne različne sastavljene od nikih poštovanih crkovnjakov...«. Mleci 1805. (Seb. Coleti) 4° str. 422. (I. Kukuljević, Bibliografia Hrvatska I, 1865, str. 31).

[2] Breve ragguaglio della vita del P. Ardelio della Bella D. C. D. G., missionario nella Dalmazia. Scritto dal P. Gian. Lorenzo Camelli della medesima Compagnia. Modena, Tip. Pontificia ed Arcivescovile dell' Immacolata Concezione, 1888 (8° str. VII, 94). Camelliev je rukopis priredio za tisak i popratio bilješkama o. *Tito L. Bottagisio.* — Ivan Lovro Camelli, rođen u *Pistoji* 10. lipnja 1692., stupio u Red 3. svibnja 1714. (Catal. trienn. Rag. 1720., 1727.). Profesor u *Dubrovniku* 1717—1720., gdje je kao svećenik djelovao 1725—1728. Od 1728—1762 pripadao je rezidenciji u Splitu. Naučio je vrlo dobro hrvatski, pa je i izdao nekoliko inače nepoznatih knjižica na hrvatskom jeziku u Mlecima 1727. (Tako Ljetopis dubrovačkoga kolegija »Alcune Memorie« uz g. 1727).

[3] Camelliev datum rođenja (2. veljače 1655.) ne će biti ispravan. Za 14. veljače svjedoče trogodišnji šematizmi dubrovačkog kolegija 1690., 1705., 1711. — *Prezime* jedni pišu Delabella, drugi Dellabella, neki Della Bella, no on sam u prikazu svog rječnika Karlu Pisaniu potpisao se: della Bella, pa sam zato odabrao *taj* oblik.

Firenze, zbog čega su Ardelia smatrali »Fiorentinom«. Ipak on pripada Dalmaciji, skoro svim kolikim radom svog dugoga života i svojom nesebičnom ljubavlju, s kojom ju je prigrlio kao svoju drugu domovinu. Nju je od prvog časa, kad je g. 1681. stupio na njezino tlo u Dubrovniku, toliko zavolio, da je odlučio posvetit joj sve svoje umne i fizičke sile i svoje obilato znanje. Zato je i uzeo željeznom ustrajnošću učiti hrvatski jezik, a kako je bio izvanredno darovit, usvojio ga je tako, da su ga suvremenici držali jednim od prvih poznavalaca našega jezika. S pravom veli prof. *Vladoje Dukat,* da »njegovo za stranca upravo stupendno poznavanje hrvatskoga jezika« još i danas zapanjuje.[4]

Prije nego je stupio u Isusovački red (2. veljače 1677), svršio je filozofski triennium u *Napulju,* gdje je i slušao tri godine oboje pravo. U Redu je nakon novicijata još jednom učio govorništvo, zatim je bio tri godine profesor u Dubrovniku (1681—1684). Teološki studij (1684—1688) na Gregorijanskom sveučilištu u Rimu završio je javnom disputom, znak, koliko su profesori cijenili njegovo znanje. Poglavari mu namijeniše profesuru viših nauka, te ga nakon dva kraća boravka u *Dubrovniku* (1688/89 i 1690/91) postaviše profesorom filozofije u *Perugi*i (1691—1694). Ali njega je srce vuklo u Dalmaciju, da pučkim misijama poradi za vječno dobro naroda, i kad mu starješine vrućoj želji udovoljiše, pohiti u Dubrovnik, kamo stiže 15. kolovoza 1694.

S njim je došao i znameniti pučki misijonar o. *Dominik Bruno,* koji je gorio željom da u vjerskom pogledu pomogne kršćane u Turskoj, te je znajući već dobro grčki tako živo prionuo učiti hrvatski, da je u kratko vrijeme toliko naučio, koliko bi drugi istom u nekoliko godina. Za Bruna je Dubrovnik bio samo prolazna postaja: nadao se, da će mu se otvoriti Balkan, ta velika tamnica ugnjetavanih kršćana, i da će kao apoštolski trudbenik zaredati od sela do sela sve do Carigrada, pa je zato imao na umu da nauči i turski. Za njegovu svrhu činio mu se ipak hrvatski jezik kud i kamo važniji i od turskoga i od grčkoga. Međutim njegova se osnova razbi, jer mu dubrovačko podneblje nije prijalo zdravlju, te se on u listopadu 1695. vrati u Napulj, gdje je

[4] Vl. *Dukat,* Dubrovačko izdanje Dellabellina »Dizionarija« (Rad 237, 1929, str. 240).

nakon veoma plodnog apoštolskog rada umro 14. rujna 1730.[5]

Dvije godine (1694—1696) della Bella je sa žarom i duhom apoštola Pavla držao misije, kad ih morade prekinuti zbog velikoga turskog rata, koji je uskomešao zemlje od Dunava do Crne Gore. Na Veliku Gospojinu 1696. preuze della Bella službu rektora dubrovačkoga kolegija i ostade u njoj do 20. travnja 1702. Iste godine premješten je u *Firenzu* za profesora skolastičke teologije (1702/03). Tu se našao u teškoj dvoumici: u jednu ruku želja ga je vukla na mučni apoštolski rad u Dalmaciji, u drugu posluh ga je vezao da bude profesor u Firenzi. Kako je bio tanke savjesti i zdušno nastojao vršiti u svemu volju Božju, započe 8. prosinca 1702. pobožnost deset petaka na čast sv. Franje Ksavera, velikog apostola Indije i Japana, da bi mu u Boga isprosio dalmatinske misije. Želja mu se doskora ispunila: znameniti splitski nadbiskup *Stjepan Cosmi* preko mletačkog poslanika u Rimu ishodio je u Isusovačkoga generala *Tirza Gonzaleza*, da mu Red dade na raspolaganje della Bellu, čije se ime već pročulo Dalmacijom. Kad je nekako u isto vrijeme i *dubrovačka* republika zaiskala u Gonzaleza našeg Ardelia, general udovolji i Cosmiu i Dubrovniku tako, da je della Bella imao djelovati i u mletačkoj Dalmaciji i u dubrovačkoj republici, pače i u Turskoj. I tako se u jeseni g. 1703. otisne iz *Ancone* na more put grada sv. Vlaha. Za strašne oluje, koja je zaskočila lađu jedne noći nedaleko otoka *Visa*, razbije se lađa o jedan školjić, a della Bella teškom mukom spasi život držeći se cijelu noć za vršak niskoga školjića, izvrgnut udaru vjetra i valova.

Zimi, kad ne bi držao misija po mletačkoj Dalmaciji, boravio je u dubrovačkom kolegiju, ali nije besposličio.[6]

---

[5] Život napisao *Dominik Moscati* D. I., Vita del Padre Domenico Bruno della Compagnia di Gesù (4° str. 345), Napoli 1736. O Brunovim osnovama za naše krajeve gl. u Moscatia str. 29 ss.

[6] Od g. 1704. do 1730. nalazi se della Bella u šematizmu dubrovačkoga kolegija, no u isti mah i u šematizmu splitske »misije«, kasnije rezidencije, koja je spadala mletačkoj redovničkoj provinciji, dok je Dubrovnik pripadao rimskoj. Na molbu glasovitog makarskog biskupa *Nikole Biankovića* i drugih dalmatinskih biskupa mletački je senat g. 1713. odredio, da se iz državne blagajne svake godine dade za dva dalmatinska misijonara Isusovačkog reda dvjesta dukata, koja bi svota 1720. povišena na 300 dukata, za svakoga po 150. Godine 1722. uređena bi u Splitu stalna rezidencija s dva, poslije tri Oca. Gl. *Farlati*, Illyricum Sacrum III (1765) str. 523.

Ako je čeznuo za dalmatinskim misijama, nije to bilo zbog želje za lagodnijim životom: taj je mogao, da je htio, imati u izvjesnoj mjeri u kolegijima gradova prosvijetljene Italije. On je dobro znao, što ga čeka: život pun teškog rada i mnogog stradanja. Za vrijeme od kojih 35 godina obašao je 17 biskupija, neke od njih i više puta, držao je misije u gorskim, često besputnim krajevima podnoseći studen i žegu, snijeg, led i vjetar. Spavao bi često u kukavnim kolibama, u štali, pojati, na stepenicama oltara koje samotne crkvice, u sakristiji. Nije se plašio izvrći opasnosti svoje zdravlje, pa i život. U nekom zabitnom mjestu *ninske* biskupije obolio je na očima od prevelike vlage, da je 40 dana bio gotovo slijep. Više je puta od teška truda tako klonuo, te se mislilo, da mu je kucnuo zadnji čas. Volio je poći u najzapuštenije krajeve, pomagati najbjednije, kao na pr. mornare mletačkih galija, siromašne bolesnike u bolnicama, zatočene u tamnicama. Bila mu je prava slast poučavati u vjeri neuke. Prema siromasima i bolesnicima bio je milostiva srca, razdavao bi im sve što je smio i mogao. Uza svoj naporan i mučan rad sprovodio je život pokornika. Dodamo li tome njegovu duboku i spontanu pobožnost, njegovu nesebičnu ljubav i dobrotu prema svakomu, njegovu obrazovanost i vanredni besjednički dar, onda razumijemo, otkud onaj neobični ugled kod svih, i najodličnijih staleža, onaj silni utjecaj, kojim je sve osvajao, u prvom redu duše za Boga i kršćanski život, jer za tim je jedino išao. Sve to, pa i aureola svetosti, zajamčeno je svjedočanstvom vjerodostojnih očevidaca, među kojima nalazimo čitav niz biskupa, u čijim je biskupijama djelovao.

Njegove misije izazivale bi opće gibanje, koje nas sjeća djelovanja velikih pučkih propovjednika XIV. i XV. stoljeća. S della Bellom se u tom mogu kod nas mjeriti još samo dvojica: Dubrovčanin o. *Bernard Zuzzeri*[7] i o. *Juraj Mulih.*[8] Gibanja nastala njegovim misijama nisu bila nalik rijeci, koja nabuja i domala oteče ne ostavivši traga: della Belline su misije rađale trajne plodove i u pojedincima i u masama, kako jednodušno potvrđuju suvremenici. Obično se držao ove metode. Ujutro bi držao prvu propovijed, prema potrebi već u svanuće, da mognu seljaci otići na svoje poslove. Poslije objeda poučavao je u kršćanskom

---

[7] O *Zuzzeriu* gl. VRELA I PRINOSI sv. 6 (1936) str. 72—107.
[8] O *Mulihu* gl. VRELA I PRINOSI sv. 5 (1935) str. 93—126.

nauku, buduć je nepoznavanje vjerskih istina i kršćanskih dužnosti bilo tako rašireno u vrlo mnogim krajevima, da je to danas teško vjerovati. Večerom bi držao drugu propovijed, koju bi u svakoj misiji po nekoliko puta završio oštrim bičevanjem, da dade Bogu zadovoljštinu za grijehe i da potakne grješnike na skrušenje. Sate i sate bi ispovijedao, blag i strpljiv s neukima, koji se nisu umjeli pravo ispovjediti. Svak bi od njega otišao izmiren s Bogom i utješen. Velike je uspjehe imao u mirenju zavađenih, pri čemu su se događali upravo dramatski prizori, kad bi ljuti dotad neprijatelji hrlili jedni drugima u zagrljaj suze roneći, a često bi zaplakala čitava crkva. Tko bi izbrojio one, koji su vraćali, što su prisvojili prevarom, krađom, otimačinom! Mnogo je truda ulagao i u tom vanredno uspijevao, da se uklone rđavi običaji i javne sablazni, da se iskorijeni psost i kletva, da procvate bogoljubnost i pravi kršćanski život. Njemu ne bi mogli odoljeti ni najokorjeliji grješnici. U nekom je mjestu naišao na 14 razbojnika; svojom očinskom dobrotom i uvjerljivim riječima svih je četrnaest predobio za čestit život, a uredio je stvar i s vlastima, da su se mogli vratiti kućama. Neko je selo zadarske nadbiskupije bilo na vrlo rđavu glasu poradi krađa i drugih opačina. Tu su se ljudi, štono riječ, večerom obuvali, a jutrom izuvali. Došao della Bella da tu održi misiju. Župnik misli, ne će biti koristi: osam se godina trudi, da privede narod kršćanskom životu, pa sve uzalud; tko će jarce pretvorit u ovce! Započe misija. Ljudi grnu na propovijedi, da čuju čovjeka, koji govori kao prorok. Narod se okrenuo, da ga nije bilo prepoznati. Na rastanku sve je plakalo, staro i mlado, i još je veliko mnoštvo ispratilo Božjeg čovjeka dobar komad puta. Do malo dana eto njih tri stotine u procesiji u susjedno mjesto, gdje je bila slijedeća misija. Pače poslaše ti obraćenici nekoliko svojih ljudi nadbiskupu *Vinku Zmajeviću u Zadar*, da mu ispred čitavog sela zahvale, što ih je usrećio misijom. Više takvih i sličnih stvari donosi *Camelli* u della Bellinu životopisu, a obilato ih ima u opširnim izvješćima, koja su se sačuvala u rukopisu iz onih davnih vremena.[9]

---

[9] U generalnom arkivu Isusovačkog reda, Sign. *Venet.* 108, fol. 326 v—387 v; 477 r—487 r. — O della Bellinim misijama gl. članak o. *Franje Hamerla* u KALENDARU SRCA ISUSOVA I MARIJINA za g. 1920. (Zagreb 1920) str. 142—150.

Nakon ovoga kratkog i, priznajem, blijedog prikaza della Belle misijonara red je da koju reknem o della Belli leksikografu i govorniku. Svojim »Dizionariom« talijansko-latinsko-hrvatskim i svojim krasnim crkvenim besjedama stekao je časno mjesto u povijesti hrvatske knjige.

Sastavljanje rječnika stvar je, kako je poznato, veoma teška i mučna. Kod della Belle dolazi u obzir još i okolnost, da mu hrvatski jezik nije bio materinski. Osim toga on je bio misijonar svakom žilicom svog bića, njegov život bila je akcija, rad za duše. Ne iznenađuje nas dakle, kad on u predgovoru »Dizionaria« priznaje, da mu je mučni rad na rječniku bio još mučniji tim, što je to posao suhoparan, kao da hodaš pješčanom pustinjom. Valjalo je pročitati mnogo knjiga i iz njih vaditi riječi i fraze; ne kaže on, ali se zna, da mnoga djela pjesnika, koja je proučio, tada još nisu bila tiskana, morao se dakle služiti rukopisima. Kad je već golemo djelo bilo gotovo, zaustavljala ga je, veli, misao auktora »Onomasticona«, da se izdavač rječnika izlaže prigovorima »cenzorâ i cenzorčićâ (censores et censorculi)«. Ipak ga izdaje, jer je tako naredio njegov poglavar (jamačno general Reda Mihovil Anđeo *Tamburini*, 1706—1730). Pred što će rječnik ući u tisak, dao ga je na uvid zadarskom nadbiskupu *Zmajeviću*, a pomno ga je pregledao pjesnik-opat *Ignacije Gjorgjić* (Jurjević), tako i još nekoliko osoba vještih hrvatskom jeziku. Svi su ga, kaže, nagovarali, da bi rječnik idzao, i eto on ih je poslušao.

Rječnik, tiskan u Mlecima g. 1728., ima svega 1029 str. u četvrtini (22 × 17 cm). Prvih 12 nepaginiranih strana sadržava naslov, posvetu upravitelju Dalmacije *Karlu* vitezu *Pisaniu*, predgovor, popis citiranih pisaca i dozvole za tiskanje. Od slijedećih 50 strana s posebnom paginacijom (1—50) prve četiri zapremaju nekoliko uputa za pisanje i izgovaranje hrvatskih riječi i jedno poglavlje o naglasku (pozna samo tri), zatim (str. 5—50) gramatiku hrvatskog jezika (Istruzioni grammaticali della lingua illirica). Slijedi korpus »Dizionaria« s novom paginacijom 1—785; zatim (opet s novom paginacijom 1—177) abecedni popis latinskih riječi i talijansko im značenje (Index Latino - Italicus): taj je popis očito trebao poslužiti vještima latinskom, a manje vještima talijanskom jeziku, da pomoću latinske riječi nađu talijansku ili hrvatsku. — Napokon slijede na 5 (nepag.) strana ispravci pogrješaka glavnog rječnika, a na zadnjoj strani ispravci omašaka latinsko-talijanskoga »Indexa«.

Appendini[10] kaže, da je dubrovački svećenik dum

---

[10] Notizie istorico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei t. 2 (Dubrovnik 1803) str. 303.

Jure Matijašević (Mattei, 1675—1728) bio jedan od trojice, kojima je dubrovačka »Akademija dangubnijeh« (Academia Otiosorum) povjerila sastavljanje hrvatskog rječnika, i da je već i započeo raditi na njemu prije nego se preselio (1710) u Rim, gdje je umro g. 1728 (13. prosinca); s mnogo je truda skupio zbirku svih tiskanih i netiskanih djela napisanih na hrvatskom jeziku od Dubrovčana, koju je na samrti (alla morte) poklonio biblioteci Isusovačkoj u Dubrovniku, no sada se ne zna, gdje se nalazi. Iz te zbirke (raccolta), veli dalje Appendini, izvadio je (cavò) della Bella svoj »Dizionario illirico«.[11] Iz ovih Appendinievih podataka izvodi *Šafařik*,[12] da je della Bella gradio svoj »Dizionario« na Matijaševićevim *predradnjama*. Na dlanu je, da tu Appendini govori samo o Matijaševićevoj *zbirci dubrovačkih pisaca*. Za gramatiku veli *Šafařik* da joj je po staroj predaji auktor I. *Gjorgjić*, no kako Šafařik ne donosi izvora, njegov se navod ne može kontrolirati. Uostalom Šafařik i sâm priznaje, da to nije sigurno; jedno stoji, veli, da je Gjorgjić »revidirao« i gramatiku i Dizionario, »kako to i sam della Bella priznaje«. Ni tu Šafařik nije točan: della Bella samo kaže, da je Gjorgjić »pregledao« njegovo djelo »veoma pomno« (con accurata diligenza l'ha ancora veduta). Nama je teško vjerovati, da bi della Bella zatajio ime I. Gjorgjića, kad bi taj bio auktor gramatike.

Jezik »Dizionaria« zove della Bella »bosanski i dubrovački, koji se drži najboljim«. On je bez sumnje skupljao građu za svoj rječnik i iz živoga govora za svog mi-

---

[11] Ako je doista Jure Matijašević *na samrti* poklonio onu zbirku pisaca Isusovcima u Dubrovniku, onda ju della Bella nije mogao upotrijebiti za sastavljanje »Dizionaria«, jer je taj tiskan iste godine, kad je Matijašević umro (1728). Ili je dakle dum Jure davno prije poklonio Isusovcima svoju zbirku ili se radi o slijedećoj stvari. Matijašević je s ostalim svojim stvarima ostavio u Rimu i svoju biblioteku od koje 4000 knjiga bratu si *Vlahu*, a taj je svom sinu Isusovcu *Ivanu Mariji Matijaševiću*, poznatom sabiraču građe za povijest Dubrovnika, poklonio dum Jurinu *korespondenciju*, sačuvanu do danas u Franjevačkoj biblioteci u Dubrovniku (pod br. 205—207., u novoj numeraciji br. 423—425. tiskanoga kataloga). Gl. Dr. M. *Rešetar*, Pisma Ignjata Đurđevića (Đorđića) i Dum Đura Matijaševića (Mattei), u zborniku Jug. Akad. »GRAĐA za povijest književnosti hrvatske« knj. XI (1932) str. 124—125.

[12] *Paul Jos. Šafařik*, Geschichte der illyrischen und kroatischen Literatur. Aus dessen handschriftlichem Nachlasse herausgegeben von *Josef Jireček*. (Prag 1865, Verlag von Friedrich Tempsky) str. 110.

sijonarskog djelovanja, koje ga je dovodilo u doticaj s ljudima raznih mjesta i krajeva i raznih dijalekata, ali u glavnom je gradio rječnik na jezičnom blagu *pisaca*, »dubrovačkih i dalmatinskih«, što ih citira, »a mogao sam ih«, veli, »citirati gotovo za sve riječi, no odustao sam od toga, da knjiga ne izađe odveć omašna«. Della Bella je dakle ozbiljno shvatio svoju tešku zadaću, kad se latio posla da napiše rječnik književnog jezika.

Iz popisa pisaca (Catalogo degli autori), iz kojih navodi citate ili iz kojih je ne spominjuć im imena ili djela izvadio riječi i fraze, vidimo, da je daleko pretežnije crpao iz djela pjesničkih. Od *prozaikâ* su navedeni u popisu samo ovi: *Matej Alberti* (1555—1624), Oficij Bl. Djevice Marije (1617), — *Anđeo Gučetić* R. P. (1553—1604), Rozario B. Dj. Marie (I. dio 1596., II. dio 1598.), — *Bartol Kašić* D. I. (1575—1650), Perivoj od dievstva (1625. i 1628.), Život Gospodina Našega Isukrsta (s dodanim životom B. Dj. Marije, koji della Bella navodi napose, 1637), Ritual Rimski (1640), — *Aleksandar Komulović* D. I. (1548—1608), Zrcalo od ispoviesti (1606., 1611., 1633., 1704), — *Ignacije Gjorgjić* (1675—1737), Život sv. Benedikta (tiskan istom 1784). Ne navodi se u popisu *Kašićev* prijevod Tome Kempenca (Pismo od nasledovanja Gospodina Našega Jezusa, 1641), no citira se u rječniku. Tako i bosanski Franjevac *Ivan Bandulavić* i Bačanin fra *Mijo Radnić*, jedina dva pisca, koji nisu ni iz Dubrovnika ni iz Dalmacije. Od *pjesnika* navode se u *popisu* samo općenito (Raz. = razne pjesme, Composizioni varie): Babulina-Bunić, Vučićević-Bunić, Burešić, M. Držić († 1567), Dimitrović († 1554), Hektorović († 1572), Đ. Držić († 1501), I. Gjorgjić, Ivan Gundulić, Ivanišević, F. Lukarević, M. Vetranić († 1576). Poimence pak navode se u popisu ovi pjesmotvori: *Gundulić*, Dubravka, Pjesni pokorne kralja Davida (1621. i 1630.), Suze sina razmetnoga (1622., 1623.), Osman (prvih pet pjevanja tiskano istom g. 1801., a čitavo djelo 1826. u Dubrovniku), — *Hektorović*, Ribanje, — *D. Zlatarić*, Elektra, Ljubmir, — *Gjorgjić*, Saltjer slovinski (1729), Uzdasi Mandaljene pokornice (1728), — *Vl. Minčetić*, Trublja Slovinska (1665), Zorka, — N. *Nalješković* († 1587), »Knjige« (pjes. poslanice), Komedije, — M. *Držić*, Tirena. Della Bella citira, a da ne navodi u katalogu *Paška Primovića* (tragikomed. »Euridika«), *Zlatarićeva* prvorođenca *Šimuna* i *Palmotića* (Kristiadu 1632), koga ipak spominje kao izvor u predgovoru. Udara u oči, da della Bella ne navodi u katalogu i ne citira nekih pjesničkih djela izdanih tiskom, kaošto su *Zoranićev* pastirski roman »Planine« (1569), *Lucićeva* »Skladanja izvrsnih pisan razlicih« (1556), *Barakovićeva* »Vila Slovinka« (1613), *Marulićeva* »Judita« (1521., 1522), *Karnarutićevo* »Vazetje Sigeta grada (1584) i »Smrt Pirama i Tižbe« (1586., 1627). To je tim čudnije, što je ipak lakše služiti se tiskanim djelima nego rukopisnim. Tima posljednjima služio se on veoma mnogo, tako osobito Gundulićevim »Osmanom«, tiskanim istom poslije gotovo 200 godina nakon pjesnikove smrti. Teško da je mogao doći do rukopisne »pjesničke enciklopedije« Splićanina *Kavanjina* († 1714), kojoj je natpis »Povist vanđelska bogatoga a nesrećna Epulona i ubogoga a čestita Lazara« (1861., 1913), »velopjesna« u 32.658 stihova. Ako hoćemo pravo, ne smijemo della Belli upisati u grijeh, što nije crpao građu iz većeg broja prozaika i pjesnika, premda je on ipak upo-

trijebio mnogo više pisaca nego što ih navodi. I ovako je izvršio divsko djelo, koje nas to jače zapanjuje, što ga je izveo kraj svoga opsežnog i vrlo napornog misijonarskog i ostalog rada.

Novo je unio u svoj rječnik tim, što ga je svega protkao raznolikim cvijećem ubranim s velikom ljubavlju na hrvatskom Parnasu. *Katančić* mu je to zamjerio,[18] ali u tom nije imao pravo. Pjesničkim citatima auktor je suhoparnom rječniku dao neki posebni čar, razbija jednoličnost i, što je osobito vrijedno istaknuti, upoznavao široke slojeve s hrvatskom lijepom knjigom, a mogao je također utjecati na literarni ukus u pogledu stila.

U potvrdu značenja riječi ne škrtari della Bella stihovima, a ne navodi samo jedan stih ili samo dio stiha, nego po više stihova, pa i čitave kitice, kaošto i nekoliko njih. Pri tomu se opaža, kako nastoji podati što više srodnih izraza.

Kod riječi *fama* tumači on izraze »spargere fama« i »spargersi fama« sa: proglasiti, razglasiti, glasiti, prosipati glas, prosuti glas, prostrijeti glas; glas se razide, rashodi, razvijesti, razglasi, stere, pronese, glas prši.

Glaseć carskim dobitnikom
Kraljevića Vladislava. (Osman).

I prosiplju brži od vjetra
Po svem gradu gorke glase. (Palm.)

I kako se glas pronio
Bješe, mnozijeh rad čudesa,
Da je on opet oživio. (Palm.)

U čas jedan ovi se
Glas po malu gradu stere. (Palm.)

Jur na krilih od vjetara
Glas po svemu svijetu prši. (Osman).

Farsi glorioso, esser glorioso, gloriam consequi, steći slavu, sloviti:

Čas(t) njegova i dobitje
Neka u vječnoj slove slavi. (Palm.)

Sunčanica mlada i lijepa
Od kê slovu svud kriposti. (Osm.)

Gdi su mla(d)ci prigizdavi,
Plemeniti i bogati,
Ki cjenjahu njegda u slavi
Pored s' suncem u vijek sjati?
Ah što je od njih sad ostalo
Neg li u zemlji zemlje malo.
(Gund., Suze)

Piantare i padiglioni, ponere tentoria, sterati šatore, metnuti šatore:

---

[18] »Tantam testium copiam, poëtarum praesertim, quibus novos condere mundos licitum se, et quos manibus quotidie terimus quive non ejusdem omnes farinae censeantur«. M. P. *Katančić*, De Istro ejusque accolis commentatio, Budae 1798. (Kod Šafařika o. c. str. 110).

Na brijeg jedan šator meće,
Konj odsjeda na kom jaše,
A vrh njega i noć veće
Crni šator svoj steraše. (Osm.)

Kadšto za jedan izraz, da ga protumači, navodi čitave opise (descrizioni). Tako na pr. za »*paese fertile*, ferax regio, država plodna, mjesto obilno« donosi iz »Osmana« zoran i krasan opis plodnoga kraja:

Dvakrat ovdi zlatne pčele
U ljeto se jedno roje,
I tolikrat ovce bijele
Jagančiće kote svoje;
Kite zlatne i rumene
Vise o dubju voća zrela
Pod kijem traje dni ljubene
Čeljad mirna i vesela.

Ima u rječniku strana, koje upravo vrve stihovima, tako strana 541. i 542., gdje se tumače riječi »parlare« i »parola« s izvedenicama: tu, na strani i pol, ima 26 citata iz pjesnika! Sudeći od oka moglo bi biti u »Dizionariu« 4—5000 citata iz pjesnika i prozaika.

Pred sam rječnik stavio je della Bella već spomenutu *uputu* »za lako čitanje i pisanje hrvatskih riječi pisanih slovima talijanskima«; tu u posebnom poglavlju govori o akcentu, no u tom nije bio osobite sreće, kako je već pokazao Dr. *Bosanac*,[14] koji ipak s pohvalom konstatira, da je della Bella shvatio važnost akcenta i kvantiteta u hrvatskom jeziku. Za njegovu je *gramatiku* Bosanac utvrdio, da je gotovo sasvim rađena po *Kašićevoj* gramatici iz g. 1604., čim je doduše rečeno, da boluje od istih nedostataka, ali to ne umanjuje zaslugâ della Belle: od Kašićevih »Institutionum linguae Illyricae libri duo« minulo je više od 120 godina, dok se našao čovjek (pa još stranac), koji je izdao gramatiku hrvatsku i tim doskočio velikoj potrebi. Poslije trebalo je 80 godina, da nam *Appendini* (i on stranac!) poda novu gramatiku, namijenjenu, kao i della Bellina, u prvom redu Talijanima.

Do danas nema svestrane stručne studije o della Bellinom »Dizionariu«. *Bosanac* je solidno pretresao samo gramatiku, dok je *Dukat* napisao vrlo vrijednu raspravu[15] o drugom izdanju »Dizionaria«, što ga je priredio dubrovački kanonik *Petar Bašić* i izdao g. 1785. u Dubrovniku.[16] Isporeďujući oba izdanja Dukat dolazi do (ne izrečenog) zaključka, da je Bašić i stvarno i tehnički znatno dotjerao della Bellino djelo, premda i Bašiću nalazi opravdanih prigovora.

M. Vanino D. I.

---

[14] Dr. *Stjepan Bosanac*, Ocjena Dellabelline gramatike. Prilog za (h)istoriju hrvatske gramatike. (NASTAVNI VJESNIK knj. IX., sv. 4., 1901., str. 529—561).

[15] *Vladoje Dukat*, Dubrovačko izdanje Dellabellina »Dizionarija« (RAD knj. 237, Zagreb 1929, str. 235—272).

[16] Dva sveska 4° str. LVI, 395 i 448.

Revolucija, što dolazi

Misli i utisci prilikom jubilarnog kongresa kršćanskih mladih radnika (žosistâ) u Parizu: 15—20 srpnja 1937.

I književničko se pero René-a Schwoba i suptilni stil samoga Mauriac-a[1] nađoše u neprilici pred tim kongresom.[2] Ako je čovjek za tih znojnih srpanjskih dana imao prilike da zađe u te brojne desetke tisuća mladih radnica i radnika, taj kvasac novih radničkih pokoljenja, da s njima osjeća, suživljuje, s njima se stopi — u metro-u, autobusu, na zasjedanjima, noćnoj svečanosti, Mladoj misi, velikom zaključnom zborovanju, u pjesmi, jelu, veselju i molitvi, onda razumije, da Schwobova kapitulacija »comment parler de cet extraordinaire Congrès — kako da čovjek govori o tom izvanrednom kongresu?«, nije gola konvencionalnost, nego iskrena nemoć književničkog pera, kad se nađe pred tolikom bujnošću života, mladosti i kršćanske jednostavnosti, kakova vrije i miruje iza tih opaljenih jabučica i tih razraslih radničkih ruku.

Pariz ih je počeo da osjeća već u četvrtak 15. srpnja, a naročito sutradan u petak, kad su osim stranih izaslanstava počele da naviru guste skupine garavih južnjaka, plećatih Bretonaca, plavih Flamanaca, te pocrnjelih Marokanaca. A Pariz ih je dostojno i dočekao. On je pokazao, da u njegovim najdubljim dubinama bdije duh stare kršćanske Lutetiae, da je grad Genoveve, Ljudevita i Ivane, Vinka, Ozanama i Montmartre-a.

Neslužbeno ih je on dočekao po svojim sitnim željezničkim namještenicima, spretnim i duhovitim šoferima, kondukterima autobusa i metro-â, prometnim čuvarima, paziteljima i »monterima« velikih dvorana i stadiona, koji su sa vanrednom uslužnošću i simpatičnom kolegijalnošću susretali

---

[1] Por.: René Schwob, Le Peuple ressuscité, Salut à la JOC, Etudes, sv. 232, 5-20/VIII 1937, str. 304—312; François Mauriac, u Figaro, 21/VII 1937.

[2] Za kongres se očekivalo 60.000 mladih radnika i radnica. Navala je međutim bila tolika, da su u zadnji čas morali odbiti 10.000 naknadno najavljenih kongresista. Službena statistika veli da ih je bilo preko 80.000, a izvježbani posmatrači tvrde, da je nedjeljnim zborovanjima prisustvovala ogromna masa od 100.000.

tu novu omladinu: prijazno i s poštovanjem, i onda, kada su im se mišljenja razilazila.

Službeno ih je Pariz primio poslije podne u petak dne 16. srpnja, u raskošnim odajama svoje Vijećnice. Iza kišnoga dopodneva sunce se stalo jogunasto vrtjeti po mirnim stupovima i išaranim prozorima dostojanstvenog pročelja.

Svečana dvorana prvoga kata pomalo se počela da puni. Napirlitane freske i samodopadna zrcala možda se čude tim neobičnim posjetnicima. Kardinalski šešir i biskupsko prstenje ih još toliko ne iznenađuje, al' eto ovoga puta sve predvode — radnici. Uz kardinala je radnik *Bouxom*, glavni tajnik francuskih žosista, uz biskupe je *Verhouven*, predsjednik međunarodne žosističke Središnjice u Bruxelles-u te Ivana *Aubert*, glavna tajnica francuskih žosistkinja; oko njih je u blizini također i radnik Paul *Hublout*, jedan od najsnažnijih govornika sa žosističkih radničkih meetinga. Iza njih, oko njih, s njima — u pravoj kršćanskoj spontanosti i jednostavnosti, koja se začas upoznaje, za čas sporazumijeva, ispremiješane slijede inozemne delegacije: kanadska, engleska, belgijska, nizozemska, španjolska, portugalska, austrijska, češka, bolivijska, hrvatska[3] ... i mnoge druge. Žosizam nadire, osvaja, postaje međunarodan. Papa ga neopozivo hoće, znak da ga Bog hoće.

Predsjednik gradskoga Vijeća, g. *Berthier* se ne gubi u praznim komplimentima, kad u snažnom i tako neposrednom govoru veli, da je žosistički kongres najutješljivija i najidealnija priredba u okviru Međunarodne izložbe ...

*

* *

Zborovanja u ogromnom Zimskom velodromu objavljuju nutarnju snagu, nutarnju tajnu žosizma. Žosizam je uspio, da od tih desetaka hiljada radnika i radnica stvori jednu obitelj. Čovjek ne treba dugo, da u toj šarenoj masi osjeti prisutnost one kohezivne sile, koja od svih tih najraznijih fizionomija stvara jednu dušu, jednu gigantsku volju usmjerenu prema Kristu Radniku. Žosizam je uspio, da od tih jedva preglednih masa stvori svijesno, prosvijetljeno, realističko radništvo. Govornici — kao što ni cijeli žosizam — ne gube se u ula-

---

[3] Hrvatsku radničku omladinu, koja se brojna sakupila i sve brojnija sakuplja u redove Križarske Radničke Zajednice, zastupali su — službeno pozvani od Međunarodne žosističke središnjice i priređivačkog pariskog odbora — duhovnik KRZe i njen potpredsjednik.

štenim, a bezidejnim »govorancijama«, ne zaglušuju sebe i druge praznim, šupljim šumom beskrvnih fraza. Svaki govornik zadire u život. Duboko, neposredno u svagdašnji, sadašnji, cjelokupni radnikov i radničin život. Zato je i komunikacija između govornika i mnoštva tako velika, slobodna, nezatomljiva. Njih zanima život, jer iz života dolaze, jer teret života svaki dan na svojim često još nerazvijenim plećima nose. A govornik je isto radnik, radnica. Svaka rečenica iskreno, toplo, snažno i jednostavno izrazuje ono, što svi oni u dubinama svojeg bića osjećaju i nose. No finale nije gorčina, nije poziv na mržnju, na razaranje, nego zov na konstruktivni rad; a velike se stvari izgrađuju samo onda, ako se u srca ulije plemenitosti i ljubavi, ako su duše spremne na žrtvu, na dar samoga sebe za izgradnju novoga svijeta. Disciplina, kojom te hiljade i hiljade slijede naloge zvučnika, pokazuje da su za konstruktivni rad spremni i izgrađeni. Neposrednost i uvjerljivost, kojom se iz njihovih mladih prsiju odvijaju zvuci nove radničke poezije:

Sois fière ouvrière et relève les yeux,
Tu n'es pas esclave ou machine,
Toi, la soeur du Christ et la fille de Dieu,
Ta race est la race divine...[1]

pokazuju, da taj polet, da to oduševljenje nije improvizirano, kao što se ne može improvizirati ni ta nova radnička poezija. Ona i ono njeno tako uvjereno pjevanje — može da nikne samo iz duša, koje su u sebi osjetile Božju stvarnost, stvarnost »Božjega roda«, koje su u kršćanstvu otkrile veličinu rada i radnika, koje su u Kristu našle svoju vlastitu veličinu.

*
* *

Noćna svečanost privukla je u subotu na večer preko 80.000 gledalaca. Ona nas je iznenadila originalnošću, puninom duha, veličanstvenom jednostavnošću. Žosizam se pokazao savršenim ostvarenjem kršćanskog humanizma, kaošto je — prema Papinoj definiciji — »savršeni tip Katoličke Akcije«. To uostalom ide skupa. Katolička Akcija ima da ostvari kršćanski humanizam. Ona ima da pretoči vitalnu snagu kršćanstva u sve, apsolutno sve predjele ljudskoga života, ne tako da mu se izvana i silom nametne, niti da ga samo izvana oliči i stavi mu »katoličko« pročelje, već da sve čovječansko — poput kvasca — iznutra obnovi, pridigne, usavrši u smjeru njegove specifične vrijednosti, njegove nutarnje svršnosti.

I radu, i bogatoj kulturi narodne nošnje, i estetskim oblicima suvremene toalete, i umjetničkoj jednostavnosti čednoga plesa, svim zvanjima, svim strukama žosizam daje prvotni nutarnji smisao, vraća pravo ljudsko i božansko dostojanstvo. Svima daje osjećaj neizbježive intimne povezanosti, međusobne ovisnosti, bratske suradnje u zajedničkom izgrađivanju novoga društva.

— — — — — — — — — — — —

Pod zvjezdanim nebom srpanjske noći izlaze, osvijetljene magičnim svijetlom jakih reflektora, povorke svih profesija. Odmah je prolom prvog kršćanskog osjećaja pri poslu: veselja. Veselje, radost, jer je rad sudjelovanje s Bogom Stvorcem u uređivanju svijeta, usluga braći, čovječanstvu. Povorku otvara poletni korak južnjačkih vinogradarica, veselo šarenilo lorenskih nošnji, probrano cvijeće provanskih vrtlarica. Iza njih se — kao za kontrast — dostojanstvenim mirom izmorenih gorštaka miču crvene svjetiljke pravih rudara. Nevidljivi speaker — poput sakrivenog narodnog genija — pozdravlja u njima one, kojima dugujemo toplinu naših soba, brzinu naših lokomotiva, žar naših tvornica.

Iza ovih, koji se u tamnoj utrobi zemlje trude za boljitak zajednice, slijede povorke onih, koji se po strmoglavim vršcima naših krovova smiono veru, da nam kiša ne zalijeva postelje, da nam vjetar ne obija obrazâ. Speaker i sva prisutna gomila pozdravlja građevinarske radnike. Malo zatim burni pljesak dočekuje one, koji se ne trude toliko nabreklošću svojih mišica, koliko profinjenim vršcima svojih prstiju i uvijek napetim zjenicama: sve vrste tiskarskih radnika. Da ste nam zdravo svi radnici tiskara, jer vi ljudsku misao činite vidljivom, odijevate je u privlačive oblike, dajete joj — krila. Iza vas sasvim naravno dolaze oni, koji ne samo naše misli, nego nas ljude neprestano zbližuju: vi svi izrađivači automobila, lokomotiva, brodova, zrakoplova. I kako je u tu svečanu noćnu tišinu pristajao vaš dostojanstveni ophod s modelom »Normandije«, avijonskim motorom, posve izgrađenim automobilom, što ste ga nosili na svojim prignutim ramenima. Iza vas su — kao vaša pričuva — slijedili oni, koji vam sve to omogućuju: vaši drugovi iza užarenih peći i zapuhanih kotlova — metalurgijski radnici.

Povorke zaključuju one, koje se brinu da nam tijelo — naše tijelo, što se često s euharistijom veže, Duha Božjeg u sebi nosi — da nam ono bude dobro i ukusno odjeveno. Švelje i modistice izlaze u najdotjeranijim toaletama. Imaju pravo da se i one, bar na dan svečanosti rada obuku u plod

svoje savjesnosti, svojeg ukusa i svoje požrtvovnosti. Tkalačke radnice stoje uz visoke stanove te sa četiri strane potežu iz njih prema sredini ogromne jezike bijeloga platna, koje se u obliku velikoga križa blago priljubljuje uz orošenu noćnu travu, da sutradan bude svečanim sagom kod prve euharistijske žrtve Mladomisnika-radnika.

Sve te povorke isprepletene u obliku žive zvijezde najbolji su odraz duboke povezanosti sviju staleža. Da simbolika bude još zornija, svaka struka donosi proizvod svojega rada. Golemi komad ugljena, željezne rudače, grede i drvene ploče, strukovi svile i rudarske svjetiljke iz dlana se u dlan premještaju do sredine stadiona. Speaker ističe smisao rada. Ni sitna švelja kod svojih igala, ni šegrtić kod svojega iverja, ni namještenik kod svojih brojki, ni pisačica kod svojih tipaka, ni poduzetnik kod svojih knjiga, ni inžinjer kod svojih nacrta, ni činovnik kod svojeg prozorčića, ni prodavačica izmorenih nogu, ni šofer kod svojeg volana, ne smiju da se izgube u svom uskom pojedinačnome poslu. Svi oni surađuju, uistinu i stvarno surađuju na *zajedničkoj izgradnji* društva.

Surađuju i oni, koji su na oko odsutni, neplodni: bolesnici. Surađuju možda najintimnije, jer u temelje društva usađuju granitne ploče junačke strpljivosti i samoprijegora, jer svojim križem nefaljeno i preobilno u svaki potez društvene gradnje unose blagoslov — križa Kristova. I stoga ih taj križ Kristov i najbolje simbolizuje. U tamnoj pozadini stadiona javlja se mjesečinom osut lik velikoga bijelog krsta. Nosi ga pedesetak radnika: mirno, pobožno, svijesno. Nepregledna masa, koja je dosad poput uzbibanog valovlja sudjelovala s predgovornikom, mukom je zanijemila. Nekoliko časaka zavladala je stadionom sveta tišina tabernakula. Grla se stežu, oči se rose. Nedaleko od mene biskup R. rupčićem sakriva svoje ganuće. Kardinal uopće i ne pokušava da ga sakrije.

Pitomo, uvjerljivo diže se speakerov glas, sve toplije i toplije kao da se želi priljubiti križu, kao da želi zagrliti i s počitanjem poljubiti sve one, i Onoga, koje taj križ predstavlja:

O neisporediva povorko, dođi, dođi među nas...
Pozdravljamo te Križu, daru naših bolesnika,
Simbole pravi sviju gorkih patnja:
I trzaja naših po bolnicama bijelim,
I dosade duge po sanatorijima našim.
Rane ponesrećenog nadničara, i žalost neuposlenog radnika,
Izražene se bijele u tom tkivu unakrštenog drveta.

Patnjo naučnika mlada, kojemu se svi izruguju,
I ti patnjo iznemogla starca, koji svoju zimu u osami zimuje,
I vi patnje majke, štono vijenac zaplićete oko kolijevki,
pa i onih, koje su još prazne...
Patnjo jednoličnoga dana i proradene noći.
Patnjo osamljene služavke u potkrovlju hladnom,
Patnjo radnika pionira i radnice pionirke, koji se izmučiše
spremajući taj velebni kongres.
Patnjo, ti si cement pravi svakoga društva.

No patnja dobiva svoj potpuni smisao, istom u vezi s Onim, koji ju je posvetio, dao joj otkupiteljsku snagu. Zato se predvodnik osvrće za njim:

Tko je taj radnik, koji neprestano uz nas stupa,
koji nije ni iz kojeg kraja, a ipak je svuda kod kuće?
Tko je taj drug, koji se s nama muči
u svim zvanjima, a sam je čini se obučen kao tesar...?
— — — — — — — — — — —
O skladno izgrađena ljudska Zajednice, tko je tvoj
Graditelj, tko je tvoj Vođa? tko će ti ulijevati
životnu snagu...?

Zbor triumfalno grmi:

On!

Na središnjem podiju, između proizvoda svih zanata veličanstvenim mirom i pobjedničkom sigurnošću iskrsava gorostasni bijeli — *Križ.* Širi svoje otkupiteljske ruke nad alatom sviju struka, nad tom sabranom radničkom omladinom, nad cijelim stadionom, nad Parizom i Francuskom, nad Evropom i čitavim svijetom. Predvodnik stupa do svetoga podnožja, pali zublje i jednu za drugom predaje svakom kraku šarolike zvijezde:

Pođite s ovoga vrhunca, pođite s podnožja ovoga Križa,
pođite i ponesite luč Onoga, koji je pravo Svijetlo,
pođite prema svima zaslijepljenima, vi lučonoše Evanđelja svetog.
Ponesite svijetlo uskrsnulog Krista u radionice mračne,
Osvijetlite neuposlenog čovjeka u očaju teškom.
U poslovnice svoje zrake encikliká ponesite sobom...

Plamen se kliže s jedne baklje na drugu i za čas se cijela ponutrica stadiona pretvara u goruće jezero. Simbol Kristove svijetlosti.

Predvodnik sabire misli sviju: *Hvalimo Te Gospode.* Stotinu hiljada grla prihvaća: *Hvalimo Te Gospode.* — Glazba muklo mrmori *Te Deum;* radnici oko križa sastavljaju originalni oltar. Stupove zamjenjuje blok ugljena i gromada rudače; na njih stolari stavljaju drvenu ploću, što je

sami netom izradiše. Mjesto jezička svijeća tinjat će rudarske pratilice lampe. Speaker parafrazira *Zahvalnicu*, masa pobožno i gromko insistira: *Seigneur, nous Te louons — Hvalimo Te Gospode...*

Reflektori se najednom gase, ostaje samo život baklji. Speaker spušta glas. Tihu molitvu upravlja Onoj, koja je rodila nazaretskog Radnika:

Da sutradan sa ove mise svi ponesu kršćansko shvaćanje rada;
Da se sva naša braća radnici, i sve naše sestre radnice vesele;
Da se sjetiš onih, koji su najžalosniji i najudaljeniji,
Onih u Trećem Reichu i onih u Sovjetskom Savezu,
Svih onih, koje kao kršćani hoćemo da ljubimo;
Obraćamo se k Tebi, i zajedno Te molimo,
Tebe, radnice, blagoslovljena između svih žena,
bolničarko sviju duša,
svijetlo sviju zorâ,
Majko Boga našeg
Gospo Naša...

Sitni dječji glas pjeva lirsku pjesmu Našoj Gospi Radničke Omladine, a zatim se prolama urnebesni pjev čitavog stadiona:

Debout, classe ouvrière...
Na noge se radnički svijete...,

da završe s oduševljenim i silnim:

Nous voulons le CHRIST PARTOUT
Posvuda hoćemo KRISTA.

U stadionu dostojanstveno miruje osvijetljeni Križ Kristov. Do njega ostaje počasna straža od stotine žosista. Oni će cijelu noć uza nj probdjeti. Kao predstraža radništva cijeloga svijeta. Ono u njima, kao u svojim prvoborcima spoznaje, da je spas i radničke klase, jedino u sjeni pobjedonosnog križa Kristova. Oni šute i bdiju. Parizom međutim još dugo u noć — po autobusima, podzemnim tramvajima, automobilima, parkovima i ulicama — odjekuju sadržajne kitice kongresne himne i njen snažni refren: Nous voulons le Christ partout.

* * *

Sutradan je u istom stadionu, na istom oltaru, što ga radnici u predvečerje sagradiše, prva nekrvna žrtva Mladomisnika-radnika. Ne ćemo umanjivati veličinu tih momenata, opisujući ih u tančine. Pred mladomisnikom izlaze 1800 zastava svih ogranaka francuske katoličke omladine:

đačke, mornarske, seljačke, građanske, radničke. Slijede gusti redovi žosista i žosistkinja, povorka od četrdeset i dva biskupa, četiri kardinala, dva radnika, druga mladomisnikova i njegova današnja ministranta, Mladomisnik i za njim sretna majka — radnica. Ne znam jeli itko u povijesti imao takovu mladu misu kao taj mladi svećenik-radnik. Htio je tu svečanost otac međunarodnoga žosizma, kanonik Cardijn. Tim je konkretizovana ona njegova velika misao pokretačica, kojom uzdiže obiteljski život radnika do — svetosti: vi ste pozvani da iz svojih radničkih ognjišta dadete oltaru — svećenika, darujete Crkvi — misionara. Ovakav je jedan svećenik tu pred njima svima stajao. Simbol štovanja, što ga Crkva goji prema radniku. U njegove ruke ona stavlja svoje najdragocjenije: posvećenu Krv Kristovu. Simbol odanosti radništva prema Crkvi: svoje žuljeve stavlja ono u neposrednu službu Crkve. Srce je mnoge mlade radnice u tajnosti življe zakucalo. Mnogoj se sigurno prokrala vruća želja i još toplija molba: Bože mili, divnog ideala za moje buduće čedo.

Misnik tiho započinje obred. Njegov francuski tumač glasno parafrazira molitve. Masa — pobožno i skrušeno — moli Confiteor. Jednoglasno moli za oproštenje ispred cijeloga svijeta. Za sve mržnje, za sve nepravde, za sve ratove, sva tlačenja, za sva pomanjkanja ljubavi u svijetu. Grandiozno se dijalog nastavlja sad tronut i raskajan, sad poletan i slavodobitan. Iza Evanđelja Namjesnik Kristov progovara.[4]

Za podizanja je cijeli stadion na koljenima. Svi duboko osjećamo, da smo jedno. Kao ona hostija spržena iz mnogoga klasja. Osjećamo da je On s nama, da nas sve povezuje u jednu volju, jednu veliku ljubav. Osjećamo, da nas je ta sila, koja iz tog malog kruha u nas silazi, sa svih kontinenata sve amo sabrala. Da nas ona u sve krajeve goni: *donesoh oganj na zemlju i hoću, da taj oganj zapali . . .*

More radničke omladine kleči. Svijesno i mirno. Njih je oganj već zapalio. Poslije podne će se u silnoj zbornoj recitaciji zakleti, da će tu vatru ponijeti u redovitu svagdašnjicu obitelji, tvornice, ureda, skladišta — u svijet. Sila je to, »opasna« sila.

— — — — — — — — — — — —

Razumijem, zašto Gestapo nije dopustila nikakve službene delegacije iz Njemačke. Razumijem, zašto su komunisti prije tjedan dana — u istoj dvorani, u kojoj će sutradan zasijedati međunarodni duhovnici žosizma — odlučili, da se na

[4] Poredi list sv. Oca u ovom broju, str. 329.

svaki način uvuku u zbijene žosističke redove. Razumijem, zašto su poslije podne iza veličanstvenog završetka kongresa pošto poto htjeli da žosiste obaspu svojim natiskanim »čestitkama za najuspjeliji kongres«, svojim »iskrenim simpatijama«.[5]

Strah ima pronicave oči. I smeđa i crvena revolucija osjećaju, da je nova sila na pomolu. I zato ju i jedna i druga tako grozničavo koče. Međutim su si za svoju *nutarnju* slabost same krive. I boljševizam i nacizam stvaraju koru na truloj jezgri. Zato ih činjenice već danas proglašuju podbačenom revolucijom. Žosizam zahvaća u čovjeka, konkretnog, cijelog čovjeka, stvara *ljude*, ne marionete, novu omladinu za novi svijet — i stoga on izgrađuje jezgru. Kad je jezgra zdrava, bolesna će kora sama od sebe i nužno pući. Vitalna srž izgradit će novu. Novi će ljudi stvorit novo društvo. Zato se u tom smjeru i jedino u tom nalazi revolucija, što dolazi...

Stj. Tomislav Poglajen D. I.

---

[5] Samo su ovi te papirnate »simpatije« dakako mirno i energično otklonili.

KATOLIČKA AKCIJA

NAMJESNIK KRISTOV RADNICIMA

Papino pismo mladim kršćanskim radnicima (žosistima) prilikom njihova kongresa u Parizu.

Našem dragom sinu Ivanu Verdier, kardinalu-svećeniku svete Rimske Crkve pod naslovom sv. Balbine, pariskom nadbiskupu.

Dragi sine!
Pozdrav i apostolski blagoslov!

U predvečerje proslave desetgodišnjice Radničke kršćanske omladine (JOC) u Francuskoj, koja će se održati pod Tvojim dobrostivim pokroviteljstvom, napunja se Naše srce dubokom utjehom, kad promatramo neizmjerno dobro, kojemu će taj jubilej biti živim svjedokom. Ugledavši se u primjer svoje starije braće u Belgiji, pregnula je, ima deset godina, mala skupina mladih radnika u Parizu, da nanovo za Krista osvoji svoje drugove radnike.

I od tih nekoliko pionira iz prvih sati nastala je danas impozantna vojska boraca diljem cijele Francuske, koja se zaklela, da će kao ustuk proti bezbožnom komunizmu i poganskom nacionalizmu visoko dignuti ideal kršćanske pravde i ljubavi.

Nepregledni i oduševljeni redovi tih boraca nepobitnim su dokazom, da ih je u toj osvajalačkoj borbi pratila Božja milost. Nije stoga teško priznati uspješnost njihovih metoda u apostolatu, koje oni crpu iz načela Katoličke Akcije, a ta traže — kako smo to napose razvili u Našoj poslanici »Quadragesimo anno« — *»da prvi apostoli radnika, neposredni apostoli radnika budu radnici«*. Pa zato,

kad smo se nedavno u sličnoj prigodi obratili na uzoritog kardinala nadbiskupa Malines-a, nismo se ustručavali pripoznati organizaciju Radničke kršćanske omladine »*autentičkim oblikom Katoličke Akcije, savršeno prilagođenim za naše doba*«. (Pismo kardinalu van Roey-u prilikom jubilarnog žosističkog kongresa u Bruxelles-u 25. VIII. 1935.)

A da je francuski *ogranak* Radničke kršćanske omladine doista vjerno ispunio svoj poziv, dosta je promotriti veličanstvenu sliku njegovih izdanaka i njegove životne snage, kako će ih razviti skori jubilarni kongres u Parizu. Ti su nam dragi mladići dali uostalom priliku, da i Sami već unaprijed nazremo tu njihovu životnu snagu, kad se prigodom hodočašća iza Našega svećeničkog jubileja pokazaše u Vječnome gradu, pred neprevarljivom Stolicom Kristova Namjesnika. Danas kao i nekoć izrazujemo im rado Našu blagonaklonost i posebnu ljubav, jer oni se pokazuju kao sinovski odani učenici božanskoga Kralja, koji je postao radnikom kao oni, i tako izvojštio posebno dostojanstvo radničkom svijetu.

Toj dragoj Našoj djeci opetujemo uvijek nanovo, da apostolat, koji oni vrše s tolikom velikodušnošću i oduševljenjem u tvornicama i radionicama, podaje njima posebno nadnaravno plemstvo, prema kojemu su sve časti i blago ovoga svijeta kao prašina. I sam sveti Pavao govoreći o apostolatu, napisao je jednu riječ, koja će navijeke biti ponos vjernog i borbenog čovječanstva: »*Apostoli gloria Christi — apostoli su Kristov ponos*« (II. Kor. 8., 23.). Posvećujući se u sklopu Katoličke Akcije spasavanju svoje radničke braće, članovi Radničke kršćanske omladine učestvuju u hijerarhijskom apostolatu i time postaju ponos samoga Krista.

To je dosta, da se vidi s kakvom ćemo očinskom radošću biti srcem i duhom prisutni velikim svečanostima u Parizu, koje će Radničkoj kršćanskoj omladini dati novog poleta. Mi vam taj plod od srca želimo i da se ta Naša želja što obilnije ostvari šaljemo vama, predragi sinovi, koji ste u tolikoj mjeri sudjelovali u sretnom razvoju te providencijalne organizacije, apostolski blagoslov, a vi ga onda saopćite plemenitim četama mladih kršćanskih radnika i njihovoj mlađoj i starijoj radničkoj braći i sestrama, da ih on sve skupa pretvori u prave apostole Krista Isusa.

Dano u Castel Gandolfu, 8. srpnja 1937., XVI. godine Našeg Pontifikata.

PIJO XI. PAPA

OKO NAS

XVIII. REDOVITI KONGRES JUGOSLAVENSKOG PROFESORSKOG DRUŠTVA

održan je ove godine 4. i 5. srpnja u Mostaru u velikoj dvorani hrvatskog pjevačkog društva »Hrvoje«. Kongres je bio brojno posjećen. A bio bi i bolje, da je uspjelo dobiti za učesnike 75% popusta na željeznicama. Udarilo je u oči, da je kongresu prisustvovao vrlo mali broj profesora Hrvata. Možda je i to bio jedan razlog, da je debatom kongresa dominirala misao integralnoga jugoslavenstva.

Kao obično bavio se je i ovaj kongres staleškim pitanjem svojih članova. Svi su govornici isticali, da je profesorski stalež mimo druge

državne činovnike zapostavljen u pogledu unapređivanja, pa su tražili, da to više ne bude.

Među stručnim predavanjima, koja su držana u odborima, jedno je radilo o predavanju filozofije, a drugo o predavanju latinskoga jezika na srednjim školama. Koliko se je moglo iz samih referata a također i iz debate razabrati, ljudi ipak počinju uviđati, da nije posve zdrava pojava onaj previše realni smjer naših srednjih škola, pa *da bi nastavu trebalo malo više usmjeriti u klasičnom i idealnom pravcu.*

Međutim najvažniji referati bila su ona dva, koja su održana na svečanoj i plenarnoj sjednici kongresa. Oba su se kretala oko današnje srednjoškolske omladine. Profesor mostarske učiteljske škole *Radmilo Dimitrijević* obradio je temu: »*Uzroci današnjeg opšteg nastrojenja naše srednjoškolske omladine*«, a beogradska gimnazijska profesorica *Julija Bošković* temu: »*Socijalno vaspitanje putem škole*«.

Oba su referata obrađena s mnogo ljubavi i pomnje, pa će oba izići tiskana u Glasniku profesorskoga društva. Bez pretjeravanja može se reći, da su referenti, naročito Dimitrijević, pokazali dosta razumijevanja za psihu današnje srednjoškolske omladine i za sva ona strujanja i previranja, koja se pojavljuju u njezinim redovima. Dosta je opširno govoreno i *o komunističkoj opasnosti i o potrebi suzbijanja komunističke propagande po srednjim školama.* Samo, nažalost, ostalo je neraščišćeno glavno pitanje u toj stvari, naime kako i čim parirati komunističku najezdu.

Doduše, i u referatima i u debati mnogo je naglašavan etički momenat u odgoju omladine. Ali je tu govoreno o nekoj neodređenoj i apstraktnoj etici bez njezina prirodnog substrata — religije. Mnogi su isticali osobito nacionalni momenat kao najuspješnije sredstvo u borbi protiv komunizma. Ali ne treba gubiti iz vida, da je komunizam jedan opći nazor na svijet, koji se sa samim nacionalizmom nipošto ne da uspješno pobijati. Samo teistička religija sa svojim jasnim odgovorima na sve probleme života može temeljito obračunati sa komunističkim konfuznim materijalizmom i samo religiozni moral može očuvati omladinu od komunističkog divljanja na ćudorednom polju.

Profesorica Bošković spomenula je, istina, jednom i kršćanski moral. Ali to je bilo samo en passant i u vezi također sa islamskim moralom. Inače njezine česte aluzije na Adlera odaju, da je ona pristaša individualne psihologije, pa naravno i koedukacije, što ona međutim otvoreno i snažno ističe.

Ipak se našao jedan glas, koji je u debati upro prstom na pravi uzrok svih današnjih nedaća u svijetu — naime na otpad od vjere u Boga. »Vratite nama i našoj omladini Boga«, rekao je delegat iz Sente, Petrović, »pa će čitavo pitanje biti odmah riješeno«. Skupština je njegovu izjavu s aplauzom popratila.

Pozitivna strana mostarskog profesorskog kongresa leži u tom, što se na njem nije ispoljilo nikakvo protivuvjersko raspoloženje kao što je na primjer bio slučaj u Banjaluci, gdje se je otvoreno vodila borba protiv vjeronauke u srednjoj školi. Moguće ta promjena dolazi otale, što i u profesorskim krugovima, pa i u onim prema vjeri sasvim indiferentnima, polagano sazrijeva spoznaja, da je samo na temeljima vjere moguće uspješno voditi borbu protiv komunizma, koji je danas najveći protivnik ne samo religije nego i kulture uopće pa dosljedno i same škole. *Dr Petar Ćule.*

OSVRTI

DVA GLASA O STANJU NAŠE HIGIJENE.

A) MELODIJA: Konstantinović B., La Yougoslavie pour la santé publique (Situation sanitaire, organisation de l'activité socialo-médicale, institutions pour le relèvement de la santé publique), »Institut Balkanique«, Beograd 1937.

Prema tom prikazu sve je skoro idealno. A mi na pr. sumnjamo, da su ljepotice (na str. 17.) u narodnim nošnjama doista seoske djevojke, što su se okoristile tekovinama moderne higijene. Uostalom ove i *mnoge* druge slike *u knjizi ne spadaju na predmet*, o kome se radi. Time djelo dobiva obilježje propagandne brošure, a ne trijezna prikaza stvarnosti. Napredak domaćih higijenskih ustanova u poredbi s predratnim stanjem istaknuo bi se puno jače i uvjerljivije, da se bar spomenulo i neke slabe strane organizacije: podignuti su higijenski domovi bez dovoljne budžetske dotacije za normalan rad, prodire birokratski duh koćeći liječničko osoblje po kancelarijama, do 75% cijelog proračuna ide za čisto administrativne izdatke, osjeća se nepovezanost kulturno-prosvjetnog s higijenskim radom u školama, došavši do »činovničkog kruha« malo ih je, koji prate novije tekovine svoje struke, a da ne spominjemo nedovoljnu stručnu spremu.

B) PRATNJA: Jevremović D., Poljoprivreda i razduženje seljaka, *Narodno zdravlje i bolnice,* Fizičko vaspitanje naroda; Beograd 1937.

Liječnik i narodni poslanik iz Mlave g. dr. Jevremović prigodom budžetske debate za god. 1937/38. iznio je među ostalim i o *stanju naše higijene* slijedeće podatke:

»*Imamo okruglo 21.000 kreveta... stalno zauzeti do prenatrpanosti, jer po nekim bolnicama spavaju na jednom krevetu i više bolesnika dok se u ponekim bolnicama bolesnici smeštaju ne samo po podovima bolesničkih soba nego i po podovima bolničkih hodnika...*« (str. 14.)

»... da se u svakoj sreskoj bolnici nalaze bar najpotrebnija odeljenja... sa stručnim nižim bolničkim personalom *a ne sa ovčarima i kravarima* proglašenim za bolničare...«

».... Prošetajte se kroz njih (bolnice) recimo posle deset časova pre podne ili po podne u koje vam drago vreme. U bolnicama nećete naći ni jednog jedinog lekara sem dežurnog. Svi su ostali po svojim privatnim ordinacijama. A ako ste se slučajno prošetali kroz bolnice pre deset časova zateći ćete lekare u takvoj žurbi kao da se žure da gase požar kod svojih kuća, za koje im je javljeno da su u plamenu...«

»*Bolesnici u bolnici nisu pregledani kako treba... a o tome, da se lečenje izvodi pod kontrolom lekara ne može biti ni reči.* Sve je to briga bolničara, koji su u unutrašnjosti najobičniji seljaci, postavljeni obično po preporuci uglednih ljudi, *najčešće političara. Mnoga skupocena tehnička oruđa brzo su došla u stanje neupotrebljivosti ali zato takva ista tehnička oruđa besprekorno funkcionišu po privatnim ordinacijama bolničkih lekara...*« (str. 16.) Čak su i naručivana, a kad su došla nisu montirana!

Jedini lijek ovome zlu g. narodni poslanik vidi u socijalizaciji liječničke službe, koja da će se moći tako najbolje razviti na opću korist. Nama se taj izlaz — ako se pod njim misli etatizacija liječničke službe — čini vrlo sumnjivim: Veća socijalizacija uzrokovat će

veću birokraciju i sve njene posljedice. Rješenje je jedino u smjeru što bolje stručno-znanstvene i *moralne* spreme i u što svestranijem staleškom organiziranju liječnika.

Zanimljive su konstatacije g. dra Jevremovića i o nekim drugim ustanovama, kao

O MINISTARSTVU FIZIČKOG VASPITANJA

o kojem veli: »Predlažem da se ovo ministarstvo kao *štetno i nepotrebno* ukine, a da se njegov budžet kao i predložena pozajmica prema Finansijskom zakonu podele Ministarstvu socijalne politike za podizanje šegrtskih domova« (str. 44.). A razlog bi tomu po njegovu mišljenju bio ovaj:

»Zar šegrti, kalfe, trgovački pomoćnici ne rade telesno dovoljno radnim danima nego ih treba telesno vežbati i u praznicima, kada bi se inače trebali odmarati?« (str. 38.)

Napose je protiv trošenja novca za reprezentativne nogometne utakmice, kod kojih sudjeluje svega 22 igrača; a posvema zabacuje boks kao nedostojan čovjeka.

ZNAČAJNE POREDBE.

Na području poljoprivrede isti narodni zastupnik je za ukidanje »po zlu čuvenog *Prizada*...«, što je »omogućio jednom užem krugu trgovaca i netrgovaca da se bogati na štetu zemljoradnika«, ali ipak se zalaže za »*državni monopol celokupnog izvoza*« (str. 52.).

Ističe potrebu da se više učini za unapređenje domaće poljoprivrede: »Pogledajte, koliko lica rade na unapređenje naše poljoprivrede! Svega 1538! A pogledajte budžet ministarstva policije! Kako je taj impozantan! Skoro uliva strah! A i treba, njemu je to i cilj! *Budžet ministarstva policije pet puta je veći od budžeta ministarstva poljoprivrede.* Policija upošljava 27.251 lice. Ali o bezbednosti vodi računa i ministarstvo pravde. Pogledajte taj budžet! I taj je impozantan, *tri puta veći* od budžeta ministarstva poljoprivrede! A uposlio je 11.975 lica! Dakle *na bezbednost se troši osam puta više nego za unapređenje poljoprivrede.* Za održanje bezbednosti upotrebljava se 25 puta više lica nego za unapređenje poljoprivrede od koje živi četiri petine našeg stanovništva ili 12,000.000 stanovnika. Ako bi se sudilo po budžetu ministarstva policije i pravde, reklo bi se, da je skoro svaki od nas sumnjiv, u ovom ili onom smislu« (str. 55.).

SOKOLSKI BUDŽET.

Izveštaj o radu Uprave saveza sokola Kraljevine Jugoslavije za g. 1936.

»Sokolska društva i čete duguju na dan 31. marta 1937. godine ukupno 1,440.186 dinara. Savez je isplatio od 1. aprila 1936. do 31. marta 1937. g. za tehnički rad 933.300 din., prosvetni rad 118.614 din., narodno-obrambeni rad 277.910 din., gradnju i sanaciju domova i vježbališta 1,582.596 din., svega 2,912.420 din. Banovine su isplatile za budžetsku godinu 1936/37. 1,324.071 din. (Banovine Vrbaska i Zetska nisu poslale podatke)«.

UZORAK POVJESNIČKOG »STVARANJA«.

Ivić A., Spisi bečkih arhiva o prvom srpskom ustanku, knj. III. — godina 1806. (lat. i ćiril.). Srpska kralj. akad.: Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda; drugo odeljenje, knj. XI.; Subotica 1937.

Zanimljivo, da je ovo strogo znanstveno izdanje Srp. kralj. akad. tiskano u Subotici. Da nije dublji uzrok u tome, što se o prvom

svesku stručna kritika vrlo nepovoljno izrazila, jer je bio pun pogrešaka, koje je g. prof. Ivić dobrim dijelom ispričavao svojom odsutnošću iz Beograda, jer da nije mogao spriječiti ponovne pogreške što su se potkrale nakon već izvršene korekture. Međutim je g. dr. Dušan Pantelić u Glasniku jugoslavenskog profesorskog društva 1935/36 (por. str. 475—482; 666—672, 870—871.) naveo među ostalim i ove prigovore: »1) Što je g. Ivić u »Letopisu Matice Srpske« za okt.-nov. 1930., str. 125., navodeći jedan izvor o Karađorđu, *izostavio* otprilike jedan red, koji je išao na štetu jednog tumačenja g. Ivića; 2) što je g. Ivić pred Okr. sudom za grad Beograd ispričao da je u bečkom Državnom arhivu u jednom originalnom dokumentu iz 1813. g. *prebrisao* svojim perom čitavu jednu rečenicu — razume se bez znanja arhivskih vlasti; 3) što je g. Ivić u pomenutoj svesci LMS (str. 124.) objavio iz jednog dokumenta iz bečkog Ratnog arhiva dva lična podatka o jednom Georgiju Petroviću kao autentična, a posle toga sam prvo ja (t. j. Pantelić) utvrdio, a zatim je i zvanično utvrđeno, da su to *falsifikati* i to najnovijeg datuma, a osim toga je direkcija Ratnog arhiva u Beču svojim aktom — KA Nr. 333/8 od 7. sept. 1932 — upućenim Sudu časti u naučnom sporu između g. Ivića i mene (Pantelića), zvanično potvrdila da smo taj dokumenat imali u rukama od g. 1920. na ovamo samo g. Ivić i ja (Pantelić).«

Svakako je to značajno za znanstvene metode, kojima se ovo izvorno djelo radilo. Kad se objelodanjuju povjesnički izvori, temeljno je načelo najstroža točnost i savjesnost. Što bi se desilo arhitektu, koji bi za podlogu svojega rada upotrebljavao logaritmičke tablice pune »tiskarskih« pogrešaka... Nadamo se da je bar III. sv. u kritičnom pogledu bolje prošao.

NOVA »DIJALEKTOLOGIJA«.

Pavlović M., Jezik i narodna kultura (ćiril.), Skoplje 1937.

»Kao što se *severnonemački* izdigao na stepen zajedničkog nemačkog jezika...« (str. 15.). Tu se g. profesoru univerze u Skoplju potkrala sigurno »greška pera«, jer je poznato da današnji njemački književni jezik potječe iz prakse raznih dvorskih kancelarija, osobito one cara Karla IV. (1346—78), da onda u XV. stoljeću bečka kancelarija preotme mah te postane uzorom. Luter se najprije prilagodio jeziku kursaške kancelarije, a onda piše gotovo čistim srednjonjemačkim (Mitteldeutsch) govorom.

Uostalom i u svojim izvodima *o našim* narodnim *dijalektima* g. profesor nije sretnije ruke, te se kreće poznatim stazama.

MILOZVUČNA FRULA III. REICHA.

Grgurić H., Preko brda i dolina (Njemačka u riječima, slikama i brojkama). Novi Sad 1936.

Stara njemačka *legenda o hamelnskom lovcu parcova* (Der Rattenfänger von Hameln) prepričava se i u ovoj knjizi. U starinskom gradu Hameln na rijeci Weser pojavio se čarobnjak, koji je svojom milozvučnom frulom primamio sve parcove iz mjesta i okolice te ih poveo u povorci do rijeke, gdje su se utopili. Ali sad mu hamelnčani ne htjedoše platiti ugovorenu nagradu. On zasvira drugu pjesmu, te okupivši svu djecu, njih 130, povede ih u obližnje brdo Koppelberg, koje se otvori i proguta sve.

Ganutljivo, zar ne? I takvim »ugodnim crticama« iz svojih uspomena na putovanjima po Trećem carstvu (slobodnom kartom dakako) zabavlja naš — u njemačku stvarnost dobro upućeni — pisac

svoje čitatelje... Štedi on njihove živce... *prešutio je dakako sva nasilja*, počinjena za vrijeme 4-godišnjeg *gospodstva* okrutnih pristaša *mitosa krvi*, a koja se sveudilj još vrše nad potlačenim radništvom, seljaštvom i građanstvom, ukoliko nisu pali ničice, da se poklone inkarnaciji »*nordijske snage*«, odrekavši se pače slobode savjesti i prava da ispovijedaju vjeru u Boga i Krista. Sad nam je donekle jasna ona piščeva (na str. 210.): »Legende su uvijek *jezovite*. U njima se ljudski rod *pokorava gospodstvu i snagama mitoloških*, tajanstvenih *sila*...« A milijuni su vjerovali *legendi* o čarobnoj moći frule s kukastim križem! O svemu tomu, *o smrtnom stisku njemačke duše, o krutoj zbilji njemačke sadašnjice* inače rječiti putopisac ništa ne priča.

Uopće djelo prikazuje sve u ružičastom svijetlu. Nekako i odviše slično onim izdanjima, koja moralno i materijalno inspirira g. Vođa njemačkog ministarstva Propagande. A kakva je stvarnost za obični puk u Trećem carstvu? Par »sitnica«...

Vijesti sa frankfurtskog sajmišta konja (17. 8. 37.): »Tražili se konji za klanje; tusta kvaliteta plaćala se do 38 maraka za 50 kg nežive vage.«

A kako baš Nijemci nisu još dovoljno oduševljeni za konjetinu, to se vladin komesar *Höttkes* u svom govoru na prvom sastanku konjskih mesara iz cijele Njemačke u Düsseldorfu dao na »glajhšaltovanje« i u tom pogledu, predbacujući kršćanstvu, da je ono krivo, što su Nijemci izgubili tek za konjetinu: »*Naši su predi jeli konjsko meso, pače su ga cijenili kao pečenku prigodom svojih vjerskih svečanosti. Prodiranjem kršćanstva nastade borba protiv starih običaja pa i protiv uživanja konjetine*... Godine 1936. zaklano je 125.000 glava u konjskim klaonicama, a taj se broj stalno povećava...«

I onda da nacizam ne čini čudesa. Ili možda ipak? — jer naime strukovni staleški savez njemačkih frizera naređuje, da se odsada sakupljaju i predavaju vlâsi što se odrežu mušteriji. Upotrijebit će ih se za sagove, kao primjesa asfaltnim plohama za krovove te za izrađivanje »filca« (Der Deutsche Weg, 5. IX. 1937.).

Šteta, što nam frulica gg. Goebbels-Grgurić i o tim stvarnostima malo ne zasvira.

PO SVIJETU

»ZNANSTVENE« I NEZNANSTVENE METODE ATENSKOG METROPOLITE

Postupak, što ga u slijedećim recima opisuje jedan od učenih evropskih orijentalista, podsjeća nas na metode i događaje, što se u zadnje vrijeme odigravaju i u našoj neposrednoj blizini. I taj aktuelni prikaz potvrđuje onaj opći zakon, da isti uzroci rađaju istim posljedicama, a isti mentalitet istim ili sličnim postupcima. *Nap. Ur.*

U svim odijeljenim istočnim crkvama istovjetnost se vjere i narodnosti nameće vjernicima kao apodiktička istina, o kojoj se ne raspravlja. Svako osobno shvaćanje i istraživanje o tom predmetu smatra si ortodoksni vjernik — zabranjenim, pače i onda kada mu se tvrdnje njegovih pastira čine u opreci s podacima nepristrane po-

vijesti. Što se pak tiče samih poglavica ortodoksnih crkava, kolikogod se oni hvalili svojom neovisnošću prema namjesniku svetoga Petra, to se ipak pokazuju katkada i odviše osjetljivima, kad se nađu pred ozbiljnim dokazima dobro obavještenog protivnika. Tom svojom uznemirenom osjetljivošću neki od njih odaju da bi radije svoja znanstvena uvjerenja potkrijepili fizičkom silom, nego naučnim dokazima. U tome je vrlo poučno i ono, što se nedavno dogodilo u Ateni.

Pravoslavni atenski metropolit, g. Krizostom Papadopulos, sabrao je g. 1930. u jednome svesku sve članke, što ih je nekoć objelodanio protiv katoličkog biskupa istočnog obreda Msgr. Calavassy-a. Grčka je štampa tom prilikom hvalama obasula pravoslavnog arhiepiskopa. Glasilo carigradskog patrijarhata, »Orthodoxia«, od 30. rujna 1930. istaklo je »*tu produbljenu studiju izvorâ, znanstveni oblik i nepristranost... piščevu, tu pravu diku pravoslavne crkve*«. U časopisu atenskog metropolite »Theologia« rad pravoslavnog arhiepiskopa bio je podvučen kao nešto, što nadilazi sve ono, što su katolici o tom pitanju napisali. Sam pravoslavni arhiepiskop i auktor članaka okrstio je svoje djelo »historijskim i kritičkim«.

Međutim je ta preuzetnost bila daleko od stvarnosti, kako to doskora pokazaše dva katolička časopisa, koja se stručno bave sa svim pitanjima Bližega Istoka. U »Orientalia Christiana« (1931. sv. XXII, str. 180—191.) je o. Gordillo istaknuo, da svega onoga, što se u ozbiljnom znanstvenom djelu obično traži, u radu g. pravoslavnog arhiepiskopa — naprosto nema. Gordillo je u metropolitovu djelu podvukao čitav niz krivih citata, nepotpunih navoda, istrgnutih i okljaštrenih rečenica, izmišljenih umetaka, koji nemaju nikakove veze sa samim sadržajem, a često puta sasvim kvare prvotni smisao. — Riječ u jednu: cio niz pogrešaka, kojima nikako ne bi smjelo da bude mjesta u jednom »historijskom i kritičkom djelu«. Sve je to prisililo o. Gordilla, da nakon tolike drskosti, kojom se gospodin auktor razmeće tekstovima Sv. Pisma i citatima kršćanske Predaje, zaključi: »*To djelo ne samo da će pred svijetom osramotiti svoga auktora nego će također nanijeti ozbiljne štete znanstvenom ugledu svih onih profesorâ, koji se budu poveli za gospodinom Krizostomom. Na njima je da kažu, da li su te slabe i neozbiljne osnovice, na kojima počiva cijeli sistem Papadopulosov, također osnovice i njihova držanja prema prvenstvu sv. Petra i njegovih nasljednika, rimskih Prvosvećenika.*«

»Les Echos d'Orient«, 1931, sv. XXXIV, str. 212—232, objelodaniše nekako u isto vrijeme zaključke svojeg suradnika o. Stefanu-a o metropolitovu djelu. Papadopulosova teza može da se ukratko ovako izrazi: »*Teorija rimskoga prvenstva, koja je bila sasvim nepoznata ranijoj povijesti i crkvenim Ocima, pojavljuje se istom u devetome stoljeću za papom Nikolom I.*« Ta tvrdnja nije bila baš sasvim nova. Bilo je i drugih protivukatoličkih polemičara, koji su pokušali da brane istu tezu. (Por. M. Jugie, Theologia dogmatica christianorum orientalium, sv. IV, str. 320 ss.). Prema teoriji našega metropolite ne samo da istočnjaci nisu nikada primili misao o rimskome prvenstvu, nego pače ni sami veliki pape kao Viktor, Celestin, Leon, Grgur nisu nikad svijesni, da su poglavari sveopće Crkve.

Da pokaže, kako to auktor sve postupa u svome djelu, otac Stefanu je najprije svestrano ispitao poglavlje o »Prvenstvu Petrovu kod istočnjaka« i o »Prvenstvu rimskoga biskupa«. Tumačenje, što ga je pravoslavni arhiepiskop dao tekstovima sv. Pisma, izričito

niječe svetome Petru svako prvenstvo. Da se do toga uspjeha dođe, trebalo je oboriti sva pravila zdrave logike. Tako općenitoj negaciji valjalo je suprotstaviti golu istinu onoga, što povijest i predaja svetih Otaca vele o prvaku apostola. Da uzmogne slijediti pisca na njegovu vlastitom području, o. Stefanu je u svojoj kritičkoj radnji upotrijebio samo istočne pisce i po njima došao do slijedećeg zaključka: »*Dok atenski pravoslavni metropolit svetome Petru uskraćuje sve, sveti Oci i istočni pisci nam prikazuju apostola Petra, kojemu Krist daje naročite povlastice.*«

O. Stefanu ispituje nadalje još nekoliko tvrdnja, koje na poseban način osvjetljuju znanstveni postupak atenskog metropolite. Navodi svjedočanstva sv. Irineja, sv. Leona, sv. Grgura, sv. Teodora Studite i u tom svijetlu ispituje onu smiješno smionu arhiepiskopovu tvrdnju, da je rimsko prvenstvo, »iznašašće« devetog stoljeća; kritici podvrgava ostala poglavlja o Florentinskom i Vatikanskom koncilu. U svim tim poglavljima vidimo kako se misao metropolite Krizostoma očajno hvata sad za ovaj sad za onaj tekst, ne bi li na njem počinula kao na sigurnoj pećini, a mjesto stijene gubi se neprestano sad u negacijama, sad u tvrdnjama bez dokaza, da je kojiput nestane u vrtlogu vlastitog protivurječja.

Pred tim uzaludnim pokušajima o. Stefanu je uistinu mogao da ponovi Manningovu izjavu: »*Ako je prvenstvo bilo nijekano od početka, to je znak da je ono postojalo od početka*«.

Međutim se dogodilo, da je pisac te učene kritike o. Stefanu, koji je do nedavno boravio u Istanbulu, bio imenovan starješinom redovničke kuće u Ateni, u kojoj su svi redovnici — asumpcionisti bili grčke narodnosti. Desilo se to u kolovozu 1935. Bilo bi možda nezgodno potanje opisivati, kako je na novoga starješinu bio upozoren g. Papadopulos. No bilo bi odviše naivno misliti, da su sve one osobe, koje su dolazile atenskim asumpcionistima »da iz bližeg upoznaju istinu«, bile sasvim iskrene i bezazleno dobronamjerne. — Doskora je prisutnost o. Stefanu-a postala metropoliti vrlo neugodnom. Ne samo, što ga je njegovo ime sjećalo na ozbiljnog kritičara iz 1931. g., nego se međutim dogodilo još nešto drugo. Netko je u Ateni bez dozvole o. Stefanu-a preveo na grčki njegovu kritičku studiju o metropolitovoj tezi. Tako se o. Stefanu, a da toga nije ni znao, našao na čelu čitavog pokreta. Njegova prevedena studija bi raširena u vrlo mnogo primjeraka i tako se svaki obrazovani svetovnjak, koji je imao imalo samostalnoga suda, mogao lično uvjeriti, da je znanstvena izobrazba atenskog metropolite vrlo manjkava i da se u njegovu djelu sa znanstvenog stanovišta nema ništa ozbiljna da traži.

Ne ćemo ovdje ispitivati, odakle u Grčkoj u zadnje vrijeme potječu neki protivukatolički pokreti. Istaknimo samo to, da je početkom proljeća 1937. atenska policija spriječila grčke katolike da sudjeluju kod vjerskih obreda u crkvi otaca asumpcionista. Pokrenuta je pače parnica protiv oca Stefanu-a, što je »nezakonito« otvorio jednu crkvu i on bi osuđen. Pošto na vrijeme nije uložio priziva, proveo je jednu noć u zatvoru, a pustiše ga istom onda, kad je za nj predana oveća jamčevina. Crkve uopće nikakove i nema, sveta se misa čita u povećoj dvorani jedne kuće, a kako se ljudima može zabraniti da se sastaju u privatnoj kući — u tome je čitav problem. Ako zakon izričito ne veli, da je svaki bogoštovni čin bez naročite dozvole u javnosti zabranjen, teško je shvatiti, kako će ta osuda moći da ostane na snazi. Uistinu nije nikakove gradnje crkve ni bilo, a kuća

je ostala u istom stanju kao i prije nego što su je oci asumpcionisti preuzeli.

Treba međutim istaknuti, da se u ministarstvu nalazi neki g. Filipidis, kojega su veze s metropolitom i odviše uske i odviše poznate. A to objašnjuje mnogo toga. Što će biti sa prizivnom parnicom? Hoće li molba, koju poslaše katolici dotične četvrti, da dobiju pravo na jedno svetište, biti uvažena? Zasad se još ne zna. Osjećaji gospodina metropolite prema ocu Stefanu dobro su poznati te pokazuju, da svi ljudi nemaju isti postupak u znanstvenom raspravljanju. No nitko ne bi nikada pomislio, da će atenski policajci biti jednoga dana pozvani, ga svojom naročitom metodologijom podupru dokaze pravoslavnog atenskog arhiepiskopa protiv prvenstva svetoga Petra i njegovih nasljednika — rimskih papa!

A. P. Péchayre, Istanbul.

DRUGA SVJETSKA KONFERENCIJA NESJEDINJENIH KRŠĆANSKIH CRKVI — EDINBURGH 1937.

Utisci.

Već sama činjenica da su se sastali vrlo je značajna. Prije 25 godina bilo bi nemoguće okupiti ih da zasjedaju u istoj dvorani. Konvertiti, koji znadu, kako se crkve doma svađaju, spontano to primijetiše.

Motivi, koji su ponukali, da se koferencija sazove:

1) želja, da se pridobiju crkve, da se ujedinjenom snagom odupru bezbožničkom pokretu po cijelome svijetu;

2) da se ukloni sablazan pocjepkanosti u misijama, što odvraća mnoge od kršćanstva;

3) za pravoslavne i neke druge želja, da uzmognu dovesti reformirane i novije crkve u dodir s tradicionalnom idejom i onim, što se naučavalo prije reformacije.

Općenito se očitovao pobudan duh. Osim jednog ili drugog izuzetka, izaslanici su se pokazali veoma iskreni, prijazni, otvoreni, čedni u izlaganju svoga stanovišta, pače gdjekad i velikodušni u popuštanju. Držali su se veoma savjesno rasporeda sati te pokazivali veliko zanimanje u diskusijama. Jedina im je briga bila, da ne učine ili ne reknu štogod, čime bi spriječili uzajamno sporazumijevanje.

Program diskusija bio je preopširan, a da bi ga se moglo proći kako treba. Obuhvatao je cijelu teologiju — ništa manje! Odbori, kojima je bilo povjereno da nastave radom nakon Lausanneske konferencije, radili su odonda neprekidno, pa su njihovi izvještaji uzeti kao osnova za diskusiju, ali to ne znači, da se nije moglo kritizirati te izvještaje ili ih ponovno iz temelja pretresti. Pozvalo se izaslanike, da učine tu konferenciju *svojom*, i da ne pristanu ni uz koju odluku, dok se sasvim s njom ne zadovolje. Bilo je to posve nemoguće učiniti za dva tjedna.

Raspored rada. Nakon dan i po konferencija se podijelila na četiri glavna odbora nejednakog opsega, da svaki obradi svoj predmet:

1) Milost Gospodina Isusa Krista,
2) Kristova Crkva i Riječ Božja,
3) Pastva i sakramenti,
4) Jedinstvo Crkve u životu i bogoslužju.

Povjerenički odbor pazio je na to, da u svakom od glavnih odbora budu zastupani predstavnici svakog vjerskog mišljenja.

Naskoro se posao glavnih odbora podijelio među 3—4 pododbora, koji nakon rada od nekoliko dana podastriješe svoj izvještaj glavnom odboru, da ga ovaj dan dva pretrese u svom plenumu. O izvještajima se pak glavnih odbora raspravljalo u plenarnoj skupštini konferencije zadnjih pet dana. Konačni je nacrt prošao zadnjeg jutra, u srijedu 18. kolovoza.

Općenito govori bijahu posve slobodni od svake površne čuvstvenosti. Odsjeci govora ili čitavi govori, kojima se apeliralo na dobru volju, da se svladaju zapreke, bili su dobro primljeni. Didaktičnim i samosvijesnim tonom govorili su gotovo isključivo pravoslavni, koji su se služili i ozbiljnom teološkom metodom.

Prema nauci držali su se različito. Neki su bili dosta spremni, da vide druge ispravne nauke osim svojih, te da ih prihvate uporedo sa svojim vlastitim u okviru ujedinjene Crkve. Mnogi su protestanti otvoreno rekli, da su posve napustili nauke reformatora, uključivši dakako i anglikance. Drugi su se odlučno držali čiste reformirane nauke. Bijaše za čudo, kako se često protestantima raznih nijansa sviđala tradicionalna predreformacijska nauka, što su im je na sjednicama izlagali pravoslavni, ili katolici - promatrači u privatnom razgovoru. Ta im je nauka bila posve nešto novo. Nije bilo manje čudno, kako su spremno stanoviti izaslanici u javnom glasovanju prihvaćali nauke, koje su bile njima nove ili koje bi oni, da ostanu vjerni svome imenu, morali odbiti. Njihov pristanak nakon tako površnog ispitivanja nije mogao puno vrijediti, osobito kad mnoge od tih stvari uključuju točno poznavanje historijskih činjenica.

Riječ »katolički« upotrebljavali su više puta i anglikanci i drugi. Pod »katoličkom Crkvom« oni doista razumiju onu Crkvu, koju je Krist mislio osnovati, a koja se prema njihovu — u tome se svi slažu osim pravoslavnih — izgubila ili u najmanju ruku podijelila. Za njih je katoličko, štogod je od ranih kršćanskih stoljeća, izuzevši bezuvjetno primanje dogme — *danas*. Oni vjeruju u jednu Crkvu, što je nekoć *živjela*, a odonda izumrla; danas joj se samo dive.

Pravoslavni bijahu u nezgodnom položaju. To se opažalo u njihovim govorima, pa mi to dvojica od njih posve spontano priznaše. Oni ne dolaze da nauče od drugih poređujući svoje nazore s njihovima, niti da vide, bi li se mogli ujediniti s drugima na kakvoj praktičnoj osnovici unatoč razlika u nauci. Oni su tu da naprosto naučavaju. »Opazit ćete, vele mi ortodoksni izaslanici, da mi ništa ne prihvaćamo sporazumu za ljubav; mi moramo stalno budno paziti na to, da ne bi drugi izaslanici mislili, da smo mi ovdje na istoj nozi s njima.[1] Veoma je to mučan posao.« Iz toga se ne mora

[1] Tako se ortodoksni nađoše prisiljenima prihvatiti se onog katoličkog stanovišta, da u doktrinalnim pitanjima ne može biti kompromisa. A koliko je na njihovoj strani bilo vike na »papsku netrpeljivost«, kad je Namjesnik Kristov to izložio u svojoj enciklici *Mortalium animos* (6. I. 1928.) naglasivši, da je Crkva Kristova samo jedna, i da se ona o svojoj bitnoj konstituciji ni s kim ne može da »pogađa«. To dakako ne isključuje ljubeznu brigu i majčinsku širokogrudnost, kojom se ona obazire i za onim pojedincima i skupinama, koje još nisu u »jednom ovčinjaku«.

zaključiti, da oni preziru svoju protestantsku braću; oni poštuju bar njihovu otvorenost, čednost i pobožnost.

Oni brane ovo svoje držanje, koje je gotovo u opreci s pretpostavkama konferencije, govoreći, da se tako krasnu priliku u kojoj se tolikim bližnjima može učiniti duhovno djelo milosrđa izlaganjem prave nauke, ne smije propustiti.

Pravoslavni i anglikanci. Čini se, da su im česti sastanci Zajednice sv. Albana i sv. Sergeja pružili priliku da se dobro međusobno sporazume. Neki su pravoslavni Rusi[2] — prema izjavama pojedinaca — priznali anglikanske redove. Na konferenciji nađoh više Rusa, koji nisu znali, što da o tome lično misle. Oni bi ipak s njima koncelebrirali. Predstavnici ovih dviju Crkvi imali su kratak sastanak u Edinburgh-u.

Držanje prema kat. Crkvi. U svojim člancima prije konferencije *Rusi* su otsutnost kat. Crkve nazvali »teškim pomanjkanjem ljubavi«, premda u isto vrijeme priznaju, da je »teoretski« učinila ono, što je jedino moguće Crkvi, koja slično njihovoj, insistira na dogmatskoj biti kao jedinoj osnovici svakog sjedinjenja.

Konferencija je kao cjelina s najvećim zadovoljstvom saslušala pisma, kojima joj katolička opatija istočnog obreda, Amay (sur Meuse, Belgija) i edinburški katolički nadbiskup izrazuju svoje simpatije.

Izuzevši dva slučaja u odborskim sjednicama nije nikad pala nijedna neprijazna riječ protiv Rima; naprotiv se kat. Crkvu često spominjalo s poštovanjem.

Neka su razlaganja u konačnom izvještaju namjerno tako stilizirana, a da ostane put otvoren »drugoj polovici kršćanstva — Rimu«.

Prisutne se katoličke posmatrače posvuda uljudno susretalo.

Zaključci.

1) Iz pregovorâ i zaključnog izvještaja nemoguće je saznati, dokle seže svaki prividni pristanak uz nauku i koliko je on stalan.

2) Sigurno imaju volju da pridobiju prijatelje i da se ujedine.

3) Njihov smisao za zajednicu, sami to priznaju, ne nalazi razumijevanja unutar vlastitih im crkava.

4) Osjećaju da su mnogo napredovali od Lausanne.

5) Zaslužuju našu simpatiju, a ne prezir, bar većina izaslanika. Nisam imao prilike da saznam lične namjere vođâ pokreta.

6) Ako smo već *prije* bili uvjereni da kat. Crkva može da sudjeluje na *takovim* konferencijama, *sada* smo o tom dvostruko uvjereni.

7) No ne postoji *nutarnji razlog*, zašto ne bi kat. Crkva organizirala kakav paralelni sastanak, što bi omogućilo *privatne* izmjene misli s nekatolicima, pače možda i niz predavanja.

Izaslanika je bilo oko 430, a zastupanih nesjedinjenih crkvi oko 130.

Edinburgh, kolovoz 1937.

J. H. Ryder D. I.

---

[2] Radi se cijelo vrijeme o ruskoj emigraciji, jer pravoslavna Crkva Sovjetske Rusije nema nikakve slobode kretanja. Nap. Ur.

KOMUNISTIČKI KONGRESI.

Katoličke novine i časopisi — strani i domaći — donosili su preko cijelog ljeta izvještaje o katoličkim kongresima pojedinih gradova i cijelih krajeva. Od većih su kongresa najznamenitiji Kongres Radničke Katoličke Omladine (JOC-a)[1] u Parizu od 16. do 18. lipnja i Kongres Krista Kralja u Poznanju u Poljskoj od 25. do 29. lipnja. Mi smo s ponosom čitali, kako se tisuće i tisuće okupiše oko Krista Gospodina i zadaše mu javno trajnu vjernost.

No u isto vrijeme radili su žilavom ustrajnošću i neprijatelji Kristovi — komunisti. Politički događaji u Rusiji i neuspjeh u Španjolskoj otvorili su mnogome od njihovih pristalica oči, koji su — prevareni i razočarani kao André Gide — počeli tražiti drugdje ostvarenje svojih pothvata. To je potaklo komunističke vođe, da još odlučnije rade: Zato su ovoga ljeta priredili cio niz kongresa, da se što tjesnije povežu među sobom i opet odlučno upuste u borbu. U Londonu je održan Kongres komunističke stranke Velike Britanije; u Francuskoj je uz više manjih kongresa održan i Kongres Saveza komunističke omladine.[2] Komunistička stranka u Francuskoj održala je svoju glavnu skupštinu, a i književnici su imali svoj međunarodni Kongres, koji je započeo svoj rad u Barceloni, nastavio ga u Valenciji i Madridu, a napokon i u samom Parizu.

Od svih komunističkih kongresa najvažniji su londonski i Kongres Saveza komunističke omladine u Francuskoj.

Kongres u Londonu održan je koncem lipnja u Battersea Town Hall. Bio je izvrsno organiziran i pomno pripravljen. Razne su sekcije iz cijeloga britanskog imperija poslale u London rezolucije svojih pojedinih skupština, da se o njima raspravlja. Govorilo se tu o »miru«, t. j. o ratu protiv Franka, o fašizmu, o borbi proti vlasti, o »pravima« omladine i o mnogim drugim konkretnim pitanjima. Osobito su naglasili potrebu, da se reorganizuje propaganda. Treba pokazati svijetu, da je komunistička mladež sretna i vesela. Izrabit će se sva darovitost mladih ljudi za priređivanje igara, plesova, izleta, a u svemu tome treba da lebdi pred očima cilj: propaganda za komunizam.[3]

Komunistička engleska omladina nije previše revolucionarno raspoložena. Pa ni ovaj Kongres nije htio toga postići. Glavno je, da se omladina u britanskom imperiju okupi u zajedničke komunističke redove. Na to ima smjerati sva radikalizacija propagande. Među nekim studentima komunizam je vrlo agresivan. Treba predobiti i svu radničku omladinu. U lipnju lanjske godine bili su komunisti pozvali pristaše socijalista, da im se pridruže. No ovi su ih jednostavno odbili.

---

[1] Vidi o tom posebni članak u ovom broju.

[2] U istoj dvorani — Palais de Mutualité — gdje su osam dana kasnije vijećale međunarodne delegacije žosističkih duhovnika.

[3] Ista je metoda svuda pa prema tome i kod nas. Crveni propagatori razilaze se po našim provincijskim mjestima svake nedjelje. Pred omladinu se više ne izlazi odmah s »kapitalom«, »klasnom borbom«, »Državom i revolucijom«, »dijalektičkim materijalizmom«: to sve dolazi poslije. Započinje sa športom, zabavom, izletima: »zašto da vi na selu nemate iste mogućnosti zabave kao i oni u gradu . . .«, »mi ćemo vam u tom pomoći . . .«. Međutim svijesna hrvatska omladina brzo prozrijeva pozadinu tog »zabavljanja«, kao ono u V. i drugdje gdje su gg. predavači ostali neobavljena posla.

Ali sad se raspoloženje promijenilo. Preko cijele zime radili su socijalisti i komunisti zajednički »za Španjolsku«. A početkom maja održala je socijalistička radnička omladina svoju godišnju skupštinu i kao rezoluciju izdala memorandum, u kojemu se ističe potreba zajedničkoga rada. Komunisti su s veseljem pozdravili ovaj čin socijalista i na svom Kongresu svečano proslavili svoj uspjeh velikim zajedničkim koncertom sa svirkom i plesom, da bude jedinstvo što trajnije... Sad će još radikalnije nastojati da predobiju i ostalu radničku englesku mladež. Pri tom im poslu na njihovu veliku žalost jako smeta *Labour Party*, koji nekako neće da se crveno krsti niti se daje pod utjecaj Kominterne.

Kongres Saveza komunističke omladine u Francuskoj održan je u Parizu u la *Salle de la Mutualité*. Tu se sakupilo oko 3.000 izaslanika, koji su zastupali 100.000 članova Saveza.

Cilj je Kongresa bio, da se postignę što veće jedinstvo u radu sa svima, s kojima se ikako može. Raymond Guyot je naglasio: »Savez omladine otvoren je svakome, samo ne fašistima i trockistima« (L'Humanité od 13. srpnja). Zato komunisti u Francuskoj pružaju ruku i katolicima. Guyot misli, da »jedan mladić antifašista i mladić kršćanin — uza svu opreku u svojim filozofskim nazorima — mogu se ujediniti u radu za pomoć nezaposlenim, bolesnim mladićima, žrtvama građanskoga rata, koji je Franko započeo u Španjolskoj, i u obrani slobode savjesti, koju je povrijedio Hitler«. (L'Humanité, 13. srpnja).

Međutim su mladi kršćanski radnici s mnogo bistrine i dostojanstva otklonili tu »prijateljsku« saradnju, jer neće da se naivno poigravaju trojanskog konja. Drug Dimitrov je ipak odviše vjerovao u ljudsku naivnost. Istina, ona je velika, ali ima i ona ipak svojih granica.

Petar Ribinski D. I.

KNJIŽEVNOST

Kniewald D.: Liturgika (str. 374), Zagreb 1937.

Dr. Kniewald nas je nedavno obdario novim stručnim djelom. Dosada smo imali Liturgike sastavljene samo za srednje škole. Učeni auktor obrađuje u svojoj Liturgici na vrlo zanimljiv, jasan i logičan način sva pitanja, koja amo spadaju.

Knjiga je podijeljena u tri dijela.

U prvom dijelu obrađuje liturgijske oblike uopće. Tu govori o povjesnom razvitku kat. liturgije, zatim o liturgijskom zakonodavstvu, jezicima, o liturgijskim knjigama, obrascima i molitvama, o liturgijskom pjesništvu, pjevanju i glazbi, o sv. mjestima, crkvenom namještaju i liturgijskom posuđu, ruhu i insignijama, liturgijskim činima i simbolima.

Osobito su lijepe i praktične njegove primjedbe glede crkvene glazbe i pjevanja. U drugom dijelu obrađuje crkvenu godinu.

Najopširniji i najpoučljiviji je treći dio.

Obredi sv. sakramenata, posebno sv. Mise, prikazani su tako lijepo, da će svaki onaj, koji to pročita sa razumijevanjem i ljubavlju pratiti ili obavljati liturgijske obrede. Na kraju je Prilog, t. j. pregledna tabela historijskog razvitka obreda sv. Žrtve do IV. vijeka.

S veseljem očekujemo ostala dva sveska, (»De Sacramentis« i o crkvenoj umjetnosti), što nam ih učeni i plodni auktor obećaje.

Dr. Kniewald ima velike zasluge, da je svojim dosadašnjim liturgijskim izdanjima unio među Hrvate pravi duh crkvenog života i ispravno shvaćanje liturgijskog pokreta. Hvala mu!

Drugom će prigodom *Život* ovom velikom djelu, koje znači pravi događaj u našoj bogoslovskoj literaturi i u našem kulturnom stvaranju, posvetiti poseban članak. *B. Šantić D. I.*

Croatia orans. Prvi hrvatski liturgijski kongres — Hvar 4. do 6. VII. 1936. (str. 206). Naklada »Zvijezda Mora« (Hvar), Zagreb 1937.

Velik se preporod osjeća iza rata u liturgijskom životu sv. Crkve. Ovaj se preporod ne smije shvatiti samo kao neka moda, nego kao prava i objektivna vrijednost. I kod nas se eto to počelo sistematski uvoditi u pastvu. Mladi i poletni svećenik g. Josip Kirigin, pod poduzetnim vodstvom i inspiracijom preuzvišenog hvarskog biskupa, Mgra Pušića, organizirao je pače i prvi liturgijski kongres. Bila je vrlo sretna misao, da se predavanja, što su tamo održana, posebno izdadu.

Teme su temeljito i vrlo dobro obrađene. Da samo neke preletimo: *Kristova punina u njegovom otajstvenom tijelu (L. Bajić OFM)*: »Krist traži Crkvu i radi nje je došao na ovaj svijet«. Kao član ljudske obitelji ima i on neku posebnu zadaću prema čovječanstvu. ».... Isus Krist pun je milosti i istine, ali to je lična, fizička punina Kristova... Potpuni Krist je onaj, koji posvećuje svakog čovjeka... Krist kao mesija nepotpun je bez čovječanstva... Nema Krista bez čovječanstva... Punina Krista nalazi se u diviniziranom čovječanstvu« (str. 21.). »Crkva je prošireni Krist... u vremenu i prostoru« (str. 22.).

Krasno je predavanje *»Liturgija — nenadoknadivo vrelo kršćanskoga života« (H. Bošković OP)*, koje se odlikuje pored duboke filozofsko-teološke i asketske obradbe bistrinom i jednostavnošću. Liturgijski moliti znači moliti s Kristom, živjeti duhom Kristovim... »Liturgija je u životu s Crkvom, u osjećaju s Crkvom, u tome... da priključimo svoju sitnu prošnju velebnoj i divnoj molitvi koju zaručnica Kristova prikazuje svome kralju... Liturgija je život Kristov što provejava mističnim tijelom njegovim i prelijeva se malo pomalo u nas. To je jeka onoga božanstvenoga života, onog nebeskoga hvalospjeva, što se vječno odigrava među presvetim božanskim Osobama.« (str. 61—2).

Domaćim se prilikama bave predavanja: *»Ostaci liturgijskog života po našim primorskim župama i njihovo oživljenje« (M. Garković)*, *»Vjerska obnova našega naroda po liturgiji« (D. Kukalj)* i *»Liturgijsko pjevanje u našim krajevima« (St. Preprek)*. U njima će ne samo svećenstvo već i laici koji sudjeluju u Katoličkoj akciji naći mnogo lijepih misli i poticaja za rad među pukom. Od velke duhovne koristi će biti to za članove naših društava: po liturgiji oni mogu sebe obnoviti i unijeti onda svježinu svoga proživljavanja otajstava crkvene godine u obitelj, okolinu, narod. Žar uvjerenja načinit će ih apostolima Istine. A liturgija je kao stvorena da nađe odjek u duši nemirna čovjeka sadašnjice.

Nijedan naš intelektualac ni intelektualka, nijedno katoličko društvo, da o svećenikovoj knjižnici i ne govorimo, ne bi smio da bude bez tog prvog sveska naših liturgijskih kongresa, za koje se nadamo, da će redovito i sve to jače nastaviti svojim radom.

Antun Schenk D. I.

Vanino Miroslav D. I.: Petar Barbarić 1874.—1897. (VIII + 309 str.), Zagreb 1936.

Napokon u prekrasnoj opremi sa mnogo izvornih slika osvanu željkovano drugo i znatno prošireno izdanje Puntigamove knjige: Petar Barbarić. Pisac o. Miroslav Vanino nije žalio truda, da se vrijedni izvorni spis, koji je već na razne moderne jezike preveden, što više dotjera. Proputovao je gotovo svu Hercegovinu, da se na licu mjesta kod najbližih rođaka i znanaca blagopokojnog Petra Barbarića raspita o obiteljskim, historijskim i geografskim prilikama. I tom je prigodom saznao za nove zanimljive crtice i ispravio po koju manje točnu vijest prvog izdanja. Pomoću o. Tome Markovića nabavio je brojne fotografije, koje kao krajolici ili slike raznih ličnosti i skupina doista služe novom izdanju za ures.

Prvo je izdanje knjige već davno raspačano. Ali glavni povod novoj preradbi nalazimo natuknut u posljednjem poglavlju knjige, to jest, u sve brojnijim vanrednim milostima, stečenim po zagovoru Petra Barbarića, otkad mu je tijelo sa travničkog groblja Bojne preneseno u podzemnu kriptu kraj oltara Majke Božje u sjemenišnoj crkvi u Travniku.

Bilo je početkom rujna g. 1891., u jubilejskoj godini sv. Alojzija, kad se pisac ove ocjene kao novi prefekt male divizije t. j. prvog, drugog i trećeg razreda, prvi put upoznao sa prvakom trećega razreda, pokojnim Petrom Barbarićem. Na šetnjama bio sam redovito uz njega u posljednjem redu, pa i drugdje postao mi je on brzo, da tako reknem, desnom rukom. Već sam se tada najviše divio onom *štovanju svetinje*, koje je proželo tog mladića i koje se očitovalo u svem vladanju njegovu. Ovo strahopočitanje prema svetinji uz anđeosku stidljivost i vanrednu čednost prema starijima naučio je Pero već kod kuće od svojih vrlih roditelja. Živio je tamo u vrhunaravnoj atmosferi. Pisac svestrano osvjetljuje duboko vjerski život u obitelji Barbarićâ i veoma zanimljivo crta na temelju pouzdanih neposrednih svjedoka, kako se malo po malo sve ljepše razvijao i dozrijevao zlatni značaj ovog uzornog mladića.

Kad je Pero g. 1889. došao u Travnik u prvi razred nadbiskupske gimnazije, bilo mu je već preko 14 godina. U toj dobi počeo je i sam svijesno izgrađivati svoj značaj. Iako mu nije trebalo mnogo tuđih pobuda i poticaja, ipak je vazda velikom zahvalnošću primio svaku pouku te ga nikad nije trebalo kuditi ni u najmanjoj stvari. Savjesno je vršio sve sjemenišne propise i kao prvak u svom razredu i u svojoj diviziji silno je svojim lijepim primjerom djelovao na drugove, a time »časnim magistrima«, kako je redovito zvao prefekte, olakšao njihovu službu oko nadzora i dnevnoga reda. O. Vanino sve to zorno opisuje, služeći se i privatnim duhovnim bilješkama Perinim, između kojih se osobito ističe ova riječ, dostojna jednog sv. Ivana Berchmansa: »Od svih puteva, što vode u nebo, meni se čini najkraćim, najlakšim i najpouzdanijim onaj, kojim čovjek ide ispunjujući svoje obične dužnosti. Koliko nam govori i ova bilješka Perina, koju o. Vanino donosi (str. 143.) iz njegovih duhovnih vježbi u VI. razredu: »Ah, Gospodine Isuse, molim Te za Tvojih pet rana, ded ulij mi u dušu onaj strah od smrtnoga grijeha, te da mu se i sjene uzbojim. Daj mi, molim Te, tu milost, da pripravan budem hiljadu puta prije umrijeti, negoli Te i čim uvrijediti, osobito smrtnim grijehom«.

Pisac ovoga žića poimence je sve čitače zadužio, što je u posljednjem poglavlju između jedne hiljade vanrednih milosti, zadobi-

venih po zagovoru Petra Barbarića, u ovom drugom izdanju nanizao ukratko 50 slučajeva raznih duhovnih i tjelesnih milosti, za koje sami uslišani sretnici i drugi trijezni svjedoci tvrde, da se tu radi o osobitoj pomoći Božjoj, stečenoj po zagovoru Petra Barbarića. Autor ne će da ovdje govori o »čudesima«, dok nije sveta Mati Crkva izrekla svoj autoritativni sud. Stalna je ipak činjenica, što pobožni narod goji sve veće štovanje prema Petru Barbariću, i što, osobito u četvrtak, dolazi već od preklanjske godine u velikom broju na hodočašće u sjemenišnu crkvu travničku, da se tamo pomoli Bogu i od njegova ugodnika Pere potraži pomoć u raznim velikim potrebama duše i tijela. Najtoplije preporučujemo knjigu Vaninovu osobito mladeži i njenim uzgojiteljima.

I. P. Bock D. I.

Ljetopis Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1934/35. Svezak 48 (Str. 320), Zagreb 1936.

Nada sve zanimljiv pregled duševnog rada i nastojanja naših prvaka u znanosti i umjetnosti. Uz suhe ali važne ekonomske i kronološke podatke tu je lijep broj govora održan kod raznih zgoda i svečanosti. Najviše je prilike za to imao po dužnosti kao predsjednik Akademije *dr. A. Bazala.* Njegovi su govori kao i spisi vazda duhoviti i misaoni, rečeni s mnogo poleta i snage, s dubljim shvaćanjem i pogledom na svijet i život. Ali češće dođe kakova izreka, koja kao da nije u skladu s onim lijepim i umnim mislima. On se tako rado poziva na sudbinu, gdje bismo mi kršćani rekli Božja volja i Božje određenje. Nije doista bilo potrebno uza svu elastičnost ni u doba diktature navoditi ovu izreku iz nečijeg govora: jugoslavenska misao »*je etički i humani heroizam naroda, koji....* konačno pristupa Vječnosti i *pred oltarom Prava, Pravde i Slobode stvara jedinstvo narodno*« (str. 45.).

Isto se tako na sudbinu poziva te posve naturalistički shvaća život akademijin Nestor *Tomo Maretić,* koji doista zapanjuje svježinom duha i neumornim radom još u devetom deceniju svoga vijeka.

Nadbiskup Bauer drži o 50. godišnjici Strossmayerove galerije slika krasan i uman govor, u kojem navodi velike zasluge biskupa i mecene i njegovu jasnu želju, neka sve institucije, što ih on podiže služe vjeri i domovini. Nema među vjerom i znanošću razilaženja nego divan sklad, samo treba ići u dubine i naći spojeve među njima.

Tom je zgodom *prof. Stjepan Ivšić* održao dugo i sjajno predavanje o »Jeziku Hrvata kajkavaca«. Najprije je temeljito obradio povijest nauke i mišljenja o kajkavskom dijalektu, a onda iza putovanja po raznim selima i mjestima znanstveno prikazao osebine, današnje stanje, međe i tipove kajkavskog dijalekta, te tome priložio uspjelu geografsku kartu. Prof. Stjepan Ivšić je učenjak, on živi za svoju struku, uvijek u razgovoru pazi, ispituje i bilježi filološka opažanja, a uz to ima sjajno uho za svaku nijansu u razgovoru i naglasku, što je upravo njegov specijalitet. Zato ova radnja, kao i svaka druga od njega, unosi u nauku nešto novo i važno.

Zanimljivo je, kako pravoslavni imadu sasvim drugi pojam o svetosti, nego li mi katolici. Dok je za nas sveto nešto moralno, religiozno, božansko, njima je, čini mi se, sveto herojsko, nacionalno, kulturno, glasovito. Mislim da je to htio reći jedan govornik u svom pozdravu slaveći Strossmayera, kad kaže: Ova proslava 50godišnjice galerije slika »*obeležava apoteozu toga retkoga i čudesnoga muža* (= Strossmayera), *koji kao u apokaliptičkoj viziji lebdi pred nama sa nimbom svetinje oko glave*« (str. 135.).

Među novim akademijinim članovima nalaze se i pisci: Janko Leskovar i Branimir Livadić-Vizner, a za obojicu je napisao kratak prikaz života dr. Milivoj Dežman.

Neumorni kulturni radnik *prof. Franjo Fancev* nanovo potkrepljuje i dokazuje, da je hrvatska kajkavska poezija samostalna, nije preuzeta ni iz slovenske ni od hrv.-protestantske književnosti. To svjedoče dvije stare pjesmarice sačuvane u Mariboru, a u njima ima crkvenih hrv.-kajkavskih pjesama iz prve polovice 16. vijeka. — Druga rasprava korigira kronologiju Gajevih studija i donosi sva imena Hrvata studenata na gradačkom sveučilištu od g. 1587.—1829. Sve je to solidan, zaslužan i važan rad.

Zanimljiva su biološka *istraživanja prof. Vale Vouka* o vegetaciji termalnih voda u Srbiji. Najviša temperatura u kojoj je on našao živa bića jest 75° C, u literaturi se tvrdi, da je život moguć i kod 85° C.

To je eto nešto od našeg kulturnog i duševnog života i stvaranja. Ide se uvijek naprijed, doduše uz ljudske slaboće i obzire, ali sav je ovaj rad ipak vrlo pozitivan. Nije uvijek potpuno u skladu s najvišim idealima kršćanstva, ali nema zadrtih i ogorčenih napadaja na osvjedočenja drugih, nego se ide bliže istini i razumijevanju drugih, a to su velike prednosti i veliki dobici u svakom pogledu.

Josip Badalić D. I.

Vrela i Prinosi. Zbornik za povijest isusovačkog reda u hrvatskim krajevima, 5. svezak. *Uredio Dr. M. Vanino D. I.* Sarajevo 1935.

Ovo je već 5. svezak, kojim izdavač sa svojim vrsnim suradnicima osvjetljuje hrvatsku prošlost od 16. do 18. vijeka u materiji, o kojoj govori naslov Zbornika. Ovaj svezak sadrži slijedeće historijske rasprave: Dr. T. Matić: *Isusovačke škole u Požegi* s. 1—61; Dr. J. Bösendorfer: *Urbar osječkih isusovaca* s. 62—78. Prof. Fr. Galinec: *Marko Marulić kao teološki ugled i književni izvor u nauci isusovačkog reda* 16. i 17 vj. s. 79—92. J. Badalić D. I.: *Juraj Mulih* 1694—1754. Život i Rad (s. 93—126.). Dr. Fr. Fancev, sveuč. prof.: *Prvi poznati diletanti isusovačkog školskog teatra u Varaždinu i Zagrebu* s. 127—139. J. Predragović, *Hrvatski novaci* D. I. u Trenčinu (1656—1773.) s. 140—161. Prof. N. Žic: *Hrv. knjižice Al. Komulovića* D. I. s. 162—181.

Radnja Dr. Matića bit će zacijelo ponajbolja stvar, što je izišla o školstvu u Slavoniji u 18. vj. Isusovci su se nastanili u metropoli stare Slavonije g. 1698. zaslugom zagrebačkog kanonika J. Babića, koji im je darovao imanje Kutjevačke opatije. Smjesta su se dali na poučavanje mladeži otvaranjem škole, a već g. 1699. podižu je na stepen srednje škole t. j. gimnazije. U 18. vj. protežu isusovci svoje djelovanje i na nižu obuku, pa je znalo do 2000 muške i ženske mladeži njihovom brigom primati početke znanja. Požeška je gimnazija brojila u 18. vj. preko 100 učenika (1756. bilo ih je 159), što su pripadali većinom siromašnoj klasi naroda. Zauzimanjem isusovaca Požega dobiva *filozofski fakultet* g. 1761; pa i *teološki* g. 1763. Oni se tim ne zadovoljavaju nego podižu zapušteni narod *dobro uređenom apotekom,* pa intenzivnim radom šireći *pučku prosvjetu* i preporađajući ćudoredni i vjerski život u požeškoj okolini i cijeloj Slavoniji.

Iz lijepo prikazanog djelovanja *J. Muliha* čitatelj će zaključiti, da je to jedan od najzaslužnijih muževa za hrv. narod svojim radom kroz 27 godina kao pučki misionar, koji neobičnom svetošću života tisuće izvlači iz duševne bijede, obnavlja čitave zapuštene krajeve.

Veliko djelo duševnog preporoda izvađa Mulih ne samo živom riječju nego i kao plodni pisac *dvadeset i dviju knjiga*, od kojih samo *Apostolski radnik* ima 1700 str.; a neke druge po 500 str. Sva ova djela vjersko-moralnog sadržaja traže besprimjernu radinost, pokazuju veliku solidnost te su vršila vanredno blagotvoran utjecaj na hrv. narod.

Nikola Maslać D. I.

Rogošić dr. Fra Roko, Zgode i nezgode slavenske liturgije u Jugoslaviji i Bugarskoj (str. 28). Pretiskano iz »Nove Revije« 15. (1936.) br. 5—6., Šibenik 1936.

To je popunjeni hrvatski prijevod latinskog predavanja, što ga je dr. R. održao na VII. Velehradskom kongresu 18. VII. 1936. Nakon uvoda govori dr. R. o krštenju Hrvata, Srba i Bugara i o njihovoj prvotnoj liturgiji, zatim o obnovi jurisdikcije zapadnog patrijarha, o uvođenju slavenske liturgije, o obnovi crkvene autonomije kod Bugara i Srba, te napokon o uvođenju ruske staroslavenske redakcije u liturgijske knjige južnih Slavena.

No prevarit će se, tko bude u toj raspravi tražio u prvom redu ono, što navješćuje naslov. Najviše se zapravo govori o borbi za jurisdikcije i crkvene autonomije. Kad čitalac najviše zaželi doznati što konkretno o slavenskoj liturgiji, upućuje ga pisac u bilješci ispod teksta na knjige, kojih ne će lako naći (na pr. str. 25., bilj. 116—119.). U raspravi ima dosta zdravoga zrnja historijske istine, ali nažalost i odviše smionih i neobičnih zaključaka, slabih dokaza i neispravnih tvrdnja. Evo samo nekoliko primjera:

Dr. R. kaže: »*Kod Hrvata je stvarno uvedena slavenska liturgija najprije u krajevima Istrije i Dalmacije, koji su bili pod jurisdikcijom gradskoga (= mletačkog) patrijarha, za vrijeme prvog putovanja Sv. Braće u Rim*« (str. 13.). No kako se to moglo dogoditi, kad je za prvoga putovanja jedini svećenik u društvu bio Konstantin-Ćiril, slavenski prijevod liturgijskih knjiga još nije bio odobren, a same su knjige bile za grčko-slavenski obred? Dr. R. navodi za svoju tezu tri dokaza, od kojih je jedan čudniji od drugoga (cfr. str. 13—14.).

Drugi primjer: »*... Nalazimo pak među nadbiskupima na Focijevu saboru g. 879/880. potpisana nekoga Agatona Moravskoga.* Odakle *se može* zaključiti, ako slijedimo *pravila historijske kombinacije, da su Focije i bizantijski car tražili crkvu u moravskoj državi za svoj patrijarhat i da su protiv sv. Metoda, moravskog nadbiskupa, posvetili svoga nadbiskupa ...*« (str. 9/10). To se nipošto ne može zaključiti, jer se znade, da je taj Agaton bio bugarski braničevsko-moravski nadbiskup, a s velikomoravskom državom Svatoplukovom nije imao posla.

Na str. 18. izvodi dr. R., da je Klement, učenik Sv. Braće, biskup beličko-debrički, »*bio prvi ohridski nadbiskup sa primacijalnim pravima Justinijane Prve*«. Ovo je težak anahronizam, jer je u Ohridu, gdje je bio grob sv. Klementa († 916.), bila prenesena stolica bugarskoga patrijarha (poslije nadbiskupa) — gotovo cijelo stoljeće kasnije. Da je dr. R. proučio (a ne samo negdje u bilješci spomenuo) Zlatarskoga, koji u svojoj »Povijesti bugarske države« (I, 2) opširno govori o bugarskim crkvenim prilikama, te također kritički pretresa ohridsku »Vita Clementis«, prikazi bi o Bugarskoj u mnogo čemu bili ispravniji. Trebalo je proučiti i najnoviju literaturu. Kako se na pr. moglo izaći pred Velehradski kongres bez poznavanja znanstvenih istraživanja praškog profesora Fr. Dvornika, koji je s mnogo erudicije pisao o zgodama i nezgodama slavenske liturgije?

Nadamo se, da će bar latinsko izdanje te radnje, ako bude izašlo u Aktama velehradskog kongresa, biti svestranije dotjerano.

Stj. Kr. Sakač D. I.

Messner - Sporšić, Od Bukurešta do Ankare. Crtice iz Rumunjske, Bugarske i Turske (str. 242 i 12 slika), Zagreb 1937.

Dvadeset poslijeratnih godina izgrađivala se »nova balkanska stvarnost«.

U Turskoj je skrajnjim naporom za narodnu samoobranu od neprijateljâ postao Kemal paša nosiocem bujnih životnih težnja za posvemašnjom obnovom društvenog poretka. Prije rata sve je tonulo u zagušljivoj atmosferi »otomanštine«, gdje se nije toliko gledalo na narodnu pripadnost koliko na to, da svi budu »vjerni podanici«. Ma da je danas nestalo kalifata i sultanata, gordi, vjekovnim snom protiv svakog očekivanja pomlađeni osmanski duh — onaj isti što je nekad prožimao smionog Bajazida — zamijenio je ta dva starinska, već popucala stožera savremenim osnovicama. Nagli je prekid s uobičajenim tekovinama stoljetne prošlosti mnogo naškodio turskom ugledu pred vanjskim muslimanskim svijetom, ali je zato mlada republika ojačala na ishodnom području osmana, udarivši putem doslijednoga društvenog preuređenja po uzoru Zapada. Taj je preokret išao često silovito, upravo zvjerskom okrutnošću (smrtna kazna za one koji nose fes!); poprimilo se od Zapadnjaka i mnogo toga što je krivo, ma da blista kao suho zlato; ali se ne može poreći silna stvaralačka volja, kojom je osmanska mladež prožeta. A budućnost je njezina, samo, ako se toj silnoj stvaralačkoj volji pridruži na vrijeme i zdrava ideologija: inače će biti — *magni passus extra viam.*

U Bugarskoj se sačuvala životna povezanost s predratnim društvenim ustanovama i običajima, ali se i tu osjeća jaka potreba novih stvaralačkih smjernica. Narod ustrajno nastoji popraviti štete triju gotovo uzastopnih ratova, koji su mu donijeli neizrecivu bijedu, a k tome mu natovarili još i brigu da opskrbi pola milijuna izbjeglica iz Tracije i Macedonije. Zemlja se pomalo oporavlja unatoč državnim udarima, što se izredaše kao uzbudljivi prizori potajne borbe velesila za prevlast na Balkanu. No izvanjski napredak, što se dojima stranca osobito po gradovima i napose u prijestolnici, ne smije nam sakriti duboke rane savremenog bugarskog društva, koje proživljava jaku *moralnu* krizu te sve više gubi smisao za djedovske vrline.

O Rumunjskoj neka nam priča sam pisac: »Zar je zbilja tako? Tako bogata zemlja, tako sjajan i bogat grad (Bukurešt), pa da je toliko bijednih i gladnih!... Kad sam bio prije rata u Bukureštu, sav je grad i pučanstvo bilo veselije! Danas je... sve nekako mirno, tiho, neveselo, zamišljeno... A ipak je grad pun nebodera, sjajnih palaća i šetališta. Pa bili su u svjetskom ratu među sretnim pobjednicima! *Ne znam i ne razumijem...*«

Budnim zanimanjem pročitat će svaki taj putopis do zadnje strane, ma da je upleteno puno poučnih opažanja i razmišljanja o svim mogućim predmetima. Ali je pisac vješto izmakao da ne zađe u suhoparni doktrinarski ton. To će biti i razlog, da mu se gdjegdje potkrao i po koji prebrzi sud:»*Bizantski slikari jedini religiozno slikaju Bogorodicu*« (str. 14.). *Ovo će pitanje* (spaljivanja) *jamačno brzo doći pred Crkvu, koja će ga ponovo pretresti i izdati odluke prema današnjim prilikama, kako su izdane odluke i o drugim, možda još delikatnijim pitanjima*« (str. 29.). Pitanje je već došlo pred Crkvu i ona se i u »današnjim prilikama« već o njemu izrazila.

»U istočnoj Crkvi jamačno nema ljepše slike sv. Trojstva od one nad oltarom u Aleksandru Nevskom« (u Sofiji; str. 81.), osim dakako kijevskog originala, prema kojem je rađena.

BIBLIOGRAFIJA

Kratice: B(eograd 19)*37*, *Lj*(ubljana 19)*37*, *Z*(agreb 19)*37*.

Djela se pod A ne kose s kat. istinom i ćudoređem, ona pod B se kose djelomično, ona pod C sasvim.

A)

Esposizione di un grupo di artisti Jugoslavi 10. II — 20. VI Roma 1937, B37. Ima kratke podatke o životu i razvitku pojedinih umjetnika te 16 reprodukcija.

Gosar A., Za nov družabni red. II. svezek: Cilji in pota (2. in 3. snopič), Lj37.

Maklecov A. V., Brak i semja v Sovjetskoj Rosiji, »Biblioteka Ruskoj Matici« br. 6 (ruski), Lj37. Studija o sovjetskom braku i obitelji s kratkom bibliografijom.

Mihajlović D., La Nouvelle Turquie Economique, »Institut Balkanique«, B37. Lijep ali jednostran prikaz: Sve u ružičastim bojama.

Moderni engleski eseji, preveo i uvodom popratio dr. Vinko Krišković. »Matica hrvatska«, Z37.

Rad jugosl. akademije znanosti i umjetnosti, knj. 258, umjetničkoga razreda 2., Z37. Sadržaj: Iveković, Krstionica kod Stolne crkve sv. Stošije u Zadru; Westphal D., Malo poznata slikarska djela 14. do 18. stoljeća u Dalmaciji.

B)

Dukić S., Veliki i mali. Pripovetke, B37. »Rad je podigao čoveka sa stepena životinje na stepen *svesnog* bića« (str. 85.). Drugi, »Šareni deo« ima čak i prijevode sa bugarskog (Duškov, Nemirov).

Gavela Đ., Antologija srpskohrvatske posleratne lirike. Savremenik Srpske književne zadruge br. 25., B37. Izbor je odviše subjektivan. Najjače su zastupani: Velimir Živojinović (16 pjesama), Tin Ujević (10), Desanka Maksimović (9) i Nikola Šop (7). Uvod daje doduše dovoljan pregled srpske, ali ne hrvatske lirike.

Goleniščev - Kutuzov, Iz nove ruske književnosti. Savremenik SKZ br. 28., B37. Odaje novi smjer u Staljinovoj Rusiji, gdje opet službeno slave »velikane narodne prošlosti«, kako se to pokazalo prigodom Puškinova jubileja.

Ignotus (Bekić A.), Iz prošlosti našeg nacionalnog života (ćiril.), Srbobran. — Nema kazala ni oznake sadržaja, građa nije rasporedana te je nastala prava zbrka. Vrvi tiskarskim pogreškama. Uopće se ne može razumjeti, što pisac hoće!

Luketić V., Lirika, Z37. »Život je pokornost krvi i buna protiv zakona uma«. Tu i tamo po koja lijepa misao, ali općenito zbirka je ispala mršava.

Pavičić J., Poletarci, Z37. Bolje bi pristajao naslov »Dječje tučnjave iz predgrađa«.

C)

Frojd Sigmund, Psihopatologija svakodnevnog života, »Kosmos« B37. Preveo dr. Hugo Klajn (sic). — G. Prevodilac u svom uvodu (por.: »Psihoanaliza i ideologija«, str. 36, 37. ss.), kaošto i g. Freud u cijelom svom sistemu prave žalosnu i površnu konfuziju između sjetilne i umske spoznaje, između konstatacije činjenica i njihova apriornog svrstavanja u teoriju i sistem, a o metafizičkoj spoznaji, koja je prvotna činjenica i osnovna nit našeg duševnog života, čini se da nijedan ni drugi nemaju jasnih pojmova. Stoga nije ni čudo da se o problemu vjere — koja se baš na toj metafizičkoj spoznaji u prvom redu i osniva — s onoliko naivne sigurnosti i plitke jednostavnosti govori, kaošto je to učinjeno na pr. na str. 37. i drugima. O Freudu vidi *Život*, 1936, str. 193—210.

Mala biblioteka »Mika Miš«, br. 1—15., B37. — Ovo je nova vrsta »dinar-brošure«: *kriminalne i slične pustolovine u slikama s kratkim popratnim tekstom*, a ima tu što šta — »žutih demona« (br. 4), »gangstera Trans-Pacifika« (br. 15) i nametljivih slika kao »Tarcaneta« (br. 7). Ove su knjižice to opasnije po ćudoređe, što preko slika mnogo jače djeluju nego mrtvo slovo, koje mašta mora tek oživiti.

»Mikijeve Novine«, Beograd. Donose dva puta mjesečno po jedan cio roman u »stripu« (t. j. slikama s kratkim popratnim tekstom). I to bi imala biti »dečja literatura«, a pravi je otrov za njihovu dušu!

Nova Knjiga, Mjesečnik za savremena pitanja. God. I, br. 2. Z37. Jedna od brojnih pučkofrontaških gljivicâ, koje i kod nas često niču. Objektivnost ista kao i u ostalim izdanjima što ih Pučka Frota hrani. U Meksiku je najednom Calles jaganjac, a Crkva vuk; opljačkana Crkva »eksploatiše«, a petrolejski i šećerni milijunaš Calles je »socijalno-devstvujući«.

Nova knjiga, br. 3—4. Propagandistički hvalospjevi o crvenoj Španiji. Međutim melodija malo drukčije zvuči, kad je okrenu pjevati porodice, braća i sestre postrijeljanih radnika i seljaka, koje je uništila crvena diktatura. Šteta, što Dedier i Fischer i o tom ne govore, ako su bili u Barceloni i Valenciji mogli su to čuti i vidjeti. Mi ćemo im u tom od vremena do vremena pomoći.

Reimes W., Pregled ekonomske historije, izdanje »Kulture«, Z37. »Papa Gregor VI proglasio je željeznicu bezbožnim saobraćajnim sredstvom...« (str. 129.). Gregor VI. (1044—1046) borio se je doduše sa dva antipapa, ali ne sa željeznicom Stephensonovom (1781—1848). Radi li se pak o tiskarskoj pogrešci te se misli na Gregora XVI. (1831—1846), neka nam se navede isprava, u kojoj se ta osuda nalazi.

Roca S., Što treba da se zna, Split b. g. I »Pofovci« pokreću svoju literaturu.

Smodlaka dr. Josip, Svjetski rat na tlu Španije, »Grafika«, Z37. — Obična pučkofrontaška propagandistička brošura, bez najosnovnijeg pokušaja, da bude bar malo objektivnom. One naivne tvrdnje o bezazlenim namjerama Pučke Fronte uistinu su grotesne: Dimitrov je u tom pogledu bar mnogo — iskreniji.

Srećković Mirko, Ljubavni život kralja Milana, B37. Bljutavi podlistak beogradskog »Vremena«, koji je evo izašao i kao knjiga. Čemu sve to? Da nije doprinos uzajamnom upoznavanju? Mogla se javnost uistinu poštedjeti s iznošenjem tog neopranog rublja.

Šimić Stan., Dalekozor duha. Izdanje DHK (knj. 4.), Z37. »Zaklinjem se *Bogom — kojega bi trebalo da bude*, kako bi gospodin dr. Ljubomir Maraković mogao pred njim za svoja kritička nedjela odgovarati« (str. 96.).

Zašto smo osnovali našu *radničku kulturnu zajednicu »Napred«?* Ciljevi naše kulturne akcije, Z37. — Iz krugova oko »Slobodne Riječi« (Živko Topalović itd.). *Marksističko.*

Zogović i dr., Španija (pesme), Z37. Veliča se španjolska revolucija. Naslovni drvorez »Dinamiteros«, a oni i u samoj knjizi svijesno izazivlju. Sudjeluju u toj zbirci Dušan Matić, Čedomir Mindarović, Jovan Popović, A. R. Boglić. »Španija u proljeću 1936.« od Zogovića »horski je izvedena na beogradskoj univerzi i više drugih mesta«. — Vjerno po novom receptu: marksizam se ima da propagira »literaturom«.

Zogović R., Tri članka o srpskom eposu. Pokušaji popularizacije i primjene jednog novog shvatanja srpskog eposa. Izdanje »Naše stvarnosti« — B37. »Novo shvatanje« točno po kalupu historijskog materijalizma.

Živadinović St., Trideset godina ćutanja. Roman. Savremenik SKZ br. 27., B37. »Učinivši zločin, *ja sam pokušao da ubijem Boga*, jedan *deo* životne sile koja upravlja svetom« (str. 174.).

D) Zakoni i sl.:

Bibliografija jugoslavenske privredne književnosti za godinu 1936. (Br. 109. »Publikacija trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu«), Z37.

Čulinović F. Sudijsko pitanje (preštampano iz »Pravosuđa« br. 5—6), B37. »*Vjerujemo da će jednom doći do ostvarenja naših zahtjeva da u sudu vlada samo zakon i niko drugi.*« (str. 6.). — Daj Bože!

Higy - Mandić, Škole na slobodnom zraku i III. međunarodni kongres uzgajanja u prirodi, B37.

Hrvatski Radiša sjeveroameričkim Hrvatima povodom dolaska u staru domovinu g. 1937., Z37.

Izložba i sajam rasplodne stoke u Zagrebu 9. i 10. septembra 1933. Poljoprivredna knjižnica Kraljevske banske uprave Savske banovine, sv. 15. Z36.

Izvještaj Društva gradskih službenika u Zagrebu za godišnju skupštinu 1936/37, Z37.

Izvještaj saveza pomorskih brodovlasnika Kraljevine Jugoslavije za 1936. (lat.) B. 37.

Izvještaj trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu za 1936. g. Z37.

Izvještaj o poslovanju i zaključnim računima Središnjeg ureda za osiguranje radnika u Zagrebu za 1936. g., Z37.

Izvještaj Okružnog ureda za osiguranje radnika u Banjoj Luci o poslovanju i radu u godini 1936. Banja Luka 1937. Omot je latinicom, a tekst ćirilicom!

Izveštaj upravnog odbora Udruženja banaka u Beogradu o radu za 1936. godinu, B. 37.

Jenko Lj., Rimsko pravo (Istorijski deo i Parnični postupak), B37.

Krunić Bl., Kako ćemo se braniti od plinskih bojnih otrova u ratu? Osijek 1937.

Lolić Sl., Veština jahanja (ćiril.), Z37.

Međunarodni ugovori Kraljevine Jugoslavije (izdanje Ministarstva inostranih poslova): br. 8. — Zakon o dopunskom sporazumu

uz konvenciju potpisanu u Beogradu 30 januara 1933 godine između Kraljevine Jugoslavije i Kraljevine Rumunjske kojom se reguliše pitanje državljanstva i zavičajnosti (tekst ćiril. i francuski); br. 9. — Zakon o konvenciji između Kraljevine Jugoslavije i Kraljevine Madžarske o pravnom postupanju sa preduzećima za proizvodnju ili sa transportnim preduzećima (tekst ćiril. i francuski); br. 10. — Zakon o konvenciji između Kraljevine Jugoslavije i Velike Britanije o uređenju međusobne pomoći u vođenju postupka u građanskim i trgovačkim stvarima (teskt ćiril. i engleski); Registar za 1936. godinu, B37.

Nikolić B., Almanah Pomoravlja sa adresarom: Knj. I. — Ćuprija i njena okolina sa pregledom rudarstva, Ćuprija 1937.

Novi plan Beograda i turistička karta Jugoslavije (lat.), »Rus«, Beograd.

Pravila prosvetno-humanog Udruženja Šumadinaca (osnovano 1932.), B37.

Rogina Jul., Nauka o vakcinaciji protiv variole (lat.), »Bibl. centralnog higijenskog zavoda« br. 22, B. 37.

Rothmüller C., Bjalik (Biografija. Izabrane pesme). Bibl. jevrejskog narodnog kalendara, Z37. Cionističko. Bjalikov je život ukratko lijepo prikazan, a pjesma »Hoćeš li da znaš« odaje zaista plemenitu dušu.

Sladović A., Zakoni, uredbe i pravilnici o neposrednim porezima *sa svim izmenama i dopunama, te načelnim rešenjima i presudama;* sv. 2.: Izmene i dopune I., Z. 37.

Smerdel A., Aristotelova katarsa, Skoplje 1937. Doktorska disertacija primljena od Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Stenografske beleške Senata Kralj. Jugoslavije (od 20. X. 1936. do 24. III. 1937. sa budžetskom debatom u načelu i pojedinostima, ćiril. i lat.), B37.

Stojković V. N., Od branja do prodaje voća. Poučna bibl. br. 10., B37.

Vukojević Stj., Aleksandar I tvorac države i Ujedinitelj. Štamparija »Soko«, B37.

Zakon o obaveznom telesnom vaspitanju i Uredba o osnivanju i radu prazničnih tečajeva i izvršenju ostalih odredaba zakona o. br. 1175/37, B37. Tjelesni je uzgoj obvezatan za sve mladiće do 20. godine, a i za one izvan škole. Predviđa se i *moralna nastava,* koja je podijeljena ovako: Od 11—14 god.: 1) O Kralju, otadžbini i zastavi, 2) o rodoljublju, 3) *o veri,* 4) o jedinstvu itd.... Od 18—20 god.: 13) o obavezi služenja u vojsci, 14) *o ustrojstvu vojske i mornarice*... Ne možemo naći temeljno načelo, po kojem su moralne vrednote poredane tako, da je vjera dospjela na treće mjesto, a čisto tehničko pitanje o »ustrojstvu vojske i mornarice« zalutalo u poglavlje o »moralnoj nastavi«!

● *Nenaručeni se rukopisi ne primaju bez prethodnog dogovora s urednikom. Rukopisi se ne vraćaju.*

»ŽIVOT« izlazi 10 puta godišnje na 48 stranica. — UREDNIK: Stj. Tomislav Poglajen D. I. — IZDAVAČ I VLASNIK: Kolegij Družbe Isusove u Zagrebu, A. Alfirević D. I. — TISKARA »Glasnika Srca Isusova«, A. Alfirević D. I.

Nabavite si novoizašli životopis Petra Barbarića

O bogatom sadržaju knjige daje nam *kazalo* već nešto naslutiti: Klobuk, Ljubuško polje, Šiljevišta—Barbarići, Petrov otac Ante, Majčin lik (dva bisera) — Djetinjstvo Petra Barbarića — Pastirče — U školu! — Mlađani učitelj — Trgovački naučnik — Dragocjeni biser — Travnik — Jedan dan u Sjemeništu — Mladi gojenac — Uzoran đak i dobar drug — Lijenčina (dialog između radiše i lijenčine) — Proslava jubileja sv. Alojzija Gonzage (1891.) — Izbrušeni i uglađeni dragulj — Barbarić uči jezike — Pavao Kolarić (uzorni sjemeništarac rimskog Germanika) — Teška kušnja (smrt majčina, bakina i triju sestara 1892.—1893.) — Vitez Marijin — Lijepa naša domovina (ferijalno putovanje po hrvatskim krajevima) — Ljiljan u trnju — Ponizan srcem — Zlato poslušnosti — »Bronze ti« (bezazlena riječ mjesto psovke) — Anđeo mironosac — Katolik dušom i tijelom — Vrelo božanskog života (Molitva i duhovne vježbe) — Apostol Srca Isusova (osobito u ferijama) — Isus zove (Zvijezda poziva svećeničkog i redovničkoga) — Velika radost (Posjet biskupa Strossmajera u sjemeništu mjeseca rujna 1896.) — Još jedan pogled u svetište duše — Cvijeće na križnom putu — Zreo za nebo — Napomol luci — Večernja žrtva (Devocijonalni redovnički zavjeti) — Kruna života (Smrt na Veliki četvrtak 1897.) — Vijenac drugara — Uz romon uskrsnih zvona (Sprovod) — Kako Bog uzvisuje ponizne — Prenos tijela sluge Božjega — Milosti po zagovoru Petra Barbarića.

✶

Knjiga stoji broširana 20 din., uvezana u plavo platno sa zlatnim natpisom 30 din.

Naručuje se kod:

Uprave »Glasnika Srca Isusova«, Zagreb I/147.
Palmotićeva ul. 31.

ŽIVOT

8

Listopad 1937 God. XVIII

SADRŽAJ

ŽIVOT

izlazi svakog 20. u mjesecu osim srpnja i kolovoza

PRETPLATA: 50 Din.
omladini 30 Din.
pojedini broj 5 Din

UREDNIK:
STJ. TOMISLAV POGLAJEN D. I.
Palmotićeva 33 — Telefon 37-28.
Zagreb I/147.

UPRAVA:
Zagreb I/147
Palmotićeva 31

Ideolozi ruskog pravoslavlja

Katolicizam i rusko samosaznanje.

Pravoslavlje je zadnjih mjeseci protukonkordatskom kampanjom kod nas »oživjelo«. Polariziralo se oko velikosrpske ideje i hajke na Rim. Kako je pravoslavlje naših — a naročito srbijanskih — krajeva gotovo svu svoju ideologiju posudilo od ruskog pravoslavlja, to će biti od ne male koristi i za našu hrvatsku javnost, da iz bližega upozna prve ideologe ruske pravoslavne misli, koju današnja srpska pravoslavna misao u mnogočem samo nastavlja. Ujedno će naša javnost imati prilike da ocijeni, na kako su znanstveno labavim temeljima gradili baš sami pioniri te misli. — Temu je znanstvenim mirom i stručnjačkom spremom obradio ruski publicista prof. Sergej Vl. Stein. *Nap. Ured.*

Kad je govor o ruskoj religioznoj svijesti, potrebno je u izvjesnoj mjeri razlikovati tu svijest kod ruskih širokih narodnih masa i kod vodeće ruske inteligencije.

Religiozna se svijest kod ruskih narodnih masa sastoji u dosta složenom kompleksu pravoslavnih dogmata, crkvenih običaja, narodnih religioznih tradicija, pa djelomično i narodnog proživljavanja poganskog praznovjerja.

No i kod vodeće se ruske inteligencije religiozna svijest također pojavljuje kao komplicirana, premda s druge strane. Kod nje često možemo opaziti odsudstvo čistih, neposrednih religioznih osjećaja. Religiozno osjećanje, koje je primljeno u pravoslàvlju, sjedinjavalo se i sjedinjuje se u duši ruskog intelektualca sa filozofskima, navlastito etičkim, a čak i književnim elementima.

Ove tvrdnje dobivaju naročitu dokaznu snagu, kad ih primijenimo na odnošaje ruske inteligencije prema katolicizmu.

Da se o tom uvjerimo, osvrnimo se ukratko na povjesni razvoj nacionalne ruske misli 18-og i 19-og stoljeća.

Rusko društvo, koje je snažnom rukom Petra Velikoga bilo pokrenuto putem državnog i socijalnog preporoda i s njim povezanih reformi, proživjelo je u toku čitavog 18 stoljeća period podređenosti najprije njemačkomu, a poslije francuskomu utjecaju.

To je bila prava ksenofilija — ljubav prema svemu stranomu. Za ovu ksenofiliju je bio, u nekolikoj mjeri, učinjen

kraj značajnom 1812. godinom, kad se Napoleon ugurao u Rusiju, ali je brzo poslije toga bio primoran neslavno napustiti veliku sjevernu državu.

Nečuveno uskrsnuće rodoljubnih osjećaja okrunilo je uspjehom junački otpor, na koji je Napoleon naišao u Rusiji. U isto je vrijeme taj otpor izazvao i preporod ruskog nacionalizma.

Tako je nikao nacionalni mesijanizam, koji se pojavljuje kao reakcija na ksenofiliju. On je učvrstio i ljubav prema domovini i nacionalni ponos.

Toj je ideji nacionalnog mesijanizma uvelike pogodovao romantizam, koji je imao snažna utjecaja u svima oblastima ruskog duhovnog života.

Rusija nije bila izuzetak u ovom pogledu: poljski je narod proživio isti proces: ali on ga je proživio prema religiji — »vice versa« u obrnutom smjeru — da tako kažemo. U Poljskoj je razvitak nacionalnog mesijanizma bio praćen uzvisivanjem katolicizma, kao glavne religije. U Rusiji se to uzvisivanje odnosilo na pravoslavlje. Prema tome je ono izazvalo u Rusiji ne samo ponižavanje katolicizma, nego i polemiku i progone protiv katolika.

Činjenica je, da se društvena borba protiv katolicizma u Rusiji zaoštrila osobito u drugoj polovici 19-og stoljeća, to jest od doba razvitka ideje nacionalnog mesijanizma.

Do ovoga su vremena prilike bile stvarno različne: ranije je bilo moguće ne samo prevoditi, nego i širiti u ruskom društvu djela Tome Kempenca, Massillon-a, gospođe Guyon i mnogih drugih katoličkih pisaca. Ali od vremena razvitka ideje nacionalnog mesijanizma prilike postadoše drugačije. Na djela katoličkih pisaca bi stavljeno »veto«, pri čemu su donekle sudjelovali mnogi od ruskih nacionalnih trudbenika i mislilaca.

Istinu govoreći bilo je to i razumljivo: ruski se mesijanizam negativno ponašao prema Zapadu. Čuvajući u tom pravcu svoju dosljednost, on je osuđivao i Zapadnu Crkvu, a osobito katolicizam. Obratno, on je bio primoran uzvisivati pravoslavlje, kao jedan od svojih glavnih oslonaca. Od tog doba niče i širi se ideja isključive narodne vjere, koja je u toliko i pogrješna i štetna.

U tom neprijateljskom stavu prema katolicizmu isticala su se osobito dva elementa. S jedne je strane to bio pravoslavni i nacionalni mesijanizam, a s druge — slabo razumijevanje katolicizma, jer se u to vrijeme u Rusiji bilo još dosta daleko od ozbiljnog i objektivnog proučavanja katoličke nauke.

Ova dva kobna razloga zavedoše rusko samosaznanje, te ono nije vidjelo da njegova borba sa katolicizmom u jezgri oslabljuje i samu rusku nacionalnu poziciju.

GOGOLJ*

U svom negativnom odnošaju prema katolicizmu Dostojevski nije bio usamljen među predstavnicima ruske nacionalne misli. Njegovi su prethodnici bili znameniti ruski pisac Nikolaj Vasiljević Gogolj (1809—1852) i dvojica nacionalnih mislilaca tako zvanog slavenofilskog logora — Ivan Vasiljević Kirjejevski (1806—1856) i Aleksej Stepanović Homjakov (1804—1860).

Svijet je prema Gogolju zagrezao u taštinu i nije u stanju, da usredotoči svoju pažnju i svoju misao na sjedinjenje s Kristom. A nama je to sjedinjenje jedino potrebno, jer je u njemu spasenje našeg svijeta. Svoju udaljenost od Krista ljudi zamjenju pravničkim odredbama, ali te nijesu kadre da nadomjeste radosne i svete veze s Kristom, niti iskreno usreće čovječanstva.

Gogolj je u katolicizmu poglavito gledao pretjeranost zakonodavne djelatnosti i zbog toga je duboko osuđivao katolicizam, kao temeljnu osnovu zapadne kulture. Katolicizam se u poredbi s pravoslavljem Gogolju čini kao izvor ne izmirenja, nego nesporazuma među ljudima. Prema Gogoljevu mišljenju koliko mi više prodremo srcem i razumom u nauk pravoslavne crkve, toliko smo više iznenađeni njezinom divnom sposobnošću da izmiri nesloge i protivurječnosti. Gogolj misli, da Zapadna Crkva nije u stanju igrati veliku ulogu posrednice u izmirenju zavađenih i međusobno neprijateljskih elemenata, jer da ona u stvarnosti svojim »formalizmom« trga čovječanstvo od Krista. Što se ona više trudi da izmiri čovječanstvo s Bogom, to više izaziva nered, nesporazume i neslogu.

Gogolj je bio genijalan umjetnik pjesničkih slika i tipova, no nikad nije bio priznat kao autoritet na polju refleksivne misaonosti. Kad god bi se on zaletio u tu sferu, uvijek bi kog njega jasno izbile značajne mane njegove prosvjetne, a osobito filozofske spreme. U svojim sudovima o apstraktnim stvarima on često zamjenjuje uvjerljive dokaze s kategoričnim tvrdnjama, koje su obično na slabu temelju i bez ikakve dokazne vrijednosti.

---

* N. V. Gogolj, Sočinenija. Izdanije 10 pod redakcijej N. Tihonravova i V. Šenroka. T. I—VII, Moskva-Peterburg 1889—1896.

Unatoč velikoj Gogoljevoj načitanosti mi smo ipak prisiljeni da duboko posumnjamo u njegovo ozbiljnije poznavanje katolicizma. No moramo da se zaustavimo kod njegovih sudova o katolicizmu, jer je Gogolj prethodnik Dostojevskog. Sam Dostojevski nije krio, da on mnogo toga duguje Gogolju, koji je imao na nj velik utjecaj.

Osim toga naročitu pažnju zaslužuje to što u Gogoljevu mišljenju o zakonodavnom karakteru zapadne crkve u embrionalnom stanju nalazimo ideju o duhu »neslobode«, koja kao da caruje u katolicizmu. Tu je ideju veoma rado ubacivao i Dostojevski i mnogi od njegovih prethodnika.

KIRJEJEVSKI*

Rusko je slavenofilstvo bilo ujedno kulturno-prosvjetni i politički pokret u Rusiji 19. stoljeća. Njegovi ideolozi su bili braća Konstantin i Ivan Aksakovi, Jurij Samarin, Aleksej Homjakov i braća Petar i Ivan Kirjejevski. Energičnom književnom djelatnošću probudili su oni filozofsku i političku misao i uputili je da radi na »oslobođenju« Slavena.

Slavenofili su se negativno ponašali prema katoličkoj Crkvi, jer su polazili s principa »nacionalnog mesijanizma«. Govorili su, da je katolička Crkva »pokvarila« sam pojam Crkve i »zamijenila« mistično tijelo Kristovo s pravničkim formalizmom. Slavenofili su napadali na racionalizam, koji da tobože caruje u katolicizmu, a u isto su vrijeme u socijalizmu gledali posljedice formalnog katolicizma. Slavenofilstvo je u mnogim svojim predstavnicima zauzelo neprijateljski, nekršćanski stav prema katolicizmu. Veliki je grijeh slavenofila bio u tome, šta su oni, — iskreno ili neiskreno — prebacili krivicu religioznog rascjepa sa Bizanta na katoličku Crkvu.

Najugledniji od slavenofilskih ideologa bio je Ivan V. Kirjejevski. Njega se može smatrati religiozno-filozofskim utemeljiteljem slavenofilskog pokreta. Kao učenik Hegel-a i Schelling-a je vladao velikim duhovnim bogatstvom. No to ga bogatstvo na žalost nije sačuvalo od jednostranosti u shvaćanju i razumijevanju katolicizma. Njegovi negativno-kritični pogledi na nauk katoličke Crkve ostavili su dubokih tragova u Rusiji i do danas se osjećaju u ruskoj polemici sa Zapadnom Crkvom.

Kirjejevski je tvrdio, da je samo grčko pravoslavlje bilo u stanju pravilno usvojiti uzajamni odnos među vjerom i

---

* Polnoje sobranije sočinenij. Izdanije A. Košeleva, T. I—II, Moskva 1861.

znanjem. Po mišljenju Kirjejevskog, razumijevanje duboke suštine pravoslavlja ne zavisi od duha pojedinog vijeka ili pojedine epohe, nego baš spojeni i zajednički duh kršćanstva svih vremena i epoha stvara i sastavlja društvo vjernika, koje je jedinstveno i isključivo duhovno. Ti su vjernici, po riječima Kirjejevskog, uzajamno i nerazdruživo povezani zajednicom molitve. Ujedinjuje ih duboko unutrašnje osjećanje uzajamne pripadnosti pravoslavnoj crkvi, u kojoj se istine Božanske Objave poznaju pomoću »intuicije«.

Katolička je Crkva prema Kirjejevskome svojim formalnim, logičkim usvajanjem religioznih istina i skolastičkim silogizmima vjeru učinila hladnim znanjem. Za Kirjejevskog je dogma o nepogrješivosti vidljivog poglavara Crkve samo posljedica »precjenjivanja vanjskog auktoriteta«. Jedinstvo, što ga vidimo u katoličkoj Crkvi, je za nj samo vanjsko i prema tome prisilno jedinstvo. Zapadnoj Crkvi, prema Kirjejevskom uopće manjka »istinita i unutrašnja pobožnost« kao svako štovanje prema Bogu.

Treba priznati da su uopće Kirjejevski i mnogi njegovi istomišljenici iz logora nacionalnih slavenofila posvećivali mnogo »pažnje« katoličkoj Crkvi. Priznavali su doduše goleme historijske zasluge katolicizma, no ujedno su okrivljavali katolicizam kao uzročnika duhovne bolesti Zapada i to zbog »skolastičkog formalizma« katoličke religiozne misli.

Nutarnja je kontradiktornost takova shvaćanja i odviše očigledna. Zaista, ako je katolicizam bio beskrajno koristan u prošlosti, na kakav bi on način mogao biti uzrokom njegove duhovne bolesti u sadašnjosti? Mi bismo mogli dopustiti ovakvu tezu samo pod uvjetom, da je katolicizam degenerirao izgubivši blagodatni utjecaj Svetoga Duha. Ali ovakvih kategoričnih tvrdnja ne nalazimo niti kod samog Kirjejevskog, niti kod njegovih saveznika, jer i oni nisu mogli zaklopiti oči pred mnogobrojnim čudesima u katoličkoj Crkvi.

U svojem članku »*O karakteru evropske civilizacije*« Kirjejevski konstatira, da je duh čovjeka sa Zapada razdrobljen. »Zapadni čovjek«, — piše on, — »mrvi svoj život na posebne težnje, i premda on ove težnje razumom svojim vezuje u jedan opći plan, ipak se u svakom momentu života javlja kao neki drugi čovjek. U jednom uglu njegova srca živi religiozno osjećanje, a u drugom odijeljeno, sila razuma i napori životnog zanimanja.«

Kirjejevski je čak i tu razdrobljenost duha htio da pripiše utjecaju Zapadne Crkve. Ali kad dobro promislimo to pitanje, lako dolazimo do uvjerenja, da ta

razdrobljenost duha nije ništa drugo, nego unutrašnji nesklad i nesloga, koji su prirođeni i svojstveni svim ljudima. Uzrok ovih nesuglasica nalazi se u protivnosti i suprotnosti duhovnih i materijalnih momenata, koji su nerazdjeljivo vezani s prirodom ljudske duše.

Govoreći o tragediji Zapada, koji da je kobno razdrobljen u duhovnom pogledu, Kirjejevski i njegovi suradnici katolicizam stavljaju uz bok protestantizmu i oba okrivljuju s racionalizma. Oni smatraju duhovni glad zapadnog čovječanstva kao posljedicu »racionalističke« djelatnosti obiju crkava.

I to se shvaćanje osniva na velikom nepoznavanju. Ako se protestantizam može da opravdano optuži zbog racionalizma — to je takovo optuživanje nasuprot apsolutno površno i neosnovano s obzirom na katolicizam. Da se o tom uvjerimo, dosta nam je pomisliti na mistični život katoličke Crkve kao i na djela njezinih svetaca — velikih mistika. Sva liturgijska, asketska, dobrotvorna, umjetnička i mistička bujnost katoličke crkve pokazuju, kako je katolička Crkva daleko od racionalističe duhovne suhoće.

HOMJAKOV*

Poznati francuski pisac i ugledni katolički mislilac grof Josip de Maistre (1753—1821) štampao je godine 1819. izvrsnu knjigu »O papi« (»Du pape«).[1] Na osnovi izvještaja, koji su sačuvani do našeg vremena, knjiga je išla za tim, da ruskog cara Aleksandra I. (1777—1825), učvrsti u njegovoj namjeri da pređe na katolicizam.[2]

U svome djelu »*O papi*« Joseph de Maistre citira dva fakta, koji zaslužuju naročitu pažnju i koja u isto vrijeme svjedoče o blagonaklonosti ruskih zvaničnih krugova prema protestantizmu.

Godine 1725. bio je u Londonu na engleskom jeziku štampan ruski pravoslavni katekizam.[3] Taj je prijevod bio po naredbi ruskog cara Petra Velikog (1672—1725) pokrenut kao službeno izdanje ruske vlade.

---

* A. S. Homjakov, Polnoje sobranije sočinenij. T. I—VIII, Moskva 1861—1904.

[1] J. de Maistre, »Du pape«, Lyon-Paris, (Pelagaud) 1870, 22 édition.

[2] Sac. Giov. Marković, »Gli Slaveni ed i Papi«, Zagrabiae 1897. Sv. II., str. 222.

[3] The russian catechism, composed and published by the order of the Czar; to which is annexed a short account of the Church-governemet and ceremonies of the Moskovites, London 1725.

U predgovoru katekizma prevodilac piše slijedeće: »Nadam se, da će ovaj prijevod pridonijeti najtjesnijemu zbližavanju između engleskih i ruskih biskupa, te da će njihovom slogom biti ostvarena mogućnost, da se obore i unište žestoke i užasne namjere i zamisli rimskog svećenstva.«[4]

Osamdeset je godina kasnije ruski pravoslavni arhijerej u Iveri Metodije u svom latinskom djelu »*Povjesničko istraživanje o djelatnosti prve Crkve Kristove*«, koje je bilo izdato u Moskvi godine 1805, tvrdio, da rusko svećenstvo većim dijelom štuje i slavi sistem kalvinskog vjerovanja.[5]

Obje su te knjige bile izdane blagoslovom ruskog pravoslavnog Sinoda.

Pisac dakle prvog djela ispred pravoslavne crkve pruža prijateljsku ruku anglikanskom protestantizmu, a auktor se drugoga nisko sagiblje pred uspjesima kalvinizma.

Te činjenice, koje nijesu ni osamljene ni rijetke, dale su povoda de Maistre-ovoj opravdanoj izjavi: »Svaka crkva, koja nije katolička, jest protestantska.«

Ne osporavajući kategoričnosti te tvrdnje i mi sa svoje strane moramo naglasiti, da je utjecaj protestantizma na rusku religioznost veoma značajan.

On se neočekivano i u velikoj mjeri pojavljuje u djelima mnogih ruskih nacionalnih i religioznih mislilaca.

Kao primjer, koji potvrđuje tu činjenicu, može da posluži religiozno učenje Alekseja Stepanovića Homjakova, jednog od osnivača slavenofilstva.

Za nj je vjera — velika sila, koja pobuđuje i koja pokreće povijest i čovječanski život. On je uvjeren, da se vjera i znanost pomiruju pomoću filozofije. Prema nauci Homjakova, vjera nije ništa drugo nego neposredno znanje. Ona obuhvaća ne samo pojave vanjskog poretka, nego i samu istinu. Pravo govoreći, vjera se javlja, kao živa istina, koja ne može biti dokazana. Ona ništa ne oduzima razumu, nego samo produžuje njegovu djelatnost svojom samoniklošću i svojom samostalnošću. Vjera bogati analitičko mišljenje beskrajnom raznolikošću predmeta, koju je razum kadar obuhvatiti samo pomoću intuicije.

Poznavanje istine, po mišljenju Homjakova, moguće je samo pomoću ljubavi. Iz toga se može izvesti zaključak, da istinita Crkva ne radi na području auktoriteta, nego na po-

---

[4] Op. cit., str. 4.

[5] Methodii Archiep. Iwer., Liber historicus de rebus in primitiva Eccles. Christ., Mosquae 1805. Pag. 168.

dručju ljubavi. Ovakvom crkvom, kojoj je život utjelovljen u ljubavi Krista Isusa, smatra Homjakov pravoslavnu crkvu.

Homjakov je dakle zajedno s drugim slavenofilima uvjeren, da samo pravoslavlje može biti čuvar istinite vjere, jer je ono »daleko« i od strogosti crkvene hijerarhije i od »formalizma«. Po učenju Homjakova istinita crkva ne može biti ni pravnički, ni hijerarhijski nego samo duhovni organizam, u kojemu diše i radi narodna vjera. Homjakov ističe, da je crkva duhovno bratstvo vjernika, koje je tuđe i auktoritetu i podložnosti. U njoj caruje sloboda, bratstvo i ljubav. Crkva je mistično i nevidljivo društvo vjernika i zbog toga ona ispovijeda jedinstvo u slobodi i slobodu u jedinstvu, što se svodi u sintezu ljubavi. Čitava crkva se sastoji u bratskoj slozi vjernika.[6]

Dobro je, da se na tom mjestu malo zadržimo. U svojoj koncepciji istinite vjere ili i s njegova stanovišta idealnog pravoslavlja Homjakov uvodi pojmove ljubavi, narodne vjere i slobode. No istinu govoreći, ti elementi, a osobito zadnji elemenat slobode približuje Homjakova k protestantskomu religioznom gledištu. Ali i narodna vjera i ljubav sjedinjuju se u razumijevanju i shvaćanju Homjakova s protestantskim gledištem o slobodi ispovijedanja vjere. Iz doba polovice 19-og vijeka Homjakov pruža ruku ne samo k početku ovoga stoljeća — k pogledima nadbiskupa Metodija, koji su tako prijateljski raspoloženi prema kalvinizmu, nego i k početku 18-og vijeka, kada su bili tako očigledno izražene anglikanske simpatije prevodilaca pravoslavnog katekizma na engleski jezik.

Polazeći s ovakovog gledišta, Homjakov je zauzeo negativni stav prema katoličkoj Crkvi. I na Homjakova možemo primijeniti dubokoumne riječi Joseph-a de Maistre-a, da je »svaka crkva, koja nije katolička — protestantska«.

Po mišljenju Homjakova, katolička je Crkva pokvarila pojam ne samo Crkve, nego i Krista. Duh i slobodu, koji su potrebiti za služenje Crkvi i Kristu, katolička je Crkva zamijenila »materijalističnim i nasilnim rimskim pravom«, kao i »suhom skolastikom«. Krist je bio sputan u »okove pravničkog formalizma«, koji svodi vjeru na ispunjavanje pravničke obaveze ili duga, isto kao i u »lisičine skolastike«, od koje je srećno otišlo i bilo sačuvano pravoslavlje.

Kad mi dobro promislimo religiozna domišljanja Homjakova, možemo sasvim lako opaziti nestalnost njegove ap-

[6] Dr. F. Grivec, Pravoslavje, Ljubljana 1918, str. 35—37.

straktne koncepcije. *Kao pravi romantik, odlazi on od konkretne i stvarne realnosti prema onomu, što bi moglo biti idealno. Njegovo pravoslavlje nije pravoslavlje realno, nego idealizirano, koje u velikoj mjeri postoji samo u njegovoj mašti.*

Što se tiče njegove kritike katolicizma, ona pokazuje dosta slabih mjesta. Veza s rimskim pravom, koju Homjakov tako negativno podcrtava u katolicizmu, morala bi biti postavljena katolicizmu ne kao ukor, nego kao pohvala i to zbog idealnog universalizma, kojim vlada taj neisporedivi pravnički sistem klasičnih Rimljana. Zaista, nitko razuman, neće u katolicizmu, pored ovog universalizma, gledati tragova poganstva, koji su povezani s rimskim pravom. Ne smije se naime zaboraviti, da rimsko pravo, oslobođeno i očišćeno od poganskih elemenata, sastavlja jedan od najskupocjenijih oslonaca ne samo suvremene evropske kulture, nego i čitavog građanskog pravnog poretka.

Veoma je slaba i neosnovana Homjakova optužba katolicizma s obzirom na racionalizam. S jedne je strane ta optužba u mnogome nedokazana, jer konkretno Homjakov nije pokazao ni na kakve elemente racionalizma u katolicizmu; s druge pak strane tu sam Homjakov zapada u neizbježivo protivurječje. I ako je naime katolicizam u takvoj mjeri prožet slobodnim duhom racionalizma, kako on može u isto vrijeme strogo vršiti odani i ustrajni posluh prema višem auktoritetu duhovne vlasti. Čini se, da se tu Homjakov nalazi u polemičnom patosu, koji je njemu tako svojstven te u tom patosu zamjenjuje racionalizam, kojega u katolicizmu nema, sa strogom duhovno-razumnom disciplinom, koja je nerazdruživo vezana s katolicizmom.

Što se napokon tiče optužbe katolicizma zbog njegove privrženosti prema »plitkoj« skolastici, tu je — recimo to otvoreno, — Homjakov baratao duhovnim vrednotama, koje su mu bile malo pristupačne ako ne sasvim nepoznate. Da se izrekne temeljit i ozbiljan sud o katoličkoj skolastičkoj nauci, potrebno je poznavati tu »skolastiku« ne po čuvenju, niti po pričanju, nego neposredno i svestrano, a za to trebaju mnoge godine života. I ako ne možemo da ne priznamo veoma duboke načitanosti i znanja u Homjakova, kad se radi o pravoslavlju, to ga jedva možemo priznati kao auktoritet u oblasti katoličke skolastičke nauke.

Na koncu podvlačimo još jednu krupnu protivurječnost. I Ivan V. Kirjejevski i Aleksej S. Homjakov su po svojim nazorima i pogledima pripadali romantičkoj školi u ruskoj književnosti. No obojica sa neshvatljivom i zagonetnom tvrdo-

glavošću nisu htjela da uoče, kako veliku duhovnu zahvalnost duguju katoličkoj vjeri njihovi učitelji — njemački romantici, koji su tako obilno crpli materijal za svoja nadahnuća iz mističkih izvora katolicizma.

Nije teško opaziti, da je i kod Gogolja i kod suvremenih njemu ruskih flavenofila — moralna i estetsko-filozofska *apriorno negativna* ocjena svih temelja evropske kulture imala kao posljedicu, pristranu religioznu kritiku zapadnog kršćanstva uopće, a osobito — katolicizma.

Prof. Sergej Vladimir Stein.

Hrvatski Bourdaloue

Za svoga dugog života della Bella je održao golem broj propovijedi što na misijama, što u Dubrovniku, Zadru i Splitu. Propovijedi je pripravljao veoma pomno; da li je sve propovijedi pisao, ne možemo ustanoviti, no svakako ih je napisao mnogo više, nego što ih danas imamo. O svojem pripravljanju propovijedi kaže u jednom »razgovoru« održanom u dubrovačkoj »Skupštini Dobre Smrti«: »Znam, da tko se dostoji slušat me, ne dohodi za zamiriti moje riči, moj izgovor; svak će momu uboštvu razumiti, poznajući, da kako se dičim biti vaš srcem, službom i ljubavlju, tako nastojim biti i jezikom. Toliko veće, da stavljam svu pomnju, za tako plemenitu moju gospodu služiti. Slagam sad iznova ove govore ne s malim trudom, pišem sve rič po rič, da bi mogo ikako ih reći. Ne ostaje mi vrime za na pamet dobro naučiti...« (»Razgovor« XXVI, str. 123). Kad su dva posljednja Isusovca, *Volpini* i *Soldo*, valjda g. 1771.,[17] ostavljala *Split*, pokloniše della Bellin rukopis s njegove 53 propovijedi splitskom kanoniku *Mateju Čuliću*. Taj je dar Čuliću bio to draži, što je već dulje vremena želio, da mu, kako veli u predgovoru tiskanom izdanju,[18] »upadu u ruke Pripovidanja ili duhovni Razgovori, od kojih moglo bi se naučiti lipost i čistoća slovinskoga jezika«.

Kako della Bella svojih »Pripovidanja« »niti je izpravio ni sve dovršio«, Čulić nemajuć sam vremena da rukopis spremi za tisak, povjeri taj posao nekom svom neimenovanom prijatelju. Da li je Čulićev prijatelj mijenjao jezik izvornika? Veoma je vjerojatno, da ne kažem sigurno, da je della Bella svoje duhovne besjede izrečene u Dubrovniku (a to su gotovo sve tiskanog izdanja) napisao u ijekavskom govoru, pa je

---

[17] Te godine nalazi se splitska rezidencija zadnji put u šematizmu redovničke provincije mletačke.

[18] RAZGOVORI I PRIPOVIDANJA / OZA ARDELIA DELLA BELLA / FIORENTINA / *DRUSCBE ISVSOVE* / DATA NA SVITLOST / *Od Pripostovanoga* D. MATTIA CIULICHIA *kanunika / Spliske Zarkve Poglavite, i Parvostolne / Dalmazie, i sve Croazie.* / [Znak: ptica na liri] U MLETCI / PO ADOLFU CESARE / *S' Dopusctegnem Cesarovim.* /

Jedan primjerak, vrlo dobro sačuvan, ima knjižnica Isusovačke rezidencije u Dubrovniku.

prema tome po svoj prilici besjedama dao ikavsko ruho neznani izdavač, koji inače, čini se, nije dirao u della Bellin jezik. Čulić naime, kako sam veli »Štiocu«, uvelike je cijenio baš »čistoću i lipost, kojom su pisani« ti duhovni govori, pa ih je htio podati kao »jedan dar mlogo koristan i ugodan svemu Slovinskomu Narodu, za da u ove naše strane razplodu se njegovi sveti nauci i *da ne pogine naš u toliko kraljevina razplodjen, a ne učen jezik*«.

U nastavku izdiže Čulić vrsnoću propovijédî della Belle: »Ja te ne ću, dobrostivi Štioče, mlogo zadržati hvaleći lipost, izvrsnost i čistoću Slovinskoga jezika i plemenito niko i ugodno skladanje sasvim neobičajno do sada Slovinskim pripovidaovcima, s kojom on ureši i nakiti ova svoja govorenja. Niki su jošće živi u Splitu, a takojer i u druga mista, koji su ga čuli pripovidati, i svidoci su, s kojim hrabrenstvom, jakosti i žestočinom rič Božju navišćivaše, i u isto doba većekrat prirečenja,[19] ka im činjaše, prija i posli njegove smrti kušali su izpunjena. Spominju se, da množ svake vrsti čeljadi k njemu pristupaše za slušati ga, a najbolje ti isti sam po sebi brez ovi(h) svidočanstva moćeš [= moć ćeš] štijući još zaviše razabrati i zapoznati«.

Da izdavač nije dirao u sam auktorov jezik, vidi se i po tomu, što je naumice ostavio »nike riči tebi neobičajne da i(h) razumiš, na misto kojih mogao se (della Bella) služiti razumnijima«. Čulić to opravdava ovako: »Imaš znati, da kako je on proštio Pisaovce najglasovitije, tako hotio se s nji(h)ovim istima služiti, za neka ne poidu u zaboravu, i da ne bude patvoren kako neznac našega jezika, pokle složi one toliko korisne knjige (t. j. »Dizionario«), ke ustišću (sic) riči da može Italjanin lakše jezik Slovinski naučiti, i što nikor od nas ne bi vridan učiniti. Zato gori imenovane riči biti će zabiližene, ke ćeš naći na svrhu ovi(h) knjigâ s tvojom većom koristju stomačene«. Izdavač je Čulićevu riječ iskupio na str. 252., gdje se nalazi »Skazalo od niki(h) riči od svi(h) nerazumni(h)«; tih »nerazumnih riči« ima u »Skazalu« svega samo 25, uz svaku njezina zamjena, na pr. *čepati* — tlačiti, *čerga* — tenda (u »Dizionariu« s. v. »tenda« ima: šator, čerga i tenda), *čini* — čari, *gonetati* — prorokovati, *jemanje* — jamatva (u »Diz.« s. v. »vendemmia«: jemàtva, jemànje, trgànje), *srde* — prikazi paklene, *zajazati* — pomrčati.

U »Uspomeni« moli izdavač »pridragoga štioca«, neka mu oprosti, »ako sve riči nerazumljive u ovi(h) knjiga ne

[19] proroštva.

naideš u zgora imenovanu skazalu: uzrok bi nemoć, koja me naskoči u isto vrime od upečatjenja, što mi jošte ne dopusti da ti ponapravim druge ine koje su postećene (sic), ke sam ćeš moć ponapraviti«. Bolest, a još više nevještina izdavača bit će skrivila i to, da ovo dragocjeno djelo vrvi nebrojenim tiskarskim pogrješkama, koje ga do zla boga nagrđuju, osim što je izdavač još i veoma nedosljedan u pravopisu.

★

Kada su tiskane della Belline propovijedi? Na djelu naime nije označena godina tiska. *Kukuljević* u »Bibliografiji Hrvatskoj (Zagreb 1860) veli, da je tiskano g. 1805., tako i *Šafařik*, a od novijih bibliografa *Sommervogel*, Bibliothèque de la Comp. de Jésus t. I. (1890) col. 1150 s. v. »Bella«) samo taj pogrješno razlikuje dva djela izdana od *Čulića:* jedno bi bilo »Razgovori nauka krstianskoga«, 4° str. 259 (Mleci, bez godine), drugo »Razgovori i Pripovidanja«, 4° str. 258 (Mleci 1805). Vrijeme izdanja možemo približno odrediti iz Čulićevih riječi u predgovoru (str. 3), da je Dalmacija prije bila podložna »vladanju mletaškomu, a sada cesarskomu«. Dalmacija je došla u vlast Habsburga mirom u *Campoformiu* u listopadu g. 1797. i ostala do mira u *Požunu* 26. prosinca 1805. Drugi su put Habsburgi dobili Dalmaciju u jeseni g. 1813., kad su je nakon pada *Napoleona I.* zauzeli carski generali *Tomašić* i *Milutinović*. Francusko doba (26. XII. 1805. do jeseni 1813.) vjerojatno ne dolazi u obzir. Izvodimo to iz okolnosti, što se među pretplatnicima na str. 256. nalazi apoštolski vikar *fra Grga Ilijić*, a taj je umro 1. ožujka 1813.,[30] dakle još za francuske vladavine u Dalmaciji. Preostaje dakle vrijeme od 1797. do 1805. Moglo bi se istina posumnjati, da li Čulić s izrazom »vladanje cesarsko« misli francusko ili austrijsko. Vjerojatnije austrijsko.

Po Čulićevu svjedočanstvu della Bella je skoro sve »Razgovore« održao na sastancima bratovštine (»skupšćine«) Dobre Smrti, »kad se nahodiaše vladalac nji(h)ove Učionice postavljene u stolnom gradu Republike Dubrovačke..., a Pripovidanja u istoj njiovoj veloj crkvi, i zato su upisani načinom njiova izgovaranja«. Della Bella, »vladalac Učionice« t. j. rektor kolegija 1696—1702., bio je propovjednik bratovštine Dobre Smrti od školske godine 1697/98 do 1699/1700., dakle tri godine. Nekoliko puta spominje u besjedama Du-

[30] Fra Mijo Batinić, Djelovanje Franjevaca u Bosni i Hercegovini, Sv. 3. (Zagreb 1887) str. 190.

brovnik, u kojem govori. Tako na pr. u drugoj propovijedi na uskrsni utorak (str. 211): ».... i premda vaš grad od dubravâ svoje ime uzima i poteže, ništa nemanje jest plemeniti i najlipši perivoj, koji svu slovinsku zemlju uresiva«. Govoreći na prvu nedjelju Došašća o dobročinstvu otkupljenja ovako apostrofira Dubrovčane: »Zato isto, gospodo moja Bogu virna, kojoj Privišnji osobitim providjenjem uzdržo je prid nevirnostim (= nevirnošću) za toliko vika i uzdržat će viru i slobodu neoskvrnjenu, vi *levate capita vestra* [uzdignite glave vaše] kako sveta Crkva,[21] naša mati, Isukrstovim ričim nas nagovara«.

*

Od izdanih duhovnih besjeda »Razgovori« (svega 40) zapremaju daleko veći dio knjige (str. 5—163., pa opet 229—246), otprilike dvije trećine. »Pripovidanja« (Propovijedi) ima samo trinaest. I jednim i drugim besjedama zajednička je živost i neposrednost: della Bella ne govori nekud u daljinu, on neprestano razgovara sa slušateljima, otkriva njihove misli, odgovara na njihove tihe prigovore, na njihova pitanja, koja mu tobože stavljaju, i tako nastaju dialozi. Govor mu je slikovit, sav protkan citatima iz Sv. Pisma i svetih Otaca crkvenih, koje dobro pozna, pa zgodama iz svete i profane povijesti, crticama i primjerima iz svagdašnjega života. Dobro on pozna ljudsku dušu, u kojoj umije probuditi redom sva čuvstva. Slušatelja drži napeta od početka do kraja. Velika njegova ljubav prema čovjeku, produhovljena dubokom spoznajom vječnih istina, osjeća se i onda, kad kori i opominje. Već tiskana njegova riječ djeluje na misaona čovjeka veoma snažno, a koliku je negdje silu imala riječ govorena, nošena dubokim etosom muža združenog s Bogom u molitvi i svetom življenju!

Manje nego mnogi drugi na glasu propovjednici navodi i della Bella u potkrepu svog razlaganja često pisce poganske i stvari i mitologije klasičkih naroda. U tom je i on bio dijete svog vremena, prožetog humanističkom obrazovanošću. Od rimskih filozofa osobito rado navodi *Seneku*. Čulić mu zamjerava, što na svetom mjestu daje riječ neznabošcima: »Naći ćeš paka, da on često donosi u njima potvrdjenja, pričice i pripovisti iz knjiga poganski(h) pisaoca, sve stvari, koje

---

[21] U evanđelju na prvu nedj. Došašća, Luk. 21, 25—33. Della Bella je uzeo za motto Luk. 21, 28: Levate capita vestra, quoniam appropinquavit redemptio vestra: Uzdignite glave vaše, ere se približava odkupljenje vaše.

se od sadašnji(h) razumnika dostojno kude, hule i ne trpe, ka nepristojne pripovidaovcima Božje riči. Ali dosta je reći za njegovo opravdanje, da je ovo treći vik od kad i(h) je složio i da tribovaše mu sliditi načine općene svim pisaovcima onoga doba, i od kojih ne izosta podpuno izbavljen ni isti veliki i glasoviti Otac Segneri«.

Koliko je della Bella u svojim duhovnim besjedama izvoran, to bi trebalo istražiti i utvrditi posebnom studijom. Izvornost je dakako dosta širok pojam: od apsolutne izvornosti, koja je tek nedostiživ ideal, do one, koja nije daleko od plagijata, a zapravo se već i ne smije zvati izvornost, ima u crkvenom govorništvu raznih stepena relativne, ali ipak prave izvornosti, koja već danoj građi daje stvaralačkom snagom nov oblik, kombinacijom činjenica i asocijacijom ideja otvara nove vidike, finom psihologijom dovodi do nenadanih spoznaja, budi jake osjećaje i snažnu odluku za više i savršenije življenje, dostojno čovjeka i kršćanina. U tom je smislu della Bella svakako izvoran, a njegove besjede, makar ih on i nije do kraja izgladio za tisak, idu među naše najbolje crkvene besjede, koje su ugledale svijetlo do dana današnjega. One su i nakon više od dva stoljeća aktualne, pa bi zavrijedile, da se izdaju tiskom. Prije bi ih valjalo udesiti prema današnjem književnom jeziku, ali samo toliko, da se mognu lako razumjeti, ne skidajući s njih baš svu patinu časne i drage starine. Tko bi to učinio, zadužio bi i propovjednike i mlade levite, koji se spremaju da danas sutra naviješćaju riječ Božju.

★

Prije nego iznesemo na ogled nekoliko odlomaka, red je da bar koju kratku reknemo o završetku života »apoštola Dalmacije«.

U sedamdeset i devetoj godini života (1733) pade mu kap i učini kraj njegovu radu. Toga glasnika, poslanog od Začetnika života, primi sveti muž s potpunom odanošću u volju Božju. Odsad je bio tako rekavši samo tijelom na zemlji, dok mu je duša čeznula za vječnim sjedinjenjem s Bogom u blaženstvu. Sve je vrijeme provodio u molitvi, a to je razgovor s Bogom, i u čitanju pobožnih knjiga. U toku od četiri godine, koliko je bolovao, kap ga je udarila još nekoliko puta. Dobro pripravljen na smrt kreposnim življenjem, okrijepljen (26. stud. 1737.) utjehom svete vjere, potpuno spokojan predade 3. prosinca dušu Bogu, koga je ljubio nada sve. Bio je treći dan prosinca 1737., dan, kad Crkva čini u liturgiji spomen *sv. Franje Ksaverskoga,* njegova dragog zaštitnika i uzora

u apoštolskom radu. Smrt je tako preobrazila njegovo lice,[22] da ga se nisi mogao nagledati, i svak je bez straha pristupao da mu poljubi ruku, osobe duhovnog i svjetovnog staleža, žene, djeca, mladići. Gdjekoji su se otimali za predmete, kojima se u životu služio, mnogi su molili, da im se dade komadić njegovih haljina, nešto kose, da im bude uspomena ili kao »moći«. Zadušnicama u prvostolnoj crkvi (4. XII.) pribivao je čitav Split, na čelu nadbiskup, zastupnik mletačke republike, kaptol i ostali kler, sve škole i veliko mnoštvo građana. Dugačka povorka ispratila je mrtvo tijelo u crkvu Naše Gospe na *Poišanu, gdje* je ostalo izloženo do 5 sati navečer, kad bi položeno u lijes: na prsa mu metnuše olovnu pločicu s urezanim imenom i prezimenom, a lijes zapečatiše pečatima Isusovačkog reda i javnog kancelara grada Splita i sahraniše u grobnici, koju je odstupio grof *Dujam Benedetti.*

Dne 11. i 20. prosinca održane su dvije druge vrlo svečane zadušnice s posmrtnom besjedom, glazbom i katafalkom, na kojem se nalazila slika pokojnikova učinjena od *Mihovila Lopusignuolia,* velikog štovatelja o. Ardelia. Prve je zadušnice priredila »Škola sv. Josipa«, kojoj je pokojnik bio bratim, u katedrali, a druge »Škola sv. Franje Ksavera«, u crkvi Oratorijanaca sv. Filipa Neria. Posmrtne besjede izrekli su Dr. don *Ivan Petar Komarić* i don *Jakov Dudan,* negdašnji pitomci Hrvatskoga Kolegija u *Loretu.*

Zadarski nadbiskup *Vinko Zmajević* (1670—1745), velik štovalac della Belle, dao je u Rimu od vješta umjetnika urezati u bakar poznati portret,[23] koji se čuva u Isusovačkoj rezidenciji u *Splitu.* Lijepu reprodukciju metnuo je Čulić na čelo »Razgovorâ i Pripovidanjâ«. Na dnu slike stavio je Zmajević ove riječi:

---

[22] Očevidac o. Camelli piše: »Un' altra cosa staordinaria successe da noi osservata e da me raccontata a più medici e fu, che morto il servo del Signore perdè affatto la sua fisonomia naturale di maniera che osservandolo noi rimanemmo fortemente stupiti non sapendo a che ascriverlo; ma dopo due ore in circa cominiciò a ripigliarla e migliorarla sempre più a tal segno che tirava a sè gli occhi dei riguardanti e si notò che fanciulli, giovani, donne ed ogni altra di quelle persone che solevano avez dell' orrore ai cadaveri non provavano alcun ribrezzo, anzi non si saziavano di rimirarlo«. (O. c. str. 84).

[23] Da je taj portret (s napisom) doista dao napraviti Zmajević, potvrđuje i Ljetopis dubrovačkoga kolegija, gdje je i zabilježeno, da je portret napravljen u Rimu. Smijemo nagađati, da je rimski umjetnik radio po Lopusignuolievoj slici. Ako je ovo nagađanje ispravno, onda bi rimski portret bio u bitnim crtama vjeran.

P. ARDELIUS DELLA BELLA

Soc. Iesu Dalmatiae Missionarius. Obiit Spalati 3 Xbris 1737. aet. 83. charitate in pauperes, zelo animarum, et cultu B. M. S. V. insignis.

To znači: O. Ardelio della Bella iz Družbe Isusove, misijonar Dalmacije. Umro 3. prosinca 1737. u 83. godini života, velik ljubavlju prema siromasima, gorljivošću za spas duša, štovanjem Blažene Marije vazda Djevice.

IZBOR IZ DELLA BELLINIH GOVORA

Kao prilog evo na ogled tri odlomka iz della Bellinih duhovnih besjeda. Odlomci, ako i ne mogu nadomjestiti samih besjeda, daju ipak bar neki pojam o njima i neku sliku o besjedniku. Da poštovanom čitatelju olakšam pažnju na samu stvar, neke sam riječi, izraze i oblike zamijenio s današnjima i ove stavio u uglate zagrade. U Čulićevu izdanju ima tragova dubrovačkog ijekavskoga govora, znak, da su besjede, u koliko su izrečene u Dubrovniku, bile pisane ijekavski. Ja sam te rijetke ijekavske ostatke u odlomcima poikavio, nek bi tekst bio jednoličan.

1. — Iz propovijedi na Čistu srijedu: »Dobra svitovna jesu tašta, čemerna i nestavna«. Motto: »Spomeni se, čoviče, da si prah i u prah ćeš se povratiti«.

Potresnim riječima doziva u pamet prolaznost i taštinu svih svjetovnih dobara, kojima se ljudi toliko zanose. U tom su nalik siromahu, koji sanja, da je bogat, a kad se probudi, vidi, da je ostao siromašan. Zato slušateljima dovikuje s prorokom Izaijom: *Probudite se, koji prebivate u prahu!*

V. . . . Sniva speći umoran težak, da je našao zlatnu rudu, i u velikoj radosti radi našasta blaga misli, kako će svoje danke provoditi u velikoj obilnosti; nu kada ga spanje ostavi, videći da je sve tašćina i da se sred uboštva kao prije nahodi, svoj varavi san i lažívu sreću proklinje. U snu je bogat, na javi je ubog. Bogat je dakle, kad spi [i] ništa ne ćuti, ali netom oči otvora, snivano blago iščezava . . . Nu, kakva su ova dobra, koja jesu samo kad spiš, koja samo jesu, kad te tvoja razumljiva svist vara? Koje li su ovo sladosti, koje tadara jesu, kad nisu? Somnus illum divitem facit, evigilatio pauperem. (Sv. Augustin). Bogata si, mlada si, vesela, dvorena, ljubljena, ali u spanju: ah da bi se probudila! Probudite se, probudite se, jedan put viče još Joel prorok; probudite se i spoznat ćete, da ste se u snu privarili: expergiscimini, expergescimini!

VI. Nu koje čudo, da pijanci spe i duboko spe? — »Kako pijanci? Polako, Oče, ako nami govoriš. Spomeni se, da propovidaš Božju rič triznoj čeljadi, a ne skupu sebara [seljaka]«. — Znam, da govorim prid plemenitom čeljadi, i trudim se služiti vas kako najviše mogu, kao da

bi imao besiditi prid najplemenitijim i najmudrijim zborom; ali nisam ja, koji onako govorim: jest Gospodin Bog koji dovikuje na usta rečenoga proroka. Čujte ga: expergiscimini, ebrii, et flete et ululate: Probudite se, pijanci, i plačite i jaučite! Nije, nije sàmo vino što opija, opija oholost i ponosnost, opija bludnost, opija nenavidnost, opija srdžba i jed, opija lakomost, opija ljubav. U pijanstvu ovih pohota se spi, i u spanju tebi se sniva. Snivaju ti se uživanja, dobiti, gizde, bogatstva, mladost, ljubavi i prijazna poklonjenja. Ne viruješ? Probudi se malo na riči, koje ti na uši trubi jutroska sveta Crkva: pulvis es et in pulverem reverteris. Da si šaka praha pomašćena [obojena] i šarovita, to razmišljaj malo i spoznat ćeš, da snivaš, plakat ćeš lita prošasta, i ovo malo vrimena, koje ti ostaje, provodit ćeš ga na drugi način . . .

2. — U propovijedi na 29. nedj. po Duhovima (str. 233—237), pošto je dokazao, da je posao oko vlastitog spasenja najveći i jedini, odgovara ovako na prigovor, da se u svijetu ne može misliti samo o spasu duše:

XII. Ali niki od vas ne puštaju da svršim svoj razgovor, i karaju me u svom srcu za nerazborita veleći, da ovi današnji razgovor jest za pustinjake: »Spomeni se, da govoriš čeljadi, koja imadu vladati Gradom, vladati svojim kućama, koja se pravdaju [t. j. na sudu], trguju, prodavaju, kupuju! Ovi posli ne mogu se propustiti. Kako dakle ne ima se na svitu činiti nego jedan poso, kako se ima samo nastojati za dušu? Ako je tako, tribuje da svi ostavimo svoje kuće, Grad, imanja, da se odrečemo svega i da idemo pustoš naseliti«. [Sad della Bella odgovara, u kojem smislu i zašto valja nastojanje oko spasenja duše staviti na prvo mjesto, i objašnjava to dalje u slijedećem odsjeku XIII om].

XIII. Vladalac jednoga driva [= vlasnik broda], koji se s inostrana kraja dili put svoga rodnoga mista, u onom putovanju spava i blaguje, šeta se, misli, razgovara se, a sa svim tizim vazda jednu stvar samu čini, to jest, putuje put žuđena kraja; ere ako spava ili se kripi jestojskom [jelom], to čini zato, da mogne sliditi započeti put; ako se šeta, pomljivim okom gleda jambore, jedra, konope; ako misli, jest da se odhrva silnim vitrima, kad bi ga u kojemu doba drago zatekli; ako se razgovara, besidi o lukah, gdi je dobro stanje, o vitrih, o moru: u jednu rič — sve mu nastojanje ide za tim, da sretno stigne u žuđeni kraj. Ubi est unum propter aliud, ibi est tantum unum. [Gdje je jedno poradi drugoga, tamo je samo jedno]. Jošte i vi možete s ovom upravom sliditi: kućom vladati, vladati Gradom, sliditi posle, koje pod rukom imate, trgovati, prodavati, kupovati, ali tako, da dušu spasite. Trgujte, ali bez kamate [t. j. bez lihve], zaludu od propovjednikâ pokarane i od svete Crkve proklinjane; pravdajte se, ali nemojte sudce mititi darima i obećanjima; sudite, ali nemojte da vaš razlog bude ugoditi prijatelju i ufanje da će se s tobom držati; vića su potribna, ali ima vladati rukom i jezikom ne osveta ili nenavidost ili posobno dobro, nego općeno dobro, inače bi bilo potribno izbrisati one lipe i svete riči: obliti privatorum, publica curate [zaboravite privatne in-

terese, skrbite se za javne].[24] Neka vaša kuća ide naprid, ali ne s krvlju siromahâ naplaćenom . . . Evo vam, kako se opravlja posao spasenja među tolikim brigama ovoga umrloga života. Haec est via, ambulate in ea. [Ovo je put, hodajte njime] . . .

3. — Iz propovijedi na blagdan Obrezovanja Gospodinova (str. 5—9): »Cina, koja se od vrimena činiti«. (Tako je označen predmet besjede u Kazalu, str. 253).

II. Biće i narav vrimena, toliko je u sebi plemenito, da premda ga može ljudska pamet pomisliti, ne može ga tumačiti, u čemu biće vremena prilično je biću Božjemu. Evo vam kako. Svaki od nas ispovida, da je Bog na svitu, ali nijedan od nas ne bi umio tomačiti što je Bog. Na isti način, tko od vas ne zna, da vrime ima svoje biće? Nu ako budem vas pitati, što je vrime, ne ćete mi zaisto umiti odgovoriti, ako niste bistrije pameti i tančije nego je bio veliki naučitelj Augustin. Čujte njega što o vrimenu reče: Quid est tempus? si nemo ex me quaerat, scio; si quaerenti explicare velim, nescio: Što je vrime? ako me tko [ne] pita, znam, ako li hoću odgovoriti onome, koji me pita, ne znam. Biće vrimena plemenito je također radi davnosti [svoje]. Što može biti na svitu davnije od vrimena, buduć je svaka stvar bila stvorena u kojegođ vrime, koje je od svake davnosti mira [mjera]... Ako hoćemo još gledati njegovu jakost, silu njegovu, svako stvorenje pridobiveno njemu se poniživa. Mogući kralji sa svojim kraljevstvima, sa svojim carstvima, najglasovitiji vojevode sa svojim vojskama ostaju od njega satreni i sharani. Blaga s tolikim trudom stečena, raskoši najmilije, lipote najljubežljivije. Što još? Ista mramorna tvrdost, ista gvozdena jakost jesu prema njemu kao prid vrlim [snažnim] i jakim siverom tanka magla, kakono pri ognjenoj vrlinosti suho lišće. Ali najveće njegovo plemenstvo, najveća njegova dika — znate li, koja je? Jest, da vrime toliko valja, koliko valja vikovito, koliko naše vikuvično spasenje. Radi česa zove ga Klement Aleksandrijski: sufficiens saeculorum viaticum: podobno brašno [popudbina] vikova. A sv. Bernardo veli: nihil pretiosius tempore: nijedna stvar nije toliko neprocinjiva koliko je vrime. Svaki hip valja, koliko valja vikuvičanstvo. Blaženih nedospitna čestitost [sreća], slava nebeska i sva ona dobra, koja su plod Isukrstove krvi, drugo nisu nego plaća, nego nadarje vrimena dobro uložena. Zato vrime je stvar toliko neprocinjena, da sva blaga, sve časti, sva vladanja, sva svitovna dobra neimaju se prociniti toliko, koliko hip vrimena.

Pitajte iste jadne osuđenike [u paklu]; svaki od njih vama će reći, da bi spravan bio dati sva zemaljska kraljevstva, sva blaga (da im je gospodar), da mogne imati jednu uru, jedan hip onoga vrimena od njih nekorisno potraćena, a koje mi nekorisno tratimo. A kad bismo tratili jedan sam [od] ovih hipâ, da stečemo sva blaga, sva veličanstva sadanjega života duše bez koristi!

---

[24] Riječi uklesane nad ulazom u vijećničku dvoranu kneževa u Dubrovniku.

III. Blago neprocinjeno jest vrime, ere, što u svemu vikuvičanstvu ne će moć u raju činiti isti blaženi . . . to jest steći još jedan najmanji dio nebeske slave, to možemo činiti mi jednim samim dilom [činom] Božje ljubavi u kojigod hip. Što u svemu vikuvičanstvu činiti ne mogu osuđenici sa svim svojim prigorkim plačom, sa svim svojim pokajanjem, sa svim strašnim mukama svojim (to jest, ne mogu utažiti Božju srdžbu) i najmanje krivine proštenje steći, to možemo dobro mi učiniti s jednom suzom, s jednim uzdahom; možemo u svaki hip dilom skrušenja smrsiti [izbrisati] naše grihe, steći proštenje.

IV. Koje čudo dakle, da Duh Sveti, pravi procinitelj vrimena, toliko nas nagovara, da čuvamo kao najveće blago vrime. Fili, conserva tempus: Sinko moj, veli svakome od nas Duh Sveti, čuvaj vrime, nemoj ga zaman tratiti, shrani ga, drži ga, ere vrime jest ono veliko blago, s kojim trgujući raj se dobiva. Conserva tempus. Ili, kako šte [štiju, tumače] ini tomačioci: observa tempus. Pazi vrime. Ere nije dosta da ga čuvamo i shranimo, kad ga imamo; triba je još da ga nastojimo naći kad ga nemamo, to jest, triba iskati prigode da tvorimo dobro, tražiti ih, prežati ih, služiti se njima na vrime, ere vrime brzim krilom leti. Observa tempus. Conserva tempus. Još Seneka pozna neprocinjenu cinu vrimena, kad reče: Quem mihi dabis, qui pretium tempori ponat et qui diem aestimet? to je kao da kaže: nije čovika na svitu, koji može vrime podpuno prociniti.

V. Ah vrime, koliko si neprocinjeno, s bolešću [žalošću] vapim sa svetim Bernardom, buduć valjaš toliko, koliko valja Boga uživati! ah vrime, sa svim tim toliko si od ljudi necinjeno! Nihil pretiosius tempore, sed heu, nihil eo vilius hodie invenitur. Koja mu drago stvar od nikakve cine nije u tolikoj necini, koliko je vrime. Nihil vilius hodie invenitur. Pače čini se dobitkom velikim gubiti vrime, veli Gveriko opat. Trajati vrime u izpraznosti zove se današnji dan proći vrime . . . Sudite vi, govorim li istinu: ovo blago vrimena od jutra do večera u što se ulaže? Koliko vrime harče i haraju ženske glave u ispraznom načinjanju: pristaje li kruna, cvit, rudež? Koliko prid zrcalom svitujući se da obile crnu zemlju, da narume blidu gnjilu [glinu, ilovaču], da poravnaju ceste [i] prodoli, da pokrpaju ružne mreže! Koliko u protresanju [ogovaranju], koliko u posilih dan i noć, koliko u haranju, u svađah i u ispraznom govorenju! Od jutra do večera u što se ulaže vrime? Jedva je ustalo ono čeljade, da njegova starija [prva] misao jest ili oni kamatni pogođaj ili ona parba neprava ili ona srdžba načinjena. Veći dio dana u što se ulaže? Igre, tancanja, posmihovanja [šale], zabave su svakdanje. Mučim gora rasipanja . . . Triba proći vrime, vele, triba proći vrime! Jeda vrime po sebi ne prohodi, da je od potribe naći način da brzo prođe? Jeda nema krila? Prohodi, pače leti, brže nego cinimo. Svi hipi života našega jesu pribrojeni. Ili ih budemo dobro ili zlo tratili, ne možemo ih ni skratiti ni uzmnožiti, al svaki čas ih je manje. Uru, koju smo prije imali, sad neimamo ter ne ćemo ju nigdar imati. Do ure manjkat će ova ura, koju sada imamo, i tako jedna za drugom, dokle ona najposlidnja isteče, a ne znamo kad. Radi česa svitovni razumnik [mudrac] reče: homini

crescenti non adduntur, sed subtrahuntur anni. [Čovjeku, dok raste dobom, godine se ne dodavaju nego odbijaju]. Koliko je dakle kratak život mnozih, premda broje mnoga godišta! jer ne broji se vrime života ono vrime, u koje se kriposno ne živi. Znate li, kako Izaija zove rasipnike vrimena? Zove ih: pueri 100 annorum, dica od sto godina. Svaki od nas broji mnogo godišta života, tko 20, tko trideset, tko pedeset i tko još više: ali mnozi imajući dosta godina, malo su živili: pueri 100 annorum!

IX. Znam, da sve što sam reko, nikim, koji su se virili za svit i za svoje neredne pohlepe, čini se ili jako mučno ili neuzmoženo. A ja od Božje strane govorim ti, da će doć vrime, kad ćeš učiniti cinu vrimena, doći će vrime, u koje prominivši miso bolje ćeš suditi. Doći će vrime, u koje će ti žalost porazit dušu, da si tolike dneve, tolike ure i još [makar] samo jedan hip zaludno tratio. A koja će biti bolest [žalost], kad ćeš promisliti, da ti nije već uzdanja vrime prošasto povratiti! A čekam te, kad budeš biti na krajnih vrimenih da uniđeš u nedospitno vikovičanstvo, tada, tada ćeš vrime prociniti . . . Čuj me: još da taknuvši danaska Gospodin Bog tvoje srce budeš živiti u naprida kô jedan svetac, a da Bog da! vazda [ipak] je istina, da prošasto vrime ne će se nigdar povratiti, da dnevi zlo uloženi jesu u vike s tvojom velikom bolestju izgubljeni . . . Možeš težati [obraditi] jednu ledinu i izvaditi iz nje u naprid korist, ali ne možeš nigdare osvojiti one dohodke, koje zapustivši ju jesi izgubio. Nu ako žalost, ere su kadagod vrime zlo uložili, mori još one, koji su sa suzami mnogih godišta oplakali prošaste krivine, koja li čemerna tuga muči one, koji bivši malo manje neg vazda zlo uložili vrime, nahode se na koncu života svoga? . . .

X. Ako hoćemo izbaviti naše duše od žalosti tako prigorke, služimo se svitovanjem Duha Svetoga, koji nam veli: Non te praetereat particula bonae diei. Nemoj ni jedan hip dobra dana izgubiti. Zagrli svaku prigodu da dobro diluješ, svaki čas je neprocinjen. Ere svaki čas jest podoban da stečeš vikovičanstvo slave . . . Ali odrišimo jednu sumnju ili jedan razlog suprotivni, koji znam da imate u pameti: »Oče, to redovnici mogu činiti, a Bog zna, čine li. Oni nisu u brigah svitovnih zapleteni i zamršeni. Mi imamo kuće da njima vladamo, dicu othraniti, muža, divojke; jedva mi ostaje vrimena da izmolim svoje običajne molitve, kad mi se drimlje«. Ja bi mogâ vami odgovoriti: odbij dvi ure od posidâ, jednu uru od mrmošenja [ogovaranja], tri ure od ogledanja, a uru od karanja, i vidit ćeš, hoće li ti ostat vrimena da opraviš one posle, koje od nas išću duša, blaženstvo, vikovitost.

XI. Vrime ne gubimo! Da Anibal, strah Italije i poglaviti neprijatelj rimske republike, bivši razbio rimsku vojsku i posiko šest hiljada Rimljana, bude, mogući, služeći se dobro vrimenom, Rim podložio, ne bi, izgubivši taku lipu prigodu, svoje srce ovima ričima pečalio: Cum potui, nolui, cum volo non possum: mogući nisam hotio, sad kad hoću ne mogu. Što čekamo da budemo i mi bez ufanja ovim ričima karati nas iste, kad se budemo viditi pri svrhi života našega? i da budemo pokarani na sudnji dan od Isukrsta s ostalim osudjenicim, da mogući — služeći se dobro ovim sadanjim vrimenom — kraljevati s njime [i] uživati u vike, volimo izgubiti vrime, a izgubiti i vikovičanstvo?

Priljubljeni pravovirni! kratko je vrime: Tempus breve est. A za ovim kratkim vrimenom nije veće vrimena. Et tempus non erit amplius. Imamo ulisti u vikovičanstvo bez konca. Bit će nam čestito [= srićno], ako budemo tratili dobro ove hipe života, koji nam ostaju; bit će vikovičanstvo nam tužno, zlo služeći se vrimenom. Dum tempus habemus operemur bonum. Odlučimo svi dobro se vrimenom služiti, ali sadanjim: prošasto nije naše, ni dohodno [buduće] . . . Nemojmo sebe varati govoreći: do miseca — živit ću, do godišta — brojit ću razloge sa svojom dušom. Sad, sad! Da nijedan ne izide danaska iz ove crkve bez one tvrde odluke: unaprida svaki čas života ima biti dobro uložen! Nemojte odbiti na zimno vrime starosti oli na subotu kraja života dilo spasenja. Sada, sada! Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. [iskupite vrime, jer su dani zli]. Tako čineći s vrimenom dobit ćemo blaženu vikovitost nesvršnu [beskrajnu]. Inako tempus non erit ultra [Vrimena već biti ne će].

Miroslav Vanino D. I.

Krist i značaj

Znamo iz psihologije sviju i najgenijalnijih ljudi: jedni su načelo, nepodmitljivi, konzekventni, a drugi su opet praktični, prilagodljivi; prvi su stoga obično malko odbojni, a drugi opet privlačljivi i puni prijateljstva. Kod jednih izbija jedno, kod drugih drugo, ali sasvim harmonijski složeno to dvoje ne ćete gotovo nigda naći. Kraj sve pa i najuspjelije usklađenosti bit će kod sviju ljudi dominantom njihova značaja: ili *načelo* ili *praktičnost*. Eto nam tako i opet jednoga kriterija za Kristov značaj! Kako je dakle kod Krista u tom pogledu?

NAČELO BEZ KOMPROMISA

Da je Krist živo načelo, jedva treba i spominjati. Po njegovom nastupu vidi se jasno, kako ne zna kompromisa, kako za dobro ima samo pohvalu, a za zlo samo žigosanje, pa nalazilo se ono gdje mu drago. Jednomu će Petru reći: Idi od mene sotono! a Ivanu, kojega je toliko ljubio, i bratu mu Jakovu, kojega je uz Petra i Ivana uvijek napose odlikovao, nazvat će posve ležerno: Boanerges — sinovi groma. I reći im: »Ne znate, čijega ste duha«, kad oni žele krojiti pravdu! Naprotiv za pismoznance i farizeje, koji su Mu bili zakleti neprijatelji, te kojima je znao onakove lekcije držati, veli: »Na stolicu Mojsijevu sjedoše književnici i farizeji; štogod vam dakle reknu, činite, ali po djelima njihovim nemojte činiti!« Daleko je od Njega ona obična ljudska slabost, koja makar i na načelnim protivnicima ne može da nađe ništa dobro, nego samo i jedino zlo, i obratno na svojim prijateljima ili pristašama vidi samo suho zlato. To je išlo tako daleko, da je čak i prema vlastitom narodu bio neumoljiv te otvoreno korio njegove mane i zabacio ga, kad se nije htio pokoriti Božjoj volji te ispuniti svoju misiju. Tko može označiti makar i jednu jedinu osobu, za koju bi mogao dokazati da je vršila na Krista kakav utjecaj? Nije li i prema vlastitoj majci pokazao takovu neodvisnost u nastupu: »Što ja imam s tobom, ženo?« veli na intervenciju u Kani Galilejskoj. »Još nije došao moj čas!« Iako te riječi ne mogu biti nikako uvredljive, ipak pokazuju neodvisnost Njegovu. Slično pokazuje onom zgodom, kad Ga usrijed propovijedanja upozoravaju,

da vani stoji Mati Njegova i rođaci: »Tko je mati moja i tko su braća moja? Evo ovi ovdje — reče i pokaza na učenike svoje — to su mati moja i braća moja!« Je li itko ikada od ljudi pokazao ovakovu neodvisnost čak i od onih, koji su mu po krvi najbliži? Ili promatrajmo Ga, kad razgovara sa Samarjankom te joj odgovara na prijeporno pitanje između Samarjana i Židova! Odgovara vrlo fino, zamata odgovor u mnogo papira, ali ne popušta od načela i istine ni za dlaku! Uopće, što se toga tiče, pokazuje upravo genijalnu vještinu, kojom i u najzamršenijim i najopasnijim situacijama, kakove su znale nastajati zaslugom onih, koji su Ga svom dušom mrzili, zna spasti svoja načela i istinu i to tako, da se nitko ne može potužiti, nego samo postidjeti. Prigovaraju Mu na pr., što je u subotu izliječio bolesnika. Napravili su iz toga cijeli škandal. A On ih pita: »Je li dopušteno subotom činiti dobro ili pustiti zlo; spasti život ili ga pustiti da se izgubi? — Ako kojemu od vas padne u zdenac vo ili magarac, zar ga ne će odanle izvući, makar da je subota?«

Drugom zgodom hoće da Mu stave zamku s poreznim novcem, a On je upotrebljava za to, da iznese načelo novoga kršćanskoga društvenog poretka: »Dajte caru carevo, a Bogu Božje!« davši im ujedno razumjeti, da su dužni paziti na to, što im Bog po Njemu kazuje i od njih traži. Ili kad Ga pitaju, da li je slobodno i zašto otpustiti ženu, a On iznosi načela, o kojima oni jadnici nisu ni sanjali. Pa kad dolaze Saduceji, da izvrgnu ruglu nauk o uskrsnuću mrtvih, tad im tako fino začepi usta, da se više nitko nije usudio, da Ga štogod ovako zapita.

Za načela On se usuđuje staviti u opreku sa svom tradicijom i starinom: Čuli ste, kako je kazano starima ..., a ja vama kažem!

ALI I BLIZINA ŽIVOTU ..

Pa ipak kraj sve te načelnosti, On ima posve realan pogled u svakidašnjicu; On u svim situacijama pokazuje najbolje poznavanje i prosuđivanje. Kad Petar u vrtu Getsemaniju povlači mač, da njime navali na neprijatelja, Isus jedini posve mirno i realno odlučuje: »Metni mač u korice!« Kad kod Heroda jedne mori strah, da će im žrtva ugodivši kraljevoj radoznalosti, umaknuti, te Ga neprestano tuže, a druge opet napunja nada, da će vidjeti, što još nisu vidjeli, jer će Nazarenac, kad mu se radi o glavi, sigurno učiniti kakovo čudo, jedini On suvereno stoji nad situacijom i ne ponizuje sebe!

Kakovo realno gledanje na socijalni, ekonomijski i politički život pokazuje Krist, kad kraj svega toga, što je nosilac načela, koja će sve stubokom promijeniti i stvoriti novo društvo, ipak tako konzekventno izbjegava svaki pokušaj nasilnoga mijenjanja prilika, svake revolucije! Kad Ga oduševljena masa želi učiniti kraljem, On se uklanja; kad ga netko hoće da uplete — u dobroj nakani — u neke građanske sudske odnosno parničke poslove, otklanja to riječima: »Čovječe, tko me je postavio sucem ili djeliteljem baštine?« Što više! Na području, koje je konzekventno prisvajao sebi: religiozno-moralnom, i na njemu ne će ništa naglo provoditi. On se prilagođuje zakonu Mojsijevu, pohađa hram i sinagoge. Premda je očito odijelio kompetencije državne i duhovne vlasti onim glasovitim riječima: »Dajte caru carevo, a Bogu Božje!« ipak se sam međutim pokorava tadašnjim vlastima. On zna: najprije treba stvoriti uvjete za nov poredak, koji On već gleda; najprije treba da su tu ljudi, koji su sposobni biti nosiocima njegovim, a onda će oni već sami malo pomalo povući konzekvencije i stvoriti taj poredak: »Nitko ne meće nove zakrpe na staru odjeću« i »Nitko ne lijeva novoga vina u stare mješine« Njegove su riječi, koje također odaju Njegovu blizinu praktičnom životu i realnom gledanju na život i njegove potrebe. Njegov pogled, koji je tako neobično jasan, čist, prodoran, neodvisan i slobodan, da se diže nad sve tradicije, nad sve predrasude, što su postale ukočenim životnim pravilima; Njegov dar prodirati do bitnoga u stvarima takav je, da ipak ujedno zapaža i sve nijanse i sve sitnice konkretnosti. Njegove priče vrve tako sitnim, fotografskim podacima iz života, koji mogu biti samo plodom finoga detaljnog opažanja i blizine životu: tu nastupaju seljaci sijači i žeteoci, priprosti ribari, vinogradari, trgovci, što traže drago kamenje, nadničari, domaćica, što mijesi kruh, sirota žena, koja mete kuću, da nađe izgubljeni novčić, svatovi, suci, vojskovođe i kraljevi. Njemu ne izmiče farizej, što ostentativno po ulicama moli i dijeli milostinju, pismoznanci, što šire skute po uglovima, ne izmiču pravila pristojnosti prema gostima i kod stola, onaj prosjak, što na vratima očekuje mrvice sa stola; On čak i onda, kad svi zaboravljaju na tjelesne potrebe mase, koja Ga je tri dana slušala, misli na to, da je valja nahraniti, jer da će inače stradati od slabosti na putu. On je kraj sve svoje načelnosti tako društven, da pohađa gozbe, da se zna i sam pozvati onamo, gdje zna, da će imati prilike učiniti kakovo dobro! Riječju: Krist je svakomu tako blizu, tako pun razumijevanja za svakoga, te se svakomu

čini, da mu je najintimniji prijatelj, a opet svi osjećaju, da je u Njega neki rezervat, da se nikada nije posve povjerio, osjeća se neka distancija, koja ne vrijeđa, nego samo budi štovanje, pokazuje načelo u bengalskoj rasvjeti i nedohitnoj visini te daje pravoj ljubavi nove hrane!

AKTIVNOST BEZ UMORA

Ili napokon uzmimo kao *kriterij* za određivanje stila pojedinih značajeva antitezu: *akcija i kontemplacija!*

Nema nikakove sumlje, da se svi ljudi dadu podijeliti u dvije kategorije: u jednu će ići teoretici i mislioci, koji daju i nalaze ideje, a u drugu opet praktičari, kojima misliti sad u grubljoj, sad opet u rafiniranoj formi znači gubitak vremena. Ova rafiniranija forma očituje se napose u vjerskom životu: aktivnost zavede ljude, pa i dobre ljude, na to, da zanemare molitvu; oni nemaju vremena niti osjećaju potrebu za molitvu i studij, to je za njih gubitak vremena. Traži se cio čovjek, da harmonijski spoji u jednu cjelinu jedno i drugo, a svaki će spoj ipak nositi na sebi pečat sklonosti bilo na jednu bilo na drugu stranu. Kako je u tom pogledu bilo kod Isusa?

Ponajprije nitko živ ne može zanijekati, da je u Njega bila nezapamćena aktivnost i to aktivnost prave nesebične ljubavi. Utjelovljeni karitas, koji neprestano samo čini dobro, a čini ga opet s neobičnom energijom. Jer, dok svi naši radnici napose na karitativnom području rade s manje više iluzija i s manje ili više nepoznavanja ljudi te znaju naprosto sve napustiti, kad dođe razočaranje, dotle Krist djeluje i radi požrtvovno poznavajući u dubljinu svu ljudsku mizeriju i nezahvalnost. On je osuđen na to, da radi s generacijom, koju naziva: »zlim i preljubničkim rodom«: »Zli i preljubnički rod traži znake, a ne će dobiti drugoga osim znaka Jone proroka!« veli negdje. Zna za Judu odmah i nema nikakovih iluzija s obzirom na nj; više puta upravo uzdiše nad nedotupavnosti, sporosti i slabosti apostola pa ipak im služi s neobičnom i ustrajnom ljubavi. Ne izmiče Mu ni to, da od deset očišćenih gubavaca samo jedan dolazi, da dade Bogu hvalu; vidi, kako taj Njegov narod po svojim službenim predstavnicima upravo zlobno izvrće sve ono, što On radi na njihovo dobro; zna jako dobro, da će Ga baš Njegovo otkupiteljsko djelovanje upropastiti t. j. dati povoda onima, kojima je ne samo htio nego i činio dobro, da Ga predadu na najsramotniju muku i smrt, ali sve to ne može da slomi Njegove neumorne radinosti.

Sva bijeda i nevolja okuplja se oko Njega, upravo Ga umaraju svojim potrebama; toliko dolaze, da bolesnici čak kroz krov moraju tražiti i probijati si put do Njega; toliko, da se događaju nesreće kako svjedoči sv. Luka u svojem evanđelju. Hoće da Ga zaustave, a On se mora otimati, da mogne ići svojim putem. Hoće da se malko povuče u samoću u pustinji, a svijet navaljuje za Njim te Ga zna i preteći, a On, kao da uopće nije nimalo umoran, stane raditi dalje: propovijeda, poučava i još k tome vodi jednu novu brigu: kako će ih u pustinji prehraniti. Neprestano putuje: po danu se umara putovanjima i natezanjem sa svojim brojnim neprijateljima, a noću prima stidljive Nikodeme, da ih malo pomalo dovede k istini! Ono, što su nam evanđelja zabilježila iz njegova života, tek je mali isječak svega, a ipak već sastavlja sliku izvanredno bogatog života!

ALI I KONTEMPLACIJA BEZ PRIMJERA

Pa je li ta i tolika aktivnost bila išta na uštrb kontemplacije u Krista?

Tko malko pozornije prostudira Njegov život, kako nam ga opisuju evanđelja, taj se ne će oteti dojmu, da je dominanta toga djelima bogatog života kraj sve aktivnosti kontemplacija, da je kontemplacija opća ravnica, na kojoj se izdiže zgrada onoga silno intenzivnog rada, kojim je obilježen Kristov život.

Eno odmah prve riječi njegove, koje su nam zabilježene, odaju neki sakriveni svijet, što ga je Isus iz Nazareta nosio u svojoj duši, svijet, koji je svojom ljepotom zabliještio i nadvikao sve i najljepše odnose običnoga života. Te riječi glase: — a upravljene su Majci i Poočimu: — »Zašto ste me tražili? Zar nijeste znali, da meni valja biti u onome, što je Oca mojega?« I finale toga aktivnog života jest finale mistika, koji umire na križu sav uronjen u Boga Oca svojega: »Oče, u ruke Tvoje predajem duh svoj!« Uopće zadnji časovi Isusova života jesu jedna nikad ne dostignuta žrtva i molitva, meditacija starozavjetne objave i njezino ispunjavanje, primjenjivanje do jote! A s početkom i svršetkom njegova govora i djelovanja istoga su stila svi važniji događaji njegova života!

Kad je bio kršten, veli sv. Luka, »molio se, i otvoriše mu se nebesa«! Kad je htio izabrati svoje učenike, »pope se na neki brežuljak da se moli. I provede cijelu noć u molitvi s Bogom. A kad dođe dan, pozove svoje učenike.« Velik dio čudesa — napose ozdravljenje gluhonijemoga, dječaka, opsjednutog od nijema duha, uskrsnuće Lazarovo, umnoženje

hljeba, povezan je i praćen molitvom. Kad promatra ljude i njihove brige, potrebe ili radosti, spontano se diže u molitvi k Ocu. Eno se vraćaju apostoli s prvoga apostolskoga putovanja, s prve misije radosni zbog svega, što su doživjeli! Referiraju to svojemu Učitelju, a On se obradova i kliče: »Hvala Ti, Oče, Gospodaru neba i zemlje!« Kad je u pustinji nahranio svijet, otpusti ga, a sam nakon napornoga i upravo nametnutog si rada »ide na brdo, da se pomoli. A bilo je vrlo kasno, veli sv. Pismo, i on bijaše sam.«

SAM, A IPAK NE SAM — BOŽANSKI PARADOKS KRISTOVA BIĆA

Bijaše *sâm!* To je za Krista upravo značajka: On može, On hoće, On zna biti sam. Njemu ne treba nitko od ljudi, On je samome sebi dosta. I opet jedna crta, koja jako sjeća na božansku suverenost: Njemu nitko, ama baš nitko ne treba. A tajnu te suverene neodvisnosti otkriva, kad veli: »Ja nisam sam!« (Iv. 8, 16.) te, rastajući se i opraštajući s učenicima kod zadnje večere: »Evo dolazi čas i već je tu, kad ćete se vi razasuti svaki na svoju stranu i mene ostaviti sama. Ali ja nisam sam, jer je Otac moj sa mnom!«

On u molitvi ne razgovara, u radu ne gleda Oca, koji je daleko negdje, nego s Njime neprestano zajedno: »Otac je u meni, i ja u njemu«, »Otac radi, i ja također radim...« Zato se osjeća potpuno sigurnim u svakoj situaciji i za svaku svoju stvar. »Oče, ja znam, da Ti mene svagda slušaš.« »Oče neka bude volja Tvoja!« »U ruke Tvoje predajem duh svoj!« Upravo se čudi i žalosti nad učenicima, koji se u lađici na Genesaretskom jezeru boje zbog bure: »Gdje vam je vjera?« pita ih. »Ne bojte se! Samo vjerujte!« Stoga šalje svoje »kao janjce među vukove«, zabranjuje im nositi »bilo štap bilo kruha bilo kesu bilo novca za pojasom«; opominje: »Nemojte si razbijati glave govoreći: šta ćemo jesti, šta ćemo piti i čime ćemo se zaodjenuti? U to su pogani sasvim zaronjeni. A vaš Otac nebeski zna, da vi sve to trebate!«

Čovjek bi slušajući te i slične riječi gotovo rekao, da ima posla s kakvim sanjarom, koji uopće ne zna, što je život, s kakovim teoretikom, koji sjedi među svoja četiri zida, a da nije uopće ni dolazio u kontakt sa životom. Pa ipak vidimo, da je baš to onaj izvor, iz kojega proizvire nezapamćena energija, snaga i ustrajnost u neprestanoj akciji. Sva je akcija protkana kontemplacijom, i sva kontemplacija akcijom. Za Krista možemo s jednakim pravom reći, da je provodio aktivan i kontemplativan život, i nitko živ ne bi mogao reći, da je

jedan od njih živio na račun drugoga. Kristov život bio je sav i akcija i kontemplacija, najsavršenija sinteza jednoga i drugoga, a Krist je s jednakom ljubavlju i s jednakom svestranošću svojega bića bio sav i u jednom i u drugom...

Ono, čime sv. Ivan završuje svoje evanđelje, da naime ni cijeli svijet ne bi mogao obuhvatiti knjiga, koje bi vjerno fotografirale Kristov život i rad, morali bismo reći i mi obrađujući karakter Isusov. Jer taj se zapravo posve poklapa s cijelim Njegovim životom: u tom životu nema ni jedne čestice, koja ne bi sva bila u jednom stilu, koja ne bi bila temperamentum per excellentiam, sva u jednom izatkana s vrha do dna, kao i Kristova nešivena haljina, za koju poganski vojnici baciše kocke. Zaista! Ako se Bog uopće mogao pojaviti među ljudima i postati jednim od njih, tad je to mogao učiniti samo tako, u takovu stilu, kakav nam se očituje u Kristovu životu. Kristov značaj nova je potvrda, da »smo vidjeli slavu njegovu, slavu kao Jedinorođenoga od Oca, puna milosti i istine«. Ali baš zato je Krist uvijek bio, jest i bit će *uzor* svima onima, koji ozbiljno hoće iz sebe da istešu prave značajeve, ideale od ljudi, *uzor*, koji ne će nikada prestati pozitivno djelovati, nikada ništa izgubiti od svoje privlačljivosti, ali i uzor, kojega nitko ne će nikada dostignuti![*]

K. Grimm D. I.

---

[*] Literatura osim sv. Pisma uglavnom: Karl Adam, Jesus Christus; Pinard de la Boulaye, Jésus, Fils de Dieu; Mauriac, Vie de Jésus.

MOŽE LI SE NADOMJESTITI PRIVATNO VLASNIŠTVO NA ZEMLJIŠTU?

Postoje tri sistema po kojima bi se moglo nadomjestiti privatno vlasništvo na zemljištu, i to: *direktno obrađivanje zemlje po državi*, sistem slobodnih zakupnika ili da država veći dio zemljišne rente oduzme vlasniku direktnim porezima.

Prvi sistem zastupaju čisti marksisti. On dovodi konačno do kolektivnog vlasništva na svim sredstvima proizvodnje. Zar bi se moglo tako dobro obrađivati zemlju u državnoj režiji kao sada? Sam *Schäffle* kaže, da je sistem latifundija sve manje unosan, čim se intenzivnije obrađuje zemlja. (»Aussichtslosigkeit der Sozialdemokratie«, str. 25.) Usporedimo samo španjolske latifundije s holandeskim seljačkim posjedima ili štoviše sa kineskim. Usporedba jasno govori za seljačko obrađivanje, a taj sistem baš znači uništenje seljaštva.

Ni *sistem državnih zakupnika,* koji zagovara *Walras* (»Etudes d' économie sociale«) ne zadovoljava, jer i on uništava seljaštvo. Kao primjer navodi se engleski sistem zakupljivanja, ali se zaboravlja, da je on dobrovoljan i da kraj zakupnika postoje i mnogi mali i srednji posjednici. Štoviše može se dokazati, da mnogi zakupnici vremenom prekupe zemlju i postanu pravi vlasnici. A tko bi u sistemu države kao zakupodavca provodio melioracije? Država? — Onda dolazimo na sistem direktnog obrađivanja. Zakupnik? — A tko mu garantira, da mu se neće zbog toga nakon izminuća roka u novom ugovoru povisiti zakupnina ili štoviše zemlja oduzeti? Ta sve ovisi o jednom inspektoru, činovniku. — Taj sistem dovodi do zanemarivanja ratarstva.

Treći sistem, t. j. *sistem vrlo velikih poreza,* zagovarali su *John Stuart Mill* i *Henry George,* jer da bi se tim izbjeglo negodovanju naroda pri prinudnom uvedenju sistema državnih zakupnika. *George* unaprijed opisuje što će se raditi tim novcem. Povisit će se nadnice, nestat će siromaštva, država će promicati civilizaciju (»Progress and Poverty«, str. 292.). Sagradit će se kina, kazališta, plesne dvorane i hoteli; kraj cesta zasadit će se voćke. Istraživači i izumitelji će se nagrađivati. Sve će se upotrijebiti na dobro naroda (op. cit. str. 326.). Ali na pitanje koliko će se uzeti, nije uopće odgovorio. Uzme li se mnogo, neće se nitko naći, koji bi obrađivao zemlju, uzme li se malo, onda smo opet na današnjem sistemu: ostao bi običan porez, te država ne bi mogla sve ono izvršiti, što George obećaje. Uništenje seljaštva ili sadašnji sistem, takove su dvije alternative. I *Tolstoj* spada u tu grupu. Evo jedan pasus iz Uskrsnuća o tom pitanju.

»Sva je zemlja zajednička. Svi imaju na nju podjednako pravo. Ali ima bolje i lošije zemlje. I svako želi da uzme dobru. Kako da se uradi, pa da bude svima jednako? — Pa tako, da onaj, koji ima dobru, plati onima, što nemaju zemlje. A budući da je teško odrediti tko kome treba da plati i budući da za društvene potrebe treba skupljati novce, to treba tako uraditi, da onaj što ima zemlje plati društvu za razne potrebe onoliko, koliko vrijedi njegova zemlja. A plaćanje treba da je tako, da ne bude ni skupo, ni jeftino. Tako će svima biti podjednako.«

Jest, Tolstoj ima pravo, ali zato ne trebamo ni revolucije, ni različnih pokreta, jer je sistem, koji je on opisao već i sada dobro poznat — snošljivi porezi, ne odveć visoka zemljarina. Opet se vraćamo na današnji poredak.

ČEMU PRIVATNO VLASNIŠTVO?

Tako je duboko ukorijenjena ideja privatnog vlasništva, da ako se ono ukine cijela dosadašnja zgrada civilizacije pada. »Le principe du droit de propriété est inné en nous« — kaže *Guy de Portalis.* A koji bi i sistem mogao da nadomjesti sistem privatnog vlasništva? Da je sistem negativnog komunizma nemoguć, ne treba dokazivati, ali ni kolektivistički nije bolji. Nemoguće je, da se obrađivanje ostavlja u rukama pojedinaca, a da im se prihod oduzme. Ostaje samo naš dosadašnji sistem — sistem privatnog vlasništva.

I povijest nam dokazuje, da je samo taj sistem moguć. Na višem stupnju kulture nije nigdje postojalo kolektivno vlasništvo. Ponavljam

nigdje! Oni, koji navode stare Kineze i stare Peruance (Inka) zaboravljaju, da je tamo zemlja bila vlasništvo — privatno vlasništvo — carevo, a car da je bio božanstvo. Postojala je dakle teokracija, a ne komunizam.

Ni u kojem drugom sistemu nije sloboda više zaštićena. U čistom komunističkom sistemu ne može biti slobode, tamo je čovjek rob društva, pa se uvijek mora pokoravati onom činovniku — predstavniku kolektiva — kojemu je izručen na milost i nemilost.

Isto tako potrebno je vlasništvo i za opstanak familije. — Ako familija treba da bude samostalan organizam u društvu, da može odgajati i uzdržavati djecu, potrebno joj je vlasništvo i isključiva upotreba stana, hrane, odijela i drugih predmeta, koje treba vrlo često unaprijed nabaviti, da se familiji osigura opstanak. Svijest da od njih ovisi održanje i napredak familije potiče roditelje na rad, a s druge strane osjećaj djece, da su ovisna o roditeljima s obzirom na uzdržavanje i napredak u društvu predstavlja vrlo važan odgojni momenat.

I za mir u društvu potrebno je, da se zna čije je što, da se izbjegne neredu — bellum omnium contra omnes. Ni u uređenoj kolektivističkoj državi nije taj uvjet ispunjen, budući da nema nikakove garancije, da će se pravedno dijeliti. Zar kontrola mase naroda? — To je nemoguće. Masa često ide trbuhom za kruhom, te je samo pojedinci mogu voditi, ali takovi se ne mogu razviti u toj sredini. Raspojasana masa misli samo na momentanu korist. Da su to vođe francuske revolucije znali, kaže i *André Tardieu:* »U dnu duše revolucija nije s Benjaminom Constantom nikada prestala da misli, da su samo vlasnici-posjednici sposobni da izvršuju pravo glasa (»Le souverain captif«, str. 173.).

A s mirom u društvu spojen je i *kulturni napredak.* — *Ne može se kultura razvijati za revolucije i anarhije, niti se geniji rađaju na komandu.* Ni najljepše se sposobnosti ne mogu razviti, ako čovjek mora nekoliko sati da radi manuelno za svoj kruh, te se samo u slobodnim časovima može — i mora — baviti naukom ili umjetnošću. Za to je potrebno da postoje i bogatiji i siromašniji, posjednici i neposjednici, mecene i štićenici — ukratko ljudi, a ne mašine. Već je Boissy d' Anglas, jedan od ljudi francuske revolucije, napisao u svom referatu o tom predmetu: »Zemlja u kojoj vladaju vlasnici-posjednici živi u socijalnom miru. Zemlja u kojoj vladaju nevlasnici u stanju je prirode . . . Samo vlasništvo čini ljude sposobnim da izvršuju svoja politička prava.« Malo pretjeran, ali karakterističan primjer.

I na moralni red ima privatno vlasništvo silan utjecaj. — Pobijajući Platonove kolektivističke ideje Aristotel se osvrće i na vlasništvo kao na osnov mnogih vrlina: tjera na rad, marljivost, urednost; djelotvornim se načinom može pokazati ljubav i prijateljstvo. Ukine li se privatno vlasništvo, nestaje sve te kreposti. Jedne bi od najvećih kreposti nestalo: darežljivosti, jer je ona obilato davanje materijalnih dobara drugom kojemu su potrebna. Ima li svaki svoje, može se razviti najidealnije prijateljstvo i ljubav, dok su zajednička dobra često uzrokom mržnje i zavisti. Lijepo je to rekao Schiller:

Etwas muss er sein eigen nennen,
Oder der Mensch wird morden und brennen.

I. Korsky.

KATOLIČKA AKCIJA

PIJO XI. O VJERSKOM POLOŽAJU U MEKSIKU.

Papa je Pijo XI. na sam Uskrs, 28. III. 1937. objelodanio encikliku »Firmissimam constantiam«. Tu on govori o vjerskom položaju u Meksiku, gdje je komunizam preoteo državnu vlast u svoje ruke i neprestano progoni Crkvu i njezine vjernike. Nova je Papina Enciklika poučna za sve katolike.

Doraslo svećenstvo.

Enciklika imade dva dijela: u prvom govori o *odgoju svećenstva*, u drugom o Katoličkoj Akciji.

Prevažno je pitanje ono o *odgoju mladog klera*. U Meksiku nije moguće imati uređena i mirna sjemeništa. Pohvalio je meksički episkopat što se pobrinuo te šalje klerike u Rim a k tome je pokucao na vrata sjeminašta Sjev. Amerike.

Što je najvažnije u odgoju klera? Papa je to istaknuo već u svojoj enciklici »Ad catholici Sacedotii«. Svećenici, odgojeni po uzoru Srca Isusova osjećat će (kako je Pijo XI. spomenuo u svom Apost. pismu 2. II. 1926) da su današnja vremena slična onima Crkve za prvih vjekova.

Suradnja s lajikatom.

Već su Apostoli pozvali svjetovnjake na suradnju. Smiono bi to bilo htjeti predobiti za Boga tolike duše bez pripomoći, koju svjetovnjaci toli providnosno pružaju pomoću Katoličke akcije. I to tim više, što milost Božja nerijetko kod te akcije pripravlja velikodušne osobe, spremne na najdragocjeniju djelatnost, kada u učenom i svetom kleru nađu zgodno razumijevanje i vodstvo.

Papa uvjerava Meksikanske svećenike, da će vazda naći brojnih svjetovnjaka pomoćnika, *ako marljivo budu odgajali puk* kršćanski razboritim duhovnim vodstvom, pomnom vjerskom poukom, koja se ne razlijeva u prazne govore, nego je puna zdrave nauke, koju nalazi u Sv. Pismu, te je puna jakosti i akcije.

Papa kaže, da žalibože svatko ne razumije, kako je dandanas *potrebna suradnja katoličkog lajikata, premda je on to naglasio već u enciklici* »Ubi Arcano Dei«. Da ta suradnja pripada pastirskoj službi i kršćanskom životu. U tom smislu već sv. Petar veli, da su svjetovnjaci dionici svetog i kraljevskog svećenstva (1, Pet. 2, 9). Uostalom svi smo članovi Crkve i »tako smo mnogi jedno tijelo u Kristu, a svaki je od nas ud jedan drugome« (Rim. 12, 5). »Svi smo pozvani, da uzdržimo ovo mistično tijelo Kristovo« (Ef. 4, 12—16).

Jasno je, da apostolat ovako shvaćen ne potječe od neke naravne djelatne pobude, nego je to plod temeljite unutarnje izgradnje. To je nužno raširenje žarke ljubavi prema Isusu Kristu i dušama, otkupljenim dragocjenom krvlju njegovom.

Ta se ljubav pokazuje u nastojanju i oživotvorenju života molitve, požrtvovnosti i neugasive gorljivosti.

Duhovna izgradnja i unutarnji život, koje (svi svećenici) nijetite u ovim svojim suradnicima, upozoriti će ih na pogibelji i moguća zastranjenja.

Držeći pred očima konačni cilj katoličke akcije: posvećenje duša prema zapovjedi evanđeoskoj: Tražite najprije kraljevstvo Božje (Lk 12, 31) neće se izložiti opasnosti, da se žrtvuju načelu neposrednim i drugotnim ciljevima, neće se nikada zaboraviti, da se onom konačnom cilju moraju podvrći i socialna i ekonomska djela i karitativna poduzeća.

Krist je imao samilosti prema puku: Žao mi je naroda, i ako ih otpustim gladne klonut će na putu... (Marko, 2—3). — Krist liječi bolesti tijela, doskače vremenitim potrebama, a vazda smjera na vječno spasenje duša. Tako se i Katolička akcija brine za socialne i karitativne ustanove, jer se često preko ovih dolazi do duša. Zato je Leon XIII. preporučio te stvari; često je isto učinio i Pio XI.

Katolička je akcija dužna da pripravi ljude, koji će biti sposobni da upravljaju s takovim ustanovama i da ih vode po načelima i po uputama i normama danim u našim enciklikama.

No Kat. akcija ne smije preuzeti na se odgovornost u dijelu čisto tehničkom, finansijskom, ekonomskom, jer se to nalazi izvan njezina područja.«

Otvorenost za socijalna pitanja.

Često okrivljuju Crkvu da je indiferentna prema socialnim pitanjima ili čak da nije kadra riješiti takova pitanja. Tu nije dosta *navesti* nauku Crkve u toj stvari i kako samo ona tu pruža pomoći, nego valja i djelom to objasniti osobito u agrarnom pitanju, u smanjenju latifundija, poboljšanjem stanja kod radnika i njihovih obitelji. —

»Tako valja vazda spasiti bit prvotnih i temeljnih prava, kakova su n. pr. pravo vlastništva, spomenite kako kadkada opće dobro nameće ograničenje takovih prava i kako valja češće nego li u prošlosti promijeniti socialnu pravednost.

Da zaštitimo dostojanstvo čovječje osobe, može kadkada trebati da pokudimo nepravedno i nedostojno životno stanje. No u isto vrijeme valja paziti, da u tom slučaju ne pozakonimo nasilje pod izlikom, e želimo pomoći nevoljnom puku i da dopuštajući i pogodujuć one brze i nasilne promjene stoljetnog društvenog stanja, što može dovesti do jadnijih učinaka nego je isto zlo, kome se htjelo doskočiti.«

Mnogi hoće da pod izlikom ekonomskog poboljšanja radnicima oduzmu kršćansku vjeru. Tu ih valja materijalno i vjerski pomoći. »Materijalno, ako se pobrinemo te ih zaštitimo ne samo pomoću komutativne pravednosti, nego i pomoću socialne pravednosti; vjerski, ako im pružimo vjersku utjehu, jer će inače bez nje upasti u materijalizam, koji ga poživinčuje i poništuje.«

Papa dalje naglasuje, da treba vjerski i ekonomski pomoći i »Campesinos« Indijce, većinom poljedjelce. I te je milijune duša Krist odkupio svojom krvlju. Ti su milijuni često u bijednom stanju. Tu treba da im priskoči i kler i članovi kat. akcije, kler neka se pobrine i za dušu iseljenika.

Katolička akcija valja da se brine i za studente, koji će jednom u ljudskom društvu biti uplivne osobe i imat će ugledne javne službe. Njima treba živjeti po kršćanskoj vjeri, da odgoje svoju ćud i steku katoličku savjest kao i drugi vjernici, ali im je odgojiti i kulturu uma pomoću kršćanske filozofije. Sve je ovo nužnije u naše dane, jer moderni

život postaje sve površniji, ne zna razmišljati, pušta se voditi čuvstvom a ne razumom. Potrebno je da i akademičari prionu uz vjerski odgoj. Sveučilištarci katolički neka budu apostoli kod svojih drugova.

Papa zatim govori o školi. Dvije dužnosti imaju meksikanski katolici: neka mladež ne pohađa protuvjerske škole, nego one s katoličkim odgojem. Tu neka svećenici i članovi kat. akcije priskoče svim silama u pomoć. Svagdje mladeži prijeti pogibelj, ali u Meksiku još veća. Tu valja upotrebiti sva legalna sredstva: roditeljska udruženja, odbore ćudoređa i nadzora štampe, cenzuralne odbore za kina. Katolička akcija ne smije se zapostaviti kojoj vanjskoj organizaciji, pa i kad bi se radilo o ustanku na obranu nužne vjerske i građanske slobode. Zašto ne? Jer spas Meksika, kao i svakog drugog ljudskog društva, ovisi nadasve od vječne, nepromjenljive evanđeoske nauke i od iskrenog življenja po kršćanskom ćudoređu.

Pravo na građansku slobodu.

»Postavivši ovu graduaciju vrednota i djelatnosti u ostalom mora se dozvoliti, da su nužna i vanjska vidljiva sredstva, e se kršćanski život razvije. — Crkva je društvo ljudi i stoga ona s obzirom na naravni životni zahtjev i nužni svoj razvitak traži zakonitu slobodu djelatnosti, a i njezini vjernici imadu pravo, da u državi mogu živjeti u suglasnosti s glasom svoje savjesti. Stoga je naravno kao im se niječe prirođenu vjersku i građansku slobodu, da se katolički građani ne mogu tome podvrći. Ipak zahtijevanje ovih prava i ovih sloboda može biti više manje zgodno, više ili manje energično prema okolnostima.

Vi ste više nego jedamput spomenuli svojim vjernicima, da Crkva zagovara red i mir, pa i na račun velikih žrtava, te da osuđuje svaki nepravedan ustanak i nasilje protiv vlasti. S druge pak strane reklo se iznad vas, kad bi se vlasti otvoreno digle protiv pravice i istine tako, te bi rušile i temelj vlasti, tad nema razloga, zašto bi se moralo osuditi one građane, koji bi se ujedinili i htjeli dopuštenim i zgodnim sredstvima braniti sebe i narod protiv onih, koji zlorabe vlast, da upropaste državu.

Riješenje ovoga pitanja ovisi od konkretnih okolnosti, ali ipak nekoja načela valja predočiti:

1) Ovi su zahtjevi sredstvo ili relativni cilj a ne konačni i absolutni cilj.

2) Kao sredstvo moraju biti djela dozvoljena i ne u sebi zla;

3) Ako će ta sredstva biti primjerena cilju, moraju se upotrebiti samo u smjeru, da li dovode do cilja podpuno ili djelomično, ali ipak tako da se zajednici ne nanose veće štete nego su one, kojima bi smo htjeli doskočiti;

4) Uporaba tih sredstava i podpuno vršenje građanskih i političkih prava obuhvataju i pitanja čisto materijalnog i tehničkog poredka ili nasilne obrane. Sve to nikako ne spada u zadatak klera i kat. akcije kao takovih, premda na njih spada da priprave katolike, kako će pravo upotrebiti svoja prava i zaštiti ih na sve zakonite načine prema zahtjevu obćeg dobra;

5) Kler i kat. akcija — jer je njihovo zvanje, da u miru i ljubavi sjedine sve ljude *in vinculo pacis* (u vezi mira. Ef. 4, 3) — moraju pripomoći blagostanju naroda, osobito potičući ujedinjenje građana i staleža

i sudjelujući u svima socialnim poduzećima, ako nisu u protuslovlju s dogmom ili moralnim kršćanskim zakonom.

U ostalom ova ista građanska djelatnost meksikanskih katolika razvijena u tako plemenitom i visokom duhu, donijet će tim uspješnije rezultate, što će više katolici nadnaravski promatrati život, te imati onaj vjerski i ćudoredni odgoj i onu goruću revnost za širenje kraljevstva Isusova kako i kat. akcija želi podati.

Kod ovako sretnog udruženja savjesti, koje neće da se odreknu slobode koju im je Krist stekao (Gal. 4, 31) koja bi vlast ili moć ljudska mogla podjarmiti pod grijeh? Koje bi pogibelji, koja progonstva, koje bi kušnje mogle ovako ojačane duše odcijepiti od ljubavi Kristove? (Rim. 8, 35)« Već je sv. Augustin doviknuo protivnicima sv. Crkve: »Dajte mi takvog oca obitelji, takove obitelji, takove gospodare, takove podanike, takove supruge, takove žene, takove vladare, takove građane, kakvi su oni, koje je stvorio kršćanski nauk, a ako mi ne možete dati, priznajte da je spas države ovaj kršćanski nauk, ako se po njemu živi« (Ep. 83, c. 2).

Papa katolicima dozivlje u pamet kako će glasovati i kako valja vazda imati pred očima posluh prema biskupima i pomagati djelatnost katoličke akcije.

Tako neka se katolik pomno čuva da ne zanemari svoje pravo glasovanja kada se radi o dobru Crkve i domovine.

Papa preporuča katolicima neka stupe u lige otaca obitelji i svetosti ženidbe i javnog ćudoređa, sve to neka se obnovi u kat. akciji, ona se ne sleđuje u određene sheme nego kao središte koje siplje i svjetlost i toplinu, koordinira druge inicijative i pomoćne ustanove, ove imaju svoju pravednu autonomiju i potrebnu slobodu djelatnosti, što im je nužno da tako postignu svoje specifične ciljeve, ali ćute potrebu da idu za programatičnim direktivama.

Papa priznaje, da lokalne prilike mogu zahtijevati razne organizatorne metode, pa i različita riješenja istog pitanja ostajuć ipak pri zajedničkim načelima. O tome će odrediti biskupi, koje je Duh Sv. postavio da upravljaju Crkvom. Vjernici trebaju da slušaju svoje biskupe, jer prava nakana i posluh svagda i svagdje su neophodno nužni uvjet, da privuku Božji blagoslov na pastirski rad i kat. akciju.

Na koncu Papa spominje Pavlove riječi: »Molim vas dakle ja, sužanj u Gospodinu, da se vladate dostojno zvanja sa svom poniznošću i krotkošću, sa strpljivošću podnoseći jedan drugoga u ljubavi, starajući se da čuvate jedinstvo Duha u vezi mira. Jedno ste tijelo i jedan Duh« Ef. 4, 1—4.

Predrage svoje sinove Meksika, koji su toliki dio briga i skrbi našeg Pontifikata, ponovno potičemo na jedinstvo, ljubav, mir u apostolskom radu katoličke akcije, koja će Meksiku povratiti Krista i vremenito blagostanje.

Na koncu Papa svoje želje i molbe postavlja pred nebesku zaštitnicu pod naslovom Naše Gospe od Guadalupe, koja na svom svetištu i sada potiče na ljubav i štovanje svakog Meksikanca. Njoj je u čast Papa i u Rimu posvetio jednu župu.

»Ovo naše pismo neka bude zalog duhovnog uskrsnuća za vašu domovinu, pa smo mu zato i dali datum dan Uskrsa, da koji ste bili dionici muke Kristove, isto tako budete i dionici njegova uskrsnuća.

Ton je ove enciklike blag, nije polemičan niti vrvi osudama, kako to nalazimo u enciklici »Mit brennender Sorge« (14. III. 1937) o crkvenom položaju u Njemačkoj. Ovdje Papa upravlja riječ biskupima i katolicima, koji su mnogo podnijeli za svoju vjeru, a trpe i danas. Ovakovi junaci s pravom očekuju utješljive i srdačne riječi. I dobili su to. Ta upravo Pio XI. izdržao je sve njihove patnje i borbe od g. 1924. do danas.

Papa u ovoj uskrsnoj enciklici »Firmissimam constantiam« upućuje katolike Meksika, kako će odoljeti svim navalama protivnika: svrstati se oko svojih biskupa i svećenika u katoličkoj akciji. Bez dobrog, svetog klera nema uspjeha u borbi. Svetost je vođa tajne premoći u vojsci Božjoj. Ali i katolička akcija imade pri tome veliku i savremenu ulogu, koja će također olakšati pobjedu sv. Crkve. Kada je sadašnji Papa izišao sa svojom katoličkom akcijom malo je tko i slutio, kako je ta provindencialna ustanova zgodna upravo za naša vremena. Sve jasnije biva po svem svijetu, da će u modernom ljudskom društvu upravo čvrsto zbijene falange odlučivati, kojim će putem krenuti svijet. — I za nas je Hrvate to poučno. I mi ćemo bez jake katoličke akcije, ali prave kat. akcije, biti kao trstika, koju svaki žešći vjetar lako prelama. *A. Alfirević D. I.*

PO SVIJETU

RIJEČ KRISTOVA NAMJESNIKA.

Ni bezbbožni komunizam — ni poganski nacizam.

Prava pomoć i pravi lijek.

»Sve većim nevoljama ovoga našeg doba, kako smo Mi ne jedamput i nedavno svojom Enciklikom »Divini Redemptoris« (Acta Ap. Sed. 1937., sv. XXIX., str. 65) naglasili, ne može se pružiti nikakav lijek, već samo povratkom Kristu i njegovim svetim zapovjedima. On naime jedini »ima riječi života vječnoga« sr. Iv. 6, 69. Niti mogu privatni ljudi niti javno društvo išta izgraditi, što se ne bi brzo i vrlo jadno srušilo, ako se zapostavi Bog i odbaci božanski zakon.

Ipak, tkogod pomnjivo prouči povijest katoličke Crkve, lako će moći da uvidi, kako je sa svim kršćanskim događajima povezano moćno pokroviteljstvo Bogorodice Djevice. I zaista, kadgod su zablude, šireći se posvuda htjele da razderu nešivenu haljinu Crkve i uzbune čitav katolički svijet, k njoj su pouzdana srca pribjegli naši oci, koja »je sve hereze po svemu svijetu sama uništila«, (Iz Rim. Brevira) te je od nje izvojevana pobjeda povratila sretnija vremena. Kad je pak muhamedansko bezboštvo, računajući na silno brodovlje i pouzdavajući se u golemu vojsku, zaprijetilo narodima Evrope pokoljem i ropstvom, tada su, na poticaj Vrhovnoga Svećenika, najusrdnije zazivali zaštitu nebeske Majke, i neprijatelji su bili tako hametom poraženi, a njihovi brodovi potopljeni. I tako kao što u javnim, tako su i u privatnim nedaćama svih vremena vjernici Mariji smjerno vapili, da bi im Ona predobrostivo pritekla u pomoć te im isprosila olakšanje i lijek u bolima tijela i duše. I uistinu

njena svemoćna pomoć nije uzalud očekivana od onih, koji su je zaprosili pobožnom i pouzdanom molitvom.

Dvije zablude.

No i u ovim našim vremenima ne manje opasnosti prijete vjerskoj i civilnoj zajednici. Dakako, kad se od veoma mnogo njih zanemaruje ili posve zabacuje vrhovni i vječni auktoritet Boga, koji naređuje i zabranjuje, nužno slijedi, da slabi svijest kršćanske dužnosti, da vjera u dušama blijedi ili se posvema gasi, da se napokon sami temelji ljudskoga društva drmaju i jadno ruše.

Stoga s jedne strane vidimo, gdje se društveni staleži međusobno okrutno bore, oni naime, koji posjeduju ogromno bogatstvo i oni, koji svagdanjim trudom moraju da priskrbe hranu sebi i svojima. I u nekim krajevima je, kako svi znadu, stvar sve dotle napredovala, da je privatno pravo vlasništva poništeno, a sva dobra proglašena su zajedničkima.

Na drugoj pak strani ima ljudi, koji izjavljuju, da najviše časte i uzvisuju božanstvo države te kažu, da građanski poredak i vlast treba učvrstiti svim sredstvima, te misle, da će tako sasvim suzbiti strašne komunističke nazore. Ovi se — prezirući svijetlo evanđeoske mudrosti — trude, kako bi obnovili zablude pogana i način njihova življenja.

Amo spada najopasnija i najzlokobnija sekta onih, koji niječu i mrze Boga, a ujedno se hvastaju, da su neprijatelji vječnog božanstva. Svuda se guraju, ocrnjuju i trgaju iz duša svako vjersko osvjedočenje i konačno gaze svako ljudsko i božansko pravo. I dok ismjehavaju nadu u nebeska dobra te potiču ljude, da makar i najvećom nepravdom, postignu lažnu zemaljsku sreću, velikom ih srčanošću guraju na rušenje svega neredima, krvavim pobunama i požarom građanskoga rata.

Zaštita Majke.

Uza sve to, Časna Braćo, i ako prijete tolika i takva zla te se još većih bojimo ubuduće, ne smijemo ipak klonuti duhom, niti izgubiti nadu i pouzdanje, koju polažemo jedino u Boga. O n a j n a i m e, k o j i j e u č i n i o o z d r a v l j i v e n a r o d e i d r ž a v e (Knj. Mudr. 1, 14.) b e z s u m n j e n e ć e z a p u s t i t i o n i h, k o j e j e o t k u p i o s v o j o m d r a g o c j e n o m k r v l j u, n e ć e z a p u s t i t i s v o j e C r k v e. No ipak kako smo još u početku napomenuli, poslužimo se kod njega kao zagovornicom i zaštitnicom Blaženom Djevicom, jer je — da upotrijebimo riječi sv. Bernarda — tako volja Onoga, koji je htio, da sve imamo po Mariji.«

Pijo XI. u enciklici »I n g r a v e s c e n t i b u s m a l i s« od 30. IX. 1937

ŽOSISTIČKI ODGOVOR NA KOMUNISTIČKO VABLJENJE.

Lenjinova taktika naprasitog doktrinarnog čistunstva i spartanske izolacije komunističkih »udarnika« od »malograđanskih socijaldemokrata« i ostale »gnjile demokracije« — tim su vrvjele službene harange Kominterne sve do nedavno — doživjela je slom. Dimitrov je pokušao elastičniji sistem »trojanskog konja«. Uvući se svuda, svuda pokazati prijazno lice, »iskrenu suradnju«, i međutim sve mini-

rati, ili bar spremati kanale za to miniranje. — Sistem je sa zamjernom upornošću okušavan u Francuskoj. I kod žosista (JOC = ŽOK, Jeunesse ouvrière chrétienne), kršćanskih mladih radnika, jer je silni nutarnji dinamizam i vanjska privlačljivost njihove organizacije počela, da komunistima zadaje ozbiljnih briga. — Nap. Ur.

Iznijet ćemo ovdje nekoliko stvarnih primjera, koji će pokazati s jedne strane, u kako velikoj mjeri nastoji komunistička omladina, da primami naše članove k sebi, a s druge strane, kako se drže i kako na to reagiraju naša mjesna društva i naša okružna vodstva.

Treba ponajprije primijetiti, da mi nismo nikada tražili bilo kakvu vezu s komunističkom omladinom. *Oni su sami dolazili k nama.* Razumijemo dobro, da se tu ne radi ni o kakvom iskrenom prijateljstvu, već o dugo pripravljanoj i vješto vođenoj raboti. Komunisti hoće prije svega, da unište JOC. To nam svjedoče brojni članci u njihovim novinama. *Naivno je stoga misliti, da bi komunistička omladina htjela iskreno sarađivati s ljudima, kojima snuje propast.*

Pred nekoliko mjeseci kušala je komunistička omladina u Périgneux tri puta, da sklone žosističku sekciju na suradnju za »*vojnički novčić*«, za borbu u korist nezaposlenih radnika te u borbi »za kruh, mir i slobodu!«

Svaki puta je žosističko okružje primilo vrlo ljubezno pismo, u kojem se ističu ogromne zasluge JOC-a, i onda se objašnjuje stvar, za koju se moli suradnja.

Žosisti su znali, da su ti pozivi neiskreni, te nisu ni jednom odgovorili na takva nagovaranja. S dozvolom okružnog predsjednika, sastao se jedan žosistički propagandista sa šefom Komunističke Omladine i razložio mu, da je bilo kakva saradnja nemoguća.

Svi su žosisti doznali za taj otklon i jednodušno ga odobrili.

U Belfort-u posla komunistička omladina predsjedniku žosističkog okružja list s molbom, da žosisti nastupe složno s komunistima i prosvjeduju protiv časnika 35. pješadijskog puka radi gripe, što je bjesnila za vrijeme ljute studeni.

Kad su žosistički vođe taj poziv odlučno odbili, kao i poziv na »Kongres mladeži za mir«, započeše komunisti borbu letacima i oglasima, u kojima pozivahu žosiste, da okrenu leđa svojim vođama.

U *Angoulême-u* poslaše komunisti žosističkoj sekciji ponajprije poziv, da složno nastupe u korist neuposlene mladeži. No prije nego su žosisti mogli i odgovoriti, stiže drugi list, u kojem se veli, da je akcija u korist neuposlene mladeži napuštena radi poteškoća, ali da će se zato povesti druga velika borba za »kruh, mir i slobodu«.

To je eto očit primjer podmuklosti vođa komunističke omladine. Nije njima toliko stalo, da poboljšaju stanje mladih radnika, nego im je cilj da mute i povuku za sobom na sve moguće načine žosiste na »zajedničku akciju«.

Nema ni tjedan dana, kako smo primili od drugova u Annemasse-u list skupa s brojnim dokumentima, što im ih posla Komunistička Omladina njihova kraja s molbom, da im se pridruže i s njima osnuju fond uzajamnosti u korist vojnika.

Kad su naši drugovi odbili takvu saradnju, pokušaše ih komunisti sklonuti lažju, da je nekoliko pariskih žosističkih sekcija već pristupilo jednom sličnom pothvatu.

Kad bi počeli nabrajati sve primjere komunističkog vabljenja — što nije ni potrebno — ne bi nikada svršili. Jer ne prođe gotovo

sedmica, da ova ili ona sekcija ili okružje u kojem kutu Francuske ne primi po koji slični poziv.

Za tu su svrhu sva sredstva komunistima dobra. Oni se pri tom pozivlju na osjećaje radničke uzajamnosti i bratstva, kao i na osjećaj pravde i slobode. Do same stvari im nije mnogo stalo. Glavno je, da se postigne cilj.

Na sličan način tražio je po koji predstavnik komunističke omladine riječ na većini naših velikih žosističkih manifestacija, koje osvajaju i predobivaju mase. Nisu oni željeli govoriti, da pobijaju, već da »donesu« žosistima »bratski pozdrav« njihovih »prijatelja« komunista i »potpuno suglasje« komunističke omladine sa žosističkim programom.

Mnogi se još bez sumnje dobro sjećaju letaka, što su ih 1930. po dvorani Trocadera raširili mladi komunisti, koji su se uvukli među 5.000 žosista prigodom tadanjega žosističkog kongresa.

Isto su tako razdijelili brojne letake u Lille-u prilikom velikog pokrajinskog kongresa u rujnu prošle godine, na kojem se sakupilo oko 15.000 žosista. Komunisti ih pozivahu, da se pridruže akciji u korist španjolskih komunista.

Na koncu eto još jednog primjera, koji pokazuje, kako komunisti gledaju da iskoriste svaku priliku, ne zanemarujući ni čisto osobne ni pojedinačne momente. Prigodom smrti Henri Barbusse-a posla generalni tajnik Komunističke Omladinske Internacionale, Raymond Guyot, našem drugu, glavnom tajniku Ferdinandu Bouxom neke Barbusse-ove bilješke. Te su bilješke bile poslane iz Moskve, a nosile su posvetu: »Gospodinu Bouxom uz izraz moga poštovanja i nade u složnu borbu za slobodu« (7. IX. 1936.).

Sve to pokazuje, kako komunisti ne propuštaju ni jedne zgode, da nam se približe i povuku nas sa sobom. Ti primjeri dostaju, da nam ujedno pokažu, kako se JOC uvijek sve do sada odlučno ograđivala proti svakom vabljenju, pa došlo ono i od komunističkog Generalnog sindikata (S. G.), ili od bilo koje njihove sekcije u pokrajini.

Na sve takve pozive mi ćemo mladim komunistima dati uvijek isti, nepromjenljivi odgovor: Jedinstvo mladeži dade se postići samo u našim redovima, u idealu ljubavi i pravde, koji je personificiran u najvećem Radniku i Uzoru svih radnika, u Kristu Radniku.

Naš je ideal, da živimo u savršenom suglasju s kršćanstvom i svi naši zahtjevi podvrženi su tome idealu. Stoga svaka i najmanja *naša akcija ima za cilj Krista.* Mi želimo pokršćaniti nanovo našu braću i mi ćemo uvijek raditi u tom smjeru.

Takav rad pretpostavlja, da se isto tako ozbiljno uznastoji oko nutarnje obnove duša, kao oko vanjske obnove društva i radne sredine. Obje te sile moraju zajednički uspostaviti kršćanski život i kršćanski društveni poredak i radi toga mi velimo, da naš rad počinnje iznutra. Jednom riječju: naši zahtjevi za poboljšanje radnikova stanja nisu svrha, već sredstva. Svrha je naše akcije, da mladi radnici žive po načelima kršćanstva, jer takav život zahtijeva božanski poziv, što ga svaki od njih u sebi nosi.

Mi smo daleko od duha, koji vodi u borbi materijaliste. Oni rade izvana, dok *mi gradimo iznutra.* I kad bismo im olakšali, da oni uzmognu doći do svoga cilja, mi bismo se u isto vrijeme udaljili od našega, jer nam je duh oprečan.

Radi toga ne možemo ni na kojoj osnovici prihvatiti saradnju s komunistima. Oni će to vjerojatno pokušati još kojom varkom: no mi ne ćemo biti ni naivčine ni budale. Oni su jednom jasno izjavili: »Mi ćemo se poslužiti svim sredstvima, da dođemo do svog cilja!« Znamo dakle na čemu smo i ne ćemo biti lakovjerni, da padnemo u stupicu.

Mi posjedujemo istinu, cijelu istinu i stoga jedino *mi* možemo dovesti radničku omladinu i sve ostale k pravoj radosti, miru i sreći, za kojom svi čeznu.

Paris, kolovoz 1937.

Marcel Montcel, radnik
član Središnjeg vodstva francuskih žosista.

PS.

Sistem se sustavno i ustrajno sprovodi i kod nas. Na mnogim se i vrlo mjerodavnim mjestima s tim »trojanskim konjem« obračunalo, ali je on u nekim predjelima — sa začudnom i kobnom naivnošću još timaren: pušta ga se, da podmuklo podgriza samu srž naše hrvatske budućnosti. — Vrijeme je, da poput ovih mladih radnika, s njim obračunamo: mirno, dostojanstveno, ali muževno i — dalekovidno.

OSVRTI

»NAPREDAK« O DOSADAŠNJOJ DRŽ. PROSVJ. I KULT. POLITICI.

Kako saznajemo iz 8. broja »Napretka«, mjes. glasila Hrv. kult. društva »Napredak«, na ovogodišnjoj »Napretkovoj« glavnoj skupštini, početkom srpnja, primljena je i ova rezolucija:

»Glavna godišnja skupština hrvatskog kulturnog društva »Napredak« u Sarajevu, održana od 4. do 6. srpnja 1937., raspravljajući o vitalnim pitanjima, koja zasijecaju u prosvjetno, kulturno i ekonomsko jačanje hrvatskog naroda, jednodušno konstatira, da je dosadašnja državna prosvjetna i kulturna politika vođena ne samo jednostrano, nego izričito protuhrvatski.

Ova teška i žalosna konstatacija proizlazi iz slijedećih činjenica:

1) Nastavni plan na osnovnim, stručnim i srednjim školama je takav, da ne uzima dovoljno obzira na kulturne, nacionalne i vjerske osjećaje hrvatskog naroda.

2) Sa posebnom tendencijom iskrivljuje se u svim školama hrvatska nacionalna povijest i negira hrvatski jezik i književnost, a favorizira ekavsko narječje i u onim pokrajinama, gdje mu nema nikakova korijena i gdje je narodu posve tuđe kao na pr. u Bosni i Hercegovini.

3) Većina je školskih knjiga tendenciozno napisana, neobjektivno od nehrvata, a sve na štetu i Hrvata i katolika.

4) Sistematski se progone učitelji i srednjoškolski nastavnici kao i ostali državni i samoupravni službenici Hrvati, koji rade u hrvatskim i prosvjetnim i ekonomskim ustanovama i društvima, a napose u »Napretkovim« organizacijama.

5) Stalno se eliminiraju iz državnih škola Hrvati nastavnici i učitelji u pojedinim pokrajinama, a posebno u B. i H., gdje su reducirani na

neznatan broj, premda u ovoj pokrajini broj samih Hrvata katolika prelazi 620.000

6) Na više položaje u prosvjetnoj struci gotovo se i ne postavljaju Hrvati tako, da u B. i H. direktora i nadzornika Hrvata u školama skoro ni nema.

7) Nastavnici i učitelji Hrvati izvrgnuti su uopće sistematskim i čestim zapostavljanjima, šikanama i nepotrebnim i čestim premještajima.

8) Onemogućuje se rad konfesionalnih hrvatskih škola, ograničuje im se zakonom predviđena potpora, a svršenim đacima ovih škola stavljaju se kod namještanja u državne i samoupravne službe sve moguće zapreke ili ih se uopće ne namješta.

9) U čisto hrvatskim i katoličkim krajevima postoje škole, na kojima nema ni jednog nastavnika ili učitelja Hrvata, dok ih je u drugim mjestima samo neznatan broj i posve nerazmjeran prema broju učenika Hrvata katolika.

10) Sistematski se mimoilaze hrvatski krajevi i mjesta kod podizanja, otvaranja i proširenja škola.

11) Sa posebnim ciljem se zapostavlja naše hrvatsko sveučilište u Zagrebu, i ide se zatim, da se zaustavi djelovanje i napredovanje svih njegovih ustanova te onemogući osnivanje suvremenih i novih, koje su neophodno potrebne za razvitak znanosti, a to sve radi toga, da se spriječi kulturno-prosvjetni razvoj hrvatskog naroda.

12) Kod podjeljivanja štipendija i raznih pomoći potpuno se zapostavljaju i mimoilaze kod svih ministarstava Hrvati katolici kao i hrvatska prosvjetna i kulturna društva i ustanove, a napose »Napredak«.

13) Onemogućuje se, nadalje, hrvatskim kulturnim i prosvjetnim društvima i ustanovama, a napose »Napretku«, rad na kulturnom i prosvjetnom podizanju širih slojeva naroda, te posebno rad na pobijanju nepismenosti. Istovremeno pojedine državne i samoupravne vlasti i ustanove pobijaju nepismenost učeći nepismene poznavanju samo ćirilskih slova.

14) Dasadašnji sistem išao je evidentno samo za tim, da se u najmanju ruku ograniči Hrvatima pristup u svaku državnu i samoupravnu službu i tako uskrati i sama egzistencija našoj hrvatskoj mladeži.

Dakle je očito i jasno, da se na ovaj način ne samo vrijeđaju nacionalni osjećaji nego i gaze osnovna prava svakog građanina i čovjeka ove države, a pogotovu hrvatskog naroda, koji je za svoj kulturno-prosvjetni napredak kroz stoljeća podnosio najveće žrtve. Na taj način je svaka narodna i građanska ravnopravnost samo iluzija i obmana.«

U HERCEGOVINI.

»Članak Pavla Kozomore u »Glasniku Jugoslavenskog profesorskog društva« br. 4 i 5, 1937. o pučkim školama, koje rade u narodu, za selo i seljake, zbog statističkih podataka, koje pisac iznosi i iz kojih se vidi, kakva je prosvjetna politika vođena u pučkoj nastavi u vremenu od 1917—1935. g. u istočnoj, a kakva u zapadnoj Hercegovini, zaslužuje posebnu pažnju.

U onim kotarima Hercegovine, u kojim obitava veći dio stanovništva pravoslavne vjere (Bileće, Trebinje, Nevesinje i Gacko povećan je broj pučkih škola u međuvremenu od 1917—1935 upravo sa 34 škole na

82 škole, međutim u kotaru Ljubuškom, gdje živu gotovo sami katolici, broj pučkih škola u tom međuvremenu povećao se sa 14 na 19! Kad još tomu naznačimo, da je kotar Ljubuški najnapučeniji Hercegovački kotar, koji imade između ¼ i 1/5 cjelokupnog Hercegovačkog pučanstva (60.000 duša) onda bi taj Hrvatski kotar trebao, da ima najmanje 40 pučkih škola, a ne 19 koliko ih ima danas.

Dakle sistem favoriziranja na jednoj i zapostavljanja na drugoj strani ilustriran je gornjim zvaničnim statistikama upravo klasično!«

»Hrvatska revija«, br. 9, 1937, str. 496.

NOVE GIMNAZIJE.

4. listopada je potpisan ukaz, kojim se otvara potpuna realna gimnazija u *Gornjem Milanovcu*, u Srbiji, te potpuna gimnazija u Kočevju, u Sloveniji, počevši od školske godine 1938-39, i to postepeno. 5. listopada je potpisan ukaz, kojim *se u Beogradu otvaraju: 1. potpuna* sedma muška realna gimnazija, *2. potpuna* osma muška realna gimnazija i *3. potpuna* peta ženska realna gimnazija; u Zemunu, *»predgrađu« Beograda*, nepotpuna mješovita realna gimnazija, u *Kragujevcu* potpuna druga muška realna gimnazija, *u Skoplju* potpuna druga muška realna gimnazija, *u Novom Sadu* nepotpuna realna gimnazija, u Mariboru nepotpuna mješovita realna gimnazija. Istim ukazom *pretvara se* u Zagrebu nepotpuna ženska realna gimnazija u potpunu treću žensku realnu gimnaziju.

Prema tome *se otvara šest* potpunih realnih gimnazija *u Srbiji* i jedna u Zemunu »predgrađu« Beograda, jedna u »srpskoj Ateni« — Novom Sadu, dvije u Sloveniji, i jedna *se pretvara* u Zagrebu.

RAVNATELJI SREDNJIH ŠKOLA.

Isti je dan potpisan ukaz, kojim se za direktora nepotpune realne gimnazije u *Derventi* imenuje *Milita Rašović*, do sada profesorica realne gimnazije u *Nikšiću*, potpune realne gimnazije u Pirotu *Gjorgje Ćirić*, potpune realne gimnazije u Kruševcu *Milan Gjorgjević*, potpune realne gimnazije u Bačkom Petrovcu *Gjorgje Mekobrad*, učiteljske škole u Pirotu *Kosta Milutinović* i napokon učiteljske škole u Aleksincu *Kristifor Milošević*.

Šest novih ravnatelja, koliko od njih katolika? 6 : 0.

STATISTIKE U OPTATIVU.

Poluslužbena »Samouprava« od 1. X. 1937 (br. 221) sa zadovoljstvom donosi:

»U *Profesorskom kalendaru* za g. 1938. izneta je statistika stanovništva u državi po verama. Prema toj statistici, svakako neslužbenoj, g. 1921. bilo je: pravoslavnih 5,593.057, rimokatolika 4,570.657 (sic), muslimana 1,345.271, grkokatolika 40.338, protestanata 229.517, židova 64.749 a ostalo pripada drugim verama.

Godine 1931 bilo je pravoslavnih 6,793.201, porast je 1,200.144, rimokatolika 5,220.363, porast je 511.706, muslimana 1,558.279, porast 213.008, grkokatolika 45.960, porast 2.976.

1. januara 1938 prema statističkim predviđanjima, bilo bi pravoslavnih 7,680.000, katolika 5,576.000, grkokatolika 49.000, protestanata 246.000, muslimana 1,700.000, a jevreja 70.000. Pripadnika ostalih veroispovesti i bezveraca biće po ovom predviđanju okruglo 60.000.

Statistika nije bez interesa ni za političare, koji se često moraju da obraćaju njoj za pomoć. Prema prognozi ovoga profesora 1. januara 1938 biće u ovoj državi 15,135.000 duša. Ova se cifra može uzeti kao prilično tačna.«

Ta je statika uistinu od interesa za »političare« i samo za njih i to za one, koji vole da grade na — iluzijama. Nešto slično onim raznim »izbornim goemetrijama«, prema kojima se uvijek dobivalo »većinu« i uvijek padalo u krize. Mi bismo voljeli vidjeti statistike, koje bi izdržale *objektivnu* i *slobodnu* kontrolu, a koje ne bi u isto vrijeme pokazale, da su *katolici* u ovoj državi *bar brojčano jednaki pravoslavnima, ako ne brojniji.* Dakako, da bi jedini uvjet tih statistika bio taj, da budu *posve slobodne* i sastavljene *isključivo* po kriteriju *objektivne znanosti.*

KNJIŽEVNOST

Keilbach V., Konnersreuth u svijetlu psihologije religije (52 str.), Zbor duhovne mladeži zagrebačke — Zagreb 1937.

Pisac, koji je lično pohodio Tereziju Neumann, želi donijeti sud o zbivanjima u Konnersreuthu s čisto znanstvenog, kritičkoga gledišta. U ovoj knjižici, u kojoj se usput dotiče zanimljivih pitanja kao na pr. mogućnosti prirodne stigmatizacije, dolazi do rezultata, da je »Konnersreuth u znanstvenom pogledu na mrtvoj tački«. Razlog tomu nije toliko u samim konnersreuthskim zbivanjima, koliko u nekim slučajnim okolnostima. Znanstveni naime preduvjeti za konačan sud, veli dr. Keilbach, još nisu dovoljno ispitani i to »ne bez velike krivnje samih učenjaka, u prvom redu liječnika«, jer mnogi od njih stoje pred Konnersreuthom kao pred »znakom, kome se protive«. Sigurno je međutim, da o histeriji ne može biti ni govora te — tvrdi dr. K. — da »ima puno ozbiljnih razloga koji govore za vrhunaravnost konnersreuthskog zbivanja«. Tako je eto i Konnersreuth jedan dokaz za to, da t. zv. »nepristrana« znanost mnogo više smeta lojalnosti u traženju i nalaženju istine, negoli »dogmama okovana«.

K. Grimm D. I.

Grivec Fr., Kristus v Cerkvi, 12°, str. 272, Ljubljana 1936.

Kod svih katoličkih naroda pokazuje se sve veći interes za Crkvu, za njezine potrebe i probleme, borbe i pobjede, pa i za njezino ustrojstvo i vrhunaravnu bit. Pišu se o njoj ne samo stručni latinski traktati za slušače i apsolvente teoloških učilišta, već se i na živim jezicima iznosi za naobražene vjernike nauka o Crkvi s praktičnim zaključcima za duhovni život. Adam, Lippert, Kösters, Mausbach itd. na njemačkom jeziku, Sertillanges, Yves de la Brière itd. na francuskom, Benson na engleskom, Tyškiewić na ruskom izdali su o Crkvi krasna i uspjela djela, koja inteligentniji svjetovnjaci čitaju s velikim zanimanjem i korišću. A u svoj toj modernoj literaturi o Crkvi zaslužuje jedno od prvih mjesta nova Grivčeva knjiga »Kristus v Cerkvi«. Sve, što dobra imadu drugi katol. ekleziolozi, donosi i on,

a uz to se nalazi kod njega mnogo toga, što će se kod drugih uzalud tražiti: on se naime osvrće i na mnijenja i nauku raznih slavenskih bilo prijatelja bilo protivnika Crkve, n. pr. na Masarykov subjektivizam, na nazore Dostojevskog i njegovog »Velikog Inkvizitora«, na fantaziranja Homjakova o Crkvi i na njegove slavofilske epigone, koji znadu slatko govoriti o nekoj Crkvi ljubavi, dok im je srce puno mržnje na pravu Kristovu Crkvu.

Grivčeva knjiga ima 4 dijela: Prvi (»Božje Kraljevstvo«) prikazuje odnošaj Crkve prema Božjem Kraljevstvu, što ga je odabrani narod očekivao, a Krist počeo naviještati. U tom je dijelu osobito lijepo istaknuta važnost »Očenaša« (»... Dođi Kraljevstvo tvoje«). Drugi dio govori o hijerarhičnoj organizaciji Crkve. Tu je jasno i jezgrovito sažeta tradicionalna katolička nauka o Crkvi i oprovrgnuti su razni prigovori, što se u naše doba i u našim prilikama proti njoj iznose. Članove i promicatelje »Kat. Akcije« u tom će dijelu napose zanimati poglavlja: »Važnost apostolata« i »Pomoćni apostolat«. Treći dio (»Krist u Crkvi«) otkriva najtješnju životnu vezu između proslavljenog Krista i Crkve. Crkva nije samo Kristova organizacija, već njegov otajstveni zemaljski organizam, mistično tijelo njegovo; u njoj i po njoj, osobito pomoću sakramenata, on i poslije Uzašašća nastavlja svoj božansko-ljudski život i djelo otkupljenja. Tako je Crkvu kod Damaska spoznao apostol Pavao, a u tom svijetlu treba da je gledaju i preko nje se poput Pavla s Kristom sjedine svi vjernici. Taj je dio u cijeloj knjizi najopširniji, najoriginalniji i za duhovni život najkorisniji. Kratki četvrti dio (»Stvarnost Crkve«) pokazuje, gdje je prava Crkva Kristova, kako se može raspoznati i koje su dužnosti vjernika prema njoj.

Inteligentni će katolik naći u tom novom Grivčevom djelu odgovor na sva važnija pitanja o Crkvi. Bogoslovi i svećenici moći će ga upotrijebiti za duhovno štivo i naći u njemu obilje materijala, misli i pobuda za vlastita razmatranja i za aktualne propovijedi ili predavanja. No bude li se knjiga prevodila na hrvatski, što bi vrlo korisno bilo, trebat će se osvrnuti na nekim mjestima i na islamsko shvaćanje, po kojem je Muhamedovo djelo savršenije od Mojsijeva i Kristova, — završni stadij objave i vjerske organizacije. Isto tako će se u nekim poglavljima moći s korišću upotrijebiti najnovije papinske enciklike proti komunističkom ateizmu i nacističkom neopaganizmu. Tako će knjiga u još većoj mjeri postati izvrstan vodič kroz idejni i religiozni metež naših dana. *St. K. Sakač D. I.*

Sveta Bernardica Subiru, prema najboljim francuskim izvorima (126 str., 23 lijepih slika) »Dobra Štampa«, Slav. Požega 1937.

O piscu ovog žića čitamo pri koncu knjige iza »Sadržine«: »Pisac... nikako ne želi da se objelodani njegovo ime. A da je on jedna dobra i plemenita duša Božja — sve drage čitaoce ove knjige uvjerava »Dobra Štampa, zadruga s o. j. Slav. Požega«. Ne ćemo ni mi povrijediti čednost skromnoga pisca, makar mu ime i lako pogodili iz ostalih njegovih djela i spisa, upisanih u knjizi života.

Požeška »Dobra Štampa« uz veoma zanimljiv životopis velikog čudotvorca Kotolenga obogaćuje našu hagiografiju i probranim djelcem »Sveta Bernardica Subiru«. Iza uvodnog »putokaza« za čitače, što ih pisac smatra duhovnim hodočasnicima, redom slijede poglavlja: Prvi susret (u Nevers-u pred mrtvim tijelom svete Bernardice) — Pirenejska pastirica (u svom djetinjstvu prije Gospinih ukazanja) — Lijepa gospoja (kod prvog ukazanja) — »Ako si od Boga...« (prizor

iz drugog ukazanja) — Majčina briga — Dijete zapovijeda hiljadama — Tvrdi orah (za policijskog prefekta) — Čudo (ili prvo kritično istraživanje svjetovne i duhovne oblasti) — Ime (Ja sam Bezgrešno Začeće) — Svršetak rata zemaljskoga — Advokata (ili sama Bernardica, gdje ustrajno brani istinitost ukazanja, realnu prisutnost Marijinu i mimonaravnost novoga vrela) — Dijete u vrtu (redovničkog života) — Na gori Gospodnjoj (poslije redovničkih zavjeta u školi trpljenja) — Svršeno je — I podiže ponizne (sve do beatifikacije i kanonizacije).

Na žiće Bernardičino nanizuje se dodatak »Devet dana sa Bernardicom« ili pobožna devetnica u čast nove svetice. Za ures lijepo opremljene knjige služe 23 sjajne, dijelom još malo poznate slike, koje se tumače na strani 125.

Djelo je svake preporuke vrijedno i osobito će dobro doći djeci Marijinoj u kongregacijama pa i propovjednicima za mjesec Marijin. No i modernoj inteligenciji mnogo kazuje ovaj spis sa svojim nepobitnim čudesnim činjenicama usred novopoganskog bezvjerstva. *I. P. Bock D. I.*

Čović Marko: Doktor filozofije (str. 185), Zagreb 1937.

Mladi pisac nastoji nam u svojem romanu prikazati »sina slobode« sa bunjevačkog salaša, — koga roditelji uz cijenu svoje materijalne propasti školaju — u borbi sa kapitalom, lihvarstvom i nepoštenjem što ga personificiraju pokršteni židov i njegov sin.

Knjiga odaje priličan talenat, čitava koncepcija iako baš nije originalna, ipak je dosta snažna. Temeljna misao nije dovoljno jasno izražena (možda ni sam autor još nije na čistu s tim problemima), a osim toga Frančići, predstavnici kapitala, odviše su blijedo prikazani, a da bi mogli figurirati, kao zastupnici jedne ideje u opreci sa »sinom slobode«. Trebalo je da jasno izbije autorovo stanovište obzirom na ono dvostruko ubojstvo, koje objektivno uzeto valja označiti kao pravi zločin. S tim u vezi bilo bi poželjno, da sve skupa bude pozitivnije, da se sasvim jasno — bez nametljivog moralisanja, dakako — istaknu jedino ispravna kršćanska načela, po kojima mi prosuđujemo idejnu borbu, što bi imala biti predmetom ove knjige. Obradba imade također svojih nedostataka. Na nekim mjestima se radnja odveć brzo razvija, dok se na drugim nepotrebno oteže. Najuspjelija su mjesta, gdje pisac sasvim jednostavno pripovijeda, kod refleksija postaje mjestimice nenaravan i bombastičan.

Svakako možemo od pisca očekivati još zrelijih i vrednijih stvari, naročito bude li obrađivao svoju bunjevačku sredinu sa njenim specifičnim oznakama. *A. Wurster D. I.*

Berg I., Christliche Liebestätigkeit in den Missionsländern, unter weitgehender Verwendung von bisher nicht veröffentlichten Missionsberichten an die Propaganda-Kongregation zu Rom (216 S.), Herder, Freiburg i. Br. 1935.

Poznati pisac i misijski radnik Ludwig Berg daje nam u ovoj knjizi obilan prikaz kršćanskog djelovanja u misijskm zemljama. Ljubav prema Kristu i prema neumrlim dušama prodahnula je ovaj rad. Ona ga pokreće i njim upravlja.

Knjiga je podijeljena u 6 poglavlja. U prvom poglavlju crta Spasiteljevu ljubav za duše, misijsko zvanje Crkve, misionarski poziv; tko sve radi u misijama (svećenici misionari, muški i ženski misijski redovi, katehisti i t. d.), promatra misijsko područje u geografskom pogledu; nabraja tri »Papinska misijska djela«. U daljnim

poglavljima prikazuje liječničko djelovanje misionarâ, koji nisu izučeni liječnici; zatim rad katoličkih liječnika po zvanju; higijenu tropskih krajeva, borbu protiv raznih epidemija, brigu za gubavce, djelotvornu kršćansku ljubav u mnogim i različitim azilima, i konačno pomoć urođenicima u neprilikama i nesrećama svagdašnjice. — Liječnicima je uzor Isus »Salvator et Medicus«, i On ih krijepi, da se žrtvuju u krajevima, koji su kulturno i higijenski vrlo nisko. Podižu ljekarne za siromašne i bolnice. Kršćanski liječnici u misijama mogu mnogo učiniti za širenje Kristove nauke. Oni su preteče kršćanstva.

Učeni pisac raspravlja, kako treba odgojiti dobre misijske liječnike. U tropskim krajevima osobito su raširene zarazne bolesti; malarija, kuga, kolera, bolest spavanja i guba. S tim mora ozbiljno računati svaki misionar tropskih predjelâ. Posebna se briga posvećuje siročadi i nađenoj djeci, nemoćnim starcima, slijepcima, umobolnima i robovima. Kad zavlada glad iza suše, iza potresa, u vrijeme rata, misionari su pozvani da pomognu bijednim ljudima. Oni to uistinu i čine.

Cijelo je djelo dobro dokumentirano. Ima mnogo statističke građe. Priloženo je 8 umjetničkih slika iz misija. Na kraju je dodan stvarni registar i registar osobâ i mjestâ. Promotrivši sve ovo, djelo je vrijedno pohvale i trebao bi ga imati svaki onaj, koji se hoće pobliže upoznati s veličanstvenim radom Svete Crkve na širenju prave kulture i civilizacije. *Mirko Topić, Sarajevo.*

Mitterer Albert, Wesensartwandel und Artensystem der physikalischen Körperwelt (II. svezak zbirke »Wandel des Weltbildes von Thomas auf heute«, 227 str., 8⁰), Bressanone (Brixen) 1936.

O prvom svesku ove zbirke izrekao sam već svoj sud (Život 1936, 378—9). Međutim imao sam veliko veselje i zadovoljstvo, što sam auktora lično upoznao na tomističkom kongresu u Rimu. Nije držao nikakva predavanja, ali je nastupio kao jedan od glavnih kritičara ili opugnanata kod predavanja, u kojem je profesor Gregorijane otac Hoenen branio hilemorfizam u kozmologiji. Borbi protiv hilemorfizma posvećen je i ovaj drugi svezak. Glavni je rezultat, do kojega dolazi pisac, ovaj: Fizika Svetog Tome preživjela se te se mora zamijeniti novom fizikom, koja odgovara modernim znanstvenim metodama i rezultatima, do kojih su došli najveći moderni fizičari. Autoritet Svetog Tome ne smije nas odvratiti od priznanja ove istine. Dapače duh svetog Naučitelja ovo priznanje zahtijeva. Niti se treba bojati kojih nezgodnih posljedica za teologiju. Ako se tkogod boji, da ne bi time napustio i metafiziku Svetog Tome, tomu Mitterer odgovara, da se ovaj strah osniva na krivoj pretpostavci, kao da je Tomin hilemorfizam metafizika, a ne fizika. Prema njegovu mišljenju Tomin je hilemorfizam ujedno i metafizika i fizika, ali u prvom redu fizika. Budući dakle da ova više ne vrijedi, treba i onu promijeniti, ali ne potpunoma, nego samo ukoliko postoji ona identičnost između fizike i metafizike. Onaj dio metafizike, koji je neovisan o fizičkim teorijama, ima svoju vječnu, nepromjenljivu vrijednost. Zato Mitterer razlikuje dvije filozofije prirode: onu filozofiju, koja se bavi ispitivanjem samo onih svojstava tjelesnih bića, koja slijede iz toga, što su stvorena, zove »Die Kreaturphilosophie der Natur«, a onu, koja se bavi prirodnim svojstvima tjelesnih bića, zove »Die Naturphilosophie der Kreatur«.

Kaošto već prvi svezak, tako zadivljuje i ovaj drugi, jer pisac u njemu pokazuje vanrednu učenost i oštrinu razuma. Vrlo ugodno

dojimlje se i neustrašivo ispovijedanje svoga uvjerenja. Zato se nadam, da mi ne će zamjeriti, ako i ja iskreno kažem, što mislim. Moram priznati, da se moje mišljenje nije promijenilo, otkako sam napisao recenziju prvoga sveska. Uvjeren sam, da fizika nije isto, što je filozofija prirode ili fizičkoga svijeta. Ustanoviti samo, od kojih se čestica tjelesno biće sastoji, prema kojim se zakonima one čestice sastavljaju ili rastavljaju, da tako postaju ili prestaju razna tjelesa, to još nije filozofija, nego je samo fizika. Ostaje naime pitanje, koji je izvor ove zakonitosti, ovoga jedinstva u ovom mnoštvu, ili ovoga mnoštva u ovom jedinstvu. Nema filozofije, dok se ne postavlja i daje odgovor na ovo posljednje pitanje. Sve su drugo samo prethodna pitanja, koja na filozofiju spadaju samo kao priprava na nju. Filozofija kao takva, pa i filozofija o tjelesnim bićima, nije promjenljiva, kaošto su fizičke teorije promjenljive. Ako prema ovomu shvaćanju mnogo toga ispada iz filozofije tjelesnih bića, što prema Mittereru ona uključuje, ipak ostaje mnogo više, nego li samo ono, što on zove »Kreaturphilosophie«. Ako je ova prema M. (str. 193) »eine philosophische Erforschung der Kreaturbeschaffenheiten der Natur«, onda bi sve njezine nauke vrijedile za kojegod stvorenje, što zacijelo M. neće tvrditi. I ono, što je doista ustanovila filozofija prirode, ostaje za uvijek istinito, pa makar mi prihvatili onu definiciju prirodne filozofije, koju postavlja M., kad kaže (str. 193), da je »eine philosophische Erforschung der Naturbeschaffenheiten«. Svaka filozofija, dakle i filozofija prirode, ispituje bit stvari, a bit je nepromjenljiva. Zato je glavna zadaća svake filozofije, odrediti i objasniti bit raznih stvari i njihova svojstva i bitne odnose prema drugim stvarima. Prema raznim bitima, kojima se bavi, razlikujemo onda razne grane filozofije: o Bogu, o svijetu, o duši, o spoznaji, o moralnom životu itd. Ovo primjećujem uza sve priznanje vanredne učenosti i oštrine umovanja, kojom M. dokazuje, da je Tomin hilemorfizam mrtav i da treba koješta promijeniti i u njegovoj metafizici.

Franjo Šanc D. I.

BIBLIOGRAFIJA

Kratice: *B*(eograd 19)*37*, *Lj*(ubljana 19)*37*, *Z*(agreb 19)*37*.

Djela se pod A ne kose s kat. istinom i ćudoređem, ona pod B se kose djelomično, ona pod C sasvim.

A)

Ambrožič M., Tiskarstvo (slovenski), Lj37. Lijep priručnik.
Borisavljević M., Platonova estetika. »Estetična biblioteka« br. 1., B37.
Brgić Lj., Zgode maloga patuljka Palčića, Zagreb b. g.
Jakšić A., Marija (lirska novela), Z37.
Katolička djevojka, »Jeronimsko svijetlo« br. 25., Z37.
Laszowski E., Povjesni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba, svezak 15. — Isprave god. 1564—1590. Z37.
Maurois André, Eduard VII. i njegovo doba, »Zabavna biblioteka«, knj. 595., Z37. Bez povjesničke vrijednosti, ali zanimljivo štivo u laganom novinarskom stilu.
Ob Kresu, Zbirka mladinskih iger, Lj37.

Ogg E. A., Političko uređenje savremene Engleske. »Bibl. javnog prava« XVI., B37.
Puškin A., Pesmi (izbral in prevedel M. Klopčič), Lj37.
Živić V., Duhovni vodič kroz muzej hrvatskih spomenika u Kninu, »Knjižnica Hrvatskog Radiše« br. 11., Z35.

B)

Aleksić-Zlorečki, Razni motivi (ćiril.), Podgorica 1937. Komunističke »pesme«.
Ćorović Svetozar, Poremećeni plan, šala u 1 činu. »Vesela pozornica«. Zagreb b. g. — »Bogaju se« na sve strane.
Ćorović Vl., Borba za nezavisnost Balkana. Izdanje Balkanskog instituta (br. 2. bibl. »Balkan i Balkanci«), B37. Problemi hrvatstva stoje dakako posve u pozadini.
Grgurić H., Promatranja i ćaskanja (Njemačka u riječima, slikama i brojkama), Novi Sad 1937. Prikrivena Goebbelsova propaganda.
Herzl J., T. G. Masaryk. Izdala čehoslovačko-jugoslavenska liga, Vukovar 1937. Hvalospjev; više kritičnosti ne bi škodilo.
Seydewitz-Doberer, Zraci smrti i ostalo novo oružje u budućem ratu, »Nolit«, B37. Plitka senzacija s »antifašističkim« smjerom.
Spengler O., Propast Zapada. Nacrti za morfologiju istorije sveta, knjiga II., B37.
van Loon, Brodovi i njihovi putevi. Sedam hiljada godina pomorstvo. »Minerva« — Z37. — Zanimljivo, ali »čovjek je grabežljiva zvijer, koja se hrani drugim životinjama, a bogati se uzimljući svojinu svoga bližnjega« (str. 9) osnovni je ton u tom djelu.
Živadinović B., Mome selu (ćiril.), bez god. i mjesta. Otrcani savjeti u smislu tradicionalnog morala, bez ikakve dublje vjerske podloge.

C)

Dimitrovac, List bataljona »Dimitrov«, br. 3. od 10. juna 1937. Madrid(!). List je tiskan na najfinijem blistavom papiru sa lijepim slikama, a tekst je h r v a t s k i, španjolski te nešto češki i makedonski(!). Iz sadržaja: »Nova vlada narodnog fronta (uvodnik sa slikom predsjednika — El camarada Negrin); Vojni problemi: Iskorištavanje terena i izgradnja rovova; Učimo topografiju; Vijesti iz Jugoslavije (o senjskim događajima, o ljubljanskim izgredima itd.); Iz rovova.« Osjećamo iskreno saučešće s ovim svojim zemljacima, koji su bili primorani tražiti gorki kruh u tuđini, a našli su ga napokon kao plaćenici moskovskih vlastodržaca i njihovih španjolskih agenata.

● *Nenaručeni se rukopisi ne primaju bez prethodnog dogovora s urednikom. Rukopisi se ne vraćaju.*

»ŽIVOT« izlazi 10 puta godišnje na 48 stranica. — UREDNIK: Stjepan Tomislav Poglajen D. I. — IZDAVAČ I VLASNIK: Kolegij Družbe Isusove u Zagrebu, A. Alfirević D. I. — TISKARA »Glasnika Srca Isusova«, A. Alfirević D. I.

Nabavite si novoizašli životopis Petra Barbarića

O bogatom sadržaju knjige daje nam *kazalo* već nešto naslutiti: Klobuk, Ljubuško polje, Šiljevišta—Barbarići, Petrov otac Ante, Majčin lik (dva bisera) — Djetinjstvo Petra Barbarića — Pastirče — U školu! — Mlađani učitelj — Trgovački naučnik — Dragocjeni biser — Travnik — Jedan dan u Sjemeništu — Mladi gojenac — Uzoran đak i dobar drug — Lijenčina (dialog između radiše i lijenčine) — Proslava jubileja sv. Alojzija Gonzage (1891.) — Izbrušeni i uglađeni dragulj — Barbarić uči jezike — Pavao Kolarić (uzorni sjemeništarac rimskog Germanika) — Teška kušnja (smrt majčina, bakina i triju sestara 1892.—1893.) — Vitez Marijin — Lijepa naša domovina (ferijalno putovanje po hrvatskim krajevima) — Ljiljan u trnju — Ponizan srcem — Zlato poslušnosti — »Bronze ti« (bezazlena riječ mjesto psovke) — Anđeo mironosac — Katolik dušom i tijelom — Vrelo božanskog života (Molitva i duhovne vježbe) — Apostol Srca Isusova (osobito u ferijama) — Isus zove (Zvijezda poziva svećeničkog i redovničkoga) — Velika radost (Posjet biskupa Strossmajera u sjemeništu mjeseca rujna 1896.) — Još jedan pogled u svetište duše — Cvijeće na križnom putu — Zreo za nebo — Napomol luci — Večernja žrtva (Devocijonalni redovnički zavjeti) — Kruna života (Smrt na Veliki četvrtak 1897.) — Vijenac drugara — Uz romon uskrsnih zvona (Sprovod) — Kako Bog uzvisuje ponizne — Prenos tijela sluge Božjega — Milosti po zagovoru Petra Barbarića.

*

Knjiga stoji broširana 20 din., uvezana u plavo platno sa zlatnim natpisom 30 din.

Naručuje se kod:

Uprave »Glasnika Srca Isusova«, Zagreb 1/147.
Palmotićeva ul. 31.

ŽIVOT

9-10

Studeni - Prosinac 1937 God. XVIII.

SADRŽAJ

ŽIVOT

izlazi svakog 20. u mjesecu osim srpnja i kolovoza

PRETPLATA: 50 Din.
omladini 30 Din.
pojedini broj 5 Din

UREDNIK:
STJ. TOMISLAV POGLAJEN D. I.
Palmotićeva 33 — Telefon 37-28.
Zagreb I/147.

UPRAVA:
Zagreb I/147
Palmotićeva 31

Egzistencijalna filozofija

SVLADAVANJE ČISTE ESENCIJE —
OSVAJANJE KONKRETNE EGZISTENCIJE

Na pitanje o pojmu takozvane egzistencijalne filozofije dobijemo danas često vrlo duhovite odgovore. Obično se kaže da je egzistencijalan filozof onaj, koji misli u egzistenciji i iz egzistencije. Takav odgovor doduše ne zvuči loše, ali je stvarno dosta zagonetan. I zaista, pojam »egzistencijalna filozofija« odnosno »egzistencijalno mišljenje« nije bez daljneg jasan, nego se tek može razumjeti kao rezultat naročitog duhovnog razvitka. Općenito se može reći da je egzistencijalno mišljenje naročita razvojna etapa moderne filozofije; razvojna etapa, koju ćemo samo onda ispravno shvatiti, ako je gledamo u perspektivi njene filozofsko-historijske situacije i na pozadini njene teoretske uvjetovanosti.

Svoje uvodne misli nadovezat ću na jednu izreku, kojom je Jacques *Maritain* tek nedavno na devetom međunarodnom filozofskom kongresu u Parizu klasičnom kratkoćom upozorio na jednu od najznačajnijih crta kartezijske filozofije. Po Maritainu je kartezijska filozofija sva upravljena na esenciju kao »ideju-sliku«.[1] Drugim riječima, kartezijska je filozofija u principu *esencijalno* mišljenje. Njen predmet je čista bitnost. Ona polazi od svijesti, simpatizira s matematičko-prirodoznanstvenom metodom i s matematičko-prirodoznanstvenim pojmom egzaktnosti, pa u svem filozofiranju oponaša ovo egzaktno mišljenje. Istina, sam se Descartes još nekako probio do reda egzistencije, ali njegova je filozofija u jezgri idealistička. U njoj kao da se egzistencija rasplinula i prešla u esenciju. Idealizmu je preostao samo još svijet pojmova, svijet čistih bitnosti: esencija bez egzistencije, jer je egzistencija samo još jedan pojam kao svaki drugi.

Po idealistički orijentiranim naziranjima na svijet morali su dosljedni mislioci doći do toga da priznaju jednu vrstu panlogizma, to jest sistem po kojem se sva stvarnost

---

[1] J. *Maritain*, Le conflit de l'essence et de l'existence dans la philosophie cartésienne. (Travaux du IXe Congrès International de Philosophie. I, str. 39 i 41. Paris 1937.)

sastoji u misaonom razvoju po čisto logičkim zakonima. Ovakvim se stavom doduše udovoljilo težnji razuma za jedinstvom i za jedinstvenim tumačenjem zazbiljnosti. Ali je čovjek pri takvom umovanju reducirao i samoga sebe na jednu posve »indiferentnu apsolutnost«, koju tobože oživljava logički razvoj pojmova. Stvarno je čovjek u toj situaciji predao svoju vlastitu egzistenciju, izgubio svoju konkretnu ličnu zazbiljnost.

Na to je morala slijediti reakcija, koja je naravski antiesencijalna te utoliko *egzistencijalna*. Ona ide za tim da iznova osvoji konkretnog čovjeka, čovjeka koji egzistira kao individualna osoba, a za koga istina nije samo običan pojam, nego za koga istina znači »egzistirati u istini«. Uostalom, najznačajnija crta ovog novog tipa mišljenja i jest zabrinutost zbog ugrožene egzistencije čovjeka, za koju se traži nova podloga i novo opravdanje. U tom egzistencijalnom tipu mišljenja treba razlikovati dva bitna elementa: prvo, svladavanje čiste esencije, a drugo, osvajanje konkretne egzistencije. Time sam već u glavnim potezima ocrtao smisao egzistencijalnog mišljenja.

Sad se pita sasvim određeno: Što znači misliti u egzistenciji? Što znači misliti iz egzistencije? Ukratko: *Što je egzistencijalna filozofija?*

Odgovor na to pitanje valja tražiti kod samih istaknutih pobornika egzistencijalne filozofije. Zaustavit ću se kod njih samo kratko, tek toliko koliko je potrebno za tumačenje našeg pitanja.

SAVRŠENI LJUDSKI ŽIVOT

Kao najoriginalniji začetnici egzistencijalne filozofije obično se spominju S. Kierkegaard i Fr. Nietzsche, mislioci prošlog stoljeća.[2] Prvi je protestantski bogoslov, a drugi svijestan ateist. Između njih je opreka očito velika. Slažu se samo u tom što načelno teže za istim ciljem, za potpunim konkretnim čovjekom, a razilaze se takoreći dijametralno u praktičnoj izvedbi svoga programa. Po Kierkegaardu je čovjek sinteza »krajnosti i beskrajnosti«, a puninu svoje egzistencije postizava jedino u svijesnom odnosu prema transcendentnom Bogu. Naprotiv po Nietzscheu je čovjek jednokratna »krajnost«. Najveća potenciranost njegove egzisten-

[2] Vidi na pr.: H. *Meyer*, Das Wesen der Philosophie und die philosophischen Probleme. Bonn 1936, str. 37. K. *Löwith*, Kierkegaard und Nietzsche. Frankfurt a. M. 1933.

cije je »nadčovjek«, koji je vjeran zemlji a za koga je Bog mrtav. Nietzscheov nadčovjek je kao jedinstven zbir svih ljudskih darova i sposobnosti, kao skladna ostvarenost svih dosadašnjih ljudskih vrednota u konkretnom pojedincu: čovjek koji nije »specijalist« nego *konkretni* »*univerzalist*«.

Mnogo prije Nietzschea napustio je danski mislilac Sören *Kierkegaard* (1813—1855) uske granice idealističke formalne logike. Nije se zadovoljio time da vodi »život spoznaje« i da vjeruje u »neumrlost pojmova«, već je tražio »savršeni ljudski život«.[3] Nastojao je (svladavanjem racionalističkog logicizma) rehabilitirati život kao konkretnu individualnu cjelinu.[4] U tu svrhu prije svega insistira na naročitom pojmu istine.[5] Tradicionalni realizam pri definiranju istine polazi od objekta. Po njemu je istina slaganje spoznaje s objektom. Na primjer: moj iskaz »Petar pjeva« je istinit, ako sadržaj tog iskaza uistinu odgovara stvarnosti, to jest ako Petar stvarno pjeva. Kierkegaard, obratno, definirajući istinu polazi od subjekta te je smatra slaganjem mišljenja i bitka u konkretnom (egzistentnom) misliocu. Tu se vidi koliko je on sam još pod utjecajem subjektivističkog idealizma, ali se također vidi kako ga uspješno svladava. Njegova osnovna teza glasi: Nije dosta misliti istinu, već treba ujedno egzistirati u istini. Ili drukčije: Ne smijemo se zadovoljiti teoretskom spoznajom istine, nego treba da izrazimo svoju spoznaju u konkretnom egzistiranju, treba da realiziramo i da konkretiziramo svoju spoznaju.

Iskonski je aksiom kršćanstva, da spoznaja obvezuje, to jest da čovjek mora biti to savršeniji u svom praktičnom životu što je na višem stupnju naobrazbe. To isto izrekao je Kierkegaard u novoj naučnoj situaciji s filozofskog stanovišta. U vrijeme pretjeranog i jednostranog naglašavanja pojmovnog svijeta kao cjelokupne stvarnosti morao je opet netko upozoriti na »egzistiranje«. Ljudi kao da su bili zaboravili na

---

[3] S. *Kierkegaard*, Die Tagebücher. Uebers. von Th. Haecker. Innsbruck 1923. I, str. 30; II, str. 128.

[4] »Einst hing dem 'Menschen' sein eigenes Selbst daran, dass er eine unendliche Vorstellung davon hatte, Christ zu sein . . .« S. *Kierkegaard*, Der Augenblick. (Gesammelte Werke, Bd. 12[2], übers. von Chr. Schrempf.) Jena 1909, str. 148.

[5] Vidi: Th. *Haecker*, Kierkegaard und die Philosophie der Innerlichkeit. Innsbruck 1913. Isti, Sören Kierkegaard. (Hochland. 22 [II], 1925, str. 188—212.) Isti, Ueber den Begriff der Wahrheit bei S. Kierkegaard. Innsbruck 1932.

svoju stvarnu egzistenciju! U Kierkegaardovim spisima nastupaju pretstavnici različnog naziranja na svijet, a nastupaju u punoj živahnosti svoje egzistencije, skoro opsjednuti svojom egzistencijom. U njihovim razgovorima obično ne pobjeđuje nitko definitivno. Sve ostaje u dijalektičkoj neodređenosti. Glavno je da je na taj način uspjelo zastrašiti i uznemiriti čitaoca, istjerati ga iz njegovog tobože sigurnog skrovišta te prisiliti ga da se sad sam odluči za jedan egzistencijalni stav. Taj se metodički postupak zove »egzistencijalna dijalektika«. Cijeli se problem egzistencijalne dijalektike može svesti na takvo određivanje odnosa između mišljenja i bitka, da čovjek u onom što misli ujedno i egzistira.[6]

Naročito naglašujem da po Kierkegaardu već i samo pitanje o mišljenju i bitku mora biti postavljeno u strasti egzistiranja, to jest od mislioca koji strasno egzistira: drugim riječima, od egzistencijalnog mislioca. Kako se vidi, već se rješenje problema uzima kao nužna pretpostavka za to da problem uopće bude ispravno postavljen.

Ali sad nam se i nehotice nameće pitanje: Ne krećemo li se tu u krugu? Ne pretpostavlja li se već ono što tek treba dokazati?

Obično se kaže da se ovdje ne radi zapravo o kretanju u krugu, nego samo o uskoj uzajamnoj povezanosti između mišljenja i egzistiranja, o povezanosti koja je po Kierkegaardu ostvarena u svakoj konkretnoj egzistenciji, a koju dalje ne možemo ničim dokazati. Svakako je to najproblematičnija tačka ne samo Kierkegaardove, nego čitave egzistencijalne filozofije. O njoj će još biti govora.

Ne smijemo zaboraviti da Kierkegaardove misli pretežno imaju aforističko obilježje. Zato je teško reći koje je precizno značenje njegove egzistencije. Najviše ćemo pogoditi njegovu misao, ako kažemo da kod njega egzistencija znači isto što i punovrijedan život čovjekov, pa da egzistencijalno filozofirati znači misliti iz pune svijesti tog svog realnog života, ali tako da čovjek neprestano i egzistira u spoznatoj istini. Da stvar bude još jasnija, reći ću ovako: Ako hoćemo da budemo egzistencijalni mislioci, moramo misliti iz žive svijesti svog konkretnog životnog stava, svaki sa svog stanovišta.

[6] Među ostalim vidi: E. *Przywara*, Das Geheimnis Kierkegaards. München und Berlin 1929. W. *Ruttenbeck*, Sören Kierkegaard. Der christliche Denker und sein Werk. Berlin 1930. B. *Meerpohl*, Die Verzweiflung als metaphysisches Phänomen in der Philosophie Sören Kierkegaards. Würzburg 1934. A. *Dempf*, Kierkegaards Folgen. Leipzig 1935.

Važno je da svaki savjesno realizira i konkretizira pojedinu svoju spoznaju, pa da iz te svoje savršenije životne strasti dalje pita i dalje traži, uvijek aktivno, nikad pasivno. Samo se tako presvođuje duboki ponor između esencije i egzistencije, između mišljenja i bitka.

Samo usput spominjem da na slično poimanje istine kao kod Kierkegaarda nailazimo danas kod jednog drugog istaknutog egzistencijalnog mislioca, kod Karla *Jaspersa.*[7] Po njegovu shvaćanju istina nema opće i nužne vrijednosti, nego je individualno-konkretnog značaja. U neku ruku je naličje tog stanovišta mišljenje da do bitka dolazimo samo putem konkretnog doživljavanja, a bitak da je uopće neko neprekidno nastajanje. Jaspers razlikuje bitak kao slobodu i bitak kao transcendenciju. Bitak kao sloboda, evo to je »egzistencija«. Sva se Jaspersova filozofija kreće oko »egzistencijalnog« čovjeka, to jest oko čovjeka ukoliko je specifički slobodno biće. U životu egzistencijalnog čovjeka odvija se naročiti dijalektički proces: antitetička borba između neodređenosti i određenosti, između kaosa i oblika, i to u smjeru sinteze oblikovane egzistencije, u smjeru aktuirane odnosno savršene slobode.

Ono što Jaspers zove »čovječjom situacijom« zapravo je prastaro pitanje o metafizičkom značenju i o metafizičkom savršenstvu čovjeka. A Jaspersov »egzistencijalni čovjek« je čovjek kao slobodno biće. Prema tome je i njegova »egzistencijalna filozofija« filozofija o slobodnom čovjeku, dakako u naročitoj misaonoj perspektivi.

OPSTOJNOST — EGZISTENCIJA

Kako smo dosad vidjeli, egzistencijalno mišljenje po svojoj osnovnoj tendenci naglašuje i pokušava opravdati konkretnu čovjekovu zazbiljnost kao pravi bitak. Napominjem da ta tendenca prevladava i u Bergsonovoj intuicionističkoj filozofiji i u Diltheyevoj duhovno-znanstvenoj metodi i u Schelerovoj filozofskoj antropologiji, uopće u čitavoj takozvanoj ži-

---

[7] K. *Jaspers,* Philosophie. 3 Bde. Berlin 1932. Od ostalih Jaspersovih djela: Psychologie der Weltanschauungen[3]. Berlin 1925. Die geistige Situation der Zeit. Berlin und Leipzig 1931. Vernunft und Existenz. Groningen 1935. — Kao najzanimljiviji uvodi u Jaspersovu egzistencijalnu filozofiju preporučuju se ove dvije monografije: J. *Pfeiffer,* Existenzphilosophie. Eine Einführung in Heidegger und Jaspers. Leipzig 1933. L. *Jaspers,* Der Begriff der menschlichen Situation in der Existenzphilosophie von Karl Jaspers. Würzburg 1936.

votnoj filozofiji zadnjih pedeset godina. Izuzetak čini Husserlova fenomenologija, koja je na svoj način postala filozofijom čistih bitnosti (Wesensschau). I značajno je da je baš Husserlov nasljednik na freiburškoj katedri, Martin *Heidegger*, tumačio i dalje razvio njegovu fenomenologiju u smislu metafizike,[8] te tako postao najekstremnijim pretstavnikom egzistencijalne filozofije.[9]

Heidegger kao fenomenolog u Diltheyevu smislu[10] ne zaustavlja se kao Husserl kod čistog opisivanja takozvane transcendentalne svijesti, u kojoj se tobože konstituiraju predmeti i u kojoj egzistencija stoji među zagradama (»eingeklammert«). Za njega fenomenologija *(legein ta fainomena*, čitati pojave) ne znači naprosto čitati odnosno shvatiti pojave, već znači shvatiti stvari ukoliko se manifestiraju u samom svom bitku, znači direktno analizirati i tumačiti konkretno zbivanje.[11]

Heidegger smatra da do danas još nemamo odgovora na osnovno pitanje filozofije, na pitanje o bitku. Njemu se čini da smo upravo došli do toga da tek moramo probuditi interes za to pitanje. Ako nam to uspije, puno smo postigli. Jer tko pita za bitak, taj ga već nekako (prosječno i neodređeno) i razumijeva.[12] To je Heideggerovo ishodište. Ono nas vodi do

---

[8] »Sachhaltig genommen ist die Phänomenologie die Wissenschaft vom Sein des Seienden — Ontologie.« M. *Heidegger*, Sein und Zeit. Erste Hälfte[3]. (Sonderabdruck aus: »Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung«, Bd. VIII.) Halle 1931, str. 37. U slijedećem citirat ću ovo djelo ovako: *Heidegger*.

[9] Fr. *Heinemann*, Neue Wege der Philosophie. Geist, Leben, Existenz. Leipzig 1929. H. *Reiner*, Phänomenologie und menschliche Existenz. Halle 1931. J. *Kraft*, Von Husserl zu Heidegger. Kritik der phänomenologischen Philosophie. Leipzig 1932. Ovdje se (str. 7) Heideggerov način mišljenja prikazuje kao uništavanje filozofije i empiričke znanosti. J. *Pfeiffer*, Existenzphilosophie (kao pod 7). A. *Fischer*, Die Existenzphilosophie Martin Heideggers. Leipzig 1935. A. *Delp*, Tragische Existenz. Zur Philosophie Martin Heideggers. Freiburg i. Br. 1935.

[10] Heidegger izričito kaže da njegova »egzistencijalno-vremenska analitika opstojnosti« ima služiti Diltheyevu djelu. *Heidegger*, str. 404.

[11] »Phänomenologie sagt . . . : Das was sich zeigt, so wie es sich von ihm selbst her zeigt, von ihm selbst her sehen lassen. Das ist der formale Sinn der Forschung, die sich den Namen Phänomenologie gibt. So kommt aber nichts anderes zum Ausdruck als die oben formulierte Maxime: 'Zu den Sachen selbst!'« *Heidegger*, str. 34.

[12] »Dieses durchschnittliche und vage Seinsverständnis ist ein Faktum.« *Heidegger*, str. 5.

pojma »opstojnosti« (Dasein) i do pojma »egzistencije« (Existenz). U ovoj filozofiji ne smijemo nikad zamijeniti opstojnost i egzistenciju, jer ma da jezički znače isto, terminološki nikako nisu istovjetne. Njihovu terminološku razliku tobože opravdava naročito fenomenološko raščlanjavanje spomenutog Heideggerovog ishodišta. Evo kako.

Ishodište:

Tko pita za bitak, taj ga već nekako i razumijeva.

Iz ovog »prosječnog i neodređenog« razumijevanja bitka jasno je ovo onome koji pita: Gledati na nešto, razumjeti nešto, shvatiti nešto, sve je to zapravo jedan konstitutivni stav samog čina pitanja. Drugim riječima, ima nečeg specijalnog u tom što čovjek pita za nešto. U ovom slučaju, gdje čovjek pita za bitak, treba reći da je ovo »specijalno« pod samim vidom bitka jedan naročiti »modus«, to jest jedna naročita određenost onoga koji pita.[13]

Iz toga slijedi dvoje.

Prvo slijedi, da je bitak već jedan naročiti bitak utoliko ukoliko uopće može pitati, to jest ukoliko u sebi ima tu specifičku sposobnost da može pitati. Heidegger ga zove *»Dasein«: opstojnost.*[14]

Drugo slijedi, da i razumijevanje bitka, to jest sama činjenica da opstojnost ne samo pita za bitak nego da ga ujedno već nekako razumijeva, znači pod vidom bitka neku naročitu određenost opstojnosti. Heidegger je zove *»Existenz«: egzistencija.*[15]

Neće biti na odmet da u vezi s ovim zapamtimo još jedno. Heidegger razlikuje između ontičkog (»existentiell«) i ontološkog (»existential«) razumijevanja bitka, i to prema tome da li se radi o spoznajama prije svake teoretske refleksije ili

---

[13] »Das Fragen selbst hat als Verhalten eines Seienden, des Fragers, einen eigenen Charakter des Seins.« *Heidegger*, str. 5.

[14] »Ausarbeitung der Seinsfrage besagt demnach: Durchsichtigmachen eines Seienden — des fragenden — in seinem Sein. Das Fragen dieser Frage ist als *Seinsmodus* eines Seienden selbst von dem her wesenhaft bestimmt, wonach in ihm gefragt ist — vom Sein. Dieses Seiende, das wir selbst je sind und das unter anderem die Seinsmöglichkeit des Fragens hat, fassen wir terminologisch als *Dasein*.« *Heidegger*, str. 7.

[15] *»Seinsverständnis ist selbst eine Seinsbestimmtheit des Daseins* . . . Das Sein selbst, zu dem das Dasein sich so oder so verhalten kann und immer irgendwie verhält, nennen wir *Existenz*.« *Heidegger*, str. 12.

o spoznajama poslije teoretske refleksije. Ontološko ili egzistencijalno razumijevanje bitka imamo onda, kad »opstojnost« odlučuje na osnovi teoretski stečene jasnoće i prozirnosti svoje »egzistencije«. — Iz toga se opet vidi s koliko opreza treba ovdje paziti na svaku pojedinu riječ. Imamo naime posla s neobičnom terminologijom, s terminologijom koju i stručnjak teško shvaća.

Obzirom na naše pitanje o smislu egzistencijalne filozofije važno je ovo. Osnovno pitanje filozofije (pitanje o bitku) samo se onda stavlja ispravno, ako ga subjekt stavlja kao »egzistencija«. U subjektu kao egzistenciji ostvarene su dvije mjerodavne određenosti bitka, naime određenost »pitati za bitak« i određenost »razumijevati bitak«. Stoga je samo toliko potrebno, da subjekt promatra samog sebe kao »egzistenciju«, pa će biti na pravom putu.[16]

Drugim riječima: Pitanje o bitku isključivo se orijentira po konkretnom čovjeku kao pravoj egzistenciji. Na čovjekovu bitku osniva se svaki drugi bitak, barem u tom smislu što je bitak uopće pristupačan samo preko čovjekova bitka. Štoviše, skoro treba reći da se u Heideggerovu sistemu čitava stvarnost i svodi na čistu egzistenciju. Esencija stvarnosti kao da je naprosto prešla u egzistenciju, tako da je preostala *egzistencija bez esencije.* Heideggerova je filozofija sva upravljena na čisto egzistiranje.[17]

Čini se da se Heidegger kreće u krugu. Njegovo »pitanje« kao da prejudicira te kao da već unaprijed sadržaje i sam odgovor. Heideggeru je taj prigovor dobro poznat. Morati odrediti smisao bitka, pa tek na tom temelju staviti pitanje o bitku, nije li to kretanje u krugu? Tako pita sam Heidegger. Njemu se čini da je taj prigovor čisto formalnog značaja, prigovor koji može biti opravdan na području istraživanja principa, ali

---

[16] »*Das 'Wesen' des Daseins liegt in seiner Existenz*«. *Heidegger,* str. 42. »Nur wenn das philosophisch-forschende Fragen selbst als Seinsmöglichkeit des je existierenden Daseins existenziell ergriffen ist, besteht die Möglichkeit einer Erschliessung der Existenzialität der Existenz und damit die Möglichkeit der Inangriffnahme einer zureichend fundierten ontologischen Problematik überhaupt.« *Heidegger,* str. 13-14.

[17] Kao da treba u običnom smislu riječi shvatiti Heideggerovu rečenicu: »Die Frage der Existenz ist immer nur durch das Existieren selbst ins Reine zu bringen.« *Heidegger,* str. 12. — Heideggers Ontologie will »eine absolutgesetzte Existenz zur 'Essenz' von Sein machen«. Tako E. *Przywara,* Drei Richtungen der Phänomenologie. (Stimmen der Zeit. 115, 1928, str. 262.)

koji da je sterilan kad se radi o *konkretnim* putevima istraživanja. Osim toga smatra da se u ovom slučaju stvarno ne kreće u krugu, jer odgovor na pitanje o bitku nije nikakvo *do*kazivanje, već samo *po*kazivanje i ekspliciranje onoga što je već pred nama.[18] — Ne želim ovdje apodiktički suditi o smislu Heideggerovog »kruga«, jer mi nije stalo do spoznajno-teoretskog ocjenjivanja njegovog pojma egzistencije, nego samo do toga da pokažem, kakav smisao ima kod njega pitanje o egzistencijalnom mišljenju i zašto se njegova filozofija zove *egzistencijalna* filozofija. A smatram da je sve to prema gornjim izvodima dovoljno ocrtano.

HEROIČKO-TRAGIČKO EGZISTIRANJE

Velikim se zanimanjem danas prati rad najnovijeg originalnog branitelja egzistencijalne filozofije, Hansa *Heysea*, profesora u Göttingenu.[19] Pored Jaspersa i Heideggera zauzima Heyse u Njemačkoj mjesto trećeg prvaka egzistencijalnog mišljenja. I on je zabrinut zbog toga što ideje i vrednote ne stoje u pravom razmjeru prema životu i što je razum kao čisto teoretski princip izgubio svaki egzistencijalni smisao. Heyse neće da se ideje i vrednote smatraju apstraktnim proizvodima teoretskog razuma, kako je to bio slučaj u ekstremnom idealizmu, nego želi da im se vrati njihova prvotna uloga, to jest da budu principi koji formiraju život. Ideja i egzistencija treba da se ostvare kao »stvaralačko jedinstvo«. U odvažnom egzistiranju dolazi čovjek do najdubljeg znanja, do znanja na kojem se osniva sva filozofija i sva znanost. Po Heyseovu shvaćanju ideje i vrednote u odnosu prema životu nisu transcendentne, već su oblici u kojima život postaje svijestan svoje prvotne istine, svoje tragike i svojih heroičkih zadaća. U ovom sistemu uopće nema mjesta problemu transcendencije. Naglašuje se apsolutno jedinstvo između filozofije i života, između logosa i biosa, između ideje i egzistencije.

Dobro primjećuje E. Przywara da Heyseovo jedinstvo ideje i egzistencije u principu dopušta dvostruko naglašavanje:

---

[18] »Ein 'Zirkel im Beweis' kann in der Fragestellung nach dem Sinn des Seins überhaupt nicht liegen, weil es in der Beantwortung der Frage nicht um eine ableitende Begründung, sondern um aufweisende Grund-Freilegung geht.« *Heidegger*, str. 8.

[19] H. *Heyse*, Idee und Existenz. Hamburg 1935. Pod istim naslovom održao je Heyse predavanje na Descartesovu kongresu u Parizu: Idee und Existenz. (Travaux du IXe Congrès International de Philosophie. X, str. 72—78. Paris 1937.)

prvo, *ideja* je egzistencija (radikalni idealizam), drugo, *egzistencija* je ideja (radikalni egzistencijalizam).[20] Taj se razvitak uistinu i opaža u Heyseovim spisima. Prema prvim njegovim raspravama ideja je apsolutna pretpostavka svega bitka, a stvari se konstituiraju idejama: *ideja* je prava stvarnost. Drukčije u njegovom egzistencijalnom djelu. Tu se sve ravna po heroičko-tragičkom egzistiranju čovjeka: *egzistencija* je prava stvarnost. Ako sad pitamo što znači egzistencija kod Heysea, dobijemo ovaj odgovor: Čovječje egzistiranje zapravo znači spoznavanje vječnih zakona bitka i života, u kojima čovjek iskusi samoga sebe kao ono što je on stvarno.[21] Osnovna je tendenca ove filozofije ista kao kod Kierkegaarda, Nietzschea, Jaspersa i Heideggera.

»PRIJELOM MIŠLJENJA«

Zadnjih se godina počelo pisati i govoriti o Ferdinandu *Ebneru* (1882—1931), austrijskom učitelju, kao originalnom kršćanskom egzistencijalnom misliocu.[22] Kaže se među ostalim da njegovim načinom mišljenja počinje nova kopernikanska revolucija u povijesti mišljenja. Ta revolucija doduše ne počinje samim Ebnerovim nastupom, ali je vezana i s njegovim imenom. Brunner smatra da je Ebner jedan od onih rijetkih mislilaca, koji su imali odvažnosti i snage da kao mislioci ostanu kršćani, a kao kršćani ostanu mislioci.[23] Ebner iznosi svoje misli često u aforizmima kao i Kierkegaard.[24] Već sam prije na drugom mjestu[25] naglasio da nije lako gledati ovo takoreći

---

[20] »Die Einheit von Idee und Existenz kann einmal heissen: die Idee ist die Existenz. Und sie kann umgekehrt heissen: die Existenz ist die Idee. In beiden Fassungen ist das Ueber-In von Transzendenz-Immanenz wurzelhaft ausgetilgt, aber im ersten Fall zu einem radikalen Idealismus hin, im zweiten zu einem radikalen Existentialismus.« E. *Przywara*, Zwischen Kosmos und Chaos. (Stimmen der Zeit. 132, 1937, str. 368.)

[21] H. *Heyse*, Idee und Existenz. Hamburg 1935, str. 96.

[22] H. *Jone*, Für Ferdinand Ebner. Stimmen der Freunde. Regensburg 1935. U ovoj su se knjižici o Ebneru kao kršćanskom egzistencijalnom misliocu vrlo povoljno izjasnili istaknuti učenjaci kao J. Bernhart, E. Brunner, K. Heim, O. Karrer, M. Pfliegler, K. Thieme i drugi.

[23] H. *Jone*, navedeno djelo, str. 15.

[24] F. *Ebner*, Wort und Liebe. Regensburg 1935. To je zbirka aforizama priređena od Hildegarde Jone. Aforizmi iz godina 1909—1926 nose naslov »Wort und Leben« (str. 29—188), aforizmi iz 1931 godine naslov »Wort und Liebe« (str. 191—291). Vidi također: F. *Ebner*, Das Wort und die geistigen Realitäten. Pneumatologische Fragmente. Innsbruck 1921.

[25] Bogoslovska Smotra. 24, 1936, str. 466.

amorfno blago misli u jedinstvenoj perspektivi. Ali je sigurno da se stalno vraća ova misao: o čovječjoj egzistenciji treba umovati egzistencijom i iz egzistencije, a ta je egzistencija život po vjeri. Ebner rado govori o »strasti egzistiranja«, u kojoj i kojom da se jedino rješavaju problemi. Prava se duhovna egzistencija čovjekova po njemu tek konstituira svijesnim odnosom čovjeka prema Bogu: u *dijalogu* s Bogom. Smisao egzistencije, svojstvenosti čovjeka kao čovjeka, sastoji se po Ebneru u odnosu osobe prema osobi. Ali tek saobraćaj s Bogom omogućuje puninu egzistencije. U Božjoj objavi i u Božjoj ljubavi, u živom dijalogu s Bogom, dolazi čovjek do pravog smisla i do pravog značenja svog vlastitog bitka.

Naročitu kršćansko-egzistencijalnu naglašenost imaju djela Teodora *Steinbüchela,* bivšeg profesora filozofije u Giessenu, a sadašnjeg profesora moralnog bogoslovlja u Münchenu. Njegovo se egzistencijalno raspoloženje najviše očituje u kritici Ebnerovih misli.[26] Njemu je stalo do toga da se stari problemi postavljaju »iz vjere«. Čovjek se pri tom ne odriče mišljenja, nego pita da li je mišljenje u različitim svojim oblicima, to jest prema raznolikosti filozofskih sistema, uopće u stanju da »odgovor vjere« razumije i da ga prožima svojim sredstvima. Steinbüchel govori o »prijelomu mišljenja«, jer smatra da idealizam, koji je bio prvenstveno mišljenje prošlog stoljeća, nije mogao shvatiti ono, što je čovjek u novoj povjesnoj situaciji iskusio kao svoju egzistenciju. Zato se u ovom novom, egzistencijalnom tipu mišljenja pod novim vidom vraća težnja, koja je već dobro poznata i u antiknom kršćanstvu. Kršćanin-vjernik uvijek je tražio takvu filozofiju, koja može pojmovno izraziti njegovu vjeru i njegov nazor o čovjeku i njegovu upravljenost na transcendentnog Boga. Današnji mislilac ne pita općenito za svijet i za Boga, nego se direktno iz njegove ugrožene egzistencije rađa problem, u čijem središtu stoji sam čovjek koji pita: ***konkretni čovjek.***[27] Egzisten-

---

[26] Th. *Steinbüchel,* Der Umbruch des Denkens. Die Frage nach der christlichen Existenz erläutert an Ferdinand Ebners Menschdeutung. Regensburg 1936.

[27] Kao rezultat mnogovrsnog nastojanja egzistencijalnih mislilaca konstatira *Steinbüchel* (navedeno djelo, str. 58—59) ovo: » . . . ein neues und gemeinsames, zugleich ein fruchtbares Ergebnis für das *philosophische* Denken: *der neue Wirklichkeitsbegriff eines existenziellen Realismus,* die neue Schau des 'wirklichen' Menschen. Dieser neue und eigene Realismus hat in der *Philosophie* den Anspruch bestritten, den der Idealismus für seine Geistwirklichkeit erhob: die Wirklichkeit schlechthin, die Vernunft-Wirklichkeit zu sein, für die alles Besondere nur Erscheinung, Gestalt und Moment des einen allgemeinen Wesens ist.«

cija je ovdje istovjetna s religioznim mišljenjem, otprilike u smislu one impulzivnosti kojom su mislili sv. Augustin, Pascal, Kierkegaard, Newman i drugi.[28]

Na taj način teži Steinbüchel za novim utemeljivanjem ontologije. U duhu današnje filozofske situacije nastoji prodrijeti kroz egzistenciju, u nadi da će tako pred egzistencijalnim umovanjem moći opravdati one istine koje su nam s drugog stajališta već poznate i kritički opravdane.

Na egzistencijalnom stanovištu stoji i Georg *Feuerer.*[29] Čovjek je onaj koji određuje sve u životu. Zato sve ovisi o tom, kakav je čovjek i kako se odnosi prema stvarima — sve ovisi o konkretnoj čovječjoj egzistenciji. U konkretnom egzistiranju ne proživljavamo samo život kao činjenicu, nego i njegovo tumačenje. Na ovom, dakle, egzistencijalnom tlu niče razumijevanje životnog smisla. Tek u personalno-kršćanskoj egzistenciji razvija se život u svim dimenzijama, u egzistenciji koja se pretvorila u dijalog čovjeka s Bogom. S analognog gledišta govori Teodor *Haecker* o »tragičkom bitku« kao bitku čovjekovu, što se zatvara pred Bogom plašeći se »vječne i pune svijesti«.[30]

Takve i slične misli iznose se danas često u pitanjima opravdanja vjere. Bila bi među ostalim posebna zadaća, da se pod vidom egzistencijalnog mišljenja ispituje čitava takozvana *dijalektička teologija* protestantizma, naročito spisi K.

---

[28] Koliko je egzistencijalna filozofija već u prošlom stoljeću bila pripravljena i kakvih ona sve ima historijskih odnosa prema različnim filozofskim sistemima, to najbolje prikazuje Th. *Steinbüchel* u slijedećim radnjama: Wesen, Wert und Grenze des Deutschen Idealismus. (Philosophisches Jahrbuch. 44, 1931, str. 289—320.) Die menschliche Existenz in heutiger philosophischer Sicht. Idealismus und Existenz. (Das Bild vom Menschen. Festschrift für Fritz Tillmann. Düsseldorf 1934, str. 145—159.) Das Problem der Existenz in idealistischer und romantischer Philosophie und Religion. (Scientia Sacra. Festschrift für K. J. Kard. Schulte. Köln und Düsseldorf 1935, str. 168—228.) U vezi s ovim vidi također: E. *Przywara,* Christliche Existenz. Leipzig 1934.

[29] G. *Feuerer,* Ordnung zum Ewigen. Der Mensch in der religiösen Wirklichkeit seines Lebens. Regensburg b. god. [1934].

[30] Th. *Haecker,* Schöpfer und Schöpfung. Leipzig 1934, str. 198. — Originalne misli o »kršćanskoj egzistenciji« izložio je nedavno i P. Wust, Ungewissheit und Wagnis. Salzburg 1937. Vidi o tom također: K. *Pfleger,* Christliches Existenzbewusstsein. Gedanken zur Philosophie Peter Wusts. (Hochland. 35 [I], 1937/38, str. 192—202.)

Bartha, E. Thurneysena, E. Brunnera, F. Gogartena, R. Bultmanna i drugih.[31]

NEKOLIKO KRITIČKIH REFLEKSIJA

Egzistencijalna nas filozofija iznova upozorava na to da pitanje o bitku moramo tamo postavljati, gdje najizvornije srećemo bitak. S tim u vezi naglašuje ona da treba umovati ne kao neutralni mislilac, već iz punine svoje lične zazbiljnosti i iz punine svoje individualne egzistencije — iz punine svijesti svog ličnog životnog stava. Možemo donekle odobravati mišljenje što ga zastupa N. *Berdjajev*, kad kaže da filozof ne može sasvim apstrahirati od svoje »subjektivne nazočnosti« i od svog »egzistencijalnog iskustva«, jer da je prije svake spoznaje utonut u svoju egzistenciju, pa da se egzistencija nalazi na početku svakog filozofiranja.[32] Samo se tu krije jedna opasnost, koju — čini se — ne izbjegava sasvim klasična egzistencijalna filozofija. Ta je opasnost u tom što se egzistencijalni mislilac kao takav već kod samog postavljanja pitanja o bitku odlučuje za određeni smisao bitka.[33] Koliko treba uvažiti odlučnost egzistiranja takvih filozofa, toliko treba ukazati na naročiti »krug« njihovog filozofiranja. Po-

---

[31] O počecima egzistencijalnog mišljenja u *židovskoj* filozofiji religije, naročito kod F. Rosenzweiga i M. Bubera, vidi: H. J. *Schoeps*, Jüdisch-christliches Religionsgespräch in 19 Jahrhunderten. Geschichte einer theologischen Auseinandersetzung. Berlin 1937, str. 116—145 (pod naslovom: Religionsgespräche aus der Existenz).

[32] N. *Berdiaeff*, Le philosophe et l'existence. (Travaux du IXe Congrès International de Philosophie. IV, str. 43 i 44. Paris 1937.)

[33] S tom rezervom treba razumjeti slijedeće izvode: »Es liegt somit in dieser Art von Philosophie eine bestimmte 'Vorentscheidung' des Denkenden für ein bestimmtes Sein. Wir wissen in der gegenwärtigen Philosophie seit *Scheler*, Nic. *Hartmann* und besonders seit *Heidegger* um den 'Zirkel', mit dem alles Denken über das Sein beginnen muss, um die bestimmte Sicht auf das Seiende, mit dem das Fragen nach seinem Sein je schon anhebt. *Die* Vorentscheidung aber wird in der Frage nach dem Menschsein die rechte sein, die auch die *Glaubens*haltung als eine menschliche Verhaltensmöglichkeit erschaut. Denn auch in ihr ist eine Ausrichtung des fragenden Geistes auf das Sein gegeben. Erklärt man die Philosophie für ein um Gott nicht wissendes Fragen, für ein a-theistisches Fragen, das Gott nicht leugnet, aber auch nicht auf ihn sich richten kann, so ist auch hier eine sehr bestimmte Vorentscheidung für die Art von Sein und Menschsein getroffen, nach der man fragt.« Th. *Steinbüchel*, Der Umbruch des Denkens. Str. 88—89.

stoji uistinu pogibelj da je egzistencijalno mišljenje sa svojom predodlukom za isvjesni smisao bitka prikriveno kretanje u krugu. U tom se slučaju umovanje prije ili poslije mora izroditi u jednu vrstu filozofskog fanatizma, otmenog ili krutog — svejedno, u fanatizam koji znači smrt filozofije. Ako se pod svaku cijenu realizira *krivo* shvaćanje čovjeka, slijedi zabluda za zabludom. Prema tome, ako čovjek u duhu egzistencijalne filozofije već na početku svog umovanja pretpostavlja i prejudicira svoj smisao, dolazimo do cilja samo onda, kad *ispravno* pretpostavljamo same sebe i kad sa sobom donosimo *ispravni* smisao bitka. Ako smo ispravni ljudi, imat ćemo ispravnu filozofiju. *Samo gdje je u tom slučaju kriterij ispravnosti?*

Načelno stanovište na kojem stoje egzistencijalni filozofi nije bez prigovora. U traženju i naglašavanju punine izvorne zazbiljnosti zaustavlja se naročito Heidegger kod čiste egzistencije odnosno kod čistog egzistiranja čovjeka. Ipak je egzistiranje samo *jedan* aspekt zazbiljnosti, možda glavni aspekt, ali nikako nije punina zazbiljnosti. S pravom primjećuje A. *Brunner* da se u egzistencijalnim sistemima konačno očituje činjenica, da je život kao samo-život bez smisla i zato očajan, jer je stvarno reduciran na čistu opstojnost.[34]

Ako se već kaže da svako filozofiranje polazi od izvjesnih pretpostavaka, onda treba pobliže objasniti ishodište takvog filozofiranja. To čini na pr. *Steinbüchel*, koji se ne ustručava priznati da kršćansko-egzistencijalna filozofija polazi od vjere u Boga, pa da se tek iz vjere u Boga priklanja čovjeku. U tom je već pala predodluka za određeni smisao bitka, jer bez svake predodluke da je uopće nemoguće uočiti bitak. Takva je filozofija, kaže Steinbüchel, ipak kritička, jer ona zna za svoju pretpostavku te poštiva granice svoje spoznaje. U njenom je ishodištu uključen takav čovječji bitak, koji može vjerovati. A vjerovanje je naročiti stav čovjeka pod samim vidom bitka: stvarni način egzistiranja konkretnog čovjeka. Zato i taj način egzistiranja mora postati predmetom filozofskog »pitanja«. Ali iz istog razloga može on također poslužiti kao perspektiva, iz koje i u kojoj čovjek pita za svoj vlastiti bitak.[35]

---

[34] A. *Brunner*, Die Entwertung des Seins in der Existenzialphilosophie. (Scholastik. 12, 1937, str. 238.)

[35] Th. *Steinbüchel*, Der Umbruch des Denkens. Str. 164—166.

Misliti u egzistenciji i iz egzistencije može imati samo taj smisao, da nam je konkretni bitak naše ljudske naravi najbliži, pa da se po njemu mora orijentirati naše filozofiranje. Dakako ne kao da je čovjek naprosto mjerilo sve stvarnosti, nego što upoznajemo stvarnost »preko« čovjekova bitka i »kroz« čovjekov bitak. Zato se više približujemo istini, ako formuliramo zadaću egzistencijalne filozofije u tom smislu, da insistiramo na jedinstvu mišljenja i bitka kao i na jedinstvu esencije i egzistencije. Hoćemo li hrabro izraziti svoje ideje u egzistenciji, to jest hoćemo li ih uistinu realizirati, presvodit ćemo na pravi stvaralački način ponor između esencije i egzistencije. Želim reći da nam onda neće preostati ni esencija bez egzistencije ni egzistencija bez esencije, već ćemo držati esenciju u egzistenciji kao stvaralačko jedinstvo.

Dr. Vilim Keilbach

XXXIV. Euharistijski Svjetski Kongres u Budimpešti

25 — 29 svibnja 1938.

Iza euharistijskih svjetskih kongresa u Chicagu, Sydneyu, Kartagi, Dublinu, Buenos Airesu i Manili slijedeći kongres, koji će se održati u svibnju 1938, bit će napokon opet na evropskom tlu. To je, nema sumnje, velika radost za katolike Evrope, jer će opet slaviti kongres u svojoj blizini i moći će na njemu sudjelovati a da ne gube odviše vremena i bez prevelikih troškova. Zadnji euharistijski kongres na evropskom kontinentu održan je u Amsterdamu g. 1924.

Svjetski euhar. kongresi započeli su skromno, a onda su se pomalo razvijali do manifestacija katoličkoga vjerskoga veselja i oduševljenja, sa uvijek većim i dubljim dojmovima. Ujedno su u zadnje vrijeme postali očito misijskim sredstvima u zemljama, gdje je kat. Crkva brojčano još slaba ili gdje se činilo, da je u ovom razvitku nazadovala. Misijska misao na euharistijskom kongresu, njezina prikladnost da bude sredstvo od silne propagandističke moći, postaje sada nažalost i u novopoganskoj Evropi savremenom. Svrha će stoga slijedećih svjetskih euh. kongresa biti dvostruka: vjersko oduševljenje i produbljenje iznutra i neustrašivo ispovjedanje na vani.

ZNAČENJE EUH. KONGRESA

Pogibelj, koja nam prijeti od ratobornog bezboštva, što neprestano nadire svojom organizovanom propagandom kao i sve veći otpad masa i velike javnosti od živoga kršćanstva, sile nas doslovno, da iskoristimo svaku zgodu, kako bismo u vjernika vjeru obnovili i učvrstili a izgubljene i one koji su postali indiferentni prema vjeri — natrag privukli.

Dade li se sada jedan svjetski euh. kongres uspješno održati u smislu tih dvaju ciljeva? Odgovor ovisi o tome, kako mi shvaćamo sam euharistijski kongres. Organizujemo li mi euh. kongres samo kao jednu vanjsku, prelaznu, ma kako sjajnu vjersku manifestaciju, tek kao jedno svečano prikazivanje naših vjerskih udruženja i ustanova, sa proce-

sijama i izjavama masa, sa govorima i liturgijskim izložbama, možemo i time dakako mnogo postići. U mnogom ćemo pogledu smjeti ipak posumnjati u trajno i uspješno njegovo djelovanje. K tomu se tu krije, kako je nedavno izjavio Papini, i opasnost neke samoobrane; po tim naime svečanostima i masama izgubimo lako oko, *te ne znamo što je već polučeno i što nam još treba.* Osobito pak kod takvog kongresa mora čovjek posumnjati u osvajalačku silu na vani. No ako shvatimo svjetski euh. kongres kao prigodu da nanovo i duboko utvrdimo apologetske temelje vjere u Euharistiju i nadnaravnost, u Krista i Crkvu te ih učinimo sposobnima da se opru protuslovlju, izrugivanju i nerazumijevanju protivnika i da ujedno potaknemo najširu javnost da se približi kršćanskoj misli za prikazivanje krasnih vrednota, što se nalaze u našoj euharistijskoj nauci, da upravo prisilimo tu javnost da sluša i razmišlja, možda ne samo u zemlji, gdje se održaje kongres, nego i po čitavom kršćanskom svijetu, i to ne samo kroz par dana nego kroz čitavu kongresnu godinu, onda se smijemo nadati, da će svjetski euh. kongres postati djelom od najveće važnosti, gotovo bih rekao od historijskog značenja u Crkvi i to u međunarodnom opsegu.

Želimo li slijedeći euh. kongres održati u tom smislu moramo prije svega potanko izraditi plan rada, točno srediti ciljeve, sredstva, način rada i radne sile, da bude kongres doista kao jedno svjetsko euharistijsko gibanje, sposobno da svuda probije!

USAVRŠITI METODE

Zbog spomenutog razloga morat će se dosad običajni program na budućem euh. kongresu u trostrukom smjeru znatno proširiti: *vremenski, prostorno i pojmovno.*

Vremenski: Kongres ne smije trajati samo 4—5 dana s jednim sapetim programom o euharistijskim svečanostima, nego kroz čitavu godinu, da tako bude dovoljno vremena, da se rad produbi i proširi u apologetskom utemeljivanju i u asketskom, propagandističkom i umjetničkom iskorišćivanju euharistijske misli. Sami pak dani kongresa bili bi onda samo kao završetak euharistijske godine. U svakom gradu i na svakom selu, ponajprije u zemlji kongresa, ali onda i drugdje po mogućnosti, morao bi za mjesne kongresne godine biti organiziran čitav niz euharistijskih priredbi: posebno za djecu, onda za mladež, žene, muževe; apologetskog teološkog ili drugog kojeg sadržaja. Također bi tu uvelike

mogle pomoći konferencije, listovi, plakati, vjerske svečanosti i euharistijski dani.

Prostorno: Ovaj put ne smije biti kongres samo u jednoj zemlji i u jednom glavnom gradu; on mora biti doista u tom smislu riječi internacionalan, da on u nekom pogledu povuče cijeli katol. svijet u svoju sferu gibanja. A to se može bez poteškoća izvesti u današnje vrijeme, kad imamo radio i tako savršena saobraćajna sredstva.

Mi moramo katolike čitavoga svijeta, a prije svega evropske katolike, pozvati da i kod kuće učestvuju na našoj euhar. godini i da sudjeluju kod glavnih momenata euharistijskih priredbi tijekom euhar. godine. Posvuda, a ne samo u zemlji kongresa, moramo slaviti euh. svetkovine sa generalnim sv. Pričestima, a kroz godinu bi se morale izmjenjivati euh. nedjelje sa apologetskim i umjetničkim priredbama za propagandu. A na koncu kongresne godine neka kod zaključne priredbe u Budimpešti, pojedine zemlje, bar u Evropi, preko radija priključe se svečanom poklonu pred Presv. Sakramentom i pred Poslanikom sv. Oca, a nato neka isto tako preko radija slušaju konačni govor sv. Oca iz Vatikana i prime njegov blagoslov.

Napokon se mora svjetskom euh. kongresu njegov program proširiti i s obzirom na njegov *pojmovni* sadržaj. Uz običajno asketsko-religiozno i moralno oživljavanje euharistijske revnosti u vjernika, mora euh. kongres svijesno i metodički ići za tim da udovolji potrebi vremena i da računa u velikoj mjeri sa sukobima s boljševizmom, sa oslabljenom vjerom masa i otpadom nebrojenih od Krista. Prema tomu trebamo nastojati da se kod te prilike katolici tako apologetski utvrde, da budu ne samo nutarnje jaki, nego da budu ujedno hrabri i sposobni braniči i zastupnici našega vjerovanja: vjere u Boga, u Krista, Crvu i Euharistiju. No kongresna godina mora zauzeti novo stanovište i prema onima, koji su se otuđili kao prema široj javnosti. Mi moramo razmišljati kojim bismo putevima unijeli naše euharistijske misli u širu javnost. Novim jezikom, kojim mi te ideje iznosimo, moramo upravo zapanjiti ovaj svijet, što nam se duševno tako otuđio; sa snagom duha i riječi moramo prikazati sv. Euharistiju kao veliko riješenje individualnih, socijalnih, narodnih i međunarodnih napetosti. Mi moramo radosno i svijesno naglašivati uzvišenost vjere, koja hoće da čudom ljubavi izbavi čovjeka i usred tog svijeta pocijepanoga od mržnje i svađa propovijeda najviši simbol ljubavi: jedinstvo i bratstvo; bratimljenje Boga sa čovjekom.

VEZ LJUBAVI

Vinculum caritatis, to mora biti lozinka budućeg euhar. kongresa — krasan i posve suvremeni program. Lozinka je to, koja će znati bolje nego ikoja druga riječ da poveže razdvojena i otuđena srca. Euharistija kao »vez ljubavi«, koja pomiruje sve protivnosti i veže ljude kao braću bez obzira na razlike u jeziku, zemlji, političkim i gospodarskim interesima, koja pače stavlja čovjeka u rodbinstvo sa samim Bogom. Mi hoćemo da pokažemo uzvišenost naše priredbe: veliki povratak i samoosvješćenje svijeta, što se dosada bio podavao mržnji, onda duga i trajna radosna svečanost zbog toga, što smijemo preko Euharistije biti dionici najvećih dobara. Katolici svih zemalja i jezika hoće da jednom u zajedničkom oduševljenju slave svoju sreću, što imadu Krista u svojoj sredini; hoće da sreću i skupocjenu dragocjenost Euharistije pokažu bezvjerskom svijetu, svijetu koji ne pozna ljubavi.

Prema tome bi Euh. Kongres bio doista kroz čitavu godinu kao međunarodna propagandistička križarska vojna protiv bezboštva, nerazumijevanja i ravnodušnosti, a napose protiv boljševizma i ateizma.

Nije to nikako pretjerani optimizam, ako se uzme u obzir, da iz jednoga takvoga kongresa moraju u svim zemljama uroditi divni plodovi nutarnje obnove i apostolske ekspanzivnosti.

Budimpešta *Adalbert Bangha D. I.*

Na izvorima dijalektičkog materijalizma

Dijalektički materijalizam je neki filozofski sistem, i zato već kao takav pobuđuje naše zanimanje, jer odmah pitamo, kako rješava temeljne probleme našega života i čitavoga svijeta: koje je naše podrijetlo, naša priroda, naša zadaća, naša svrha? Tko nama upravlja? Takav filozofski sistem to više veže nažu pozornost, što jače ističe svoju volju, da zagospoduje čitavim našim životom, svakim našim uvjerenjem. *A za ovim potpunim gospodstvom nad čitavim našim bićem ide dijalektični materijalizam.* On hoće da upravlja i našim privatnim i javnim i religioznim životom; on hoće da određuje i našu filozofiju i socijologiju i religiju. Na žalost vidimo, da njegovo nastojanje ne ostaje uvijek bez uspjeha, dapače bez velikog uspjeha. Pa opet jasno vidimo, da *gospodstvo dijalektičnog materijalizma ne donosi sreće* niti pojedincima niti ljudskomu društvu, niti čitavomu narodu, niti raznim njegovim slojevima. Gdje vlada dijalektični materijalizam, tamo nijesu sretni niti oni, koji se bave znanošću, niti oni koji se služe više tjelesnim silama; niti su sretni roditelji, niti njihova djeca. Zato si ga moramo dobro ogledati, da što bolje upoznamo njegov duh, njegove namjere, njegova sredstva, tajnu njegova uspjeha, pa i mogućnost naše obrane.

I. ŠTO JE DIJALEKTIČKI MATERIJALIZAM? KOJI SU NJEGOVI IZVORI?

Prvi je izvor materijalizam. Dijalektični materijalizam je naime, kako već samo ime kaže, materijalizam. Iz toga slijedi, da i za njega vrijedi sve ono, što spada na svaki materijalizam, u prvom redu na njegov pojam. Najprije dakle treba da odredimo pojam materijalizma uopće.

Materijalizam uopće je nauka, koja precjenjuje materiju, t. j. koja pripisuje materiji vrline, kojih ova nema.

Prema raznim vrlinama, koje se materiji pripisuju, a kojih ova nema, možemo razlikovati razne vrste materijalizma. Kod određivanja raznih vrsta materijalizma možemo misliti

na razne one vrste, koje susrećemo tijekom povijesti filozofije, a koje su dobile posebna imena. Ali historijsko je pitanje sporednoga značenja za znanost. *Znanost ne pita toliko, što je netko mislio, nego što bi bio trebao da misli.* Ispitivanje i prikazi raznih nazora služe znanosti, ukoliko pomaže upoznati istinu t. j. ukoliko pomaže, da spoznamo, kako treba da mislimo o nekoj stvari mi i svatko drugi. Ovo je shvaćanje znanosti sadržano u Platonovoj nauci o idejama, kaošto i u Aristotelovoj filozofiji, prema kojoj je znanost neovisna o svim akcidentalnim, t. j. nebitnim okolnostima. Zato i ono, što je doista znanstveno utvrđeno, treba da svatko prizna je. Isto vrijedi i za naš slučaj, kad naime raspravljamo o materijalizmu, i o dijalektičnome materijalizmu. Što je materijalizam, i koje su vrste moguće, to možemo odrediti neovisno o povijesti filozofije, koja nam samo pripovijeda, koje su vrste zbilja postojale tijekom vremena. Druge, koje su moguće, možda će se još pojaviti, a možda i nikad. *Zato je velika razlika između povjesnog i sistematskog ili strogo znanstvenog stanovišta kod prikazivanja kojegagod pitanja,* pa i dijalektičnog materijalizma. Može si jedan odabrati za svoju zadaću, pripovijedati, što su razni ljudi mislili tijekom vremena, i zašto, tj. koji su ih razlozi na to potakli; kako su svoje nazore polagno promijenili, i što ih je zbilja dovelo do toga, da promijene svoje mišljenje. A drugi si može postaviti kao zadaću, prikazati nepromjenljive i nužne principe ili istine, koje nam tumače sve one razne činjenice. Kod našega promatranja i prikazivanja materijalizma uopće i dijalektičnoga napose, mi se držimo filozofskoga stanovišta. Na pitanje dakle:

Koje su razne vrste materijalizma? odgovaramo: *toliko je raznih vrsta mogućih, koliko ima raznih vrlina, koje se mogu materiji pripisivati, a kojih ova nema.*

Sve ove vrline možemo razdijeliti na *dva velika skupa:* jedan obuhvaća one vrline, koje pripadaju samo Bogu, a drugi one, koje pripadaju drugim bićima.

Započnimo s prvom skupinom. Po sebi se razumije, da ovamo spadaju poglavite vrste materijalizma, prema kojima su ostale posve sporednoga značenja.

BEZ PODRIJETLA

Prvo svojstvo, koje pripada samo Bogu, a koje može materijalizam krivo pripisivati materiji, jest: bez podrijetla. Naša kršćanska filozofija dokazuje, da je Bog sam od sebe (ens a se). To ne znači, da je Bog sam svoj uzrok, jer je to nemoguće: ništa ne može biti uzrok samoga sebe, jer bi onda

moralo već biti, prije nego li jest. »Bog je sam od sebe« to znači u terminologiji kršćanske filozofije i teologije, kaošto kod Sv. Tome: »Bog egzistira, a da nema nikakva uzroka«, dok svako drugo biće ima uzrok te ne može egzistirati samo od sebe, tj. bez uzroka. Tko dakle kaže, da materija postoji sama od sebe ili bez uzroka, pridjeva joj jedno božansko svojstvo. Ova je vrsta materijalizma postojala od davnine pa sve do naših dana; otkako se probudilo filozofsko mišljenje u 7. stoljeću prije Krista, u Miletu, pa sve do onih naših, koji neće da priznaju mogućnost stvorenja. Ovo je naime glavni razlog, zašto mnogi tvrde, da je materija nestvorena, jer neće da priznaju stvorenja i Stvoritelja. Pa ipak naš razum ne može da nađe u pojmu stvaranja nikakva protuslovlja, nego upravo traži kao jedino mogući prvi uzrok svakoga bića, koje nije neizmjerno savršeno. Ovaj je dakle materijalizam bio u svako doba poznat, pa ipak nije imao svoga posebnog imena. Razlog, zašto ovaj materijalizam nije imao svoga posebnog imena, jamačno je taj, što nije nikada postojao u ovoj čistoj formi, nego je uvijek bio pomiješan s drugim vrstama, koje pripisuju materiji i druga božanska svojstva.

MATERIJALISTIČKI EVOLUCIJONIZAM

Drugo svojstvo Božje, koje se može krivo pridijevati materiji, jest: ona je izvor svega, premda sama nema nikakva izvora, ili upravo zato. Tako naime mi kažemo, da je Bog izvor svih drugih bića zato, jer samo On postoji bez uzroka. Dakako da je nepojmljivo i nemoguće, da bi materija mogla dati sva savršenstva drugim bićima, i tako biti izvor svih drugih bića, kad sama ne posjeduje nikakva savršenstva, kako je to naučavao već Anaksimandar u 6. stoljeću prije Krista. A s ovim se shvaćanjem materije kao nečega, što je posve neodređeno, slaže teorija ili hipoteza sveopćega razvitka iz nečega posve neodređenoga, koje moderni filozofi zovu »Apsolutno«. Zato bismo mogli nazvati ovu vrstu materijalizma *apsolutnim evolucijonističkim materijalizmom.* Ali ni ovaj ne postoji u ovoj čistoj formi u povijesti filozofije, nego je uvijek pomiješan s kojom drugom vrstom. Osobito se zajedno s prijašnja dva božanska svojstva materiji pripisuje ovo.

MONIZAM

Treće svojstvo, koje samo Bogu pripada: Kaošto mi kažemo, da je Bog samo jedan, tako bi mogao tkogod kazati, *da je materija samo jedna, te da osim materije ne postoji ništa drugo.* Ova vrsta materijalizma ima svoje posebno ime: *mate-*

rijalistički monizam. Monizam uopće zove se nauka, koja naučava, da postoji *samo jedno (monos).* Ova je vrsta materijalizma bila od vajkada veoma raširena. Njezini su pristaše bili svi oni, koji su nijekali egzistenciju duhovnoga bića, tj. bića, koje je neovisno o materiji, jer je bitno različito od nje. A takvih filozofa, koji su nijekali bitnu razliku između materije i duha, nikad nije manjkalo. Najistaknutiji zastupnik monističkog materijalizma u staroj grčkoj filozofiji bio je slavni utemeljitelj atomizma *Demokrit.* U našim danima amo valja ubrajati ne samo one, koji se nijesu stidjeli, priznati se materijalistima, kašto Büchner i Feuerbach, nego i one, koji ne bi htjeli, da ih se smatra materijalistima, nego samo monistima ili čak i panteistima, kaošto Ernest Haeckel i Vilim Ostwald. Ali ime je sporedno, glavno je stvar. Tko ne priznaje bitne razlike između materije i duha, nego mu je duh samo nekakva finija materija, taj je materijalista. Istotako, tko ne priznaje Boga, kao Biće, koje je uzvišeno nad svaku materiju i o njoj posve neovisno, a o kome je materija posve ovisna, taj je materijalista i ateista, pa makar kazao, da postoji božanstvo, naime materija-božanstvo. Najviši je stepen materijalističkoga monizma, kad se tvrdi, da ne samo nema ništa osim materije, nego da postoji samo jedno biće, dakako materijalno. Ovu bismo nauku mogli nazvati *apsolutnim materijalističkim monizmom.* Ne treba se čuditi, što i ovaj ima svoje pristaše, koji su možda dosljedniji od svojih umjerenijih drugova u izvađanju posljedica.

»PROVIDNOST«

Četvrto božansko svojstvo, koje se može krivo pripisivati materiji: da upravlja čitavim svijetom. Panteisti katkada govore o Providnosti, dapače je i nada sve uzvisuju. Tako već stari stoici, koji su naime ostavili divnih misli o *Providnosti.* Ali *ova nas riječ ne smije zavesti, da bismo mislili, da je providnost materijalističkog sve-boga ista, kaošto Providnost našega pravoga Boga.* Kakav bog, takva i njegova providnost. Naš Bog od vijeka zamišlja svoje osnove za dobro naše i čitavoga svijeta, jer nas i čitav svijet ljubi. On nas vodi, a da nam ne otima slobode. Posve drukčije je upravljanje, koje materijalisti pripisuju božanstvenoj materiji. Ona ne zamišlja nikakvih osnova, jer ne misli. Ona ne ljubi, jer nema volje. Ona ne odabire sredstava, jer nema slobode. Ona nas ne vodi kao slobodna bića, jer nas niti ne pozna, budući da ne misli, niti išta spoznaje. Materijalističko božanstvo upravlja svijetom prema nepromjenljivim zakonima materijalne prirode,

koji slijepo, bez svijesti, i bez poznavanja svojih učinaka, bez slobode, neminovno proizvode svoje učinke, bilo da su nam korisni, bilo šteti. Zato se u providnost materijalističkog božanstva ne možemo ufati, niti mu se moliti, jer se sve nužno zbiva. Što bi moralo prema prirodnim zakonima doći, doći će neminovno; a što ovi zakoni ne traže, to ne može ni doći. *Zato u materijalističkome shvaćanju providnosti nema mjesta niti za ufanje niti za strah, niti za pokoravanje niti za bunu: sve se zbiva apsolutnom nuždom,* a što se ne dogodi, to se niti ne može dogoditi. Takvo je upravljanje čitavim svijetom, koje pripisuje materijalizam svomu svebogu-materiji.

BIOLOŠKI MATERIJALIZAM

Peto svojstvo, koje pripada samo Bogu, a koje se može krivo pripisivati materiji: da je izvor svakoga života. Ovu bismo vrstu materijalizma mogli nazvati *biološkim materijalizmom.* Njemu se klanjaju svi oni, koji naučavaju takozvanu »generatio aequivoca«, tj. mišljenje, da je živo postalo od neživoga. Kako se god ovomu mišljenju protivi općenito iskustvo, koje pokazuje, da živo postaje samo od živoga, ipak prihvaćaju ovaj biološki materijalizam veoma mnogi, upravo među onima, kojima je iz iskustva, stečenoga najsavršenijim eksperimentalnim metodama, najjasnije, da živo postaje samo od živog. Ali *oni prihvaćaju bijološki materijalizam iz neznanstvenih razloga, osobito zato, jer zaziru od Boga, kojega bi inače morali priznati kao izvor života.* Tako priznaje glasoviti bijolog Oskar Hertwig, da ga potiče »filozofska potreba« na to, da prihvaća bijološki materijalizam. Drugoga može na to navesti koja druga »potreba«, koja ima isto tako malo dodira na znanošću i s bezuvjetnom željom, spoznati i priznati istinu, odgovarala ona ili ne odgovarala kojekakvim »potrebama«. Ovo je razlog, zašto bijološki materijalizam ima toliko pristaša, upravo među onima, koji se inače ponose svojom bezuvjetnom objektivnošću kod rješavanja problema.

NOETIČKI MATERIJALIZAM

Šesto svojstvo, koje pripada samo Bogu, a koje se može krivo pripisivati materiji: da je *izvor sve istine i spoznaje.* Ovaj materijalizam mogli bismo nazvati *spoznajnim ili noetičkim materijalizmom.* Isporedimo ga s našom filozofijom o spoznaji. Mi kažemo, da istinita spoznaja pretpostavlja, da su stvari moguće, a ne nesmisao, protuslovlje. Nesmisao naime nije ništa; a ništa ne može biti predmet spoznaje: kad spoznajemo, spoznajemo nešto, a ne ništa. Ali onda se dalje pi-

ta: Kako su stvari moguće? Odgovaramo: Stvari su zato moguće, jer mogu biti neke slike božje, premda nijedna od njih ne može izražavati savršeno Boga, nego samo više ili manje nesavršeno. Svaka je stvar nužno takva, kako je zamišlja Bog. U tome se sastoji njezina stvarna ili ontološka istinitost. Zato je i naša spoznaja istinita, ako stvari zamišljamo tako, kaošto one jesu. Da ih možemo tako zamišljati, to slijedi odatle, što je naš razum slika Božjega razuma. Ovo su temeljne crte naše filozofije o spoznaji i o njezinoj vrijednosti u pogledu istine.

Noetički materijalizam postavlja ove glavne teze: Naše je mišljenje istinito, ako zamišljamo stvari tako, kaošto one jesu. Ali treba odmah razbiti svaku iluziju, kao da je naše mišljenje nešto drugo nego li kemijski ili fizički proces u našim živcima ili u mozgu, jer nema ništa osim materije. Iz nje izvire i mogućnost stvari, koja se sastoji u tom, da je svaka stvar nešto, što se iz materije razvija, ili što materija proizvodi. Svaka je stvar nužno takva, kaošto je od materije proizvedena ili kaošto se iz materije razvila. U tome se sastoji njezina istinitost. Da mi možemo spoznati stvari tako, kao što one jesu; isti je izvor i naš i njegov, naime materija.

Noetički materijalizam imao je svojih pristaša već u staroj grčkoj filozofiji, osobito među atomistima, s *Demokritom* na čelu. Među našim suvremenicima noetičkim materijalistima treba pribrajati sve one, koji ne priznaju duše kao duhovne supstancije, pa makar oni govorili o nekoj razlici između fizičkog ili kemičkog procesa i mišljenja. Amo spada i *psihofizički paralelizam*, ne svaki, nego ona vrsta, koja naučava, da jedna te ista materija ima dvije strane, kojima se pojavljuje: jedna da je fizička, a druga psihička, koje idu uporedo, tako te svaki dio jednoga niza odgovara jednomu dijelu drugoga niza. Ali već je Wundt ovim paralelistima odgovorio, da ova paralela ne postoji, nego da ima u psihičkom svijetu fenomena, kojima nije ništa slično u fizičkom redu. Mi tomu još dodajemo, da *u noetičkom materijalizmu nije moguće jedinstvo našega »ja«, koji ostaje uvijek isti*, kao što nam nesumnjivo svjedoči svijest. Da i materijalistima isto kaže njihova svijest, to oni svjedoče čitavim svojim životom: i oni se ravnaju prema uvjerenju, da njihov »Ja« ostaje isti sred svih promjena vanjskoga i nutarnjega života. Osim toga: *U materijalističkoj pretpostavci nemoguća je svaka sloboda*, nego se sve zbiva neminovnom nuždom. A *ovo se protivi našoj svijesti*, koja nam nedvojbeno svjedoči, da puno toga dragovoljno činimo ili propuštamo. Isto uvjerenje po-

kazuju i sami materijalisti, jer si pripisuju zasluge i traže hvalu i priznanje, a istotako i druge hvale i kude, kušaju ih predobiti ili odvratiti. Sve ovo nema nikakva smisla, ako nema slobode.

Zato ne možemo da prihvatimo noetički ili spoznajni materijalizam. *Materija ne može nadomjestiti Boga u spoznajnom pogledu.*

APSOLUTNO DOBRO

Sedmo svojstvo Božje, koje se može krivo pripisivati materiji: da je izvor svake dobrote. Da vidimo opreku između naše i materijalističke filozofije glede dobrote. Prema našoj filozofiji stvari djeluju na našu volju time, što su dobre. Dobre su opet stvari, ako odgovaraju svrsi. Za nas su dobre, ako odgovaraju našoj svrsi, našim potrebama, bilo višim bilo nižim. Svoju sposobnost, da mogu udovoljavati našim potrebama, stvari imaju od Boga, ukoliko su Njemu slične: svaka stvar ima toliko dobrote, koliko ima sličnosti s Božjom dobrotom. Svaka je stvar slična Bogu, jer je od Njega stvorena, a Bog ne može ništa stvoriti, a da ne bi onoga bića učinio sličnim samomu sebi. Budući dakle da su sve stvari slične Bogu i Božjoj dobroti, one su i među sobom dobre ter se među sobom potpomažu. Čitavo je carstvo bića, kolika god bila među njima razlika, kao jedna velika obitelj, u kojoj je Bog otac, a sva su druga bića njegova djeca. Zato u sveopćem carstvu, koje je Božja obitelj, *nema opreke* između interesa pojedinih članova, *dok se svi drže reda,* koji je ustanovio Bog. *Disharmonija i borba potječe samo iz opake volje.*

Na mjesto ove nauke o dobroti materijalizam, koji bismo mogli nazvati *voljnim materijalizmom ili materijalizmom dobrote,* postavlja ove teze: *Materija je izvor sve dobrote.* I prema njemu jedna je stvar drugoj dobra, ukoliko odgovara njezinim potrebama, a to ona može po svojoj naravi. Ovu opet svaka stvar ima od materije, od koje je proizvedena ili iz koje se razvila. Stvari su savršenije od materije, od koje su proizvedene ili iz koje su se razvile. Materija ne posjeduje onih savršenstava, koja imaju stvari. Još se manje može kazati, da materija ima veće savršenstvo, nego li imaju stvari; inače ne bi postojao razvitak. Materija dakle nije stvoriteljica drugih bića, nego samo njihov izvor kao vrelo razvitka. Stvaranje je uopće nemoguće. Isto je tako nemoguće, da bi tz. uzrok imao savršenstvo, kojega tz. učinak nema. Tako treba kazati prema »principu zatvorene naravne kauzalnosti«. Zato ima malo smisla, govoriti o nekoj sveopćoj obitelji, u ko-

joj bi materija bila kao majka, a ostale stvari kao djeca. Glavni je odnos među stvarima taj, da se jedna drugom služi, a ne da jedna drugu potpomaže. Svaka stvar ide za tim, da se drugom okoristi, a drugoj da škodi. *To je voljni ili etički materijalizam ili materijalizam sveopće težnje.*

Očito je, da *je ovakav materijalizam samo odvratan egoizam* bez ikakve idealne crte, *izvor sveopće borbe.* Napokon za materijalizam uopće *nema smisla, govoriti o etičkom redu, jer materija nema slobode, a bez slobode nema etičkog reda. Etički materijalizam je smrt svih etičnih vrednota.*

Osmo svojstvo Božje, koje se može krivo pripisivati materiji: da je izvor ljepote. Ovaj bismo materijalizam mogli nazvati *estetskim materijalizmom.* Prema našoj filozofiji Bog *je izvor sve ljepote, jer je On sam neizmjerna ljepota.* U Njemu je sve neizmjerno mnoštvo savršenstva u neizmjerno savršenom jedinstvu; a to je neizmjerna ljepota. Tako je ljepota i stvorenih bića neko mnoštvo savršenstva s nekim jedinstvom. Što je i jedno i drugo veće, to je veća ljepota. Svako je biće dobilo od Boga-Stvoritelja i neko mnoštvo savršenstava zajedno s nekim jedinstvom. Ali što se neka stvar više približuje mnoštvom i jedinstvom svojih savršenstava Bogu, to je njezina ljepota sličnija Božjoj ljepoti. *Nema dakle ljepote, gdje nema jedinstva; a nema jedinstva, gdje nema onoga, što ujedinjuje. Zato materija ne može biti izvor ljepote, jer je ona izvor mnoštva, a ne jedinstva.* Ako dakle nema ništa osim materije, *nemoguća je* svaka ljepota. Ako nema ništa osim materije, nema ni ideja, koje bi mogle biti u materiji izražene; a nema ljepote bez ideje: gdje nije ništa izraženo, tamo nema govora o ljepoti. Zato ne može prosuditi ljepote, tko nema nikakvih ideja. Zato se životinje ne obaziru na ljepotu, jer nemaju i ne mogu imati ideja, budući da nemaju razuma. Tako dakle *estetski materijalizam onemogućuje svaku estetiku, jer onemogućuje svaku ljepotu.*

Deveto svojstvo Božje, koje se može krivo pripisivati materiji: da je *svemoguća.* Mi kažemo, da je Bog svemoguć, t. j. da može proizvesti sve, što je uopće moguće, tj. u čemu nema protuslovlja. Lako je uvidjeti, da *materija ne može proizvesti svega, što je moguće.* U prvom redu ona ne može proizvesti ništa duhovnoga, niti duše niti duhovnoga života, kaošto je mišljenje i htijenje. Osobito *nijesmo mogli primiti od materije slobodnu volju,* jer ni sama nema, nego je podvrgnuta zakonu prirodne nužde.

Deseto svojstvo Božje, koje se može krivo pripisivati materiji: da je izvor i čuvar moralnog i pravnog poretka. Kako je nemoguće, da bi materija bila ovaj izvor, očito je odatle, što materija ne može biti izvor dužnosti, budući da ne pozna slobode.

Jedanaesto Božje svojstvo: Bog je posljednji smisao svake kulture. Bez Njega ne može se razumjeti niti materijalni, niti formalni, niti tvorni, niti finalni uzrok kulturnih djela. Da bi materija mogla stupiti na mjesto Boga, morala bi ona protumačiti sve ove uzroke našega kulturnoga nastojanja. Pa ipak nam ona ne daje dovoljnog razloga niti svoje vlastite egzistencije, a kamo li tajne stvaranja i izražavanja ideja, i onu neodoljivu težnju za sve to većim napretkom i savršenstvom. U pretpostavci da egzistira samo materija, svaka je kultura ne samo nerazumljiva, nego i naprosto nemoguća.

Dvanaesto Božje svojstvo, koje se može krivo materiji pripisivati: da je izvor i predmet našega istinitoga blaženstva. Prema našem filozofskom i vjerskom uvjerenju Bog je jedini predmet i izvor našega istinitoga blaženstva, za kojim čeznemo svim srcem svojim. Samo Bog može ispuniti čitavo naše čeznuće, jer je neizmjerno. Ne zadovoljuje nas ograničena istina i dobrota i ljubav, nego samo beskrajna. Ako pitamo, da li bi materija mogla ispuniti ovo naše čeznuće, jasno nam je odmah, što treba odgovoriti: *materija nipošto ne može udovoljiti ovomu našemu čeznuću, jer ona nije niti neizmjerna istina. niti neizmjerna dobrota, niti neizmjerna ljubav.*

Nakon svega ovoga, što smo kazali o raznim vrstama materijalizma, koje potječu odatle, što se materiji krivo pripisuju razna Božja svojstva, *suvišno bi bilo govoriti o drugim vrstama, koje pripisuju krivo materiji razna svojstva stvorenih bića.* Po sebi se razumije, da bismo mogli ovakvih vrsta nabrojiti svu silu. Ali ovo držimo na pameti, da *tako može materijalista svoj sistem udesiti prema raznim okolnostima i željama i potrebama, da lakše postigne svoju svrhu.* To vrijedi i za *dijalektični materijalizam.* Ali preostaje nam pitanje.

II. ČIME SE DIJALEKTIČKI MATERIJALIZAM RAZLIKUJE OD DRUGIH VRSTA MATERIJALIZMA?

Dijalektični materijalizam zove se *nauka, da materijalne prilike određuju mišljenje, a ovo opet da određuje materijalne prilike.* Kad se promijene materijalne ili ekonomske prilike mijenjaju se i ideje, prema kojima se ljudi ravnaju u

svome životu i nastojanju. A ovo novo mišljenje i prosuđivavanje proizvodi opet nove ekonomske prilike, koje opet djeluju na ideje ljudskoga društva. *Tako ima ovo shvaćanje zbivanja u ljudskome životu neku sličnost s razgovorom.* Kaošto naime kod razgovora jedan odgovara na ono, što je drugi rekao, a ovaj opet na odgovor, itd., tako prema shvaćanju dijalektičnog materijalizma mišljenje odgovara na ekonomske prilike, ove opet na mišljenje, novo mišljenje opet odgovara na nove ekonomske prilike itd. *Ovo shvaćanje potječe od Hegela, koji ga je izrazio riječima da se sve zbivanje događa na ovaj način: najprije teza, onda antiteza, napokon sinteza. Sinteza je opet nova teza, kojoj se suprotstavi nova antiteza, iza koje slijedi nova sinteza. Tako se proces (Teza - antiteza - sinteza) opetuje bez kraja.*

Ovu je posve općenitu Hegelovu teoriju Karlo Marx primijenio na posebno područje, naime na ekonomski razvitak. Ovdje je materijalno ili ekonomsko stanje teza, mišljenje je antiteza, a novo ekonomsko stanje je sinteza. Ovomu opet odgovara kao antiteza novo mišljenje, nova je sinteza novo ekonomsko stanje. Jer je Karlo Marx Hegelovu teoriju upotrijebio za tumačenje historijskog razvitka ekonomskog stanja, zato se ova *Marxova teorija najprije zvala »Historijski materijalizam«.* Ali sada mnogi vole istu teoriju zvati *»dijalektičnim materijalizmom«*, poradi one sličnosti s razgovorom. I jedan je i drugi izraz jednako razumljiv ili opravdan, ako se pretpostavlja Hegelova teorija (teza — antiteza — sinteza). Samo treba imati na pameti, da nije glavna stvar ime, nego sama stvar, kako je već Sv. Toma kazao: »Non est enim de nominibus disputandum — ne valja se prepirati o imenima«. I za nas je glavno pitanje, kad raspravljamo o dijalektičnome materijalizmu, ono, što se odnosi na samu stvar, tj. na njegovu nauku, na njezine temelje, na njezine posljedice za javni i privatni život.

Nauka se dijalektičnoga materijalizma sastoji u tom, da tvrdi ono, što je već naučavao Karlo Marx: Ekonomske prilike određuju mišljenje, ovo opet ekonomske prilike; ove opet mišljenje itd. bez kraja.

Kad bi dijalektični materijalizam razumio svoju nauku samo u tom smislu, da ekonomske prilike *donekle* djeluju na mišljenje, a ovo opet na ekonomske prilike, ne bismo imali ništa prigovarati. Očito je, da materijalne prilike imaju neki utjecaj na mišljenje. Siromaštvo potiče na razmišljanje, kako bi se moglo osloboditi teškog stanja. Besposlenost, kako bi

se moglo naći posla, nesavršena sredstva, nedovoljno uređena poduzeća, kako bi se sve modernije uredilo. Manji kapital, kako bi se povećao itd. Da svako ovakvo nastojanje potiče na razmišljanje i na traženje novih ideja, to se po sebi razumije. Ali ove se nove ideje odnose samo nato, da se nađu načini, kako bi se moglo ukloniti ili ublažiti siromaštvo, usavršiti sredstva za sticanje imetka i bogatstva, i za postizavanje veće udobnosti života. *Ali to ne znači, da ekonomske prilike stvaraju misli ili ideje, niti ih određuju,* kaošto ni učitelj ne stvara niti određuje ideja svoga đaka time, što mu zadaje koju zadaću. Kao što učitelj svojim zadatkom đaka potiče na razmišljanje, kako će dati dobar odgovor, tako i ekonomske prilike ili neprilike postavljaju na čovjeka samo zadatak, da traži rješenje poteškoća. *Zato se iste poteškoće rješavaju na razne načine i obratno.* Jedan misli, da će problem riješiti nedozvoljenim sredstvima, a drugi apsolutno zabacuje nemoralna sredstva, premda priznaje, da bi mogla riješiti koju pojedinu poteškoću. Jedan se daje na otimanje ili ubijanje ili varanje, na klevetu i laž, da tako postigne svoju svrhu. Drugi se služi samo dobrim sredstvima, kojima može postići istu svrhu: marljivo radi, štedi, živi i postupa razborito, stvara organizacije ili se njima pridružuje, nastoji, da steče što bolju stručnu naobrazbu, a k tomu služi se i nadnaravnim sredstvima, kojima se stiče pomoć Božja. Tako je dakle očito, da ekonomske prilike ili neprilike ne proizvode, niti ne određuju mišljenja ili ideja, nego samo potiču na rad, na razmišljanje i traženje sredstava za rješavanje poteškoća. *Isto vrijedi i obratno, naime glede pitanja, da li su ekonomske prilike rezultat ideja ili mišljenja.* Da su materijalne ili ekonomske prilike i neprilike *donekle* ovisne o raznim idejama i mišljenjima i naukama, koje vladaju među ljudima, o tome nema sumnje. Po sebi se razumije, da ne mogu biti ekonomske prilike iste gdje je manja naobrazba, manja marljivost, manje počitanje prema radu; gdje ne cvatu organizacije; gdje ne stoji moral na visini, kaošto drugdje. *Ali i to je jasno, da ne mogu biti iste ekonomske prilike* tamo, gdje je veće prirodno bogatstvo i bolje prometne veze sa svijetom i podesniji susjedi, koji mogu biti korisniji kao kupci ili kao prodavači; tamo, gdje nema tolikoga prirodnoga bogatstva, gdje nema dobrih veza sa stranim svijetom ili možda čak i u samoj zemlji, gdje nema takvih susjeda, koji bi bili po zemlju korisni, jer ili ne kupuju proizvoda, ili nemaju na prodaju onoga, što dotičnoj zemlji treba. Sve se ovo po sebi razumije. *Ali to ne znači, da su ekonomske prilike jednostavno rezultat značaja ili mišljenja ili ideja, nego upra-*

vo obratno: kašto pojedinac, tako može i čitav jedan narod živjeti u teškim ekonomskim prilikama, jer su odviše nepovoljni vajski uvjeti, premda ima sam narod najbolje uslove sa svoje strane, da bi mogao najsretnije živjeti. Pa i obratno: i pojedinac i čitav narod, može živjeti u veoma nepovoljnim prilikama, premda nema nikakvih vrlina, samo poradi sretnih prirodnih okolnosti.

U ovim dakle uskim granicama lako i rado priznajemo, da postoji neka uzajamna ovisnost između ekonomskih prilika i ideja ili mišljenja ili značaja, bilo pojedinaca bilo čitavog naroda. Ali dijalektički materijalizam ne zadovoljuje se ovako ograničenom tvrdnjom, nego postavlja posve općenitu tezu.

Za ovu svoju općenitu tvrdnju dijalektički materijalizam *ne može se pozvati na iskustvo,* nego on, *pretpostavlja apriorne tvrdnje materijalističkoga sistema.* Neće biti teško, odrediti, koji je ovaj sistem. Samo se sjetimo, *koje smo razne vrste materijalizma prije upoznali.* Jedna je vrsta ili skup raznih oblika materijalizma ona, koja pripisuje materiji svojstva, što ih mi pridijevamo samo Bogu: da nema nikakva podrijetla, da upravlja čitavim svijetom, da je izvor svakoga života, da je izvor svake vrednote na području istine, dobrote i ljepote, da je svemoguć, da je izvor i čuvar moralnoga i pravnoga poretka, da od njega ima svaka kultura svoj smisao, da je izvor i predmet našega blaženstva.

A sada promotrimo, koja bi svojstva materija morala imati, da bi mogla proizvesti ili određivati mišljenje ili ideje. *Zato bi materija morala imati sva ona Božja svojstva.* Ona bi morala biti *izvor sve istine,* jer se mišljenje ravna prema zakonu istine. Ona bi morala biti *izvor svake dobrote, pa i moralne dobrote,* jer bi određivala i moralne ideje i zakone, prema kojima se ljudski život ravna; čovjek neće da mu se spočitava nemoralnost, nego zahtijeva, da ga ljudi hvale kao štovatelja morala i vršitelja dužnosti. Materija morala bi biti i *izvor svake ljepote,* jer bi ona određivala, kada je život lijep. I ljepotu naime ljudi prosuđuju prema nekim idejama i zakonima. Ako su dakle sve ideje ili naše mišljenje proizvod materije, onda mora da je i naše mišljenje sa svim svojim idejama nešto materijalno; prema tomu da ne postoji ništa osim materije, nego da *je materija jedino biće.* Očito je i to, da *bi materija morala upravljati čitavim svijetom* sa svim događajima u njemu. Slijedi i to, da *bi materija morala dati smisao svakoj kulturi.* Ona bi morala biti i *izvor svakoga poretka, ne*

samo prirodnoga, nego i moralnoga i pravednoga, jer bi ona određivala shvaćanje moralnih i pravnih vrednota. Materija bi morala biti *bez uzroka* ili sama od sebe, jer bi ona bila uzrok svega. Ona bi morala biti napokon i *uzrok i predmet našega blaženstva,* jer se i naše shvaćanje blaženstva i njegova predmeta ravna prema idejama, koje nas vode kod izbora raznih naših čina i žrtava te nam daje jakost, da možemo svladati poteškoće. Da bi dakle materija mogla proizvesti naše ideje i naša načela, prema kojima se ravnamo u raznim prilikama našeg života, bilo javnoga, bilo privatnoga, *morala bi ona imati sva božanska svojstva.*

Na pitanje dakle, što pretpostavlja dijalektiči materijalizam, odgovaramo:

On pretpostavlja, da je materija Bog.

Zato on uključuje u sebi razne vrste materijalizma, koja pripisuju materiji razna božanska svojstva. Iz toga slijedi, da *on uključuje u sebi sva ona protuslovlja i sve nemogućnosti, koje su sadržane u apsolutnom materijalizmu.* Ova se protuslovlja ne mogu sakriti.

Tko ostaje kod ispitivanja dijalektičnoga materijalizma na površini, tj. tko se zadovoljuje kakvim god odgovorom, mogao bi se prevariti ter misliti, da se kod dijalektičnoga materijalizma radi samo o jednoj indiferentnoj vrsti *društvene ekonomije,* bez ikakve pogibelji za najdragocjenije vrednote vremenitog i vječnog života.

Ali dublje nas je promatranje uvjerilo, da

Dijalektički materijalizam ugrožava sve, što je temelj i srce i vjere i filozofije, i znanosti i praktičnoga života. Dijalektični materijalizam sadržaje revoluciju na čitavom području ljudskoga mišljenja i nastojanja. Zato je *opasan protivnik i neprijatelj,* kojega ne smijemo izgubiti s vida. Moramo upotrijebiti sva sredstva, da suzbijemo njegove nasrtaje, da nam ne uzmogne naškoditi.

III. KOJA SREDSTVA IMADEMO NA RASPOLAGANJE U BORBI PROTIV DIJALEKTIČKOG MATERIJALIZMA?

Kaošto kod svake borbe, tako je i ovdje prvo sredstvo, kojim možemo i treba da se služimo: *iskoristiti njegove slabe strane.* Ovih ima mnogo. To su u prvom redu sve one njegove nauke, koje se protive našim temeljnim težnjama, kako smo već vidjeli. *Ovim se njegovim slabim stranama služimo protiv njega, ako ih otkrivamo, pokazujemo i dokazujemo,* ukoliko

nijesu odmah očite, čim ih vidimo. Već smo prije promatrali razna protuslovlja i nemogućnosti, s kojima je povezan dijalektični materijalizam, kad smo promatrali razne vrste materijalizma. Vidjeli smo, da materija ne može nadomjestiti Boga niti na području istine ili spoznaje, niti naše težnje za dobrim niti na području estetike, niti kod moralnog i pravnog poretka, niti kod naše težnje za potpunom srećom. Vidjeli smo, da materija ne može biti izvor svega, osobito ne može biti izvor života, bilo kakvagod, a u prvom redu duhovnoga života, kakvo je mišljenje i slobodno biranje. Vidjeli smo napokon i to, da materija ne može upravljati čitavim svijetom: ona ne može stupiti na mjesto Božje Providnosti. *Tko mirno promatra sve ove nemogućnosti, ne može pristati uz dijalektični materijalizam.*

Druga je slaba strana dijalektičnog materijalizma njegov loši plod. Što on svojim pristašama obećaje, to je dakako veoma lijepo: on im obećaje, da će biti osolobođeni od svih poteškoća, i da će im se ispuniti sve njihove želje i nade. Ali ono, što on uistinu donosi svojim prijateljima, to je razočaranje, gubitak svega, što ima za nas najveću vrijednost. Najviše, ako donese nekomu pojedincu ili nekoj skupini ljudi kratkotrajno uživanje nekih zemaljskih dobara. I ovo se prije ili kasnije svršava, i zato ne može biti mirno i bez straha. Zato treba uvijek držati na pameti, pa i drugima dozivati u pamet, da *od dijalektičnoga materijalizma nema nikakve prave koristi.*

Ali ne samo da ne donosi dobroga ploda, nego *on baca u more očaja i neizmjerne žalosti* ogromnu većinu ne samo svojih protivnika, već i svojih vjernih prijatelja, ako ga kušaju provesti u životu. Treba daleko otvoriti oči pa i svakoga drugoga upozoriti, da najpomnije gleda, kuda i kamo vodi dijalektični materijalizam, ako ga se konsekventno provodi: u najstrašniju i najžalosniju propast; u rasulo svega onoga, što nam je najdraže.

Franjo Šanc D. I.

„Tražim istinu u Rusiji“

Pod tim naslovom je izdao svoj dnevnik Sir Walter Citrine* sa svoga putovanja po sovjetskoj Rusiji. Sir W. Citrine je generalni tajnik engleskih radničkih sindikata Trade Unions, koji se — poznavajući kapitalistički sistem svoje domovine sa svim njegovim manama — a na poziv samih sovjeta zaputio u Rusiju da ondje promotri komunistički eksperimenat. On je jedan od najpozvanijih da daje svoje mišljenje o prilikama u Rusiji, jer kao generalni sekretar engleskih radničkih sindikata odlično poznaje želje, težnje i patnje radnika i prema tome, najsigurnije može prosuditi, da li je novi komunistički pokus u skladu sa interesima i zahtjevima radništva. Njegovo putovanje trajalo je mjesec i po dana od 14. rujna do 28. listopada 1935 g. Ako svemu tome još dodamo, da je pisac prije 10 godina već jedamput proputovao Rusiju, tek onda ćemo znati cijeniti njegova opažanja. Jer njegova knjiga nije samo običan prikaz sadašnjeg stanja stvari: uspoređujući sadašnje stanje sa onim od prije 10 godina, daje ona stvaran uvid u onu dinamiku komunističkog sistema, o kome se tako različito i mnogo govori.

UMJETNA I KUPOVNA SNAGA RUBLJA

Da uzmognemo ustanoviti životni standard bilo kojeg naroda ili klase, nije dovoljno da znamo visinu plaće, već nam je neophodno potrebno poznavanje kupovne moći te plaće, odnosno dotične monetarne jedinice. Pisac naše knjige sa puno smisla za realni svakidašnji život obraća naročitu pažnju na to, da što točnije ustanovi kupovnu moć rublja. Svaka država bi htjela da prikaže visoku vrijednost svoga novca. Sovjeti — po razlaganjima pisca — izgleda da su u tom pogledu na prvom mjestu. Da vidimo šta su sve Sovjeti učinili da bi održali fikciju visoke vrijednosti rublja. Na zvaničnoj državnoj burzi stranac, na pr. jedan Englez za svoju

---

* I Search For Truth in Russia, by Sir Walter Citrine, General Secretary, Trade Unions Congress President, International Federation of Trade Unions, London, George Routledge & Sons, pp. 368.

funtu dobije 5 rubalja i 60 kopejka. Po toj cijeni kupljenim rubljima on može kupovati u naročitim radnjama za strance, u tako zvanim »Torgoin« radnjama. Ovdje su cijene razmjerno dosta niske i od prilike odgovaraju onima u Engleskoj. Tako stranac kupujući u tim specijalnim radnjama ima utisak da je kupovna moć rublja prilično visoka. Međutim za vrijeme boravka pisca u Rusiji, postojale su još i druge radnje za tuzemce, Ruse.

U tim radnjama su cijene bile fantastično (56 str.) visoke. Da vidimo neke cijene iz jedne Lenjingradske radnje:

muške kape 10—17,75 rub.
muške cipele 72 rub.
muška zimska odijela 225—350 rub.
ženske haljine 252—550 rub.
bijeli kruh 2,20 rub.

Ako gore spomenute cijene proračunamo na osnovu zvanične vrijednosti rublja, koja iznosi 5,60 rublja za 1 funtu. onda na primjer za kilogram kruha Englez bi imao da plati 7 šilinga i 6 penia, odnosno 90 Din., ako računamo da jedna engleska funta vrijedi 240 Din. To bi bila fantastično visoka cijena. *Rješenje tog pitanja leži u tome da je kupovna moć, odnosno prava vrijednost rublja nekoliko puta niža od zvanične vrijednosti.*

A koja je onda prava vrijednost rublja? Stranac ne mora da kupi rubalj samo u zvaničnim mjenjačnicama. Njemu se pruža prilika, bilo u hotelu bilo na ulici, da kupi rubalj od privatnih ljudi i to za svoju funtu dobije 100-200 rub. (61 str.) To su t. zv. »crne mjenjačnice« (Black Exchange 60 str.). Ti ljudi koji kupuju funtu za 100 - 200 rub. sigurno nisu na gubitku usprkos visoke cijene, koju plate za funtu, jer sa stranim novcem mogu da kupuju u radnjama za strance, gdje je roba bolja, više puta jeftinija a napokon u tim specijalnim radnjama se dobivaju stvari, kojih u drugim radnjama za tuzemce nema. U tim radnjama za strance može svaki kupovati, tko ima stranu valutu, dragulje, zlato i srebro ili rubalj, kupljen po zvaničnoj cijeni. Kako se ustanovi, da li je rubalj kupljen po zvaničnoj cijeni?

Na vrlo jednostavan način. Ako stranac ili tko drugi kupi rubalj u zvaničnim mjenjačnicama, onda on dobije priznanicu, u kojoj su navedeni redni brojevi rubalja i on je primoran prilikom kupnje pokazati i tu priznanicu sa brojevima. Dakle, vidimo da za same Ruse, 1 funta vrijedi 100 - 200 rub.

Uporedivši cijene u specijalnim radnjama sa onim iz radnja za tuzemce pisac dolazi do zaključka da 1 rubalj ni u kom slučaju ne vrijedi više od 3 peni-a. Sovjeti budno paze na to, da široke mase ne bi doznale za ove velike razlike u cijenama. Pisac navodi jedan moskovski slučaj u blizini »Bolšoj Theatra«, gdje se specijalna radnja za strance i radnja za tuzemce nalaze jedna nasuprot drugoj. U izlogu radnje za tuzemce bio je izložen cijenik, međutim u izlogu radnje za inozemce nije se vidio nikakav cijenik, iz jednostavnog razloga da prolaznici ne bi imali priliku usporediti oba cjenika i na taj način otkrili ogromnu razliku (141 str.) Ovdje dajemo cijenik prije spomenute moskovske radnje za tuzemce:

ženski vuneni pulover 100—160 rub.
ženski šeširi 17,50—54 rub.
čajni pribor 130 rub.
ženske cipele 110—167 rub.
ručnik 10 rub.
hlače 75—90 rub.
muški zimski kaput 225 rub.
ženski kaput 356 rub.
češalj 1,96—2,80 rub.

Osim ovih radnja za strance i tuzemce, u većim tvornicama postoje još i takozvane kooperativne radnje za radnike istih tvornica. Tako nam pisac daje neke cijene, koje je našao u nekim velikim moskovskim tvornicama kao n. pr. u Staljinovoj tvornici strojeva. Ove cijene su niže od onih u otvorenim radnjama za tuzemce. Tako na pr.:

1 kg. slanine 20 rub.
1 kg kobasica 19 rub.
1 kg sira 9,40 rub.
1 kg dvopeka 9,90 rub.
1 kg crnog kruha 2,20 rub.

Prilikom promatranja tih cijena moramo imati na umu da jedna engleska funta vrijedi od prilike 240 Din. Budući da u jednoj funti ima dvadeset šilinga, a u jednom šilingu 12 peni-a, to znači, da jedan peni vrijedi 1 Din. Ako se sjetimo gore navedenog mišljenja o faktičnoj vrijednosti rublja, koja iznosi 3 peni-a, onda možemo lako izračunati da cijena 1 kg slanine u našem novcu iznosi 20 × 3 = 60 Din. Ili da uzmemo slučaj jednog Engleza, koji za svoju funtu dobije

5,60 rub. On bi u radnjama za tuzemce imao da plati za 1 kg sira 9,6 rub. odnosno 1,6 funte, t. j. od prilike 380 Din.! U radnji za strance on plaća za isti sir 20 kopjejka, to jest od prilike 9 penia. Ovdje dajemo neke cijene iz jedne moskovske radnje za strance (62 str.):

1 kg sira 20 kopj.
1 kg maslaca 32 kopj.
1 l. mlijeka 5 kopj.
1 kom. sapuna 16 kopj.

Na 343 strani svoje knjige pisac kaže, da je već za vrijeme njegova boravka bilo govora o izjednačenju cijena i ukidanju radnja za strance.

To ukidanje uslijedilo je u veljači 1936 g. Od toga vremena funta vrijedi umjesto 5,60 rub. 25 rub. To je najbolji dokaz, kako su Sovjeti u toku zadnjih godina umjetno precjenjivali vrijednost svoga rublja. Sad Englez dobije 4 puta više za svoju funtu, ali istovremeno ima 3—4 puta više platiti za pojedine artikle u Rusiji nego u Engleskoj, jer istodobno sa snižavanjem vrijednosti rublja Sovjeti su povisili cijene svojoj robi.

FIKTIVNE I STVARNE PLAĆE

Malo prije smo utvrdili na osnovu podataka našega pisca Sir W. Citrin-a, kupovnu moć rublja, koja je nekoliko puta niža od službene vrijednosti. Utvrdivši da 1 rubalj vrijedi od prilike 3 peni-a, odnosno 3 Din., možemo poći jedan korak dalje i istražiti plaće uopće.

Na osnovu podataka dobivenih od centralnog komiteta radničkih organizacija, prosječna visina mjesečne plaće iznosila je 146 rubalja. U ovu prosječnu vrijednost su uračunate plaće direktora, kvalifikovanih radnika i inžinjera. To je bila prosječna vrijednost na koncu prvog petogodišnjeg plana. Te radničke organizacije bi htjele dokazati, da ta prosječna vrijednost znači sto postotno poboljšanje prema prosječnoj vrijednosti od 1928 g. t. j. prema onom stanju, koje je bilo na početku prvog petogodišnjeg plana. Ali, kako pisac kaže, svaki znade, da je to posljedica ogromnog pada vrijednosti rublja u toku onih pet godina. Ta prosječna plaća, uzimajući u obzir visoke cijene, bila bi neznatna. Sovjeti se trude da dokažu , kako osim plaće u novcu, radnici imaju još dosta povlastica, koje kad se uzmu u obzir predstavljaju lijepu svotu. Tako su neki artikli u kooperativnim radnjama jeftiniji, nego li u otvorenim radnjama. Ali

kao posljedica težnje za izjednačenjem cijena, mnoge od tih radnja su zatvorene. U tim kooperativnim radnjama radnici su mogli kupovati samo u ograničenoj količini, tako poslije jedne izvjesne količine robe radnik bi imao da čeka izvjesno vrijeme, sve dok ne dobije ponovno dopuštenje za nabavku iste robe. Da bi dobio ponovno jedno odijelo, imao bi da čeka godinu dana ili još više. Te kooperativne radnje su tako malene da veći dio svoje plaće, radnik mora da potroši u otvorenim državnim radnjama za tuzemce.

Prosječne plaće u onim tvornicama, koje je pisac posjetio jesu:

Vrst tvornica	Prosječne mjes. plaće
Tvornica obuće u Lenjingradu	190 rub.
Kirovljeva tvornica strojeva Lenjingrad	250 rub.
Moskovska tvornica rublja	210 rub.
Moskovska tvornica rublja za djecu	195 rub.
Tvornica električnih produkata u Harkovu	207 rub.
Ordžonikidze-ova tvornica traktora	205 rub.
Staljinova rafinerija ulja	210 rub.

To su tako niske plaće (337 str.) da ruski radnik ne bi mogao od njih živjeti. Već smo malo prije spominjali kooperativne radnje za radnike. Osim tih radnja, radnici još imaju neke dodatke u obliku zdravstvenih institucija, plaćenih blagdana i besplatnog školovanja za svoju djecu. Koliko to iznosi u novcu? Sovjetski izvori kažu da ovi izdatci iznose 32% plaće. Pisac naše knjige nije mogao da utvrdi više od 28% plaće. To bi značilo u najboljem slučaju novčane plaće. Dakle, ako se sjetimo prije navedene prosječne novčane plaće, koja iznosi 146 rub. i toj još dodajmo jednu trećinu kao novčanu vrijednost gore spomenutih dodataka u naravi, onda ćemo dobiti 194 rublja. Mjesečna plaća sa svim dodacima iznosila bi dakle 194 rublja. Od te sume prosječno možemo odbiti 10% za stan. Kakvi su ti stanovi, o tome ćemo govoriti kasnije.

Ako 194 podijelimo sa 30 t. j. sa brojem dana u mjesecu dobićemo od prilike 6,5 rub. Ruski radnik prema tome za svoj dnevni rad dobije toliko da može kupiti tri kilograma crnog kruha uz cijenu kruha od 2,2 rublja, a pri tom treba imati na umu, da je kruh još relativno najjeftiniji, jer već kobasice stoje 1 kg 19 rub., a da ne govorimo o odijelu. Ra-

zumije se, da nijesu svi radnici jednako plaćeni, već da ima u nekim tvornicama osam, u drugim devet kategorija.

Tako na primjer u jednoj tvornici obuće u blizini Lenjingrada plaće u raznim kategorijama bile su slijedeće:

1	kategorija	mjesečno	125	rubalja
2	«	«	145	«
3	«	«	165	«
4	«	«	175	«
5	«	«	190	«
6	«	«	210	«
7	«	«	215	«
8	«	«	230	«
9	«	«	250	«

VRAĆANJE UNATRAG

Prije nekoliko decenija u svim zapadnoevropskim državama bili su organiziranii štrajkovi protiv akordnom sistemu i ženskom radu. Akordni sistem rada smatrao se kao najnečovječnije sredstvo iskorišćavanja ljudske radne snage. A što radimo sada? Pomoću novina, plakata, kina Sovjeti propagiraju taj sistem rada pod imenom *Stahanovština*. *Ženska radna snaga se upotrebljava za najteže radove,* bez obzira na to, da li su ti radovi opasni po zdravlje ili ne. (195 str.) Sad se radi po onom sistemu u Rusiji protiv kojemu su se socijalisti raznih zemalja borili i bore se još u nekim zemljama i dandanas. U nekim kapitalističkim zemljama manje efikasniji radnici bili su žigovani na taj način, da su njihova imena bila ispisana na t. zv. »crnoj listi«. A što rade Sovjeti? Oni u drugim državama osuđuju svaku crnu listu, a u svojim tvornicama ne samo da imaju »crnu listu« već su, kao što je pisac vidio u jednoj moskovskoj tvornici, karikature slabijih radnika izvješene na velikoj tvorničkoj ploči. Uz sve to dobivaju ovi, razumije se, i manju plaću. U kapitalističkim zemljama, radničke organizacije su pozvane, da se bore za bolju plaću i za tjelesnu i duševnu zaštitu radnika. Takve Radničke organizacije, postoje i u Rusiji. Samo se one, kako nam Citrine veli, brinu *više za efikasnost rada, nego li za interese radnika.* (130 str.) To je sasvim razumljivo jer su ove radničke organizacije zapravo *državne ustanove* (185 str.) *bez samostalne egzistencije,* i tako su one obično sredstvo u rukama komunističke partije. Baš radi toga, te ruske radničke organizacije nemaju ništa zajedničkoga, sa

istoimenim organizacijama u kapitalističkim zemljama. Netko bi mogao primjetiti da radničke organizacije u Rusiji ni ne moraju imati drugu funkciju nego da strogo nadziru točno izvršenje radova propisanih sa strane raznih komesarijata, odnosno komunističke partije, jer već ti razni komesarijati tako sastavljaju plan rada, da bude u skladu sa interesima radništva. Tako bi bilo, kad bi u Rusiji vladao socijalizam ali, kako veli W. Citrine (131 str.), onaj sistem u Rusiji prije bi se mogao nazvati državnim kapitalizmom, nego li socijalnom demokracijom. To znači, da su ruske radničke organizacije preuzele ulogu *raznih tvorničkih nadzornika kapitalističkih zemalja*, koji nemilosrdno zastupaju interese većih ili manjih kapitalista. Razlika je samo u tom, da su ruske radničke organizacije primorane da štite interese psedo-demiurga, odnosno državnog kapitalizma, čiji su dioničari privilegizovani članovi komunističke partije.

Treba priznati, da su Sovjeti otstranili nezaposlenost. Ali to su postigli inflacijom, *odnosno snižavanjem općeg životnog standarda* (315 str.) u vrijeme prisilne industrijalizacije zemlje. Tako na pr. u Sjedinjenim američkim državama, kroz nekoliko generacija, nije bilo nezaposlenosti, jer se zemlja nalazila u stadiju općeg razvitka (315 str.) Isti je slučaj danas sa Rusijom. Pored inflacije diktatura je bila ono sredstvo, koje je omogućilo odstranjenje nezaposlenosti.

RADNIČKI STANOVI U RADNIČKOJ DRŽAVI

Prisiljena industrijalizacija zemlje traži sve više i više radnika. Tako je na pr. 1925 g. bilo od prilike 10,000.000 radnika, 1935. bilo ih je 24,750.000. Broj radnika raste još i dalje. Razumije se, da je to radništvo trebalo nekud smjestiti. Radničkih stanova nije bilo u dostatnoj mjeri. Zato se otpočelo sa gradnjom radničkih stanova na veliko. Usprkos velikih napora samo otprilike jedna trećina radništva živi u tim novim stanovima, a ostale dvije trećine u barakama (211 str.). Stanovi su vrlo primitivni i u većini slučajeva jednosobni. Pisac naše knjige vidio je bezbroj slučajeva gdje nekoliko živi u jednoj sobi sa *jednim* ili u *najboljem* slučaju sa *dva kreveta*. Nekoliko takovih stanova imalo je svoje nusprostorije. Simpatizeri Sovjeta u kapitalističkim zemljama uvijek se pozivlju na odlične stanbene prilike u Rusiji, ali kako veli W. Četrcine (206 st.) usprkos velikih napora, ruski stanovi se nikako ne daju usporediti sa onima u zapadnoevropskim državama. A u nekoj superiornosti, o kojoj govori ko-

munistička propaganda, nema ni govora. (214 st.) Barake su prljave, vrlo nehigijenske (211 str.). Svaka nadobudnost je odsutna. Jedini ukras tih stanova su slike Staljina i raznih drugih visokih funkcionera. Komunistička propaganda, stalno govori o stanovima sa posebnom kupaonom i kuhinjom, o hladnoj i toploj vodi itd. W. Citrine mgao se samo u rijetkim slučajevima osvjedočiti o svem tomu i to u većini slučajeva samo onda, ako je posjetio stanove onih radnika, koji su bili članovi komunističke partije.*

NOVO KMETSTVO

Kako je stanovište seljaštva prema vladi? U prvim godinama, seljaci su bili puni nade u bolju budućnost! Seljaci su bili zauzeli vlastelinske zemlje, ali nijesu dobili od vlade ono, što su najviše željeli, pravo privatnog vlasništva nad onom zemljom koju su obradivali. Tako su seljaci postali »krava muzara« Sovjeta, jer su bili prisiljeni da najveći dio žetve predadu državi. U toku zadnjih godina, došlo je do prisilne kolektivizacije seljačkih posjeda. Kolektivizacija nije sa svim sprovedena, jer seljaci mogu imati svoje vlastite krave, svinje, živad i mali vrt za povrće. Osim toga ne moraju svu žetvu predati državi, već mogu *jedan dio* zadržati sebi i prodati na trgu. Dakle to bi bilo jedno poboljšanje prema prijašnjim godinama (290 str.). Ali to poboljašnje je samo prividno. Naime, cijene ostaloj robi su tako visoke, da država na taj način oduzima seljaku svu prednost koju mu je dala dozvoljavajući seljaku da prodaje jedan dio svojih produkata na slobodnom tržištu (292 str.) Ova činjenica se vidjela i prilikom promatranja seljaka, koji su većinom bili vrlo bijedno odijeveni.

DEMOKRACIJA BEZ SLOBODE

Da vidimo imaju li radnici i seljaci mogućnost da iznose svoje zahtjeve. Javni zborovi su zabranjeni. Slobode govora i štampe nema. Sve to sačinjava privilegij članova komunističke partije. (286 str.) Kad god je W. Citrine govorio o diktaturi, bilo mu je rečeno da je diktatura samo jedna prelazna faza, koja se postepeno ali sigurno oblažuje. Međutim, piše W. Citrine na 283 str. svoje knjige, ne samo da diktatura nije popustila od njegovog zadnjeg boravka prije 10 godina u Rusiji već je nasuprot pojačana. Sovjeti kažu,

---

* Svih članova komunističke partije ima nešto preko 2 milijuna, a radništva oko *24 milijuna*.

da zaštićuju interese radništva i da oni ne vladaju već da preko njih vlada radništvo. Čemu onda, pita W. Citrine, *toliko naoružanih stražara u sovjetskim tvornicama?* Nedaleko od Staljinove rafinerije ulja, nalazile su se oružani odredi G. P. U.-a u stalnoj pripravnosti (272 str.) da odmah interveniraju u slučaju štrajka ili sabotaže. Radnici su obični kotačići u komunističkom stroju. U teoriji, oni su gospodari, ali u stvarnosti oni su primorani da rade ono, što im je naređeno. (306 str.)

»IZBORI« S JEDNOM STRANKOM

Mnogo se govori u zadnje vrijeme o skorim izborima u Rusiji. Od kakove vrijednosti mogu biti ti izbori, kad osim službene liste komunističke partije nije dopuštena nijedna druga lista?

»Gdje je lična sloboda — pita Citrine — ako je jedna takozvana socijalistička država zbog ubojstva Kirova strijeljala 117 ljudi bez ikakvog procesa. Svijet nikad ne bi čuo na pr. više ništa za Dimitrov-u, kad bi Hitler na sličan način postupao u svoje vrijeme poslije paleža Reichstaga« (301 str.) Najveća nepravda kapitalizma bila je baš u tome što čovjeka nije smatrao osobom, već je gledao u njemu samu izvjesnu količinu radne snage. Cilj socijalizma ne može biti u većoj ili boljoj proizvodnji različite robe, već zadatak njegov leži u tome, da omogući osobnu slobodu i razvitak ličnosti.

NOVA ARISTOKRACIJA

Malo prije smo govorili, da je radništvo podijeljeno na osnovu plaće na devet kategorija. Stručni radnici i inženjeri opet imaju oko 2000 rublja. Ako su ti radnici još i članovi komunističke partije, onda imaju posebne privilegije, kao što na pr. bolji stan, dulji dopust itd. Sasvim je razumljivo, da oni koji imaju veću plaću žele da žive u boljim stanovima, da imaju bolje odijelo i tako će biti njihov standard života viši, nego li onih koji nemaju tako visoku plaću (77 str.) Pod tim okolnostima moraju se formirati nove klase. Tako je na primjer u Harkovu W. Citrine imao priliku da vidi manje kuće od 3—4 sobe u privatnim rukama. Suvišne sobe su bile iznazmljene »manje bogatim ljudima« (173 str.) Vrlo dobro znamo iz povijesti, da je velika većina one vlastele, koja je sada protjerana iz Rusije, prije nekoliko generacija na sličan način počela. Komunisti nas uvjeravaju da nema velike razlike između tih raznih današnjih kategorija i raznih funkcionera, to jest, da te kategorije nijesu klase u starom smislu

riječi. Ne smijemo zaboraviti, da u početku nije bilo velike razlike ni među onim nekadašnjim, caru odanim plemićima i vojnicima, koji su prvi put bili dobili privilegije. Dostatna je sama činjenica privilegija t. j. podloga za stvaranje klasa je tu, sve ostalo je samo pitanje vremena. Sasvim je razumljivo da će jedan stručni radnik prije osnivati stručna, kulturna ili bilo koja druga udruženja sa njemu sličnim radnicima negoli sa slabije plaćenim običnim radnicima. (146 str.) Kakva je razlika između vodećih ličnosti komunističke partije, koji žive u posebnim vilama izvan grada sa nekoliko slugu i usred najveće udobnosti kapitalista? (77 str.) Već sada je dostatno pogledati ljude na moskovskim ulicama, da se po načinu odijevanja otkrije ovu ogromnu razliku koja je posljedica različitog ekonomskog stanja u kojem žive stanovnici »socijalističkog« Saveza. Tako na primjer W. Citrine na 299 str. navodi slučaj o jednoj moskovskoj radnji. Bilo je puno svijeta u toj radnji, koji su čekali da dođu na red. Među njima je bilo najrazličitijih tipova. Naročito je palo u oči piscu nekoliko vrlo elegantnih dama, sa krznenim kaputima, koje su većinom bile u pratnji crvenih oficira. Kakvoća i kroj njihovih odijela bili su u takvome kontrastu sa odjelom ostalog svijeta, da je čovjek imao osjećaj, da se nalazi u nekoj kapitalističkoj zemlji. Ili koja je razlika između kapitalističkih dama, koje neće da peru prljavo posuđe i zato drže služavku, i onih dama komunističke države kojima je dozvoljeno da drže služavku?

Zar u jednom i u drugom slučaju ekonomski jači čovjek ne drži u svojoj službi ekonomski slabijega? Nakon 20 godina groznog krvoprolića u kojem su stradali životi milijuna imamo opet iste klasne pojave, protiv kojima se tako nemilosrdno borilo. Ljudi se izjednačuju poštivanjem ljudske ličnosti, a ne nasilnim — i uvijek samo privremenim — izvanjskim nivelacijama.

F. Szilagyi

Katolička crkva kao historijska činjenica pobija dijalektički historijski materijalizam

»Shakespeare-ov nam Julije Cezar kao halucinacija dokazuje postojanost i nepromjenljivost čovjeka. Taj je događaj iz godine 44. prije Krista, iz kojega veliki pjesnik hiljadu šest stotina godina kasnije crpi materijal za uzvišenu dramu, kad se danas prikazuje na pozornici, pun aluzija na sadašnje prilike . . . O bajke napretka! Evo čovjeka takvog, kakav jest, evo svjetine takve, kakva jest. Pjesnik nam pruža to ogledalo iz dubine vjekova, a mi u njemu prepoznajemo vlastito lice. On nas škropi krvlju, a to je uvijek ista krv, koja se sveudilj prolijeva u ime istih ideala . . . «

U tih nekoliko riječi izrekao je moderni francuski katolički pisac François Mauriac veliku istinu: čovjek se u biti svojoj ne mijenja. Ni jedan napredak, pa bio on ne znam kako znatan i važan, ne mijenja u čovjeku ono bitno čovječje. Duša je uvijek ista, i kod Rimljanina i kod modernog Evropljanina, kod Eskima i kod Zulu-crnaca.

Kao što se čovjek ne mijenja, tako postoji i među ljudskim institucijama jedna, koja je u biti svojoj napose nepromjenljiva. To je Katolička Crkva.

No postoji jedan sistem, koji ne će da računa s tim činjenicama, koji niječe nepromjenljivost čovječje prirode i kontinuitet Katoličke Crkve, ma da inače tvrdi da sve gradi na činjenicama. Taj je sistem ujedno i filozofijski temelj marksizma, njegovo opravdanje pred svijetom, to je dijalektički odnosno historijski materijalizam.

Iznijet ćemo najprije sam dijalektički i historijski materijalizam u nekoliko krupnih crta, zatim ćemo osvijetliti činjenicu Katoličke Crkve, a konačno ćemo porediti tu činjenicu s izvodima historijskog materijalizma.

TEORIJSKE OSNOVICE

Jedan je od temelja novog bezbožnog, materijalističkog gledanja na svijet postavio Hegel, koji kaže: Apsolutna je ideja, koja je postojala prije svega, negirala samu sebe, a ta je negacija vanjski vidljivi svijet — priroda, koja spoznaje duh, te se tim sama negira. Čovječanstvo spoznaje tu apsolutnu ideju, koja je apsolutna istina.

U toj nauci valja da razlikujemo dva elementa: sadržaj, koji tvori apsolutna ideja, i metodu — dijalektiku. Princip je dijalektičke metode, da se u samoj početnoj fazi, tezi, krije klica njezine propasti, njezina negacija. Negacijom teze dolazi antiteza, koja isto ima u sebi klicu svoje negacije, svoje propasti. I ta negacija negacije, koja je treći stupanj, jest sinteza svega. Ali taj se tok ne zaustavlja kod sinteze, koja je ujedno opet sinteza, te se negira. I svijet se razvija u neprestanom taktu: teza — antiteza — sinteza.

Već je Hegelov učenik Feuerbach odbacio apsolutnu ideju, koja nikako ne spada u taj sistem, gdje je sve relativno promjenljivo, te je naveo kao počelo vječnu materiju. Sve je materijalno, a viša su bića samo fantastični refleks našeg vlastitog bića. Nije za Feuerbacha materija produkt duha, već je sam duh samo najviši produkt materije. Ali Feuerbach ne usvaja Hegelove dijalektike.

Obje je te nauke, i Hegelovu i Feuerbachovu, spojio Karl Marx u jedan sistem. Kao prvotno počelo svoga sistema postavio je, ne kao Hegel ideju, već po Feuerbachu vječnu materiju, koja se razvija po dijalektičkoj metodi. Na tom se principu osniva dijalektički materijalizam. Sve što postoji jest materija, a način na koji postoji je gibanje. Materija se razvija, te niža faza mora imati u sebi klicu više faze, mora da se razvija sama iz sebe po imanentnim zakonima, po dijalektičkoj metodi. Mjesto spiritualnog vječnog Boga postavili su materijalisti vječnu materiju, počelo svega.

Na osnovu tih principa razvilo se materijalističko ili bolje reći marksističko gledanje na svijet, koje je došlo do najboljeg izražaja u primjeni dijalektičkog materijalizma na povijest i u tumačenju svih peripetija kulture i socijalnih odnosa — u historijskom materijalizmu.

Kao motto cijelog proučavanja povijesti postavio je historijski materijalizam, ili bolje reći njegov začetnik Marx, slijedeći princip: Povijest pojedine epohe ne nalazi se u njenoj filozofiji, religiji ili politici, već u njezinoj ekonomiji. Način proizvodnje materijalnih dobara uvjetuje socijalni, poli-

tički i duševni životni proces. Ekonomija se razvija i u toku razvoja dolaze proizvodne snage u sukob s postojećim odnošajima proizvodnje, t. j. sa vlasničkim odnošajima, i ti odnošaji prestaju biti forme razvoja, te postaju njegovi okovi. Te okove razbija socijalna revolucija. U tom razvoju valja razlikovati dva momenta: prirodoznanstveni prevrat ekonomskih uvjeta proizvodnje i ideološke forme. I tako nastaju različni načini proizvodnje ili epohe u povijesti. Do sada je bilo četiri takove epohe: azijska, antička, fedualna i moderna buržujska. Princip sveg tog razvoja jest u materijalnim uvjetima održanja i umnožavanja života.

Ta je ekonomska baza način, kako ljudi u izvjesnom društvu proizvode sve, što je potrebno za održavanje života i kako međusobno zamjenjuju svoje produkte; dakle cijela tehnika produkcije i transporta.

Dosadašnja je povjest samo povijest borbe klasa. Potlačena se klasa bori za životni opstanak i u toj borbi pobjeđuje, te stvara novo društvo. Ali se pojavljuje novi stroj, a ljudi, koji se njime služe, nemaju mjesta u dotadašnjem društvenom uredjenju, te su potlačena klasa, koja se bori za opstanak i ruši društvo. I tako to neprestano ide. Svi su dosadašnji načini života antagonistički, t. j. osnovani na borbi klasa, a moderna je buržujska epoha zadnje takovo antagonističko društvo. Pobjedom proletarijata i stvaranjem komunističkog pokreta nastat će besklasno društvo.

Sve duševne pojave, pa i sama religija, produkt su materije i uvjetovane su ekonomskim odnosima. »Religija je samo fantastični refleks u glavama ljudi onih vanjskih sila, koje vladaju svakodnevnim životom, ona je refleks, u kojem zemaljske snage dobivaju formu nadzemaljskih. A kad se društvo oslobodi ropstva i kad čovjek ne bude samo mislio, već i upravljao, tada će nestati zadnja strana snaga, koja se odrazuje u religiji, i onda će nestati religiozno reflektiranje iz jednostavnog razloga, što neće više ništa biti, što bi se moglo reflektirati.«

Tako navodi Engels kao primjer. Rimsko carstvo uništilo je stare narodnosti i stare narodne religije. Nastala je potreba, da se svjetsko carstvo nadopuni svjetskom religijom. Ta je svjetska religija, kršćanstvo, već nastala iz mješavine većinom orijentalnih pogotovo židovskih teologija, i vulgarizirane grčke, stojičke filozofije. A Bebel nastavlja, da se je kršćanstvo u srednjem vijeku odgovarajući feudalizmu razvilo u religiju s feudalnom hijerarhijom.

A kada je ojačalo građanstvo, nastao je kao suprotnost feudalnom katolicizmu protestantizam, religija buržoazije.

Dakle bi prema zasadama historijskog materijalizma svakoj bitnijoj promjeni na ekonomskom području odgovarala nova duhovna kultura: religija, moral, umjetnost i slično. Poznato je, kako današnji zastupnici te teorije govore o buržujskom moralu, religiji, umjetnosti, kulturi i opet o proleterskoj kulturi, umjetnosti i moralu.

Kratko i jezgrovito definira Masaryk historijski materijalizam u ovih nekoliko riječi:

»Povijest je dijalektički proces, koji se odvija neovisno od ljudske volje.

Taj je dijalektički povijesni proces politička klasna borba.

Borbe su po svojoj biti ekonomske revolucije.

Uopće samo ekonomske, ili točnije, odnošaji proizvodnje imaju realno značenje za čovjeka. Ideologije — država, religija, moral, filozofija, umjetnost — nerealne su i iluzorne i vrijede samo kao simptomi.«

U PROCJEPU KONTRADIKCIJE

Već na prvi pogled udara nam u oči, koliko su osnovne zasade historijskog materijalizma u sebi neosnovane, a među se logički nepovezane. Tako se na pr. jasno vidi strahovito protivurječje između metode i cijelog sistema dijalektičkog odnosno historijskog materijalizma. *S jedne strane izričito tvrdi*, da su *ideje i sistemi samo plod i odraz odnosne privredne epohe i sredine, te da nema konačne apsolutne istine*, a s *druge strane*, da *je dijalektički način mišljenja jedini ispravni način u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, a materijalizam jedini ispravni svjetovni nazor za cijelu budućnost*. Da su historijski materijalisti pokušavali protumačiti svoju epohu, moralo bi im se samo prigovoriti, da su površni, ali bi njihova teorija ostala bar u skladu s dijalektičkim načinom mišljenja. Time što su se bacili na tumačenje cijele povijesti, izgubili su pravo, da se nazivaju ozbiljnim učenjacima.

A kako se zapliću u protivurječja najbolje nam dokazuju njihovi pogledi na budućnost.

Propašću zadnje antagonističke epohe, moderne buržujske, nestat će i sve protivštine i svršit će se svjetska povijest. Na drugom mjestu kažu, da će onda tek početi svjetska povijest. *Sada ako je istina da će onda prestati svjetska povijest, onda je nauka o neprestanom razvitku puka fraza,*

a *ako će tek onda početi, onda to novo komunističko društvo krije u sebi klicu propasti, kako to zahtijeva dijalektička metoda,* te je prema tome samo prolazno rješenje socijalnog pitanja.

Ne može se nijekati, da se klica novog poretka nalazi još u starom, te da se krajnosti dotiču, kao i to da ekonomija utječe na povijest čovječanstva. Priznajemo utjecaj ekonomije na društveni, državni, pa i etički poredak, a prema tome i na ideje, ali se protivimo materijalističkom iskrivljivanju povijesti, prema kojem je zadnji uzrok svega u ekonomskim odnosima, da se povijest razvija nužno i posve neovisno od slobodne volje čovjeka, da su ideološki faktori posvema ovisni o privrednim, i da je sama religija krinka privrednih interesa.

Sama proizvodnja, kao i sredstva i odnošaji proizvodnje, pretpostavljaju prirodne sile i sposobnost čovjeka i društva uopće, koje nisu uzrokovane ekonomijom, već im je ona svrha i cilj. Ta koliko smo puta svjedocima, kako čisto ideološki motivi pokreću događaje. *Nisu na pr. krstaške vojne nastale iz ekonomskih razloga već samo zato, da se oslobodi Sveti Grob, a njihova je posljedica* bila privredna i socijalna *perturbacija i promjena društvenoga* poretka. Tu su duhovni momenti doveli do promjene društvenog uređenja i proizvodnje.

ČINJENICA KAT. CRKVE

Ali nije i ne može nam biti nakana u okviru ovog referata, da podvrgnemo sve zasade historijskog materijalizma direktnoj kritici. Mi želimo samo upozoriti na jednu činjenicu na kojoj se razbija i koja prema tome indirektno pobija cijeli sistem historijskog materijalizma. Ta je činjenica Katolička Crkva.

Pogledajmo dakle što je Katolička Crkva? Katolička je Crkva, kako veli kardinal Sv. Robert Bellarmino zajednica ljudi združenih međusobno ispovijedanjem iste kršćanske vjere i upotrebom istih sakramenata pod upravom zakonitih pastira, naročito rimskog pape, kao namjesnika Kristova na zemlji, za to da postignu vrhovni cilj — vječno spasenje. — Tim riječima nije Bellarmin definirao kakovu izmišljenu idealnu instituciju, nego realnu činjenicu, koja danas već gleda na dvadeset vijekova svoje povijesti.

Svaki se od tih elemenata nalazi u Crkvi od prvog časa, od njezina osnutka, kroz sva vremena, pa do danas. Istu vjeru, koju su ispovijedali apostoli, ispovijedali su i Justinijan i Karlo Veliki i sv. Ignacije Lojola i Pio XI., i stari i srednji i novi vijek, seljak i gospodin i radnik i svećenik, i Nijemac i Talijan i Irac i Hrvat — svi koji su se priznavali katolicima. I danas, isto kao i prije devetnaest vjekova, tvori Sv. Pismo i usmena predaja jedinu bazu katoličke nauke, i danas, kao i onda, molimo vjerovanje apostolsko i danas kao i u doba Djela apostolskih krstimo se vodom u ime Oca i Sina i Duha Svetoga, blagujemo isti Kruh — Tijelo Isusovo, pijemo isto vino — Krv Njegovu, ispovijedamo grijehe svoje i vršimo pokoru.

I kao što su se prvi kršćani pokoravali zboru apostola s Petrom, namjesnikom Kristovim, na čelu, tako i u srednjem vijeku, tako se i danas pokoravaju vjernici svojim biskupima, zakonitim nasljednicima apostola, i naročito rimskom papi, namjesniku Kristovu.

I što smo rekli vrijedi za sve epohe historijskog zbivanja od osnutka Crkve Katoličke i za sve narode na kugli zemaljskoj.

PROMJENLJIVOST EKONOMSKIH PRILIKA.
NEPROMJENLJIVOST DUHOVNE USTANOVE.

Historijski materijalisti tvrde doduše, da je bila druga religija i crkva za rimskog carstva, druga za feudalnog doba, a opet druga, kad je to doba prestalo.

Rimsko svjetsko carstvo trebalo se nadopuniti svjetskom religijom — kršćanstvom? Da bi to i bilo istinito, ne bi ništa dokazivalo, jer to nije ekonomski već politički t. j. duševni razlog. Osim toga kršćanstvo se tek onda potpuno razvilo, *kada se rimsko carstvo raspalo i kada je ono razorilo stari poredak.* Sve kad bi zaista kršćanstvo bilo vjera potlačenih klasa, kako to materijalisti tvrde, ipak ne bi bilo istina, da je Rim, rimsko carstvo, tražio takovu vjeru, *jer se pod Rimom razumjevala tadašnja državna vlast, koja je kršćanstvo iz dna duše mrzila.* Nije, dakle, kršćanstvo recipirano iz političkih razloga, da nadopuni svjetsko carstvo svjetskom religijom već se ono širilo zbog svoje unutrašnje snage.

Na početku srednjeg vijeka — naučava dalje historijski materijalizam — promjenom društvenog uređenja, nastala je potreba za religijom, koja bi odgovarala hijerarhički uređenom feudalnom društvu. Tu je religiju pružala Katolička Crkva, koja je bila organizirana analogno feudalnom

društvu. Materijalisti tu razlikuju neko rimsko kršćanstvo i feudalni katolicizam. Kao što ni prvo nije istinito, nije ni drugo. Kao da se u katoličkoj Crkvi i u rimsko doba kao i u feudalno ne nalaze svi elementi Bellarminove definicije.

Po dijalektičkoj metodi pronašli su materijalisti, da je potlačena klasa srušila Rim i zavladavši osnovala feudalni sistem, te prema tome i Crkvu. Ali stvarna znanstvena povijest posve drugačije govori. Nije nikakova potlačena klasa, pobijedivši vlastodršce, osnovala feudalizam, niti je to bilo neko novo oružje, niti novi način proizvodnje, već samo moralna propast Rimljana uslijed raskošna života i osvojenje, zemlje po Germanima. Nakon toga pripala je sva zemlja, a i ljudi koji su na njoj stanovali kralju, a budući da ovaj nije mogao sam upravljati, valjalo je naći riješenje. To je riješenje nađeno u lenskom sistemu, mješavini rimskih i germanskih ideja. A crkva ne samo da se sama nije uslijed toga promijenila, ona je štoviše silno utjecala na razvitak tih naroda, koji su svu kulturu starog Rima dobivali iz ruku Crkve. Ni jedan čas nije bio prekinut kontinuitet na rimskoj stolici, nauka je Crkve ostala posve ista, kakovu ju je naučavao Isus Krist i apostoli, a nicejski sabor kodificirao; hijerarhija se uopće nije nije promijenila, te bitne forme — primat i episkopat — potječu od samog Božanskog Osnivača, tako da se uopće ne može govoriti o nekoj Katoličkoj Crkvi različitoj od prvog kršćanstva, niti o Crkvi modiciranoj novim životnim prilikama. Štoviše hijerarhijsko je uređenje nove feudalne države čista kopija Crkve. Podvrgnuto strogoj historijskoj kritici feudalno doba pokazuje Crkvu istu kao na početku.

I kada je feudalno doba prestalo, nije s njim nestalo Crkve. Ona je ostala ista, kao i prije. Nije vjera tog novog doba protestantizam, jer vidimo cijele zemlje s građanskim elementima kako su katoličke, kao na pr. sjeverna Italija, dok čisto plemićke, feudalne zemlje Švedska i Pruska prihvaćaju protestantizam.

U zadnjih se podrug stoljeća privreda i društvene prilike stubokom promijenile, tako da bi se zapravo po historijskom materijalizmu Crkva već odavna morala prepustiti nekoj drugoj formaciji. A što vidimo? Ne samo da Crkva još postoji, ona se širi: dobiva nova područja i ponovno osvaja izgubljena. Divni vjerski preporod u Francuskoj i Belgiji dokazuje, da je u Crkvi još silna vitalna snaga, štoviše Crkva sve to aktivnije zahvaća u tok događaja i idejno formira ljudsku zajednicu. Ako Bog da osvanut će i kod nas u Hr-

vatskoj dan, kada ćemo i mi doživjeti veliki vjerski i socijalni preporod i tim još jedanput opovrći tvrdnje historijskog materijalizma.

Vidimo, dakle, da je posve neopravdano i proizvoljno kidati kontinuitet Crkve, kako to čine marksisti i svakoj epohi dati svoju vjeru.

To što smo izveli za pojedine epohe vrijedi i za različne krajeve i privredne formacije. Tko će pametan ustvrditi, da Eskim na Grönlandu, koji živi od lova na tuljane, Zulucrnac u Južnoj Africi, koji se bavi stočarstvom, Argentinac, koji proizvodi kukuruz, i Kinez koji u svom vrtu sije rižu, Evropljanin u hiperindustrijaliziranoj zemlji i primitivni Indijanac bogat i siromah, radnik i poslodavac, obrtnik i seljak — žive u istim životnim prilikama, pod istim ekonomskim sistemima, uz isti način proizvodnje i potrošnje? A ipak svi oni koliko pripadaju Katoličkoj Crkvi, vjeruju u jednoga Boga u kojemu su tri osobe, vjeruju u djevičansko porođenje Kristovo i u njegovu realnu nazočnost u Presv. Oltarskom Sakramentu, služe se istim krštenjem, istim sakramentom pokore, istom ženidbom, te se pokoravaju istim crkvenim poglavarima. Historijski je materijalizam već samim tim potučen, jer on, koji priznaje samo promjenu, ne može podnijeti da postoji jedna institucija, koja obuhvaća sve ljude i koja se ne mijenja. On ne podnosi ništa vječno, postojano, jer ga to demantira i onemogućuje. A najjači mu udarac zadaje baš postojanje univerzalne Crkve. Posve ga demantira i pobija ispunjavanje Kristove oporuke: »Idite i naučavajte sve narode krsteći ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga; učeći ih, da drže *sve* što sam vam zapovijedio. I evo ja sam s vama u *sve* dane do svršetka svijeta.«

Tu nisu potrebni nikakovi drugi dokazi, nikakova naučna razlaganja, dokazivanja i pobijanja, već je samo potrebno pogledati objektivno činjenice. Na jednoj strani imamo sistem, koji tvrdi, da nema ništa stalno, nepromjenljivo, da su sve ideje i sve institucije proizvod svojeg doba i svojih ekonomskih prilika, a s druge strane postoji barem jedna institucija, koja obuhvaća različne epohe i ekonomske prilike, koja se prostire po cijelom svijetu, koja kraj svih promjena sama ostaje uvijek te koja obuhvaća sve staleže. Činjenica, stvarnost demantira teoriju. Hoće li njezini sretni obretnici, kad vide tu situaciju, povikati s Hegelom: »To gore po činjenice, ako se ne slažu s teorijom?« nepromjenlivošću, te svojim neprestanim utjecajem na ljudsku zajednicu stalno demantira dijalektički i historijski materijalizam.

Ivan Korsky

Žena sovjetskih konclogora

Na ovogodišnjoj se sovjetskoj izložbi u Parizu ističe veličanstveni paviljon, koji se svojom strukturom, svojim kipovima radnice sa srpom i radnika sa čekićem upravo narivava posjetnicima. Unutrašnjost se Sovjetskog paviljona sastoji od samih propagandističkih letaka i plakata sa nečuvenim brojkama i zanimljivim slikama boljševičke Rusije.

I dok eto u stranom svijetu bolješevizam nastoji da prikaže idealizovanu sliku bivstvovanja, dotle one rijetke knjige ljudi, koji su se na bilo koji način oslobodili crvenih granica prikazuju komunizam na stvaran, na — porazan način. Takova je i knjiga jedne ruske intelektualke,* koja je proboravila punih 8 godina u tamnicama Sovjeta i to u Sibiru. U svojoj vrlo zanimivoj knjizi »B a g n e r o u g e«[1] opisala je sve strahote svoga boravka i postupka crvenih.

KAKO SE U SSSR HAPSI

Bila je uhapšena potpuno nenadano, 14. novembra 1923 u svom stanu. Dopustili su joj da uzme samo najnužnije stvari. Iste noći bilo je hapšenje katolika u masama, a tek puno kasnije saznala je, da je to bio odgovor sovjetske vlade na pismo sv. Oca Pape protiv komunizma. No u početku se nije o tome ništa govorilo. Tek nekoliko dana kasnije bilo je preslušanje i to sa jednim jedinim pitanjem »kamo je sakrila listove, koje joj je pisao papa?« — Dokazivali su da sigurno znaju, da je bila tajna povjerenica Rima i da se privatno dopisivala sa sv. Ocem. Konačno su za sve katolike primjenili član 61. kaznenog sovjetskog zakona, a bio je poprilici ovako formuliran: »Aktivna pripadnost jednoj organizaciji,

---

* Imali smo prilike da se lično upoznamo s auktoricom ovog dokumentarnog svjedočanstva. Ona se nalazi za sad u Parizu, kamo je došla, pošto ju je rodbina iz emigracije za 3000 njč. maraka *kupila* iz sovjetskih koncentracionih logora. Sve navedene činjenice su lično doživljene.
Nap. Ured.

---

[1] Editions du Cerf., Paris.

kojoj je cilj da internacionalnoj buržoaziji pomogne u borbi protiv moći Sovjeta«. Na pitanje katolika — kakovoj su to organizaciji pripadali? — glasilo je odgovor: »Već i sama činjenica, da se Papa priznaje vrhovnim poglavarom Crkve dosta je da se dokaže sudioništvo sa stranom buržoazijom.«

Nakon ovoga slijedilo je putovanje iz Lenjingrada u Moskvu. Interesantno je bila sastavljena sama četa okrivljenih. Bila su to dva grkokatolička svećenika, četiri katolikinje i jedanaest uličnih djevojaka, koje su skupili u kojekakvim krčmama za policijske racije. Nemoguće je opisati razgovore tih uličnih djevojaka i oružane pratnje. Konačno se ipak sažalio zapovjednik čete nad katolikinjama i odveo ih u odio za muškarce. Put do Moskve trajao je tri dana, jer su vagoni kažnjenika bili prikapčani za teretne vlakove. U Moskvi su opet sve ženske kažnjenike odvojili od ostalih da proslijede put do tamnice, koja se nalazila na protivnom dijelu grada. Naša je auktorica zamolila vođu pratnje, da dozvoli jednoj poljskoj redovnici da se vozi na kolimi za prtljagu, jer je bila tek izišla iz bolnice, gdje je pretrpjela vrlo tešku operaciju, no dobila je odgovor: »Kad se znalo učiniti zločin, treba znati i hodati!« U tamnici bile su kažnjenice kojekako razmještene, no posebno su bile smještene »političke«. Naša auktorica nije dugo ostala u ovom zatvoru, nego su ju za kratko vrijeme otpravili dva do zubiju oboružana stražara, opet kroz čitav grad u unutarnji G. P. U. u zloglasnu Ljubjanku.

Iza petnaest dana bila je predvedena na preslušanje, koje se sastojalo od nekoliko pitanja i to o njenoj prošlosti, o roditeljima, i t. d., a zatim su joj razjašnjavali, kako je ona previše učena i pametna, a da bi vjerovala u Boga. Ona je odgovorila da su i puno pametniji ljudi vjerovali i vjeruju u Boga. Pitali su je dalje, kako može saglasiti vjeru sa razumom. Na to se razvila duga filozofska diskusija, a završila se nakon jednog sata time, što su joj rekli da je jaki polemista i da će tu diskusiju nastaviti s njom drugi puta. Na pitanje u čemu sastoji njezin zločin, kada ipak ni jedan sovjetski zakon ne brani vjerovanje u Baga i vjernost Crkvi katoličkoj, odgovorili su joj: »Govorit ćemo o tome drugi puta«, i odveli su je u ćeliju.

U SOVJETSKIM SAMICAMA

Ćelije su vrlo malene sa prozorom, koji je imao mnoge pregratke i bio otvoren samo toliko, da se vidio mali komadić neba. Ništa ne prekida mrtve tišine u tom zatvoru, pa čak

i straža nosi nekakve krznene cipele, da se ne čuju koraci, a i zato da mogu bez znanja utamničenih promatrati njihove kretnje. Strogo je bilo zabranjeno glasno govoriti, pa ako je tkogod što i molio, činio bi to šapčući kroz otvor na vratima, kroz koji su ih ujedno tamničari promatrali. Za većinu utamničenika bila je ta tišina nepodnosiva, no za intelektualca svakako poželjna. Svakih petnaest dana bila je premetačina, da se vidi nijesu li kažnjenici prokriomčarili kakovu stvar, možda oružje, olovku ili papir ili kakvi vjerski predmet: križ krunicu, sliku i t. d. Naša si je utamničenica od vrpce načinila male kuglice i sastavila od njih krunicu. Četiri puta su joj je oteli, a peti puta ju je kod premetačine stavila u usta. Smiješna je upravo bila ta premetačina u tom tako reći grobu i pod ovakovom paskom. Hrana u zatvoru, kako ističe utamničena, bila je za njezina vremena naročito dobra. U jutro su dobivali 200 grama crnoga kruha i posudicu punu vruće vode obojene poput čaja, dva komadića šećera i 15 cigareta; u podne porciju juhe i neke vrste kaše od griza, u veče opet kašu i čaja bez šećera. Tu je proboravila šest mjeseci; vrijeme je naime računala na taj način: u jedan tamni kut ćelije bilježila bi crtice, pa bi onda zbrajajući ih izračunala tjedne i mjesece.

NA PUTU U SIBIR

Bilo je to u početku maja 1924. kada su je izveli iz tamnice Ljubjanke u Butyrskaju. Tamo je našla društvo dama, koje su se sve spremale u progonstvo. Bile su okrivljene na pr. radi »protuzakonite prodaje« (prodala je haljinu da kupi kruha); dvije su mlade djevojke bile okrivljene radi »špionaže«, što su prisustvovale plesu, koji je priredio engleski poslanik; druge radi veza s inostranstvom, jer su dobivale pisma od svojih iseljenih roditelja. Iza nekoliko dana slijedila je osuda. Naša auktorica bude radi »aktivne pripadnosti jednoj proturevolucionarnoj organizaciji« osuđena na 10 (deset) godina tamnice. Za dva dana bila je otpremljena sa ostalim okrivljenicima — njih oko 400 — za Sibir.

Bilo je to putovanje u etapama. Te etape znače mijenjanje straže u pojedinim mjestima iz Moskve do zarobljenikova odredišta. Naša je zarobljenica prešla 5 takovih etapa do Irkutska, kamo je bila opredjeljena. Od jedne do druge etape vozilo se vlakom u specijalno uređenim vagonima i odjelcima za kažnjenike. Iz hodnika pazili bi stražari na svaki kret kažnjenika. Pojedini odjeli bili su podijeljeni na tri dijela; u taj svaki dio, gdje se moglo jedino ležati ili sjediti zgrčenih nogu i tijela, strpali bi 6 kažnjenika. Nije potrebno nagla-

šavati da se u tom kavezu — kavezu u pravom smislu riječi, jer je svaki odio klupa u vagonu bio obložen željeznim rešetkama — gdje jedva stane 6 ljudi, a u slučaju prevoza kažnjenika 18, nije pazilo ni na kakve higijenske uslove, a takova su putovanja trajala po 3 ili 5 dana neprekidno. Iz vlaka vukli bi tako izmorene i slabe ljude po nekoliko kilometara od kolodvora do mjesnog zatvora. Oni, koji su imali kakove svežnje, bacali bi ih putem, da si olakšaju put, a koliki su se naprosto srušili mrtvi, napose starci, kojih je također bilo među njima. U tim gradskim zatvorima trebali su dobiti hranu, no dobivali bi jedino u tom slučaju, ako bi što ostalo od domaćih kažnjenika. Uza sve to i vječita premetačina. Taj je put trajao 4 mjeseca. I uvijek su, svakoga ljeta, putovali kažnjenici u Sibiriju, redovito njih oko 60.000, a koji puta bi dosegao broj i 100.000. Zimi bi rjeđe slali čete, radi studeni, za koje bi se mnogi smrzli. Jedne je zime bio mortalitet 60% — to je naime saznala iz statistike, u koje je kasnije imala uvid.

U ZAGRLJAJU HLADNOGA SIBIRA

Upravo su nadčovječni napori bili potrebni, da se podnese sve ono, što se zbiva u tim tamnicama. Na mnogim mjestima auktorica upozorava da joj je nemoguće sve opisati, jer bi izgledalo previše nevjerojatno. Njezina se ćelija nalazila u III. katu, u II. katu bili su oni, kojih je proces bio u toku, a u prizemlju se nalazili oni »najpogibeljniji«, koji su bili osuđeni na smrt. I svake su noći pred ponoć osluškivali zatvornici svih spratova, prvo korake a onda krikove, molbe, pa i psovke onih, koje bi vodili na stratište. Redovito bi odvodili čitave grupe kažnjenika, tako su ih jedne noći odveli 52, među njima bilo je i žena sa dojenčadi u naručju. Na pitanje, što su učinili sa djecom, odgovorili su tamničari slegnuvši ramenima *»majke su ih uzele sa sobom«*.

Jedne su noći došli tako i odveli auktoricu sa još dvije žene na GPU. Bile su sigurne, da polaze u smrt, tamo su zatekli grupu od 17 političkih kažnjenika. Prva je noć prošla, a da ipak nisu bili ubijeni; i tako u tom iščekivanju ostadoše daljnjih osam noći, dok ih devetog dana nisu opet odveli natrag. Tamo su saznali i za razlog. Bila je došla grupa njemačkih radnika da *pregleda »uzorne« sovjetske tamnice*. Bili su naravno zadovoljni videći prekrasnu spavaonu, klupske prostorije sa knjigama, šahovskim igrama, muzičkim instrumentima, a sve to naravno uređeno u tu svrhu. Zato je i prijetila opasnost da bi koji od »političkih« progovorio koju riječ s njima. To je svakako karakteristična crta sovjetskih potemkinjijada.

OTOK-KAZNIONA: SOLOVKI

No ni ovdje u ovoj strahovitoj tamnici nije auktorici bilo dosuđeno, da ostane na miru. U maju 1928. godine bude sa četom kažnjenika (a bila ih je većina »političkih«, jer bi ostale puštali samo da bude mjesta za ove), otpravljena na otok **Solovki** u Bijelom moru, udaljen 4 do 5 sati od luke Kem. Solovki bio je okružen sa više manjih otoka, na jednima su bile tamnice, a na drugima ogromne šume. Straža čitavog otoka, kao i tamničari bili su isključivo komunisti. Režim je bio upravo vojnički. Kažnjenici su bili podijeljeni u grupe, a na čelu im koji činovnik GPU-a ili komunista, poslan ovamo da izbjegne kazni za koje svoje učinjeno zlodjelo. Oni su terorizirali i brutalizirali kažnjenike i doslovce ostvarivali »sistem tajnog nadzora«, koji je dopuštao da prate svaki kret kažnjenika.

Muškarci su radili u šumama. Bila je to exploatacija šuma, strahovit posao onima, koji nisu navikli da budu drvosječe. Na taj posao morali su svi i bolesni i starci, a uvečer bi redovito donosili njihove lješine. Obučeni su bili vrlo slabo, bolje reći nikako, jer su imali na sebi odijela, u kojima su dolazili u tamnicu, pa su bila raspadnuta u krpe. Tako odjeveni išli bi jadnici zimi i ljeti jednako na posao — a žrtve su samo rasle. One, koji bi uskratili posluh radi potpune nemoći jednostavno bi strijeljali. Koje čudo, da su kažnjenici pokušavali na sve moguće načine da izbjegnu tome poslu; tako su si odsjecali prste na rukama, ali i opet zlo, jer bi zapovjednici znajući za to, izmišljali grozne muke, kojima bi onda podlijegali. Jedan je pjesnik radeći u šumi zimi potpuno bos zamolio cipele. Ne dobivši odgovor odreže si komad palca i kažiprst lijeve ruke, stavi to u omot i adresira na G. P. U. ovim riječima: »Vama koji đavolski volite ljudsko meso šaljem ovaj komad najfinije vrste.« — A sve se to događalo u vrijeme, kada je sovjetska vlada, odgovarajući na zabranu američke vlade, da se uvozi rusko drvo kao produkt prisilnog rada, glasno naglašavala da exploatacija šuma nije nikada plod prisilnog rada. Ali se zato ne zove badava u Rusiji čitav taj »otok Solovki »otok mučenja.«

KAKO JE KOMUNIZAM OSLOBODIO ŽENU

Strahovito su stradale žene. Što su s njima stvarali stražari i zapovjednici nemoguće je govoriti. Obnavljala su se mučeništva djevica iz prvih kršćanskih vremena. *I sami kažnjenici, gledajući njihovu nesreću, govorili bi »kada bi na njihovom mjestu bila moja žena, kći ili sestra, prije bi je ubio vlastitom rukom.«* Prvo su ih tjerali na čisto vojničke

vježbe, koje su naravno vodili crveni časnici pijani od silne vlasti, a vrlo često i od alkohola. Dnevno bi im se čitao proglas rada i imena osuđenih na smrt radi neposluha. Kod samog usmrćivanja događali su se užasni prizori. Jednom su na pr. pred ženskim zatvorom ukopali ogromnu jamu i oko pola noći doveli 53 čovjeka i poredali ih naokolo. Onda su ih revolverom poubijali tako da su odmah pali u jamu, no jama se nije napunila, pa su dovukli neke bolesnike i konačno jednu četu živih, koja je napunila jamu...

Žene su obavljale različite poslove; intelektualke je zapadao posao u statističkim uredima, kamo je konačno dospjela i naša auktorica, no i opet ne za dugo, jer je naskoro bila okrivljena radi sabotaže, *što nije htjela davati antireligiozna razjašnjenja grupama* onih, koji su dolazili u kancelariju. Zato su je prognali na otok Anser, kamo bi slali »nepopravljive«. Tu je teško obolila, pa su je konačno doveli u veliku bolnicu na Solovki. U bolnici ležala je u sobi sa 19 *ostalih bolesnica, a zapravo je to bila soba za dvije.*

U pomanjkanju prostora poslagali bi bolesnike po hodnicima, pa bi preko njih gazili, da dođu do soba. Pod ovakovim higijenskim uslovima nepotrebno je isticati da je mortalitet bio ogroman. Svako su jutro kupili lješine, pošto bi prethodno pregledali, imaju li zlatnih zubi, ako ih je bilo jednostavno bi ih izbili, a onda natovarili mrtvace kao vreće na kola i odvezli u zajedničku jamu. Bila je u bolnici dva mjeseca, a onda je i opet dospjela u statistički ured. Tu je saznala, da je razmjer običnih i »političkih« kažnjenika bio *60 % : 40 %.* Prve su bile djevojke sa 16, a bilo ih je i ispod 16 godina, većinom žrtve kakove policijske racije. Druge su bile djevojke različite dobi, pa supruge svećenika, profesora, pa i mnoge redovnice, u većini slučajeva optužene radi špijunaže.

Postupalo se sa svima grozno i uvijek se obnavljala ista pjesma, smrt! Tako ih je za one velike zime 1929/30 g. poginulo preko *20.000* i to od epidemije tifusa i disenterije. Bojeći se škandala izvana, poslala je uprava GPU svoje ljude, koji su trebali istražiti uzroke; rezultat je bio taj, da su streljali kao krivce toga zla 17 lica. Strahote su epidemije bile neopisive. Jedan jedini primjer potpuno osvjetljuje svu grozotu. Toliko je bilo bolesnika, da su ih metali u nemoguće prostorije, koje nisu imale ni poštene zidove a kamo li vrata; tamo bi ležali polu goli (radi manjkave odjeće), a često i potpuno goli, pa kad bi ujutro dolazili tamničari da pokupe lješine, oni, koji su preživjeli tu noć, otimali bi se s njima za lješine, jer su im služile kao pokrivači......

FARAONSKI POSLOVI — FARAONSKE ŽRTVE

U ljeto 1931 odlučiše Sovjeti da grade kanal od Bijeloga do Baltičkog mora, zato su veći dio kažnjenika preselili do Medvejia Gore, smještene sjeverno od jezera Onega. Tamo su napravili barake za kažnjenike i stanove za one, koji su upravljali gradnjom, a bili su svi iz Moskve. Sloboda je bila veća nego na Solovkima; najbolje su živjele u ženskoj baraci obične zločinke, koje bi svaku noć donosili pijane sa kakovog drugarskog pijančevanja. Auktorica je i ovdje bila zaposlena u kancelariji oko izrađivanja plana za taj kanal i oko vođenja statistika, pa su ona i njezine tri suradnice smatrale za naročiti privilegij, kada su smjele prenoćiti na stolovima svoje kancelarije potpuno odjevene, dok je vani bila temperatura —30°C. Sama auktorica veli za kanal (jer je imala uvid u sve pa i tajne planove) da je to jedna strahovita i gnjusna obmama — »un bluff colossal et odieux« — koja je stajala *300.000 ljudskih života.*

K SLOBODI

Naša se auktorica međutim približavala oslobođenju. Po sovjetskim zakonima, kažnjenik, koji bi prešao polovinu svoje određene kazne imao je pravo na smanjenje od dvije godine. Za komuniste je taj zakon vrijedio u drugom smjeru: redukcija bi slijedila odmah iza prve godine i to dvostruka! Bez ove redukcije naime ne bi bilo moguće smjestiti sve kažnjenike po tamnicama ili logorima. Vrijeme bi tamničenja prema tome bilo završeno 1931 godine, no nitko nije ništa spominjao, kad li joj u januaru 1932, bude javljeno da je slobodna. Uputila se zatim bez potrebne odjeće i ikakvih sredstava u neko susjedno mjesto, gdje je našla neku dobru ženu i ujedno posla na željeznici, kako bi si mogla kupiti putnu kartu. Vrativši se konačno kući saznala je, da je njezino oslobođenje uslijedilo jedino na neprestanu intervenciju njezinih prijatelja u Moskvi i nakon plaćene otkupnine.

Na koncu svoje knjige auktorica izjavljuje: »Sloboda mi je dala mogućnost da se uvjerim da je čitava Rusija samo jedna *prostrana tamnica* i da se slobodni ljudi u Rusiji vrlo malo razlikuju od onih nebrojenih kažnjenika.....

Ta je knjiga svakako porazan dokument, a ujedno ozbiljan memento današnjoj omladini, napose ženskoj — i to onoj koja se s površnošću snobova zagrijava za crveni bluff. Knjiga je ujedno tipičan primjer, kako se »jednakost i sloboda« provode u život i kako se lako pretvaraju u — ropstvo.

Ida Liko

Veliki katolički učenjak

Radio je u modernom svijetu najveće i najvažnije sredstvo saobraćaja među narodima i među pojedincima. Njegov blagi glas ulijeva hrabrost izgubljenom istraživaču u polarnim krajevima, osigurava mu pomoć. Zrakoplovi vođeni tim nevidljivim valovima spuštaju se nijemo i spasavaju mu život. Brodolomcima se u zadnji čas približava lađa i oslobađa ih od sigurne smrti. Tajfuni nisu više grobari, koji su kroz tolika stoljeća pokapali svoje žrtve u dubinama morskim. — Ali onaj komu toliki milijuni duguju život — ne živi više! I on je mrtav; no uspomene na njega ne će nestati nikada.

PRVE GODINE

Gulielmo Marconi rodio se u Bologni 25. travnja 1874. od Josipa i Anite Jamèson, irskoga podrijetla. Istog dana bi kršten u crkvi sv. Petra. Prve je godine proveo u Bologni i u Firenci, gdje je također počeo i učiti. Javnih škola nije nikada polazio. To izvanredno karakterizira Marconia: on je samouk u svome radu i studiju. Već kao mladić bio je oduševljen za elektrotehniku. Dade se svim žarom na nauk, — no samo onih materija, koje su mu se sviđale. Sa 18 godina poče u Livornu sasvim znanstveno proučavati fiziku pod vodstvom profesora Rosa i Rizzanini postavivši tako solidan temelj budućim studijama. U ovo doba počinje s pokusima oko atmosferske elektrike.

Oduševilo ga na to čitanje Franklinovih knjiga i pokusi Galvanijevi. Metnuo je na krov strelice od cinka, spojio ih s primitivnim aparatom za primanje. Za vrijeme oluje, iza svake munje, električno bi zvonce zazvonilo. Svaki taj zvuk bio je novi poticaj mladiću da nastavi svojim radom i istraživanjima.

Vrlo pažljivo je slijedio pokuse Hertza, Righia i Branlya. Kako se Marconiu nije dalo slijediti redoviti studij, Righi mu nije nikada bio profesor, ali ga je kao pravi prijatelj uvijek pomagao i hrabrio.

God. 1894. umire Hertz. Od tog doba Marconi sanja samo o tajnama onih čudnih valova s brzinom od 300.000 km. na sekundu. Već mu je tada bilo jasno da će ti valovi postati jednom veza među kontinentima, samo se bojao, da ne bi tko prije njega to otkrio.

Prvi glasoviti Marconijevi pokusi, koji su ujedno i prvo ostvarenje telegrafa bez žica (T. S. F. = telegrafo senza Sili), izvedeni su u proljeće 1895. u očinskoj vili Pontecchio kraj Bologne.[1] Nekoliko je mjeseci skupljao materijal, iza toga učio, radio bez prestanka, pravio sve moguće pokuse, dok mu napokon ne uspije prenijeti glasovite one tri točkice (slovo S u morseovom alfabetu) od očeve žitnice u udaljenost od nekoliko stotina metara. No ta se je prva stanica za primanje vidjela s vile. Mladi izumitelj je želio saznati, da li će ti valovi biti poslušni i ako naiđu na zapreke. Seljak, koji je bio »šef« te prve stanice, prenese sve skupa iza nekog brežuljka. Marconi sa svog mjesta iznova s tri kratka udarca šalje slovo S. Časak iza toga s hitcem iz puške »šef« javlja da su znakovi primljeni. Jednostavan početak toli silnog dijela; — put je radiotelegrafiji bio širom otvoren.

Kako je Marconi došao do tih rezultata?

Maxwell je 1864. formulirao teoriju o valovitom širenju i o brzini elektromagnetskih sila te o elektromagnetskoj naravi svijetlosti. Ovu teoriju potvrdi Hertz[2], koji je prvi proučavao svojstva elektromagnetskih valova. Sastavio je oscilator i resonator i s ovim aparatima izveo upravo divne pokuse. Uspije mu odrediti da je brzina valova jednaka brzini svijetla. Time je puno pomagao daljnjem studiju o njihovu širenju.

Hertzovo djelo nastavi Talijan Righi, profesor na sveučilištu u Bologni. On doda neke druge pokuse, slične onima optičkim i postiže dvostruki lom, interferenciju valova itd., potvrdivši tako iznova, da za širenje Hertzovih valova vrijede isti zakoni kao za širenje valova svijetla. Za ove je pokuse Righi upotrebljavao svoj aparat «oscilator« na 3 iskre (iskra se dobiva u vaselinskom ulju) i vrlo osjetljive resonatore, koje je sam zamislio.

---

[1] Opširnije u životu Marconijevu od Solaria.

[2] Por. Murani, *Fisica*, vol. II, br. 585. ss.

God. 1890. na katoličkom institutu u Parizu uspije Branlyu da djelovanjem električnih valova na jednu cijevčicu, ispunjenu željeznom pilovinom dobije zatvoreni krug struje. Iskre su se dobivale zatvorivši jednom tipkom krug Rumkomvljeva induktora, koji je bio postavljen u udaljenosti od 20 metara.

Muck of Rosenschold otkrije god. 1838. da se pri prolazu električne struje otpor željezne pilovine mijenja pod utjecajem električnih valova. Na nažalost brzo se zaboravi na ovo otkriće. Talijan Calzecchi-Onesti god. 1894 iznova proučava ovaj fenomen i napravi poznatu staklenu cijev s željeznom pilovinom, prozvanu kasnije od Lodgea »coherer«. — Branly usavrši ovu cijev i posebna mu je zasluga u tom, što je metnuo zajedno svojstva Koherera s elektromagnetskim valovima i što se je njime služio da ih otkrije. Oko usavršivanja svog detektora valovâ radio je i Lodge. Njemu uspije da prima Hertzove valove i iz velikih udaljenosti[3].

Rus Popov ujedini god. 1895. jednu elektrodu Koherera s žicom. On je htio uhvatiti i onda proučavati valove uzdušne elektricitete.

Marconi je pažljivo pratio sva proučavanja i pokuse i ujedno nastavljao svoj rad oko otkrića telegrafa bez žica. Dok su Hertz, Righi i ostali, promatrajući narav i sličnost elektromagnetskih valova s onima svijetla, umanjivali oscilator i oslabljivali valove, ne želeći ih slati u veće daljine, Marconi krene baš protivnim smjerom: on nastoji da obuhvati što veći prostor i da poveća djelokrug svojim valovima. Da to postigne, dodaje oscilatoru antenu i spoj sa zemljom. To je vrhunac Marconijevih otkrića. Ova, sasvim nova stvar, uveća kapacitet oscilatora i dosljedno uporabljivu snagu, olakša širenje valova i napokon povećavši njihovu daljinu, učini ih sposobnijima svladati zapreke.[4] Aparat za primanje nije pružao toliko poteškoća (poznat je naime bio primjer Popova). Sastavljen je bio ovako: antena, spoj sa zemljom i uklopljen koherer. Ova otkrića i pokusi god. 1895. zapravo su stvorili radio.

---

[3] Gledom na koherer spominjemo usput da mu je Marconi dao mnogo veću osjetljivost, upotrebljavajući pilovinu raznih kovina.

[4] Por. »La Nature« 1937., vol. II°, str. 187. — Murani, op. cit, br. 592.

To što se služio pokusima i rezultatima drugih učenjaka nikako Marconiju ne umanjuje veliku čast otkrića.[5] Toliki su se već fizičari mučili oko Hertzovih valova, no nijedan nije došao ni do onoga, do čega Marconi dolazi već iza prvog svog pokusa. Ne valja ipak misliti, da je sve to postigao samo svojim genijem. Postupajući potpuno znanstveno, po logičkom slijedu indukcije i dedukcije formulira on točno zakone, dok mu je izvanredna intuicija pomagala u izboru pokusa, koji i dandanas, iza 40 godina, izgledaju najbolja i najprikladnija priprava velikom otkriću. Sudeći po njegovim bilješkama, njemu je već kao dvadesetgodišnjem mladiću bilo sasvim jasno kako funkcionira njegova antena. Neki veliki fizičari, koji su prije tvrdili da je nemoguće to otkriće, sada iza jasnih dokaza gledaju barem umanjiti vrijednost. Pokušavaju i tumačiti no još i iza 4 godine stvar im nije jasna. Evo što je tada pisao veliki Marconijev takmac, Branly: »Telegraf bez žica je stvar vrlo jednostavna, ali ujedno i potpuno znanstvena, prije no što joj se nađe rješenje. I doista, jednostavna rješenja velikih problema najteže je naći!« Mnogi i veliki ljudi gledaju i proučavaju, no ne vide sve: dođe kakav genij, otkriva, razjašnjuje i onda svima puca pred očima i stvar izgleda tako jednostavna. To je povijest i telegrafa bez žica, velikog Marconijevog otkrića, koji uza sve sumnje i nijekanja ostvari svoju zamisao.

PUT U ENGLESKU. PRVI PRAKTIČNI POKUSI.

Uspjeli pokusi ohrabriše mladića. Usavršivši aparate, povećavši udaljenost prenosâ, postizava god. 1896. prvi patent. Italija hladno prima taj izum. Potaknut od majke, koja mu je preko svojih rođaka mogla puno pomoći, i jer je znao da moćna engleska mornarica traži neko sredstvo za odašiljanje vijesti na veće daljine, uputi se u Englesku. Naskoro pridobiva za se glavnog poštanskog inžinjera i uz njegovu pomoć započinje s pokusima dostignuvši udaljenost od 14 km. Stižu mu tada sa svih strana čestitke i ponude. Marconi, velik i kao organizator, utemelji (1897.) glasovito »Udruženje Marconi«.[6] Ovom zgodom pokaza veliku privrženost svo-

---

[5] Neki tvrde da je već Edison zamislio antenu. On ju je ipak upotrebljavao u drugu svrhu, i u ostalom nije dobio nikakovih rezutata.

[6] Društvo se »Marconi« brzo raširi. Ta velika svjetska organizacija, kojoj je bio Marconi na čelu, izađe pobjednicom iz velike borbe, koja je nastala među njom i društvom »Kabela« u Engleskoj. Kasnije se, po želji vlade, ujediniše.

joj zemlji i ne htjede primiti englesko državljanstvo, premda je znao, od kolike bi mu to bilo koristi. God. 1902. stavi svoje patente na raspolaganje talijanskoj Kraljevskoj Mornarici i vojsci. Talijanska vlada upozna svoju veliku pogrešku te pozove velikog svog sunarodnjaka u Italiju. U Spezzii mu prirediše krasan doček (lipanj 1897.). Odmah izvedoše nekoliko pokusa između kopna i krstarice »S. Martino«, koja je stajala iza otoka Palmarie u udaljenosti od 18 km. — Godinu dana kasnije počinje se s emisijama trgovačkog karaktera, s informacijama, športskim vijestima. Ujedno se pomaže mornarima i putnicima. God. 1899. čuju se prvi S. O. S.: tolike lađe su spašene, toliki ljudi zahvaljuju svoj život ovom velikanu. Među Francuskom i Engleskom preko kanala La Manche komunikacije su redovite. Isto tako među lađama, koje se više ne osjećaju osamljene i izgubljene na dalekom moru.

PATENT 7777

Iza ovog prvog udivljenja dođoše iznova poteškoće. Strašni su se problemi suprotstavljali redovitim radio-emisijama: prirodne zapreke, poteškoće primanja bilo radi atmosferske elektricitete bilo radi drugih stanica za odašiljanje. Tvrdnje i apodiktični dokazi o nemogućnosti radia dolazili su sa svih strana, pa čak i od ljudi dobre volje i velikog imena na pr. Righi-a, Poincaré-a . . . Jednodušno se tvrdilo, da je nemoguće odašiljati valove preko visokih gorskih lanaca ili na velike udaljenosti, jer je zemlja okrugla, a to širenju valova smeta.

Od god. 1898. Marconi neumorno uči i pravi pokuse. Cilj mu je bio: tako složiti i ugoditi aparat za odašiljanje i onaj za primanje, da se atmosferske smetnje svedu na minimum. Time se djelokrug valova povećava, a i tajnost komunikacija je sigurnija. U prvim godinama bežičnog brzojava od jedne iskre dobivala su se 3 titraja s naglo-opadajućom napetošću. Bila su kao 3 udarca čekića, kojih se snaga pomalo umanjuje i uzrokovala su na anteni odgovarajuće joj titraje. Svi su aparati za primanje, uz dostatnu napetost, odgovarali bez razlike na pojedine udarce. Broj titraja nije ništa utjecao. Ako bi naprotiv uspjelo da aparat za primanje odgovara samo na one valove, koji imaju jednaki period s njime, onda bi se moglo spojiti i samo dvije stanice s jednakim titrajima. Ne bi bile puno smetane od atmosferske elektricitete, niti od drugih stanica, jer je frekvencija elektro-

magnetskih valova različna. Osim tih prednosti povećaje se također i djelokrug aparata za prenašanje. I zaista za to suglasje bili su potrebni »stalni« valovi, jer s prijašnjim naglo prigušenim valovima, koji su bez razlike prouzrokovali titraje u svim stanicama, to nije bilo moguće. Valja priznati, da su ovi valovi bili slabiji, ali su baš zato mogli prouzrokovati titraje samo u onim aparatima za primanje, koji su bili udešeni na jednaki period.

Bilo je poznato da zatvoreni krug struje čuva dulje energiju od otvorenoga, jer je značenje manje. Titraji su radi toga stalni. Marconi tada spaja 2 suglasna titrajna kruga: jedan zatvoreni, koji proizvodi stalne titraje, drugi otvoreni, koji preko antene razašilje. Aparat za primanje bio je potpuno analogan. Glavni problem slaganja, sintonizacije bio je riješen, a s njime i mnogo drugih. Sada se je mogao upotrebljavati i veći kvantitet energije, što prije nikada nije uspjevalo, budući da se antena, direktno spojena s oscilatorom, nije mogla dosta izolirati. Ovo iznašašće, oko kojeg je Marconi mnogo radio i koje se služilo glavnim zakonom odnošaja među primarnim i sekundarnim krugovima, bi patentirano god. 1900. To je glasoviti patent br. 7777.

Da se uvidi od kolike je važnosti, dosta je napomenuti, da je on zapravo riješio velike poteškoće na koje se nailazilo kod praktične upotrebe bežičnog brzojava.[7] Ova je sintonizacija ujedno najviše pridonijela silnom razvoju radia. Dandanas nema aparata, koji se ne bi temeljio na ovom izumu.

Po ovom patentu Marconi izađe na svjetski glas. Ono čuvstvo odbojnosti prema njemu iščezava. Vlade se: engleska, francuska, američka jako zanimaju. Marconi tad odluči, da praktično pokaže svoje izume.

GOSPODAR ATLANTIKA

Marconi je uvidio da mora upotrebljavati jako visoke antene, te jače i dulje valove, koji će moći prevaliti velike daljine i svladati sve moguće zapreke. Upotrebljavajući ujedno i sintonizirane krugove, uza svu viku fizičara, sagradi on dvije vrlo jake stanice, udaljene 300 km. jedna od druge. Bilo je to početkom 1901. Kad mu je uspjela komunikacija među tim stanicama, siguran da je pobjedio, radi dan i noć

[7] Istina je da su već prije Marconia to patentirali Lodge i Braun, ali nisu došli do nikakovih praktičnih uspjeha.

na ogromnoj stanici za prenašenje u Poldhu (Engleska), koja je imala biti najveća na svijetu. Popravi i usavrši oscilator, no posebnu brigu posveti izradbi sistema mnogobrojnih antena, koji je bio visok 60 metara. Ciklon mu obori sve, ali Marconi, pun odvažnosti obnavlja svoje djelo. 26. studenog putuje na Novu Zemlju i tu u nekoj staroj vojarni uređuje stanicu za primanje. 9. prosinca, iza tolikih muka i borba, okružen svojim vjernim pomoćnicima, očekuje unaprijed označene znakove. I doista 3 glasovite točkice poslane s druge strane atlantskog oceana, sasvim se jasno čuju na telefon, kojeg je Marconi spojio s kohererom. Bio je to jedan od najganutljivijih časova njegova života. Pale su sve poteškoće njegovih protivnika, ovaj će izum osvojiti naskoro čitav svijet.

Radosna se vijest raširi odmah po Kanadi, Sjedinjenim Državama, po Evropi. Edison mu brzojavno čestita. Na povratku bi dočekan posvuda s najvećim slavljem. U New-Yorku ga američki učenjaci prozvaše »gospodarom atlantika.« — Protivnici promijeniše sada taktiku: sve skupa im postade jasno, — poteškoće se rasplinište, pa čak i ona o okruglom obliku zemlje. Marconia zovu na sve strane. On odabere gradnju velike stanice u Kanadi, kamo se uputi u veljači 1902. iza kratkog boravka u Evropi. Na putu otkrije da sunčano svjetlo umanjuje dosta nosivost dugih valova i da je taj utjecaj u razmjeru s njihovom dubljinom. Taj je zakon vrlo važan za kasnije radiokomunikacije. U srpnju iste godine ukrcava se u Napulju na brod »Carlo Alberto«. Ustanovi redovitu službu na stanicama u Poldhu, i za vrijeme čitavog putovanja Napulj — Kronstadt, koje je trajalo nekoliko mjeseci, komunikacije su bile savršene. I visoke su gore bile svladane!

No valja ovdje spomenuti drugo Marconijevo otkriće: magnetski detektor, koji se je prvi puta upotrebljavao s velikim uspjehom na putovanju »Carla Alberta«. Aparat za primanje s kohererom nije bio dosta pravilan; trebalo je naći novi. Služeći se Marconi Rutherfordovim otkrićem (iz god. 1897.) o promjeni magnetskog polja pod utjecajem električnih valova, u kratko ga vrijeme doista i sastavi. Imao je veliku stalnost i izvanrednu selekciju, budući da su se znakovi primali preko telefona i dosljedno preko uha, tog velikog akustičnog selektora. Ovo naše sjetilo može dobro razlikovati i sitne nijanse zvukova, dakle i nekoliko stanica, uza sve to, što imaju isti period valova. Dosta je da su osci-

latori s različnom frekvencijom. Ovaj aparat za primanje služio je na putovanju »Carla Alberta«, koje je završilo u jeseni god. 1902. Radio-komunikacije bile su uvijek točne, pa čak i onda kad je lađu od Poldhua dijelio čitav evropski kontinent. — Lijep izvještaj, koji je o ovom putovanju napisao markiz Solari, dobi veliku nagradu na međunarodnoj električnoj izložbi u St. Louisu.

Marconi-ju su već uspjeli prenosi iz Evrope u Ameriku, no on htjede uspostaviti stalnu službu. Ode stoga iznova u Kanadu. Tu i uz 30° ispod ništice, kroz 2 mjeseca radi neumorno, da prenese s te nove stanice vijesti u Poldhu. Napokon 18. decembra 1903. preletješe Ocean 2 pozdrava talijanskom i engleskom kralju, — nevidljivi glasnici velikog genija. Ipak je trebalo čekati još čitavih 5 godina, prije nego se mogao uspostaviti stalni i dobro uređeni saobraćaj, kakav je bio nužan u stvarima socijalnog i ekonomskog karaktera. Ove godine su pune znanstvenog rada i nastojanja. Dosta je spomenuti tadašnja iznašašća i kondenzatore na zrak, horizontalne antene itd.

Ovaj novi uspjeh pridonese puno Manconijevoj slavi. Neprijatelji se njegovi ipak nadali nekakovoj zadovoljštini na prvoj međunarodnoj konferenciji radiotelegrafije, koja se održala u Berlinu 4. kolovoza 1903. Samo po sebi već je ova konferencija bila veliko priznanje Marconijevu otkriću. Ali neke usijane glave počeše se iznova nabacivati sumnjama na Marconijeve pokuse, želeći time spriječiti veliki razvoj radia, koji se je jasno zapažao. Marconi kao odgovor na ove napadaje, osniva na prekooceanskom brodu »Lucania« radio-novine, s evropskim i američkim vijestima, pokazujući time, kako su bile »znanstvene« sumnje njegovih zavidnih antagonista.

OSTALA OTKRIĆA

God. 1904. otkriva da horizontalne atene mogu slati titraje u pojedinim pravcima (»direktivna svojstva«). To je bilo od velike važnosti za intenzivnost i udaljenost prenosa. Marconi odmah iskorišćuje ove pogodnosti i nekoliko godina misli samo na usavršavanje radio-prenašanja. Plodovi tog rada nisu izostali. Sred Atlantskog Oceana spašava brodolomce sa »Floride« i »Republic«. Najglasovitije je ipak spašavanje više od 1000 brodolomaca s »Titanica«. Marconi je sa svih strana primao zahvalna pisma, pa čak i od siromašnih mornara. Engleski ministar izjavi da hiljade i hiljade duguju svoj život ovom velikanu. Taj je broj međutim svake godine

naglo rastao. Sve su lađe bile zakonom obvezane da uspostave radiostanicu. Na taj im je način bila osigurana pomoć u slučaju pogibelji.

U ovo doba se uspostavlja veza između Evrope i Južne Amerike. Prve vijesti su bile primljene u Buenos-Airesu, god. 1910. Udaljenost je već preko 10.000 km.!

Marconijeva otkrića ipak nisu još završena: godine 1912. daje konačnu formu svom »sistemu s više iskaza« (na kojem je radio sve tamo od god. 1903., koji je davao muzikalne iskre[8] s apsolutnom stalnošću i s vrlo određenim periodom. Nije to još sistem »stalnih« valova, ali se već učinio velik korak naprijed, kad se misli na prijašnje aparate. Mogao se bolje spojiti s krugom antena zemlja, jer je bila onemogućena reakcija sekundarnog kruga na onaj primarni. Energija, koja je bila mnogo veća nego u prijašnjim sistemima, dobivala se pomoću jakih generatora s visokom Sekvencijom. Sintonizacija je mnogo dobila, vrijeme prenosa je dosta skraćeno, jer su te »grupe valova slijedile jedna za drugom u kratkom razmaku, napokon je »muzička iskra« s određenim tonom olakšavala primanje.

Ovaj aparat za prenašanje davao je vrlo jake valove s duljinom od nekoliko kilometara. Još god. 1918. Marconi njime šalje prve vijesti iz Engleske u Australiju.

TERMOJONIJSKE ŽARULJE. KRATKI VALOVI

God 1904. Englez Fleming pronalazi diodnu cijev, kojoj amerikanac De Forest doda mrežicu, dobivši tako triodnu cijev. Marconi odmah uvidje silnu važnost ove čudesne žarulje, koja označuje početak nove radio-tehnike i koja je sasvim promijenila dotadašnji smjer radiotehnike. On je odmah poče upotrebljavati kao delektor i kao amplifikator. Ostvari velike prednosti novih aparata i postade tako začetnik dandanašnjeg razvoja tih žarulja, osobito u radiu. — Na Flemingova je žarulja imala za nj jednu drugu veliku važnost: po njoj je on napokon priveo u djelo svoj dugotrajni san o uporabi kratkih valova. Već te godine preno je valove od 30 cm. u udaljenost od 4 km.

God. 1916. u Livornu postizava dobre rezultate s valovima od 2 m. Slijedeće godine uspjeva s valovima od 15 m. javljati u daljinu od preko 150 km. Uspjeh je dakle bio

[8] Zovu se »muzikalne«, jer uho ima veliku osjetljivost na valove s takovom frekvencijom (500 - 1000).

osiguran. Aparati sa žaruljom, jaki i sigurni, davali su valove s potpunom pravilnošću i stalnošću. Kratki valovi su prevaljivali silne udaljenosti, po volji im se je mogao određivati smjer, atmosferska elektriciteta ih nije puno smetala, postavljanje novih stanica puno jeftinije i jednostavnije. Valjalo je dakle ostaviti duge valove, koji su već proživjeli svoj vijek! No još jednoć glas Marconija osta »glas vapijućeg u pustinji«. Ali se on ne dade smesti! Na svojoj jahti «Eletra« proučava, pravi pokuse i usavršava sistem kratkih valova »na snopove«. God. 1924. otkriva da po noći služe jako dobro valovi od 90 m., dok su za dan zgodniji oni od 30 m. Napokon je došao čas da se i ovim velikim izumom počne okorišćivati čovječanstvo. Engleska vlada pristade da se sav silni saobraćaj i veze s dominijima i kolonijama obavljaju novim sistemom kratkih valova. Uspjeh je bio neočekivan. Tada se po svuda počeše dizati nove stanice, produbljuju se studiji o širenju elektromagnetskih valova, o zonama šutnje, o jeci itd. Čitav niz učenjaka radi na tom polju, potaknuti Marconijevim primjerom.

Ipak je trebalo istražiti još jednu stvar; svojstva mikro-valova! Marconi usavrši reflektore valova s duljinom ispod jednog metra, i protiv svakog očekivanja uspije mu prenos na 270 km.

Uređuje i radiotelegrafsku službu s tim valovima i upravo s mladenačkom svježinom nastavlja s pokusima, služeći se posebno s papinskom stanicom u Castel Gandolfu i onom »Tavre Chiaruccia«. Rezultati su bili od velike važnosti za lađe u magli i za televiziju, ali potpuno rješenje nije mogao dati, jer ga je smrt pretekla.

Kao zadnje veliko Marconijevo djelo spominjemo njegova istraživanja. Kako bi ti valovi mogli biti na korist bolesnicima. Samo ime »Marconiterapija« dano tom sistemu, spominjat će budućim pokoljenjima onoga čo vjeka, koji je bio jedan od najvećih učenjaka i ujedno jedan od najvećih dobrotvora čovječanstva.

VELIK UČENJAK

Vidjeli smo ukratko život i djela Marconijeva. Zasluge su mu uistinu velike. Svaki to mora priznati, ako mirno i objektivno promatra. Dodajemo ovdje jednu ili drugu izjavu nekih uvaženih osoba.

Prof. Pession, jedan od najboljih poznavaoca radia i dugodišnji Marconijev prijatelj piše: »On vidje s bistrinom

svoga genija način dobivanja i rješenja valova, kad drugi i najveći učenjaci nisu vidjeli ništa.[9] Pa u tom i jest genijalnost: doći do granica znanosti, odatle prozreti dalje, vidjeti gdje drugi ne vide, rasvijetliti neistražene krajeve. U Marconia je bio genij združen s velikim znanjem i velikom vještinom u pokusima. To mu je pomoglo metodički razviti prvotnu ideju i malo po malo preko praktičkih uporaba doći do tako važnih rezultata za znanost. Svojim otkrićem, svojim studijem Hertzovih valova, Marconi je ispisao besmrtno poglavlje u povijesti ljudske misli.«

Predsjednik pak »International Scientific Radio Union« E. V. Apleton, pošto je skomenuo neizmjerna dobročinstva koja ljudski rod prima po radiu, dodaje: »Ne misli se dosta na silnu važnost ovih Marconijevih uspjeha, koji su kao polazna točka znanosti«. Po lordu Rutherfordu of Nelson, koji je nedavno umro, smrt Marconijeva velik je gubitak za znanost, jer joj je on bio veliki pionir. — Završujemo s izjavom akademika Giordania: »Teško je naći da je koji izumitelj, u doba onako silne konkurencije na znanstvenom polju, stajao na čelu pokretu, koji je nikao iz njegova otkrića, kao Marconi . . .«[10]

VELIK KATOLIK

Hladne i nepomične Marconijeve ruke obavila je krunica, dok je raspelo, postavljeno nad njegovom glavom, jasno govorilo, da je htio umrijeti kao vjeran sin katoličke Crkve. Čak su i antiklerikalne novine opisivale njegovu pobožnu smrt.

Uzgojen je bio u katoličkoj vjeri, kojoj ostade uvijek osvjedočenim i praktičnim članom.[11] Jedan francuski list govoreći o Marconiu opominje glasovitog profesora na »Katoličkom Institutu« u Parizu, Branlya, te završava: »Marconi i Branly ujedinjeni su bili u znanju, — ujedinjeni u vjeri. — Čovjek mu se mora diviti kako se moli i kako bez ikakova

---

[9] E. Girardeau veli: Marconi je vjerovao u kratke valove prije nego svi ostali, . . . i nije prestao oko njih raditi i onda kad su svi to zapustili.

[10] Por. »Sapere« br. 64, 1937. te »L' Osservatore Romano«, 11. IX. 1937.

[11] Ako je i bilo nešto sjene u jednom dijelu njegova života (prvi brak god. 1905. s protestantkinjom O' Brieu, bi poništen od crkvene vlasti, jer je u samom ugovoru bila pogodba razriješivosti), — ipak su toliki dokazi njegove privrženosti Crkvi sasvim jasni.

ljudskog obzira ide u crkvu. Svoju vjeru je priznavao otvoreno: »Što se mene tiče, izjavljujem s najvećom odlučnošću, da sam vjernik i katolik. Vjerujem u veliku moć molitve i to ne samo kao katolik nego i kao učenjak!« »U istraživanju tajnih sila, koje nas okružuju, Providnost nas Božja prati, ona ista Providnost, koja upravlja svim događajima ljudskim«. I jednom govoreći na radio, priznaje: » . . . samo sam s pomoću Božjom, koji tolike tajne sile prirode daje čovječanstvu na raspolaganje, uzmogao pripraviti ovo novo sredstvo saobraćaja . . . koje omogućuje Namjesniku Kristovu, da njegov pastirski glas dopre i do zadnjeg vjernika najudaljenijih zemalja«. Lijepo priznanje stvorenog uma, vječnom i nestvorenom Umu, Bogu.[18]

Bio je u velikoj časti kod sv. Oca Pija XI., koji ga je na razne načine odlikovao, nazvavši čak njegovim imenom jednu ulicu u Vatikanskom Gradu. No najdraže mu je bilo to, što je sv. Otac gojio prema njemu pravo i iskreno prijateljstvo. Marconi je rado pohađao Onoga, kojega je nazivao »Gospodarom čitavog duhovnog svijeta«. Dva dana pred svoju smrt bio je kod sv. Oca u Castel Gandolfu. Otišao je moliti posebni blagoslov za svoju kćerkicu Elletru, koja je sutradan navršavala sedmu godinu. Iznenadila ga jako svježina i čilost sv. Oca, iako je donedavna još bio bolestan. Ovaj zadnji razgovor s Namjesnikom Kristovim sigurno ga je hrabrio u posljednjim časovima.

19. svibnja iza podne dobije anginu pectoris. Iza prve pomoći se činilo, kao da je opasnost prešla. No iza ponoći se stanje pogorša. Časna sestra, koja ga je posluživala upita ne bi li želio primiti sakramente. Umirući dade pozvati svećenika. Međutim je sestra izgovarala neke molitve, na koje je Marconi pobožno odgovarao. Kad je došao svećenik, podijeli mu zadnje sakramente i dok je s njime molio O č e n a š, izdahnu.

PRIZNANJA

Kad je radio navijestio naglu smrt velikog izumitelja, svi se narodi sjediniše u šutnji, da dadu čast velikom geniju. Iza toga svi mogući časopisi govore o njemu, o njegovim izumima, o svim dobročinstvima, koje je čovječanstvo po njemu primilo. Možda nijedan učenjak nije uživao toliku

---

[18] v. »L' Osservatore Romano«, 21. VII. 1937. — »Illustrazione Vaticana« 1. IX. 1937.

slavu i ugled kao Marconi. Čak i nepismeni i oni najpriprostiji znaju za nj.

Spominjemo samo neka odlikovanja: postao je senator, član Direktorija; — obnašao je neke važne službe: bio je punomoćni delegat na konferenciji mira u Parizu, kasnije u Londonu. Postigao je najveće časti Vatikana, Italije, Engleske, Španjolske, Rusije, Brazilije, Japana, Kine itd. Mnogi su ga gradovi imenovali počasnim građaninom.

No ipak najbrojnije su znanstvene počasti: dobio je katedru na rimskom sveučilištu (za elektromagnetske valove), bio je lord rektor engleskog sveučilišta u St. Andrews. Posjedovao je 15 počasnih doktorata honoris causa, na pr. fizike na sveučilištima u Rio de Janeiro i Pisi, znanosti u Oxfordu i Cambridgu, talijanske Akademije, Narodnog Savjeta za istraživanje, Royal Society of Arts u Londonu, Birmingham and Midland Institute. Bio je član svih glavnih znanstvenih i tehničkih društava. Pio XI. ga imenuje papinskim akademikom, što je Marconia posebno razveselilo.

Nagrade za njegov znanstveni rad su bezbrojne. Već je god. 1906. imao Nobelovu nagradu za fiziku. Dobio je zlatnu medalju od Franklin Instituta of Philadephia, zlatnu i srebrnu od Royal Society of Arts, zlatnu medalju John Fritz, Kelvin, Trasenter, Exner itd.

I kao što se godine 1933., prigodom svjetske izložbe u Chicagu, slavio 2. X. kao Marconijev dan (the Marchoni day) po čitavoj Americi, tako je i u Italiji njegov rođendan narodni blagdan (festa civile). Na svjetskoj pak izložbi u Rimu, god. 1941., fizički odio bit će posvećen Marconiu: slavi čitavog svijeta i ponosu Katoličke Crkve.

Henrico Pozzi D. I.

Kultura i pjesništvo

Za razumijevanje R. M. Rilke-a.

Kultura svakog naroda bila je oduvijek toliko viša, za život sposobnija koliko su savršenije uspjeli njeni nosioci, da *vječne* vrednote spasu od rasplinuća u zemaljštini; dapače, da ih uzdignu do toga, da budu mjerom i zakonima toj zemaljštini. Svako doba, koje se izpoljuje u stvaranju isključivo vremenskih vrednota, odriče se time ujedno i volje, da bude razdobljem kulturnog stvaranja. Dapače, projiciranje vječnih relacija na zapravo čisto zemaljski shvaćene vrednote — što se na koncu ipak pokazuje pukom obmamom — djeluje razorno, uništuje te vremenske vrednote u njihovom postojanju. Svaki naime neopravdani pokušaj, da se stvari zemaljskog reda opreme silom, koja je svojstvena onima vječnosti, ne može uspjeti, baš kao ni pokus, da se sve vode goleme koje zaustave svedu u jednu jedinu turbinu. Zemaljske vrednote nisu nikako dorasle takvom skrajnjem nasrtaju ljudskih srdaca.

Vrijedno je da ovdje svratimo pozornost na jednu činjenicu iz povijesti vjere na koju se ne pazi baš dosta: gdjegod se vremenske vrednote, kao na pr. društvo, vladalaštvo, ustanove općenitog značenja, kušalo prikazivati kao nešto božansko, vječno, započelo je propadanje tih vrednota, najprije — ako se to može tako reći — ondje, gdje su po sebi spadale, a onda i u koliko su štogod značile za kulturno stvaranje. Za potvrdu evo jednog primjera: pobožanstvenje rimskog cezara. Nema nijednog odsjeka u rimskoj povijesti, u kojem bi se mogla dokazati tako frivolna mržnja i gotovo neljudska ravnodušnost odlučujućih političkih i vojničkih krugova prema vladarima kao baš u vrijeme nihovog kulta. A i čitava povijest jednoglasno — ako i ne baš izričito — označuje to doba kao izrođivanje rimske kulture u do skrajnosti rafiniranu civilizaciju.

Nije time dakako rečeno, da je uzdizanje zemaljskih, vremenskih vrednota na stepen vječnih, jedini djelotvorni

uzrok propadanja kulture, pa ni da brojčano nadmašuje ostale uzroke. Ipak promatrajući povijest prema danoj skici — što prelazi granice ovog malog prikaza — ne bi se baš moglo za pojedina razdoblja kulturnog propadanja bez daljnega označiti druge uzroke, kad se već nije moglo naći izrično i formalno ovjekovječivanje zemaljštine. Izgubi li koje doba nečujno svoje prave prekovremenske relacije, to ima onda za pozitivnu stranu to, da čisto zemaljske, do tada podređene realnosti dođu na prvo mjesto, koje će doskora biti shvaćeno i stavljeno kao »apsolutno«. Djelovanje je isto, iako nije jednako vidljivo. A nastupit će sigurno: temelji se naime u ljudskoj naravi. Isto tako ne bi bilo ispravno poistovjetiti to ovjekovječivanje zemaljštine s onom, koja se misli simbolički, tj. kada je zemaljsko reprezentat vječnoga a da ga ne dostigne ikada ni izdaleka, — na pr. u istočnim kulturama, — iako se ne luče uvijek jasno među sobom. Naprotiv, u takvom slučaju postignuta je za kulturni razvitak osobito povoljna harmonija opreka, naime vječnoga i vremenitoga.

Kultura je dakle izraz i rezultat harmonije vječnoga i ovdašnjega, što proizlazi iz sile čovjekovog duha. Religija, pjesništvo i znanost osnovni su dijelovi te kulture. Pogledajmo njihov međusobni odnos, s posebnim obzirom dakako na pjesništvo u *statičkoj* kulturi, t. j. ukoliko jest, pustivši po strani dinamičko promatranje, t. j. u njenom postavljanju.[1]

Tražimo li položaj koji pripada pjesništvu u cjelini kulture, spoznat ćemo doskora, da mu pripada osobito značajno mjesto sredine. Religija, fundament i najjača pokretna sila kulture, nedvojbeno posjeduje nešto od pjesništva. I sama je naime u svojim formama produkt pjesničkog gledanja čovjeka. Ali s druge strane upravo stvarna istina o temeljnim odnosima i o *zahtjevima,* koji odatle izviru te koji se protežu na sve, što sačinjava čovjeka, jest ono što determinira religiju. Ne samo u objavljenom kršćanstvu. I usprkos tome što je ta istina često puta zavijena ili dapače, u poganskim kultima, iskrivljena.

---

[1] Razumije se da to, što smo gore izložili, ne predstavlja ništa novoga. Ali ipak je bilo potrebno, da možemo bolje izložiti odnos između pjesništva i kulture. Isto tako je jasno, da smo se u ovom kratkom prikazu morali ograničiti na to, da prikažemo više glavne linije, u kojima bi se imali kretati dokazi, nego li same dokaze, koji bi imali služiti kao fundament za naš pojam kulture.

Pjesništvo, formalno i stvarno isključivi proizvod ljudskog duha, obično se nerazdruživo veže u svojim prvim počecima s religijskim istinama. Tijekom vremena odvaja se jedna od druge, ali ipak snaga pjesništva, t. j. onakvog gledanja, koje proizlazi, stvara se iz prepunog srca, svojstvena je samo onome, koji promatra sa vječnih bregova bogatu raznolikost zemaljskih vrednota.

Znanost — temeljni dio kulture, koji nastaje kao zadnji po vremenu u razvitku kulture — znači potpuno probuđenje ljudskog duha prema samome sebi. Ipak je znanost mnogo bliža vjeri nego što se obično misli. Njoj je naime stalo u prvom redu do istine u općenitom smislu, dakle do prekosvijeta. Ali jer se s vremenom sve više priklonila vlastitim metodama i ciljevima odvajajući se tako od ostalih izražaja ljudskog duha, dalje je od religije nego li pjesništvo, koje se mora držati direktno ili indirektno u živom odnosu s dubokim istinama religije, ne će li da zaniječe samo sebe.

Ova kratka analiza položaja, što ga zauzima pjesništvo u kulturnoj cjelini, daje već naslutiti, kakva je struktura tog položaja: pjesništvo je slobodno od onih veza prema objektivnome svijetu, kojima je podvrgnuta znanost, ali ne od veza prema objektivnim istinama vjere. Moguće to zvuči kao dogmatizam. Ali radi se o tome, da shvatimo najdublju bit pjesništva. Jer ipak se ne može poreći, da pjesništvo, ako nije uskladu s zadnjim realnostima ili uopće ne stoji u nikakvom odnošaju prema njima, dok je čovjek nekako naravski navezan na njih, jest doduše literatura, ali ne pravo pjesništvo. Dakako, nije nužno da se ta navezanost pjesništva na vječne istine očituje ni u građi ni uopće na koji izravni način, ali mora ipak postojati. Dapače i ona poezija, koja je proizašla iz borbe protiv vječnih istina, ne može dobiti obilježja prave poezije osim iz navezanosti na te istine, iako na čisto negativni način — u sebi uostalom sasvim bezizgledna stvar.

Prije nego li pređemo na ispitivanje ozbiljnosti poezije, evo jednostavne slike, koja će nam ukratko i zorno prikazati položaj što ga zauzima pjesništvo u kulturi. Predstavimo li si kulturu kojeg naroda ili vremena— ovo diferenciranje ovisi o uzrocima i uvjetima, koji uopće omogućuju kulturu i stvaraju je — kao stablo, onda je religija nutarnji životni sok tog drveta, poezija njegov plod, a znanost njegovo granje. Drugim riječima: vjera je snaga kulture,

poezija njezina ljepota a znanost jasnoća, po kojoj kultura shvaća sebe i svoj položaj, ponajpače u duhovnom svemiru.

Ljepotom kulture nazvali smo poeziju. To nam već označuje osobitost njezine zbiljnosti: ljepota obuhvaća po svojoj biti — ne po pojmovnoj nejasnoći — najviše ganuće ljudske duše, koje se iznutra mjeri istinom: elegijsko, ili radosno, ili humorističko gledanje na svijet, što kojiput čovjeku više vrijedi negoli stvarna majestetička vjerska istina o svijetu, ali koja je ipak pretpostavlja. Ljepota, koja često puta vodi već izmorenog tražitelja istine do žuđenog cilja.

Da spomenemo još nešto o strukturi pjesništva. Tri se elementa dadu razlikovati u pjesništvu: otvorenost prema svijetu, preobražavanje te slavljenje. Pjesništvo je dakle gledanje zbiljnosti bilo srca bilo one sjetilnog svijeta. Ali ne ostaje na površini. Prodire u samu bit svakog bića: gledanje koje preobražuje te se onda uzdiže u slavljenju do afirmacije svijeta, svega bivstva. Elegijska poezija, pa i najveličanstvenije zdvajanje, ostaje u svojoj dubini ipak afirmacija bivstva. Prava se poezija pokazuje u tome što u propasti pojedinca ipak sluti pobjedu neprolaznih vječnih istina.

Iz biti pjesništva, koju smo eto kušali opisati, proizlazi kakvo značenje ima zapravo poezija u kulturi uopće: poezija nije dražesna arabeska na djelu napornog, ozbiljnog rada, nego plemenitost i dostojanstvo našeg ljudskog stvaranja. Ona je upravo znakom, da smo se uspeli nad običnu borbu za život, na stvaralačku dokolicu, koja disciplinira i budi nutarnji život. Njezina plemenitost i uzvišenost ne može se razumijeti osim ako se promatra sa visina njezine sigurnosti u vječnome. A onome tko još nije postignuo te sigurnosti, tomu je pravo pjesništvo tihi zov, dašak koji izvire iz tišine.[3]

Pjesništvo je nastavni dio kulture. To znači, da svaki pravi pjesnik zaslužuje pažnju i razumijevanje sviju, koji se bilo kako osjećaju odgovornima za kulturu svog naroda ili vremena.

R. M. RILKE

Htjeli bismo sada, da objasnimo što smo gore izložili, pokazati put do pjesnika oko kojeg se danas više nego ikada prije okupljaju ljudi, kod kojih je čežnja za vječnim te za nutarnjim životom nadvladala buku naših dana: To je Rainer

---

[3] Rilke, Duisener Elegien, I .Izašlo u »Insel Verlag«, Leipzig, kao i sva ostala djela.

Maria Rilke, umro 1926. u dvorcu Muzot u zapadnoj Švicarskoj, gdje je svršio također i svoje glavno djelo: »Duiseneer Elegien«[3]

[3] Za čitatelje kojima još život i djela Rilke-ova nisu poznata evo nekoliko riječi: Rilke se rodio 1875. u Pragu u krilu stare koruške obitelji. Iza teške mladosti, koja probudi u mladome Rilke-u svijest o njegovoj vlastitoj snazi počinje on s impresionističkim pjesmama »Larenopfer«, »Mir zur Feier«. Gotovo ništa od toga ne smatra u kasnijim godinama kao što vrijedno. Putovanja u Skandinaviju, a osobito u Rusiju, pomažu mu do širine i zrelosti. Već se u »Stundenbuch« pokazuje kao pjesnik bivstva. Već ovdje je njegov jezik i stil značajan, već ovdje on dobiva jasne i u tom obilju forma osebujne crte čovjeka, koji živi »iznutra«, iz srca. U to vrijeme pada njegova ženidba s Klarom Westhoff, kiparicom, i njegov kratki boravak u Worpswede, poznatoj naseobini umjetnika u sjeverozapadnoj Njemačkoj. Nu doskora ga povuče želja u Pariz, gdje se upozna s najboljim modernim francuskim kiparom Augustom Rodin. Između njih dođe do prijateljevanja, oduševljenog i od dubokog utjecaja, iako je kadkad bilo prekidano. Postaje kroz neko vrijeme Rodinovim tajnikom. Ovdje nastaje nova perioda njegovog razvitka i dozrijevanja. »Travaillez, travaillez toujours«, velika jasnoća i sigurnost u plastičnoj umjetnosti francuskog majstora, koji umije u kamen prenijeti i najnježnije osjećaje srca, dižu Rilke-a do rijetke plastične snage njegova jezika. Po ustrajnom i bezobzirnom radu nestaje pomalo one maglovitosti i kadkad prevelike mekanosti mlađih godina, a na mjesto toga dolazi čvrstoća i neobična sigurnost izražaja. No izvor njegove stvaralačke snage »unutrašnjost« ostaje i dalje otvoren. »Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge« njegovo je jedino veće prozom pisano djelo, nastalo u bitnosti za vrijeme njegovog boravka u Parizu, nosi na sebi izrazite crte Rilke-ove nutarnjosti: problem smrti, nastao i podržavan po njegovoj vanredno finoj osjećajnosti; blizina Boga i Njegova udaljenost, uvijek kao dvije gotovo usporedne serije osjeta; bivstva u ljepoti svoje posvećenosti smrti; srce i njegova ljubav; nepomični, u se zatvoreni stvorovi i naše srce, koje se preobražuje, to su teme njegovog stvaralačkog čuvstva.

Nakon loma s Rodinom, potišten i nemiran više nego prije, luta Španjolskom, Italijom i Njemačkom. Svjetski rat, što ga dijelom sprovede kao vojnik, velika je pauza u kojoj trpi od »gluhoće srca«. Tek nakon rata stvara i završuje svoja najzrelija i najbolja djela: »Duiseneer Elegeen« i »Sonette an Orpheus«, djela u kojima je stvorio, u melankoličnom predosjećaju smrti, dostatnu harmoniju između bivstva, srca i Boga.

Tako postaje Rilke u posljednjim godinama svoga života tumačem svijeta. S velikom snagom i odlučnošću, ako i ne s najvećom jasnoćom, raspravlja o našem ugroženom bitku. Što nije našao — katolik od djetinjstva — svijesnog puta do Crkve, to je samo jedna tragika više u njegovom mukotrpnom životu.

U djelu ovog pjesnika nalazimo sasvim jasno izražene znakove prave veličine: otvorenost prema svijetu, preobraženje te slavljenje. Put do razumijevanja — karakteristika pjesništva uopće — obuhvaća cijelo njegovo djelo, iako ga ne iscrpljuje. U dubljoj nutarnjoj zbiljnosti njegovog rada gledamo naše srce kako — pristupačno, otvoreno prema svijetu — obuhvaća stvorove svijeta, ali kako ipak, preobražujući svijet u nutarnji život srca, ispunja zahtjev stvorenja prema nama, te kako, dajući hvalu i u boli i smrti, vrši svoju zadaću.

Otvorenost prema svijetu, to je valjda najjasnija i za nas, koji tražimo put, najpristupačnija nota Rilke-ovog djela.

»Preise dem Engel die Welt, nicht die Unsägliche, ihm
kannst du nicht grosstun mit herrlich Erfühltem; im Weltall
wo er fühlender fühlt, bist du ein Neulig, drum zeig
ihm das Einfache, das, von Geschlecht zu Geschlechtern gestaltet
als ein Unsriges lebt, neben der Hand und im Blick.
Sag ihn die Dinge. Er wird staunender stehn, wie du standest
bei dem Seiler in Rom oder beim Töpfer am Nil.
Zeig ihm, wie glücklich ein Ding sein kann, wie schuldlos und unser,
wie selbst das klagende Leid rein zur Gestalt sich entschliesst
dient als ein Ding oder stirbt in ein Ding-, und jenseits
selig der Geige entgeht . . .«

Duisener Elegien, IX.

---

a) »Ne slavi anđelu, onoga svijeta koji uhvatiti se u okove riječi ne da
Pred njim veličati se ne možeš s uzvišenim čuvstvom.
U svemiru, gdje on čustvuje, ti početnik si samo.
Pokaži mu stoga ono jednostavno, što primajući oblik od koljena do koljena živi kao nešto naše, kraj ruke i u gledu.
O stvarima pričaj mu. U čudu će stajati, kao i ti što si stajao kod užara u Rimu ili na Nilu kod lončara.
Pokaži, kako sretan može biti stvor, kako nevin i naš,
kako i bol, koja se jada, u oblik čist se daje, služi kao stvaran ili zamire u stvor —, te onda blažena sa gusala se vine.«

Ta je otvorenost prema svijetu dala pjesniku njegov tako zoran jezik:

Ja die Frühlinge brauchten dich wohl. Es muteten manche
Sterne dir zu, dass du sie spürtest. Es hob
sich eine Woge keran im Vergangenen, oder
da du vorüberkamst am geöffneten Fenster,
gab eine Geige sich hin. Das alles war Auftrag.
Duisener Elegien, I.

Upravo iz ovog se mjesta može razabrati, da Rilke-ova otvorenost prema svijetu nije naivno-sjetilna nego izazvana od vječnog smisla bivstva. Njemu sve, pa i najbolnije, postoji, znači nešto, što bi nama, koji se tako nemarno razbacujemo stvorovima svijeta, moralo biti znakom opomene. Kako mu govore, kako mogu ganuti ljudsko srce, očituje njegov »Stundenbuch«:

»So fliesst der Dinge Ueberfluss dir zu.
Und wie die oberen Becken von Fontänen
beständig überströmen, wie von Strähnen,
gelösten Haares, in die tiefste Schale-
so fällt die Fülle dir in deine Tale
wenn Dinge und Gedanken übergehen.«

Kako li je Rilke svoju otvorenost prema svijetu osjećao kao rad na gledanju prolaznosti stvorova, ali u hvalospjevu, kažu stihovi iz »Späte Gedichte«:

---

b) »Da, trebahu te proljeća. Mnoge su očekivale zvijezde, da ih čutiš.
Uzdigao se val u prošlosti ili
kad si prolazio mimo otvorena prozora
prozborile bi gusle. Sve to bijaše nalog.«

c) »Tako ti pritječe preobilje stvorova.
I kao što gornji sudovi studenca
neprestano pretječu, poput
pramova raspletene kose, u doljnje školjke —
tako ti pada obilje u tvoje doline,
kad stvorovi pretiču i misli.«

»Verweilung auch am Vertrautesten nicht,
ist uns gegeben; aus den erfüllten
Bildern stürzet der Geist zu plötzlich zu füllenden; Seen
sind erst im Ewigen. Hier ist Fallen
das Tüchtigste. Aus dem gekannten Gefühl
überfallen hinab ins Geahndete, weiter.«

Ali otvorenost prema svijetu je samo uvjet pod kojim se odvija ono, što je za Rilke-a tako tipično a za nas od interesa: preobražavanje. Predanost stvorovima, rad na neznatnom i bolnom nije pasivno izlijevanje samoga sebe. Baš u tome je Rilke bio krivo shvaćen, nije se vidjelo, da je njegov do počitanja blag i nježan jezik samo koprena čuvstva, što je dozrijelo u oštroj boli.

».......... Und diese von Hingang
lebenden Dinge verstehn, dass du sie rühmst; vergänglich
traun sie ein Rettendes uns den Vergänglichsten zu.
Wollen, wir sollen sie ganz im unsichtbaren Herzen verwandeln
in — o unendlich — in uns! wer wir am Ende auch seien.
Erde ist es nicht dies, was du willst; unsichtbar
in uns erstehn? — Ist es dein Traum nicht,
einmal unsichtbar zu sein? — Erde! unsichtbar!
Was, venn Verwandlung nicht, ist dein drängender Auftrag?
Duisener Elegien, IX.

---

d) »Zadržavati se ni na najintimnijem
nije nam dano; iz punih već slika
duh se odjednom baca k onima koje
još čekaju na to; jezera tek se
u vječnosti nalaze. Tu je padanje
što najviše valja. Iz znatog već čuvstva
spasti u ono što kazni, dalje.«

e) » . . . . I one, od smrti
što živu, stvari, razumiju, da ih slaviš; prolazne
sanjaju o nečem, što bi spasilo nas, najprolaznije.
Hoćemo, moramo ih sasvim u nevidljivom srcu preobraziti,
u — o kako neizmjerno — u nas! što mi konačno i bili.
Zemljo, nije li to, što želiš, nevidljivom
u nama da postaneš? — Nije li tvoj san
jednom biti nevidljivom? — Zemljo! nevidljiva!
Što, ako preobraženje ne, tvoj je prvi nalog?

Preobražavanje stvorova »iznutra« jest mudrost za koju reče Pjesnik, da je naša najsvojstvenija zadaća. Nesamo pjesnikova, kao što je Rilke često naglašuje u svojim pjesmama, nego svakoga čovjeka, koji hoće da bude čovjekom.

»Nur wir vergessen so leicht, was der lachende Nachbar
uns nicht bestätigt oder beneidet. Sichtbar
wollen wir' s haben, wo doch das sichtbarste Glück uns
erst zu erkennen sich gibt, wenn wir es innen verwandeln.
Nirgends geliebter wird Welt sein als innen.«
Duis. Elegien, VII.

Preobražavajući ih, spasavamo bića za njihov vječni smisao. Rilke-ovo djelo nije drugo nego odražívanje mnogostrukog zbivanja u svijetu. Preobražavanje koje vrši »lončar na Nilu« u savršenom predanju na svoje djelo, isto je u svojoj biti što i pjesnikov glas, koji govori hvalospjeve. Da, slavi taj glas:

Nicht nur die Morgen alle des Sommers — nicht nur
wie sie sich wandeln in Tag und strahlen vor Anfang.
Nicht nur die Tage, die zart sind um Blumen, und oben,
um die gestalteten Bäume, stark und gewaltig.
Nicht nur die Andacht dieser entfalteten Kräfte.
nicht nur die Wege, nicht nur die Wiesen am Abend,
nicht nur nach späten Gewitter das atmende Klarsein
nicht nur der nahende Schlaf und eine Ahnen abends.
sondern die Nächte! Sondern die hohen des Sommers
Nächte, sondern die Sterne, die Sterne der Erde.«
Duisener Elegien, VII.

---

f) »Samo mi zaboravljamo lako, što sa smijehom susjed
ne potvrđuje nam ili ne zavidi. Vidljiva htjeli
bismo da je, iako vidljiva sreća tek onda
daje nam se upoznati, kada je iznutra preobrazimo.
Nigdje svijet nije tako ljubljen, kao iznutra.«

g) »...... A pred sobom ljeta.
Ne samo sva ljetna jutra — ne samo
kako se pretvaraju u dan i blješte od početka.
Nesamo dani, koji su nježni oko cvijeća, a gore,
oko uzraslih stabala, jaki i silni.
Nesamo pobožnost tih razvitih sila
nesamo putevi, niti livade u večer,
nesamo nakon kasne oluje vedrina što diše,
nesamo san koji se bliža, niti slutnja večeri
nego i noći, kasne ljetne
noći, zvijezde, zvijezde zemlje.«

Slavljenje konačno jest kao boja preobražavanja, ono je njegov najjači sjaj, zažaren u boli:

»Zwischen den Hämmern
besteht unser Herz, wie die Zunge
zwischen den Zähnen, die doch,
dennoch die preisende bleibt.

Duisener Elegien, VII.

I to takvo slavljenje, koje seže do u područje smrti:

»Nur wer die Leier schon hob
auch unter Schatten,
darf das unendliche Lob
ahnend erstatten.

Nur wer mit Toten vom Mohn
ass, von dem ihren,
wird nicht den leisesten Ton
wieder verlieren.

Mag auch die Spieglung im Teich
oft uns verschwimmen:
Wisse das Bild.

Erst in dem Doppelbereich
werden die Stimmen
ewig und mild.«

Sonette an Orpheus.

---

h) »Među batovima
stoji nam srce, kao jezik
između zubi, koji ipak
neprestano slavi.«

j) Samo tko liru je digo
također među sjenama,
smije beskonačnu slavu
u slutnji da daje.

Onaj samo, s mrtvima
tko je maka uživao,
ne će ni najtišeg tona
izgubiti opet.

Neka nam odraz u jezeru
često se pomuti,
znaj sliku.

U dvostrukom carstvu
budu glasovitih
vječni i blagi.

To se vrhunac čovjeka, koji je do zadnje žilice bio vezan sa svijetom. Ne kao kakav površni »svjetski« čovjek, nego kao onaj, kome je ljubav k stvorovima bila ujedno ljubav k vječnome. rad, žrtva i hvalospjev u sitnim, prolaznim bivstvima.

»Dass ich dereinst am Ausgang der grimmigen
Einsicht
Jubel und Ruhm aufsinge zustimmenden Engeln.
Dass von den klargeschlagenen Hämmer des Herzens
keiner versage an weichen, zweifelden oder
reissenden Saiten . . .«

Duisener Elegien, X.

★

Nije baš mnogo što smo ovdje naveli, ali i to malo može da nam pobudi želju, da uzmemo u ruke djela tog velikana u carstvu zapadnog pjesništva. Teško je s nekoliko suhih riječi dati zornu predodžbu snažnog ali ipak skroz savršeno formiranog života, što se nalazi u Rilke-ovom djelu. Jer upravo danas, gdje toliki ne znaju što bi nego da se umorni prepuste struji običnog života, taj život iz srca je kao oaza u pustinji pesimizma. Rilke-ova otvorenost prema svijetu, njegovo srce na svijet, zvuči onome, ko ga po prvi puta čita, kao osebujne melodije, koje bude naše čuđenje, bude već davno zaboravljene pjesme, koje su dirale naše djetinje srce. Pa kad sam Rilke ne bi mogao dati ništa drugo osim da nam stvorovi opet budu novi, da gledamo na stvorove božje opet s počitanjem, već to bi bilo mnogo. Ali gledanje Rilke-a je veće: produbljuje se do gledanja, koje preobražuje. A preobražavanje ovog svijeta u nešto više, formirano, duhovno, najsigurnijim je znakom prave kulture. Preobražavanje »nach innen« u «unutrašnjost« našega srca znači odvratiti se od hvastavog i površnog obožavanja onog svijeta, koji ništa ne zna o svom nutarnjem smislu, znači ostaviti svijet masa i mjera, povratiti se u atmosferu, koja ne izobličuje stvorova te daje, da ljudi pred njima ostaju ljudi.

---

k) O da bih jednom, nakon gnjevnog uvida
Radost i slavu zapjevao složno s anđelima
Da od snažnih kucaja srca
nijedan ne zataji na mekim,
očajnim ili
neobuzdanim strunama . . . «

Slijediti pjesnika na tom putu znači dati pravu dubinu i uspjeh našem duševnom rvanju za pravi stav prema stvorovima te našoj volji da vladamo svijetom jednako u njegovoj punini kao i opasnosti. Mi ćemo s iznenađenjem opaziti, da tako i samo gradimo na hramu kulture ispunjajući zadaću, koja je dana našem vremenu. Istina, naše siromaštvo s pravom nas potišćuje. Ali odvažnost jednog velikana moći će nas uzdignuti dotle, da gradimo i u boli, da se složimo s klicanjem pjesnika, koji ni u najvećoj i najosamljenijoj boli nije zaboravio bolne veličine čovjeka u svijetu.

Rilke je *pravi* pjesnik. A to je dosta za njegovu veličinu i duhovnu plemenitost. U »Hochland«, lipanjski broj 1937., definitivno je oborena legenda o kršćanskoj smrti Rilke-a. Ipak nam se čini, da je njegovo djelo *put* do cjeline, harmonije svijeta s njegovim vječnim smislom. Istina, Rilke nije mogao da savršeno stavi u vezu ovdašnje s vječnim. Njegovo slavljenje sumnja još o domovini u vječnosti. Ovdašnjost je za njega predaleko od vječnoga. On nije slijep za vječno, ali ga izolira od vremenskoga. Usprkos tim granicama, Rilke je ipak znakom vremena, čiji su «bogovi« jadni i čija je »vječnost« samo ludost. Jer on gleda na bivstvo sa *strahopočitanjem* i tepajući šuti pred vječnim. A to je početak svake kulture.

Frankfurt a/M. *H. Werner Mende S. I.*

OSVRTI

20. OBLJETNICA OKTOBARSKE REVOLUCIJE

U SVIJETLU DOKUMENATA . . .

DVA PISMA, DVA SVJEDOČANSTVA

Donosimo gotovo u cijelosti dva lista Viktora Sergeja, jednoga od osnivača Kominterne i jednog od najpoznatijih komunističkih pisaca Sovjetske Rusije. Sergej je izagnan 1936. iz SSSR, jer se usudio da u nekim stvarima drukčije misli nego službena diktatura. Pisma su izišla na francuskom jeziku u listu Esprit br. 45.

Ta su pisma najpouzdaniji dokumenat o pravom stanju u SSSR. i prema njima su sve one propagandističke tirade Pučke Fronte obična šrina reklama. Ona najbolje pokazuju, što je čovjek u SSSR i kako diktatura preko njega hladno i bezobzirno prelazi. — Ako se to događa s prvacima stranke, što je istom s onim hiljadama seljaka i radnika, za koje se nitko u SSSR ne znoji, a u inozemstvu nikoga nema da se za njih zauzme. *Nap. Ured.*

Bruxelles, svibanj 1936

Draga Magdaleno Paz,
dragi prijatelji,

Godine mojega ropstva u Sovjetskoj Rusiji su završene. To ja jedino Vama imam da zahvalim. Moje je robovanje započelo god. 1928, odmah iza mojeg isključenja iz ruske komunističke Partije; tim, što su mi uskratili putnicu za inozemstvo, što su započeli protiv mene literarni bojkot, i stali me progoniti na razne no nepodnosive načine.

Vaša je aktivna pomoć već odmah tada započela, da se za mojega zatvora i zatočenja pretvori u gotovo fizičku borbu svakoga dana. Ja to znam, kao što znam koliko Vam je borbe trebalo, kad ste ono narinuli svoju riječ na kongresu pisaca,[1] koji se sastadoše da brane slobodu misli (dakako, da je brane svagdje drugdje osim u zemlji iznakažene revolucije).

TEROR U PARTIJI

Ja sam vidio, ja sam doživio mnogo žalosnih časova za ovih deset godina. Vidio sam kako negdašnji oktobarski

[1] Aluzija na međunar. kongres pisaca u Lenjingradu 1934.

borci prigiblju šiju pod pritiskom i terorom; vidio sam ih kako ugnjetavani gube pronicavost, i kako se guše u prisilnoj šutnji, kako se ponizuju do svih mogućih poricanja, da uzmognu životariti . . .

Vidio sam kako *u Sovjetskoj Rusiji strijeljaju mlade komuniste,* vidio sam, kako je velika Lenjinova Partija postala ono, što je postala: t. j. svesilni vladinovski aparat vas osnovan na privilegijama i na pasivnoj prošlosti.

Ja sam dijelio bijedu naroda, onog naroda, koji je u zadnjem polustoljeću učinio sve za oslobođenje ljudi.

»GORKO ISKUSTVO«

Moje je *iskustvo gorko i ono me stavlja daleko od blagoglagoljivih lažljivaca.* Ja sam u tom gorkom iskustvu često mislio na Vas, jer je Vaša akcija bila za me jedina nada u spas. Sovjetski strašni režim ne pušta nikad iz svojih ruku nikoga, koji se usudio, da mu bilo što predbaci.

Za komunistu opozicionalca, za slobodnog pisca, za neugodnog svjedoka, kao za sve opozicionalce socijaliste, arhiste, sindikaliste, komuniste lijevoga krila, trockiste ili ostale — za sve te — u Sovjetskoj Rusiji nema ni amnestije, ni oslobođenja, ni mogućnosti, da se bilo *na koji način živi, — ništa.*

Koncentracioni logori, zatvor, deportacija, posebne putnice, koje sa sobom donose pomni nadzor i zabranu boravka, neprestano se izmjenjuju u njihovoj sudbini.

Mene osudiše — kako mi to otvoreno rekoše — na duge zatvore i dugu samoću . . .

No ja sam znao, da Vi postojite, da Vi radite; ja sam to znao pače i onda, kad je crni kabinet prekinuo sve moje dopisivanje, i kad je moja osamljenost postala apsolutnom. (Cenzura je išla tako daleko, da mi je čak dokinula i pisanje lista *Humanité* . . .[1]

Ja sam računao na Vas, da se po Vama opet vratim među žive . . .

Ja si u svemu tome ne pripisujem nikakove važnosti — silom prilika postao predstavnikom jednoga principa i jedne namjere: predstavnikom prava, koji zahtijeva *da se i u revoluciji smije da misli,* i predstavnik manjine — koja brani ta prava. — *No uz kakovu cijenu!* . . .

---

[1] Službeni list francuske komunističke stranke, nadahnut i plaćan od Kominterne.

Mi svi činimo frontu protiv fašizma, a iza svojih leđa imamo revoluciju koja je pala žrtvom užasnoj nutarnjoj reakciji. Mnogi su od nas stisnuti između dviju represija. Frapantan primjer za to pružaju oni talijanski drugovi, koju Sovj. Rusija ne pušta da iz nje odu, osim ako su spremni, da se u Odesi ukrcaju za Italiju...

UOBIČAJENE ŠIKANACIJE

Da li je uopće nužno da se vraćam na svoj osobni slučaj?...

Neki su profesionalni lažljivci toliko lagali, da su konačno sami sebe demantirali... Na takav se postupak odgovara samo sa *prezirom*....

U dvije riječi: (evo što je na stvari): kad bi uopće postojala kakova sovjetska legalnost, mogao bih istaknuti, da sam bio uapšen bez naloga da me se uapsi, da su me stavili u samicu bez ikakove precizne optužbe, da su me ispitivali o mojim idejama, o mojim knjigama, mojim vezama, i da sam bio deportiran, a da uopće nisam znao zašto. A ja sam sa svoje strane držao posve uzaludnim da se propitkujem i da apelíram... uostalom — na koga?

No postoji jedan presudni detalj, što vam ga moram da saopćim, jer o njem ovisi jedan život.

Na koncu konca izvukoše protiv mene jedan falsifikat, i to tako očit i tako kričeći falsifikat, što ga je — kako oni vele — potpisala moja šogorica, koja je ujedno bila moja tipkačica: Anita Rusakova. Kad sam se ja toga radi stao ljutiti povukoše falsifikat — a mladu ženu pustili na slobodu.

No kako sam ja u prosincu — polazeći u izgon u inozemstvo — imao bih da naskoro prođem kroz Moskvu —, opet ju zatvoriše, i iza tri mjeseca tajnoga preslušavanja, deportiraše je na *pet godina u Viatku.*

To je mala činovnica, koja se uopće ne bavi politikom, sumnjičavog i bojažljivog značaja.

Igra je odiozno jasna, i valjalo je pošto poto spriječiti, da se ja na prolazu kroz Moskvu s njom ne sastanem i ne saznam za svu zakulisnu makinatiju promašenog falsifikata.

Ti inkvizitori — koji bi jednoga dana mogli biti pozvani na odgovornost za svoje postupke — osobito kad ti prestupi ne uspiju da brane svoju karijeru . . .

U DEPORTACIJI

U deportaciji sam bio — *kao i tisuće* drugih — lišen svih mogućnosti rada...

Dadoh se na pisanje.

Cenzura i pošta se poskrbiše da iščeznu svi rukopisi, što sam im povjeravao. Napisao sam u Orenburgu dva djela — Jedno svjedočanstvo: *Izgubljeni ljudi* — i jedan roman — nastavak *Osvojenog grada (Oluja)* — i nekoliko pjesama.

Svi se moji rukopisi, sa svim dokumentima — i osobnim uspomenama nalaze još uvijek na kušnji kod moskovske cenzure...

DIKTATURA TRAŽI ŽRTVE

Dopustite da Vam sad nešto reknem o drugima.

Tako sam sâm pred sobom ponižen, kad mislim da je mene spasila stanovita književnička solidarnost, *koja ništa ne može da učini za druge jednostavne i velike revolucionarce, koji se ne bave pisanjem... O njima kongresi pisaca ne će možda htjeti da išta uopće čuju. A oni se broje na tisuće.*[3]

Tkogod misli ili je mislio čak još prije deset godina — drukčije nego što to hoće vladajuća birokracija, taj je danas u Sovjetskoj Rusiji predan na milost i nemilost robiji.

Ja ništa ne pretjeravam, — važem svaki slog i mogu da svaki taj slog — svaku riječ potkrijepim tragičnim dokazima i imenima... Ima ih među njima više tisuća komunista iz prvih dana revolucije, osobnih Lenjinovih i Trockijevih drugova, koji su bili prvi graditelji sovjetskih republika — ako su Sovjeti uopće još postojali...

Prešao sam granicu vas utučen viješću o smrti jednoga od najdarovitijih mojih drugova ruske komunističke opozicije: Solnceva. On je radi svojih ideja bačen najprije na 3 godine u tamnicu, zatim mu dadoše još dvije *(sovjeti su naime izumili novi sistem:* da se kazan naprosto produlji.)

Izašao je iz zatvora 1934. — i naravno odmah otpremljen u neki izgubljeni zakutak zapadne Sibirije, gdje mu je bilo nemoguće da dobije bilo kakove zarade.

---

[3] Prema izvještaju jednog očevica, s kojim je Urednik imao prilike da govori, nalazi se na Soloveckim otocima zatočeno 10.000 komunističkih studenata: jedni su optuženi zbog »trockističke« opozicije protiv Staljina, drugi poradi toga, što su se — premda članovi Komzomola — usudili osnivati tajna vjerska društva i »mistične« kružoke. *Nap. Ur.*

Nakon nekoliko mjeseci ga opet zatvoriše bez ikakova razloga, opet ga ludo kazniše novom kaznom zatočenja od 5 godina, on se tad pobuni i započe smrtonosni štrajk glađu.

Na 18 dan njegovoga polaganog samoubojstva, dadoše mu zadovoljštinu i otpremiše ga iz zatvora ponovno u deportaciju. Ovaj puta deportiraše s njim i njegovu ženu i njegovo dijete. Zaputi se u izgon no na putu umre.

(Bit će to baš u vrijeme kada je sva sovjetska štampa — komentirajući jedan Staljinov govor — najvišeg stila naviještala novi zaokret prema humanizmu. Krute li ironije!) Mislimo na njih: na sve te žive i mrtve.

»Što ostaje od oktobarske revolucije, ako je svaki radnik, koji si dopusti da izrazi kakav zahtjev ili kakovu kritiku — ako je svaki radnik toga radi odmah predan robiji?

Oh, da, nakon toga se onda može uvesti kakvo god se hoće tajno glasovanje! . . .

Viktor Sergej

Bruxelles, svibanj 1936.

Dragi Andrija Gide!

Nedavno ste predsjedali u Parizu međunarodnom kongresu književnika za obranu kulture, gdje se o pitanju slobode misli raspravljalo samo radi mene, a protiv volje većine učesnika.

Znam, da ste pokušali spasiti moje rukopise od moskovske cenzure. Još su uvijek tamo svi moji dokumenti, lične uspomene, nedovršena djela i sve ono, što se vrijednoga nagomilava u životu. Za sve ono što ste učinili za mene najljepše zahvaljujem. Ako Vas zanimaju neki detalji iz mog slučaja, možete ih naći u mom pismu gospođi Magdaleni Paz kojega Vam prepis šaljem.

KOMUNIZAM I »SLOBODA LIČNOSTI«

Malo se radi o Vama i o meni u toj drami, u kojoj učestvujemo. Vi ste stupili među revolucionere, Andrija Gide, dopustite mi da Vam jedan komunista govori potpuno iskreno, o onome, što se nas najviše tiče. Sjećam se stranica Vašega »*Journala*« u kojemu Vi god. 1932. bilježite, da u principu pristajete uz komunizam, jer on omogućuje slobodan razvitak ličnosti . . . Čitao sam u Moskvi te stranice s

najkontradiktornijim osjećajima. Bio sam isprva veseo, što vidim kako pristupate socijalizmu Vi čiju sam misao pratio — iz daleka doduše — od svojih mladenačkih zanosa. Kasnije sam se *uvjerio o suprotnostima, koje postoje između vaših tvrdnja i realnosti, u kojoj se nalazim.** *Čitao sam Vaš list u ono vrijeme, kada se nitko nije usudio čitati novine, jer je bio uvjeren, da bi ga zbog toga policija mogla jedne noći uhapsiti* . . . Čitajući Vaš list, imao sam isti osjećaj kao i oni vojnici, koji u rovovima primaju novine iz pozadine i u njima čitaju kojekakovu lirsku prozu o zadnjem pravednom ratu i t. d.

Pitao sam se, je li moguće, da vi ništa ne znate o našim borbama i o tragediji revolucije, koju iznutra izjeda reakcija. — Otada ni jedan radnik nije mogao da izrazi bilo to ne znam kako tiho, svoje mišljenje, a da ne bude odmah izbačen iz stranke, sindikata, tvornice i da ne bude deportiran. Tri su godine prohujale otada, kakove godine! Ispunjene su one bile hekatombama žrtava nakon Kirovljeva svršetka, velikim deportacijama jednog dijela stanovnika Lenjingrada, zatočenjem nekoliko tisuća starih komunista i prenapučenošću koncentracionih logora.

Vi ste dragi, Andrija Gide, bili uvijek toliko hrabri, da živite otvorenih očiju. *Vi ne smijete da zatvorite oči pred ovim činjenicama, ili uopće više nemate prava govoriti radnicima* za koje socijalizam ne znači samo koncepciju već djelo njihova tijela i njihova duha, sâm smisao njihova života.

SLOBODA MISLI?

Kako je sa slobodom misli? Suha doktrina, bez sadržaja, surovo nametnuta na svim područjima; svedena u svemu što se tiska bez izuzetka na mehaničko ponavljanje, ili ropsko tumačenje onoga, što jedan jedini kaže. Povijest je svake godine temeljito preudešavana, enciklopedije preinačene, knjižnice čišćene, da se iz njih izbaci ime Trockoga, da se zablate Lenjinovi drugovi. Znanost je u službi momentane agitacije, tako n. pr. ona Ligu naroda proglasila je običnim sredstvom englesko francuskog imperijalizma, a danas je smatra instrumentom mira i napretka za čovječanstvo.

A što, da kažem o književnicima? Gorki je na pr. *bio prisiljen da preudesi svoje memoare po Lenjinu. Tako je*

---

* **Potcrtalo uredništvo.**

ispalo, da on u drugom zadnjem izdanju knjige stavlja Lenjinu u usta upravo ono, što je u protivurječju s onim, što je Lenjin rekao u nekim stranicama prvog izdanja . . . 1933. god. — kad sam i ja bio u zatvoru bio je i on u njemu. Je li istina, kako se se tvrdi, da je stari pjesnik — simbolik, Vladimir Piast počinio samoubojstvo u izgonu? Njegov grijeh bio je u tome, što je navodno pao u *misticizam.* No evo materijalista raznih vrsta: što se dogodilo s Hermanom Sandomirskim, koji je napisao o talijanskom fašizmu, a koji je bio na smrt osuđen za starog režima. Gdje se on sada nalazi, u kojoj kaznioni, u kojem progonstvu? A što je s Novomirskim, osuđenim za starog režima, začetnikom prve sovjetske enciklopedije, a koji je nedavno osuđen na 10 god. koncentracionog logora — zašto? ta dvojica su stari anarhistički veterani.

Dopustite, da Vam još imenujem intelektualce komuniste, borce oktobarske revolucije, (teško mi je, kad ih spominjem). To su Anyšev, pisac »Pokušaj Povijesti Građanskog rata . . .«, Gorbačev, Lelević, Vardin sva trojica kritici i književni povjesnici: ova četvorica su bila osumnjičena, da su bili simpatizeri Zinovjeva. Svi dospješe u koncentracione logore. Navodim sada neke trockiste s kojima se najnemilosrdnije postupalo, jer su bili najodlučniji; zadnjih osam godina su zatvoreni ili deportirani: Fedor Dingelstadt, profesor agronomije u Leningradu, Gregorij Jakovin, profesor sociologije; naš mladi i veliki Solncev je umro uslijed štrajka glađu. Ja se, Andrija Gide, ograničujem samo na pisce, inače bih stranice morao ispisati samo imenima naših junaka . . .

Što se dogodilo s uzornim Basarovim pionirom ruskog socijalizma, koji je nestao prije pet godina? Što je sa Riazanovim utemeljiteljem Marksovog i Engelsovog instituta? Da li je živ ili mrtav iza dugih borbi u tamnicama Verhneuralska s povjesničarom Suhanovom, koji nam je dao povijest februarske revolucije 1917? . . .

ŠTO JE S ČOVJEKOM?

Kako živi čovjek? Dobro osjećate, da se treba zaustaviti. Nutarnja pogibelj ne može opravdati ove mjere, osim one što je izmišlja mračna G. P. U. *Značajno je, da sve nastojanje ogromnog policijskog aparata, koji kosi toliko mnoštvo žrtava, osniva po sovjetskim zatvorima prave kontrarevolucionarne škole, gdje se jučerašnji građani čeliče za sutrašnje neprijatelje. To se može da protumači samo na jedan*

način: vladajuća birokracija, koja je do sad bila vična da apsolutno vlada nad bespravnim masama, od straha pred posljedicama vlastite politike izgubila je kontrolu nad samom sobom.

Tu bi trebalo reći koju o stvarnim *radničkim plaćama, koje su nevjerovatno nisko pale.* Trebalo bi o radničkom zakonodavstvu, u koje se prisilne mjere na sablažljiv način miješaju, Potrebno je spomenuti naročite, *unutarnje, putnice* koje onemogućuju stanovništvu slobodu kretanja; smrtna kazna za radnike, pa čak i za djecu; pa sistem taoca, koji nemilosrdno *udara šibom obitelj zbog prestupka jednog jedinog člana;* pa smrtna kazna, za svakog radnika, koji pokuša da napusti sovjetsku Rusiju bez putnice — a putnice ne može da dobije — a još k tomu isti zakon naređuje, da se sva svojta dotičnoga deportira. Mi činimo front protiv fašizmu. Ali kako da mu spriječimo put, kad iza nas *stoje toliki koncentracioni logi* . . . Nikakav više konformizam, i nikakva sveta laž ne može više da spriječi krvarenje te rane . . .

Možda će Vas, Andrija Gide, ovo gorko pismo štogod naučiti. Nadam se. Zaklinjem Vas, da ne zatvarate očiju. Pogledajte iza novoimenovanih maršala, iza vještačke i skupe propagande, iza svečanosti defileja i kongresa — starog li svijeta! — pogledajte stvarnost revolucije, koja je pogođena u svojim životnim djelima i koja nas sve zove u pomoć. Dopustite mi, da se njoj ne služi tim, što čovjek prešućuje njeno zlo, ili tim što si čovjek zastire lice, da toga zla ne vidi . . .*

Viktor Sergej

* Viktor Sergej kao i Andrija Gide ostadoše još i danas komunisti. Sergej sa Trockim organizuje IV. Internacijonalu. — Na kraju pisma Sergej Gide-u preporuča pronicavost i svijetlo. Šteta što ni jedan ni drugi na tom putu k svijetlu — i nakon tako gorkog razočaranja — nisu još dalje došli: diktatura i teror nad kojima se i Sergej i Gide — kao svaki čovjek i sve što je u čovjeku — s pravom zgražaju — *nije pitanje osobe, nego sistema.* Kad diktatura principijelno postane glavnom državotvornom polugom, kao što je to ona u komunizmu, onda je sporedno, tko tom polugom ljudske živote lomi — Staljin ili Trocki. U tom i jest duboka tragika i nutarnje protivurječje komunizma. *Nap. Ur.*

KOMUNISTI »OTKRIVAJU« HRVATSKO PITANJE.

U Antwerpenu izlazi u 4, Longue rue du Vanneau kod N. Hanneuse-a list »P r o l e t e r« glasilo komunističke partije Jugoslavije. List je tiskan latinicom, a pisan i ekavski i slovenski. Kako je idejno i novčano inspiriran od Kominterne, to vrlo vjerno provodi taktiku druga Dimitrova.

Za svestrano prosuđivanje našeg zbivanja vrlo je zanimljivo, na koji se sve način ta taktika prilagođuje našim konkretnim prilikama. Iz navedenih se dokumenata jasno vidi, kako se ona s jedne strane vrlo »prilagođuje«, zna da »sačeka«, a kako je s druge strane — dosljedna.

Listopadski broj »PROLETERA« (br. 11) je u tom pogledu pun vrlo značajnih izjava i smjernica.

Pod masnim naslovom »Živjela kom. Stranka Hrvatske«, P r o l e t e r u svom 11 broju među ostalim piše:

»U junu o. g. održan je konstituirajući kongres Komunističke Stranke Hrvatske. Time je sproveden u djelo zaključak 4. konferencije Komunističke Stranke Jugoslavije (decembra 1934. g.) o reorganizaciji K.(om). S.(tranke J.(ugoslavije) Taj historijski čin došao je *doduše sa ZAKAŠNJENJEM od preko dvije godine . . .* «

»Komunistička Stranka Hrvatske ispisala je na svojoj zastavi kao prvu i najpreču zadaću: borba za nacionalnu slobodu hrvatskoga naroda . . . « Rano dođoše na to! Hrv. narod je tu borbu započeo već davno ranije, a oni se tog platonski sjetiše tek 1934 — odnosno u lipnju 1937. A u kojem smislu vidi se iz slijedeće izjave:

»*K. S. J. boriće se protiv raspirivanja nacijonalnog šovinizma,* a za bratski sporazum sviju naroda Jugoslavije . . .« Kod Hrvata je naime taj »šovinizam« tako »raspiren«, da ga čak komunisti moraju da gase!

»Boreći se za taj ideal, vaspitajući (sic!), i pripremajući i radničku klasu i ostali narod u tome duhu, ona (K S H) će se svom snagom boriti za svako poboljšanje i svaku reformu *u granicama ovog društvenog* poretka. Svjesna radnička klasa može uspješno da brani svoje svakodnevne interese i da se bori za svoje konačne ciljeve samo, *ako je jedinstvena.* KSH neće žaliti truda u borbi za *jedinstvo radničke klase u Hrvatskoj i u čitavoj Jugoslaviji«* (Pa makar i izdvajanjem radništva iz naroda). *Proleter,* oktobra 1937, str. 1.

»KOMUNISTIČKA STRANKA HRVATSKE I HRVATSKI NARODNI POKRET.«

Komunisti bi silom da se dodvore vodstvu Hrv. Nar. Pokreta, silom uvjeravaju da se programi pokrivaju.

»Stvaranjem Kom. Str. Hrvatske otpočinje klasnom radničkom pokretu u Hrvatskoj novi period . . . U proglasu Kom. Par. Jugoslavije od januara mjeseca 1937 stoji:

»Da bi se preuredila država Jugoslavija treba sazvati Konstituantu, koja će urediti medusobne odnose sviju naroda i sastavnih dijelova Jugoslavije slobodne i bez svake majorizacije pojedinih naroda. U pojedinim nacijonalnim provincijama treba da budu izabrane vlastite narodne skupštine (Hrvatski sabor itd.) koji će odrediti nutarnju organizaciju tih područja.«

»Ona (KSH) to čini kao stjegonoša borbe za socijalizam, jer samoodređenje naroda, ravnopravnost sviju naroda bez obzira na rasu i religiju jeste jedno od velikih načela socijalizma, koje je dobilo svoju potvrdu *u Staljinskom ustavu* . . .« (i — staljinskom strijeljanju).

»Pokušaćemo da u nekoliko točaka formuliramo ona pitanja, u kojima se politika SDK i KSH dodiruju i po kojima je saradnja ne samo moguća, već i potrebna u interesu Hrv. naroda.

1. Borba za pravo samoodređenje i slobodan razvitak naroda. (Željeli bismo znati, o kojem se narodu to radi).

2. Borba protiv unutrašnjeg i vanjskog fašizma. S time u vezi borba za mir i spoljno-političku orijentaciju na tabor država koje su za mir. (Dakako SSSR.)

3. Borba za slobodnu i suverenu konstituantu. (Kojoj komunisti spremaju onakvu »slobodu« i »suverenost«, kakovu je Lenjin udesio sveruskoj Dumi.

4. Borba za poboljšanje materijalnog položaja seljaštva, radništva, zanatlija i ostalih srednjih slojeva. (naročito tim da ih se obezbjedi prisutnošću u koncentracionim logorima.)

5. Borba za bratsku slogu među narodima Jugoslavije a *protiv raspirivanja šovinizma.*« (razumije se prije svega hrvatskoga).

»Oni (komunisti) ne odlažu svako poboljšanje položaja naroda do potpune pobjede socijalizma. Naprotiv oni stoje na stanovištu, da se taj položaj u mnogome može popraviti još danas . . .« Tako izjave, ali na kraju ipak tragičan refren:

. . . »*Mi smo svijesni da izvjesnoj reakcionarnoj gospodi u Hrvatskom Narodnom Pokretu neće biti po ćudi osnivanje K S H.*« Stoga se KSH skrušeno ispovijeda:

»KSH ne misli da cijepa ničije redove. Naprotiv, ona će da *učvršćuje* te redove, *da ih još više zbija* . . .« Samo pod čije vodstvo! Proleter, oktobar 1937, str. 3.

»HRVATSKI SELJAK I KOMUNISTI«

Kako je seljaštvo u Hrvatskoj vrlo jako i svijesno, to se komunisti najednom pretvoriše u velike »prijatelje« seljaka:

»Komunisti traže, da je sve ono što je seljak namro, sam stekao ili zaradio njegovo i ničije više. On jedini ima pravo da po svojoj volji sa time raspolaže i nitko nema pravo da mu to uzme.« (Osim u Rusiji — Staljin).

»To znači, da je seljak slobodan gospodar svoga doma, svog tora, svoje njive, svoje livade, svoje šume i svega ostaloga, što je naslijedio ili sam stekao.« (Dok mu GPU ne odnese).

»Povrh toga komunisti traže, da se svim veleposjednicima bogatašima i bankama oduzme zemlja, zajedno sa svim živim i mrtvim inventarom, i da se preda bez ikakve odštete ili naplate seljacima, koji nemaju ili premalo imaju zemlje.« (da oni to *kao kmetovi države* obrađuju kao u SSSR.)

»Osim toga Komunisti traže, da svaki čovjek, prema tome i hrvatski seljak ima puno pravo i slobodu, da vjeruje u što hoće. Da vjeruje ili ne vjeruje i nitko da nema prava, da mu to brani, da ga u njegovoj vjeri smeta ili da mu neko drugu vjeru nameće.« (nego da se svakome kao u Rusiji, Španiji i Meksiku, svakome svaka vjera silom zabrani.)

»Komunisti traže, da se stvore takovi uslovi života, koji će omogućiti da se ljudi i žene i udaju samo iz ljubavi, a ne iz materijalnih ili drugih interesa. Ljubav međusobno razumjevanje i poštovanje treba da bude temelj porodice, . . . »*Proleter*«, str. 4.

Eufemističke fraze za slobodnu ljubav, koja je Sovjetsku Rusiju dovela do onog ponora, o kojem govore sami sovjetski tekstovi. Donijet ćemo ih drugom zgodom.

»PRED KONGRES URSSSJ-e«

»Dimitrov u svojoj programatskoj knjizi »*Pour vaincre le fascisme*« mnogo preporučuje da komunisti zađu u ostale sindikate, da ih iznutra »obrađuju« i — preuzmu.

— . . . K P. J . . . »mora voditi računa o specifičnim uslovima i odnosima pojedinih pokrajina i organizacija. Moraju se imati u vidu na pr. razlike, koje postoje u Sloveniji između klasnih i hrišćanskih radničkih organizacija: u Hrvatskoj se mora voditi računa o organizacijama HRS, koji se ne smiju smatrati fašističkim organizacijama i *pored reakcionarnog vodstva.* U Srbiji se kao velika prepreka ostvarenju jedinstva javlja sektaštvo izraženo ponajčešće u stavu prema »komorašima«, dok se međutim danas podela i diferencija vrši jedino na bazi pristalica i protivnika jedinstva radničke klase . . . «

Proleter, oktobar 1937, s. 6

Dimitrov se ne zadovoljava više samo s »akcionim« jedinstvom, on ide za »organizacijskim«, jer » . . . u današnjim uslovima nije samo pitanje akcionog jedinstva radničkog sindikalnog pokreta i radničke klase to, koje omogućuje i donosi uspjeh borbi radničke klase, već i pitanje organizacionog jedinstva ističe se u prvi red i njegovo rešenje jasno i nedvemisleno udovoljava pobedu radničke klase nad njenim klasnim neprijateljima. Kongres, URSSJ-e i delegati u njemu pokazaće razumevanjem i rešavanjem ovoga pitanja koliko shvataju glavne momente današnjice i značaj i ulogu radničke klase u njima i njen odlučujući uticaj u rešavanju istih« . . .

Proleter, okt. 1937, s. 6.

BIBLIOGRAFIJA

Kratice: B(eograd 19)37, *Lj*(ubljana 19)37, *Z*(agreb 19)37.

Djela se pod A ne kose s kat. istinom i ćudoredem, ona pod B se kose djelomično, ona pod C sasvim.

C)

de Thèbes, Tajna sna, Zagreb b. g. Sanjaš li žabu ili slona, pauka ili lava, mjesec ili jegulju — Madame (da nije možda koja zagrebačka proročica, što oglasuje po novinama, a nadjenula si francusko plemstvo, jer to pali) odmah ti protumači sve, na pr.: »Brada (obrijana)« — tako je u originalu doslovce — »prijeti opasnost« (str. 95.); »svećenik i redovnik (kaluđer) su nesrećni zbog tamne boje njihovog odijela. Monah odjeven u bijelo odijelo je naprotiv obećanje zadovoljstva i uspjeha« (str. 69.); župni dvor, opatija, crkva: Ući, znači utjeha« (str. 94., ulazi se dakako samo u snu); »sanjati nebo je znak sreće, a pakao je znak nesreće« (str. 69., ova prilično pogađa) itd. itd.

Živković Lj., Ljudsko društvo i rasna teorija, »Bibl. znanstvena knjiga«, br. 2., Z37. Prožeto je duhom »dijalektičkog materijalizma« te veliča »napredak« u sovjetskom Usbekistanu ovako: »Jedan mladi ašhabadski fizičar otkrio je umjetni način za dobivanje kiše pomoću negativno naelektrisanog dima, izrađuju se i sprovode p r o j e k t i za ..... z g r i j a v a n j e S i b i r a« (str. 81.). Bit će, da je taj fizičar, koji se drznuo dirati u isključivo pravo druga Staljina da vedri i oblači, brzo dospio pred sud kao izdajnik revolucije, pa se čovječanstvo nije moglo okoristiti njegovim izumom. A narodu je, vele trijezni promatrači kao sir Walter Citrine, u sovjetskom raju i onako već čak i u Sibiru prevruće.

Poglavlje »Porijeklo čovjeka« (sa rodoslovljem — sl. 7) iznosi otrcane i već davno zabačene teorije o prelaznim oblicima između majmuna i čovjeka. Iz literature, što se navodi na koncu izbija potpuno nepoznavanje stručnih radnja na tom polju, a ono što se navode i neka strogo znanstvena paleontološka i biološka djela dokazuje samo, da ih pisac nije ni imao u rukama ili je nelojalno prešutio po njegovoj teoriji upravo porazne rezultate. Zato su brojno zastupani marksistički teoretičari, kojima biologija nije struka, a Haeckelovi »Welträtsel« još uvijek neiscrpljivo vrelo.

D) Zakoni i sl.:

Aleksić J., Čehoslovačko mlekarsko zadrugarstvo, Niš 1937.

Bobić, Zbornik sanitetskih propisa saobraćajnih ustanova, B37.

Defrančeski J., Carski i kraljevski ratni logori 1914—1918. Osijek 1937. Pitanje samo po sebi vrlo zanimljivo, ali je ovdje sasma površno obrađeno na temelju podataka pabirčenih kojekuda. Opaža se i to, da piscu fali ideja-vodilja, prema kojoj bi razvrstao gradivo.

Goršić Fr., Dodatak tumaču zakonu o izvršenju i obezbjeđenju (IP), Z37.

Građevinski pravilnik Vrbaske banovine, Banja Luka b. g.

Grbić B., Poljoprivreda i stočarstvo sreza niškog (ćiril.), Niš 1937.

Izveštaj o radu Udruženja ratnih invalida u 1935-36-37 god. B37.

Janković R., Zbirka propisa o osiguranju državnog saobraćajnog osoblja za slučaj bolesti i nesreće, Z37.

Japunčić M., Bućanje, Z37. Igra u primorskim krajevima, koja je po bivšem kralju Eduardu VIII. neko vrijeme prodrla i u Englesku.

Jovanović Stojan, Pred skupštinom sudija, B37. »Za korenitu reformu našega pravosuđa«: stalnost, materijalnu neovisnost itd. Ali nije prikazano na dubljoj podlozi.

Kangrga J.- Ristić, Džepni nemačko-srpskohrvatski rečnik, B37.
Kanjuh I., Duvan i omladina, izd. »Savez trezvene mladeži«, B37. Kloni se otrcanih i dosadnih »pouka«. Živahno i bistro opisuje kako je svijet propušio. Kulturno-povjesnički prikaz razvoja tog običaja čita se kao zabavna priča. Vjerski motivi nisu istaknuti.
Katalog navigacijskih publikacija (bez oznake mjesta), 1937.
Kostić L., Teoriska statistika, B37.
Krbek I., Diskreciona ocjena, izdanje JA, Z37. Stručno juridičko djelo.
Laketić S., Praktično uputstvo za vršenje informativnog izviđanja i prethodne krivične istrage u vojsci i mornarici... i o postupku prekih vojnih sudova (ćiril.), Sarajevo 1937.
Lalević M., Gramatika srpskohrvatskog jezika za II. razred viših narodnih škola, B37.
Licht A., O mržnji i o izbavljenju. Bibl. »Židov«, knj. 9., Z37. Cionističko.
Lazić-Pavičević, Jugoslovenski deklamator za đake osnovnih škola, (ćiril. i lat.). Beograd b. g. Ima i po koju hrvatsku i slovensku.
Maurović Iv., Nacrt predavanja o općem privatnom pravu, III. knj., II. dio. — Posebni dio obligacijâ, Z37.
Mihailović Jelenko, Fizika za III i IV razred građanskih škola, pravca zanatsko-industrijskog, B37.
Moačanin P., O pitanju u nastavi, »Savremena pedagoška biblioteka«, B37. Obrađuje psihologiju i način pitanja te daje i primjere za pogrešan i ispravan postupak.
Murko Vlad., Davčne oprostitve in davčne olajšave, Lj37.
Semjan M., Nova novčana politika i podržavljenje bankarstva, Sarajevo 1936.
Spomenica stručne produžne (šegrtske) škole grada Karlovca (1887.—1937.), Karlovac 1937.
Stanić Sl., Veština prodaje i reklama, Novi Sad 1937.
Obradović Mil., Balistika (I. deo: Unutrašnja balistika), Beograd b. g. Čisto vojno stručno djelo.
Popović J., Kroz planine Bosne i Hercegovine (54 fotogr. i 25 kartografskih nacrta), izdanje »Planinarskih društava u Sarajevu« (ćiril. i lat.), Sarajevo 1935.
Potrebe zemljišne knjige koje su raspravljene na I. kongresu gruntovničara Kraljevine Jugoslavije u Beogradu 16. i 17. maja 1937., Z37.
Radulović-Janačković, Takseni zbornik sa komentarom, B37. Veoma opsežno djelo.
Teržanova, Predavanja o gnojenju (slovenski), Ljubljana b. g.
Žardečki Vj., Savremena shvatanja fizičkih pojava (sastav materije, sinteza pojava), »Bibl. Kolarčevog narodnog univerziteta«, knj. 29., B37.
Zoričić I., Poljoprivreda i veterinarstvo, Z37.

● *Radi tehničkih razloga ovoga puta 9 i 10 broj Života izlaze kao dvobroj.*

● *Nenaručeni se rukopisi ne primaju bez predhodnog dogovora s urednikom. Rukopisi se ne vraćaju.*

»ŽIVOT« izlazi 10 puta godišnje na 48 stranica. — UREDNIK: Stj. Tomislav Poglajen D. I. — IZDAVAČ I VLASNIK: Kolegij Družbe Isusove u Zagrebu, A. Alfirević D. I. — TISKARA »Glasnika Srca Isusova«, A. Alfirević D. I.

Nabavite si neveizašli životepis Petra Barbarića

O bogatom sadržaju knjige daje nam *kazalo* već nešto naslutiti: Klobuk, Ljubuško polje, Šiljevišta—Barbarići, Petrov otac Ante, Majčin lik (dva bisera) — Djetinjstvo Petra Barbarića — Pastirče — U školu! — Mlađani učitelj — Trgovački naučnik — Dragocjeni biser — Travnik — Jedan dan u Sjemeništu — Mladi gojenac — Uzoran đak i dobar drug — Lijenčina (dialog između radiše i lijenčine) — Proslava jubileja sv. Alojzija Gonzage (1891.) — Izbrušeni i uglađeni dragulj — Barbarić uči jezike — Pavao Kolarić (uzorni sjemeništarac rimskog Germanika) — Teška kušnja (smrt majčina, bakina i triju sestara 1892.—1893.) — Vitez Marijin — Lijepa naša domovina (ferijalno putovanje po hrvatskim krajevima) — Ljiljan u trnju — Ponizan srcem — Zlato poslušnosti — »Bronze ti« (bezazlena riječ mjesto psovke) — Anđeo mironosac — Katolik dušom i tijelom — Vrelo božanskog života (Molitva i duhovne vježbe) — Apostol Srca Isusova (osobito u ferijama) — Isus zove (Zvijezda poziva svećeničkog i redovničkoga) — Velika radost (Posjet biskupa Strossmajera u sjemeništu mjeseca rujna 1896.) — Još jedan pogled u svetište duše — Cvijeće na križnom putu — Zreo za nebo — Napomol luci — Večernja žrtva (Devocijonalni redovnički zavjeti) — Kruna života (Smrt na Veliki četvrtak 1897.) — Vijenac drugara — Uz romon uskrsnih zvona (Sprovod) — Kako Bog uzvisuje ponizne — Prenos tijela sluge Božjega — Milosti po zagovoru Petra Barbarića.

*

Knjiga stoji broširana 20 din., uvezana u plavo platno sa zlatnim natpisom 30 din.

Naručuje se kod:

Uprave »Glasnika Srca Isusova«, Zagreb I/147.
Palmotićeva ul. 31.

